

BIBLIOTHECA
RITUALIS.

BIBLIOTHECA RITUALIS

CONCINNATUM OPUS

A FRANCISCO ANTONIO ZACCARIA

AC DUOS IN TOMOS TRIBUTUM

QUORUM ALTER DE LIBRIS IPSIS RITUALIBUS ALTER DE ILLORUM EXPLANATORIBUS AGIT.

TOMUS I.

DE LIBRIS AD SACROS UTRIUSQUE ECCLESIAE ORIENTALIS, ET OCCIDENTALIS RITUS PERTINENTIBUS.

ROMAE CIↃ.IↃ.CC.LXXVI.

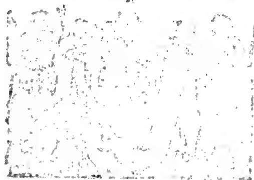
SUMPTIBUS VENANTII MONALDINI BIBLIOPOLAE IN VIA CURSUS.

Ex Typographia Octavii Puccinelli.

SUPERIORUM PERMISSU.

Fateor me nec reperisse cuncta, quae dilucidare cupivi, nec cuncta potuisse quae reperi, quum & rerum magnitudo sciendi cupiditatem succenderet, & diversitatum confusio fastidii nimietatem praeberet. Habebit tamen in his Lectoris mei curiosa vestigatio, etsi non copiam satietatis, qua delectetur, qualemcumque nihilominus inquisitionis, qua melius exerceatur.

VVALAFRIDUS STRABO
Praef. in gloss. ordin. Sacrae Scripturae.

BEATISSIMO PATRI
PIO SEXTO
CATHOLICAE ECCLESIAE
PONTIFICI OPTIMO MAXIMO

Joſeph Antonius Monaldinius Bibliopola
FELICITATEM.

Uo primum tempore ampliſſimam Romani Pontificatus dignitatem es conſequutus, PATER BEATISSIME, nemo aut tam vecors ſuit, qui non intelligeret, aut tam veritatis inimicus, qui non pa-

lam

lam praedicaret, EUM, qui quum neque aetate grandaevus esset, neque a multis retro annis in Sacrum Ecclesiae Romanae Senatum cooptatus, unus tamen, qui *in celsiore Speculae Pastoralis Fastigio difficillimis hisce temporibus praeemineret* (*) gravissimis Purpuratorum Principum judiciis dignus habitus fuisset, singulari quadam, ac prope divina praeditum esse sapientia oportere. Nempe tranquillo mari, serenoque Coelo facile quivis Gubernator adsciscitur, vel mediocriter peritus; in magnis tempestatibus, atque in periculo unusquisque nonnisi illo, si potest, utitur, quem scientissimum, prudentissimumque perspexerit. Neque hoc solum de TE constanti fama, atque omnium sermone celebrabatur; sed etiam magnificum illud, quo laudes Tuae cumularentur, TE ad Summum Pontificatum evecto non minus litterarum felicitati, quam Ecclesiae saluti esse consultum. Etenim si Civitates (quod a Platone dictum adcepimus) demum felices futuras intelligimus, quum illis sapientes praees-

sent,

(*) S. August. l. 1. ad Bonifac. cap. 1.

ſent, an non id magis ad bonarum artium ſtudia, diſciplinaſque pertineat? Quanta porro ſapientia, doctrinaque ſis cum acri, excellentique ingenio conjuncta, cum multa declarant, acerrimum in inſtruenda, ac diſponenda locuplete Bibliotheca judicium, adſidua litteratorum virorum conſuetudo, mira quaedam in dubiis, controverſiſque caſibus, qui ad TE perferrentur, enucleandis facilitas, perſpicuitas, atque eruditio; tum maxime doctiſſimi Pontificis, qui litterarii aeque, atque Chriſtiani Imperii principatum obtinebat, Benedicti, inquam XIV. ampliſſimum Teſtimonium, quum TE graviſſimorum ſtudiorum ſuorum participem, & ſocium, & adjutorem conſtituit. Atque haec quidem, quae vulgi ſermonibus tum ferebantur, poſtea a TE confirmata fuiſſe laetamur, cum benevolentiſſimae in optimas artes, earumque cultores voluntatis, tum eximii, ardentiſque ſtudii de Fide & Religione ſervanda novis in dies editis documentis. Quamobrem nihil eſſe video, cur de hoc TIBI probando, conciliandoque Bibliothecae

Ritua-

Ritualis munusculo laborare debeam. In quo ea rerum est apta conjunctio, ut & litteratissimum Maecenatem, & universae Ecclesiae Caput, ac Moderatorem maxime deceat.

Primum illa omnium Christiani Orbis Ecclesiarum Rituales libros percenset, in suas singulos classes accurate tributos, varias eorum editiones, de illisque doctorum hominum judicia, nec manuscriptos Codices relinquit intactos, *Auctoribus* tamen, qui illos commentariis illustrarunt, ad alterum volumen reservatis: quae quidem omnia nonnisi eruditissimorum virorum delicias si dixero, a veritate non aberravero. Adcedit quae litterarum studiosos suaviore quadam delectatione adliciat, argumenti novitas. Bibliothecas scilicet plures habuimus, quarum qui superiore saeculo indicem texuit *Philippus* Labbeus, non parvum volumen edidit *Bibliotheca Bibliothecarum* praenotatum; Ritualem hactenus nullam. Jam cui potissimum repraesentari novam hanc Bibliothecam conveniat, quam EI, cujus sit de Sacris Ecclesiarum ritibus dijudicare,

novos

novos ſtatuere, inſtitutos abrogare, obſoletos, ſi neceſſe ſit, revocare! Hanc vero ipſam Apoſtolicae Sedis, in qua TE Supremi Numinis Providentia, plaudente Chriſtiano populo, collocavit, auctoritatem in prima, quae univerſo operi praefigitur, diſſertatione ſtrenue adſertam videbis. Deinde quantum ad Catholicae confirmanda dogmata; quorum, ut cum Caſſiano loquar, *Magiſter es inter Magiſtros* (*), ex Ritualibus libris praeſidii ſit, altera docet diſſertatio. Tandem tria nondum vulgata Evangeliorum, ut vocant, *Capitularia*; quae quantivis pretii ſunt ad ea, quae de recolendis Natalibus Sanctorum diebus, Romaniſque celebrandis ſtationibus Orthodoxi ſentimus, ſacrae vetuſtatis exemplo ab Haereticorum calumniis vindicanda; duos item Paenitentiarios libros, quibus nihil eiſdem novatoribus invidioſius, ſed ſua ipſorum antiquitate ſatis commendatos, atque defenſos invenies, ut opus hoc non indignum, quod ſub auſpiciis SANCTITATIS TUAE prodeat, TIBI apparere poſſit.

(*) Lib. 3. de Incarnat.

Eſt haec, PATER BEATISSIME publica hujus munuſculi TIBI offerendi cauſſa. Mea vero privata, atque praecipua fuit, ut quum hanc Bibliothecam meis ſumptibus e Puccinelliano typographio exeuntem TIBI conſecrarem, debitum quoddam ſingularibus TUIS in me beneficiis monumentum pararem. Audax fortaſſe videar; TU tamen hanc audaciam meam TUA humanitate, quae tanta eſt, ut cum ſummae Dignitatis TUAE amplitudine certare videatur, ratam habeas, velim, meque, atque Auctorem operis TIBI, ac Romanae TUAE Sedi dicatiſſimum, qui una mecum SANCTITATIS TUAE Pedibus adfuſus enixe id petit, Apoſtolica Benedictione, ac gratia proſequi ne dedigneris.

PRAE-

PRAEFATIO.

Ncredibile dictu est, quanta a duobus fere saeculis contentione docti viri, praesertim inter Protestantes, optimarum quarumcumque facultatum Bibliothecas ad levandum studiosorum laborem concinnarint. Quis enim est in re litteraria adeo rudis, ac peregrinus, ut * *Martini* LIPENII *Bibliothecas reales* IVRIDICAM, MEDICAM, PHILOSOPHICAM, & THEOLOGICAM, * *Christiani Godofredi* HOFFMANNI *Bibliothecam* IVRIS PVBLICI, * *Christiani Friderici Georgii* MEISTERI *Bibliothecam* IVRIS NATVRAE & GENTIVM, *P. Iacobi* LE LONG *Bibliothecam* SACRAM, * *Ioh. Friderici* MAYERI *Bibliothecam* THEOLOGICAM * *Ioh. Alberti* FABRICII *Bibliographiam* ANTIQUARIAM, aut *D. Anselmi* BANDVRII *Bibliothecam* NVMMARIAM ignoret? Verum vel ideo minus ferendum est, nondum exstitisse, qui Bibliothecam RITVALEM conficeret. Nam Rituum Sacrorum scientia cum ob argumenti majestatem (quid enim cultu divino, Sacramentis, ac Liturgia sacra, cujus illa caeremonias proponit, explanat, illustrat, sanctius, aut augustius excogitari possit?) tum ob infinitam quamdam eruditionis amplitudinem (nihil scilicet in historia est, nihil in veteribus monumentis, ni-

hil in Patrum (scriptis , Conciliorum decretis , Pontificum *Romanorum* Constitutionibus, quod non solum illi impervium esse non debeat , sed plane non cognitum perspectumque) Christiano homine in paucis digna est , ac ceteris ferme praestantior.

Ac Protestantes quidem mirum non est , sanctissimam hanc facultatem minus excoluisse . Quum enim sacras caeremonias omnes paene abrogarint, Templa in aulas quasdam omni ornatu spoliatas converterint, Psalmodiam raro, & ad unum praesidum suorum arbitrium usurpent , Sacramenta praeter baptismum , & Eucharistiam non agnoscant, ipsam vero Eucharistiam nullo adparatu , nulla reverentia celebrent , quaenam illis praeclarissimae hujus disciplinae cura esse debeat ? Vt autem eruditionis cujusdam gratia ad eam animos adijcerent , quid tandem praestare possent , quum Liturgicis libris destituantur , quos veluti rarissima quaedam monumenta in suis Bibliothecis pauci reconditos habent , nec ulla , quae ad harumcce rerum vim , ac rationem omnem penitius internoscendam plurimum valet , consuetudine juventur. Quamobrem factum est , ut qui ex Protestantibus hoc in argumento paullulum versari voluerunt , ut *Tubingensis* Cancellarius PFAFFIVS , *Iohannes Andreas* SCHMID, & *Christianus Godofredus* HOFFMAN , non modo jejune illud , exiliterque tractarint , sed multis se se , iisque gravissimis erroribus implicuerint . Hoc enimvero a nostris Catholicis viris exspectandum erat , ut quemadmodum plurimi inter nos exstiterunt , qui magna exquisitaque eruditionis copia ad Sacros explicandos ritus se conferrent , ita in illorum , qui ad eamdem profitendam disciplinam curas studiaque adjungerent , commodum atque utilitatem libros , & auctores ad id consulendos adcurate designarent .

Sed quoniam id operis hactenus desideratum fuit , illud primus adgredior. Erit aliquando , qui (quod in hujusmodi

rebus

rebus fieri necesse est) meam hanc Bibliothecam retractet, perpoliat, atque perficiat. Interea ut quid a me praestandum sit, Lector intelligat, duos in libros Bibliothecam omnem Ritualem dispertior. Aget primus de ipsis Ritualibus libris; secundus vero de illorum explanatoribus. De hoc alias. Nunc ad primum quod spectat, non *Latinorum* modo, sed etiam *Graecorum*, & *Orientalium* ejusmodi libros percensebo, eosque in quinque, ad quas demum omnes referri possunt, classes tributos; Liturgicos nempe, sacrae Psalmodiae inservientes, Rituales κατ' ἐξοχὴν appellatos, Pontificales, & caeremoniales. Vt autem opus Lectoribus & gratius, & utilius sit, nonnulla, quae hactenus non prodierunt, monumenta interseram, immo & duas appendices addam, alteram trium veterum nondum editorum Capitularium, alteram duorum *Poenitentialium* librorum, qui typis quidem prodierunt, sed nec obvii sunt, & ad vetustum MS. Codicem castigabuntur. Duae quoque magni momenti dissertationes universo operi praemittentur. Prima *Ius Liturgicum* expendet, illudque adversus heterodoxos, aliosque Sedis *Romanae* oppugnatores uni Ecclesiae hierarchicae adseret, cumprimis autem summo Pontifici. Alteram in *Thesauro Theologico Venetiis Nicolai* PEZZANAE typis vulgato jam edideram, recognitam tamen & auctam heic iterare consultum duxi; agit autem illa *de usu librorum Liturgicorum in rebus Theologicis*. Dum primus hic tomus e praelo emergat, parabitur a me secundus, de quo plura suo loco praefandum erit. Ceterum quum heterodoxi Scriptores saepe sint a me commemorandi, eorum nomina, ut lectores nonnisi facta sibi a Sacris Ecclesiae Praesidibus potestate, ad illorum lectionem adcedendum sibi moneantur, asterisco praenotabuntur. Id tandem a Lectoribus peto, ut si quae in hoc libro animadverterint, ab antiquis sanctissime, ac sapientissime instituta ac frequentata in desuetudinem

abiis-

abiisse, aureae illius sententiae meminorint, quam *Hugo* a S. VICTORE (*lib. II. de Sacram. Fidei part. II. cap. 12.*) nobis tradidit his verbis: *Etiamsi aliis temporibus aliquando non ita fuisse, & nunc aliter esse, quam fuit, demonstretur, non tamen cogitare debemus, quasi levitate aliqua factum sit, ut nunc aliter teneatur, & aliter institutum sit, quam fuit; sed quod tunc oportebat, & ita salubre fuit, ut sic teneretur, & sic juberetur; nunc autem alia esse tempora, & aliud esse congruum, sive necessarium saluti humanae.*

I N-

INDEX
CAPITUM, QUAE HEIC CONTINENTUR.

DISSERTATIO I.

CAPUT I.

CAPUT II.

CAPUT III.

CAPUT IV.

CAPUT V.

DISSERTATIO II.

CA-

CO-

§. I I.

ARTICVLVS I.

ARTICVLVS II.

ARTICVLVS III.

ARTICVLVS IV.

ARTICVLVS V.

ARTICVLVS VI.

ARTICVLVS VII.

CAPVT V.

ARTICVLVS I.

ARTICVLVS II.

ARTICVLVS III.

AR-

I I.

I I I.

APPENDIX ALTERA

I.

I I.

IM-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Reverendissimo Patri Sacri Palatii Apostolici Magistro.

F. A. Marcucci Episc. Montalt. Vicesg.

ADPROBATIONES.

QUae in tanta Historiae litterariae luce desiderabatur hactenus *Bibliotheca Ritualis*, prodit ea demum opera & studio Francisci Antonii Zachariae; qui post reliqua plura, hoc etiam sacrarum Disciplinarum cultoribus praesidium diligentia plane incredibili comparavit. Neque vero solum utriusque Orientalis, & Occidentalis Ecclesiae Rituales quosque libros, atque illorum Explanatores ordine adcurateque pro instituti ratione auctor Cl. recenset, & doctissimis passim animadversiosionibus illustrat, sed quaedam etiam tum inedita, tum rariora, quae ad rem Ritualem pertinent, opuscula adtexit: Binis praeterea dissertationibus & Jus liturgicum Romani Pontificis in universam Ecclesiam egregie adserit; & multiplicem liturgicorum librorum in Theologia usum copiose demonstrat. Adcedit, nihil occurrisse mihi omnia jussu Rev. P. S. P. A. Magistri sedulo legenti, quod Religioni, bonisque moribus adversetur. Quod igitur utile, atque frugiferum opus futurum certo confido, illud equidem typis excusum juris publici faciendum censeo.

Romae Idibus Quinctilis 1776.

Joseph Antonii Reggi Biblioth. de Comitibus Praefectus, & in Collegii Rom. Athenaeo S.Script. P. P.

REi Liturgicae feliciter augendae, & ad Heterodoxorum, praecipuè vero Novatorum errores, retundendos, ac profligandos plurimum valere vetusta circa Sacram Liturgiam, opuscula, nullus profectò erit, qui in dubium revocare possit. Desideratissimus usquè adhuc fuit studiosis Ecclesiasticae antiquitatis hominibus thesaurus liturgicus, opus siquidem insigne, à quamplurimis doctis viris pluries promissum, cui tamen perficiendo, nemo hactenus manus admovit, dolentibus maximè, litteratis viris, quod quamplurima Christianarum antiquitatum praeclarissima monumenta, vel penitus ignota, vel quasi deperdita inter tenebras obvoluta delitescerent. Occurrit tandem tam gravi Ecclesiasticae rei damno doctissimus auctor, & inter quamplurimos ingenii sui partus, omnigena eruditione refertos jam praelo donatos, opus hoc publicae utilitati, praecipuè vero eorum, qui sacra percurrunt studia, typis committens, plurimum commodi affert ad Catholicam fidem enutriendam, Christianam pietatem confovendam, & ad Novatorum errores redarguendos, illustria, ac ineluctabilia exhibens argumenta, quibus Catholicae fidei Dogmata, & universalis Ecclesiae consensus circa illorum veritatem invictissimè comprobantur.

Cum itaque Rmi P. Thomae Mariae Ricchini S.P. Apostolici Magistri jussu, absolutissimum hoc opus, cui titulus *Bibliotheca Ritualis concinnatum opus a Francisco Antonio Zaccaria, ac duos in tomos tributum*, ea qua potui diligentia, ac studio perlegerim, nihil in eo animadverti, quod aut Orthodoxae Fidei, Religionis veritati, morum Sanctitati, aut Ecclesiasticae disciplinae adversetur; Quinimmo omnigenam Clarissimi auctoris eruditionem miratus, bono, ac publicae utilitati consultum iri profecto censeo, si publica luce donetur opus hoc, non certè minori commendatione excipiendum, quam cetera alia, quae à doctissimo auctore comuni studiosorum commodo typis jam donata fuere.

Dabam die 28. Mensis Julii anni 1776.

Joseph Dini Sanctissimi Domini Nostri Papæ à Cubiculo Honoris, Sacræ Congregationis Cæremonialis Secretarius, ac Sanctæ Apostolicæ Sedis Sacrarum Cæremoniarum Magister.

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Augustinus Ricchinius Ordinis Prædicatorum Sacri Pal. Apost. Magister.

DIS-

DISSERTATIO I.

De Jure Liturgico.

CAPUT I.

BOEHMERI, PFAFFII, MOSHEMII, aliorumque Protestantium de Jure Liturgico systemata refelluntur; illudque neque universo Fidelium coetui, neque Principibus adseri posse ostenditur.

I.
Antequam quid de Jure Liturgico Catholici sentiamus, proponatur a nobis, ea, quae nostrorum temporum Protestantes de illo tradunt, explicare, ac refellere operae pretium erit. *Juris* porro *Liturgici* nomine *jus* intelligimus *ad rationem, qua cultus publicus sit Deo Sanctisque praestandus, constituendam*; quo spectat sacros ritus praescribere, abolere antiquos, novos introducere, Libros liturgicos emendare, modum cultui publico ponere, idque genus alia decernere. Quid jus Liturgicum.

II. Jamvero quum communis recentiorum Protestantium error sit, Ecclesiam aequalem Societatem esse, a qua omne absit imperium, seu quoddam Collegium, Jus quoque Liturgicum ad universum fidelium coetum ex ipsa Collegii natura atque indole initio pertinuisse consentiunt, quod deinde ad Principes veluti appendix *Juris in sacra* transierit. Verum si ab eis quaeras, ad quae Principum jura hujusmodi jus spectet, ad eane, quae *majestatica* vocant, an ad illa, quae *Collegialia* appellant, Protestantium censura de illo universae primum Ecclesiae, deinde Principibus adserendo sententia.

per se nimirum coetui propria, sed ab eo postmodum in Principes *cum jure in sacra* transcripta, magna inter illos dissensio est (1). Nam BOEHMERVS *ad Majestatica* Jus Liturgicum refert, quemadmodum THOMASIVS; ab hoc tamen ipso in re gravis sane momenti dissentit. THOMASIVS enim (decis. CXIII. n. 8.) ita *Majestaticis* Principum juribus illud tribuit, ut focium in eo Principum, & consortem populum quodammodo velit. *Sed*, inquit, *exercitium hujus curae ac potestatis soli Magistratui competere inficias imus non ad gustum quorumdam Principum, qui membra Ecclesiae reliqua ab hac plane exclusa volunt, reformationem pariter cultus divini, & caeremoniarum sibi solis arrogantes, vigore nimirum jurium episcopalium, & territorialium, a quibus subditi & status Provinciales merito arceantur*. Contra BOEHMERVS (*diss. de Jur. liturg.* §. 21.) illud Principibus adserit, omni prorsus excluso plebis consortio, aut adsensu. Utrumque MOSHEMIVS refellit in Germanico opere, quod ZALLWEINIVS (*Princip. Jur. Eccles. T. II. p.* 98.) appellat. Duo ille jura distinguit, alterum jus *Liturgicum* vocat, alterum jus *circa Liturgiam*. Illud ad jura *Collegialia* redigit (quod propterea sine plebis consensu exercere Princeps non possit); hoc Principi adjudicat, Jurisbusque *Majestaticis* adscribit. Cultum decernere; en *jus Liturgicum*, quod ad Ecclesiam pertinet; cavere, ne publicae quieti, & saluti hic cultus officiat; en jus *circa Liturgiam*, quod Principi ut Imperanti MOSHEMIVS tribuit. Neque vero si hoc Principi adserueris, & illud a te concedendum erit. Rem exemplo apud laudatum ZALLWEIN (*p.* 111.) MOSHEMIVS illustrat.

„ Sic ex. gr. sunt Principi sua jura in familias, & res domesticas, „ ac oeconomicas familiarum, quatenus invigilare debet, ne oeconomia subditorum vergat in praejudicium Reipublicae. Nemo tamen „ exinde inferet, Principi jus esse dirigendi, ordinandi, regendique „ oeconomiam separatam suorum subditorum, ex. gr. praescribendi, „ quos & quot habere famulos conductitios, quibus vesci cibis, qualemque ordinem diurnum observare liceat. „

Cui fere PFAFFIVS adsentitur.

III. MOSHEMIO PFAFFIVS fere consentit in *Jure Ecclesiastico* (*Cap. VII. de Liturgiis, confessionibus, precibus &c.*) Nam ille quoque Jus liturgicum partem esse statuit *Juris Sacrorum*, quod propterea ad summum Principem pertineat; *nec tamen*, inquit, *est Jus sacrorum absolutum. Jam enim*

(1) „ Nequis autem, *inquit* „ P. ZALLWEIN *Princip. Jur. Eccles.* „ *T. II. pag.* 96. existimet, post translationem *Juris in Sacra* in Principes nihil interesse, utrum *jus liturgicum* ad Jura *Majestatica*, vel *Collegialia* referatur, celeberrimus MOSHEMIVS hujus rei notabilissimum „ ostendit effectum ex Meditationibus „ *de orig. & indole, effectibus atque historia Juris reformandi* ZECHII Francof. MDCCXXVIII. editis, in quibus pag. 58. sic legitur: *At inquis, cui bono haec tam sollicite conquiruntur? Respondeo: si nulla alia esset ratio, haec unica sufficeret, quod Princeps absolutus in juribus Majestatis stricte sic dictis exercendis omnia jure agat ex suo arbitrio, nequidquam sollicitus de subditorum opinionibus, modo divinis legibus ea bona contraria judicet: quod si vero jura exerceat non Majestatica, tantum abest, ut jure agat, si suum unice sequatur arbitrium, ut statim imperium in sacram tyrannidem degeneret, nisi ratio habeatur subditorum persuasionum &c.*

enim hoc si foret, Princeps qua talis posset subditis suis religionem imponere & injungere, quamcumque vellet: id quod, uti quivis videt, manifestam in conscientias tyrannidem, manifestam Caesaro-papiam involveret. Caute itaque procedendum, dicendumque est, esse hoc jus collegiale. Nimirum *quum Imperantes inspectionem in omnes Ecclesias habeant, & praecavere debeant, ne imperium sacrum in his collegiis exstruatur, suo jure agunt, si jus determinandi res Liturgicas sibi vendicant, quando ex circumstantiis adparet Ecclesias sua libertate abuti. Ex quibus verbis id concluseris, tum demum Magistratui licere, jura liturgica ut exerceat, si Ecclesiae illa male administrent.* Haec ipsa tamen sub finem certa quadam moderatione adstringit. Ait enim: *Quamvis autem* hoc ita se *habeat, patet tamen ex ipsa negotii hujus indole, Principem jus liturgicum non ex mero arbitrio suo administrare debere: id enim tyrannidem ecclesiasticam involveret; sed ita, ut Religio, quam in Ecclesia, in qua liturgia determinatur, profitetur, exigit & postulat. Restrictum itaque est jus Liturgicum cum eo ipso quod collegiale est, licet ex superioritate Territoriali simul fluat.*

Refellitur utrumque Protestantium systema.

IV. Verum vel ex ipso, cui tota haec Protestantium moles nititur, fundamento corruat, necesse est. Sumunt enim ii (quod falsum omnino est, & cum Christi institutis aperte pugnat) Ecclesiam statum non esse, sed quoddam aequalis omnino societatis Collegium. Hoc autem quum a nostris Theologis confutatum abunde sit (2), si oppositum adsumimus, videmur id nostro jure quodammodo vindicare. Haec tamen si placet mittamus. Mitto etiam, quae MOSHEMIVS adversus BOEHMERVM urget, ut etiam ad Collegii statum depressa Ecclesia, ejus decreta convellat (3). Rem aliter adgredior. Ac primum ostendamus, jus liturgicum,

Ostenditur ergo jus liturgicum. . . toti

(2) Confer *Antifebronium diss. I. cap. I.* eumdemque *vindicatum diss. II. cap. item primo.*

(3) MOSHEMII argumenta ZALLWEINIVS reddit his verbis l. c. p. 109. „ In eo totus quantus est „ MOSHEMIVS, ut demonstret, quod „ doctrina BOEHMERI jura omnia „ confundat, Ecclesiae sua jura originaliter ex jure naturae saltem hypothetico competentia subvertat, „ ipsos fideles in turpissimam servitutem redigat, despotismum inducat, „ & Christianos Dominis territorialibus despotice subjectos faciat: quum „ enim ex doctrina *Boehmeriana* Ecclesia sit collegium hominum in ordine ad cultum divinum rite & decenter peragendum congregatorum, „ & in eadem doctrina participantium, „ sane haec Societas sacra ad instar „ aliorum collegiorum habet sua jura, habet suas libertates, tum ex „ jure naturae, tum ex primaeva institutione, aut pactis libere initis „ sibi proprias, in quarum exercitio „ haud secus quam subditi in particulari, si suis libertatibus & juribus innocue, sine praejudicio, sine „ nocumento Reipublicae utantur, „ impediri non potest, nisi omnia „ jura subvertere, fidem pactorum exterminare, despotismum inducere, „ ferream servitutem hominibus imponere, & quidquid in omni Societate sacrum & sanctum est, tollere velimus. Nam ad naturam „ collegiorum si respiciamus, haec „ sunt certae societates, in quibus „ socii certum sibi finem praefigunt, „ & ad hunc finem facilius consequendum sub certis conditionibus & pactis se Reipublicae submittunt, illisque adsistentiam, tutelam, & „ defensionem sibi stipulantur, ea tamen lege, ut ipsi determinare &

„ scli-

toti Fidelium coetui per summum errorem tribus.

gicum universo fidelium coetui perperam vindicari. Qua in re illud statim animadverto, nullam exstitisse gentem, quae sibi hoc jus adrogarit, totumque ad Sacerdotes spectare non intellexerit. Quod vero longe gravissimum est, quidquid ad sacros ritus in veteri lege pertinebat, Deus ipse non universo Hebraeo populo, sed Sacerdotibus tantummodo tributum voluit. Hinc enim satis aperte colligitur, multo minus jus novae legis Liturgicum omnibus ejusmodi juribus tanto praestantius, quanto perfectior cultus est, quem Christus instituit, ad universam Ecclesiam, ne plebe quidem excepta, spectare posse. Quis enim sibi persuadeat, Christum sacri cultus a se praestituti rationem plebis indoctae ut plurimum, ac suapte natura mutabilis nutui judicioque obnoxiam voluisse? quum ceteras gentes omnes quasi a natura edoctas in hoc conspirasse videat, ut cultum, quemcumque demum ipsae profiterentur, a Sacerdotibus sibi constituendum agnoverint, Deumque ipsum sciat suae gentis ritus solis Sacerdotibus interpretandos, dijudicandos, definiendosque reliquisse? Equidem scio quid BOEHMERUS responsurus sit, in lege scilicet nova jus Sacerdotale omnibus omnino Christianis proprium esse, nihilque discriminis ex divina Christi institutione Clerum inter & Laicos intercedere. Verum hæc tam absurda sunt, ut non Catholicis modo (4), sed ipsis paullo aequioribus Protestantibus

---

" seligere possint media ad suum finem opportuniora, quin Princeps ipsis invitis alia obtrudere valeat: nisi salus Reipublicae exigat, & inde nocumentum in Rempublicam redundet. Porro autem quum finis Societatis sacrae sit cultus divinus, & salus Ecclesiae, necessario consequitur, quod ad Ecclesiam ipsam *jus liturgicum* seu jus determinandi ritus liturgicos tamquam jus collegiale pertineat: eo quod hi praecipuam partem cultus externi cum interno connexi constituant. Quam parum Princeps aliquid potest in conscientias hominum in Materia Religionis, tam parum aliquid potest in rebus Liturgicis. Et numquid ipse BOEHMERUS jus liturgicum primordialiter adserit esse penes Ecclesiam? Idcirco in omnia jura naturalia, & divina impingit Princeps, & vel despotismum, vel tyrannidem exercet, si Christianis sua media ad colendum Deum ordinata sine evidenti Reipublicae necessitate subtrahat, commutet, jus Liturgicum sibi privative vindicet, & pro libitu leges novas condat, media alia sine ullo consensu praescribat, & substituat. Quid ergo est, quaerit MOSHEMIUS, illa *Majestas*, illud *jus Majestaticum*? Anne jus quoddam homines redigendi in servitutem, & inducendi despotismum? Edicat aliquis, undenam Principi jus prohibendi, ne, dum peraguntur divina, duo adcendantur luminaria, aut interdicendi alia adiaphora ad statum politicum nihil facienda? "

(4) In his primum nominandus *Dionysius* PETAVIUS, qui quum GROTIUS in dissertatione quadam *de administratione coenae, ubi Pastores non sunt*, ac postea SALMASIUS sub nomine WALLONIS MESSALINI in tractatu de *Episcopis* ipsum hoc haereticum dogma ex quodam TERTULLIANI loco perperam intellecto adstruere conati essent, utrumque strenue coercuit, GROTIUM quidem egregio libello *de potestate consecrandi, & sacrificandi Sacerdotibus a Deo concessa, deque communione usurpanda*; SALMASIUM vero tum in *dissertationibus Ecclesiasticis*,

bus (5) improbentur. Actum agerem si BOEHMERIANVM hocce commentum mihi confutandum susciperem. Vel hoc ipsum, quod dixi, satis BOEHMERVM redarguit. Nam fierine potuit, ut quum apud omnes gentes solis Sacerdotibus fas fuerit sacra facere, Deus quoque in solos Levitas jus Hebraeorum Sacerdotale detulerit, excellentissimum tamen atque sanctissimum Sacrificii Christiani jus Laicis ipsis Christus commune esse sanxerit? Sed quid MOSHEMIVS ceterique, qui a BOEHMERO divino jure ullum esse inter Clericos, & Laicos discrimen negante discedunt (6), ita differenti mihi reponent?

V. *Obsecrationum* quoque *Sacerdotalium*, ut cum COELESTINO I. loquar in epist. XXI. ad Episcopos Galliarum, *Sacramenta respiciamus, quae ab Apostolis tradita in toto mundo, atque in omni Ecclesia Catholica uniformiter celebrantur*: VT LEGEM CREDENDI LEX STATVAT SVPPLICANDI. Ecquis non videat, universum fidelium coetum Juris Liturgici participem esse non posse, quin dirimendarum quoque de fidei decretis, quae suboriantur, quaestionum, ac proponendorum etiam, quae credenda a nobis sint, dogmatum jus habeat? Idque eo magis perspicuum fiet, si illud recoluerimus, quod veterum scriptis consignatum habemus, libros Liturgicos ab haereticis non semel corruptos fuisse ac foedissimis erroribus contaminatos. Quis enim de pravis hisce dogmatibus sententiam ferat, nisi cui potestas sit de christianae veritatis capitibus judicandi? Verum Fideine divinae Magisterium traditum a Christo fuerit Plebi, quam, ut ait S. AVGVSTINVS in epistola *contr. Fundam. cap. IV. non intelligendi vivacitas, sed credendi simplicitas tutissimam facit*? Quid vero si hinc Fidem stabilem & immutabilem ex vero in falsum esse debere perpendimus, illinc plebis inconstantiam consideramus, quae (utar AMBROSII verbis *Lib. V. Hexaem. cap.* 31.) *non merita virtutis expendit, nec publicae utilitatis emolumenta rimatur, sed mobilitatis nutat incerto*? Si (quod ajebat S. HIERONYMVS *Comm. in Matth. cap. XXII.*) *semper turba mobilis est, nec in proposita voluntate consistit, atque in morem fluctuum diversorumque ventorum huc illucque transfertur*, quid exspectandum, ubi penes illam definiendorum dogmatum jus ac potestas foret, nisi ut non pro locorum tantummodo, aut temporum diversitate; sed etiam pro populi levitate & inconstantia, quae heri, aut nudius tertius veluti fidei decreta amplectenda proponebantur, reijci hodie ut falsae, impiaeque opiniones deberent?

VI. Nisi

---

cis, tum in libris *de Hierarchia*. Adde quae de discrimine Clericorum & Laicorum singulari dissertatione commentatus est *Petrus* de MARCA; quae de TERTVLLIANI loco disputarunt ALBASPINAEVS in libro *de l' ancienne police de l' Eglise sur l' administration de l' Eglise*, & Joh. HARDVINVS (*oper. select. pag.* 297. *seqq.*); quae denique in BOEHMERVM adnotarunt *Trivultiani* in Ephemerid. a. MDCCXII. (*pag.* 1800.)

(5) Ut Joh. CLOPPENBVRGIVS *de Sacramentor. Christ. Relig. institutione ant. & nova*, & *Henricus* DODWELLVS *de jure Laicorum Sacerdotali* Londini MDCLXXXV. 8. *Stephanus Andreas* MIZLERVS in diss. *de Clericis & Laicis Witteberga*e MDCXCVII.

(6) MOSHEMIVM supra omiseram, qui tamen in diss. *de distinctione inter Clericos, & Laicos* hac in re nobiscum sentit.

VI. Nisi ad eripiendum plebi jus Liturgicum satis haec sint, illud praeterea animadverti velim, hujusmodi jus in cultu publico designando, & Sacramentorum administratione rite instituenda positum esse. Nam nemo non intelligit, eam esse harum rerum indolem, ut ad Pastores, ac Doctores omnino pertineat. Neque in hos a Plebe coetuque universo translatum id juris fingere possumus, nisi ab ipsa plebe, ac fidelibus omnibus Pastorum, & Doctorum origines, & jura adcersamus. Id autem qui dicere ausus fuerit, nonne cum PAVLLO aperte pugnarit ad *Ephes. IV.* scribente: IPSE (Christus) DEDIT *quosdam Apostolos, quosdam Prophetas, alios vero Evangelistas*, ALIOS AVTEM PASTORES, *&* DOCTORES, *donec occurramus omnes in mensuram aetatis plenitudinis Christi?* Sed de coetu hactenus. Ad Principes dissertatio progrediatur.

Ut & summis Principibus neque ex juribus Collegialibus.

VII. Enimvero si de juribus *Collegialibus*, quae una PFAFFIVS, & MOSHEMIVS admittunt, agatur, quum ad Fidelium coetum jus Liturgicum minime pertinuisse ostensum fuerit, non potuit certe id juris, quod nullum ipsi fuit, a coetu ad Principes dimanare. At quoniam BOEHMERVS jura *majestatica* appellat, cum eo aliter disputandum. Nihil magis compertum, exploratumque est, quam contra *Romanorum* Imperatorum leges, quibus *Judaea* ipsa, quum in provinciam Populi *Romani* redacta esset, obnoxia erat, Apostolos eorumque discipulos sacros conventus, ubi res Liturgica peragebatur, celebrasse. Quamobrem TERTVLLIANVS *in lib. de jejuniis* cap. III. nullum in Christianis crimen agnovit, *nisi forte in senatus consulta, & in Principum mandata* COITIONIBVS *oppositi delinquerent*. Neque hoc solum. Testatur idem TERTVLLIANVS, in Christianos saevitum esse a Provinciarum Praesidibus, quod conventus agerent: *Scitis*, inquit ille (*Lib. I. ad Nation. cap. VII.*), *scitis & dies* CONVENTVVM NOSTRORVM. *Itaque & obsidemur, & opprimimur, & in ipsis arcanis congregationibus detinemur*. Neque tamen ab hujusmodi conventibus sibi cessandum Christiani existimarunt. Anne vero Apostoli, eorumque Auditores, qui a Christo edocti erant, *quae Caesaris sunt*, *Caesari* reddenda esse, haec ausi fuissent, si jus liturgicum, ad quos sacros conventus, diesque illorum designare cum primis spectat, ad Imperatorum jura *majestatica* pertinere agnovissent? Quis porro nobis succenseat, qui quod Apostolis, triumque primorum saeculorum Fidelibus sanctissimis ignotum fuit, ab illisque non sine extremo vitae ipsius discrimine rejectum, admittere abnuimus?

Neque ex Majestaticis.

VIII. At, inquit BOEHMERVS (*diss. XII. Jur. Eccles. ant. ad Plin. Secund. & Tertull. pag.* 541.) *Christianorum corpora* (coetus scilicet) *Legibus Reipublicae ex accidente soluta erant*, nempe ut paullo post addit (p. 542.) *a Republica vel ideo non dependebant, quod ab ea essent derelicta, destituta scilicet adprobatione civili*. Verum haec a BOEHMERO conficta sunt, ut aliqua demum ratione hujus argumenti vim declinaret. Frustra tamen. Christus diserte ait: *Reddite ergo quae sunt Caesaris, Caesari, & quae sunt Dei, Deo*. Nullum ergo Principum jus *Majestaticum* umquam laedi a suis Discipulis voluit, sive ii ipsis futuri essent praesidio, sive in illos crudelissime acturi; exemploque suo quae docuerat, confirmavit, qui se non venisse fassus est *solvere legem, sed adim-*

plere.

plere. Vel ergo Apostoli, eorumque discipuli tam disertum Magistri mandatum violarunt, dum sacros conventus instituebant, in iisque Deum ex nostris moribus colebant; vel jus Liturgicum non ad Caesaris, sed ad unius Dei jura referendum esse censuerunt. Quaero insuper a BOEHMERO, quei primae illius aetatis Christiani *Legibus Reipublicae vel ex accidente soluti* dici possint, quum Apostolos nihil illis crebrius inculcasse norimus, quam ut Principibus *etiam discolis* veluti Dei ministris nec *frustra gladium portantibus* obtemperarent? Deum immortalem! quidquamne magis Indicrum, atque adeo Apostolis indignius excogitari posset, quam ut quos omni Reipublicae praesidio destitutos, sibique tantum, & *intrinseco cuidam regimini* (quod ait BOEHMERVS) a Deo Regnorum omnium arbitro ac Domino relictos noverant, eos tamen ad obediendum Principibus, *qui Ecclesias Christianorum* (iterum BOEHMERIANIS verbis utar) *eorumque sacra non tantum dirissimis vexabant persequutionibus, publicisque edictis exterminare nitebantur, sed ex odio gentili etiam prorsus derelinquebant*, non hortarentur modo, sed praeceptis impellerent? Atqui (quod utique gravius est) Apostoli, quam fidelibus tantopere commendarant, obedientiam vel sola Evangelii praedicatione violassent ipsi apertissime (7), immo violari jussissent, quum ad sacros adeundos conventus passim Christianos exemplo, & verbis invitarent. Haec profecto nulla alia ratione componi inter se possunt, nisi dicamus, jus Liturgicum quemadmodum & jus promulgandae Legis Christianae inter jura quae *Dei* sunt, non *Caesaris*, fuisse ab Apostolis adnumeratum; obedientiam porro ab illis postulatam quum sola *Caesaris* jura spectare posset, nihil cum iis, quae juris essent divini, habuisse commune.

IX. Sed quoniam BOEHMERVS *exercitium hujus juris eminentioris, quod imperantibus jure supremi Imperii* tribuit, *sub infidelibus Principibus* QVIEVISSE ait; quid sub Christianis Imperatoribus actum sit, dispiciamus. Primum vero se se nobis offert celeberrima illa OSII *Cordubensis* Episcopi ad CONSTANTIVM Imperatorem epistola. „ Desine quaeso, „ & memento te mortalem hominem esse. Time judicii diem, teque „ ad diem illum custodi innoxium. Ne te misce rebus Ecclesiasticis, „ neu de his nobis praecipe; sed a nobis eas tu potius discito. Tibi „ re-

(7) Pulcre S. Hilarius (Lib. contr. AVXENTIUM p. 3.) „ Quinam suffragiis ad praedicandum „ Evangelium Apostoli usi sunt? quibus adjuti potestatibus Christum „ praedicaverunt, gentesque fere omnes ex idolis ad Deum transtulerunt? Anne aliquam sibi adsumebant e palatio dignitatem.... edictisque Regis PAVLLVS... Christo Ecclesiam congregabat? NERONE se, credo, aut VESPASIANO, aut DECIO patrocinantibus tuebatur? Quorum in nos „ odiis confessio divinae praedicationis effloruit. Illi manu, atque opere se alentes, intra coenacula, secretaque coeuntes, vicos, & castella, gentesque fere omnes terra, ac „ mari, *contra Senatus consulta*, & *Regum edicta* peragrantes, claves, credo, regni coelorum non habebant? Aut non manifesta se tum „ Dei virtus contra odia humana porrexit; quum tanto magis Christus praedicaretur, quanto magis „ praedicari inhiberetur? „

„ regnum commisit Deus , nobis credidit quae sunt Ecclesiae: & quemadmodum subripiens tuum principatum Deo ordinanti contradicit ; „ sic metue , ne & tu quae sunt Ecclesiae ad te pertrahens , magni criminis reus fias . *Reddite* , scriptum est , *quae sunt Caesaris* , *Caesari* , „ *& quae sunt Dei Deo* . Nec ergo nobis in terra principatum exercere licet ; nec tu adolendi obtines potestatem . „ Quae major *adolendi* potestas fingi potest , quam sacrorum rituum constituendorum , totiusque cultus publici stabiliendi , aut reformandi facultas ? OSIVS tamen *adolendi* potestatem Principibus negat ad summum Imperatorem perscribens . In eamdem sententiam S. AMBROSIVS de VALENTINIANO II. haec ad sororem scripsit (*ep. xx.*) . *Allegatur* , *Imperatori licere omnia* , *ipsius esse universa* . *Respondeo* , *noli te gravare Imperator* , *ut putes* , *te in ea* , *quae divina sunt* , *imperiale aliquod jus habere* . *Noli te extollere* , *sed si vis diutius imperare* , *esto Deo subditus* . *Scriptum est* , *quae Dei* , *Deo* , *quae Caesaris* , *Caesari* . *Ad Imperatorem palatia pertinent* , *ad Sacerdotem Ecclesiae* . *Publicorum tibi moenium jus commissum est* , *non sacrorum* . Putasne BOEHMERE cum , qui ita sentiret , jus Liturgicum Imperatori concessurum fuisse? Episcopos fuisse OSIVM , & AMBROSIVM , qui sua jura ambitiosius extollerent , fortassis BOEHMERVS reponeret . At sanctissimi Episcopi fuerunt , qui alienum , & Imperatorium maxime jus invadere nefas sibi duxissent . Episcopi fuerunt , qui quum Imperatores sibi infensos haberent , cavere cumprimis debebant , nequid non plane certum exploratumque sibi e calamo excideret , quo illorum in se iras gravius concitarent . Episcopi fuerunt , qui illos ipsos Imperatores ab aulicis , & nefariis quoque Episcopis ad Augustalem vel ipsius christianae rei detrimento amplificandam dignitatem paratissimis miserrime circumseptos videbant , ut stultissimi habendi forent , nisi decretis , aut potius axiomatibus indubiae apud ipsos adversarios veritatis usi fuissent . Haec tamen illi Imperatoribus exiguo annorum intervallo ab Ethnicorum Principum dominatu dissitis scribebant , ut Jus illud BOEHMERIANUM non solum *per ea infidelium Principum tempora* quievisse , sed nullum plane , nec umquam sub Imperatoribus vere Christianis excitandum fuisse intelligeremus . Neque tamen soli Episcopi ita sensere . Notissima sunt illa THEODOSII *Junioris* in epistola ad CYRILLVM . *Religionem jam inde a primis usque temporibus* , *non imperantis cujuspiam* , *aut certe imperium usurpantis interminationes vel protervitae* , *sed Sanctorum Patrum* , *Sacrarumque Synodorum decreta nobis constituerunt* . Pervulgata quoque sunt ea , quae BASILIVS Imperator coram octavae generalis Synodi Patribus graviter disseruit . „ De vobis autem (*ita ille*) tam „ qui in dignitatibus , quam qui absolute conversamini quid amplius „ dicam , non habeo , quam quia nullo modo vobis licet de Ecclesiasticis caussis sermonem habere . . . Haec eadem investigare & quaerere Patriarcharum , Pontificum , Sacerdotum est , qui regiminis „ officium sortiti , qui sacrificandi , qui solvendi & ligandi potestatem „ habent , qui Ecclesiasticas & coelestes adepti sunt claves ; non nostrum , qui pasci debemus , qui sanctificari , qui ligari , qui a ligamento solvi egemus . „ Quam dolendum , magnos istos Imperatores jura sua *Majestatica* institutore BOEHMERO non didicisse !

X. Quid

X. Quid tamen illud est, quo neque ab Episcopis agnitum, neque ab antiquioribus Christianis Principibus sibi vindicatum jus BOEHMERVS summis Imperantibus confirmat? „ Provocat ille, *inquit* ZALLWEIN (*l. c. p.* 107.) ad conventus Apostolorum, in quibus omnia „ communi agebantur consilio; ad coetus fidelium, in quibus Senio- „ res, & Presbyteri dirigebant negotia Ecclesiae; ad ipsum Presbyte- „ rium Seniorum, qui plebem repraesentabant, adeoque non nomine „ proprio & independenter, sed ministeriali & repraesentativo dispone- „ bant rem liturgicam eum in finem, ut omnia cum debito ordine „ decenter, & cum decoro peragerentur, usque dum Episcopi cristas „ erexerunt, Presbyterorum auctoritatem suppresserunt, seque ipsos „ veluti Plenipotentiarios effecerunt. „ Praeterea „ nulla profecto est, „ quae tot periculis, tumultibus & seditionibus patet, ac societas sacra. „ Ipsae hodiernae Ecclesiae status corruptissimus, ait BOEHMERVS, „ innumera dissidia, lites, & discordiae circa adiaphora & liturgica, „ quae numquam non turbarunt rem ecclesiasticam; ambitio clerico- „ rum, qui in rebus liturgicis pro suo genio & ingenio omnia ordi- „ nant, & in his ipsis suæ superbiae & luxui litant, atque auctoritas „ apud plebem, quam facile in suas partes trahere possunt; ementita „ quaedam sanctitas, qua fideles ad nescio quae superstitiosa adliciunt. „ Ipsa superstitio, quae se rebus sanctissimis frequenter immiscere so- „ let, & homines ad cultum externum prorsus exorbitantem, vanum, „ inanem & ridiculum suavissima quadam vi pertrahit, hæc, inquam, „ & plura alia, si in unum cumulum congerantur, quam non sunt „ apta ad concitandam plebem, ad excitandos tumultus, ad turban- „ dam Rempublicam, & eo ipso suppeditant argumenta irrefragabilia „ ad inferendam absolutissimam necessitatem, ut jus liturgicum trans- „ feratur in Principes, quorum est providere necessitatibus publicis, „ pericula imminentia avertere, tumultus præcavere, res adiaphoras „ in salutem Reipublicae dirigere absque eo, quod subditorum consen- „ sus requiratur „ Hæc præcipua sunt BOEHMERI argumenta. MOSHEMIVS recte animadvertit, nihil hinc pro juribus *Majestaticis* effici. Nam qui *Collegii* jure Jus liturgicum definiunt, ipsi quoque exemplis illis Apostolicorum conventuum utuntur, ut idem MOSHEMIUS *in Comment. de reb. Christianor. ante* Constant. p. 125. & pag. 575. Quod vero spectat ad incommoda, ac dissidia, quae ex sacro cultu in Rempublicam proficisci interdum possent, ac Principum interpositam exigunt auctoritatem, „ utique, exclamat apud ZALLWEIN (p. 112.) „ MOSHEMIVS, id ipsum fatentur COLLEGIALISTAE, qui Prin- „ cipi numquam denegarunt jus decidendi controversias occasione Li- „ turgiae Rempublicam turbantes. Interim hac ratione nondum de- „ monstratum est, quod Principi competat *jus Liturgicum*, quod est „ proprium Ecclesiae. In quam rem aliud aptissimum adfert exemplum „ MOSHEMIUS: ex: gr. habet Princeps jus dirimendi lites inter con- „ juges; anne inde inferre licet: ergo ad ipsum pertinent omnia jura „ matrimonialium suorum subditorum? Pessima sane consequentia! „

Proponuntur BOEHMERI argumenta.

Quibus etsi MOSHEMIVS ex suo systemate non male respondit.

XI. Revera tamen ne MOSHEMIO quidem, ac ceteris, qui Jus Liturgicum ad jura Collegii redigunt, quidquam ex his argumentis

Nos tamen veriu ex Catholicorum decretis satisfacimus.

praesidii adcedit. Nam ad primum quod adtinet, eorum meminisse MOSHEMIVM oportuit, quae ipse in iisdem commentariis (*p.* 170.) de Apostolis in Hierosolymitanum Concilium coactis scripserat „. Apo- „ stoli quidem & presbyteri populum in concionem vocabant, quum de „ quaestione, quae *Antiochenos* distrahebat, statuere vellent: sed hoc illi „ non necessitati dabant, verum unice prudentiae: potuissent enim, si „ voluissent, pro facultate, quam a Deo adceperant, absente ac incon- „ sulta multitudine, quae dubia videbantur *Antiochenis*, dissolvere: cu- „ jus facultatis luculentum specimen edunt, quum plebem in partes „ euntem comprimunt, & quemadmodum sentiendum sit, edicunt.„ Idipsum ceteris, quæ vel ex Apostolis, vel ex CYPRIANO, aliisque Patribus adferri solent, reponi non injuria potest, nimirum Plebi (praesertim vero in sacris electionibus) aliquid datum prudentis cujusdam oeconomiae, & decoris caussa, non vero necessitatis, & juris, quod populus haberet. Ceterum Apostoli, ut optime a *Johanne Gaspare* BARTHEL (*opusc.* II. *de jure reformandi antiquo pag.* 166.) observatum video, „ innumera egere sine plebe & plebis mandato; non vocata est „ plebs *Ephesi*, *Galatiae*, *&* *Antiochiae* ad Concilium, sed illi nuncia- „ ta sunt decreta, ut iis obediret Act. xv. PAVLLVS *transiens* Syriam, „ *&* Ciliciam, *praecipiebat*, *ut custodirent praecepta Apostolorum & Senio-* „ *rum*; per *Seniores* autem intelligendi sunt vel ii, quos Apostoli Epi- „ scopos ordinaverant, vel ii, quos regendis novis christianis præfece- „ rant, quales erant SILAS & BARSABAS, qui dicuntur *viri prima-* „ *rii in fratribus Act. xv.* 22. Elegit idem PAVLLVS TITVM & TI- „ MOTHEVM, misitque eos sine plebe, huic communicando pote- „ statem (*ad Tit.* II. 15.) *Ut argueret cum omni imperio*, *ut ea*, *quae de-* „ *essent*, *corrigeret*, *&* *per civitates presbyteros constitueret* (*ad Tit.* I. 5.) „ Alteri vero commisit (I. *ad Tim.* 5.): *Praecipe*, *ut irreprehensibiles* „ *sint* ... *adversus Presbyterum adcusationem noli recipere*, *nisi sub duobus*, „ *aut tribus testibus*. Miserunt Apostoli sine plebe PETRVM & JO- „ HANNEM, & segregaverunt PAVLLVM & BARNABAM in opus „ ministerii. Jam vero MATHIAS (*pergo cum eodem* BARTHEL *pag.* „ 170. *exempla adglomerare*) non prius in Apostolum ab iis, qui ade- „ rant eligi coepit, quam divus PETRVS Apostolus ejus rei auctor „ exstitisset; ac tunc etiam non tam ab eis electus, quam una cum „ BARSABA nominatus est, Deo interim per sortem ostendente, „ quem *ex duobus elegisset* Act. VI. Praeterea Apostoli itidem permise- „ runt multitudini discipulorum, ut *considerarent*, non quos ipsi, sed „ quos *Apostoli constituerint ad ministrandum*. Consideratio plebi permit- „ titur, constitutio vero Apostolis reservatur: illa proponit vota & de „ sideria, quae, si justa sunt, Apostoli merito implent, injusta vero, „ quum opus est, repellunt: ut ut vero *Act. xiv.* adfirmetur presbyte- „ ros christianorum suffragio electos esse, is locus aliter intelligi non „ potest, quam quod PAVLLVS & BARNABAS fidelibus populis „ presbyteros constituerint eos, qui testimonium honestae vitae ab eis- „ dem populis adcepissent: quum enimvero Apostoli non manerent in „ aliqua certa civitate, sed omnia loca peragrarent, mirandum non „ est, si eorum vitam ignorarent, quibuscum educati non essent; opor-

„ tuit

„ tuit ergo non quosvis, verum eos, qui judicati fuissent a civibus suis „ idonei, ad publicum ministerium cooptari. Ac sane recta ratio do„ cet, ut si hodie ob aliquam Ecclesiae necessitatem cogeretur Epis„ copus creare presbyterum & diaconum, de cujus moribus & iusti„ tutis aliunde doctus non esset, omnino plebis, quae tunc adesset, te„ stimonium deposceret, ne minus idoneum ordinando, & nimium „ cito manus eidem imponendo, tam suo nomini conciliaret notam in„ famiae, & alienis peccatis communicaret, quam Ecclesiae, cui con„ sulere debebat, injuriam inferret. At vero quod electio sic penderet „ a plebe, tanquam PAVLLVS aliquem aliunde sibi notum sine ple„ bis suffragio, aut plane sine ejusdem mandato & delegatione creare „ non posset, hoc prorsus a veritate abhorret. „ Idem a Patribus factum. Unus sufficiat S. CYPRIANVS. *Hoc*, inquit ille ep. XIII., *& verecundiae & disciplinae & vitae ipsi omnium nostrum convenit, ut Praepositi cum clero convenientes, praesente etiam stantium plebe, quibus & ipsis pro fide & timore suo honor habendus est, disponere omnia consilii communis religione possimus*. Viden? Praesentem adesse sacris de Religione tractationibus populum *conveniebat*, neque id pro ejus jure, sed quod & illi *pro fide & timore suo honor habendus esset*. Sed de ordinationibus Clericorum exploratior res est. Epistolam CYPRIANVS de AVRELIO, quem Lectorem fecerat, *ad clerum & populum* exaratam his verbis exorditur: CYPRIANVS *presbyteris & diaconis & plebi universae salutem! In ordinationibus Clericorum, fratres carissimi, solemus vos ante consulere & mores & merita singulorum communi consilio ponderare*. At quid si de Ordinandorum moribus constitisset? quemadmodum si Confessores initiandi fuissent, quos ipse Deus per suppeditatam ipsis ad ferenda pro Religione tormenta virtutem sacro dignos munere quodammodo pronunciasset? Nec cleri consensus, nec populi consilium expectandum erat. *Sed exspectanda*, inquit eadem in epistola CYPRIANVS, *non sunt testimonia humana, quum praecedunt divina suffragia*. Haud aliter ep. XXXIV. de CELERINO Lectore loquitur: *Ego & collegae mei, qui praesentes aderant, referimus ad vos*, CELERINVM *fratrem nostrum virtutibus pariter & moribus gloriosum clero nostro non humana suffragatione, sed divina dignitate conjunctum*. Igitur plebis non tam consensus, quam *testimonium* in ejusmodi ordinationibus expetebatur, ne quis minus dignus ad sacra munia eligeretur. Vbi autem de initiandorum integritate atque honestate dubitandi locus non erat, Episcopi illos inconsulto populo deligebant. Haeccine *jus* Plebis ad Ecclesiastica communi consilio, atque auctoritate pertractanda negocia, ipsasque sanctissimas caeremonias, & Religiones publicas in Deum sanctosque constituendas demonstrent?

XII. Alterum vero quod objiciebatur, quam plenum est odii, ac vaesani cujusdam in Ecclesiam, in Antistites, in clerum universum furoris! Ea quae BOEHMERVS congerit, ut ZALLWEINIVS scite adnotavit (*p.* 109.) „ imprimis falsa sunt, & probari debent: aut si „ vera sunt, quid probant? nempe omne etiam imperium politicum, „ omnemque religionem esse exterminandam; jamque de alia suprema „ potestate esse cogitandum, quae supremos imperantes coerceat, & in „ suo officio contineat: siquidem occasione imperii politici, & religio-

„ nis fiunt tumultus publici, dissidia, seditiones in populo. Et quis „ res ecclesiasticas adeo turbavit, nisi Imperantes, utpote qui se rebus „ sanctissimis immiscuerunt, Episcopos suis juribus privarunt, & omnia „ sacra susque deque verterunt? Quam efferus, quam crudelis hic est „ Auctor in omnem pietatem christianam! Quidquid non est ad ipsius „ palatum, superstitiosum est, impium est. Contingit Ecclesiae praesu- „ libus & Catholicis, quod Christo contigisse legimus, cujus opera „ etiam sanctissima *Judaei* sugillarunt: *quare cum Publicanis manducat* „ *Magister vester? Matth. IX. 10.*)„

Quid in re Liturgica Princeps possit.

XIII. At nihilne Principis in re Liturgica possit auctoritas? Certe apud BALUZIUM T. 1. Capitul. exstat CAROLI M. constitutio *de emendatione librorum & officiorum Ecclesiasticorum*. Duo hac in re distingui velim, ipsos scilicet Liturgicos ritus, Libros, Ministros, & si qua id genus sunt alia; & aliqua, quae ita ad cultum publicum pertinent, ut ἀδιάφορα sint. Ad ritus illos quod pertinet, unum habet Princeps quod in reliquos Ecclesiae Canones, externamque disciplinam universam sacris sanctionibus constitutam, & usu receptam, jus tuitionis, curandaeque exequutionis. Neque vero CAROLUS M. hujusce juris fines praetergressus videatur. Nam quae egregius hic Imperator sive illa, quam indicavi, constitutione praecepit, sive ad *Romanam* Liturgiam *Gallicanae* substituendam egit, non solum de consilio Episcoporum constituit, sed ut HADRIANI I. desiderio satisfaceret. Ad cetera, quae ἀδιάφορα diximus quod spectat, MOSHEMII aequitatem ZALLWEINIUS laudat, immo „ plura, inquit (p. 115.) in hoc illius discursu sunt, quae „ nostris Doctoribus Catholicis usui esse possunt, illis praeprimis, qui „ Principibus saecularibus sunt a consiliis, eos in regimine suo adju- „ vant, suis humeris molem Reipublicae sustenant, unaque jura *maje-* „ *statica* ultra omnes limites extendunt. An non quotidiana experien- „ tia docemur, quod hodiernis temporibus se se Principes saeculares „ Catholici rebus disciplinaribus quibuscumque, praesertim Liturgicis „ immisceant, ut non modo jus *circa Liturgiam*, sed ipsum *jus Litur-* „ *gicum* exercere videri possint, non tunc solummodo, quando de prae- „ judicio & interesse publico vero, sed etiam de hilo quasi agitur? Sic „ e. g. in quibusdam locis inhibent Principes ornatum Ecclesiarum, in- „ terdicunt solemnes processiones, determinant numerum cereorum, „ quos coram Numine Eucharistico adcendere liceat. Nempe quidquid „ ad ornatum ecclesiarum, ad decorem domus Dei, ad majestatem „ templorum, & cultus divini pertinet, id omne superfluum est, exces- „ sus est, superstitio est, Reipublicae nocivum est: Econtra quidquid in „ luxum vestium, conviviorum expenditur, id omne aequum & justum „ est: Ita nempe *ratio decoris* exigit. Videntur mihi multorum Catho- „ licorum principia solo nominis sono differre a principiis Protestanti- „ corum: Id nempe quod Protestantes appellant *jus in sacra*, nostri „ Doctores vocare consueverunt *jus regium*, *dominium altum*, *placitum re-* „ *gium*. Ceterum facile largimur, quod in rebus disciplinaribus & Li- „ turgicis fiant, & fieri possint excessus: verum enimvero hos corri- „ gere & emendare potius ad Episcopos, quam Principes saeculares per- „ tinet. Et demus nonnunquam graviores fieri sumptus in ornatum ec-

„ clesia-

„ clesiarum, in decorem cultus publici, num Principi liceat restringe-
„ re usum bonorum ecclesiasticorum, quae per pias fidelium elargitio-
„ nes ex massa communi bonorum extracta, & divino cultui fuerunt
„ destinata „? Haec doctus, & pius Scriptor BENEDICTINVS. Illud enimvero probandum maxime, quod in iis ipsis, quae in cultu sacro αδιαφορα videri possunt, corrigendis, abolendisve Episcoporum auctoritatem requirat. Profecto S. GREGORIVS NAZIANZENVS (*orat.* XVII.) Principes monuit, ut ubi de publica tranquillitate ageretur, multum Episcopis deferrent. Quanto ergo magis eos decet non ab alio, quam a sacrorum Antistitum pendere consilio, dum de rebus agitur ad ipsum Dei, Sanctorumque cultum pertinentibus, quae licet aut pacato aut opulentiori Reipublicae statui obesse videantur, fortasse tamen revera non obsunt; obesse contra plurimum Religionibus publicis, & divino honori possent, si publicae quietis obtentu abrogarentur. Neque Principibus dubitandum, quin Ecclesiae Antistites, siquid in sacrum cultum irrepserit, unde Respublica detrimentum capere possit, de emendatione solliciti sint futuri. Immo vero non exspectabunt ipsi, ut ea super re in consultationem vocentur, sed ad illud quodcumque est amoliendum curas omnes primi convertent; tum si irritos suos esse conatus perspexerint, Principis auxilium implorabunt. Ita ad abolendas in sacris aedibus agapas factum. Quum illae a primaeva caritate, dignaque christianis moribus laetitia degenerassent, ac vitiis publico bono quam maxime noxiis contaminarentur, eas Episcopi pluribus in Conciliis vetuerunt; at quum frustra esset ad eas auferendas omnis Episcoporum labor, *Africani* Patres (*Conc. Afric. cap. XXVII.*) ab Imperatoribus postulandum esse decreverunt, ut illarum consuetudinem poenis ab Ecclesia prohiberent. Ceterum quidquid ad amovenda Reipublicae incommoda, quae ex cultu sacro suboriri aliqua demum ratione possent, Principes consultis etiam Episcopis egerint, cum MOSHEMIO *jus circa Liturgiam* vocari nolim. Id scilicet nominis jus aliquod sin *sacrorum*, saltem *circa sacra* Principibus esse significaret, quod tamen & nullum habent, & facile ad *jus ipsum sacrorum* transferri posset. Jus igitur dicito *tuendae Reipublicae*, quod ne cum jure *tuendae Ecclesiae* pugnet, Christianis piisque Principibus maxime cavendum esse nemo non videt.

CAPVT II.

Apostoli a Christo jus Liturgicum adceperunt, ac sacris praescriptis ritibus exercuerunt. Iterum BOEHMERVS refellitur, qui Apostolicis omnibus de sacra Liturgia constitutionibus Legis vim adimit.

I. CHristum Dominum plenissimam, omnimodamque quorumcumque rituum praescribendorum potestatem habuisse, Catholicus nemo inficias iverit. Eamdem ipse cum Apostolis communicavit.

Christus Apostolis turis Liturgici constituendi potestatem tribuit.

cavit. Nam & ait se illos mittere, sicut eum miserat Pater : *sicut misit me Pater, & ego mitto vos* (Joh. XX. 21.) & *data est*, inquit (Matth. XXVIII. 18. seqq.) *mihi omnis potestas in coelo, & in terra; euntes ergo* (cum hac scilicet, & in hac potestate) *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris &c.* Quibus sane verbis potestatem Apostolis fecit etiam sanciendae Ecclesiasticae disciplinae, sine qua scilicet nec Ecclesia diu incolumis consistere, nec homines ad coelestem felicitatem, quae finis fuit Ecclesiae constituendae, tuto dirigi possent. Porro quis non intelligat, magnam hujus tam necessariae disciplinae partem esse publicum Dei cultum, fidelis populi institutionem, Sacramentorum administrationem ? Oportuit ergo hac maxime potestate praeditos fuisse Apostolos, ut ea, quibus haec omnia rite, sancte, more institutoque perficerentur, pro auctoritate decernerent. Neque solum ea illos Christus potestate instructos voluit, sed multa quoque illis tradidit ad sacros ritus pertinentia, quae diligenter adcurateque servanda populi docerentur. Vere S. LEO M. caussam, cur Christus a mortuis revocatus quadraginta ipsos dies cum Apostolis manserit, aperit (*Serm.* LXXII. *Ball. edit. col.* 291.) his verbis: *Non enim ii dies, qui inter resurrectionem Domini, Adscensionemque fluxerunt, ocioso transiere decursu; sed magna in his confirmata Sacramenta, magna sunt revelata mysteria*: quod uno fere verbo S. LUCAS expressit (*Act.* I.) Christum inducens eo dierum spacio cum Apostolis *loquentem de Regno Dei*, spiritali scilicet, seu Ecclesia. Quum autem ad Dei honorem, ad Ecclesiae conservationem, ad Fidelium salutem, ut diximus, Liturgica disciplina plurimum conferat, atque adeo pernecessaria sit; an non certo nobis persuadeamus, Christum de hac quoque sermonem cum Apostolis suis habuisse, ac praecipuas saltem ejus partes, quas scilicet e re Ecclesiae magis foret servari, illis designasse, populis deinde cum Evangelica fide tradendas?

Multa etiam de ritibus decernendis eos docuit.

Quae Apostoli nobis tradiderunt.

II. Multa enimvero de rebus ad sacrum cultum, ac Sacramenta conferenda spectantibus Apostoli sanxerunt, ea, inquam, quae ad nos ex Apostolica traditione derivasse antiquissimi Patres adfirmant. Aliqua TERTULLIANUS in Lib. de *corona militis* percenset his verbis. „ Hanc „ (observationem) si nulla Scriptura determinavit, certe consuetudo „ corroboravit, quae sine dubio de traditione manavit. Quomodo enim „ usurpari quid potest, si traditum prius non est? Etiam in traditionis „ obtentu exigenda est, inquis, auctoritas scripta. Ergo quaeramus, an „ & traditio nisi scripta non debeat recipi? Plane negabimus recipiendam, si nulla exempla praejudicent aliarum observationum, quas sine „ ullius Scripturae instrumento, solius traditionis titulo, & exinde consuetudinis patrocinio vindicamus. Denique ut a baptismate ingrediar, „ aquam adituri, ibidem, sed & aliquanto prius in Ecclesia sub antistitis manu contestamur, nos renunciare diabolo, & pompae, & angelis ejus. Dehinc ter mergitamur, amplius aliquid respondentes, quam „ Dominus in Evangelio determinavit; inde suscepti, lactis & mellis „ concordiam praegustamus; exque ea die lavacro quotidiano per totam hebdomadam abstinemus. Eucharistiae Sacramentum, & in tempore victus, & omnibus mandatum a domino, etiam antelucanis coetibus, nec de aliorum manu quam praesidentium sumimus. Oblatio-

„ nes

„ nes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus. Die Dominico „ jejunium nefas ducimus, vel de geniculis adorare. Eadem immunitate a die Paschae in Pentecosten usque gaudemus. Calicis aut panis „ etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem pro„ gressum atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad vesti„ tum, ad calciatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, „ ad sedilia, quacumque nos conversatio exercet, frontem crucis signa„ culo terimus. Harum & aliarum ejusmodi disciplinarum, si legem „ expostules Scripturarum, nullam invenies: traditio tibi praetende„ tur auctrix, consuetudo confirmatrix, & fides observatrix. „ Harum traditionum aliquas etiam S. BASILIVS enumerat, aliasque insuper adjicit in libro de *Spiritu Sancto* (cap. XXVII.) „ Nam, inquit, si con„ suetudines, quae scripto proditae non sunt, tamquam haud multum „ habentes momenti conemur reijcere, imprudentes gravissimum Evan„ gelio detrimentum inferemus, immo potius ipsam fidei praedicatio„ nem ad nudum nomen contrahemus. Quod genus est (ut ejus quod „ primum est & vulgatissimum primo loco commemorem) ut signo „ crucis eos, qui spem collocarunt in Christum, signemus, quis scripto „ docuit? Ut ad orientem versi precemur, quae nos docuit Scriptura? „ Invocationis verba, cum conficitur panis Eucharistiae, & poculum „ benedictionis, quis Sanctorum in scripto nobis reliquit? Nec enim his „ contenti sumus, quae commemorat Apostolus aut Evangelium, verum „ alia quoque & ante & post dicimus, tanquam multum habentia mo„ menti ad mysterium, quae ex traditione citra scriptum adcepimus. „ Consecramus autem aquam baptismatis, & oleum unctionis, praete„ rea ipsum, qui baptismum adcipit, ex quibus scriptis? Nonne a ta„ cita secretaque traditione? Ipsam porro olei inunctionem, quis sermo „ scripto proditus docuit? Jam ter immergi hominem, unde ex Scri„ ptura haustum? Reliqua item quae fiunt in baptismo, veluti renun„ ciare Satanae, & Angelis ejus, ex qua Scriptura habemus? Nonne „ ex minime publicata, & arcana hac traditione? „ Quibus ritibus, quos, ut ipse loquitur, *in primordiis Ecclesiae praescripserunt Apostoli, & Patres*, mox addit tum quod *in prima Sabbati quia & toto tempore usque ad Pentecosten erecti perficimus deprecationes, tum ipsam fidei professionem, qua credimus in Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum.*

III. Praeter invocationem Spiritus Sancti, quam a S. BASILIO indicari vidimus, alia de ipsa Missa, quae *Liturgia* a *Graecis ἀντονομαστικῶς* appellari consuevit, Apostoli ex Dominica traditione sanxerunt. Hujusmodi est 1. ritus vini aqua miscendi, de quo CYPRIANVS in epistola ad CAECILIVM, quam S. AVGVSTINVS laudat *lib.* IV. *de doctr. Christ. cap.* 32. *Admonitos autem nos scias, ut in calice offerendo Dominica traditio servetur*, Apostolico utique nobis praecepto proposita. 2. Orationis Dominicae recitatio post Hostiae, Calicisque consecrationem. De recitatione illustris locus est S. HIERONYMI *Lib.* I. *adv. Pelag. cap.* 18. ubi de Christo ait: *sic docuit Apostolos suos, ut quotidie in Corporis illius Sacrificio credentes audeant dicere: Pater noster qui est in Coelis.* Recitasse autem Apostolos post Dominici Corporis consecrationem colligo ex S. GREGORII M. *epist.* LXIV. lib. VII. si non ex MSS. Codicibus,

Ac praesertim circa Missam,

Uti est aquae mixtio;

Orationis Dominicae recitatio,

Post Dominici Corporis consecra-

orationem, haud refragante GREGORIO M.

cibus, sed ex ipsa ejus sententia & sine mendosus, ut equidem existimo, locus restituatur. *Orationem vero*, inquit S. Pontifex, *Dominicam idcirco mox post precem dicimus, quia mos Apostolorum fuit, ut ad ipsam solummodo orationem oblationis hostiam consecrarent*. Haec sane verba, nisi apta interpretatione emollirentur, GREGORIVM indicarent in ea fuisse haeresi, ut Apostolos crederet non Evangelicis verbis a Christo praescriptis, sed sola oratione Dominica ad consecrandam hostiam usos fuisse. Id equidem fere impium est, & a S. Pontificis mente perquam alienum: verba tamen quae reddidimus, id aperte innuunt. Quamobrem excusandus mihi AMALARIVS videtur, qui *de Eccles. offic. Lib.* IV. *Cap.* 26. ex hoc GREGORII loco, qualem & ipse in suis codicibus legit, deceptus solam Eucharistico pani consecrando orationem Dominicam sufficere falso putavit, quem tamen errorem re adcuratius perpensa postea in sui operis retractatione emendavit, ut MABILLONIVS observat *Comm. in Ord. Rom. p.* LXXIII. RATHERIVS *Veronensis* in l. *de contemptu Canonum par.* 1. spectasse hunc GREGORII locum MARTENIO videtur; scribit enim: *illa* SPECIALISSIME *oratione consecratur oblatio populo porrigenda, ubi Deo dicitur Pater noster qui es in coelis*. Verum si RATHERIVS de recitata GREGORII sententia cogitavit, laxiore quadam significatione *consecrandi* verbum adcepit, & in alienum a GREGORIO sensum transtulit; GREGORIVS enim de oblatione generatim loquitur, non *de oblatione populo porrigenda*, illamque non *speciali* quadam ratione, sed ad orationem Dominicam ab Apostolis proprie vereque consecratam ait. Est etiam in GREGORII verbis aliud, quod eruditos viros maxime torsit. Nempe ea clare significant, quod falsum esse mox ostendam, Apostolos nullas alias praeter Dominicam orationem sive ante sive post consecrationem usurpasse. Quamobrem Emin. BONA (*Rer. Liturg. Lib. II. cap.* 15. §. 1.) illam *dictionem exceptivam* SOLVMMODO irrepsisse in textum GREGORII coniecit; quod tamen doctissimo *Nicolao* ANTONELLIO postea S. R. E. Cardinali non placuit in erudita *de Titulis* ab EVARISTO *distributis* dissertatione (*p.* 172.) Tandem in quaestionem venit, quid iis verbis AD IPSAM *orationem Dominicam* GREGORIVS intellexerit. Eruditissimus BONAE illustrator SALA (*ad Lib.* 1. *cap.* v. *pag.* 76.) idem ea praepositione AD, quod *post* designari animadvertit; *refertur enim*, inquit, *non ad prius, sed ad posterius*, quemadmodum CICERO I. Tusc. quaest. *Ego doleam, si* AD *decem millia annorum gentem aliquam urbe nostra potituram putem*: & ad Attic. *nescio quid intersit, utrum nunc veniam, an* AD *decem annos*. Non abnuo. At vide, quid inde sequatur, nempe orationem Dominicam ab Apostolis consecrationi praemissam fuisse. Id enimvero est, quod cum GREGORII instituto maxime pugnat. Egregie fallitur, licet a SALA (*T. III. Rer. liturg. Bon. p.* 322.) plurimum laudatus *Franciscus* de BERLENDIS, dum in opere cetera erudito *de oblationibus* (*p.* 285.) hunc ipsum GREGORII locum expendens ait: *dictas Pontifex ibi aliud non dicit, nisi quod Apostoli consecrationi illam orationem adjungebant, quod & nos factitamus; & tantum illis verbis eos convenit, qui contenti Canonis recitatione eam omittebant, quam Apostoli in Sacrificii celebratione recitabant*. Aliud omnino fuit Sancti Pontificis institutum,

tutum. Reprehensus is fuerat a quibusdam *Siculis* non quia *orationem Dominicam recitari*, *sed quia illam mox post Canonem dici statuisset*. Hoc epistolae initio GREGORIUS diserte ait. Hunc ergo a se constitutum recitandae Dominicae orationis ordinem ut tueatur, morem Apostolorum appellat. *Orationem vero Dominicam* IDCIRCO MOX POST PRECEM *dicimus*; QUIA MOS APOSTOLORUM *fuit*, *ut ad ipsam solummodo orationem oblationis hostiam consecrarent*. At quaenam ista esset defensio, morem Apostolorum eam ante consecrationem recitantium in medium adferre? Nihil profecto magis cum GREGORII lege confligeret. Ait quidem SALA T. I. p. 76. *Apostolos & ante*, *& post consecrationem* laudatam orationem recitasse. Verum praeterquam quod qua id adseritur facilitate, eadem negari posset, quum nulla geminae hujus recitationis ab Apostolis usitatae monumenta suppetant, ad GREGORII caussam non facit, qui unius meminit, ejusque ante consecrationem factae ab Apostolis recitationis. Quid ergo? Equidem nisi vehementer fallor, in verbo *consecrarent* mendum cubat, legendumque paucarum litterarum immutatione *consummarent*. At MSS. Codices omnes, quos GUSSANVILLAEUS, & nuperrimi *Gregorianorum* operum Editores *Benedictini* consuluerunt, immo etiam vetustiores, quibus AMALARIUS, BERNO *Augiensis*, aliique usi sunt, habent *consecrarent*. Fateor. Atqui habent etiam adverbium *solummodo*, nec tamen BONA piaculo sibi duxit illud refragantibus licet MSS. exemplis veluti adscititium reijcere. Quid ergo vetat, a MSS. licet vetustissimis Codicibus recedere, quum praesertim de paucis litteris agatur, quarum commutatione multo facilius fuit quam integro adverbio *solummodo* in textum illato antiquum aliquem codicem ceterorum fontem vitio amanuensis corrumpi? Profecto tam levi duarum syllabarum mutatione facta omnes quas indicavimus, difficultates amovebuntur, atque expeditissima erit GREGORII sententia, Apostolos scilicet post Dominicam recitatam orationem statim nullis aliis interjectis precibus communicasse, in quo tota demum Sacrificii consummatio posita est. Ceterum ut ad Apostolorum ritus oratio revertatur,

Cujus mendosus locus restituitur.

Hinc sequitur Panis confractio tradita nobis
A Domino.

Hostiae fractio.

quemadmodum pie concinit HILDEBERTUS *Cenomanensis*, tradita, inquam, tum exemplo suo, tum Apostolorum, qui a Christo idem quod ipse fecerat, in ejus commemorationem facere jussi, eumdem quoque morem sequuti sunt, Ecclesiamque docuerunt, instituto & lege. Quare in actis ipsorum legimus (*cap.* 20.) quod die Dominico conveniebant cum fidelibus ad frangendum panem: Ipsique fideles (*supra cap* 2.) perseverasse narrantur *in communicatione fractionis panis*. Non utique, inquit Card. BONA (*lib.* I. *cap.*xv. §. 3.) panis communis, sed Eucharistici, de quo Apostolus (I. *ad Cor. cap.* 10.): *panis*, *quem frangimus*, *nonne participatio Corporis Domini est?*

IV. Neque tamen his tantum Apostolorum Liturgia constabat. Quae PAULLUS de Liturgicis conventibus, ipsaque Liturgia praescripserit, videamus. Primo in sacris illis coitionibus canebantur Psalmi, populo respondente *Amen*; aderat qui aut quae ad fidem aut bonos mores pertinent, doceret, aut revelationem, & explicationem sive loci alicujus obscuri sacrarum litterarum, sive rei futurae, vel occultae promeret.

Variae preces.

Quum convenitis, inquit ille (1. *Cor.* xiv. 26.) *unusquisque vestrum Psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet*. Supra autem dixerat: *qui supplet locum idiotae, quomodo dicet* AMEN &c. ? Detecto capite viri, velato mulieres orabant (1. *Cor. XI.* 4. *seqq.*). Preces porro, quae in sacrificio Missae fundebantur, idem Apostolus indicat (1. *Tom. II.* 1. *seq.*) ubi ait: *Obsecro igitur primum omnium fieri* OBSECRATIONES, ORATIONES, POSTULATIONES, GRATIARUM ACTIONES *pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus, qui in sublimitate sunt, ut quietam, & tranquillam vitam agamus in omni pietate, & castitate*. Haec certe ad Missae sacrificium referri diserte tradit S. AUGUSTINUS (*ep. LIX. ad* PAULLINUM, *seu potius ad* VICTORINUM *quaest.* 5.) „ Eligo, inquit, in his verbis hoc intelligere, quod omnis, „ vel pene omnis frequentat Ecclesia, ut *precationes* accipiamus di„ ctas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam il„ lud, quod est in Domini mensa, incipiat benedici: *orationes* quum „ benedicitur, & sanctificatur, & ad distribuendum comminuitur, quam „ totam petitionem fere omnis Ecclesia Dominica oratione concludit. „ *Interpellationes* autem, sive ut nostri codices habent, *postulationes* fiunt, „ quum populus benedicitur. Tunc enim Antistites veluti advocati „ susceptos suos per manus impositionem misericordiosissimae offerunt „ pietati. Quibus peractis, & participato tanto Sacramento, *gratiarum* „ *actio* cuncta concludit. „ AUGUSTINO consentit S. PROSPER, seu quicumque antiquus auctor sit celeberrimi operis de *vocatione gentium* (*lib.* 1. *cap.* 4.) his verbis: „ Praecepit itaque Apostolus, immo „ per Apostolum Dominus, qui loquebatur in Apostolo, fieri *obsecra*„ *tiones & postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro re*„ *gibus, ac pro iis, qui in sublimitate sunt*. Quam legem supplicationis „ ita omnium sacerdotum & omnium fidelium devotio concorditer te„ net, ut nulla pars mundi sit, in qua hujusmodi orationes non ce„ lebrentur a populis Christianis. Supplicat ergo ubique Ecclesia Deo „ non solum pro Sanctis & in Christo jam regeneratis, sed etiam pro „ omnibus infidelibus & inimicis Crucis Christi, pro omnibus idolo„ rum cultoribus, pro omnibus, qui Christum in membris ipsius per„ sequuntur, pro Judaeis, quorum coecitati lumen Evangelii non re„ fulget, pro haereticis & schismaticis. „ Nec dubitaverim, jam tunc confectis sacris mysteriis, seu post recitatam orationem Dominicam salutasse se invicem Fideles *in osculo sancto*. Certe ORIGENES in ea PAULLI verba: *Salutate vos invicem, ex hoc*, inquit, *sermone mos Ecclesiis traditus est, ut post orationes, osculo invicem se recipiant Fratres*. Veteres addunt formulas quasdam benedicendi populo, cujusmodi illa PAULLI (*II. Cor. XIII.* 13.): *Gratia Domini nostri Jesu Christi & caritas Dei, & communicatio Sancti Spiritus cum omnibus vobis. Amen. Statis etiam diebus* (praecipuis scilicet, sive festis, ut OECUMENIUS explicat) *mensas* (Christiani) *faciebant communes & peracta synaxi* (quod CHRYSOSTOMUS ex PAULLI prima ad *Corinthios* epistola *cap. XI.* colligit in eamdem epistolam *homilia XXVII.*) *post Sacramentorum communionem omnes commune inibant convivium, divitibus quidem cibos afferentibus, pauperibus autem & qui nihil habebant, etiam vocatis, & omnibus*

bus communiter vescentibus. Denique non omittendum, quod (1. *Cor. XVI.*) idem PAVLLVS testificatur, factas fuisse in sacris Fidelium coetibus *collectas per unam Sabbati*, seu die Dominico ad levandam Ecclesiarum egestatem postea ex Apostolorum auctoritate erogandas. Haec summa rituum est, quos ex PAVLLI epistolis BONA, GRANCOLASIVS, aliique Liturgicarum rerum peritissimi viri praeeuntibus Patribus collegerunt. Verum hinc exploratum plane est, quanto in errore versentur, qui post WALFRIDVM STABONEM, BERNONEM *Augiensem*, RVPERTVM, & HONORIVM *Augustodunensem* Apostolicam Missam consecratione, Dominica oratione, & Sacerdotis, eorumque qui adessent communione definitam statuunt, illa GREGORII M. quam restituere conati sumus, mendosa sententia decepti (1).

V. Ut tamen ad ea, quae in Liturgia Apostolici juris sunt, adcedamus, regulam ponamus, quam ipse *Hugo* GROTIVS in voto *pro pace Eccles.* (*pag.* 670.) de Missa statuit. *Consensus*, inquit, *Liturgiarum per omnia loca, ac tempora in precibus illis, ut Deus dona per spiritum suum sanctificet, eaque faciat Corpus, & Sanguinem Christi, me dubitare non sinunt, venire hoc a prima Apostolorum institutione*. Hinc enim ejusdem vi argumenti sequitur, quaecumque in Liturgiis per omnia loca ac tempora usurpata sunt, ea nos ex Apostolica institutione adcepisse. Ac bene est. *Ernestus* GRABE heterodoxus & ipse id candide fatetur in suis ad IRENAEI *lib.* 1. *cap.* 3. adnotationibus: ait enim, *illos, qui omnibus illis Liturgiis* (Apostolicis nempe, de quibus loquitur) *exprimuntur, quique jam olim ubique inter sacra mysteria usitati fuerunt, Ritus ex Apostolica traditione fluxisse; Ecclesias enim ab Apostolis institutas formam aliquam, & ritum offerendi sacrificium, cui tam arcta sit, & praecipua cum Religione connexio, non adcepisse, quis sanus sibi persuadeat? Non quod tamen Liturgias omnes Apostolicas iis, quorum nomine insigniuntur, adjudicare velim. Sufficiat Liturgiarum antiquiorum, si non Scriptores, saltem primos auctores fuisse Apostolos*. Age jam. „ Sunt quaedam, ut optime animadvertit Emin. BONA (*lib.* 1. *Rer. Liturg. cap.* 6. §. 1.) in omnibus Liturgiis, in quibus omnes Ecclesiae conveniunt, utpote sine quibus sacrificii ratio nullo modo subsisteret, cujusmodi sunt panis & vini praeparatio, oblatio, consecratio, consummatio, & ipsius Sacramenti communicare volentibus distributio. Aliae item praecipuae partes sunt, quae licet ad Sacrificii integritatem non spectent; in omnibus tamen omnium gentium Liturgiis reperiuntur, Psalmorum scilicet modulatio, lectio Sacrae Scripturae, Ministrorum adparatus, thurificatio, Catechumenorum, & aliorum profanorum exclusio, fractio hostiae, precatio pacis, preces diversae, Gratiarum actio, & si quae aliae sunt ejusdem generis. „ Haec ergo omnia ex GROTII & GRABII regula ad Apostolicam institutionem jure referimus. Alia.

VI. Ad modum autem, & ritum, quo haec omnia peraguntur, & verba, quibus preces exprimuntur, ne ipsos quidem Apostolos eumdem constanter servasse crediderim. Invictum est, quo ad hoc comprobandum Cl. LESLAEVS utitur, argumentum (*Praef. in Missale mixt. p. XLIII.* Non tamen ritus & caeremoniae, quibus haec peragebantur, multoque minus ipsa precum verba.

(1) Confer BENEDICTVM XIV. *de sacrif. Missae lib. II. cap.* 19. *n.* 2. & 3.

p. XLIII) „ Apoſtolus PETRUS in *Palaeſtina Antiochiae*, & in *Syria*, in „ *Ponto*, in *Galatia*, *Romae*, in *Italia*, & in aliis *Orientis*, & *occidentis* Provinciis Euchariſtiam non ſemel celebravit. Num eodem ubique ritu? Si annuis, quaero, num *Romano*, num *Hieroſolymitano*? Si „ *Romano*; cur in *Oriente* Liturgia *Romana* nullibi obtinuit? *Si Hieroſolymitano*: cur hic ritus *Romae*, & in *Occidente* admiſſus non fuit? „ Eſt igitur credibile, S. PETRUM, & alios Apoſtolos uni eidemque „ Liturgiae conſtanter non adhaeſiſſe. „ Praeterea nunc breviore, nunc longiore Apoſtolos forma, pro temporum ſcilicet locorumque circumſtantiis Liturgiam celebraſſe longe eſt veroſimillimum. De prolixiore ab Apoſtolis peracta Liturgia Card. BONA (*lib. I. cap. V.* §. 3.) CHRYSOSTOMI teſtimonium profert *hom.* in primam ad *Corinthios* epiſtolam *XXVIII.* ajentis: *quum ſacras illas coenas accipiebant Apoſtoli, quid tum faciebant? Nonne in preces convertebantur, & hymnos? Nonne in ſanctas vigilias? nonne in longam illam doctrinam, & multae philoſophiae plenam?* Siquid tamen video, nihil hoc ad eos, quos celebrabant Apoſtoli, Chriſtianorum conventus pertinet, miror que cl. PINIUM, qui Apoſtolos ſacram Liturgiam breviter vel ſemper, vel plerumque ſaltem expediviſſe contendit in egregio *de Liturg. ant. Hiſp. Tractatu cap.* 1. *§. V. n.* 45. ut objectam ab Emin. BONA CHRYSOSTOMI ſententiam eluderet, nihil aliud effugii inveniſſe, quam *quod forte ſanctus ille Pater modo oratorio plus dixerit, minus volens intelligi*. Nam CHRYSOSTOMUS non coenas Chriſtianorum eo loco ſpectavit, ſed extremam ab Apoſtolis cum Chriſto mox cruci adfigendo habitam, ubi vigiliae actae, longus ille a Chriſto inſtitutus ſermo & a IOHANNE recitatus, hymni dicti (Marc. *XIV.* 26.). Quare conſenter addit: *magna enim & admirabilia tunc eis narrabat, & adnunciabat Jeſus, quum Judas diſcederet vocatum, qui eum erant crucifixuri*. Quod tamen CHRYSOSTOMO perperam tributum fuit, PROCLUS *Cpolitanus* ejus diſcipulus adſeruit in libello *de traditione divinae Liturgiae*. Sed is fortaſſe recentior eſt, ut de rebus Apoſtolorum teſtari apud criticos poſſit. Illum etiam mittamus eorum contenti, quae ex Actibus Apoſtolorum PAULLO, quum *Troade* moraretur, accidiſſe S. AUGUSTINUS perhibet (ep. *vet. edit.* *LXXXVI.* ad *Caſulanum*): *Et ita eadem nocte fracturus panem, ſicut frangitur in Sacramento Corporis Chriſti, produxit ſermonem uſque ad medium noctis, ut poſt Sacramenta celebrata rurſus uſque ad diluculum adloquens congregatos etc.* Breviore quoque Liturgiae forma Apoſtolos interdum uſos fuiſſe perſequutionum, quibuſcum conflictabantur, aeſtus, itinerum, quae ſuſcipiebant, longitudo, alia Apoſtolatus munera ſatis ſuadent; quae omnia eos a Liturgia in prolixius tempus protrahenda prohibere debebant. Haec tamen brevitas praecipue Pſalmorum cantum, Scripturarum lectionem, ſacras ad coetum adhortationes ſpectabat; haec enim in ſacris conventibus ad praeſidis nutum modo contrahebantur, modo longius producebantur. Preces ipſae Liturgicae quum plerumque ſub initium ſaltem naſcentis Eccleſiae non tam conceptis verbis, quam divino adflante numine ab Apoſtolis funderentur, non eadem ſemper temporis menſura contineri poterant.

Adauctiore tamen facta

VII. Ubi autem res chriſtiana propagari coepit, ac fidelium numerus

merns crevit, dubitare vix possum, quin Apostoli ordinem Liturgiae, & solemnes etiam aliquas Liturgicarum precum formulas constituerint, ut populus universae sacrorum peragendorum mysteriorum rationi adsuetior factus fervidiore pietatis ac religionis sensu illis interesset. Ac de ordine quidem Missae illud satis esset in memoriam revocare, quod ad DECENTIVM Episcopum *Eugubinum* S. INNOCENTIVS I. perscripsit: „ si instituta Ecclesiastica, ut sunt ab Apostolis tradita, integra „ vellent servare Domini Sacerdotes, nulla diversitas, nulla varietas in „ ipsis ordinibus, & consecrationibus haberetur. Sed dum unusquisque, „ non quod traditum est, sed quod sibi visum fuerit, hoc aestimat esse „ tenendum, inde diversa in diversis locis, vel Ecclesiis, aut teneri, aut „ celebrari videntur, ac fit scandalum populis, qui dum nesciunt traditiones antiquas humana praesumptione corruptas, putant sibi aut Ecclesias non convenire, aut ab Apostolis, vel ab Apostolicis viris contrarietatem inductam. „ Verum nec praetereunda silentio est constans saeculorum omnium traditio, quae, ut vere admonuit cl. *P. Honoratus* a S. MARIA (*Lib. V. de usu critices diss. III. art. II. §. 2.*,) nos docet, SS. PETRVM & IACOBVM ore saltem tenus, atque exemplo normam dedisse Liturgiarum fere omnium, quae ab Ecclesia *Graeca* & *Latina* usurpatae fuerunt. Addidi adverbium *fere*, quod ab HONORATO omissum fuit. Nam Ecclesiae *Asiaticae* alium, ut ajunt, *cursum*, sive ordinem Liturgiae servabant, ab Episcopis deinde, quos fide Christiana fortassis in *Asia* imbutos Apostoli PETRVS, & PAVLLVS *Roma* in *Hispanias* miserunt, apud *Hispanos* invectum, tum etiam a S. IRENAEO in *Galliis* illatum. Hujus nempe Liturgiae, quae cum in *Galliis*, tum in *Hispaniis* eadem obtinuit, ut viri doctissimi magnis ducti argumentis adfirmant, primaevum auctorem Anonymus fortasse Monachus *Luxoviensis* saeculi VII. Scriptor ab *Henrico* SPELMANO (*T. I. Concil. Magn. Brit. p.* 177.) editus perhibet S. IOHANNEM Apostolum, & Evangelistam, qui hanc formam obeundi divina Ecclesiis *Asiae* tradiderit, additque S. POLYCARPVM *Smyrnensem* Episcopum, & Martyrem celebrem eodem ordine divina officia perfecisse, eidemque adsuetum, dum in *Asia* POLYCARPI discipulus versaretur, S. IRENAEVM illum postea *Gallias* docuisse. En ejus verba: *Sanctus* IOHANNES *Evangelista primum cursum* Gallorum *decantavit*, *inde postea Beatus* POLYCARPVS *discipulus* S. IOHANNIS, *inde postea* HIERENEVS, *qui fuit Episcopus Lugdunensis Gallei*, *tertius ipse ipsum cursum decantavit in Galliis*. Quare quum *Gallicanus* & *Hispanus* ordo, quidquid le BRVNIO, & PINIO contra visum fuerit, non a *Latina* modo, sed etiam a *Graecorum*, aut *orientalium* Liturgia maxime discrepet, quemadmodum a LESLAEO scitissime demonstratum fuit in erudita ad *Missale mixtum* praefatione (*p. I. seqq.*) si vetusto huic Anonymo, quem etiam MABILLONIVS magni fecit, fides habeatur, S. IOHANNES Liturgiam *Asianis* praestituisse dicendus est a *Graeca* & *Latina* diversam, quae tamen plurimum retinuerit primigeniae illius Liturgiae eisdem *Asianis* a PAVLLO traditae. Redeo ad IACOBVM & PETRVM, IACOBVM quidem aliquam *Hierosolymitanis* Liturgiam praescripsisse, ex qua deinde auctior illa profluxerit, quam IACOBI appellant, vel consensus *Grae-*

carum

Facta re Christiana ordinem universae Liturgiae,

Praesertim SS IOANNES.

IACOBVS.

carum & *Orientalium* fere omnium Ecclesiarum in ea amplectenda consensus maximo mihi est argumento. Quid enim tot Ecclesias tam dissitas, tam varias, tam moribus discrepantes impellere potuit, ut suam ipsae Liturgiam ad eam maxime adcommodarent, nisi quaedam & in IACOBVM, qui frater Domini fuerit, & in *Hierosolymitanam* Ecclesiam, quae caetera; omnes cum antiquitate, tum mortis ac mysteriis Dominicae vitae in ea regione peractis antecellit, reverentia? Huic argumento vim auget diserta EPIPHANII auctoritas; ait enim *haeresi* LXXIX. PETRVS & ANDREAS, IACOBVS, & IOHANNES, PHILIPPVS & BARTHOLOMAEVS, THOMAS, THADDAEVS & IACOBVS *Alphaei*, & IVDAS *Iacobi*, & SIMON *Cananaeus*, & MATTHIAS *in complementum* 12. *electus*. *Hi omnes electi sunt Apostoli per orbem sacram Evangelii functionem administrantes, una cum* PAVLLO & BARNABA, *ac reliquis; & mysteriorum ordinatores fuere cum* IACOBO *fratre Domini*, & *primo* Hierosolymorum *Episcopo*. Viden? ut EPIPHANIVS IACOBVM Domini fratrem, quem a IACOBO ALPHAEI Apostolo aperte distinguit, mysteriorum, seu sacri ministerii cum Apostolis *ordinatorem* appellet. Aliquem igitur Missae ordinem IACOBVS statuit, qui, adaucta temporum spacio, uti in ejusmodi rebus fieri necesse est, *Hierosolymitana* Liturgia religiose servatus fuerit atque hinc IACOBI nomine inscriptus. Praeterea Liturgia *Hierosolymitana* a S. CYRILLO nondum Episcopo anno CCCXLVII. proposita in catechesi mystagogica V. in iis, quae Sancto Catechetae particulatim explicare visum fuit (multa enim vel minus obscura, vel a suo ipsius instituto aliena praetermisit) cum *Jacobaea* plane consentit. Cuinam vero *Cyrillianam* Liturgiam quod saltem ad ordinem ac rituum praecipuorum institutum spectat, verosimilius quam IACOBO illius Ecclesiae Episcopo tribuemus? Nam quoniam ille aliquem certe praescripsit, ut ex EPIPHANIO audivimus, an credibile sit, illum ab ejus successoribus inter dirissimas, quibus vexata Ecclesia illa fuerat, persequutiones plane immutatum, nulla praeclarissimi decessoris ac veluti patris observantia ab inutili hocce consilio dimotis, quum tamen IACOBI nomen ab omnibus postea *orientis* Ecclesiis tanti factum videamus, ut quam Liturgiam ab eo perscriptam fuisse existimarunt, eam ne rejectis quidem posterioris certe aetatis additamentis, sibi prae ceteris suscipiendam putarint? Ad S. PETRVM quod adtinet, *Romanae* illum Liturgiae auctorem fuisse, formamque Liturgiae ab eo traditam ad INNOCENTII I. tempora servatam fuisse luculentus testis est ipse INNOCENTIVS in laudata ad DECENTIVM epistola XXV. Addatur S. ISIDORVS *Hispalensis*: qui (*Lib. I. de eccles. offic. cap. XV.*) *ordo*, inquit, *Missae vel orationum, quibus oblata Deo Sacrificia consecrantur, primum a Sancto* PETRO *est institutus, cujus celebrationem uno eodemque modo universus peragit orbis*.

Ac Petrus statuerunt.

Imme etiam statas quasdam & solemnes formulas.

VIII. Dixeram Apostolos praeter ordinem Liturgiae saltem solemnes quasdam formulas constituisse. Harum, quae nonnisi ab Apostolis edi potuere, formularum vestigia in veteribus Patribus supersunt. S. IRENAEVS (*lib. I. adv. haer. cap. I.*) *Valentinianos* suos aeonas ex solemni formula, qua *επι της ευχαριστιας* Christiani dicere *aeonas aeonum* consueverant, confirmare ausos fuisse testatur. Haec porro formula, quemadmodum

dum non FEU-ARDENTIO solum, sed etiam GRABIO ad eum IRENAEI locum, & BINGHAMO (*orig. & Ant. Eccles. lib. XIII. cap. V. p. 133.*) visum est, solemnis illa precum ad laudum in Eucharistiae celebratione fundi solitarum conclusio est: *per omnia saecula saeculorum*, cui populus respondebat: *Amen*. Eamdem formulam in *Africa* usurpatam fuisse ex TERTULLIANO discimus in libro *de spectaculis* (*cap. XXV.*) Loquens ille de Christianis *Romanorum* spectacula celebrantibus, *quale est*, inquit, *de Ecclesia Dei in diaboli Ecclesiam tendere? de coelo quod ajunt in coenum? illas manus, quas ad dominum extuleris, postmodum laudando histrionem fatigare? ex ore, quo* Amen *in sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere, εις αιωνας* (in saecula saeculorum) *alii omnino dicere, nisi Deo Christo*. Fortasse tamen *Dei Christi*, cui illa formula adclamabatur, mentio conjiciendi locum praeberet, non illam, quam ab IRENAEO indicatam vidimus, formulam TERTULLIANUM spectasse, sed eam, qua de Christo dicere soliti sumus: *qui tecum vivit & regnat in saecula saeculorum*. Alia apud CYPRIANUM occurrit in lib. *de oratione Dominica*, ubi ait: *ante orationem, praefatione praemissa, parat Fratrum mentes dicendo: sursum corda, ut dum respondet Plebs*: habemus ad Dominum, *admoneatur nihil aliud se, quam Dominum cogitare debere*. Haec enim vero quum in omnibus omnium gentium Liturgiis usurpentur, ex ea, quam initio posuimus, regula ad Apostolos referri par est. Sed hujus rei magnificentius quoddam argumentum VIGILIUS suppeditat, qui in epistola ad PROFUTURUM *Braccarensem* Episcopum *Romanos* Canonem *ex Apostolica* (utique S. PETRI) *traditione*, adcepisse testificatur. En VIGILII verba. „ Ordinem quoque precum, in „ celebritate Missarum, nullo nos tempore, nulla festivitate significa- „ mus habere diversum, sed semper eodem tenore oblata Deo munera „ consecrare. Quoties vero Paschalis, Pentecostes, Epiphaniae, Sancto- „ rumque Dei fuerit agenda festivitas, singula capitula diebus apta „ subjicimus, quibus commemorationem sanctae Solemnitatis, aut eo- „ rum facimus, quorum natalitia celebramus. Cetera vero ordine con- „ sueto prosequimur. Quapropter & ipsius canonicae precis textum di- „ reximus subter adjectum, quam Deo propitio ex Apostolica tradi- „ tione adcepimus. Et ut caritas tua cognoscat, quibus locis aliqua fe- „ stivitatibus apta connectes, paschalis diei preces similiter adjecimus. „ Quae VIGILII verba, inquit LESLAEUS (*Praef. in Miss. Mozarab. p. LXV.*) ad Missae Canonem, non autem ad integram Missam Romanam, pertinere perspicuum est. Nam solus Missae *Romanae* canon, eodem tenore constanter recitatur, non vero ea, quae canonem praecedunt, & consequuntur. Certe tempore VIGILII multae & diversae *praefationes* in Missis recitabantur, & orationes multae, variaeque ante *praefationem*, & absoluto canone, dicebantur, quemadmodum Sacramentaria vetusta *Leonianum* & *Gelasianum* demonstrant. In canone quoque capitula diebus apta inserebantur *infra actionem*, uti in Sacramentario *Gelasiano* videre est (2).

IX. Quae

(2) Exemplar tamen integrae Missae Paschalis simul cum *textu canonicae precis*, seu Canonis ad PROFUTURUM VIGILIUM misisse (*p. LXVI.*) addit

Non leges sint haec Apostolorum statuta, adversus BOEHMERUM disputatur.

IX. Quae hactenus ab Apostolis constituta vidimus, ea plane omnia, si ita ab illis vel proposita, vel usurpata dixero, ut legis vim haberent, exaggeratius aliquid pronunciavero; multa enim ex iis ipsis, quae nos vel verbo, vel exemplo Apostoli docuerunt, Episcoporum arbitrio reliquerunt aut servanda, aut si vellent, abolenda, quod de precibus quibusdam, seu etiam caeremoniis (tempore, modo, aliisque id genus adjunctis) sive ad Psalmodiam sive ad ipsam Liturgiam pertinentibus praesertim intelligi velim. Ad cetera quod spectat, non pauca Apostoli a Domino, ut diximus, acceperunt nobis praecipienda; ea autem legibus adnumeranda esse is solum inficietur, qui cum HOBBESIO legum ferendarum potestatem Christo per summam impietatem negarit. Sed & reliqua, quae sua ipsi auctoritate praescripserunt, leges Apostolicae dicendae sunt. Negat id BOEHMERUS, & quidquid ab Apostolis de ritibus, sacrisque caeremoniis *decori* caussa sancitum fuit, non legis sed consilii fuisse contendit. Sed oppido fallitur Lutheranus hic Jureconsultus. *Decori*, quod in sacris servandum Apostoli voluerunt, rationem eos ad illa quae statuerunt, praescribenda compulisse nullus dubito. At quaenam BOEHMERI consequutio isthaec est, legis auctoritate Apostolicas hujusmodi sanctiones spoliare, quod *decori* caussa editae fuerint? Potestatem a Christo Apostolis datam fuisse condendarum legum vel ipsi aequiores Protestantes ut MOSHEMIUS, non negant. Cur quaeso quae hac potestate, licet *decori* spectata ratione constituta ab illis sunt, leges non habeantur? Atqui PAULLUS se aliqua ex his *praeci-*

addit LESLAEUS non satis, ut reor, sibi constans, *Paschalis* enim *diei preces*, quas VIGILIUS cum Canone se mittere ait, sunt ipsa illa *capitula diebus apta*, quae *subijci Romae* dixerat (nempe *infra actionem*) *quoties Paschalis* &c. *fuerit agenda festivitas*. Quamobrem se illas adijcere ait, ut PROFUTURUS cognosceret, *quibus locis aliqua* FESTIVITATIBUS APTA *connecteret*. Scio ASSEMANUM in dissertatione de *origine Liturgiarum* (*p.*164.) & SALAM (*ad* BONAE *lib. I. cap XI.* §. 4. *pag.* 234.) aliter statuere. Quod enim VIGILIUS ait: *ordinem quoque precum in celebritate Missarum, nullo nos tempore, nullo festivitate significamus habere diversum, sed semper eodem tenore oblata Deo munera consecrare*, ita interpretantur, Missam quamlibet, cujuscumque diei suum introitum, Collectam, Epistolam, Graduale, Evangelium, Offertorium, & reliqua suo loco, & ordine de more disposita semper habuisse. Verum docti hi viri non animadverterunt, hac, quam ipsi intelligunt, ratione omnes omnium gentium Liturgias *nullo tempore*, *nulla festivitate diversas* dici posse, nam ut exemplo utar, quod PROFUTURUM propius spectat, etiam Liturgia *Gotho-hispana*, quae *Braccarae* usurpabatur, *eodem* semper *tenore* celebrabatur, nempe ab *officio* inchoabatur, quod Collecta sequebatur, tum Lectio Prophetiae. Nec sane video, quid hac de re dubii PROFUTURO suboriri potuerit. Hoc ergo ex responsione VIGILII, ut LESLAEUS monet (*p. LXVI.*) satis aperte patet, Liturgiam, qua *Braccarensis* Provincia utebatur, in eo a *Romana* fuisse dissimilem, quod haec canonem haberet, precum ordinem, & verborum tenorem eumdem constanter retinentem, illa vero nullam Missae partem haberet, quae variabilis non fuerit; quo adparet Missam *Braccarensium* eamdem fuisse atque *Gotho-Hispanam*, in qua ista Missarum, precum, & orationum (licet *eodem tenore* dispositarum) varietas manifeste cernitur.

praecipere diserte adfirmat. *Hoc autem praecipio*, inquit *ille* 1. *Cor. XI.* 17. quod sive cum AVGVSTINO (*de opere Monach. cap.* 31.) aliisque *Latinis* interpretibus ad superiora referas, ubi mulieres orare velatas debere edixerat, sive cum *Graecis* doctoribus, ac LYRANO, ad vitia in Eucharistiae celebratione apud *Corinthios* invecta, quae reprehendere adgreditur, perinde est. Quid vero illud eodem capite (*v.* 34.): *Cetera autem quum venero, disponam? Graece* est διατάξομαι *ordinabo, constituam*, ac *sigillatim praescribam*. Hoc quoque ad consilium BOEHMERVS transfert; sed a S. AVGVSTINO refellitur, qui ad IANVARIVM scribit: *unde intelligi datur, quia multum erat, ut in epistola totum illum agendi ordinem* (ad dignam, honestam, & ordinatam mysteriorum celebrationem) *insinuaret, quem universa per orbem servat Ecclesia, ab ipso ordinatum esse, quod nulla morum diversitate variatur*. Anne enim meri consilii dicatur, quod *ordinatum* fuit, ut *ab universa per orbem servaretur Ecclesia, nec ulla morum diversitate variaretur?* Hinc autem argumentum enascitur, ceteris Apostolorum hactenus percensis constitutionibus commune. Hae enim hujusmodi pleraeque sunt, ut ab universa Ecclesia servatae semper fuerint. Quapropter ad praecepta, seu leges omnino pertinent. *Sunt multa*, inquit S. AVGVSTINVS (*lib. V. de Bapt. cap. XXIII.*) *quae universa tenet Ecclesia*, ET OB HOC *ab Apostolis* PRAECEPTA *bene creduntur*. Quod argumentum eo majoris est ponderis, quod de rebus agimus disciplinae, quae, ut ait TERTVLLIANVS *lib. de velandis Virginibus, admittunt novitatem*. Si enim in his etiam universa Ecclesia praescriptos ab Apostolis ritus, praescriptas formulas, praescriptum ordinem semper servavit, quae verior tantae constantiae caussa excogitari potest, quam quod eas illa sanctiones veluti sacratas leges spectarit, a quibus discedere, quum pro sua dignitate posset, pro sua tamen in illarum auctores reverentia absque summa, quae nulla hactenus fuit, necessitate non deberet?

CAPVT III.

Ab Apostolis in Episcopos jus Liturgicum manavit: Concilia tamen paullatim, vel Patriarchae sibi illud vindicarunt.

I. QUod Apostolos a Christo adcepisse, atque dum viverent, exercuisse jus Liturgicum vidimus, non tam Apostolatus jus fuit, quam Episcopatus. Apostoli enim quum ut Episcopi Ecclesiam Dei regere, atque hinc cum Dei cultum curare, tum Sacramentorum administrationi praeesse tenerentur, jure Liturgico, quod circa haec duo versatur maxime, potiri debuerunt. Illud ad Apostolatum solummodo pertinet quod quemadmodum erat illorum sollicitudo omnium omnino Ecclesiarum, neque alicujus dioecesis, quam veteres παροχίαν appellabant, finibus circumscribebatur, ita & jus ipsorum Liturgicum infinitum erat, & in omnes Ecclesias exporrigi poterat. Quamobrem

Ab Apostolis debuit jus liturgicum ad Episcopos derivari.

Episcopi, qui in iis, quae muneris sunt Pastoralis, Apostolis successerunt, uti cultus divini cura, & Sacramentorum administratio, ad eos cumprimis spectat, ita & jure Liturgico quamquam certis singularum dioecesium terminis contento praediti non secus atque Apostoli esse debuerunt. Atque illud enimvero a primis Ecclesiae saeculis exercuerunt. Hinc apud *Graecos*, quae celebriores sunt Liturgiae praeter *Jacobaeam*, quae tamen ex FLORENTINII, PAPEBROCHII, STILTINGHII, aliorumque doctissimorum virorum sententia IACOBUM fratrem quidem domini, sed alium a duobus *Jacobis* Apostolis auctorem habuit, Episcoporum vel Patriarcharum nomine insignitae sunt, ut apud *Alexandrinos* MARCI, & GREGORII NAZIANZENI, apud *Constantinopolitanos* vero BASILII & IOHANNIS CHRYSOSTOMI. SYRI *Nestorianis* erroribus addicti Liturgias habent *Apostolorum*, NESTORII, THEODORI MOPSWESTENI, ac DIODORI *Tarsensis* Episcoporum nominibus praenotatas. At *Syri Jacobitae* plurimis utuntur Liturgiis, quas eorum Episcopi ad saeculum XIV. procuderunt.

Quod singulis suis in dioecesibus primis tribus Ecclesiae saeculis liberius exercuerunt.

II. Hac ad sacros ritus pertinentia statuendi, ac reformandi potestate liberius Episcopi tribus primis Ecclesiae saeculis utebantur. Quum enim propter crudelissimas, quibus universa Ecclesia jactabatur, persequutiones Hierarchia varios, in quos pacis tempore distributa est, gradus sustinere vix posset, neque nisi aegerrime Episcopis in concilia coire liceret, singuli quae sibi opportuniora videbantur, uti & aliis in rebus, ita & in re Liturgica constituebant, non repugnantibus majorum dioeceseon Praesulibus, quibus in ea rerum perturbatione graviora fidei negocia cordi erant.

A Conciliis tamen & tunc interdum coercitum.

Negari tamen nequit, illis ipsis saeculis siqua Concilia habita sunt, ea de sacris quoque ritibus, ceterisque ad eos pertinentibus aliqua decrevisse. Certe inter Canones Apostolorum, quos docti viri a Synodis secundo, ac tertio labente saeculo celebratis editos fuisse consentiunt, tertius, quartus, quinctus, octavus, nonus, decimus, quadragesimusnonus, & quinquagesimus res liturgicas adjungunt.

Multo autem magis sequentibus saeculis.

Ubi autem Concilia facilius cogi coeperunt, ab illis universae Liturgiae rationem curatam novimus. Exstant enimvero *Eliberitani* Concilii, quod *Ferdinandus* MENDOZA ad annum CCC. aut CCCI. refert, Canones XXIII. *de temporibus jejuniorum*, XXVI. *ut omni sabbato jejunetur*, XXVIII. *de oblationibus eorum, qui non communicant*, XXXIV. *ne cereum in coemeteriis incendatur*, XXXV. *ne feminae in coemeteriis pervigilent*, XXXVI. *ne picturae in Ecclesia fiant*, XLIII. *de celebratione Pentecostes*, XLIX. *de frugibus fidelium, ne a Judaeis benedicantur*, & LXXVII. *de baptizatis, qui nondum confirmati moriuntur*. Plures liturgicos canones suppeditant Concilia *Antiochenum* a CCCXXXII. ex *Balleriniorum* sententia habitum, *Laodicenum*, *Gangrense*, quod iidem *Ballerinii* inter annum CCCLXII. & CCCLXX. collocant, & *Carthaginiensia* annorum CCCXCIX. CCCCI. & CCCCXIX. Quin etiam *Nicaenum I.* oecumenicum praeter ea, quae de paschate agendo constituit, celeberrimum vicesimum canonem edidit *de flectendo genu*.

quibus tum de rituum discrepantia tollenda laboratum fuit.

III. Ceterum ex tanta, quam innuimus, veterum Episcoporum in ritibus statuendis potestate fieri non potuit, quin maxima inter Ecclesias rituum diversitas oriretur; quod etiam a SOCRATE observatum

fuit

fuit (*lib. V. hist. Eccl. cap. XXI.*). BINGHAMUS (*orig. Eccl. lib. XIII. cap. V. §. 1.*) hujusmodi rituum varietatem eo devenisse animadvertit, ut *si nova quaedam Ecclesia Episcopalis ex alia quadam sumpta esset: & erecta, nova illa exemplar & praescriptam methodum veteris Ecclesiae sequi haud coacta fuerit, sed ipsa sibi divini cultus formam effingere potuerit, rebus suis & statui adcommodatam. Cujus rei*, inquit, *perspicuum exemplum nobis suggerit* SOZOMENUS (lib. V. cap. 3.) de Majuma *civitate ex vico quodam* Palaestinae *erecta, & olim dioecesi* Gazensi *contributa. Nam simulac in distinctam sedem Episcopalem erecta esset, non amplius regulas & formulas Ecclesiae* Gazaeorum *stricte observare cogebatur, sed, ut ille speciatim adnotat, utraque urbs suum seorsum habebat Episcopum, suum clerum: dies item festos martyrum suorum & commemorationes Episcoporum & presbyterorum, qui illis praefuerant. Quod idem est, ac si diceret, recens illam erectam habuisse Liturgiam, & officia Ecclesiastica sibi peculiaria, a Liturgia & officiis illius Ecclesiae, ex qua sumpta erat, distincta*. Nihil tamen minus *perspicuum* quam quod BINGHAMO visum fuit. Nam haec id unum produnt, quamlibet Ecclesiam sua peculiaria officia ad communes matris suae Ecclesiae consuetudines adcommodata habuisse (quod omnibus Ecclesiis, quas tamen unam, eamdemque Liturgiam celebrasse constat, ut *Gallicanis*, *Hispanis*, atque adeo *Romanis* usurpatum semper fuit) non vero distinctum, ac dissidens officiorum genus in novam illam Ecclesiam invectum fuisse. Omisso igitur hoc discrepantium rituum exemplo, ceteris contenti simus, quae vetera monumenta certo suppeditant. Haec inter Conciliorum canones censeo, quibus de hac ipsa rituum tollenda varietate strenue laboratum novimus. Prima fortassis, quae ad hoc curas adjecerit, *Gallicana* Ecclesia fuit. Nam a. CCCCLXI. Concilium *Veneticum* apud *Britones* in Provincia *Turonensi* (*can. XV.*) statuit: *Rectum duximus, ut vel intra Provinciam nostram sacrorum ordo, & psallendi una consuetudo, & sicut unam cum Trinitatis confessione fidem tenemus, unam & officiorum regulam teneamus, ne variata observatione in aliquo devotio nostra discrepare videatur*. *Agathense* porro Concilium a. DVI. canonem hunc XXX. condidit: *quia convenit, ordinem Ecclesiae ab omnibus aequaliter custodiri, studendum est, ut sicut ubique fit, & post antiphonas collectiones per ordinem ab Episcopis, vel presbyteris dicantur, & hymni matutini vel vespertini diebus omnibus decantentur, & in conclusione matutinarum, vel vespertinarum missarum, post hymnos capitella de psalmis dicantur, & plebs collecta oratione ad vesperam ab Episcopo cum benedictione dimittatur*. In Concilio quoque *Epaonensi* a. DIX. sancitum fuit (*c. 27.*): *Ad celebranda divina officia ordinem, quem Metropolitani tenent, Provinciales eorum observare debent*. *Hispanae* Ecclesiae eodem fere tempore easdem sibi leges praestituerunt. Nam in Concilio *Gerundensi* ann. DXVII. simile pro *Tarraconensi* Provincia latum decretum exstat (*Can. 1.*) *Ut institutio missarum sicut in Metropolitana Ecclesia agitur, ita in Dei nomine in omni* Tarraconensi *Provincia, tam ipsius Missae ordo, quam psallendi, vel ministrandi consuetudo servetur*. Anno DLXIII. *Bracarensis I.* Concilii Patres aliquot in eamdem sententiam canones ediderunt. En illos. Can. XIX. *Placuit omnibus communi consensu, ut unus atque idem psallendi ordo in matutinis, vel vespertinis officiis teneatur; & non diversae ac privatae, neque monasterio-*

rum consuetudines cum ecclesiastica regula sint permixtae. Can. XX. *Item placuit, ut per solemnium dierum vigilias vel missas, omnes easdem & non diversas lectiones in Ecclesia legant*. Can. XXII. *Item placuit, ut eodem ordine Missae celebrentur ab omnibus, quomodo* PROFVTVRVS *quondam hujus Metropolitanae Ecclesiae Episcopus ab ipsa Apostolicae Sedis auctoritate suscepit scriptum*. Can. XXIII. *Item placuit, ut nullus eum baptizandi ordinem praetermittat, quem & antea tenuit Metropolitana* Bracarensis *Ecclesia, & pro amputanda aliquorum dubietate praedictus* PROFVTVRVS *Episcopus scriptum sibi & directum a Sede beatissimi Apostoli* PETRI *suscepit*. Denique hanc de servando in sacris ritibus uno ordine regulam pro omnibus *Hispaniae*, & *Galliciae* Ecclesiis *Toletanum* IV. Concilium a. DCXXXIII. constituit Can. II. „ Post rectae fidei confessionem, quae in sancta Dei „ Ecclesia praedicatur, placuit, ut omnes Sacerdotes, qui Catholi- „ cae fidei unitatem complectimur, nihil ultra diversum, aut dissonum „ in Ecclesiasticis sacramentis agamus, ne qualibet nostra diversitas apud „ ignotos, seu carnales schismatis errorem videatur ostendere, & mul- „ tis exsistat in scandalum varietas Ecclesiarum. Unus igitur ordo oran- „ di atque psallendi nobis per omnem *Hispaniam*, atque *Galliciam* con- „ servetur, unus modus in Missarum solemnitatibus, unus in vesperti- „ nis matutinisque officiis, nec diversa sit ultra in nobis ecclesiastica con- „ suetudo, qui in una fide continemur & regno: hoc enim & antiqui „ canones decreverunt, ut unaquaeque provincia & psallendi & mini- „ strandi parem consuetudinem teneat. „

Tum de servandis diligenter jam receptis ritibus cautum.

IV. Ne quid autem clericorum aut ignorantia aut desidia & negligentia hisce statutis contrarium temporum decursu in sacra irreperet, a Conciliis, atque adeo a pluribus Episcopis sedulo cautum fuit. Quare Concilium *Bracarense* II. (*cap: I.*) sancivit, *ut per singulas Ecclesias Episcopi per dioeceses ambulantes primum discutiant clericos, quomodo ordinem Baptismi teneant, vel Missarum, & qualiter quaecumque officia in Ecclesia peragantur. Et si recte quidem invenerint, Deo gratias agant; si autem minus, docere debeant ignaros*. Ulterius progressus THEODVLFVS *Aurelianensis* (*in Epist. ad clerum suum cap.* 4.) decrevit, deferri ad Synodum libros, vestimenta, & vasa sacra. *Quando*, inquit, *more solito ad Synodum convenitis, vestimenta, & libros, & vasa sacra, cum quibus vestrum ministerium, & injunctum officium peragitis, vobiscum deferte: nec non duos, aut tres clericos, cum quibus Missarum solemnia celebratis, vobiscum adducite, ut probetur, quam diligenter, & quam studiose Dei servitium peragatis*. Idem in suo Capitulari praecepit RICVLFVS *Suessionensis*. Neque aliter Capitula CAROLI CALVI (*tit. V. cap.* 9.) ubi Episcopis iniungitur, ut in Synodis Presbyteros suos examinent, *non per occasionem, sed per veritatem ministerii sui teste Deo, ad quod constituti sunt*.

In Graeca Ecclesia Patriarcha CPolitanus omne fere jus Liturgicum sibi vindicavit.

V. Aliter in *Graeca* Ecclesia res cessit. Nam *CPolitanus* Patriarcha, ex quo primum ei a *Romano* Pontifice locum *Chalcedonenses* Patres adseruerunt, *Oecumenici* sibi paullatim nomen adrogavit; tum auctoritatem in ceteros *Orientis* Patriarchas usurpare coepit, atque Imperatorum gratia, & praesidio superbiens suae Ecclesiae mores aliis *Orientis* Ecclesiis servandos praescripsit. Id ASSEMANVS (*in diss. de orig. Liturg. p.* 132) ex libro quinto *Juris Graeco-Romani* recte confirmat. Nam ibi interrogan-

rogante MARCO *Alexandrino* Patriarcha, an Liturgiae IACOBI, & MARCI recipiendae essent a Catholica Ecclesia, necne? *Theodorus* BALSAMON patria quidem *Constantinopolitanus*, at Patriarcha *Antiochenus Graecorum*, respondit: *eas utpote non Canonicarum Scripturarum numero additas, num. 85. can. SS. Apostolorum, & 59. Can.* Laodicenae *Synodi, enumerantes* V. & N. T. *ipsosque Apostolicos libros, qui soli nobis in usu esse debent, nullam sacrificii* S. IACOBI, *vel* MARCI *mentionem faciunt: neque enim Catholica Sanctissimi, & oecumenici Throni* Constantinopolitani Ecclesia *ullo modo eas Liturgias agnoscit. Pronunciamus igitur non esse has recipiendas; etsi enim ab iis factae essent, ab omni usu vacare jubentur, ut & alia multa.... Quamobrem omnes Ecclesiae Dei sequi debent morem novae* Romae, *nimirum* Constantinopolis, *& sacra celebrare juxta traditionem magnorum doctorum, & luminarium pietatis* S. Johannis CHRYSOSTOMI, & S. BASILII, ait *num. 4. cap. 1. tit. 2. lib. Basilicon. de quibus scripta lex non est, morem, quo* Roma *utitur, servari oportet*. Hinc (*ad Can. XXXII. Trullanum*,) ait se cum Patriarcha *Alexandrino* hac de re coram Imperatore disputasse. *Enimvero nobiscum, & cum Oecumenico in magna Ecclesia sacra celebraturus*, IACOBI *Liturgiae volumen observare voluit, sed a nobis prohibitus est, & se non secus ac nos sacra celebraturum pollicebatur*. Haec BALSAMON, qui paullo ante adseruerat, ab *Antiochenis* IACOBI Liturgiam non agnosci, *Graecis* scilicet, seu *Melchitis*, qui ab aliis secesserant *Syris*, ut fidem moresque *Constantinopolitanos* profiterentur. Etiam apud *Syros Maronitas* post saeculum VIII. summam rei Liturgicae solis Patriarchis servatam idem ASSEMANVS (*p.* 134.) conijcit, *quia* inquit, *post illud saeculum nonnisi Patriarchae Liturgias condidisse perhibentur, quorum & auctoritas supra Liturgias ita restricta fuit in novissima Synodo* Libanensi *celebrata ann.* MDCCXXXVI., *ut nonnisi adcedente Episcoporum Synodo Patriarchae jussit*.

C A P V T I V.

Jus Liturgicum Summi Pontificis in universam Ecclesiam primum adseritur; deinde ex iis, quae in controversia de Paschate celebrando inter VICTOREM Romanum Pontificem & Asiaticos Episcopos secundo saeculo exorta utrinque gesta sunt, summopere illustratur.

Jus Liturgicum inter praecipue Romani Pontificis jura.

I. TAndem ad *Romanum* Pontificem deveniamus. Supremum in universam Ecclesiam jus Liturgicum ad eum pertinere is solum neget, qui illius Primatum aut cum haereticis de medio penitus tollat, aut cum DVPINIO, & FEBRONIO ignotis antiquae Ecclesiae limitibus circumscribat. Nimirum, ut ait SIRICIVS (*ep. X.*) *Catholicorum Episcoporum unam confessionem esse debere Apostolica disciplina commonuit. Si ergo una fides est, manere debet & una traditio. Si una traditio est, una debet*

debet disciplina per omnes Ecclesias custodiri. Diversis in regionibus quidem Ecclesiae sunt conditae: sed per omnem mundum unitate fidei catholicae una est appellata. Hinc porro illud sequitur, ejus primas supremasque in re Liturgica esse partes debere, cui fidei depositum cumprimis a Christo concreditum fuerit. Nam quemadmodum capite primo etiam ex S. CAELESTINO monuimus, res ita in Ecclesia constitutae sunt, ut *Legem credendi lex statuat supplicandi*, & ex unitate disciplinae unitas quoque traditionis ad fidem explicandam & confirmandam, atque adeo docendam saepissime pernecessariae arguatur. Cuinam autem fidei depositum a Christo praecipue commendatum dicatur, nisi PETRO, super quem veluti firmissimam petram ille Ecclesiam suam a se aedificandam promisit, & qui confirmare fratres suos a Domino jussus fuit? Unitas quoque disciplinae quoad fieri potest, saltem in iis, quae ad ipsam spectant publici cultus, ac sacramentorum substantiam, praesertim quum ea ad unitatem fidei maxime conferat, a quonam curanda sit, nisi ab eo, qui centrum unitatis a Christo constitutus fuerit? Hic autem alius non est, nisi PETRI successor *Romanus* Pontifex.

quo & a primis Ecclesiae saeculis usus fuit, ut praeter

II. Enimvero a primis usque Ecclesiae saeculis supremam in rebus Liturgicis auctoritatem Rom. Ecclesiae Praesules exercuisse quis ignorat? Non ego decreta in medium heic proferam, quae ex vulgato libro Pontificali, ex *Isidorianis* Epistolis, aliisque id genus commentitiis scriptis circumferuntur. Ea Anonymi duo in appendice Tomi tertii de *Liturgia Rom. Pont.* ex totidem Reginae *Suecorum* Codicibus, altero X. altero XII. saeculi a cl. *Dominico* GEORGIO editi (*p.* 434. & 438.) studiose collegerunt. Qui adulterinis hisce mercibus delectatur, bina illa opuscula adire poterit. Nobis certiora & luculentiora tantae auctoritatis documenta non desunt.

SIRICII.

Sic idem SIRICIUS (*epist. I. ad* HIMER. *Tarrac.*) a. CCCLXXXV. statuit, ut praeter Pascha, & Pentecosten (excepta necessitate) baptisma non celebraretur. Notanda autem praecipue verba sunt, quibus ille hoc suum decretum concludit: *Hactenus erratum in hac parte sufficiat: nunc praefatam regulam omnes teneant sacerdotes, qui nolunt ab Apostolicae petrae, super quam Christus universalem construxit Ecclesiam, soliditate divelli*. An non isthaec supremam legumlatoris auctoritatem produnt? Eadem SIRICIUS potestate usus est, dum in citata epistola X. ad *Gallos* Episcopos (eam enim ipsi potius quam INNOCENTIO I. adjudicandam esse multis Cl. COUSTANTIUS confirmat) extra Pascha presbyteris, non item diaconis licere baptismum conferre, oleique exorcizati seu chrismatis unam sufficere, quae in extremo scrutinio baptizandis adhibebatur, unctionem decrevit.

INNOCENTII

Neque minus suae sedis jus INNOCENTIUS I. prodidit, vel quum (*ep. VI.*) legem tulit de ultima poenitentia, vel quum (*ep. XXV.*) pacis osculum dandum post confecta mysteria, & nomina ante precem Sacerdotis non recitanda, & non debere baptizatos nisi ab Episcopo consignari, & rite omni sabbato jejunari DECENTIO *Eugubino* Episcopo rescripsit.

CAELESTINI.

Ex eodem jure sanxit CAELESTINUS I. (*ep. IV.* ad *Episcopos Provinciae Viennensis & Narbonensis*), non debere Sacerdotes, aut clericos palliis amictos, aut praecinctos lumbis in Ecclesia ministrare.

LEONIS M. GE-

Infinitus sim, si cetera persequi velim. Quot LEO *Magnus*, quot

quot GELASIUS, quot GREGORIUS item *Magnus* de rebus liturgicis statuta ediderint, vel eorum Sacramentaria demonstrant. Sed quod ad S. GREGORIUM M. adtinet, illud praeterea animadverti velim, quod in lib. VII. epistola LXIV. capite primo a nobis emendata legere est. *Siculi* quidam (*Syracusani* fortassis, aut *Catanenses*) vitio GREGORIO verterant, *quia* alleluja *dici ad Missas extra Pentecostes tempora fecerat*, *quia subdiaconos spoliatos procedere*, *quia* Kyrie *eleison dici*, *quia orationem Dominicam mox post orationem dici statuerat*. Verum qua de caussa GREGORIUM illi redarguebant? Num quod haec eum praeter jus suum sanxisse censerent? Nihil minus. Hoc *Siculis* grave nec ferendum videbatur, quod quum GREGORIUS *Ecclesiam* CPolitanam *disponeret comprimere*, *ejus consuetudines per omnia sequeretur*. Nempe eam esse in ipsis Liturgicis rebus *Romanae* sedis dignitatem *Siculis* persuasum erat, ut leges ferre, non a *Constantinopolitana* Ecclesia deberet adcipere. Quid vero GREGORIUS? Singula quae adtigimus, percurrit, neque se illa a *Graecis* mutuatum fuisse ostendit, ac tandem Epistolam his verbis concludit: *In quo ergo* Graecorum *consuetudines sequuti sumus*, *qui aut veteres* NOSTRAS *reparavimus*, *aut* NOVAS *& utiles* CONSTITUIMUS?

GELASII, & GREGORII M. decreta,

III. Sed antiquiora hujus juris a *Romano* Pontifice exerciti documenta fortasse quis quaerat? Recolatur igitur celeberrima, quae secundo saeculo inter VICTOREM summum Pontificem, & *Asianos* Episcopos exorta est de celebrando Paschate controversia. Nihil illa ad *Romanae* Sedis auctoritatem ostendendam illustrius. Rem sic narrat EUSEBIUS (*lib. V. hist. Eccles. cap. XXIII. seqq.*) „ Mota est eo tempore quaestio „ ex eo, quod cunctae per *Asiam* (*minorem*) Paroeciae (*hoc est dioeceses*) velut ex antiquiore traditione quartadecima luna Paschatis „ festum observandum esse putabant, cum reliquis Ecclesiis per universum orbem consuetudo non esset ad hunc modum observandi Paschatis, quae ex Apostolica traditione (*D.* PETRI *&* PAULLI *in locis*, *in quibus Ecclesia potiori parte constabat ex Gentilibus ad fidem conversis*, *sic ordinantium*) morem hunc hactenus durantem servant, quod „ jejunia nullo sint alio nisi die Servatoris nostri Resurrectionis solvenda. Coguntur itaque ob hanc caussam Synodi, & conventus Episcoporum, ac cuncti una sententia decretum Ecclesiasticum per epistolas omnibus ubique Ecclesiis constituunt, quod nullo alio umquam, „ quam Dominico die Resurrectionis Domini celebrandum sit mysterium. Exstat etiamnum scriptum eorum, qui ob eam caussam tum „ in *Palaestina* congregati fuerant, quibus praefuerunt THEOPHILUS „ *Caesariensis*, & NARCISSUS *Hierosolymitanae* Paroeciae Episcopus. „ Et *Romae* quoque consimiliter alia propter eamdem caussam habita „ est Synodus, cui VICTOR Episcopus praesedit. Deinde & alia Episcoporum *Ponti*, quibus PALMAS tamquam vetustissimus praefuit. „ Ad haec & alia Paroeciarum per *Galliam*, quas IRENAEUS moderatus est. Denique & Episcopi per *Osrhoenam*, ac quae in illa sunt „ civitates; & praecipue BRANCHILLI *Corinthiorum* Episcopi, ac „ plurimorum aliorum, qui uno & eodem decreto ac judicio eamdem „ sententiam constituerunt. Episcopis vero per *Asiam* (*minorem*) qui „ motem

ostendunt utrinque gesta saeculo II. in controversia de Paschate inter VICTOREM & Asianos Episcopos exorta.

„ morem ipsis ab antiquo traditum retinendum esse adfirmabant, praeerat POLYCRATES, qui in eo scripto, quod ad VICTOREM, *Romanamque* Ecclesiam exaravit, traditionem ad ipsius usque tempora servatam hisce verbis exponit: *Nos illibatum* (ἀῤῥαδιούργητον inviolabilem, non facile immutandum) *agimus Paschatis diem. Magna enim luminaria in Asia obdormiverunt* PHILIPPVS *unus ex duodecim Apostolis*, & IOHANNES, *qui supra pectus Domini recubuit*, POLYCARPVS &c. *Isti omnes diem Paschae in quartadecima die mensis observaverunt juxta Evangelium, fidei regulam per omnia conservantes. Unde non perturbabor ex iis, quae ad terrorem referuntur* (ἐπὶ τοῖς καταπλησσομένοις; non formidabo eos, qui nobis minantur, prout vertit D. HIERONYMVS). *Poteram etiam praesentium Episcoporum facere mentionem, quos petistis, ut convocarem, sicut & feci; quorum nomina, si scribam, ingens multitudo* (πολλὰ πλῆθη εἰσίν) *sunt, qui in epistolam hanc consentiunt &c.* Post ista *Romanus* Episcopus VICTOR confestim totius *Asiae* Paroecias una cum vicinis Ecclesiis tamquam aliena sentientes a communionis unitate abscindere conatur, invehiturque in eas per litteras, ac cunctos illic fratres prorsus excommunicatos denunciat. Verum hoc non omnibus Episcopis placebat, sed hortabantur eum, ut quae unitatis, pacis, & dilectionis cum proximis essent, sentiret. Exstant autem & verba illorum, qui VICTOREM acriter reprehenderunt. E quibus & IRENAEVS nomine Fratrum (*Episcoporum*) per *Galliam*, quibus praeerat, scripsit, & id quidem adprobans, sola Dominica die Resurrectionis Domini celebrandum esse mysterium; VICTOREM vero, ne cunctas Ecclesias Dei antiquae consuetudinis traditionem retinentes alienaret, competenter, & multis admonet. IRENAEVS autem non VICTORI solum, sed & variis ac plurimis aliarum Ecclesiarum praesidibus mutuis epistolis de nota hac quaestione scripsit. Qui vero in *Palaestina* erant Episcopi, NARCISSVS & THEOPHILVS, & alii, qui cum istis convenerant ad Synodum, postquam de traditione celebrandi Paschatis, quae ad ipsos ex successione Apostolorum descenderat, multis tractassent, circa calcem scripti sui ista ad verbum subjecerunt: *Satagite autem nostrae epistolae exempla per totam Paroeciam mittere, ne rei simus erroris eorum, qui suas ipsorum animas tam facile seducunt. Significamus autem vobis, quod & Alexandriae eadem die, qua nos, Paschatis diem agunt.* „ Hactenus EVSEBIVS.

Hac quidem abutuntur multi sive ad VICTOREM imprudentiae ac temeritatis adcusandum;

IV. BOEHMERVS (*diss. IX. ex XII. Jur. Eccles. ant. p.* 473.) ait, hancce quaestionem excitatam fuisse TEMERITATE VICTORIS E*piscopi Romani*; MOSHEMIVS quoque in Commentariis *de rebus Christianorum* ante CONSTANTINVM M. (*p.* 447.) *facinus* hoc VICTORIS vocat *temeritatis*, & *imprudentiae* plenum. Ad hos nuper adcessit *Justinus* FEBRONIVS (T. II. p. 611.), ubi inter cetera ait: *illum* (VICTOREM) *ut ecclesiasticae unitatis minus studiosum*, NIMIAQVE PRAECIPITATIONE *in excommunicando abductum improbaverunt quamplurimi ejusdem temporis Praesules sanctitate conspicui, quos inter* IRENAEVS. Aliud VICTORIS vitium notat DVPINIVS (*de ant. Eccl. discipl. p.* 143.) nempe usurpatam in *Asianos* Episcopos non legitimam

Sive ad Apostolicae Sedis deprimen-

juris

jurisdictionem. „ Quod si, inquit, tum temporis in more positum fuisset nihil gravius ad disciplinam pertinens sine *Romani* Pontificis auctoritate decernere, si VICTORI licitum fuisset judicia in *Asis* lata retractare, si *Asiani* debuissent parere judiciis a *Romano* Episcopo latis, immerito Episcopi Catholici VICTOREM *acerbe* perstrinxissent, quum potius *Asiani* fuissent reprehendendi, qui quidem contra ejus jura & privilegia, nec non contra consuetudinem Apostolicam, ut adversarii volunt, tam audacter peccassent. Porro excommunicatio a VICTORE lata non probat, eum ullam in *Asianos* jurisdictionem habuisse, quum omnes pariter Episcopi ex veteri consuetudine possint se ab aliorum communione secernere. Adde quod ceteri Episcopi cum *Asianis* communicare non cessarunt. „ Eadem fere FEBRONIVS VICTORI exprobrat tum citato loco, tum *tomo I. cap. IX. §. 7. n. 2. & 4. pag. 730. seq.* MOSHEMIVS contra ab hoc vitio VICTOREM absolvit, sed is excommunicationem a VICTORE sive intentatam, sive etiam prolatam in nihilum fere redigit. „ Protestantes, inquit (l. c.), primum in hac re specimen arrogantiae, nascentisque dominationis Episcoporum *Romanorum*, primum excommunicationis Anti-Christianae exemplum nos observare jubent. Verum errant viri egregii, atque ex recentiorum temporum moribus rem antiquam metiuntur. Ea, qua VICTOR vivebat, aetate tanta nondum erat Antistitis *Romani* potestas, ut quorum sententias & instituta improbabat, eos totius Ecclesiae corpore abscindere posset. Hoc ipsa haec controversiae Paschalis historia omnem extra controversiam ponit. Jus enim & facultas si *Romano* Episcopo fuisset, quos vellet universae Ecclesiae communione privandi, neque IRENAEVS, neque reliqui Episcopi voluntati ejus adversari ausi fuissent, sed ratum habuissent, quod ab ipso judicatum erat. Verum unicuique Episcopo licebat, quos in gravissimis erroribus versari ducebat, aut religionem polluere, sua & Ecclesiae, quam gubernabat, communitate excludere, seu indignos fratrum nomine pronuntiare, Qua quidem facultate ne hodie quidem carent doctores Ecclesiae. Hoc communi omnium Episcoporum jure VICTOR utebatur, ceterasque ecclesias per litteras certiores faciebat, se *Asiaticos* ob pertinaciam in veteri more suo defendendo suae & *Romanae* Ecclesiae communione seclusisse, sperans, fore, ut exemplum suum reliqui Antistites sequerentur, pariterque *Asiaticos* germanorum fratrum numero expellerent: in quo tamen opinio hominem fallebat...... Nolebant reliqui Episcopi exemplum hoc VICTORIS aeque periculosum, atque imprudens, imitari. Imitati vero fuissent, & nolentes etiam & inviti imitari debuissent, si hac aetate *Romani* Antistitis voluntate fores Ecclesiae hominibus occludi potuissent. „ Verum heic quaeri posset, majoremne inscitiam, an impudentiam hi VICTORIS censores praeseferant: utramque certe produnt singularem.

mendam auctoritatem.

V. Certe ut de *temeritatis*, *& impudentiae* nota, quam VICTORI cum BOEHMERO & MOSHEMIO FEBRONIVS inurit, primum dicam, nihil ea audacius fingi potest, sive rationes, quae illum ad eam tuendam disciplinam impulerunt, sive caussam, quam VICTOR propugnavit, sive demum, quo illam defendit, modum consideremus. Caussa quidem disciplinae

Sed per summam inscitiam, atque impudentiam, seu caussam quam VICTOR defendit,

sciplina fuit, quam si *Asianas* Ecclesias exceperis, reliquae per universum orbem Ecclesiae non modo servabant, sed etiam se ex Apostolorum traditione servare profitebantur. Id ex EUSEBIO ipso audivimus. Ipse ACESIUS *Novatianus* Episcopus a SOCRATE (*lib.* 1. *cap.* 10.) sub *Nicaeni* Concilii finem sic adloquens CONSTANTINUM *Magnum* inducitur: *Nihil novi, o Imperator, Concilium decrevit: nam antiquitus a primis Ecclesiae jactis fundamentis, & ab* APOSTOLORUM TEMPORIBUS *idem tempus Paschatis celebrandi adcepi*. Postea vero haec una a VICTORE vindicata viguit disciplina pluribus Conciliis ad eam confirmandam adlaborantibus. Nam qui sub CONSTANTINO ex pluribus Ecclesiis *Arelate* convenerunt Episcopi, Canone primo SILVESTRUM *Romanum* Pontificem in hunc modum adloquuntur: *Primo loco de observatione Paschae Dominici, ut uno die, & uno tempore per omnem orbem observetur, & juxta consuetudinem litteras ad omnes tu dirigas*. Quod vero ne sic quidem Ecclesiarum in Paschate celebrando dissensio sublata esset, inter cetera caussa fuit, cur *Nicaenum* Concilium cogeretur. EUSEBIUS id diserte tradit (*lib. I. de vita* CONSTANT. cap. V.) *Alius quoque his antiquior suberat morbus longe gravissimus: qui Ecclesias jampridem infestabat, dissensio scilicet de salutari festo*. Idem ex S. ATHANASIO discimus in lib. *de Synodis* (*num.* 5.). Nicaena *Synodus*, inquit, *non temere, sed ex urgente necessitate, & ex legitima caussa coacta est; nam* Syriae, Ciliciae, & Mesopotamiae *populi circa festi celebrationem claudicabant*. Oecumenica porro haec Synodus propugnatam a VICTORE sententiam lege lata comprobavit: *Placuit*, inquit CONSTANTINUS in epistola ad Episcopos, qui Synodo non interfuerant, *communi omnium judicio, ut Sanctissimi Paschae festivitas uno eodemque die celebraretur*. Quare iidem *Nicaeni* Patres in epistola ad *Alexandrinam* Ecclesiam apud THEODORETUM (*lib. I. hist. cap. IX.*) ajunt: *Nunciamus praeterea vobis de concordia sanctissimi Paschae, hoc etiam negocium precibus vestris adjuvantibus feliciter confectum fuisse, cunctosque, qui in Oriente sunt fratres, qui antea cum Romanis & vobiscum, & cum omnibus jam inde ab ultima antiquitate Pascha observantibus minime consentiebant, deinceps vobiscum esse celebraturos*. *Nicaeni* Concilii sanctionem gravissimo decreto *Antiocheni* Patres a. CCCXLI. seu potius juxta *Ballerinios* CCCXXXII. confirmarunt. „ Omnes, inquiunt *Can. I.* apud eosdem *Ballerinios* (*T. III.* „ *S. Leon col.* 424.) qui audent dissolvere regulam sancti & magni Con„ cilii *Nicaeni*, quod celebratum est in praesentia Domini amantissimi „ CONSTANTINI Imperatoris nostri, de sancta festivitate Paschali „ Salvatoris nostri, incommunicabiles & ejectos ab Ecclesia esse debere: „ maxime si perseveraverint esse studio contentionis, ad subvertenda ea, „ quae optime constituta sunt. Et haec quidem dicta sunt de Laicis. Si „ autem de Praepositis Ecclesiae aliquis, idest vel Episcopus, vel Presbyter, vel Diaconus post hanc definitionem, & hunc terminum in „ subversionem populorum, & Ecclesiarum perturbationem nitatur, ac „ sic renitens cum Judaeis Pascha voluerit celebrare, hunc sancta Syno„ nodus ab hoc jam alienum ab Ecclesia judicavit, tamquam eum, qui „ non solum proprii peccati, sed & aliorum corruptae mentis & con„ versationis supplantator extiterit reus. Et non solum hujusmodi de-

„ ponit

„ ponit a Sacerdotio; sed & hos, qui eis ausi fuerint communicare post „ damnationem. Depositos autem etiam honore, qui extrinsecus est, pri- „ vari oportet, quem Sanctus Canon, & Dei Sacerdotium meruit. „

VI. Neque vero graves VICTORI rationes defuerunt, quae ad hanc ab *Asianis* postulandam disciplinam illum impellerent: immo propemodum necessarias habuit. „ Impletis namque, ut recte Cl. AMORT animadvertit (*Tom. III. Element. Jur. Canon. diss. I. pag.* 12. *Venet. edit.*) jam „ manifeste Prophetarum & Christi oraculis de extinctione, ac translatione Religionis *Judaicae* post secundam eversionem *Jerosolymae* & gentis sub HADRIANO, merito nasci poterat quaestio, an observatio „ legis *Mosaicae* quoad ritus praefigurativos, quae hactenus tolerabatur „ instar caeremoniae inanis ac *mortuae*, non jam habenda esset pro *mortifera*; praesertim quum *Ebionitae*, & *Masoretae* multos in suum errorem de necessaria adhuc observantia legis pertrahere niterentur. „ Quin etiam BLASTVM *Romanae* Ecclesiae Presbyterum quatuordecim circiter ante annos a decessore suo ELEVTHERIO excommunicatum VICTOR noverat cum multis de caussis, tum praecipue quod TERTULLIANO teste (*de Praescript. haeretic. cap.* 53.) *Pascha non aliter custodiendum esse dicebat, nisi secundum legem* Moysis *quartodecimo mensis*. Quamobrem timere fortassis non injuria poterat, ne ASIANOS paullatim idem error implicaret. Atque in hoc ille metu confirmari potuit adceptis tum *Palaestinorum* Antistitum, tum ipsius POLYCRATIS litteris. Illi enim sub epistolae finem haec adnotaverant: *Satagite autem nostrae epistolae exempla per totam Paroeciam mittere, ne rei simus erroris eorum, qui suas ipsorum animas tam facile seducunt*: quibus sane verbis *Asianos* non tam violatae generalis disciplinae, quam erroris ad fidem aliqua ratione pertinentis adcusare videbantur. Hic vero decessores suos *diem Paschae in quartadecima die mensis observasse* JVXTA EVANGELIVM, FIDEI REGVLAM *per omnia conservantes* perscripserat; quae sententia eo facile pertrahi poterat, ut qui contrariam disciplinam servabant, velnti ab Evangelio, & Fidei regula alieni ex POLYCRATIS mente habendi essent. Quid? quod POLYCRATES, quo suam in *Asiana* retinenda disciplina obfirmationem tueretur, debitam Deo obedientiam obtendebat. Huic autem vix esse locus poterat, nisi POLYCRATES *Asianorum* disciplinam ex divina institutione profluxisse existimasset. Equidem non ita POLYCRATEM aliosque Sanctissimos *Asiae* Episcopos reapse sensisse Cl. *Francisco Antonio* de SIMEONIBUS (*T. I. de Rom. Pont. judiciar. potest. pag.* 411.) facile dederim; si enim tanto illi in errore versati fuissent, neque IRENAEVS neque alii VICTOREM rogassent, ne eos a communione segregaret. Verum etsi illi pro sola disciplinae consuetudine pugnabant, VICTORI tamen gravius aliquid suspicandi occasionem praebuerunt, ut Pontifex, in hoc disciplinae negocio, Fidei ipsius periculo consulendum sibi magna veri specie censeret. „ Adcesserat, inquit „ AMORTIVS (*p.* 12.) aliud non levis momenti motivum, fideles „ quoad caeremonias solemnes publicas apertius distinguendi a *Judaeis*, „ quia hi omnibus gentilibus ob perpetuas seditiones erant exosi. Itaque „ quum experientia docuerit, in persequutionibus opinione gentilium „ Christianos cum *Judaeis* saepe fuisse confusos, etiam haec ratio pre-

seu rationes, quibus ad eius defensionem suscipiendam permotus est;

 „ mere

„ mere poterat VICTOREM ad introducendum in tota Ecclesia so-
„ lemne distinctivum a *Judaeis*. „

seu modum, quo in hoc negocio se gesserit, consideremus.

VII. Sed tandem quo VICTOR in hoc cum *Asianis* dissidio se gesserit, videamus. Primum igitur Concilia ubique cogi jussit, ut Ecclesiarum omnium hac super re consuetudines, & traditiones facilius certiusque perdosceret. BEDA in tractatu *de aequinoctio vernali Palaestinae* Synodi quaedam profert acta, in quibus hoc Concilium VICTORIS auctoritate convenisse aperte traditur. Sic enim incipiunt: „ Papa VICTOR *Romanae* Urbis Episcopus direxit auctoritatem ad „ THEOPHILUM *Caesariensem*, *Palaestinaeque* Antistitem, ut quomo- „ do Pascha recto jure a cunctis Catholicis celebraretur, inibi fieret „ ordinatio, ubi Dominus & Salvator mundi fuerat in carne versatus. „ Percepta itaque auctoritate praedictus Episcopus non solum de sua „ Provincia, sed etiam de diversis regionibus omnes Episcopos evocavit. „ Ubi quum illa multitudo convenit, tunc THEOPHILUS Episcopus „ protulit auctoritatem ad se missam Papae VICTORIS, & quid sibi „ operis fuisset injunctum ostendit. „ Ex his porro liquet, Synodum illam non convenisse, nisi postquam adeepisset THEOPHILUS VICTORIS *auctoritatem*, hoc est epistolam, qua quid agendum esset, injungebatur. Neque vero nova aut insolens videri debet haec vocabuli *auctoritatis* interpretatio. „ Idem quippe usus, quemadmodum Cl. COU- „ STANTIUS (*T. I. Epist. RR. PP. col.* 92.) observat, antiquis familia- „ ris est, adeo ut in pervetusta Canonum collectione, quae *Morbacensi* „ in Monasterio adservatur, haud alio nomine inscribatur unaquaeque „ summorum Pontificum epistola. Non enim ibi legere est *Epistola* SI- „ RICII, sed *auctoritas* SIRICII *ad* HIMERIUM, & sic deinceps „ *auctoritas* ZOSIMI *ad* ISICIUM &c. „ Equidem novi *Palaestina* gesta, quae heic BEDA appellat, TILLEMONTIO, atque ipsi COUSTANTIO, dubiae esse fidei; at ea ab illius criticis animadversionibus nuper laudatus de SIMEONIBUS (*p.*401.), ab hujus vero scrupulis AMORTIUS (*Tom. III Elem. Jur. Canon. p.* 15.) vindicavit. „ Sed neque, in- „ quit idem COUSTANTIUS, apud EUSEBIUM desunt indicia, un- „ de Episcopos *Palaestinae*, aliarumve provinciarum litteris VICTO- „ RIS invitatos concilia celebrasse opinemur. Nempe de Synodicis *Pa-* „ *laestinorum* litteris sic ille loquitur: *Episcopi* Palaestinae, *quos supra me-* „ *moravi*, NARCISSUS *scilicet* (Jerosol.) *&* THEOPHILUS (Cae- „ sareae) *& cum illis* CASSIUS Tyri *&* CLARUS Ptolemaidis *Epis-* „ *copi*, *& qui simul cum ipsis convenerant*, *postquam de traditione diei Pascha-* „ *lis*, *quae jam inde ab Apostolis ad ipsos continua successione manaverat*, „ *multa in suis litteris disseruerunt*, *tandem ad finem epistolae his utuntur* „ *verbis*: *Date operam*, *ut Epistolae nostrae per omnes Ecclesias mittantur*, *ne* „ *nobis crimen imputent*, *qui animas suas a recto veritatis tramite facile ab-* „ *ducunt*. *Illud etiam vobis significamus*, *eodem*, *quo apud nos die*, *Pascha* „ Alexandriae *celebrari*: *a nobis enim ad illos*, *& vicissim ab illis ad nos* „ *litterae perferuntur*, *ita ut uno consensu & simul sacrum peragamus diem*. „ His porro verbis, *videte*, *ut epistolae nostrae per omnes Ecclesias mittantur*, „ scribere se indicant ad eum, ad quem sollicitudo pertinebat omnium

„ Eccle-

„ Ecclesiarum (1), nec videntur sic ad VICTOREM rescripsisse, nisi „ quia ille prius ipsos litteris suis praevenerat. Quod quidem alio EV- „ SEBII loco firmius probatur. Is quippe (*lib. V. hist. Cap.* 24.) eam „ adservavit epistolae POLYCRATIS partem, in qua iste praesul Epis- „ copos *Asianos* a se, prout ante petierat VICTOR, convocatos fuisse „ conceptis verbis testatur. *Possem*, inquit ad ipsummet VICTOREM, „ *etiam Episcoporum, qui mecum sunt, facere mentionem, quos quum a me* „ CONVOCARI PETIISSETIS, *convocavi*. Quocirca nemini temera- „ rius videbitur, qui VICTOREM id, quod ab *Ephesiorum* Episcopo „ petiit, a ceteris etiam, qui diversis in provinciis Synodos eadem de „ caussa celebrarunt, petiisse judicarit. Hoc etiam ipso ordine, quo Sy- „ nodorum illarum litteras recenset EVSEBIVS, firmatur. Istud nem- „ pe in fronte praemittit: *Extat Epistola Synodi* Romanae, *cui* VICTO- „ RIS *Episcopi nomen praefixum est*. Tum deinde subjicit: *habentur prae-* „ *terea litterae Episcoporum Ponti, quibus* PALMA, *utpote antiquissimus* „ *praefuit. Epistola quoque Ecclesiarum* Galliae *extat, quibus praeerat* IRE- „ NAEVS. *Ecclesiarum quoque* Osrhoenae *Provinciae & in urbibus regio-* „ *nis illius constitutarum litterae visuntur. Seorsum vero* BACHYLLI Co- „ rinthiorum *Episcopi, aliorumque complurium epistolae extant*. Unde col- „ ligere est, VICTOREM per diversas provincias encyclicam misisse „ epistolam, qua ab Episcopis, quo die Pascha celebrandum esse sen- „ tirent, sibi significari petebat, eosque petitioni illius consensisse. „ Acceptis totConciliorum epistolis VICTOR *Romanum* ipse quoque Concilium habuit, in eoque lectis illis litteris ad POLYCRATEM scripsit. Nam licet EVSEBIVS primam omnium istarum Synodorum *Romanam* memoret, nullus dubito, quin haec illas sequuta fuerit. In epistola porro, quam ex *Romana* Synodo ad POLYCRATEM misit, petiisse VICTOR videtur, ut ille suorum Episcoporum Concilium cogeret, eosque ad deserendam, quam hactenus cum *Judaeis* servaverant, consuetudinem hortaretur: ni facerent, eos ab unitate Ecclesiae se abscissurum minabatur. Profecto VICTOR non ita minaciter cum *Asianis* egisset, nisi prius de Ecclesiarum consuetudine, quemadmodum Synodorum indictione voluerat, certior factus fuisset. Quamobrem vel ex hoc capite *Roma-*

(1) TILLEMONTIVS quoque (*T. III. ubi de* VICTORE) ad *Romanos* has litteras perscriptas fuisse consentit: DVGVETVS quidem (*conferenc. Eccles. T. 1. diss. X. pag* 173.) Ecclesias *Syriae* heic indicari existimat, quas contrariam *Palaestinis*, & *Romanis* in Paschate celebrando consuetudinem sectatas fuisse S. ATHANASIVS in *Lib. de Synodis* testificatur. Sed ATHANASII quidem temporibus *Syras* Ecclesias ad *Asianorum* disciplinam deflexisse constat; VICTORIS autem aetate *Romanis* in Paschatis celebratione consensisse tum ex EVSEBIO discimus, qui ut recte (*adnot. I. in* VICTOR.) TILLEMONTIVS observat, solos *Asianos a Romanis* hac in re dissensisse memorat, tum ex ANATOLIO *Laodiceae* apud *Syros* sub annum CCLXXVI. Episcopo, qui apud BVCHERIVM Pascha die Dominico necessario immolandum admonebat. Ut ut est, *Palaestini* Episcopi, si solum *Syriae* Ecclesias heic denotassent, infinita illa phrasi *per omnes Ecclesias* usi nequaquam fuissent; nec sane video, cur ad *Syros* potius, quam ad *Asianos*, quorum gratia potissimum ea exorta erat in Ecclesiis disceptatio, litteras ii suas mitti voluissent.

Romana illa Synodus post delatas *Romam* Synodales ceterarum Ecclesiarum litteras differenda est. Quid vero heic aut imprudentiae, aut temeritatis nota dignum? Id enim nihil aliud fuit, quam eos paterne admonere, ut abjecta *Judaeorum* consuetudine universae Ecclesiae regulam sequerentur. At vero POLYCRATES suam se, suosque disciplinam servare velle obfirmate rescripsit, nihil Pontificis minis deterritus. Tum enimvero VICTOR *Asianorum* pertinacia commotus, atque in concepta de fidei apud eos periculo suspicione ab eorum litteris, ut diximus, confirmatus in illos sententiam dixit. Anne vero inconsideratum, & praecipitem in hac caussa se VICTOR praestitit, qui *Asianos* non ante damnavit, quam in omnium Ecclesiarum consuetudines inquisiisset, Concilii *Romani* suffragia rogasset, minis illos absterrere conatus fuisset? Sed luculentiora mitis, quem VICTOR praesetulit, animi argumenta promamus. Cogitaverat VICTOR a communione *Asianos* abscindere, quemadmodum minatus fuerat. *Verum*, inquit EVSEBIVS, *haec non omnibus placebant Episcopis. Proinde* VICTOREM *ex adverso hortati sunt, ut ea potius sentire vellet, quae paci caritatique erga proximum congruebant.* Horum praecipuus IRENAEVS fuit, cujus tamen litterae, unde lux maxima huic caussae adfulgeret, praeter unius fragmentum interciderunt. Quid porro VICTOR? Scio doctissimos viros BELLARMINVM, BARONIVM, PAGIVM, *Petrum de* MARCA, SCHELESTRATIVM, TILLEMONTIVM, MASSVETVM IRENAEI editorem, *Franciscum* de SIMEONIBVS, BINERVM in ea fuisse sententia, ut VICTOREM nihil his deterritum excommunicationem in *Asianos* tulisse existimarint. Malo ego cum HALLOIXIO, *Henrico* VALESIO, DAVDIO (*Tom. II. histor. univ. p.* 458.) VICTOREM anathematis fulmen cohibuisse, sola suae Patriarchalis communionis negatione contentum. Nam praeter adlata EVSEBII verba, quae *Henrico* VALESIO decretoria visa sunt, *abscindere conatur*, HIERONIMVS quoque (*de vir. illustr.* c. XLIV.) satis id indicat, dum ait: *Feruntur* (IRENAEI) *& aliae ad* VICTOREM *Episcopum* ROMANVM *de quaestione Paschae epistolae, in quibus commonent, non facile debere unitatem Collegii scindere: siquidem* VICTOR *multos* ASIAE *&* ORIENTIS *Episcopos, qui decimaquarta luna cum Judaeis pascha celebrabant*, DAMNANDOS CREDIDERAT. Extat quoque insignis ea de re EPIPHANII locus (*haer. LXX*) ubi ait, POLYCARPI (l. POLYCRATIS) & VICTORIS *aetate quum Orientales ab Occidentalibus divulsi pacificas a se invicem litteras nullas adciperent.* Hinc enim discimus, VICTOREM, & *Occidentalis* Patriarchatus Episcopos cum *Asianis* communionem abrupisse, intermissa scilicet litterarum *pacificarum* communicatione, & fermenti (seu panis benedictus id fuerit, seu Eucharistia) sub Paschale tempus missione (1), quin tamen illos ab Ecclesiae unitate praeciderent. Sic enimvero quaecumque de hoc VICTORIS & *Asianorum* dissidio apud EVSEBIVM, ceterosque veteres Scriptores legimus, nullo negocio inter se se conciliantur, ac vere a NICOLAO I. (*ep. IX. ad Mich. Imp.*) scri-

(1) Vide tamen, quae in hanc rem COVSTANTIVS adnotat (*T.* I. *epist. RR. PP. col.* 105.)

scriptum fuisse intelligimus: *Asianos* VICTOR *a communione* COLLEGII (seu Episcopali) *separavit*. Neque tamen haec ipsa *Occidentalium* Ecclesiarum cum *Asianis* Episcopalis communionis intermissio diuturna fuit. Nempe, ut ait ANATOLIVS *Laodicenus* a BVCHERIO editus (*p*.444.) *contentio quaedam exorta est inter eorum successores*, VICTOREM *scilicet* Romanae *urbis eo tempore Episcopum*, & POLYCRATEM, *qui tunc in Episcopis* Asiae *primatum gerere videbatur, quae* IRENAEO *tunc* Galliae *partis praesule rectissime pacata est, utrisque partibus in sua regula perseverantibus, nec a coepto antiquitatis more declinantibus*. IRENAEVS VICTOREM litteris, quae periere, certo edocuerit, nihil fidei timendum, neque *Asianos* id velle, ut necessario, & ex fidei regula Pascha cum *Judaeis* celebrandum foret; repugnare tantummodo, ne avitam, atque a IOHANNE in re unius disciplinae acceptam consuetudinem abijcere cogerentur. Quamobrem VICTOR, qui caussa potissimum fidei se cum *Asianis* austeriorem exhibuerat, eos iterum in suam suorumque Episcoporum communionem recepit.

Haec porro controversia ad illustrandam Romanae Sedis auctoritatem maxime facit.

VIII. Nunc cum illis res mihi erit, qui ad elevandam Apostolicae Sedis dignitatem hac *Asianorum* controversia abutuntur. Si saperent, intelligerent, quae in hac contentione gesta sunt, lucalentissima esse Pontificiae auctoritatis argumenta. Ea primum eminet in tot Conciliorum ad VICTORIS jussionem convocatione. Deinde neque ex Episcopis, qui VICTORI obstiterunt, quominus in *Asianos* excommunicatione animadverteret, neque ex ipsis *Asianis* ullus fuit, qui potestatem Episcopis praecipiendi, eorumque, si repugnarent, ab Ecclesiae unitate abscindendorum in VICTORE non agnoverit. Nam ut de *Asianis* primum loquar, nonne POLYCRATES eorum antesignanus VICTORI rescripsit, *qui se majores erant, dixisse: obedire oportet Deo magis, quam hominibus?* Is igitur ab illis VICTOR habebatur, cui obedire deberent, nisi VICTORIS mandatum cum Dei jussione confligere falso putassent. Episcopi vero, qui ab *Asianis* consuetudine discrepabant, nec tamen eos ab Ecclesiae unitate segregari probabant, VICTORI haud vitio vertebant, quod quam non haberet, potestatem sibi vindicaret, sed quod legitima potestate male uti ipsis videretur: *Multi*, inquit EVSEBIVS, VICTOREM *hortati sunt, ut ea potius sentiret, quae paci & unitati, caritatique erga proximum congruebant*. De IRENAEO autem singulariter ait: VICTOREM *decenter admonet, ne integras Dei Ecclesias morem sibi a majoribus traditum custodientes a communione abscindat*. Hisne abhortationibus, haccine admonitione contenti fuissent, si VICTOR non suam in hac caussa potestatem sibi adrogasset? Praeterea vide cum PERRONIO (*Repl. a la respons. du Roy de la grand Bretagne p*. 340.) & MAIMBVRGIO in epistola secunda, quam *Romanae* Ecclesiae nondum inimicus sub FRANCISCI ROMANI nomine vulgavit (3), quae pacis exem-

(3) „ De plus ce grand & ce Saint „ Archevesque de *Lion*, n' allegue „ pas au Pape son exemple. & celuy des autres Evesques des *Gaules*, assemblés dans un Concile tenu pour cet effet, ni les exemples „ des Conciles de la *Palestine*, de „ *Pont*, de *Corinthe*, & beaucoup d' „ autres Provinces, convoqués pour „ la mesme cause, & qui s'attachans „ tous

exempla VICTORI IRENAEVS propofuerit ; non fuum ipfius , & *Gallicarum* Ecclefiarum, non Conciliorum , quae in *Palaeftina* , *Ponto* aliifque Chriftianis Provinciis celebrata fuerant, fed ANICETI, PII, HYGINI, TELESPHORI, & SIXTI *Romanorum* Pontificum, qui pacem coluerant *cum iis , qui ad fe veniebant ex Ecclefiis* , quae diverfa difciplina utebantur. Cur hoc? nifi quia illorum damnandorum poteftas penes hofce tantummodo erat . At non obftiterunt folum VICTORI Epifcopi, fed illum arguerunt , atque acriter perftrinxerunt . RVFINVS equidem, quae paullo antea EVSEBII de IRENAEO loquentis verba recitavimus, fic reddidit: VICTOREM *tamen* ARGVIT , *quod non recte fecerit, abfcindere a corpore Ecclefiae tot & tantas Ecclefias*. Sed non COVSTANTIVS modo (*T. I. Epift. RR. PP. col.* 101.) heic RVFINVM *ab* EVSEBII *mente aberraffe monuit*, fed etiam MAIMBVRGIVS in laudata epiftola fecunda fcripferat : *de dire, comme a fait* CALVIN, *fuivant l' hiftorien* RVFIN, *qu' il le reprit fort aigrément ; c' eft fuivre un hérétique* Arien , *qui parle plus modeftement ; je veux dire* d' EVSEBE. Quia tamen EVSEBIVS ipfe aliquorum, qui VICTOREM *acerbius perftrinxerant*, epiftolas indicat, miror primum adverfariorum inconftantiam, qui quum VICTOREM quod *aufterius* cum *Afianis* egerit, reprehendant, Epifcopos tamen, qui VICTOREM, *acerbius perftrinxerunt*, commendent. Deinde quum inter eos , qui VICTOREM *acerbius perftrinxerant*, IRENAEVM EVSEBIVS appellet, quem tamen *decenti* ufum cum VICTORE admonitione fere continenter addit, verba illa *acerbius perftrinxerunt*, feu quod alii vertunt, *acriter reprehenderunt*, emollienda , atque ad mitiorem aliquam fententiam pertrahenda effe nemo non videt. At certe , inquies , fchifmatici ab *Occidentalibus* Epifcopi *Afiani* habiti non funt . Neque vero haberi poterant , quum eos ab Ecclefiae unitate VICTOR non abfciderit . *Occidentales* tamen Epifcopi utique VICTORIS exemplo & auctoritate ab *Orientalibus divulfi* pacificas illis litteras, ut ab EPIPHANIO accepimus, aliquamdiu non miferunt. Fac tamen, VICTOREM in *Afianos* anathematis fententiam tuliffe. Undenam DVPINIVS , undenam FEBRONIVS *Afianos* non fuiffe ab aliis fchifmaticos habitos colliget ? Nam quod VICTORIS feveritas multis non placeret, eumque IRENAEVS, aliique Epifcopi ad mitiora confilia traducere conarentur , id folum efficit , timuiffe illos,

---

„ tous a la tradition Apoftolique „ pour la célébration de la Pafque au „ dimanche, n' avoient pourtant pas „ condamnè les Evefques d' *Afie* : „ mais il fe contente de luy produire les exemples des Papes fes prédeceffeurs, qui eftans dans les mefmes fentimens que luy, n' avoient „ pas néanmoins encore excommunié „ ceux, qui fuivoient un autre couftume. Ce qui fait voir manifeftement, „ qu' il croyoit , que le pouvoir de „ les condamner appartenoit au Pape. „ Haec MAIMBVRGIVS. Quod fi poftea in Tractatu hiftorico *de l' étabiffement, & des prerogatives de l' Eglife de Rome cap. VIII.* ambitionis , & vindictae ftimulis actus aliter fenfit, nos illius miferebit , ejufque cafum lacrimabimur . Eo fcilicet prolapfus eft, ut falli in rebus fidei *Romanum* Pontificem poffe ex hoc difciplinae diffidio contenderit ; quo nihil ineptius fingi poteft . Confer Auctorem operis infcripti *de la Puiffance de l' Eglife p.* 133. *feqq.*

illos, ne si VICTOR in sententia perstaret, & *Asiani* non resipiscerent, inter schismaticos essent hi a se connumerandi: quod quum aegre ferrent, VICTOREM de suo dimovere consilio studebant. Quid autem hoc demum est, nisi vim Pontificiae excommunicationis agnoscere? Mirum porro esse non debet, nihil de schismatis incendio, quod quum pax brevi reddita fuerit, vix erumpens restinctum fuerit, nobis subolevisse. Quamquam nae ii perridiculi mihi videntur, qui hoc dissidium ostentant, perinde ac si omnia illius documenta nobis suppeterent: quae si aetatem tulissent, non dubito, quin vel ab eo indicando abstinerent, quum in tanta monumentorum inopia *Romanae* tamen Sedis dignitas, atque auctoritas sese aperte prodat. Aliam AMORTIVS rationem adfert, cur *Asiani* a schismatis labe immunes evaserint. „ „ Quum, *inquit ille* (*T. III. Elem. Jur. Eccles. p.* 12.) ad hoc ut aliqua sanctio supremi *directoris Collegialis* dicatur edita nomine totius „ Collegii, requiratur adcessio & consensus fere omnium membrorum „ Collegii; in isto vero casu complures insignes Episcopi VICTORI „ quoad ruptionem communionis cum refractariis se opposuerint, illa „ ruptio communionis tentata vel intentata a VICTORE, non solum reliquit inviolatam refractariorum communionem cum reliquis „ in *Oriente*, & *Occidente* Episcopis, sed vim suam brevi amisit, vel „ continuari & urgeri desiit in ipsa *Romana* Ecclesia. „ Nollem tamen haec viro docto de calamo excidisse. Numquid enim *Romanus* Pontifex *director collegialis* est, non caput & princeps Ecclesiae? Numquid nomine Collegii Episcopalis, non suo & PETRI sanctiones edit? Numquid PETRO dictum a Christo: *Quodcumque ligaveris super terram Apostolis probantibus, erit ligatum & in coelis?* Prodat AMORTIVS, ubinam Christus hac conditione promissa sua circumscripserit. Sed multo pejora a DVGVETIO (*Conf. Eccles. T. I. diss. X. p.* 176.) traduntur. Nimirum illi, quod VICTORI aliquot Episcopi repugnarint, argumento est. 1. Episcopos caussarum, ob quas excommunicatio infligeretur, judices fuisse. 2. potuisse illos cum iis, qui ab aliis excommunicati essent, communicare, ubi de sententiae injustitia constitisset. Quae sane falsa quum sint, praesertim ubi de *Romana* Ecclesia agitur, *a qua*, ut ad Episcopos *Thessaliae* S. BONIFACIVS I. scribebat, *se quisque abscidit, fit christianae Religionis extorris; inde enim*, inquiunt Patres Aquilejenses in epistola ad GRATIANVM, *in omnes venerandae communionis jura dimanant*; nihil praeterea eum Episcoporum VICTORI repugnantium molitionibus commmune habent. Hortabantur illi VICTOREM, ut quae paci & caritati magis consentanea essent, sentiret: quod a judicis auctoritate longe abest. Neque VICTOREM ea de re admonebant, quod ipso invito in *Asianorum* communione perstare contenderent, sed ne ab illorum communione discedere Pontificis jussis cogerentur. Ubi enim VICTOR Patriarchalem saltem communionem cum *Asianis* intermisit, eam qui obstiterant, *Occidentales* quoque Episcopi abruperunt. (4) Hactenus sumpsi, VICTOREM, si anathemate Asianos perculisset, eos ab Ecclesiae unitate abscissurum fuisse. Nihil

(4) Confer *Antifebronium* (*T. II. Pisaur. edit. lib. II. cap.* 2, *n.* 2. & 3.)

enim Catholicis aliud est, *Romanum* Pontificem excommunicationis sententia in quempiam animadvertere, quam ab Ecclesiae unitate ac compage illum divellere. MOSHEMIVS qui hoc inficiatur, id ex paucis, quae supersunt, hujus controversiae documentis discere poterat. EVSEBIVS (*lib. V. cap.* 24. *Vales. edit.*) de VICTORE ait: *datisque litteris universos, qui illic erant, Fratres proscribit, & AB VNITATE ECCLESIAE ALIENOS esse pronunciat*; quod RVFINVS vertit: *Litteras mittit, quibus omnes simul absque discretione* AB ECCLESIASTICO FOEDERE *segregaret*. PHOTIVS vero (*Bibl. Cod. CXX.*) de IRENAEO ait, crebras illum ad VICTOREM litteras misisse, *ne ob Paschatis dissensionem* AB ECCLESIA (non *Romana*, ut MOSHEMIVS somniat, sed universa, quam infinitum illud nomen designat) *aliquot abduceret*. Idipsum PHOTIO antiquior EVSEBIVS verbis, quae supra adtulimus, indicavit: VICTOREM *decenter admonet, ne integras Dei Ecclesias .... a communione* (Catholica, seu, ut RVFINVS interpretatus est, *a corpore unitatis*), *abscindat*. Quin ipse IRENAEVS in epistola ad VICTOREM de ANICETO & POLYCARPO narrat, eos cum pace a se invicem discessisse, *tam iis, qui observabant, quam iis, qui minime observabant, pacem, communionemque* TOTIVS ECCLESIAE *retinentibus*. Quorsum haec, nisi quia VICTOR *Asianos a pace communioneque totius Ecclesiae* segregare cogitaverat? Sed de hoc VICTORIS cum *Asianis* dissidio satis multa diximus, nec pluribus opus est, ut vel hinc supremum jus Liturgicum *Romano* Pontifici vindicetur.

CAPVT V.

Romani Pontifices jure suo usi sunt, quum Ecclesias saltem Occidentales ad Romanae Ecclesiae ritus adducere studuerunt: saepe tamen ritus a Romanis diversos in aliis Ecclesiis prudenti oeconomia aut tolerarunt aut permiserunt.

Studium Romanorum Pontificum ad Ecclesiae suae ritus, sublatis aliis quocumque introducendos a Protestantibus

I. HOC summorum Pontificum studium, haec cura fuit, ut omnes saltem gentes, quae in *occiduis* partibus sunt, traditiones & ritus *Romanae* Ecclesiae in ordine Missae, in Sacramentorum administratione, in Psalmodia, ceterisque ad publicum cultum pertinentibus amplecterentur. Id equidem ad Curiae *Romanae* artes refert *Christianus Godofredus* HOFFMAN in dissertatione *de Libris caerem. & Rit. Eccles. & Cur. Rom.* (*p.* 8.) *Quumque*, inquit, *ritus & caeremoniae maximam Religionis partem faciant, facile suspicari* (*Lutherano* tamen Scriptori) *licet, quam late se illa rituum & caeremoniarum disciplina extenderit, & quam arcano consilio per eam tacitum aliquod imperium introduci potuerit*. Sed *Romanos* Pontifices HOFFMANNVS de sectariorum suorum more audacissime calumniatur. Si enim ad propagandos sacri imperii fines Curia *Romana* Ritus suos quocumque gentium introducere laborasset, an non *Orientalium* quoque Ecclesiarum ritus maxime a suis discrepantes abolere studuisset?

plus aequo ampliatur

duisset ? Atqui id a *Romanorum* Pontificum consuetudine plane alienum vidimus. Vere BENEDICTVS XIV. in Constitutione a MDCCXLII. pro Italo-Graecis §. 9. ait: *Orientalis Ecclesiae ritus, utpote non minima ex parte a sanctis Patribus profecti, vel a majoribus traditi, sic animis* Graecorum, *aliorumque insederunt, ut Praedecessores nostri* Romani *Pontifices satius, consultiusque duxerint ritus hujusmodi, qua in parte nec fidei Catholicae adversantur, nec periculum generant animarum, aut Ecclesiasticae derogant honestati, adprobare, seu permittere, quam illos ad Romanorum caeremoniarum normam reducere*. Certe NICOLAVS I. ep. II. ad PHOTIVM scribebat: *de consuetudinibus, quas nobis opponere visi estis, scribentes per diversas Ecclesias diversas esse consuetudines, si illis canonica non obsistit auctoritas, pro qua obviare debeamus, nihil judicamus, vel eis resistimus*. Immo *Graecis* ipsis, & *Albanensibus* ritus *Graeci* inter *Latinos* degentibus, tam Praelatis, Parochis, & Presbyteris saecularibus, quam Regularibus & laicis, ut suis ritibus, atque observantiis; sive consuetudinibus uti, ac illos, ac illas observare, Missasque & alia divina officia secundum eorum antiquam consuetudinem celebrare libere, ac licite possint, idem BENEDICTVS XIV. concessit, & indulsit, *nec super his*, addit Pontifex, *a quoquam* Latino *Ordinario, illos vel illorum quemlibet molestari, vel inquietari permittimus: inhibentes omnibus & singulis Praelatis, aliisque, ne quis ritus & coeremonias* Graecorum *in Concilio* Florentino, *vel alias adprobatas blasphemare, aut reprobare, seu improbare ausit*. Sed ne apud ipsas quidem *Occidentales* Ecclesias summi Pontifices suos ritus invehere tam acriter contenderunt, ut diversas a suis coeremonias omnes penitus abrogari mandarint. Nota est epistola S. GREGORII M. ad AVGVSTINVM, quem in *Angliam* misit, ut illas gentes converteret; illi enim interroganti, *cum una quum sit fides, sunt Ecclesiarum consuetudines tam diversae? & altera consuetudo Missarum est in Romana Ecclesia, atque altera in* Galliarum *Ecclesiis tenetur?* Sic respondit S. Pontifex: *novit Fraternitas tua Romanae Ecclesiae consuetudinem, in qua se meminit enutritam. Sed mihi placet, ut sive in Sancta Romana, sive in Galliarum, sive in qualibet Ecclesia aliquid invenisti, quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas, & in* Anglorum *Ecclesia, quae adhuc in fide nova est, institutione praecipua, quae de multis Ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim pro locis res, sed pro bonis rebus loca nobis amanda sunt*.

II. Non negaverim tamen, *Romanos* Pontifices pro Patriarchali in *Occidentales* Ecclesias jure curasse, ut eadem quoad fieri posset *Romanae* Ecclesiae disciplina ab omnibus servaretur. Verum si Concilia, ut antea vidimus, de rituum abolenda apud suae gentis Ecclesias dissonantia maxime adlaborarunt, quis *Romanos* Pontifices Canonum vindices reprehendat, quod ad eamdem de medio tollendam curas adjecerint? *Hanc rituum in divinis officiis concordiam* (quod MABILLONIVS in Praefatione ad libros tres *de Liturgia Gallicana* scite monuit), *magnopere curarunt, teste* CASSIANO, *etiam primi vitae religiosae institutores: verentes scilicet, nequa in quotidianis solemnitatibus inter viros ejusdem culturae consortes dissonantia vel varietas exorta, quandoque in posterum erroris, vel aemulationis, seu schismatis noxium germen emitteret, ut ipse scribit in lib. II. Institut. cap. V.* Quod vero hac diversitate sublata, *Romanae* potissimum vindicatur

 Eccle-

praesertim invicto INNOCENTII I. argumento

Ecclesiae mores alienis subſtitui Pontifices ſtuduerint, graviſſimis ſane de cauſſis factum. Eas INNOCENTIVS I. in celeberrima ad DECENTIVM *Eugubinum* epiſtola XXV. complexus eſt his verbis. „ Quis „ enim neſciat aut non advertat, id quod a Principe Apoſtolorum PE„ TRO *Romanae* Eccleſiae traditum eſt, ac nunc uſque cuſtoditur, ab „ omnibus debere ſervari, nec ſuperduci aut introduci aliquid, quod „ auctoritatem non habeat, aut aliunde adcipere videatur exemplum? „ praeſertim quum ſit manifeſtum, in omnem *Italiam*, *Gallias*, *Hiſpa*„ *nias*, *Africam*, atque *Siciliam*, & inſulas interjacentes, nullum inſti„ tuiſſe Eccleſias, niſi eos, quos venerabilis Apoſtolus PETRVS, aut ejus „ ſucceſſores conſtituerint Sacerdotes. Aut legant, ſi in his provinciis „ alius Apoſtolorum invenitur aut legitur docuiſſe. Qui ſi non legunt, „ quia nuſquam inveniunt, oportet eos hoc ſequi, quod Eccleſia *Roma*„ *na* cuſtodit, a qua eos principium adcepiſſe non dubium eſt, ne dum „ peregrinis adſertionibus ſtudent, caput inſtitutionum videantur omit„ tere. „ Duo heic INNOCENTIVS adtingit, quae ceteras Eccleſias ad *Romanos* ſectandos ritus veluti cogere debeant. Primum eſt *Romanae* Eccleſiae, *cui*, quemadmodum TERTVLLIANVS in ſuis *Praeſcriptionibus* (cap. XXXVI.) loquitur, *totam doctrinam Apoſtoli* (PETRVS & PAVLLVS) *cum ſanguine ſuo profuderunt*, majeſtas ac dignitas. *Ad hanc* enim (verba ſunt IRENAEI lib. III. cap. 3.) *propter potiorem principalitatem neceſſe eſt omnem convenire Eccleſiam, hoc eſt eos qui ſunt undique Fideles, in qua ſemper ab his qui ſunt, undique conſervata eſt, quae ab Apoſtolis eſt traditio*. Quae quamquam ad fidei decreta potiſſimum ſpectant, negari tamen nequit, quin magnam vim habeant, ut *Romani* ritus omnibus praeferantur. Quis enim non videat, Eccleſias facilius in una fidei morumque concordia perſtituras, ſi eiſdem, quibus *Romana* Eccleſia uteretur, caeremoniis, eademque ſacrorum forma, qua *Romana*, continerentur? Hinc WALFRIDVS Abbas (*lib. de reb. Eccleſ. cap.* 22.) *Et* Romani *quidem*, inquit, *uſum obſervationum a B.* PETRO *Principe Apoſtolorum adcipientes, ſuis quique temporibus, quae congrua judicata ſunt, addiderunt. Quorum morem ideo in ſacris rebus tam multae gentes imitantur, quia & tanti magiſterii ex capite Apoſtolico primordiis clarent, & nulla per orbem Eccleſia aeque ut* Romana *ab omni faece haereſeon cunctis retro temporibus pura permanſit*. Alterum eſt ejuſdem *Romanae* ſedis cum ceteris *Occidentis* Eccleſiis comparatae materna veluti auctoritas; nihil enim aequius, quam quod *Occidentis* Eccleſiae, quum a *Romana* ſuam originem ducant, matris ſuae mores imitari maxime ſtudeant. Hoc eodem argumento uſus eſt S. LEO M. in epiſtola ad univerſos Epiſcopos per *Siciliam* conſtitutos, quos increpans, quod *Baptiſmi Sacramentum numeroſius in die Epiphaniae, quam Paſchali tempore celebrarent*, ait: *Quam culpam nullo modo potuiſſetis incidere, ſi unde conſecrationis honorem adcepiſtis, inde legem totius obſervantiae ſumeretis, & B.* PETRI *Apoſtoli ſedes, quae vobis Sacerdotalis mater eſt dignitatis, eſſet Eccleſiaſticae magiſtra rationis*. Nec aliter S. GREGORIVS M. *lib. VII. epiſt.* 32. ad DOMINICVM *Carthaginienſem* Epiſcopum ſcripſit: *Scientes praeterea, unde in* Africanis *partibus ſumpſerit ordinatio Sacerdotalis exordium, laudabiliter agitis, quod Sedem Apoſtolicam diligendo ad officii veſtri originem prudenti recorda-*

cordatione recurritis. Hinc porro tertia ejusdem in ritibus cum *Romana* Ecclesia convenientiae caussa veluti sponte sua enascitur, *Romanae* nimirum sedis in reliquas *Occidentis* Ecclesias jus Patriarchicum. Nam ut a viris doctis animadversum est, Provinciis ab INNOCENTIO heic indicatis si *Germaniae primae*, & *secundae* Britanniarumque Ecclesiae, ab HILARIO in Libro *de Synodis* inter eas, quae una fidei communione ac societate cum *Gallis* copulabantur, recensae adjungantur; tum etiam variae *Illyrici* Provinciae, quas idem INNOCENTIVS *ep. XIII. n. 2.* suam in eam vicem RVFO committens appellat; dioeceseon, quae ad *Romanum* Patriarchatum adtinent, satis adcurata habebitur enumeratio. Quum ergo nemo *Orientales* Patriarchas culpet, quod suarum dioecesium Ecclesias ad ritus principis Ecclesiae traducere conati sint, sed solum *Constantinopolitano* vitio vertatur, quod aliorum praeterea Patriarchatuum Ecclesias *Constantinopolitanis* moribus parere contra fas coegerit; quis *Occidentis* Patriarchae *Romano* Pontifici succenseat, si eodem, quo *Orientis* Patriarchae, jure in dioeceses sibi obnoxias utatur?

III. Inventus tamen est nostris temporibus, qui hac quoque in re summi Pontificis auctoritatem enervare conatus sit, *Justinus* FEBRONIVS, cujus haec sunt verba (*T. I. cap. V. §. 2. p. 278.*) *Habuerunt praeterea, & habent diversae nationes & singulares Ecclesiae pro particulari suo regimine singulares usus legesque, laudabiles utique & inviolabiles, dummodo* communibus *Ecclesiae &* essentialibus *constitutionibus non repugnent; his derogare non creditur esse in potestate summi Pontificis*. Equidem si magnam in hujusmodi abrogandis consuetudinibus adhibendam esse a *Romanis* Pontificibus prudentiam, ne ob adiaphoros usus pax Ecclesiae turbetur, FEBRONIVS dixisset, non repugnarem; quamquam hoc illi monitore, ut postea videbimus, non indigebant. At POTESTATEM summi Pontificis FEBRONIVS in dubium vocat. Quid ergo INNOCENTIO hanc suae sedi auctoritatem vindicanti reponet? Audiamus. *Imprimis hic* (INNOCENTII) *discursus laborat fundamento, quum verosimile non sit, alium Apostolum praeter* PETRVM *toto Occidente Evangelium non praedicasse, aut instituisse Ecclesias. Deinde etiam effectu caruit intentio Papae* INNOCENTII, *quod irrefragabiliter evincunt Missa* Ambrosiana, Mozarabica, & Gallicana. Ita ille (pag. 179.) Papae! Quod a. CCCCXVI. INNOCENTIO I. adeo verum visum fuit, ut *Occidentales* Ecclesias ad origines suas, quas a PETRO ejusque successoribus repetere abnuerent, proferendas paene provocarit, id ne verosimile quidem habuit FEBRONIVS a. MDCCLXV. At utinam veteres Ecclesiarum origines exploratiores dicemus? XVIII. saeculi Jureconsulto, an quincti ineuntis saeculi Scriptori, ac *Romanae* Ecclesiae Pontifici, cui plurima in suae hujus Ecclesiae cartophylacio praesto esse poterant sacrarum antiquitatum monumenta? Adde confidentiam, qua sapientissimus Pontifex loquitur: *aut legant si in his provinciis alius Apostolorum invenitur, aut legitur docuisse. Qui si non legunt, quia nusquam inveniunt &c.* Credamne ego, id INNOCENTIVM tam firmiter adserturum fuisse, nisi res ita nota, ita testata, ita manifesta fuisset, ut ne dubitari quidem de illa ab inimico homine posset? Haec ad primam illam *Febronianae* responsionis partem refellendam dicta esse volo. Quod autem adversarius addit,

quod FEBRONIVS audacter & inepte refellit

addit, *etiam effectu caruisse intentionem Papae* INNOCENTII adeo non *irrefragabiliter evincunt Missi* Ambrosiana, Mozarabica, & Gallicana, ut solum ostendant, ipsum INNOCENTII nec propositum, nec mentem fuisse adsequutum. Numquid enim de Missis *Ambrosiana*, *Gallicana*, & *Mozarabica* abrogandis INNOCENTIVS laborabat? Tunc enimvero quod illae multa post saecula perstiterint, *etiam effectu caruisse intentionem Papae* INNOCENTII vere diceretur. At aliud omnino INNOCENTII consilium fuit. Neque in tota illa epistola vel verbum invenias, quo illae Missae notentur. Immo aliquid in ea est, quo liturgiae illae tueri se possent. Recolat FEBRONIVS illa INNOCENTII verba, *nec superinduci aliquid, quod auctoritatem non habeat*. Quid haec quaeso significant? Id unum, siquid intelligo, nihil in *Romanis* ritibus a PETRO traditis addi aut demi debere, nisi quod magna & imprimis gravi auctoritate firmetur. Quod igitur ejusmodi auctoritatem haberet, *Romanis* ritibus superinduci INNOCENTIVS non aegre ferebat. Quid ergo ad FEBRONII institutum Missa *Ambrosiana*, *Mozarabica*, *& Gallicana*? Nihil omnino, nisi forte illas FEBRONIVS velit ex iis fuisse, *quae auctoritatem non haberent*; quod sane non minus temere, quam inscite pronunciaretur.

praesertim exemplis Missae Ambrosianae, Mozarabicae, & Gallicanae

quarum haec Saeculo XI.

IV. Ceterum quod INNOCENTIVS nec ursit, nec cogitavit, postmodum Liturgiae *Gallicana* & *Mozarabica* Sedis Apostolicae auctoritate exoleverunt. Ac de illa quidem facile id est conjicere. PIPPINVS primum in *Gallicanas* Ecclesias cantum *Romanum* induxit, ut docet PAVLLVS Papa I. in epistola ad ipsum, cui *Antiphonale*, & *Responsale* mittit. Inhaesit Patris vestigiis CAROLVS M., qui cantum *Romanum* in Ecclesia *Francica* adhiberi variis edictis jussit. Narrat haec late Monachus *Engolismensis* in vita CAROLI M. „ Mox petiit Dominus Rex „ CAROLVS ab HADRIANO Papa Cantores, qui *Franciam* corrigerent de cantu. At ille dedit ei THEODORVM, & BENEDICTVM „ *Romanae* Ecclesiae doctissimos Cantores, qui a S. GREGORIO (II) „ eruditi fuerunt, tribuitque Antiphonarios, S. GREGORII (non secundi nuper indicati, ut perperam collegit ECCARDVS *Rer. Franc. lib.* 25. §. 12. *p.* 717., sed M.) quos ipse notaverat nota *Romana*. „ Dominus vero Rex CAROLVS revertens in *Franciam*, misit unum „ Cantorem *Metis* civitate, alterum in *Suessionis* civitate: praecipiens „ de omnibus civitatibus *Franciae* Magistris scholae Antiphonarios eis „ ad corrigendum tradere. Correcti sunt ergo Antiphonarii *Francorum*, „ quos unusquisque pro suo arbitrio vitiaverat, addens vel minuens, & „ omnes *Franciae* Cantores didicerunt notam *Romanam*. „ Non id tamen satis CAROLO fuit, sed Sacramentarium *Gregorianum*, *Romanae* scilicet Liturgiae librum a GREGORIO M. adornatum ab eodem HADRIANO Pontifice petiit, impetravitque, testante ipsius HADRIANI epistola, quae est octogesima secunda *Codicis Carolini*, in qua haec verba. *De Sacramentario vero, a sancto Praedecessore nostro deifluo Papa* GREGORIO *disposito, jam pridem* PAVLLVS *grammaticus a nobis eum pro vobis petiit, & secundum sanctae nostrae Ecclesiae traditionem per* IOHANNEM *monachum atque abbatem civitatis* Ravennatium *vestrae regali emisimus excellentiae*. Inde postmodum CAROLVS edicto sancivit, ut

ut unusquisque Presbyter Missam celebraret *ordine Romano*, ut legitur in *Capitularium lib.* 5. *cap.* 371. novae editionis, *alias* 219. Hoc autem sine temeritatis nota eum MABILLONIO (*Praef. in Liturg. Gallic.*) dicere licet, HADRIANVM id egisse apud CAROLVM, qui ultro, ut *Romano* Pontifici gratificaretur, petenti adnuerit.

V. Ad *Mozarabicam* porro quod adtinet, fuit illa primum a IOHANNE X. probata; de quo AGVIRRIVS (*T. III. Conc. Hisp. p.* 174.) hoc exhibet *Toletanum* monumentum a *Johanne* PINIO (*in Tract. de Liturg. ant. Hisp. cap. V. §.* 2.) diligenter expensum. „ Quo tempore „ ZANELLVS presbyter reverentissimus & prudentissimus a praefato „ Papa IOHANNE ad *Hispanias* est missus, ut statum ecclesiae Reli- „ gionis ejusdem regionis perquireret, & quo ritu ministeria Missarum „ celebrarent, diligenter perquireret, & comperta fideliter Apostolicae „ sedi referret. Quod injunctum sibi officium praefatus ZANELLVS „ presbyter solerter complevit, & *Hispaniis* veniens, omnem ordinem „ ecclesiastici officii, & regulam consecrationis Corporis & Sanguinis „ Domini Nostri Jesu Christi perspicaciter perscrutatus requisivit. Ca- „ nones & omnes libros Sacramentorum perlegit. Quae cuncta Catho- „ lica fide munita inveniens exultavit, & domino Papae IOHANNI, „ & omni conventui *Romanae* Ecclesiae laudaverunt, & roboraverunt. „ Et hoc solum placuit addere, ut more Apostolicae Ecclesiae celebra- „ rent secreta Missae. Ergo hac auctoritate mansit ratum & laudabile „ officium *Hispanae* Ecclesiae, usque ad tempus domini ALEXAN- „ DRI secundi Papae. „ Ab hoc deinde Pontifice a. MLXIII., ut in eodem AGVIRRII documento legitur „ Cardinalis HVGO CAN- „ DIDVS vocatus . . . . missus *Hispaniam* venit, officium Ecclesiae „ ejus a supra nominato PP. IOHANNE laudatum vel roboratum ever- „ tere voluit, sed Apostolica auctoritate munitum & confirmatum in- „ veniens, intactum, ut invenit, reliquit. Cui Cardinali succedentes „ quidam Cardinales alii, hoc idem facere laboraverunt; sed nullo mo- „ do facere potuerunt. Pro qua re *Hispaniarum* Episcopi vehementer „ irati, consilio inito tres Episcopos *Romam* miserunt, scilicet MV- „ NIONEM *Calagurritanum*, & EXIMIVM *Aucensem*, & FORTVNA- „ TVM *Alavensem*. Hi ergo cum libris officiorum *Hispaniarum* Eccle- „ siarum se Domino Papae ALEXANDRO in generali Concilio prae- „ sentaverunt, obtulerunt, id est, librum ordinum, & librum Missa- „ rum, & librum Orationum, & librum Antiphonarum. Quos libros „ Dominus Papa, & omne Concilium suscipiens, diligenter perscru- „ tantes, & sagaci studio perquirentes, bene Catholicos, & omni hae- „ retica pravitate mundos invenerunt: & ne quis amplius officium „ *Hispanae* Ecclesiae inquietare vel damnare, vel mutare praesumeret, „ Apostolica auctoritate prohibuerunt, & etiam interdixerunt: & data „ benedictione super praefatos Episcopos, cum laetitia ad propria re- „ dierunt. „ Anno quoque insequente quum tres *Hispaniarum* Episcopi ad *Mantuanam* Synodum libros Gothicos Rituales detulissent, hi ab eodem ALEXANDRO & universo Concilio cogniti sunt, inventique orthodoxi. Quum tamen *suggerentibus religiosis viris* GREGORIVS VII., ut ipse ait in epistola ad ALPHONSVM *Castellae* Regem, didicisset, in

altera saeculo XI sublata fuit Apostolicae Sedis auctoritate.

in *Mozarabici* ritus libris *quaedam contra Catholicam fidem inserta esse* (1), nihil non molitus est, ut abrogato eo ritu *Romanam Hispanicae Ecclesiae* ample-

(1) Nolim his GREGORII verbis FEBRONIVS quispiam ad calumniam erroris in judiciis, quae dogmatica appellamus, *Romanis* Pontificibus impingendam abutatur. Quei enim, fortassis inquiet ille, *quaedam contra catholicam fidem Hispano* officio *inserta* adfirmare GREGORIVS potuit, quum IOHANNES X. Et ALEXANDER II. proximus *ejus* decessor nihil in eo non orthodoxum esse agnoverint, ac declaraverint? Aut ergo hi erraruat, aut ipse. Utrumlibet autem eligamus, in facto dogmatico, cujusmodi est de Libri cujuspiam orthodoxia judicium, *Romanos* errare posse Pontifices colligetur. Sed bene est; si res attente perpendatur, salva erit horum omnium Pontificum de officio *Mozarabico* sententia. Animadverti igitur velim, GREGORIVM VII. dum hac de re primum ad SANCIVM *Aragoniae*, deinde ad ALPHONSVM *Castellae* Regem, atque eumdem SANCIVM a. MLXXIV. litteras daret, nihil de officii *Mozarabici* erroribus rectae fidei adversantibus meminisse. Eos solum hortabatur, ut *Romanae* Ecclesiae ordinem & officium reciperent, non „ *Toletanae*, vel cujuslibet aliae, sed „ istius, quae a PETRO & PAVLO „ LO supra firmam petram per Christum „ fundata est, & sanguine consecrata „; cui portae inferi, idest linguae „ haereticorum, numquam praevalere „ potuerunt, sicut cetera regna „ *Occidentis* & *Septemtrionis*, tenneatis „. Unde enim non dubitatis, „ vos suscepisse religionis exordium, „ restat etiam, ut inde recipiatis „ in ecclesiastico ordine divinum „ officium: quod INNOCENTII „ Papae ad *Eugubinum* directa „ Episcopum vos docet epistola; quod „ HORMISDAE ad *Hispalensem* missa „ decreta insinuant, quod *Toletanum*, „ & *Bracarense* demonstrant Concilia; „ quod etiam Episcopi vestri „ ad nos nuper venientes juxta constitutionem „ Concilii per scripta sua „ facere promiserunt, & in manu nostra „ firmaverunt.„ Nihil quoque a. MLXXVI. de hujusmodi erroribus monuit GREGORIVS, dum ad SIMEONEM *Hispaniarum* Episcopum fortasse (quod PINIVS suspicatus est) *Oscensem*, seu *Aucensem* epistolam Apostolici studii plenam, ut *Romanum ordinem per totam* Hispaniam, *&* Galliciam, *& ubicumque posset, in omnibus rectius teneri* curaret. Neque propterea mirandum est, sanctum Pontificem *Mozarabici* officii, cujus errores nondum notaverat, abrogationem tanto conatu ursisse. Nam ALEXANDER ipse *secundus*, qui ejus officii libros Catholicos esse pronunciaverat, studio omni apud *Aragoniae* Regem, immo & apud *Barcinonensem* Comitem RAYMVNDVM contendit, effecitque, ut in ejus ditione *Romanus* ordo *Toletano* abolito deinceps servaretur, iis utique de caussis, quas nuper a GREGORIO in litteris ad SANCIVM & ALPHONSVM audivimus. Solum a. MLXXX. in aliis ad eumdem ALPHONSVM litteris *quaedam contra Catholicam fidem Hispano* officio *inserta* fuisse GREGORIVS doluit. Sed vide; non ait GREGORIVS, se in *Mozarabicis* libris hosce errores deprehendisse, sed *suggerentibus religiosis viris id didicisse*. Nimirum quum GREGORIVS in *Hispaniam* RICHARDVM Cardinalem, & Abbatem *Massiliensem*, ut ritum *Mozarabicum* aboleret, legatum suum misisset, restitit RICHARDO ROBERTVS *Cluniacensis* Monachus, de quo idem GREGORIVS in epistola ad HVGONEM Abbatem *Cluniacensem* acriter conquestus est. Nihil itaque facilius, quam ut Monachi, quo ROBERTI invidiam a se depellerent, ac Pontificis studiis faverent, legatum

amplecterentur (a), atque id effecit, sex tantum in *Toletanis* Ecclesiis *Mozarabicae* Liturgiae Ministris remanentibus. „ Postea vero quam, in„ quit *Blasius* ORTIZIVS, hominum illorum (*Mozarabum*) soboles, „ ut res mortalium sunt) imminui in dies atque deficere coepisset, „ simul & eorum ritus Ecclesiasticus sensim labi, concidereque adpa„ rebat, ac vulgaris sacrorum consuetudo in eorum etiam Ecclesias „ paullatim irrepere, adeo quidem ut memoria nostra nonnisi paucis „ quibusdam statis festisque diebus, eo ritu in illis sacrificaretur: ita „ quum ritus totus in occasum jam proclivis, propediemque interitu„ rus videretur, *Franciscus* XIMENES Archiepiscopus (*Toletanus*) „ ut erat vir ille fervens admodum religionis cultor, priscarumque cae„ remoniarum studiosissimus illius instaurandi curam, cogitationemque „ suscepit. „ Effecit ergo, ut in sex *Mozarabicis*, quae *Toleti* sunt. paucis exceptis Ecclesiis parocciis vetus *Mozarabicus* ritus servaretur, ac praeterea, ut ait IVLIVS II. in prima Constitutione, de qua mox dicam, *Officium praedictum* (Mozarabicum) *in quadam Cappella sita in claustro Ecclesiae* Toletanae (facellum appellant *Corporis Christi*) *auctoritate* (ordinaria) *instituit, ac tredecim perpetuos, seu amovibiles ad nutum Archiepiscopi Toletani & pro tempore existentis cappellanos, qui dictum officium juxta antiquam ordinationem debite celebrare tenerentur, & unus eorum Cappellanus major, seu abbas nuncuparetur & aliis praeesset, & dictam cappellam regeret, & gubernaret, deputavit*, adsignatis congruis redditibus. Haec autem a IVLIO II. Apostolicae Sedis auctoritate confirmari curavit. Duplex enimvero exstat hac de re IVLII diploma, quod PINIVS (*Cap. VIII. §. 3. & 4.*) recitat, alterum a. MDVIII. XII. Kal Octobris, alterum a. MDXII. duodecimo Kal. Februarii editum. XIMENII exemplo cum *Salmanticae* an. MDXVII. in aedicula S. *Salvatoris*, tum *Vallisoleti* in facello majoris paroeciae S. MARIAE MAGDALENAE constituti sunt Sacerdotes, qui aliquoties in singulos annos Missam *Mozarabico* ritu celebrarent. Nec dubito, quin quemadmodum *Vallisoletanam* probavit PIUS IV. Constitione data XIV. Octobris an. MDLXIV. ita & *Salmanticensem* Institutionem LEO X. confirmarit, licet nulla *Leonianae* Constitutionis apud

tum sive ex veteri fama, quae de vitiatis ab ELIPANDO, & FELICE *Mozarabum* codicibus perdurabat, sive ex privata ipsorum opinione de hujusmodi erroribus admonuerint; Legatus vero Pontificem. Conijcere igitur his adceptis GREGORIVS potuit, decessores suos IOHANNEM X. & ALEXANDRVM II. ab *Hispaniarum* Episcopis, qui libros ipsis examinandos detulerant, callida codicum ad id studiose emendatorum oblatione deceptos fuisse; revera tamen alios omnino codices, in quibus aliqua exstarent *contra Catholicam fidem*, *Hispanis* in usu esse. Quae si ista gesta sunt, ut longe verisimillimum videtur, ubi heic GREGORII dogmaticum de libris *Mozarabicis* judicium, quum ipse nec illos inspexerit, nec in errores sibi a Religiosis illis viris delatos accuratius inquiri jusserit? Nullus quoque erit GREGORII cum suis decessoribus conflictus, quum hi de libris sibi oblatis judicarint; ille de libris, quos in priore illo examine ad *Romanam* effugiendam condemnationem, vel dissimulatos, vel per fraudem correctos fuisse existimabat.

(a) Vide PINIVM (*in Tract. cit. cap. VI. §. 3. seqq.*)

PINIUM, qui (cap. VIII. §. 5.) *Pianam* indicat, mentio occurrat. itaque *Mozarabica* Liturgia, quae Sedis Apostolicae auctoritate sublata fuerat, restituta fuit, ac paucis illis in Ecclesiis servata.

Ambrosiana demum RR. PP. adnuentibus confirmata est

VI. *Ambrosiana*, quae tertia est a FEBRONIO memorata Liturgia, etiamnum perstat, sed *Romanae* Sedis auctoritate. NICOLAUS quidem II. ritum *Ambrosianum* S. Petri DAMIANI opera supprimere in animo habuit, ut ex SIGONIO (de *Regno Italiae lib. IX.*) refert SALA (ad BONAE *lib. I. cap. X. p.* 183.); „ Attamen, inquit idem SALA, quum „ ipse Cardinalis *Ostiensis* (*Petrus* scilicet DAMIANUS) epistola „ quadam apud eumdem SIGONIUM loco citato laudata exhibuisset: „ *quod in Ecclesia* Mediolanensi *non est novum, quae semper diversi dogma-* „ *tis homines habuit, initio ab* AUXENTIO *inchoato*, & AMBROSIO, „ idemque dum in *Insubria* consisteret, dicti Cleri *Mediolanensis* ordinem, „ & majestatem admiratus caeremonias in sacris officiis celebrandis sua „ praesentia ratas habuisset, ritus iste permissus est, & in suae in- „ stitutionis observantia relictus. „ Gravius periculum ritui *Ambrosiano* non ab Apostolica Sede, sed a *Mediolanensi* cive imminuit. Nempe novimus, (quod idem SALA ex *Bernardino* CORIO *hist. Mediol. part. V.* & SPONDANO *ad an.* MCCCCXL. narrat *p.* 193.) „ quum *Branda* CASTIL- „ LIONAEUS Card. *Mediol.* & Episcopus *Placentinus* ab EUGENIO „ IV. Sedis Apostolicae Legatus missus, ut inter ipsum, & PHILIP- „ PUM MARIAM VICECOMITEM *Insubrum* ducem pacem firmaret, „ qui etiam Abbas erat Monasterii S. AMBROSII *Mediolanensis*, in ani- „ mo haberet officium *Ambrosianum* abrogare, & *Romanum* introducere, „ primum ejecisse illinc Monachos *Cistercienses*, qui ab initio fundatio- „ nis ipsorum ordinis ibi collocati fuerant, atque eorum loco *Carthu-* „ *sianos* introduxisse; sed quum ea re *Mediolanenses* offensi ad Ducem re- „ currissent, iisque abire extemplo *Carthusienses* sub ignis poena jussisset, „ Cardinalem alia via tentata, a Praeposito Ecclesiae S. THECLAE „ accepisse codicem Ritus *Ambrosiani* ejus custodiae concreditum, quem „ ipsemet S. AMBROSIUS composuisse, & scripsisse fertur, atque in fe- „ sto Natalis Domini rem divinam in Altari majori *Romano* ritu cele- „ brare curasse; cives hoc ipso ad Cardinalis aedes cum facibus advo- „ lasse, minas incendii ingeminantes, ni Codex redderetur. Eo terri- „ tum Cardinalem, illum e fenestra projecisse, ac postridie *Mediolano* „ exeuntem, numquam amplius eo reversum esse. „ Novum hic ritus discrimen subiit, quo tempore *S. Carolus* BORROMAEUS patriam sanctissimis legibus regebat. *Romae* enimvero tunc de eo ritu abrogando cogitabatur. Ut id praestantissimus ille Antistes inaudiit, plures, quae in *Vaticana* Bibliotheca adservantur, epistolas, praesertim ad *Nicolaum* SPECIANUM Protonotarium Apostolicum ibi negociorum suorum actorem scripsit, sollicite curans, ut ipse retineretur, & confirmaretur: & revera ejus pro ritu suae Ecclesiae servando studium irritum non fuit, obtinuit enim postulata, quemadmodum legitur in ejus vita. Hinc Sanctus idem Cardinalis Ecclesiae suae *Ambrosianae* ritus religiose postmodum conservavit, ea praecipua, ut dicebat, ratione, quod non *Mediolanenses* solum, sed auctoritate, & adprobatione Pontificia *Romani* essent, & Apostolici. Ita gestorum ejus Scriptor CAROLUS a *Basilica* PETRI (*cap.* 27.) apud

apud SALAM, cujus fere verba exscripsimus. Vides ergo iis ipsis *Gallicanae*, *Mozarabicae*, & *Ambrosianae* Liturgiae exemplis, quae ad INNOCENTII I. infirmandam auctoritatem PEBRONIVS protulit, *Romanorum* Pontificum jus Liturgicum mirifice stabiliri;

Hoc tamen jus prudenti RR.PP. oeconomia temperarunt tum ob summam populorum ab avitis, consuetudinibus divellendorum, difficultatem;

VII. Sed & hinc animadvertere licet prudentem eorumdem *Romanorum* Praesulum in hujus sui juris usu oeconomiam. Noverant nempe populos e receptis suis consuetudinibus nonnisi aegerrime divelli. „ Quod „ si, inquit sapientissimus Card. BONA (*lib. I. cap. VII. §. 4.*) robur ad„ cedat praejudicatae opinioni ex eorum sanctitate, quos veluti Aucto„ res rituum suorum colunt, vix locus relinquitur contrariae persuasio„ ni, omnem inobedientiae & pervicaciae notam eluente praetextu pie„ tatis & Religionis. Hanc reddit rationem SOZOMENVS (*lib. VII.* „ *cap. XIX.*) cur plerique semel susceptis ritibus pertinaciter inhaeserint, „ quia videlicet ob reverentiam vel eorum, qui illos ab initio introduxerunt, „ vel eorum, qui istis successerunt, praevaricari sibi nec licitum, nec tole„ randum esse putabant. Sequitur SOZOMENVM NICEPHORVS lib. 12. „ cap. 34. *Tales*, inquit, *dissensiones in Ecclesiis invaluisse opinor, reverentia eo*„ *rum, qui eis ab initio praefuerunt, & qui illis deinde successerunt. Nam ii tam*„ *quam leges quasdam ab illis adceptas per manus posteris tradiderunt; non satis* „ *pium, neque ferendum esse arbitrati, si traditiones, in quibus educati essent, non* „ *honorifice colerent, sed contemptim reijcerent.* Adcedit alia ratio ex ipsa „ vi & potentia consuetudinis, quae quum inveterata est, vix potest „ vinci. Ideo homines vindices esse solent, & acerrimi propugnatores „ legum, & caeremoniarum, quas a Majoribus adceperunt, & quum „ iis innutriti sint, non facile possunt ab earum usu divelli. Omnes „ denique in his, quae fidei non adversentur, abundant in proprio sen„ su, adeo ut nec sancti viri ab hac communi mortalium adfectione „ immunes fuerint. Cui dicto fidem praestat AMBROSIVS (*lib.* 3. *de* „ *Sacram. Cap. I.*) *In omnibus*, ait, *cupio sequi Ecclesiam* Romanam, *sed* „ *tamen & nos homines sensum habemus; ideo quod alibi rectius servatur, &* „ *nos recte custodimus.* „ Recole quae supra Card. CASTILLIONAEO, quum *Ambrosianum* ritum de medio tollere adgressus fuisset, contigisse vidimus. Gravissimas quoque turbas in *Hispaniis* exortas scimus, dum ALEXANDER II. & S. GREGORIVS M. *Mozarabico* ritui *Romanum* substituere studuerunt. Has quidem omnes difficultates vicit interritus GREGORII animus, juvante illius conatus Regum *Hispanorum* pietate. Sed ut obluctantium *Hispanorum* pervicaciam frangeret, non tam ritus diversitas, quam fidei cura GREGORIVM impulit. Nam pro temporum illorum conditione persuasum Sancto Pontifici fuerat, *Hispanos* sub Christianae Religionis apud eos primordia *Romanum* ordinem usurpasse, a quo haereticorum, & *Saracenorum* fraudibus ac vi desciviſſe. Perspicuum id est ex ea, quam ad ALPHONSVM *Castellae* Regem a. MLXXIV. dedisse diximus epistola. Hoc enim est ejus initium. „ Quum beatus „ Apostolus PAVLLVS *Hispaniam* se adiisse significet, ac postea septem „ Episcopos ab urbe *Roma* ad instruendos *Hispaniae* populos a PETRO „ & PAVLLO Apostolis directos fuisse, qui destructa idololatria christia„ nitatem fundaverunt, Religionem plantaverunt, ordinem & officium „ in divinis cultibus agendis ostenderunt, & sanguine suo Ecclesias de-

„ dicavere, vestra diligentia non ignoret: quantam concordiam cum „ *Romana* Urbe *Hispaniam* in religione & ordine divini officii habuisse „ satis patet; sed postquam vesania *Priscillianistarum* diu pollutum, & „ perfidia *Arianorum* depravatum, & a *Romano* ritu separatum, irruentibus prius *Gothis*, & demum invadentibus *Saracenis*, Regnum *Hyspaniae* fuit, non solum Religio est minuta, verum etiam mundanae „ sunt opes labefactatae. „ Ubi autem a Religiosis viris aliqua contra Catholicam fidem in *Mozarabum* libris exstare GREGORIVS accepit, praeconceptus ab eo periculi, quocum orthodoxa religio apud *Hispanos* conflictaretur, metus vehementer auctus est. Quid igitur mirabimur, illum pro suo in Catholicam fidem studio nihil intactum reliquisse, ut ad *Romanae* Ecclesiae ritus *Hispanas* gentes revocaret? Ubi autem nullum fidei periculum subest, nec de ipsa divini cultus aut Sacramentorum substantia agitur, nihil praeterea inhonestum, indecorum, ludicrum in sacris ritibus admittitur, an non summae imprudentiae foret id urgere, quod sine maximis contentionibus, atque adeo schismatis periculo vix adsequi liceat? Recte ANSELMVS *Cantuariensis* in responsione ad querelas VALERANNI *Nuvemburgensis* Episcopi (*Cap. I.*) eidem de varietate rituum Ecclesiasticorum conquerenti *habere nos a Sanctis Patribus* ait, *quod si unitas servatur caritatis in fide catholica, nihil officit consuetudo diversa; quoniam multae sunt diversitates, quae non in substantia Sacramenti, neque in virtute ejus, aut fide discordant, neque omnes in unam consuetudinem colligi possunt, existimo eos potius in pace concorditer tolerandos, quam discordes cum scandalo damnandos*. Horum similia sunt, quae S. BERNARDO rescripsit (*lib. IV. ep. 17.*) PETRVS MAVRITIVS *Cluniacensis* Abbas (*num. 8.*) „ Quumque, inquit, omnem pene numerum excedat multiplicitas Ecclesiarum sub una fide, & eadem caritate Deo famulantium, „ tanta pene apud eos invenitur varietas usuum, quanta est infinitas „ locorum. Hoc in cantibus, hoc in lectionibus, hoc in omnibus Ecclesiasticis officiis, hoc in vestitu vario, hoc praeter authentica, quae „ mutari non possunt, jejunia in jejuniis diversis, hoc in universis similibus, quae pro temporum, locorum, gentium, regionum varietatibus, a Praelatis Ecclesiarum, quibus secundum Apostolum, quantum ad talia pertinet, in suo sensu licet abundare, instituta sunt. „ Relinquent ergo omnes istae caritatem, quia mutaverunt consuetudinem? Cessabunt esse Christiani, quia videntur in diversis usibus varii? „ Peribit ab iis omnibus summae pacis bonum, quia unusquisque modo „ vario operetur bonum? Non ita &c. „

cum ob eam maxime caussam, quod rituum diversitas fidei unitatem non laedit;

VIII. Haec in caussa fuerunt, cur S. PIVS V. novam Missalis, & Breviarii reformationem summa circumspectione proposuerit. Cura fuit. S. Pontificis, ut *collatis omnibus cum vetustis Vaticanae Bibliothecae, aliisque undique conquisitis, emendatis, atque incorruptis Codicibus, nec non veterum probatorum Auctorum consultis scriptis, ad pristinam Sanctorum Patrum normam, ac ritum redigeretur Missale*. Hoc idem ut sacrae Liturgicae actionis unitas etiam haberetur in ritibus, proponendum Summus Pontifex duxit *omnibus* christiani orbis provinciarum *Patriarchalibus, Cathedralibus, Collegiatis, & Parochialibus, saecularibus, & regularibus, & sine cura Ecclesiis, vel Cappellis*. Facta nihilominus ab eo facultas fuit ut, vetustos ritus, qui

praesertim S. PIVS V. in nova Missalis & Breviarii reformatione

qui vel ab ipsa prima institutione a Sede Apostolica adprobati fuissent, vel diuturna inniterentur consuetudine (*quae consuetudo, vel ipsa institutio supra ducentos annos Missarum celebrandarum adsidue observata esset*), retinere valerent, quae voluissent Ecclesiae. Hac de re ab eodem Pontifice *data* fuit Constitutio *Romae apud* S. PETRUM *anno Incarnationis Dominicae MDXX. pridie Idus Julii, Pontificatus anno quinto*. Parem ad hibuerat ille diligentiam in ea *ad pristinam regulam revocanda divini officii formula*, quam *pie olim ac sapienter Summi Pontifices, praesertim* GELASIUS & GREGORIUS *primi constituerant*, GREGORIUS *autem septimus reformaverat*. Data legitur Constitutio *Romae apud* S. PETRUM *anno incarnationis Dominicae MDLXVIII. septimo idus Julii, Pontificatus anno tertio*. Formulam tamen psallendi horas Canonicas, diligentia summa ad pristinum restitutam nitorem, observare jubet praedictas Ecclesias Pontifex Maximus: *illis tamem exceptis*, inquiens, *quas ab ipsa prima institutione a Sede Apostolica adprobata, vel consuetudine, (quae consuetudo, vel ipsa institutio ducentos annos antecedat,) aliis certis breviariis usas fuisse constiterit: quibus ut inveteratum illud dicendi, & psallendi suum officium non adimimus; sic eisdem, si forte hoc nostrum, quod modo pervulgatum est, magis placeat, dummodo Episcopus, & universum Capitulum in eo consentiat, ut id in Choro dicere, & psallere possint, permittimus*. Pro facultate a PIO V. data suis vetustis sacris in officiis persolvendis, divinaque celebranda Liturgia Ritibus adhaesere intra, & extra *Italiam* Ecclesiae plures Cathedrales, & Collegiatae, ac Ordines aliqui Regulares, inter eosque *Praedicatorum* ordo. Ad eas etiam Ritus Ecclesiarum *Aquilejensis*, & *Forojuliensis* pertinebant *consuetudines* vetustas, quas idem Pontifex retineri posse permiserat. Quare quum *Aquilejenses* Canonici ab Apostolica Sede postulassent, ut *Romano* Breviario extra chorum uti liceret, donec *Aquilejensium* librorum commode fieri impressio posset, Oratoribus indulgendum censuit Sacra Congregatio. Cardinalis *Senonensis* litteras *Romae* datas *die* 10. *Septembris* anno MDLXXXV. ad *Paullum* BISANTIUM, qui AUXILIARIS Episcopi, & Vicarii Generalis munere fungebatur, typis vulgavit MADRISIUS in Appendice II. ad opera S. PAULLINI Patriarchae. Haec adfero verba italice scripta: *E' cosi santa e conveniente, che si serva il Rito di quella Chiesa tanto antica, & approvato, e tutti si confrontino nell' officio stesso. Però il Capitolo si provvederà di* Breviarii di quel Rito: *il che potrà fare commodamente sendo poco fa stampato in* Como. *Et quando non si possi far altrimenti, Monsignor Patriarca procuri, che a sue spese tra dui anni sia stampato: e intanto sia lecito extra* Chorum *solamente dir l' officio* Romano. In irritum tamen abiere vota. Nova librorum, quae demandata fuerat, impressio minime peracta: evellique nova *Piani* Breviari, ac Missalis invecta consuetudo non potuit. *Romanus* igitur PII V. ritus ita invaluit, ut post decem annos peculiaris *Aquilejensis* Ritus in Metropolitana ipsa Ecclesia vestigium nullum exstaret. Synodum Provincialem *Utini* anno MDXCVI. celebravit *Franciscus* BARBARUS Patriarcha, qui curam adhibuit omnem, ut *Piana* divinae Liturgiae, sacrorumque officiorum formula in ipsa *Aquilejensi*, aliisque dioeceseos Ecclesiis jam usu recepta firmaretur, ac universa

versa reciperetur in Ecclesiastica Provincia (3). Nihil his luculentius ad depellendam a Romana Sede invidiosam superbae cujusdam in rem omnium gentium Liturgicam dominationis calumniam adferri posset. Obmutescant igitur impudentissimi ejus criminatores, summamque *Romanorum* Pontificum auctoritatem cum pari prudentia coniunctam venerari tandem addiscant.

(3) Adisis Cl. P. de RUBEIS *in diss. de Sacr. Forojul. Ritib. cap.* 2. ubi haec fuse narrat, ac legitimis tabulis confirmat.

DIS-

DISSERTATIO II.

De usu librorum Liturgicorum in rebus Theologicis

EMENDATIOR ET AUCTIOR.

CAPUT I.

Argumenta exhibentur, quae nullam in re Theologica esse Liturgicis libris auctoritatem efficiunt.

I.

Tilissimam de librorum Liturgicorum in re Theologica auctoritate disputationem adgredior, illud antea monens, Sacramentariorum praesertim ac Ritualium librorum auctoritatem huc spectare, ceteri enim Liturgici libri ad Theologicas disceptationes transferri vix possunt. Hoc ergo capite ea promemus argumenta, quibus horum librorum auctoritas infirmari posse videtur.

II. At primum quidem argumentum ex Clariss. Virorum LE-BRUNII, & *Johannis* PINII sententia petitur, existimantium, nullam Liturgiam fuisse prioribus quatuor Ecclesiae saeculis scripto consignatam. Neque illorum opinio levibus sane momentis nititur, ut LE-BRUNII Dissertationem primam, & PINII Tractatum de *Liturgia antiqua Hispanica cap.* 1. §. 111. *seqq.* legenti constabit. Enimvero si Liturgiae post quartum Ærae Christianae saeculum scripto mandari primum coepere, quam infirma esse debet illarum auctoritas adversus haereticos praesertim, qui primorum saeculorum testimoniis agi secum debere contendunt!

III. Necesse tamen non est, LE-BRUNII & PINII sententiae subscribere, ut quae sub Sanctorum PETRI, MARCI, aliorumque Apostolorum nominibus circumferuntur, Liturgiae Auctoribus, quorum nomine praenotantur, ab impostore quopiam suppositae habeantur. Ex ipsis Catholicis, qui antiquiorem, & Christianae Ecclesiae incunabulis aequalem esse Liturgiarum scriptionem ajunt, nullus est paullo in re critica exercitatior, qui inter apocrypha scripta ejusmodi Liturgias non rejiciat. Adisis *Natalem Alexandrum*, GRANCOLASIUM, BONAM, SALAM, aliosque. De JACOBI Liturgia gravior esse potest controversia, nam qui ceterorum Apostolorum Liturgias respuunt, BONA & SALA JACOBI Liturgiam omni conatu veluti germanum Apostoli foetum defendunt. Contra tamen alii pugnant, suppositamque JACOBO cum NATALI ALEXANDRO contendunt. Ne-

Neque ejusmodi controversia de veris Liturgiarum Auctoribus solas spectat *Orientalium* Liturgias. Nam quod GELASIO Romano Pontifici vulgo tribuitur, *Romanae* Ecclesiae Sacramentarium BASNAGIUS plaudentibus PFAFFIO, & HOFFMANNO, Pontifice illo multo recentius esse pluribus confirmat. De LEONIANO vero libro Sacramentorum quid adtinet dicere? Vix ullus nunc est, qui BLANCHINIO adsentiatur, S Leonem M. illius Auctorem esse; immo *Franciscus* PEREZIVS BAYERIVS in libro inscripto *Damasus & Laurentius Hispanis asserti & vindicati p.* 131. demonstraturum se pollicetur, longe post LEONIS aetatem ejus sacramentarii Codicem archetypum primum emersisse. At quid quaeso praesidii ex Liturgiis colligas, quarum Auctores ignorantur, aetasque incerta omnino est? Quid? quod nemo iis libris fidat, qui quemadmodum sanctissimis Auctoribus falso tribuuntur, ita ab impostoribus pro sua fingendi libidine erroribus infici potuere.

IV. Adde hosce libros imperfectos omnino esse, quod de GELASIANO ac LEONIANO Sacramentariis constat; immo & magna rerum confusione perturbatos. MVRATORIVS haec de LEONIANO Sacramentario non invitus fatetur *p.*29. *In eo desideratur exacta temporum connexio, & distributio Festorum..... Missae de Vigiliis confusae sunt interdum cum Missis de Festo. Aliquando Praefationes sine praeviis, & subsequentibus Orationibus ponuntur.... Uno verbo videtur collector, quidquid sibi occurrebat, descripsisse, sed non eam, quae par erat, dispositionem & ordinem curae ipsi fuisse. Ei tamen vitio ne vertas, quod heic nulla Quadragesimae, Paschatis, & Dominicarum recurrentium per annum mentio fiat: neque enim integrum ad nos pervenit Sacramentarium istud, mutilum nempe in principio & fine.* De Missalibus GOTHICO, FRANCORVM, & GALLICANO VETERE, quae post THOMASIVM recudit MABILLONIVS in celebri *de Liturgia Gallicana* commentario nemo non videt, ea mutila esse, nec omnia in illis concinno ordine disponi.

V. Neque hoc satis. Libri isti pluribus in locis interpolati ad nos pervenere. *Joseph Aloysius* ASSEMANNVS *Cod. Liturg. Eccles. Univ. lib. IV. p. II. praef. pagin. XXVIII.* ut DORSCHAEI adversus S. JACOBI Liturgiam argumenta decliuet, *haud*, inquit, *negamus varias preces fuisse superadditas, aliis breviori summa contractis, ritibus nonnihil immutatis, aut paullo auctis, quod in Liturgiis* FREQVENS *contingit.* VEZZOSIVS quoque *Praef. in Tom. VI. Thomas. oper. p XXII.* BASNAGII adversus GELASIANI Sacramentarii vetustatem argumentis facere satis non potuit, quin in eo libro addita aliqua post GELASII aetatem fateretur. Sed ante eum THOMASIVS ipse *in Praef. ad Codices Sacram p. VI.* admiserat, *huic Codici nonnulla esse apposita sequenti saeculo*, & universim constare dixerat, *hujusmodi sacros libros non ad meram eruditionem conscribi, sed ad usum potissimum Ecclesiarum; unde novas semper accessiones pati oportet, prout ipsa consuetudinis, temporisque ratio tulerit.*

VI. Atque utinam a Catholicis tantum interpolatae Liturgiae fuissent! Verum impias quoque Haereticorum manus passae sunt. Certe quamvis Missale MOZARABICVM a viris piis, eruditisque composi-

tum

tum fuerit, tamen exeunte saeculo octavo in illud errores aliquot irrepsisse, oscitantia, aut nequitia quorumdam *Hispaniae* Episcoporum Adoptivorum haeresi faventium, quorum antesignani fuerunt *Felix* VRGELLITANVS Episcopus, & ELIPANDVS Archiepiscopus *Toletanus*, gravissimi Auctores docent, Emin. BONA *Rer. Lit. lib. 1. c. XI. sect. 2.*, *Petrus* BRVNIVS *T. II. diss. 5. art. 2. sect. 2.*, *Johannes* PINIVS de *Lit. ant. Hisp.* cap. IV. §. III. atque *Alexander* LESLEVS *Praef. in Missale Mozarab. p. XXXV. seq.*

VII. Quid porro si Liturgiis & haeretici usi sint? Anne putabimus, illos non omnia susque deque vertisse, ut ad errores suos populis instillandos abuterentur? Enimvero notum est in Missalibus *Chaldaicis* tres *Nestorianorum* Liturgias exstare, Apostolorum, THEODORI, atque NESTORII; DIODORI praeterea, quam RENAVDOTIVS confidenter ait nusquam perscriptam, Liturgiam; immo etiam NARSETIS & BARSVMAE, quemadmodum ex Catalogo Librorum *Syrorum Ebedjesu* Cl. *Joseph Simonius* ASSEMANNVS conjecit *Bibl. Orient. T. III. p. I. pag.* 30. De NESTORII autem Liturgia haec scribebat *Leontius* BYZANTINVS *lib. 3. adv. eumd. Nestor.* quae ceteris hujusmodi Libris consentanea videntur: *Audet & aliud malum non secundum ad superiora: aliam enim Liturgiam effutivit praeter illam, quae a Patribus tradita est Ecclesiis, nec reveritus illam Apostolorum, nec illam Magni* BASILII *in eodem spiritu conscriptam. In qua Liturgia blasphemiis, non precationibus Eucharistiae mysterium opplevit.* In Missa quoque apud *Alexandrinos* celeberrima, quae *S. Gregorii* NAZIANZENI nomine praenotatur, RENAVDOTIVS formulas quasdam agnovit, quae *Monophysitarum* haeresim sapere omnino videntur. Hanc tamen in usu olim fuisse non solum apud *Monophysitas*, sed & apud ipsos *Aegyptios* orthodoxos, contra quam idem RENAVDOTIVS sensit, *Joseph Aloysius* ASSEMANNVS contendit *in praef. lib. IV. p. IV. Cod. Liturg. Univ. Eccles. p. XVI. seqq.* Adde his *anaphoram* DIOSCORI; adde SEVERI *Antiocheni* Patriarchae *Monophysitae Ordinem Sancti Baptismi a Guidone* FABRICIO editum, & id genus plura. Neque tamen credas in solis haereticorum Liturgicis Libris errores contineri. Damnatorum animas fidelium precibus sublevari opinio est, quae a communi sensu Catholicorum plurimum abhorret. In pluribus tamen vetustis Missalibus Missa exstat, cujus ope levari illorum cruciatus possent, quemadmodum in meis ad *Petavii de Angelis* libri tertii caput octavum adnotationibus animadvertisse me memini, *T. III. Theol. Dog. p.* 98.

VIII. Tandem ad infringendam Liturgicorum Librorum auctoritatem mira illa rituum, caeremoniarum, ordinisque diversitas, quae in illis occurrit, non parum facere posset. Non enim Libri, qui secum ipsis tot in rebus pugnant, ad unam Catholicamque in Fidei dogmatibus doctrinam stabiliendam adducendi esse videntur.

CAPVT II.

Liturgicorum Librorum auctoritas multis argumentis evincitur.

I. QUamvis quae protulimus, argumenta aliquam probabilitatis speciem prae se ferre videantur, multo tamen graviora ea momenta sunt, quibus *Joseph Aloysius* ASSEMANNVS in *Differt. de Sacramento Confirmat. Lib.* 3. *Cod. Liturg. univ. Eccles.* p. XVIII. & ante eum *Renatus Hyacinthus* DROVVEN *de re Sacram. Lib. V. quaest.* XII. magnam esse ad Theologica dogmata stabilienda Liturgiarum auctoritatem confirmarunt. Nos ea paullo auctiora nostris verbis reddemus.

II. Ac primo quidem quis nesciat, nullam esse quaerendae in fidei rebus veritatis aptiorem viam, quam quae Ecclesiarum toto orbe existentium, ac *Romanae* praesertim de illis sententia fuerit, investigare. *Age jam*, ajebat Tertullianus *de praescript. cap.* XXXVI. *qui voles curiositatem melius exercere in negocio salutis, percurre Ecclesias Apostolicas .... Videamus quid* (ROMA) *didicerit* (ab Apostolis), *quid docuerit, quid cum* AFRICANIS *quoque Ecclesiis contesserarit.* Falsa enim esse non potest, quam *Romana*, aut universa Ecclesia per orbem diffusa tradit, doctrina. Unde porro Ecclesiarum mens dignosci tutius possit, quam ex Liturgiis, quae singularum, in quibus usurpantur, Ecclesiarum vocem, ac testimonium quodammodo exhibent, atque Episcoporum, Presbyterorumque, immo & plebis ipsius suffragia, leges, ritus, effata, dogmata palam faciunt?

III. Hinc efficacitatis maximae visum semper fuit, quod e Liturgiis petebatur, adversus haereticos argumentum. PELAGIANOS non semel Liturgiarum precibus S. AVGVSTINVS adgressus est. *Utinam*, inquiebat ille l. *de bono Persever. cap.* 23., *tardi corde, & infirmi, qui non possunt Scripturas, vel eorum expositiones intelligere, sic audirent, vel non audirent in hac quaestione disputationes nostras, ut magis intuerentur orationes suas, quas semper habuit Ecclesia, & habebit ab exordiis suis, donec finiatur hoc saeculum.* Sed & illum audiamus *epist.* 217. *al.* 107. *ad Vitalem. Exsere*, inquit, *n.* 2. *contra Orationes Ecclesiae disputationes tuas, & quando audis Sacerdotem Dei ad Altare exhortantem populum Dei orare pro incredulis, ut eos convertat ad fidem, & pro Catechumenis, ut eis desiderium regenerationis inspiret, & pro Fidelibus, ut in eo, quod esse coeperunt, ejus munere perseverent, subsanna pias voces, & dic te non facere quod hortatur &c. & num.* 26. *Numquid orare prohibebis Ecclesiam pro infidelibus, ut sint fideles &c.* Haud aliter praeclarus ille collector *praeteritorum sedis Apostolicae Episcoporum auctoritatum de Gratia Dei*, quem CAELESTINVM I. Pontificem plerique veterum, ac recentiorum Scriptorum aliqui non injuria censent, *cap.* XI. *Obsecrationum quoque Sacerdotalium sacramenta respiciamus, quae ab Apostolis tradita in toto mundo, atque in omni Ecclesia Catholica uniformiter celebrantur, ut Legem credendi Lex statuat supplicandi. Quum enim sanctarum plebium praesules mandata*

data sibimet Legatione funguntur, apud divinam clementiam humani generis agunt caussam, & tota secum Ecclesia congemiscente, postulant, & precantur, ut infidelibus donetur fides, ut idololatrae ab impietatis suae liberentur erroribus &c. & cap. XII. *Illud etiam, quod circa baptizandos in universo mundo sancta Ecclesia uniformiter agit, non otioso contemplamur intuitu. Quum sive parvuli, sive juvenes ad regenerationis veniunt Sacramentum, non prius fontem vitae adeunt, quam exorcismis, & exsufflationibus Clericorum Spiritus ab eis immundus abigatur: ut tunc vere appareat, quomodo princeps mundi hujus mittatur foras &c.* Idipsum LUCIFERIANIS objiciebat S. HIERONYMUS in *Dialogo* adversus illos *cap.* IV. *An nescis, etiam Ecclesiarum hunc esse morem, ut baptizatis postea manus imponantur, & ita invocetur Spiritus Sanctus? Exigis ubi scriptum sit? In Actis Apostolorum: etiamsi Scripturae auctoritas non subesset, totius Orbis in hac parte consensus instar praecepti obtinet.* TRULLANA quoque Synodus SS. BASILII, & JACOBI Fratris Domini Liturgiarum testimonia in medium adtulit, ut *Armenos*, qui aquam e calicis vino abstulerant, coargueret. Vide BONAM *Rer. Liturg. Lib.* I. *cap.* VII. §. 3.

IV. Tertium praeterea, illudque efficacissimum pro Liturgiarum auctoritate argumentum sumimus ex cura, quam Ecclesia semper adhibuit, ne quid in illas irreperet Mysteriorum sanctitati, doctrinaeque veritati contrarium. Qua in re quum multa ex Conciliis, veterumque monumentis promi possent; his contentus ero. Carthaginiensis III. Synodus *can.* XXIII. statuit: *Nemo in precibus vel Patrem pro Filio, vel Filium pro Patre nominet, & quum Altari adsistitur, semper ad Patrem dirigatur oratio. Et quicumque preces aliunde describit, non eis utatur, nisi prius eas cum instructioribus fratribus contulerit.* Praeterea *Cod. Afric. Can. III.* legimus: *Placuit, ut preces, quae probatae fuerint in Concilio, sive praefationes, sive commendationes, seu manus impositiones, ab omnibus celebrentur; nec aliae omnino contra fidem proferantur, sed quaecumque a prudentibus tractatae, vel comprobatae in Synodo fuerint, ne forte aliquid contra fidem vel per ignorantiam, vel per minus studium sit compositum.* Neque id tantummodo *Africanis* Patribus cordi fuit. BRACARENSIS III. Concilii Praesules *c.* I. sanxerunt: *ut per singulas Ecclesias Episcopi per Dioeceses ambulantes primum discutiant Clericos, quomodo ordinem Baptismi teneant, vel Missarum, & qualiter quaecumque officia in Ecclesia peragantur.* Ulterius progressus est *Theodulphus* AURELIANENSIS. Nam *in epist. ad Clerum suum cap.* 4. decrevit, ut ad Synodum libri, vestimenta, & vasa sacra deferrentur: *Quando*, inquit, *more solito ad Synodum convenitis, vestimenta, & libros, & vasa sacra, cum quibus vestrum ministerium, & injunctum officium peragitis, vobiscum deferte; nec non duos aut tres Clericos, cum quibus Missarum sollemnia celebratis, vobiscum adducite, ut probetur, quam diligenter, & quam studiose Dei servitium peragitis.* Idem in suo *Capitulari* praecepit RICULPHUS Episcopus SUESSIONENSIS. Nec aliud sancitum videre est in Capitularibus *Caroli* CALVI apud BALUZIUM *T. II. pag.* 26. En quanta fuerit Ecclesiarum sollicitudo, ut absonum nihil, nihil non castigatum in Liturgicos Libros sive fraude sive ignorantia irreperet. Et dubitabimus, quin in ejusmodi libris incorrupta fidei Catholicae doctri-

na sit? Quamobrem is solum, qui cum haereticis traditiones contemnit, Liturgicorum Librorum auctoritatem spernat, necesse est. Quamquam & haeretici ipsi cogentur, ejusmodi libros saltem ut testes admittere doctrinae disciplinaeque, quae in Ecclesiis, quibus usui fuere, vigebat.

CAPUT III.

Canones pro delectu Liturgicorum Librorum, ut inde in rebus Theologicis peti possint argumenta.

I. VErum etsi summa est Liturgicorum Librorum dignitas, & delectu in iis maxime usurpandis, qui majore polleant auctoritate, & critice in argumentorum ex illis collectione opus est. De delectu ipsorum Librorum hoc capite agemus, insequentibus de critice. Canones igitur aliquos constituamus, quos antea ob oculos habeat, qui ad comprobandas Fidei morumque doctrinas Liturgicis Libris uti velit.

II. CANON I. *Consensio Liturgiarum omnium cum Orientalium, tum Occidentalium in aliquo dogmate firmissimum est illius argumentum.* Atque hic quidem Canon ex iis, quae superiore capite diximus, facile comprobatur; consensio enim Liturgiarum omnium Ecclesiae universae consensus est; quemadmodum ergo falli universam Ecclesiam non posse constat, ita quae a Liturgiis omnibus traduntur, erroris insimulare nefas est.

III. CANON II. *Occidentales Liturgiae Orientalibus praeferendae in re Theologica sunt.* Multa hunc Canonem suadent. *Orientis* enim Liturgiae ab haereticis, *Nestorianis* praesertim, atque *Monophysitis*, interpolatae & corruptae fuerunt. In gravissimo etiam Schismate, quod *Graecam* Ecclesiam a *Latina* sejunxit, multa turbata fuere. Accessit summa, quae ob Barbarorum incursus *Orientem* obruit, ignorantia, qua factum, ut sensim in ipsos Liturgicos Libros minus castigata quaedam irreperent. Sed & illud animadvertendum, *Orientales* Liturgias tropis, & formulis quibusdam oratoriis frequenter exornari, quae etsi dogmatis veritatem non celant, tamen haereticis praesertim, effugiorum aditus minime occludunt. Verbo: quo simpliciores sunt Liturgiae; eo ad rem Theologicam adcommodatiores videntur; *Orientalibus* autem *Occidentales* multo sunt simpliciores.

IV. CANON III. *Inter Occidentales earum potissimum habenda ratio est, quae ad Romanam Ecclesiam pertinuisse dignoscuntur.* Nam ut ajebat S. IRENAEUS *l.3.c.3. ad hanc Ecclesiam propter potiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique Fideles, in qua semper ab his qui sunt, undique conservata est ea, quae ab Apostolis est, traditio.* Quare WALFRIDUS Abbas *lib. de reb. Eccl. cap. 22. & Romani quidem*, inquit, *usum observationum a* B. PETRO *Principe Apostolorum accipientes, suis quique temporibus quae congrua judicata sunt, addiderunt. Quorum morem ideo in sacris rebus tam multae gentes imitantur, quia & tanti magisterii ex apice Apostolico primordiis clarent, & nulla per orbem*

orbem Ecclesia aeque ut Romana ab omni faece haereseon cunctis retro temporibus pura permansit. Heic autem sedulo illud adnotandum est, quod in *historia Sacramentorum* Italice versa, *Brixiaeque* edita a. 1758. monet CHARDONIUS *T. III. p.* 76. plerosque Liturgicos *Occidentalium* Ecclesiarum Libros a multis retro saeculis in tituli fronte *ad usum Ecclesiae Romanae* praenotari: quibus tamen peculiares Regionum suarum ritus Librarii adscribebant. Quamobrem ne quis eo titulo decipiatur, quaeque *Gallicanarum*, aut *Anglicarum* Ecclesiarum peculiaria erant, *Romanae* Ecclesiae tribuat, critice opus est. Certe ipsum GELASIANUM Sacramentarium *Gallicanarum* rerum nescio quid redolet, ut vel ejus editor THOMASIUS ex MORINO docet *Praef. p.* 11. neque id mirum, quum & in *Galliis* descriptum fuerit, & in FLORIACENSI Bibliotheca diu fuerit adservatum. Sed ne de ipsis quidem Manuscriptis libris, qui *Romae* sunt, aut in alicujus *Romanae* Ecclesiae cimelio latent, statim pronunciabis, eos *Romanae* Ecclesiae in usu fuisse; quis enim nesciat, potuisse illuc ex aliis regionibus advehi, quemadmodum *Moguntinum* Pontificale ad *Pistoriensium* Canonicorum archivum, *Rhemense* item Pontificale ad Metropolitanae *Coloniensis* Bibliothecam, & ipsum illud *Floriacense* GELASII Sacramentarium tandem ad *Vaticanam* Bibliothecam delatum est. In illis vero *Romanae* Urbis Ecclesiis, quibus olim Monachi deserviebant, ut in *Lateranensi*, facillimum est, extare etiamnum Missale aliquod, aut quempiam alium Liturgicum Librum a Monachis *Romam* translatum, aut etiam si vis, usurpatum, quem tamen *Romanae* Ecclesiae inconsulto tribueres. Demum hac in re animadvertendum, libris ipsis, qui *Romanae* Ecclesiae usui fuere, potuisse Missam aliquam, ordinemque ab amanuensi adscribi, non quod reapse illa a *Romana* Ecclesia vel usurparentur, vel probarentur, sed quod in vetustiore exemplo Librarius ipse invenisset. Certe etiamnum in impressis Missalibus, quibus nos in nostris Ecclesiis utimur, Missas editas videmus ad *Franciscanorum*, aliorumque Religiosorum hominum usus; neque tamen quis propterea arguat, Clerum saecularem *Franciscanorum* ritus, Missasque usurpasse. Exigendi igitur Libri, qui Ecclesiae *Romanae* nomine inscribuntur, ad eos, quos certo constat ad illam pertinuisse, ad ritus ab illa usurpatos, ad doctrinam ab eadem traditam, aliaque id genus monumenta.

V. CANON IV. Inter Liturgicos Libros *Orientales* eminet *Liturgia* S. IACOBI τε αδελφοθεε nomine inscripta. Nam (quod ab *Josepho Aloysio* ASSEMANNO in *Praef. Lib. IV. Cod. Liturg. p.* 11. *pag.* xxv. scite notatum reperio) *aliae quamplures, quin fere omnes Orientales ad illam suas Liturgias expresserunt, & adcommodarunt*. SYRI *fere omnes illam probarunt, eaque etiam utuntur*.

VI. CANON V. *Quae in quibusdam particularibus Liturgiis aut singularia, aut paradoxa, aut etiam falsa occurrunt, minus apta sunt ad Ecclesiarum sive Orientalium sive Occidentalium doctrinam dignoscendam*. Nihil hoc Canone aequius. Quis enim Ecclesiarum de quopiam dogmate sententiam ex paucis & illis obscuri nominis, & a communi regula recedentibus Liturgicis Libris expiscari malit, quam ex pluribus aliis, iisque communi usu probatis, & in eamdem omnibus sive doctrinae sive rituum

tuum forma conſpirantibus? Deſipientis hominis profecto id eſſet; ut ſane mirer exſtare Theologos, qui quum Liturgiae omnes *Latinae*, & *Graecae*, *Syriacae* Orthodoxorum, *Neſtorianorum*, & *Jacobitarum*, *Aethiopicae*, *Armenicae* verba Chriſti: *Hoc eſt Corpus meum: Hic eſt Calix Sanguinis mei* repraeſentent, *Orientalium* Eccleſiarum de verbis Eucharisticis conſecratoriis mentem non ex iſtis colligant, ſed ex quatuor nullius notae, ex Liturgia, inquam, S. SIXTI *Papae* nomine praenotata, ex ea, quae inſcribitur PETRI II. & *Thomae* HERACLEENSIS Liturgia, itemque alia *Dionyſii* BARSALIBAEI, in quibus verba illa deſiderantur.

VII. CANON VI. *Si ex Orientalium Libris aliquid promendum, praeſtat iis uti, qui apud Orientales ipſos perſcripti ſint, neque a Miſſionariis, Cenſoribuſque noſtratibus emendati.* Id maxime notandum, ubi cum haereticis diſputatio fit, ne ſcilicet querantur, non *Syrorum*, ſed *Romanorum*, quorum auctoritate Codices reformati ſunt, doctrinam eam eſſe, quam MSS. aut impreſſi hujuſmodi Libri repraeſentant. Transferri tamen hic Canon jure poteſt ad diſputationes, quas inter ſe ſe Catholici inſtituunt. Nam exempli gratia, qui hanc *Orientalibus* fuiſſe opinionem contendunt, nullo modo celebrandum eſſe ſine Evangelicis verbis Chriſtianae Legis ſacrificium, adverſaris *Sixti* ROMANI Liturgiam, in qua, uti nuper dicebam, Evangelica illa verba omittuntur, objicientibus duos opponere non injuria poſſunt ejuſdem Liturgiae Codices a RENAVDOTIO memoratos, in quorum altero praetermiſſa verba margini fuerunt adſcripta, in altero eadem verba continuata cum ceteris ſerie referuntur. Etſi enim Codices illi antiquiſſimi non ſunt, quum tamen vel ipſo RENAVDOTIO teſte non ex iis ſint, quos Miſſionarii, aut *Romani* Cenſores reformarunt, vulgaris inter *Syros* traditionis de non omittendis inter ſacra verbis Evangelicis fidem indubiam faciunt. *Non enim*, inquit VRSIVS Cardinalis *in Diſſert. Theol. de Liturgica Sancti Spir. invoc. p. 17. de vetere Lectione ſollicitanda unquam cogitaſſent, & de vetuſtis Majorum ſuorum Codicibus emendandis ſolliciti aliquando fuiſſent, niſi haec* SYRIS *adhaeſiſſet opinio, nullo modo eſſe celebrandum Chriſtianae Legis ſine verbis Evangelicis ſacrificium.*

VIII. CANON VII. *Fruſtra ad veteres ritus, doctrinaſve confirmandas Codices Liturgici in medium adferuntur, quos eſſe recentiore aevo interpolatos conſtet.* Exemplum habes in S. GREGORII Sacramentario, ubi unctio ſacra in Diaconorum ac Presbyterorum ordinatione praeſcribitur. Nam ſequiorum temporum additamentum illud eſſe plane evincit NICOLAI I. nono ſaeculo Pontificis epiſtola ad *Rodulphum* BITVRICENSEM Archiepiſcopum, in qua legimus, non fuiſſe moris Eccleſiae *Romanae*, Presbyteris ac Diaconis, *quum ordinantur, manus Chriſmatis liquore perungi.* Heic autem adrigant aures Proteſtantes, neque putent, impune per nos abuti ſe hoc Canone poſſe, interpolatos noſtros Liturgicos Codices praedicando, quod dogmata contineant ipſorum doctrinis contraria. Eadem enim dogmata, propter quae Proteſtantes de interpolatis Liturgiis noſtris queruntur, in aliis veterum Patrum Libris paſſim reperiuntur; quos tamen corruptos objicere nemo poſſit, qui aut impudentiſſimus non ſit, aut cauſſae ſuae omnino non diffidat.

IX. CA-

IX. CANON VIII. *Libri publica auctoritate adprobati iis praeferendi omnino sunt, qui privatae sunt, aut dubiae auctoritatis*. Exemplo Canonis veritas patebit. In *Pontificali* an. MDXX. *Venetiis Alberti* CASTELLANI *Ord. Praedic.* studio & curis emendato & aucto (*p.* 3.) haec legitur Ordinantis Episcopi protestatio, quae exstitisse dicitur in Pontificali *Domini* IVLII *Papae II. quod in Sacra Apostolica Bibliotheca conservatur*. „ Volentes hujusmodi periculis, in quantum possumus, „ obviare, generalem ordinationem heic ad praesens celebrare intendentes, vos omnes, & singulos. I. II. & III. ac perhemptorie „ admonemus, nec non & vobis, ac cuilibet sub poena excommunicationis latae sententiae, & suspensionis ab officiis, & beneficiis ecclesiasticis distincte praecipimus: quatenus vos, aut aliquis vestrum se „ nullatenus ingerat, vel adcedat ad aliquem ecclesiasticum ordinem „ adsumendum, si in aliquo infrascriptorum casuum se senserit innodatum. Quum nostrae intentionis sit, neminem de praedictis ordinari „ volentibus ad aliquem ordinem admittere: imo quemlibet vestrum „ sic venientem ab officiis, & beneficiis ecclesiasticis praefata monitione praemissa suspendimus in his scriptis, absolutionibus tamen, & „ dispensationibus infrascriptis in omnibus semper salvis: Primo, si „ sit haereticus: Item Simoniacus: item schismaticus: item apostata: „ item seditiosus, aut percussor, & injuriarum suarum ultor: item „ homicida facto, praecepto, consilio: nisi forte dormiens, seu furiosus: seu cum fuit infans, illud homicidium commisit: item importunus, seu ambitiosus ad ordines: item post susceptum ordinem „ lapsus: item ebriosus, & generaliter gulae deditus: item impudicus, „ & qui moribus, & verbis impudicitiam ostendit: item litigiosus: „ item solemniter poenitens &c. „ Atque eadem protestatio occurrit in *Pontificali* anno MDXLIII. *Venetiis* pariter edito. Verum ea protestatio, quam BENEDICTVS XIV. *de Synodo Dioecesana* (*Lib. VIII. cap.* II.) cum Cardinale de LVGO improbat, abest a celeberrimo *Pontificali*, quod INNOCENTII VIII. jussu ediderunt *Romae* anno MCCCCLXXXV. *Augustinus* PATRICIVS Episcopus *Pientinus*, & Johannes BVRCKARDVS, immo & a ceteris Pontificalis *Romani* exemplis, quae a CLEMENTE VIII, aliisque eum sequutis *Romanis* Pontificibus recognita, ac probata fuerunt. Quid ergo siquis gemini illius *Pontificalis* auctoritate, aut ita protestantes Episcopos tueri vellet, aut etiam reluctante omnino Episcopi ordinantis animo ordinari quemquam valide posse contenderet? Nae ille nugas ageret. Nam duae ille *Venetae* Pontificalis *Romani* editiones, quum *Pontificale* exhibeant a nullo *Romanorum* Pontificum adprobatum, quid efficient, stantibus contra Pontificalibus, quae ex emendatione, & jussu Pontificum *Romanorum* prodierunt? Ceterum quod scite animadvertit Cl. TROMBELLVS (*Tract. de Sacram. T. IV. pag.* 252.) paullo ante eam protestationem, quam modo retuli, in *Pontificali* anno MDXLIII. *Venetiis* edito haec statuta exstant. „ Demum in Ecclesia cum ordinationis tempus instat, absolvit publice ad cautelam omnes ordinandos ab omni „ vinculo excommunicationis: & cum eis quatenus secundum Deum, „ & canonicas sanctiones prout supra, omni irregularitate dispensat

„ in

„ in hac forma, ut *Dominus noster Jesu Christus, qui beato* PETRO „ *Apostolo suo collatis clavibus regni coelestis dedit potestatem ligandi atque* „ *solvendi, ipse vos absolvat: & nos auctoritate ejusdem, & ordinaria,* „ *qua fungimur, absolvimus vos ab omni sententia excommunicationis, su-* „ *spensionis, & interdicti, & restituimus vos sanctis Sacramentis, Eccle-* „ *siae communioni, & unitati fidelium: & dispensamus vobiscum super irre-* „ *gularitate, sive irregularitatibus, si quam, vel si quas contraxistis, &* „ *habilitamus vos executioni ordinum, & officiorum vestrorum, in quantum* „ *de jure nobis conceditur & permittitur, ut sitis absoluti hic, & ante tri-* „ *bunal ejusdem Domini Nostri Jesu Christi; habeatisque vitam aeternam,* „ *& vivatis in saecula saeculorum Amen. In nomine Patris, & Filii, &* „ *Spiritus Sancti Amen.* „ Ex his porro conijcimus, Episcopum habuisse intentionem ordinandi eos, qui parati sunt ad ordines recipiendos: quos ut illis conferret, ab irregularitate & caeteris impedimentis absolvit.

X. CANON IX. Liturgiarum loca *adferenda non sunt*, in quibus *mendum cubare facile est suspicari*. *Josephus Aloysius* ASSEMANNUS *Cod. Liturg. Eccles. Univ. lib. 4. p. I. pag.* 10. Sanctos preces nostras audire monet ad eum GELASIANI Sacramentarii de S. STEPHANO locum: *pro his etiam prosit* AUDITOR. Verum quovis pignore contenderem non *Auditor*, sed *Adjutor* eo loco legendum, idque nomen multo melius cum verbo *prosit* conjungitur, quam alterum *auditoris*.

CAPUT IV.

Canones ad argumenta e Liturgicorum Librorum silentio rite ducenda proferuntur.

I. HActenus Canones aliquos constituimus, qui ad ipsum spectant Liturgicorum Librorum delectum; ad eorumdem usum nunc nosmet convertamus. Illud autem primum videamus, quam efficax sit quod e Liturgicorum Librorum silentio peti a quibusdam solet argumentum, quaeque leges servandae, ut hocce argumentandi genus alicujus ponderis sit.

II. CANON I. *Liturgicorum Librorum silentium, cui aequalia monumenta fidem adstruunt, efficaci argumento esse potest, hoc illudve antiquiore aevo usu non fuisse receptum*. Heinc quod Ordo GELASIANUS unctionem manuum in Praesbyterorum ordinatione praetermittit, recte argues, illam GELASIO Pontifice in Ecclesia *Romana* non obtinuisse; nam (quod superiore capite adnotabam) ne in usu quidem fuit *Romanae* Ecclesiae, quo tempore NICOLAUS I. in PETRI Cathedra sedebat.

III. CANON II. *Siqua magni momenti ratio suadeat, aliquid olim usitatum fuisse, frustra Liturgicorum Librorum silentium objicitur*. Sic nuspiam ante S. BONIFACII Archiepiscopi *Moguntini* Statuta, quae *Martenius* appellat *de Ant. Eccl. ritib. l. I. c.* 1. *art.* 16. invenias in Liturgicis Libris formae Baptismatis conditionatae mentionem. Illam tamen non fuisse antea in usu, uti *Natali* ALEXANDRO visum fuit *Hist. Eccl.*

Eccl. saec. IV. cap. IV. art. XII. heinc perperam quis colligeret. Nam quemadmodum a BENEDICTO XIV. sapienter animadversum fuit *de Syn. Dioec. lib. VII. cap.* VI. *nu.* I. nisi velimus, Ecclesiam in eum, quem semper detestata est, Rebaptizantium errorem incidisse, necesse est existimare, non aliter ubi de Baptismo prudens aliqua dubitatio suboriretur, Baptismum conferri voluisse (tunc autem conferri voluisse palam est ex CYPRIANI epistola LXXVI. ex Concilii *Carthaginensis* V. *Canone* VI. ex LEONIS M. Litteris ad *Rusticum Narbonensem*, itemque ad *Neonam Ravennatem*, aliisque pluribus monumentis) non aliter, inquam, in ea dubietate Baptismum conferri voluisse, quam sub tacita, & mente concepta conditione: *si nondum es legitime baptizatus*: quare conditio prius mente tantum concepta, in ipsa Baptismi forma exprimi, & pronunciari octavo Saeculo coeperit.

IV. CANON III. *Si nulla sat probabilis caussa adferri possit, cur aliquid in Liturgicis Libris praetermissum fuerit, horum silentium argumento est, illud, de quo agitur, quibus locis aut temporibus Codices Liturgici fuere perscripti, nondum fuisse usu receptum*. Hoc canone illorum potissimum sententia petitur, qui materiam Presbyteratus in traditione calicis & patenae, formam vero in verbis illis solemnibus: *Adcipe potestatem &c.* sitam a multis retro saeculis fuisse contendunt. Nam omnes antiqui libri Rituales ante 800. annos scripti, ut MARTENE, aliique notarunt, hanc Calicis traditionem constanter praetermittunt; nec ulla, cur rem usu receptam praetermiserint, caussa probabilis potest adferri; immo quoniam P. SIMONNET *Tract. XVII. diss. III. art.* 3. rei evidentia convictus fatetur propter auctoritatem Concilii *Carthaginiensis* IV. ante quinctum Saeculum non solum in *Orientali*, sed etiam in *Occidentali* Ecclesia manus, vel manuum impositionem adaequatam fuisse materiam Ordinationum sacramentalium; *quum enim*, inquit, Concilium *dicit* Can. V. *Subdiaconum*, QVIA MANVVM IMPOSITIONEM *non adcipit, ordinari post instrumentorum traditionem, manifeste innuit, Episcopum, Presbyterum, & Diaconum, quia manus impositionem adcipiunt, tunc temporis per traditionem instrumentorum ordinatos non fuisse*; & illud, quod tamen negat, concedat, oportet, ante XI. Saeculum non fuisse in Ecclesia *Latina* usitatam instrumentorum traditionem. Nam in omnibus vetustis Ordinibus ROMANIS, aliarumque Ecclesiarum, quos MARTENIVS, MABILLONIVS, MVRATORIVS ediderunt, ubi de Subdiaconorum ordinatione agitur, ea Rubrica legitur ex citato *Carthaginensis* Concilii Canone sumpta: *Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non adcipit, patenam de manu Episcopi adcipiat vacuam &c.*

V. CANON IV. *At si probabilis caussa designari possit, cur ritus aut doctrinae receptae Libri Liturgici haud meminerint, infirmum erit, quod ex eorum silentio sumitur, argumentum. Hujusmodi porro probabilis caussa esse potest*.

I. *Vitium Amanuensis*; hoc tamen abuti passim non licet, sed illud objici tum potest codicum silentium urgentibus, quum manifesta corrupti codicis indicia suppetent. In GELASIANO Sacramentario, ut exemplum proferam, deest inter *Benedictiones super eos, qui sacris Ordinibus benedicendi sunt*, benedictio Acolythi; quod si quis heinc argueret,

Acolythos GELASII temporibus non fuisse *Romae* inter Ordines adnumeratos, aperto codicis vitio revinci poterit; in ipso enim GELASIANO Sacramentario paullo antea, ubi *incipit Ordo de Sacris Ordinibus benedicendis*, Acolythus memoratur, deque ejus ordinatione agitur; quamobrem benedictio Acolythi nonnisi ob Librarii incuriam potuit omitti. Contra in Missali *Francorum* Lector praetermittitur, ubi quae in singulis ordinibus conferendis agenda sunt, percensentur; at ubi Benedictiones ordinandorum describuntur, suus locus est Lectoris benedictioni.

II. *Disciplina arcani* praesertim quod ad Sacramentorum formas adtinet. WITASSII Continuator de *Sacram. Confir. q. 3. art. I. sect. I. §. I. In Gregoriano*, inquit, *aliisque Pontificalibus & Sacramentariis praeter orationem seu formam jam deprecatoriam nihil haberi* (constat). *Sex igitur, vel etiam Septem primis Ecclesiae Saeculis nulla verborum formula in Confirmatione adhibebatur, praeter Orationem, quae proferebatur, quum fieret manuum impositio*. Verum haec consequutio ex eo antecedente minime fluit. Animadvertere enim debuerat, quanta cura & sollicitudine SS. Patres Christianae Religionis mysteria abscondeerint, ex qua factum, inquit eruditissimus MARTENIVS *de ant. Eccl. rit. Lib. I. cap. II. art. III. num. VIII.*, ut qui primi Libros Sacramentorum composuerunt, Sacramentorum formas scripto tradere noluerint, quos imitati posterioris aetatis Scriptores Confirmationis formam praetermiserunt. Equidem P. BERTI *de Theol. discipl. Lib. XXXII. cap. VI.* ait adsequi se non posse, quei ob *disciplinam arcani* praetermittenda haec essent in Libris Sacramentorum in Scrinio Ecclesiarum occlusis, a sacris dumtaxat Ministris, non a plebe pervolutandis. At non Christianae plebis, cui arcana haec Sacramenta palam fierent, sed Ethnicorum praesertim, aliorumque nostris mysteriis nondum initiatorum rationem habuere, qui disciplinam arcani constituerunt, ne scilicet ad eorum manus Sacramentorum formae, mysteriaque pervenirent. Quod autem Sacramentorum Libri in scrinio Ecclesiarum occluderentur, nihil obest. An non enim in eodem Ecclesiarum scrinio Evangelia, ceterique utriusque Instrumenti Codices sacri delitescebant? nec tamen proditores defuere, qui Libros hosce idololatris traderent. Quamobrem ne tam sancta mysteria idolorum cultoribus proderentur, si quando vel nostrorum hominum sacrilegio, vel etiam Ethnicorum ipsorum vi, ac direptione Liturgici Codices in eorum potestatem venirent, a Sacramentorum formis vulgo inscribendis abstinebant. At P. BERTI urget vetustissimos omnes Codices Sacramentorum, qui hujusmodi mysteriis pleni sint, & ipsum Sacramentale GREGORIANVM, quod pag. 3. continet verba consecrationis, pag. 73. formam baptismi, pag. 224. consecrationem presbyterorum, aliaque omnia juxta disciplinam arcani sepelienda. Recte omnia; nec nos negabimus, formas Sacramentorum olim scripto consignatas fuisse. Certe quod in *disputatione de disciplina arcani, & de Liturgiis* scriptum invenio a Cl. P. AZEVEDIO, *impossibile videtur, tot Scriptores in diversissimis regionibus Ecclesiae Orientalis, & Occidentalis referre adeo uniformiter fere omnes Ritus Liturgicos, nisi legissent formulas sacrificales suarum Ecclesiarum servatas apud Episcopos*. Quare & Confirmationis formam scripto commendatam fuisse nullum dubito. Hoc igitur dicimus, Liturgicum ordinem, traditionem symboli, Sacramen-

mentorum formas, aliaque id genus vetustissimis temporibus non in Sacramentariis, qualia habemus, fuisse conscripta, sed seorsum ab Orationibus, contestationibus &c. quae in vulgatioribus Libris exstabant, quemadmodum Evangelia, Epistolae, Antiphonae, Responsoria suos singula libros habebant. Sacramentariorum autem illorum exempla paucissima fuisse conjicio, & ab Episcopis ipsis caute servata. Paullatim vero relaxata arcani disciplina coepere ista Missalibus Libris adscribi, ita tamen, ut aliqua veteris disciplinae vestigia in antiquioribus sint manifesta. Quare in Missali *Gothico*, & in alio *Francorum*, quae duo Missalia fortasse ex omnium, unde docti viri Sacramentaria eruerint, vetustissimis Codicibus prodierunt, sacrae Actionis verba desiderantur. Age jam ad GREGORIANVM Sacramentarium oratio redeat. Si dixero, ex arcani disciplina & illud profectum, ut sola in eo legatur oratio ad consignandos infantes, idne cuipiam minus verosimile videatur? Nonne nulla ibi sit mentio manuum imponendarum? nulla cujusque alterius ritus, quo Infantes consignarentur? Cur de Confirmatione tam parce actum? Cedo, si potes, probabiliorem arcani disciplina rationem. Enimvero quanta fuerit in praesenti negocio INNOCENTII Papae I. religio, ex ejus epistola I. ad *Decentium* EVGVBINVM Episcopum pervulgatum est. Postquam enim de unctione adhibenda in Confirmatione disseruit, *verba autem*, inquit, *dare non possum, ne magis videar prodere, quam ad consultationem respondere*. Hanc autem INNOCENTII Religionem ob oculos quum haberent ejus successores, mirum non est, si etiam quibus temporibus arcani disciplina minus vigebat, in Confirmationis forma prodenda difficiliores fuerint, quam in ceteris mysteriis ad eamdem disciplinam olim pertinentibus. Video quid objici possit, in GELASIANO scilicet Sacramentario praeter orationem, quae in Sacramentario GREGORIANO legitur, haec addi, quae GELASIVS INNOCENTII temporibus GREGORIO multo proximior, si quae diximus vera sunt, celare debuisset: *postea signat eos in fronte de Chrismate dicens: Signum Christi in vitam aeternam*. ℟. *Amen*. *Pax tecum*. ℟. *Et cum spiritu tuo*. Verum haec in *Galliis*, ubi Codex perscriptus fuit, addita fuisse, quemadmodum alia nonnulla *Gallicani* ritus vestigia in eo viri docti deprehenderunt, mihi plane exploratum. Nam ut mittam, GELASIVM sibi piaculo ductum fuisse id prodere, quod INNOCENTIVS I. tantopere caverat; ut etiam praeteream, S. GREGORIVM, qui GELASIANVM *Codicem* IOHANNE Diacono teste *de Missarum solemniis multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla adjiciens in unius Libri volumine coarctavit*, ea si in GELASII Codice reperisset, non fuisse praetermissurum; neque enim haec ex iis erant, quae subtrahenda essent; ut haec inquam omittam, in Ordinibus *Romanis* vetustissimis, quos MABILLONIVS edidit, haec solum verba leguntur: *in nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*. *Pax tecum*, vel *tibi*: ℟. *Et cum Spiritu tuo*; quae sola etiam exstabant in Libello Romano, cujus saepe AMALARIVS meminit *L. I. de Eccles. offic.* cap. XVII. Porro quis credat, *Romanam* Ecclesiam veterum rituum custodem tenacissimam septimo aut octavo saeculo, quo Libellus ille scribi debuit, quum sub insequentis noni initia AMALARIVS floruerit, ritum Confirmationis, qui GE-

I 2 LA-

LASIANIS temporibus in moribus erat, nulla ad id cogente caussa immutasse? Contra in *Galliis* ea forma consignatos fuisse infantes discimus ex quatuor Codicibus REGIO 3866. COLBERTINO 1348. GELLONENSI, & NOVIOMENSI, quos MARTENIVS citat, itemque ex ordine BELLOVACENSIS Ecclesiae, quem idem MARTENIVS describit. Sed Ordo *Romanus*, quem memoravi, aliud, nisi vehementer fallor, in hoc ipso Confirmationis negocio Disciplinae arcani argumentum suppeditat. MARTENIVS, aliique non pauci olim haec tantum verba Pontificem baptizatos consignantem dixisse ajunt: *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti; Pax tibi*, Ordinis Romani, atque AMALARII ducti auctoritate. At ego numquam adducar, ut credam vaga haec verba, quibus ceterorum fere Sacramentorum formae clauduntur, Confirmationis formam fuisse. Neque quis regerat ab ipsa signandi actione determinari illa potuisse. Quis enim dicat Baptismi formam his verbis in *nomine Patris &c.* contineri posse, quod actio ipsa baptizandi illis determinatum quemdam sensum adjiciat? In ordine Romano X. apud MABILLONIVM pag. 106. haec solum verba adscribuntur. *Pax tecum*; ergo ne propterea dicemus alia illa omissa *in nomine Patris &c.*? Itaque mihi verisimilius est, in Romana Ecclesia eamdem, quae nunc usurpatur, adhibitam semper fuisse Confirmationis formam: *Signo te signo Crucis. &c.* In Ordinibus vero Romanis ex arcani disciplina praetermissam, ea autem verba *in nomine Patris &c.* fuisse adscripta, ut confirmandi, quid sibi respondendum esset, nempe *Amen*, edocerentur. Ut ut est, quemadmodum a GELASIANO codice abest forma Baptismi, ita & in Sacramentario GREGORIANO, quod ex pervetustis OTHOBONIANO & VATICANO exemplis Cl. MVRATORIVS vulgavit, ea forma desideratur; ut vel hinc mirari P. BERTI desistat, si Sacramentorum formas ex antiqua arcani disciplina in ROMANIS praesertim Sacramentariis praetermissa esse diximus, neque GREGORIANO Sacramentario deinceps utatur, interpolato illo, quod ROCCHA, & MENARDVS edidere.

III. *Vulgatus & familiaris alicujus formae brevissimae usus*. DROUVEN *de re Sacram. lib.* 6. *q.* 8. *c.* 3. aliique cum MORINO contendunt, toto decem priorum Ecclesiae Saeculorum decursu formam absolvendi deprecativam obtinuisse, quod nec minimum in ritualibus libris formae indicativae vestigium reperiatur. At P. SIMONNET *Tract. XV. disp. VII. art.* 4. recte monet, formulam indicativam absolutionis brevissimam esse, & semel exceptam auribus addisci, & imposterum nullo negocio memoria retineri; vulgatissimum praeterea illius usum ac pene quotidianum esse, ut mirum videri non debeat, de illa altum Rituales Libros silere.

IV. *Mores Ecclesiarum, quarum usui codices fuere descripti*. Exemplum habemus in GELASIANO Sacramentario, in quo commemoratio defunctorum post consecrationem desideratur. Quis tamen hinc confirmare se posse confidat, eam a GELASIO ipso fuisse praetermissam, nec *Romae* sub eo Pontifice usitatam? Nullus certe, qui in *Gallicanis* ritibus sit paullo versatus. Hic nempe GELASIANVM Codicem, unde THOMASIVS tanto nos thesauro ditavit, fuisse in *Galliis* descriptum intelligens,

gens, aliquid *Gallicani* ritus in hunc locum irrepsisse animadvertet. Notum est enim in *Gallicana* Ecclesia nullam hujusmodi defunctorum commemorationem fieri post consecrationem consuevisse, sed post oblationem diptycha fuisse lecta, id est recitata nomina tam Sanctorum, in quorum memoriam sacrificium Deo offerebatur, quam viventium atque defunctorum, pro quibus offerebatur.

CAPVT V.

Canones aliqui ad germanum, verumque Liturgicorum Librorum sensum adsequendum proponuntur.

I. Vidimus quid ex Liturgicorum Librorum silentio effici argumentando possit; nunc quae ratio sit ex eorumdem verbis aliquid colligendi, consideremus. Hoc autem capite paucos quosdam canones dabimus, qui generales sint; ceteros sequenti capite expediemus.

II. CANON I. *Non omnia, quae in Sacramentorum administratione ex omnium Liturgicorum Librorum praescripto servamus, ejusmodi sunt, ut ab illis ipsorum Sacramentorum efficacitas pendeat*. Ita vini & aquae commixtio, fractio Hostiae, permixtio specierum, Trisagion, Dominica oratio in Liturgiis reperiuntur; quae tamen omnia ad Eucharistiae consecrationem esse prorsus necessaria nemo contendet.

COROLLARIVM.

Male arguit Cl. TOUTTAEUS *diss. III. de doctr.* S. CYRILLI *c.* 12. Invocationis Spiritus S. in Consecratione Eucharistiae efficaciam quamdam esse, eamque non parvam, immo & ejus necessitatem, quod ea in omnibus prorsus Liturgiis reperiatur.

III. CANON II. *Aliqua in Liturgicis Libris sunt, quae Tropico sensu explicare par est*. Eucharistia non raro Orientalibus *Carbo* dicitur, immo & in *Mozarabum* Missali *carbo igneus* appellatur; in Liturgia quoque S. IACOBI Christus *duplicis naturae carbo* nuncupatur. Quae nonnisi metaphorice usurpari potuere.

IV. CANON III. *Quae in Liturgiis occurrunt, nisi siquid obstat, in vero ac proprio sensu adcipienda sunt*. Canon hic *Carthaginiensis* Synodi a. 418. Canone VIII. comprobatur; eo enim contra PELAGIANOS statuitur, *ut quicumque verba ipsa Dominicae orationis, ubi dicimus*: DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA, *ita volunt a Sanctis dici, ut humiliter, non veraciter hoc dicatur, anathema sint*.

CO-

COROLLARIVM I.

Ex Liturgiis Catholicae Ecclesiae de Trinitatis mysterio doctrinam confirmare.

IN Missali *Gothico Tom. VI. Thomasian. oper. p.* 243. legere est. *Unum te Deum dominantem, distinctum nec divisum, Trinum nec triplicem, solum nec solitarium consona laudamus voce.*

In Missali *Gallicano* VETERE *ibid.* pag. 381. dicitur: *In Trinitate Divina non est quod majus minusve credendum sit: siquid (siquidem) ubi unus major dicitur, deesse minor aliquis indicatur. In hac ergo ipsa Divinitate si aliud majus quis, aliud minus adserat: ei ipse Majestati contumeliam facit, quam majorem putat: quia quum aequalis potestas ac dignitas Trinitatis sit, quidquid uni detrahitur, cunctae procul dubio Deitati aequaliter derogatur.*

Quae sane in vero proprioque sensu si usurpentur, Catholicae Ecclesiae de Trinitate doctrinam plane exprimunt.

COROLLARIVM II.

Verbi Divinitatem adversus Arrianos, Socinianosque ex Liturgiis demonstrare.

NOnnulla in hanc rem protulit *Petrus Thomas* ANSALDIVS *diss. de divinitate Domini Nostri Jesu Christi* cap. 2., sed pleraque meo judicio ad ARRIANOS revincendos minus apta; neque enim ARRIANVS negabit, Verbum esse Deum, cum Patre simul residere, & cetera id genus. Clarissima, & peremptoria haec sunt.

Ex Sacramentario, quod LEONI M. aliqui tribuunt, in *praef.* de S. IOHANNE EVANGELISTA *col.* 476. *Murat. edit. Ut omnem transgrediens creaturam excelsa mente conspiceret, & Evangelica voce proferret,* quia in principio erat Verbum, & Deus erat Verbum, & quia hoc erat in principio apud Deum. *Dicendo quippe* erat, PERPETVITATEM SINE INITIO *demonstravit. Addendo* & Deus erat Verbum, & hoc erat in principio apud Deum, & *distinctionem protulit personalem*, & VNAM TE CVM FILIO TVO *patefecit* HABERE DEITATEM.

Ex Sacramentario GELASIANO *Thomasianae edit.* pag. 4. Quem SEMPER FILIVM, & ANTE TEMPORA AETERNA GENERATVM, *quia tibi aeterno atque perfecto aeterni Patris nomen non defuit, praedicamus.* Ex eodem pag. 47. *Hic Dei Patris, & Filii* VNA AEQVALIS *pronuntiatur potestas.* Adde loca duo, in quibus ARRIVS, ejusque perfidia diserte damnatur, pag. 106. & 107.

Ex Missali *Gothico* pag. 232. Per COAETERNVM TIBI *Jesum Christum filium tuum:* cujus similis formula pag 256. occurrit. Ex eodem pag. 256. *Qui* (Christus) *quum de suo Genitori esset* AEQVALIS &c.

Ex Missali *Gallicano* VETERE *Thomas. edit.* pagin. 577. *Qui ex ute-*

utero ante Luciferum Paterno natus infallibiliter, Deus de Deo, *unus de uno*, Lumen de Lumine, de sempiterno Patre coaeternus Filius. *Cum Quo* semper & *Spiritu Sancto in splendoribus Sanctorum* sine principio, & sine fine regnas & permanes *in saecula*. Confer etiam pag. 387.

Ex libello Orationum *Gothico-Hispano*, quem BLANCHINIVS edidit pag. 35. *Coaeterna Dei sapientia Patris*: pag. 36. *Domine Jesu Christe, ante quem nullus est formatus Deus*: pag. 37. *Jesu Domine, qui es aeterni Patris Filius coaeternus; cujus Divinitas ex Patre prolata ortum ostendit, initium nescit*.

COROLLARIVM III.

Divinitatem Spiritus Sancti ex Liturgiis contra Macedonianos comprobare.

EX GELASIANO Sacramentario pag. 46. *Hic Spiritus Sanctus in eadem, qua Pater & Filius, Deitate indiscretus accipitur*.

Ex libello Orationum *Gothico-Hispano* pag. 117. *Omnium rerum Creator & Dominus docuit Sapientiam, in qua est Sanctus Spiritus unicus, simplex, multimodus, subtilis, ut unus Pater, unus Filius, unus Spiritus Sanctus, non pluralitate Deitatis ostensi, sed unitate virtutis innexi & unione personae careant, & in unitate naturae permaneant: nec sit illic aliquid diversum, ubi in singulis resonat unum*. Haec quoque pag. 118. de Spiritu Sancto legas: *Qui tecum est essentialiter bonus*.

COROLLARIVM IV.

Christum ex Liturgiis ostendere verum Deum, verumque hominem.

HAec habet *Leonianum* Sacramentarium col. 314. *In Caelos Adscensio mediatoris Dei & hominum hominis Jesu Christi a nostra non est humilitate discessio, dum & in ea gloria, quam tecum semper habuit, & in ea natura est, quam suam fecit ex nobis*. Idem col. 469. *In quibus omnibus evidenter Deum Hominemque cognoscimus, qui suscipiendo quod nostrum est, dignatus est nobis conferre quod suum est*. Idem col. 482. *Ut unus Christus in Dei atque hominis veritate, nec a nostra divisus natura, nec a tua discretus adoretur essentia*.

Similia legas in Libello Orationum *Gothico-Hispano*. En aliqua. Pag. 37. *Homo verus, & Omnipotens Deus*. Pag. 64. *ut sic nos, qui te Deum pariter & hominem veraciter confitentes, unum credimus Christum*. Pag. 98. *Maledictus est utique, Domine, omnis homo, qui in corde suo fabricat malum, scilicet qui te vel hominem negat esse vel Deum*.

CO-

COROLLARIVM V.

Christum verum, nec solummodo phantasticum habuisse corpus, ex Liturgiis adserere.

D*Ominus Jesus, qui ad Redemptionem vestram venit, non mutatione loci, sed* VERITATE *hominis adsumpti*; sic in libello *Gothico Hispano pag.* 1. *Dominus Jesus Christus, qui venit de incorruptae matris carne* CORPORIS VERITATEM *adsumere*; ibidem *pag.* 3. *Ingeniti Dei Patris Unigenitus Filius, qui in* VERAE CARNIS *mortalitate redempturus hominem veniens &c.*

COROLLARIVM VI.

Deiparae Mariae Virginitatem ex Liturgiis tueri.

EX LEONIANO Sacramentario col. 473. *Quia &* MATER VIRGO *non posset nisi sobolem proferre divinam, & Deus, homo nasci dignatus, congruentius non deberet, nisi* VIRGINE MATRE *generari*.

Ex Sacramentario GELASIANO p. 9. *Quae peperit &* MATER, & VIRGO est. P. 11 *Hincque enim festivitatem index* PVERPERAE VIRGINALIS *stella praecessit*.

Ex Missali *Gothico* p. 235. *Nascente Domino VIRGINALIS uteri arcana laxata sunt*. P. 255. In MATRE *vero* VIRGINE *etiam corporaliter habitasti*. P. 256. *Ad te ergo revertimur* VIRGO FOETA, MATER INTACTA, NESCIENS VIRVM, PVERPERA *honorata per Filium*, NON POLLVTA. Ibidem: *Ut mater* INTEGRA *haberet fructum de Spiritu*, & INCORRVPTIONEM *de* PARTV.

Ex libello *Gothico Hispano*. P. 24. *Dominus Jesu Christus, qui* olim ex VIRGINE *dignatus est nasci, suae vos Genetricis intercessu sanctificet, quique Matrem servavit a corruptelae contagio, sinum cordis vestri emaculet a delicto; & qui eam fecit* VIRGINEM MANERE POST PARTVM, *caelum vobis tribuat possidere post transitum*. P. 35. *Deus qui domui David prophetali vaticinio praedixisti, novum fieri signum, atque miraculum inauditum, quod* VIRGO *Verbum conciperet, quod insolito* VIRGINITAS *parturiret &c.* Ibidem: *Salvator omnium Jesu Christe, qui novae operationis efficacia* VIRGINEM *per Angelum visitas, Verbo faecundas* HABITVRAM SINE CORRVPTIONIS INIVRIA *prolem*, & PERMANSVRAM CVM INTEGRITATE VIRGINEA MATREM &c. Pag. 27. *Intra ejusdem urbis Bethleemiticae septa Genitricem Mariam & materno honore sublimas*, & VIRGINITATIS *honore glorificas; cujus uterum* NEC INGREDIENS RESERAS, NEC EGREDIENS VIOLAS. Similia legas in oratione sequente, itemque in alia, quae hujus paginae extrema est. Sequentis paginae 28. Orationes eadem de Virginitate Deiparae praedicant. Confer etiam paginam 29. Orationesque paginae 36. secundam, quartam, & quinctam.

CO-

COROLLARIVM VII.

Primatum S. Petri ex Liturgiis vindicare.

EX Sacramentario LEONIANO *col.* 331. ubi collaudata Petri fide haec sequuntur: *pro quo magistra omnium credentium fide, Confessorem tuum caelorum clavibus praefecisti, ut cui ad te per te fuerat accessus, per ipsum ceteris ad Regnum tuum pateret introitus.* Ex eodem *col.* 341. ubi S. PETRVS *Apostolicae Princeps dignitatis* appellatur. Ex eodem *col.* 344. ubi idem Petrus dicitur *Apostolatus ordine primus, & Princeps fidei confitendae.*

Ex Libello orationum *Gothico-Hispano* p. 124. ubi S. PETRVS *summus Apostolorum* vocatur. Animadverte praeterea p. 125. quae inter PETRVM & PAVLLVM comparatio instituatur: *quin potius tradentes ad Regna caelorum, quos Paulli docentis adduxerit* PIETAS, *intromittat Petri* POTESTAS.

COROLLARIVM VIII.

Romani Pontificis Primatum ex Liturgiis propugnare.

EX LEONIANO Sacramentario col. 333. *Omnipotens sempiterne Deus, qui ineffabili Sacramento jus Apostolici Principatus in Romani nominis arce posuisti; unde se Evangelica veritas per tota Mundi regna diffunderet.* Col. 337. *Quidquid Sedes illa censuerit, quam tenere voluisti* TOTIVS Ecclesiae PRINCIPATVM. Col. 341. *Qui ut hanc sedem* REGIMEN ECCLESIAE TOTIVS *efficeres, & quod haec praedicasset, ostenderes* VBIQVE SERVANDVM, *simul in ea* & APOSTOLICAE PRINCIPEM DIGNITATIS, *& Magistrum Gentium collocasti.* Col. 430. *Domine Deus, Pater Gloriae, fons bonorum, qui licet Ecclesiam tuam toto terrarum orbe diffusam largitate munerum ditare non desinas,* SEDEM TAMEN *beati Apostoli tui* PETRI TANTO PROPENSIVS INTVERIS, QVANTO SVBLIMIVS ESSE VOLVISTI; *da mihi famulo tuo hujus providentiae tuae dispositionibus exhibere congruenter officium; certus* TE VNIVERSIS ECCLESIIS COLLATVRVM, *quidquid illi praestiteris,* QVAM CVNCTAE RESPICIVNT. Heinc mirum non est, si S. XISTVS Romanae Ecclesiae Pontifex heic *col.* 390. dicatur *praecipuus Sacerdos.*

Ex Missali *Gothico* p. 315., ubi de eodem S. SIXTO dicitur: *qui dum Apostolicae sedis excepisset insignia, & se* PRIMVM *esse conspiceret* SACERDOTVM, scilicet, ut optime *Mabillonius* in *Praefat. ad Liturg. Gallic. num. XI.* notavit, Episcoporum.

COROLLARIO IX.

Ecclesiam erroris expertem ex Liturgiis patefacere.

EX LEONIANO Sacramentario col. 330. *Qui secundum promissionis tuae ineffabile constitutum, Apostolicae confessioni superna dispensatione largiris, ut in veritatis tuae fundamine solidata nulla mortiferae falsitatis jura praevaleant.* Col. 332. *Tu etenim tribuis Domine, ut praedicationis Apostolicae claritatem nulla juris inferni doctrina subvertat, nulla praevaricatio veritatis offuscet.* Col. 334. *Qui Ecclesiam tuam in Apostolica soliditate*

tate fundatam ab infernorum ervis errore portarum, ut in tua veritate consistens, nulla recipiat consortia perfidorum.

COROLLARIVM X.

Presbyteros Episcopis dignitate inferiores ex Liturgiis evincere.

EX GELASIANO Sacramentario p. 22. & *Missali Francorum* p.346. *Ut quum Pontifices summos regendis populis praefecisses, ad eorum societates & operis adjumentum sequentis ordinis viros, & secundae dignitatis elegeris.... Acceptum a te Deus* SECVNDI MERITI *munus* (de Presbytero, qui consecratur, sermo ibi est) *obtineat.*

COROLLARIVM XI.

Gratiam ad salutaria opera, immo & ad bonam voluntatem contra Pelagianos, Semipelagianosque ex Liturgiis necessariam constituere.

EX Sacramentario LEONIANO col. 293. *Gratiae tuae, quaesumus Domine, supplicibus tuis tribue largitatem, ut mandata tua* TE OPERANTE *sectantes &c.* col. 360. *Sicut tua clementia non solum beneficia praestat immeritis, sed* AFFECTVM *quoque nobis, quo gratias referamus,* INSPIRAT. Ibidem. *Mentes nostras, quaesumus, ad opera tibi placitura converte.* Col. 362. *Cujus & propitiationis exordium principaliter inde sentimus, quum tuorum sensibus dignanter infundis totis tibi mentibus supplicare, & indeficientem gratiam comprobamus, quum nos vel in hac devotione tribuis permanere, vel de perceptis beneficiis non in nobis, sed in tuo nomine gloriari.* Col. 367. *Quum omne opus bonum a te incohari constet, & perfici, hanc ipsam, quam nobis tribuis, perseverantiam supplicandi.* Ibidem. *Ecclesiae tuae filios sicut erudire non cessas* (en gratiam externam doctrinae, quam etiam PELAGIVS admisit), *ita non desinis adjuvare, ut recte facienda cognoscant, & possibilitatem* (non facilitatem, quam PELAGIVS non detrectabat) *capiant exsequendi.* Col. 370. *Dum enim sine te nihil recti velle possimus, aut agere, aut perficere; indubitanter est gratiae, quidquid convenienter operamur.* Col. 440. *Majestatem tuam devotis mentibus implorantes, ut sicut ex te habemus esse quod sumus, sic per gratiam tuam & bene velle sumamus, & bonum posse quod volumus.*

COROLLARIVM XII.

Originale peccatum ex Liturgiis probare.

EX LEONIANO Sacramentario col. 315. *In hac die, qua Jesu Christus.... dispositionis antiquae munus explicuit; ut scilicet & diabolum caelestis operis inimicum, per hominem, quem subjugarat, elideret, & humanam reduceret ad superna dona substantiam.*

Hoc omnino spectant tres longiusculae Praefationes, tertia scilicet, quarta, & quincta in Natali S. CAECILIAE *col.* 457. *seq.*

Ex libello Orationum *Gothico-Hispano* p. 127. *Domine Jesu, qui Beatissimas Virgines Justam, & Rufinam de vasis irae fecisti vasa esse misericordiae*, dum ORIGINALIS PECCATI TRADVCE CONLIGATAE, *sacrosanctae regenerationis meruerunt dealbari Baptismo.*

CO-

COROLLARIVM XIII.

Pro Confirmationis Sacramento Liturgiis adversus Protestantes pugnare.

Adi *Josephi Aloysii* ASSEMANNI Dissertationem *T. III. Codicis Liturg. Eccles. Univ.* p. XXXIII. *seqq.* ubi ex Liturgiis Ecclesiae universae consensum pro Confirmationis Sacramento stare demonstrat.

COROLLARIVM XIV.

Protestantes Incruenti Sacrificii hostes ex Liturgiis refellere.

ID praestiterunt post BELLARMINIVM Viri Clarissimi MVRATORIVS *in Diss. de Liturgia Romana* capp. XVI. XVII. & XVIII. & *Josephus* ASSEMANNVS in *Dissert. Codicis Liturg. lib.* IV. *parti primae* praemissa *sect.* 2. *art. I. II. & III.* Pauca heic ego adscribam, quae *Mabillonius* in *Praef. ad Liturgiam Gallicanam* ex *Gallicani* ritus Missalibus decerpserat, notatis tantummodo paginis THOMASIANAE, qua hactenus usus sum, editionis.

Ex Missali *Gothico* p. 333. *Magnum hoc munus misericordiae est, qui nobis* (sic) *docuit Redemptionis nostrae sacrificia celebrare, sicut obtulit Dominus noster Jesus Christus.* Ibidem p. 335. *Qui* (Jesus Christus) *formam sacrificii perennis instituens Hostiam se tibi primum obtulit, & primus docuit offerri.*

Ex Missali *Francorum* p. 365. *Remotis obumbrationibus carnalibus victimarum, spiritalem tibi, Summe Pater, Hostiam supplici servitute deferimus: quae miro ineffabilique mysterio & immolatur semper, & eadem semper offertur.*

Ex Missali *Gallicano veteri* p. 388. *Hanc igitur oblationem, quam tibi offerimus ob diem jejunii Coenae Dominicae, in qua Dominus noster Jesus Christus Filius suus in novo Testamento sacrificandi ritum instituit, dum panem & vinum* (*quo Melchisedech in praefiguratione futuri mysterii Sacerdos obtulerat*) *in Sacramento sui Corporis, & Sanguinis transformavit.*

COROLLARIVM XV.

Realem in Eucharistia Corporis & Sanguinis Dominici praesentiam in Liturgiis doceri.

ET hoc in citatis Dissertationibus a MVRATORIO, & ASSEMANNO demonstratum fuit. Unum aut alterum testimonium heic proferam.

Ex Missali *Gothico* p. 338. *Corpus tuum pro nobis crucifixum edimus, & Sanguinem sanctum tuum pro nobis effusum bibimus.* Ne vero cavillentur *Calviniani*, & figuram heic aliquam comminiscantur, paullo antea in eadem Missa dictum fuerat: *precamur mente devota te, Majestas aeterna, ut operante virtute panem mutatum in carne, poculum versum in sanguine, illum sumamus in calicem, qui de te fluxit in Cruce ex Latere.*

Ex Orationibus, quas ad Calcem *Gregoriani* Sacramentarii edidit MVRATORIVS, & quae GREGORIVM Auctorem vix habent; sed illo multo sunt vetustiores, *col.* 298. *Singuli accipiunt Christum Dominum, & in singulis portionibus totus est; nec per singulos minuitur, sed inte-*

integrum se praebet in singulis. Quod testimonium, inquit MABILLONIUS *Lit. Gallic. l.* 1. *c.* 1. *n.* 3. *Guitmundo* (qui saeculo XI. pro veritate Corporis & Sanguinis Christi in Eucharistia adversus BERENGARIUM acerrime decertavit) *tanti visum est, ut illud retulerit in librum suum de Corpore & Sanguine Domini; itidemque Algerus* (floruit hic, si PAGIO credimus, ad annum 1152.) *in lib.* 1. *c.* 15. *ex Ambrosio, id est ex Liturgia Ambrosiana, in qua haec leguntur apud Pamelium Dominica quincta* (post Epiphaniam) *& in hodierno Missali Ambrosiano Dominica sexta post Epiphaniam*.

COROLLARIUM XVI.

Transubstantiationis Eucharisticae hostes ex Liturgiis propulsare.

Conferas velim MURATORIUM, & ASSEMANNUM *loc. cit.* Haec in praesenti sufficiant.

Ex Missali *Gothico* p. 246. *ut fiat nobis Eucharistia Legitima in tuo, Filiique tui nomine, & Spiritus Sancti in* TRANSFORMATIONEM *Corporis ac Sanguinis Domini Dei Nostri Jesu Christi Unigeniti tui*. Ib. p. 251. *Ut qui tunc aquas in vina mutavit, nunc in sanguinem suum oblationum nostrarum vina* CONVERTAT. Ibidem pag. 256. Ut TRANSLATA *fruge in Corpore, calice in Cruore proficiat meritis*. Adde loca Corollario superiore adlata.

Ex Missali *Francorum* p. 347. ubi pro Presbytero oratur, ut *per obsequium plebis tuae Corpus & Sanguinem Filii tui immaculata benedictione* TRANSFORMET: quae eadem legere est in GELASIANO Sacramentario pag. 23.

SALMASIUS *in epist. ad Johannem Dallaeum* apud RENAUDOTIUM *in not. ad Liturg. Coptic. S. Gregor.* Sacerdotem *Copticum* invocatione, quam omnium nomine pronunciat, id ait solummodo designare, panem & vinum, quae a nobis in Coena suscipiuntur, fieri Corpus & Sanguinem Domini illis, qui debite illa suscipiunt, quosque Spiritus Sanctus prius sanctificaverit: illos quoque solos adcipere verum Corpus, non panem solummodo, qui prius per fidem, & gratiam Sancti Spiritus puri facti fuerint. At hocce commentum nonne profligatur, quum audis ex GELASIANO Sacramentario, & Missali *Francorum* Presbyteros ipsos oblata *Transformare* in Corpus & Sanguinem Christi? Quid vero dicam de *Gisberto* CUPERO homine ceteroqui erudito, qui in epist. ad *Jo. Jacobum* SCHEUCHZERUM scribit, deprehendisse se in Missali *Gothico Loca, quae omnino adstruunt panem & vinum in Sacramento S. Coenae sumi, & quae Transubstantiationi contraria sunt*? Quae heic recitavimus loca, suntne *Transubstantiationi* contraria? Sed vae hominibus, qui praeconceptis erroribus obcoecati sunt! In ipsa meridiana luce nihil illos videre necesse est. Vide caput sequens.

COROLLARIUM XVII.

Purgatorium e Liturgiis exprimere.

Ex Missali *Gothico* p. 250. *Praesentem itaque oblationem ita inlabere, ut medelam viventibus*, DEFUNCTIS REFRIGERIUM *praestet*. *Et quorum texuit recitatio praemissa* (Diptycha intellige tum virorum, tum

tum defunctorum) *sortem inter Electos jubeas adgregare*. Ibid. p. 260. *Ut interventu Sancti* CLEMENTIS *Antistitis & Martyris sui* DEFUNCTIS ABSOLUTIONEM, *viventibus tribuat salutem*. Ibidem p. 261. *deprecemur omnipotentem Deum, ut illic defunctorum animas transferat a Tartaro, quo illum* (S. Saturninum) *caussa amoris sui adsumere dignatus est post triumphum*. Ibidem p. 268. *Precibus imploremus, ut eductis a tartaro defunctorum spiritibus, non praevaleant sepultis infernae portae per crimina, quas per Apostoli fidem vinci credit Ecclesia*. Ibidem p. 319. *Ita defunctorum animae, laxatis inferni pressuris, Abrahae patris gremio conlocentur*.

Graecorum hac super re Liturgias expendit *Grancolasius Tom. I. Antiq. Liturg. pag.* 233.

Prodiit a. 1755. *Lipsiae Johan. Augusti* ERNESTI impius Libellus inscriptus: *Antimuratorius, sive confutatio Muratorianae Disputationis de rebus Liturgicis*. LUTHERIANUS hic Theologus p. 155. ait, *ista precantes* (in Liturgiis) *fidelium felicitatem laetis ac piis omnibus persequi, Deumque rogare, ut eam ipsis augeat, & summa cum suavitate frui sinat. Quod si tamen quis verborum tenacior* (pergit ille p. 157.) *putet esse aliquid amplius in istis verbis .... ea verba pertinere dicamus ad opinionem, quam veteris Ecclesiae Doctores multos ... defendisse constat .... quum dicerent, animas piorum non statim a morte in caelum evolare, sed venire in locum inferiorem Caelo*, NON *ut ibi purgarentur a reliquiis peccatorum, ut volunt* ROMANI, *sed qui sit, ut ait* (Tertullianus) *in quarto contra Marcionem* TEMPORALE ANIMARUM FIDELIUM RECEPTACULUM, IN QUO DELINEETUR FUTURI (*hoc est caelestis Felicitatis*) IMAGO, sive ut in tertio, POST DECURSUM VITAE IN SINU ABRAHAE REFRIGERIUM.... *Nam in locum eum fidelibus aditum per preces parari nemo ne somniavit quidem*. Quid ais Erneste? *Nemo ne somniavit quidem? somniavit tamen* (verbo tuo utar) *vetus Gallicana Ecclesia, quae Deum orabat, ut defunctorum animae, laxatis inferni pressuris, Abrahae Patris gremio conlocarentur*. Quorsum enim id orasset, si animas illas in ABRAHAE Patris gremio jam conlocatas credidisset, aut nullam aditus fidelibus in eum locum parandi vim suis inesse precibus existimasset? Quid vero tam ridiculum, quam pia omina de felicitatis augmento comminisci, ubi petitur animarum absolutio? earum eductio e tartaro? *infernarum portarum victoria*, atque ita petitur quemadmodum pro viventibus *medela*, non utique pio solum omine, sed veris precibus, quae fructum sperentur consequuturae? *Tartari* autem nomine non ipsum infernum adcipias, ne veterem Ecclesiam in eo fuisse errore existimes, ut crederet, damnatos ab inferorum cruciatibus esse aliquando liberandos, sed medium illum locum inter Caelum, & Inferos, quem nos *Romani* Purgatorium appellamus.

COROLLARIUM XVIII.

Cultum, & Invocationem Sanctorum e Liturgiis petere.

EX Sacramentario LEONIANO col. 293. *Tibi enim festiva sollemnitas agitur, tibi dies sacrata celebratur, quam beati Sancti Tiburtii Martyris tui sanguis &c.* Et paullo post: *Tuas enim Domine virtutes, tuasque victorias admiramur, quoties in Ecclesia tua horum dierum festa celebran-*

brantur. Similia leges in praef. quinctae Missae in Natali Sancti Xysti col. 391. col. 356. *Quidquid enim Sanctorum tuorum meritis adhibemus, ad tuam laudem recurrit, & gloriam*.

Ex Sacramentario GELASIANO p. 7. *Sicut divina laudamus in Sancti Stephani passione magnalia*.

Ex Missali *Gotbico* p. 242. *Ut per triumphos tuorum testium & sollemnitatum gloria, & devotionum exempla susciperes*.

Ex Missali *Francorum* p. 359. *Unde benedicimus te, Domine, in operibus tuis, teque in Sanctorum tuorum profectione laudamus*.

Ex Libello Orationum *Gothico-Hispano* p. 39. *Adsistat ergo nunc, Omnipotens Pater, tantus Martyr, & faveat credentium votis, ut ea, quae sibi* PROPTER TE *impendi cognoscit, famulantibus tibi ex te uberius recompenset*.

Eant nunc Protestantes, & cultum Sanctorum Deo injuriosum esse obganniant! Nos cum tota antiquitate sentimus, in Deum demum referri quidquid sanctis tribuimus.

Sanctorum porro invocationem piam esse, utilemque demonstrari potest. Ex Sacramentario LEONIANO col. 293. *Praesta nobis, Domine, misericordiam tuam, Sanctorum tuorum suffragiis imploratam, & quos intercessores nostros esse tribuisti, fac eos & majestatem tuam jugiter exorare, & salutaria impetrare pro nobis*. Col. 256. *Impetret, quaesumus Domine, fidelibus tuis auxilium oratio justa Sanctorum*. Col. 388. *Qui & Filii tui Nativitate nos salvas, & Martyrum Beatorum deprecatione sublevas*.

Ex Sacramentario GELASIANO p. 7. *Ita sit* (S. Stephanus) *fragilitatis nostrae promptus adjutor*.

Ex Missali *Gotbico* p. 238. *Tribue quaesumus per interventum ipsius* (S. Stephani) *ut viventes salutem, defuncti requiem consequantur aeternam*. Pag. 237. *Oremus ergo, ut pro nobis interveniat precibus* (S. Agnes) *quae digna adsistit divinis obtutibus*.

Ex Missali *Francorum* p. 358. *Supplicationibus nostris misericordiam tuam confidimus adfuturam, quam Beati Helarii Confessoris tui poscimus interventu nobis & confessione praestari*.

Ex Libello Orationum *Gothico-Hispano* p. 39. *Quaesumus ergo, ut qui invocantem eum* (S. Stephanum) *pro inimicis dignatus es exaudire, pro nostris facinoribus ad aures tuas ejus suffragia digneris admittere*. Pag. 41. *Dignanter adtribue, ut omnis Ecclesia, quae nunc veneratur agonem Martyris gloriosum, mereatur exoratum suffragantis auxilium*. Pag. 128. *Adsistat ergo nobis precibus suis* (S. Felix) *ut quibus ejus est memoria speciosa in saeculo, sit subventio in futuro*.

CAPUT VI.

Canones alii ad verum genuinumque Liturgicorum Librorum sensum exprimendum perquam opportuni.

I. CANON IV. *Ut legitimum Librorum Liturgicorum sensum adsequaris, nosse oportet, qua significatione hoc illudve verbum barbaris saeculis a Scriptoribus Ecclesiasticis usurpatum fuerit; in iis tamen verbis, quorum*

eadem

eadem semper vis fuit, ac potestas, licebit Ethnicos quoque Scriptores consulere. Prior illa Canonis nostri pars clarior est, quam ut argumentis, exemplisve illustretur. Unum tamen, aut alterum addam. *In judicio probationis*, quod apud MARTENIUM exstat T. II. *de Ant. Eccl. Rit. lib.* 3. *c.* 7. *col.* 947. occurrit Sacerdos *ferens Sanctum Evangelium cum chrismario*, & PATROCINIIS SANCTORUM. Incautus aliquis, barbarique glossarii parum peritus statim hoc loco ad confirmandum de invocatione Sanctorum dogma uteretur: at heic *Patrocinia Sanctorum* sunt ipsae Sanctorum Reliquiae. Antiphona ad offerendum *Sacrificium* interdum dicitur, ut in Missali *Mozarabum* p. 95. LESLAEANAE editionis; ipsum etiam officium eo nomine nonnumquam donari viri eruditi notarunt. Nisi haec noveris, Missae Sacrificium, ridentibus Sectariis, videre heic tibi videberis. Altera quoque Canonis pars manifesta est; neque satis intelligere possum quid *Johanni Augusto* ERNESTO in mentem venerit, dum in suo *Antimuratorio* p. 49. & 100. doctissimo sane viro acriter succenset, quod Ethnicos Scriptores appellarit, ut quid *transfigurare*, quid *immolare* significet, disertius explicaret; quodque perridiculum est, ipse ERNESTUS, qui MURATORIUM hanc ob rem impudenter carpit, ridetque, ut μεταβολῆς significationem LUTHERIANIS suis opportunam obtrudat, THUCYDIDEM, POLYBIUM, DIONYSIUM HALICARNASSAEUM, ARISTOTELEM, NEMESIUM, CICERONEM p. 39. seqq. in medium adfert. Sed sinamus, LUTHERIANUM hunc Theologistam cum suis desipere. Cordatus nemo non intelliget, Ecclesiasticos Scriptores verbis non ita multis exceptis, quae sequioris aevi barbaries aut nova invexit aut vetera nova prisciisque ignota significatione donavit, eum ceteris sensum tribuisse, quo antiquos seu Graecitatis seu Latinitatis Magistros novimus illa adhibuisse, ut si quando de vi vocis cujuspiam dubitatio enascatur, prudenti omnino consilio Theologus ad Ethnicos sese fontes convertat.

II. CANON V. *Tituli ipsi, quibus Oratio aliqua, vel Ordo praenotatur, ad sensum ejusdem Orationis vel Ordinis dignoscendum facem quodammodo praeferre possunt*. Exemplum esto ingens illa Ordinum silva, quam MORINUS congessit, ut duodecim prioribus Ecclesiae saeculis formam absolutionis deprecatoriam obtinuisse suaderet. Si enim titulos, qui *Reconciliationem Poenitentium feria V. in Coena Domini* nobis exhibent, diligentius perpendisset, frustra haec omnia esse intellexisset; agi nempe ibi palam heinc est, non de Sacramentali absolutione a peccatis, sed de publica & sollemni absolutione a Canonicis poenis pro foro externo. Confer P. SIMONNET *Tractat.* xv. *disp.* VIII. *art.* 4.

III. CANON VI. *Cum primis autem totius Orationis contextus est accurate perpendendus*. In *Ordine* Gelasiano *de sacris Ordinibus benedicendis* post Ostiarium Psalmista memoratur. Cave autem heinc inferas, novem fuisse in Ecclesia Romana Ordinum gradus. Minime vero. Verba *Ordinis* ipsius tantisper consideremus. *Psalmista, idest Cantor potest absque scientia Episcopi sola jussione Presbyteri officium suscipere cantandi*. Viden? Ceteri Ordines, qui revera Ordines sunt, a solo Episcopo conferri poterant; non ergo Ordo distinctus fuit Psalmistarum gradus,

quam

quum hi *absque scientia Episcopi sola jussione Presbyteri* officio illo donari possent. Pariter dum in LEONIANO Sacramentario col. 331. Deus dicitur in Sanctis *Ecclesiae suae* FUNDAMENTA *constituisse*, ne putes haec primatui S. PETRI officere. Nam praeterquam quod is eodem loco disertis verbis traditur: *pro qua magistra omnium credentium fide, Confessorem tuum* (PETRUM) *Coelorum clavibus praefecisti, ut cui ad te per te fuerat accessus, per ipsum ceteris ad Regnum tuum pateret introitus*; ex Protestantibus quaere, an velint Sanctos omnes Apostolis dignitate, auctoritateque pares esse? Si adfirment, videant, num quemquam sibi consentientem habituri sint. Si negent, (uti certe negabunt, quum & ipsi hoc unum defendant, omnes Apostolos pares potestate fuisse, non autem Apostolis quoque pares Sanctos verosque Christianos) objice illis ipsum hunc Sacramentarii LEONIANI locum, qui *in Sanctis*, non in solis Apostolis constituta Ecclesiae Christianae fundamenta adfirmat, & vel invitos coge fateri, statuendos esse gradus quosdam Ecclesiae fundamentorum, quorum unum sit altero firmitate, dignitateque praestantius: quod si dederint, dic Sanctos esse Ecclesiae fundamenta, in his autem PETRUM post Christum esse praecipuum.

IV. CANON VII. *Si quis Liturgicorum Librorum locus aut obscurus esse videatur, aut parum adcuratam doctrinam continere, ex aliis ejusdem Libri textibus explicabitur*. Ratio in promptu est; ex clarioribus nempe locis obscurior explanandus est, nec doctrinas inter se se pugnantes sacris ejusmodi libris ab Ecclesia probatis fas est tribuere. Sed exemplis & heic utamur. Ac primo se se mihi offert locus ille Missalis *Gothici* de S. PAULLO pag. 267. factus est CAPUT ECCLESIAE, *qui membra Ecclesiae conquassaveras*. Quid? Ajemus ne PETRI primatum his verbis impeti? Absit. Consule sequentem Missam *in Cathedra S. Petri Apostoli*. Ibi PETRUS non solum *Caput Ecclesiae* dicitur, sed *Basis Ecclesiae*, & (pag. 268.) *Coeli Janitor*, & *in cujus confessione est fundamentum Ecclesiae*; immo additur: *Testis est dies hodierna Beati Petri Cathedra Episcopatus exposita, in qua fidei merito revelationis mysterium* (lege cum Mabillonio *mysterio*) *Filium Dei confitendo, praelatus Apostolos* (forte *inter Apostolos* aut certe legendum cum eodem *Mabillonio Apostolis*) *ordinatur*. Quis hisce perlectis dubitare possit, quin Missale *Gothicum* PETRI primatui adstipuletur? Quamobrem dum Paullum *Caput Ecclesiae* idem Missale praedicat, non supremum in Ecclesia principatum spectavit, sed Apostolatum, hujus enim caussa a Patribus Apostoli *Principes*, *Lucernae Ecclesiae*, *radices ac fundamenta dignitatum* passim vocantur.

V. CANON VIII. *Siquid dubii in loci cujuspiam Liturgici interpretatione enascatur, Scriptores ejus regionis, gentisve, ad quam Liturgicus Liber spectasse fertur, consulere opportunum erit*. Neque enim credibile est, in Liturgicis cujusquam gentis, ac regionis libris aliam fuisse doctrinam traditam, quam quae passim a ceteris ejusdem nationis Patribus, Doctoribusque propugnata fuit. Hinc *Mabillonius de Lit. Gallic.* lib. I. cap. IX. n. 25. ut ostenderet, in veteribus Libris Missalibus nihil, quod reali Christi in Eucharistia praesentiae officiat, esse posse, *Gallicanae* Ecclesiae Doctores appellat, HILARIUM cum primis, cujus *in Lib.* VIII. *de Trinitate* sollemne illud effatum est: *de veritate Carnis & Sanguinis non reli-*

relictus est ambigendi locus . Cl. quoque Vir P. DE BENEDICTIS in *Antirrhetico altero*, ut *Syriacarum* Liturgiarum Auctores cum ceteris, qui Christum verborum formula ab Evangelistis relata consecrasse docent, minime pugnare contra RENAVDOTII commenta doceret, hanc semper fuisse apud *Syros* Doctores traditionem, Christum Dominum ea verborum formula, quam Evangelistae produnt, sui Corporis consecrationem perfecisse, prolatis illorum sententiis cap. IX. demonstravit.

VI. CANON IX. *Praecipue autem juvabit Liturgias cum aliis Liturgiis conferre* . Hoc canone confutatur 1. *Josephus Aloysius* ASSEMANNVS, qui *Lib.* 3. *Cod. Liturg.* pag. 58. verba illa *Euchologii Graecorum* : *Signaculum doni Spiritus Sancti. Amen*, integram non esse unctionis formam contendit, sed vel initialia ejus verba, vel monitum quoddam, quod ungenti in memoriam revocat, dicenda ab ipso ibi esse verba mystica significantia, atque imprimentia signaculum, ac donum Spiritus Sancti. Nempe satis est cum ea *Graecorum* GELASIANI Sacramentarii formam conferre: *Signum Christi in vitam aeternam* : *Amen*; ovum enim ovo similius non est, quam *Graeca* illa GELASIANAE formae; haec autem quum integra fuerit apud *Gallos* unctionis forma, quidni & altera apud *Graecos*? 2. LE-BRVNIVS ac RENAVDOTIVS, qui Invocationem S. Spiritus apud *Orientales* consecratoriam esse pugnant. Nam etiam in veteribus *Gallicanis* Missalibus, atque in *Mozarabico* non semel Spiritus Sanctus, atque adeo ipsum divinum Verbum post prolatam Evangelicam formam rogatur, ut super oblata descendat, veluti si nondum descendisset, & oblationem *Hostiam* faciat *Spiritalem* perinde ac si terrena adhuc esset, ac materialis, quum tamen harum Liturgiarum Institutoribus certum omnino fuerit, perfici verbis Evangelicis consecrationem. Consule VRSII Cardinalis de *Liturgica S. Spiritus Invocatione* Dissertationem pag. 90. seqq. Praeterea quemadmodum doctissimus P. DE BENEDICTIS in *Antirrhetico altero* observat *cap.* VI. in *Anaphora* Sancti MARCI haec leguntur in *Canone Fratrum* seu Commemoratione vivorum, multis interjectis precibus insequente illud momentum, quo juxta LE-BRVNII ac RENAVDOTII hypothesim per Invocationem Spiritus Sancti elementorum consecratio dudum peracta creditur: *Et hanc Divinam Hostiam coram Te positam memento Domine*, *eamque gratia tua confectam &c.* Quibus constituntis RENAVDOTII argumentum ipsi Auctori P. DE BENEDICTIS opponit. *Sacerdos hoc loco petit, ut Hostia consecretur; atqui nequit dici, illum petere, ut Deus actum agat, aut nolle impetrare quod petit; ergo dicendum est, eo momento, quo allegatae ex* S. MARCI *Anaphora preces inchoantur, elementorum transmutationem nondum esse perfectam, sed istis demum precibus consummari*; quod cum RENAVDOTII hypothesi pugnat. Similia P. DE BENEDICTIS profert ex Sacrarum Ordinationum Officiis; sed ipsum Auctorem adi *citato* cap. VI. *&* *etiam* VIII.

VII. CANON X. *Saepe ipsarum Liturgiarum fontes adire praestat, saepe etiam illarum rivos* . Notum est, ut de prima Canonis parte dicam, Rubricas vetustissimis temporibus non in ipsis Sacramentariis, sed in Ordinibus Ecclesiarum fuisse inscriptas; paullatim deinde in Sacramentaria invectas ab exscriptoribus, ut Cleri utilitati ac commo-

do inserviret, ex ipsis Ordinum Ecclesiasticorum Libris. Quare si quod dubium super hujusmodi rubricis oriatur, fragmenta ipsorum Ordinum conferenda erunt. Sic (nam libet exemplis abundare) GELASIANVS Ordo *de Sacris Ordinibus benedicendis* ex Canonibus *Carthaginiensis* IV. Concilii sumptus quum sit, de alicujus vocis vel emendata lectione, vel sensu dubitans ipsum quartum Concilium *Carthaginiense* consulat. *Gregorianum* quoque Sacramentarium quum GELASIANVM contractum sit, multum proderit alterum cum altero contendere. Contra (ad alteram Canonis partem quod spectat) si de Liturgiae cujuspiam sensu quaestio exoriatur, non inutile erit ad eas confugere, quae ex illa fuerint derivatae. Quare VRSIVS *in cit. diss.* pag. 99. quum monuisset, sicuti *Copticae* Liturgiae ex *Graecis Alexandrinis* expressae sunt, ita *Aethiopicam* in praecipuis sacri officii partibus ex *Copticis* esse profectam, opportune addit, *non parvi momenti esse debere ad Copticarum Liturgiarum sensum, sicubi ambiguus & obscurus est, adsequendum, perspicuam, ratamque Aethiopicae Liturgiae sententiam.*

VIII. CANON XI. *Non inutile quoque erit veteres Liturgicos Libros cum recentioribus nostris contendere.* Id certe *Johanni* MORINO plurimum profuisset, Reconciliationem Poenitentium deprecatoria forma perfectam magna Liturgicorum ordinum eruditione comprobaturo, ut inde efficeret, Sacramentalem quoque absolutionem deprecativa forma fuisse traditam. Nam in ipso, quo utimur Pontificali Romano *pag.* 3. *tit.* 3. hujusmodi Reconciliatio exhibetur ritu deprecatoriis tantummodo verbis constante. Propterea dubitabimus, quin nunc Sacramentalis absolutionis forma *indicativa* adhibeatur? Quod si inepta, quae ex illo ritu oriretur, isthaec dubitatio esset, nullam quoque MORINVS inesse vim suo illi ex Ritualibus antiquis Libris argumentandi generi comperisset. In hunc etiam Canonem Protestantes intendant, quum enim veteres Missales Libros ubi evolverint, eosdem ipsos, quibus nos ROMANI utimur, ritus obtinuisse; & (quod gravius est) eadem, quae antiqui Christianae fidei sectatores in conficiendis Sacramentis, in Sanctorum suffragiis implorandis, in explicandis praecipuis doctrinae nostrae capitibus verba usurpare, animadvertant, quei fieri potest, ut serio secum ipsi reputent, nos diversa a Majoribus nostris sentire? Numquid nos adeo ineptos sibi consingunt, ut contraria dogmata iisdem omnino verbis designari existimemus, nec qui a Veterum placitis descíscere velimus, illorum quoque formulas abjiciendas nobis esse intelligamus?

IX. CANON XII. *Prudens conjectura de tempore, quo primum Liber aliquis Liturgicus scriptus, aut illi quidpiam additum fuit, interpretationum difficultates interdum e medio tollit.* In *Leoniano* Sacramentario col. 454. haec legitur oratio: *Deus confitentium te portio defunctorum, preces nostras, quas in famuli tui* SILVESTRI *Episcopi depositione deferimus, propitiatus adsume, ut qui nomini tuo ministerium fidele dependit, perpetua Sanctorum tuorum societate laetetur.* In *Gregoriano* autem haec exstat: *Annue nobis Domine, ut animae famuli tui* LEONIS *haec prosit oblatio &c.* Ibi de S. SILVESTRO, heic de S. LEONE M. sermonem esse nullus dubito. Quei hoc? inquiunt Protestantes. Pro Sanctis orat Ecclesia? Indigent illi nostris

ftris precibus? Non igitur pro nobis intercessores idonei sunt. At orationes illas tunc perscriptas fuisse, quum primum Sancti illi viri decesserunt, atque adeo de aeterna illorum gloria certi Fideles non erant, facile est perspicere, & ipsum *depositionis* nomen in S. SILVESTRI oratione usurpatum satis ostendit. Et mirabimur, Ecclesiam, quae Sanctorum precibus se se commendat, pro illis orasse? Ubi autem illorum ceu Sanctorum memoria coli coepit, seu vetustatis reverentia quadam, seu quia ad gloriae augmentum referri commode poterat, quod primum ipsam gloriae adeptionem spectavit, eaedem retentae sunt orationes, sic tamen ut aliae his adderentur, quae Catholicum de Sanctorum invocatione dogma disertis verbis exprimerent. Certe orationem illam S. SILVESTRI haec sequitur in eodem *Leoniano* Sacramentario. *Hanc igitur oblationem, quaesumus Domine, placatus intende, quam in* S. SILVESTRI *Confessoris, & Episcopi tui commemoratione suppliciter immolamus, ut & nobis proficiat hujus pietatis affectus, & illum beatitudo sempiterna glorificet*. In *Gregoriano* vero tertia haec oratio legitur: *Deus qui animae famuli tui* LEONIS *aeternae beatitudinis praemia contulisti, concede propitius, ut qui peccatorum nostrorum pondere premimur, ejus apud te precibus sublevemur*. Vide Cl. TROMBELLI dissertationem II. cap. xxxii.

X. CANON XIII. *Perpendendum est etiam, quo loco hoc, illudve in Liturgicis Libris legatur; heinc enim plana facilisque expediendarum difficultatum via patere poterit*. Si *Lutherianus* ille Theologista, qui *Antimuratorium* edens grande aliquid moliri sibi visus est, *Johannes Augustinus* ERNESTVS canonem hunc ob oculos habuisset; non se nobis ridendum objecisset, dum pag. 59. *conjunctionem Corporis & Sanguinis Christi*, quae in *Mozarabica* Liturgia memoratur, esse κοινωνίαν ait, *quae fit edendo atque bibendo*, PERCEPTIONEM, idque *etiam e Concilio Toletano quarto, quod Saeculo* VII. *fuit, Can.* XVIII. *patere*: POST ORATIONEM DOMINICAM, ET CONIVNCTIONEM PANIS ET CALICIS BENEDICTIO SEQUATVR. Quid enim ineptius, quam *conjunctionem* Mozarabum *perceptionem* interpretari, quum *Mozarabes* verba illa dicere jubeantur, non dum Sacerdos Eucharistiam adcipit, sed dum fragmentum oblationis, seu panis in calicem mittit, quod nos *commixtionem, & consecrationem Corporis & Sanguinis Domini Nostri Jesu Christi appellamus, immixtionem panis in vinum* AMALARIVS, *immissionem panis in calicem* MICROLOGVS, GRAECI *sacrum unctionem* vocant? Utinam ERNESTVS ipsum Missale *Mozarabicum* consuluisset! Vidisset profecto aliud conjunctionem illam non esse, quam *mittere particulam* jam confractam ante Orationem Dominicam *in calicem*. Sed de hoc satis. Ad hunc Canonem spectat P. VRSII animadversio in *dissert. de Chrismate Confirm.* pag. 265. adversus eos, qui in oratione *ad consignandos infantes* Confirmationis formam constituunt. *Est etiam*, inquit, *illud in laudatis Ordinibus ac Ritualibus animadvertendum, quod Confirmatio cum Chrismate ab Episcopo peragenda Communioni Corporis & Sanguinis Christi praemittitur: sed Oratio ad consignandos Neophytos*: Omnipotens sempiterne Deus, qui regenerare dignatus es &c. *communioni a Presbytero administratae subjicitur. Unde manifesto colligitur, eam seorsim a Chrismatione, & separatim sumptam habitam non esse pro Sacramento Confirmationis; antiquo enim Ec-*

clesiae ritu .... Confirmatio Communioni Corporis & Sanguinis Christi praeibat. Praedicta igitur Oratio, ubi solitaria legitur, ad Confirmationis Sacramentum minime pertinebat, alioquin Communioni praeposita fuisset; sed absente Episcopo a Presbytero fundebatur (quod MARTENIVS conjecerat) *ut invocatione super Neophytum septiformis gratiae Spiritus Sancti Confirmationis defectum qualitercumque suppleret.* At quidem *Josephus Aloysius* ASSEMANNVS *in diss. de Confirm.* pag. XLI. haec nihil Theologorum illorum, qui formam Sacramenti in illa Oratione collocant, doctrinam enervare, quum hi non quamcumque orationem, sed a Legitimo Ministro, & ad finem ab Ecclesia intentum recitatam formam Sacramenti contendant. Verum vir doctus animadvertere debuit, quorsum ista ab VRSIO post MARTENIVM adlata sint. Non enim eo spectarunt hi, ut ista observatione Orationem illam formam Confirmationis non esse suaderent (quod profecto hisce non evincitur) sed ut Theologis responderent, qui quod in plerisque Ritualibus Libris sola & nuda legitur Oratio ad consignandos infantes, in ea sitam esse Confirmationis formam docuerant; atque haec certe istorum ratio illa animadversione plane infringitur.

XI. CANON XIV. *Ritus, qui verba aliqua comitatur, subsequiturve, ad illa opportune interpretanda plurimum confert.* Quo in genere, inquit *Mabillonius de Lit. Gallic.* lib. I. cap. I. praeclarum est in Missa *Mozarabica* institutum, ut recitato Canone Sacerdos hostiam consecratam super Calicem tenens Symbolum CP. praecinat ex decreto Concilii tertii *Toletani*, subsequente Cleri, & populi concentu. Hac enim confessione omnes & singuli contestari videntur, se ea fide verum Christi Corpus, & Sanguinem in Eucharistia credere, qua fide Omnipotentem Deum unum atque Trinum, ac Filium incarnatum credunt. Simili argumento usus est contra *Graecos* doctissimus Cardinalis BESSARION, ut consecrationem per Evangelica verba peragi, non autem per subsequentem Spiritus Sancti invocationem efficeret. Nimirum Sacerdotibus non submissa, uti apud nos, sed clara voce verba Evangelica pronuntiantibus solet apud *Graecos* Populus respondere *Amen*: *quasi dicat*, inquit Bessarion, *vere ita est, ut dicis .... Amen igitur ad ea verba respondens populus: certe, inquit, Corpus & Sanguis Christi sunt munera ista proposita; ita credimus; ita confitemur.* Ea ergo *Graecorum* persuasio est, elementorum transmutationem verbis Evangelicis peragi.

XII. CANON XV. *Interpretatio, quam absurdum consequitur, absurda & ipsa est.* Hujusmodi interpretatio est, quam DALLAEVS *Euchologio Graecorum* adtingit; quod enim in eo officium Baptismi & Unctionis eodem titulo: *Ordo Baptismatis* praenotetur, unctionem illam esse caeremoniam, non Sacramentum diversum colligit; at cur eodem quis jure non inferat, ne ipsam quidem Eucharistiam diversum esse a Baptismo Sacramentum, quum olim simul cum Baptismo, & Confirmatione soleret administrari? Ne ergo in absurdissimam hanc consequutionem delabamur, dicere praestat, officium, ritumque administrandae Confirmationis sub officio Baptismi contineri, quia statim a Baptismo conferri solebat.

CA-

CAPVT VII.

Satisfit argumentis primo capite propofitis.

I. Unum jam reftat, ut quae primo capite contra Liturgicorum Librorum in rebus Theologicis auctoritatem propofuimus, argumenta accurate diluamus. Quod ut praeftem, a primo exordium fumens ajo, LE BRVNII, PINIIQVE, nullam ante quinctum faeculum Liturgiam fuiffe fcripto configuatam docentium fententiam multis refelli poffe, ac mea quidem opinione graviffimis monumentis. Non heic ego illa adferam, quum fatis fit doctiffimos viros commemorare, qui in hoc argumenti genere fumma cum laude verfati funt, MERATIVM, inquam *in Gavantum T.* I. SALAM in Notis ad BONAE Cardinalis res Liturgicas *T.* I. *p.* 123. *feqq.* MVRATORIVM *diff. de Liturg. Rom. c.* I. ASSEMANNVM *Lib. IV. P. I. Cod. Liturg. p.* 137. *feqq.* Unum ipfe argumentum promam, quod difficillimum vifum mihi femper eft in BRVNII, PINIIQVE fententia: quis enim perfuadere fibi poffit, non exiguam certe orationum, confecrationum, benedictionum, antiphonarum farraginem, quae tamen fequentibus faeculis multum adcrevit, memoriae ab omnibus Epifcopis, Presbyterifve fuiffe mandatam, & veluti ex tempore quatuor faeculis recitatam? Narrat *Gregorius* TVRONENSIS *hift. Franc. Lib. II. cap. XXII.* SIDONIVM ARVERNORVM *Epifcopum quadam die ad feftivitatem Bafilicae Monafterii* S. CYRIACI *invitatum adceffiffe, ablatoque fibi nequiter Libello, per quem facrofancta follemnia agere confueverat, ita paratum a tempore cunctum Feftivitatis opus explicuiffe, ut ab omnibus miraretur, nec putaretur ab adftantibus hominem loquutum fuiffe, fed Angelum.* ARVERNIS ergo miraculum quoddam vifum fuit, SIDONIVM unius *feftivitatis opus* memoriter femel compleffe, nec BRVNIVS, PINIVSQVE dubitant, ifthaec miracula quatuor faeculorum fpatio amplificare, illaque ad omnes omnium toto late Orbe Ecclefiarum Miniftros extendere? Et illud heic quoque notandum, quum SIDONIVS a. 471. Epifcopus fit renunciatus, annoque 488., aut infequente vita cefferit, quo tempore illa adciderunt, pervulgatum traditione effe debuiffe, uno folum ante faeculo miniftros omnes *feftivitatum opera* memoriter compleviffe, uti tunc SIDONIVS; quid ergo tanta SIDONIVM admiratione profequebantur ARVERNI? Quamquam demus, veram effe LE-BRVNII ac PINII fententiam, concedamufque quincto primum faeculo Liturgias fcribi coepiffe. Illae utique fcripto commendatae tum fuerint, quae antea memoriter recitabantur. Quamobrem eadem praeftabunt auctoritate, qua fi a primis Ecclefiae incunabilis fuiffent perfcriptae, pollerent.

II. Difficilius fortaffe videbitur fecundum, quod ex fuppofitis Apoftolorum nomini Liturgiis fumebatur, expedire argumentum. Illud tamen cum *Natali* ALEXANDRO, TILLEMONTIO, aliifque *Romanae* noftrae Communionis doctiffimis Criticis lubens conceffero, quae Apoftolorum nomine circumferuntur Liturgiae, eas multo recentiores effe,

esse, suisque Auctoribus suppositas. At nulla id fraude factum contendo; IACOBVM enim, ceterosque Apostolos Liturgiam quampiam, seu Ordinem precum in Sacramentorum administratione, atque Eucharistiae praesertim immolatione servandum constituisse prudens nemo inficiabitur. Quare cum processu temporis aliqua in illis immutari, demi nonnulla, addi alia contigerit, Apostoli, a quo primum Liturgia edita fuerit, nomen retentum est tum in tantum Auctorem reverentia, tum eorum, quae ab illo profecta fuerant, atque etiam tum usurpabantur, ratione. *Gregorianum* dicimus *Romanum* Missale, licet multis auctum ab insequutis Pontificibus; neque tamen dolo id malo a nobis confingitur, aut falsum est, pleraque a M. GREGORIO profecta esse, quae in eo Missali continentur. Certe si Apostolis Liturgiae, de quibus agimus, fraude tributae fuissent, cautior esse mendax impostor debuit, neque (ut cetera mittam) Sanctorum, qui diu post Apostolis vixere, dignitatumque in Ecclesia post Apostolicum aevum institutarum mentionem facere. Ad GELASIANVM Sacramentarium quod spectat, BASNAGII ratiunculas egregie dissolverunt MVRATORIVS, atque VEZZOSIVS *Praef. in VI. Thomas. Oper. volumen*, ut dubio locus non sit, quin quod GELASII nomine inscriptum THOMASIVS edidit Sacramentarium, illud revera Auctorem GELASIVM habeat. De LEONIANO difficilius est dicere quid sentias. Illud tamen extra controversiam est, quod MVRATORIVS, & BALLERINII *T. II. Leonian. Operum* demonstrarunt, *Romanum* esse vetustissimum Sacramentarium, multaque LEONIS M. in eo exstare. De Codice archetypo nolim ego cum PEREZIO viro docto, atque amicissimo contentionis funem trahere: fuerit ille post LEONIS aetatem perscriptus. Etiam GELASIANI Sacramentarii exemplum, unde THOMASIVS illud vulgavit, non solum post GELASIVM, sed etiam post GREGORII M. Pontificatum fuisse novimus exaratum; quin tamen a GELASIO opus illud possit abjudicari. Itaque Sacramentarium GELASIANO vetustius longe post M. LEONIS aetatem ab harum rerum studioso aut eruditionis, aut pietatis caussa describi potuit. Quod si praefracte velis haec omnia ex impostorum officina primum prodiisse, vide quam liberaliter agam: adsentiar, modo illud concedas, quod negari a quoquam non potest, ab Ecclesiis, quibus deinde suppositi hi libri usui fuere, ritus in illis praeceptos, traditamque doctrinam fuisse probatam. Nam, ut *Josephus Aloysius* ASSEMANNVS rectissime scripsit T. III. Cod. Lit. p. xxvIII., *auctoritas Liturgiarum non ex titulis, sed ex usu Ecclesiarum repetenda est; sunt enim non unius quamtumvis Magni Doctoris voces & verba, sed Ecclesiarum, quae unanimi consensu eam sacrorum formam precesque probarunt.*

III. Codicum, quae tertio loco objiciebatur, perturbatio, atque imperfectio nihil Liturgicorum Librorum detrahit auctoritati. Nam ad perturbationem quod adtinet, ea potius vetustissimorum saeculorum imaginem ostendit, quibus Liturgicae res nondum eo concinno ordine dispositae erant, quem saeculis labentibus obtinuerunt. Ita ejusmodi perturbatio, ut de LEONIANO Sacramentario agentes BALLERINII *Praefat. pag. X.* acute animadverterunt, quae hisce Liturgicis collectionibus nonnihil videtur detrahere, ipsarum antiquitatem demonstrans,

ftrans, in non exiguam earumdem commendationem redit. De imperfectione librorum nunc dicam. Ea quidem Liturgicis nostris cum ceteris omnino libris sive temporum injurias, sive amanuensium negligentiam ignorantiamque passis communis est, ut siquid propterea Liturgicis Codicibus decedit auctoritatis, decedere etiam debeat MSS. Sanctorum Patrum, atque adeo Bibliorum exemplis. Verum siquid video, salva utrorumque auctoritas est. Non enim ex iis, quae in aliquo Codice desunt, vel librariorum oscitantia certissime vitiata sunt, sed ex iis, quae in eo leguntur, argumenta promimus. Codicum imperfectione ad vim negantis argumenti infringendam abuti solum quis potest. Sed de hoc superius egimus.

IV. Ad Codicum Liturgicorum interpolationes, quae quartum erant argumentum, sermonem converto. Si Adversarii velint, vetustiores Liturgicos Codices pauciores, quam in recentioribus exstent, Sanctorum sollemnitates, Missasque continere, ritusque aliquos, precesque antiquioribus superadditas, nihil dicent quod & verum non sit, neque nobis officiat. Nam id contingere necessum erat, Sanctorum numero in dies aucto, ac religione honestiorem quamdam faciem populorum Principumque beneficiis induta. At ubi ostendent, in Liturgicos Libros nova inlata fuisse dogmata a veteribus aut non tradita, aut etiam reprehensa? Sacramentorumque substantiam in illis mutatam? quod tamen unum Liturgiarum auctoritatem labefactaret. Immo vero quum in omnibus Liturgicis Libris etiam, qui vetustatem majorem praeseferunt, iidem ritus quod ad substantiam adtinet, eademque dogmata reperiantur, neque repente omnes Ecclesias in eas res conspirasse veri esse simile videatur, incredibile omnino est interpolationibus hujusmodi fuisse illos vitiatos. Adde vigilantiam illam, qua Ecclesiae Praesules curasse, ne quid falsi, superstitiosi, atque a majorum fide alieni in Liturgias irreperet, capite IV. confirmavimus; haec enim magno argumento est, quae in Liturgicis Libris longo saeculorum intervallo notantur adcessiones, eas disciplinae esse posse, non fidei, morumque doctrinam.

V. At haeretici nefarias manus Liturgicis Libris intulerunt. Non negaverim, immo praeter ea, quae in argumento Adversarii adtulere, scio *Leonem* ALLATIVM plures in *Triodio*, *Pentecostario*, aliisque *Graecorum* libris errores castigasse. Verum haereticorum perfidia suspicionem falsi adspergit non codicibus his, quos Ecclesia Catholica semper habuit, sed illis solis, qui fuerunt in haereticorum potestate, quemadmodum in simili omnino argumento Cl. GERMONIVS ajebat *de Vet. haeret. Eccles. Cod. corrupt. L. I. p. II. pag.* 157. Nonne haeretici Sanctorum Patrum libros, ipsaque utriusque Instrumenti divina volumina turpissime corruperunt? Consule citatum eruditissimi GERMONII opus. Ergone propterea Sanctorum Patrum commentationibus, sacrarumque Scripturarum Codici nulla erit auctoritas? neque ex illis licebit Theologo sententias suas, ac fidei dogmata confirmare? Quid? quod certum esse debet, Liturgicos Codices ab Haereticis corruptos, a Catholicis Episcopis vel abolitos, vel emendatos fuisse. PRISCILLIANISTAE in Dominicae Passionis contemptum feria v. in coena Domini non modo

do solvebant jejunium Quadragesimae, sed Missas defunctorum celebrabant. Hos Concilium Bracarense *can. XVI.* repressit statuens: *si quis feria Paschali, quae est coena Domini, hora legitima, post nonam jejunus in Ecclesia Missas non tenet, sed secundum sectam* PRISCILLIANI *festivitatem diei ab hora tertia, per Missas defunctorum soluto jejunio colit, anathema sit*. Nec putabimus, Catholicos Praesules, quibus adeo cordi fuit, ne haereticorum disciplina in nostras Ecclesias abusus inveheret, magis curasse, ne corrupti ab illis codices fidem, morumque doctrinam labefactarent? De Codicibus certe ab ELIPANDO, & FELICE vitiatis, quos tamen paucissimos fuisse cum viris doctissimis conjiciendi locus est, indubium esse video P. LE BRVNIO, & P. *Johanni* PINIO *de Lit. ant. Hispan. num.* 157. illos *postmodum vel abolitos* (quod LESLAEO p.xxxvi. ob eorumdem paucitatem praeplacet) *vel correctos, ac primaevae integritati restitutos fuisse simulatque saepe dicta haeresis* (Adoptivorum) ita desiit, ut vel nullos amplius habuerit sectatores, vel forte paucissimos, eosque occultos. Haereticorum autem, quorum etiamnum sectae perdurant, libros non moror; quamquam in his saepe videas Catholicorum dogmatum, quae impie deseruerunt, vestigia, & ubi nobiscum consentiant, invictum Traditionis argumentum adversus alios haereticos alia docentes suppeditant. Quod vero extremo loco dicebatur de Missis pro damnatorum aut salute, aut levamine, quae in quibusdam *Occidentalium* Ecclesiarum Missalibus extant, ex iis facile diluitur, quae *cap.* III. de delectu Liturgicorum Codicum definivimus, non enim singularum Ecclesiarum Liturgica volumina erroris expertia esse defendimus; hoc de Ecclesiae universae: hoc de plerarumque praesertim *Occidentalium* Ecclesiarum Liturgicis Libris propugnavimus. Quantum vero Ecclesia *Romana*, quantum pleraeque Ecclesiae aliae ab ea sententia abhorruerint, & PETAVIUS docuit, & nos ipsi in notationibus ad eumdem, qui in argumento indicatur, PETAVII locum fusiore calamo persequuti sumus.

VI. Demum ut de mira illa Liturgiarum varietate ac discordia, quae ab adversariis jactatur, aliquid disseram, ea adeo non officit Liturgiarum auctoritati, ut illam potius confirmet. Quum enim in Liturgiis precum, rituumque discrepantia admodum dissidentibus eadem doceri dogmata, eadem sacramenta, easdem, quod ad sensum attinet, atque substantiam, sacramentorum formas animadvertimus, insolentissimae esset insaniae erroris isthaec redarguere. Nam ut Augustinus ajebat *lib. IV. de Bapt. cap. XXIV. Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum, sed semper retentum, nonnisi auctoritate Apostolica traditum rectissime creditur*. Sed de Liturgiarum varietate disputantes adi SALAM in BONAE res Liturgicas. *T.* 1. *p.* 165. *seqq.* & *Josephum Aloysium* ASSEMANNVM *T. IV. Cod. Lit. p.* 1. *pag.* 127. *seqq.* Atque heic finem Dissertationi nostrae imponimus.

FINIS.

BIBLIO-

BIBLIOTHECAE RITVALIS

LIBER PRIMVS.

De Libris ad ſacros utriuſque Eccleſiae Orientalis, & Occidentalis ritus pertinentibus.

CAPVT I.

De Libris Eccleſiaſticis ad ſacros ritus pertinentibus quinam egerint.

I. IBROS Liturgicos atque Eccleſiaſticos, quibus ritus ſacri continentur, non pauci percenſuerunt. Atque utriuſque quidem Eccleſiae Libros enumerat * *Chriſtoph. Matthaeus* PFAFFIVS *Lutheranus* in diſſert. de *Liturgiis*, *Miſſalibus*, *Agendis*, & *Libris Eccleſiaſticis Eccleſiae* Orientalis, & Occidentalis *veteris & modernae*. Prodiit haec primum *Tubingae* MDCCXVIII. Addita deinde fuit *Inſtitutionibus hiſtoriae Eccleſiaſticae*, quas idem PFAFFIVS *ibid.* vulgavit MDCCXXI. 8. Confer *Acta Eruditorum Lipſienſia* a. MDCCXXII. pag. 74. Huc referri poteſt * *Joh. Andreae* SCHMID Diſſertatio *de Lectionariis* Orientalis & Occidentalis *Eccleſiae*: edita fuit *Helmſtadii* MDCCIII. Orientalis & Occidentalis Eccleſiae libri, a quonam percenſ.

II. *Graecae* vero Eccleſiae Libros Liturgicos recenſet *Leo* ALLATIVS in diſſert. *de Libris Eccleſiaſticis Graecorum*, quam cum alia ejuſdem ALLATII diſſertatione, & *obſervationibus variis* a. MDCXLVI. excudit *Pariſiis Sebaſtianus Cramoiſy* 4. Eamdem * *Joh. Albertus* FABRICIVS *Hamburgi* a. MDCCXXII. ad calcem quincti *Bibliothecae Graecae* a quonam Graecae;

voluminis recudit, quibusdam subjunctis adnotationibus. * *Guilielmus* CAVE in eodem versatus est argumento. *Scriptorum* enim *Ecclesiasticorum historiae Litterariae* tres adtexuit dissertationes, quarum secunda *de Libris & officiis Ecclesiasticis Graecorum* inscribitur. Ac multo uberior haec est *Allatiana* recensione; aliquot tamen Libros indicat, qui nostri argumenti non sunt, ut *βίβλον κανόνων* es. Hanc CAVEI dissertationem quibusdam suae sectae expunctis erroribus, adjectisque non paucis observationibus in meam intuli dissertationem *de usu Librorum Liturgicorum in rebus Theologicis* Tom. I. *Thesauri Theologici Venetiis a Nicolao Pezzana* editi, primumque ejus dissertationis caput constituit.

a quonam Latinae.

III. Libros quoque *Latinorum* Liturgicos ejusdem dissertationis Capite II. enumerandos suscepi. Idem ante me praestiterat * *Nicolaus Petrus* SIBBERN in *schediasmate*, quod videre mihi non licuit, *de Libris* Latinorum *Ecclesiasticis*, *in quo praecipui* latinae Ecclesiae veteris, & modernae Romanae Libri Liturgici *ordine Alphabetico enumerantur*, *VVittembergae* MDCCVI. 8. Ex Catholicis pauca *de Libris Ecclesiasticis Latinorum* invenies apud *P. D. Gregorium* ZALLWEIN *Tom. II. Princip. Jur. Eccles. quaest. 1. cap. 22. §. 14. pag. 86. seqq. & P. Leodegarium* MAYER *in explicatione compendiosa litterali historica Ceremoniarum Ecclesiasticarum P. I. cap. 8. pag. 103. seqq.* Exstat praeterea *Dominici* GEORGII dissertatio *de Libris Liturgicis* S. R. E., ac secunda est ex quatuor, quas Libro tertio *de Liturgia Romani Pontificis* auctor praemisit Romae MDCCXLIII. 4.

IV. His addatur * *Chr.* Godofredi HOFFMANNI *dissertatio de Libris ceremoniarum, & rituum Ecclesiae & Curiae Romanae*. Praemissa est ab eo *novae Scriptorum & monumentorum collectionis* tomo secundo *Lipsiae* MDCCXXXIII. 4.

CAPUT II.

COLLECTIONES.

I. A. Assemani Codex Liturgicus.

I. ANtequam singula Librorum, quibus Ecclesiae ritus continentur, genera percensere adgredior, de collectionibus quibusdam amplioribus, agendum est. Duae autem sunt, altera edi coepta, sed abrupta, atque imperfecta; altera promissa. Prima illa auctorem habet Cl. *Josephum Aloysium* ASSEMANUM. Hic primi voluminis, quod anno MDCCXLIX. *Romae* prodiit in 4. ex typographio *Komarekii*, titulus est: *Codex Liturgicus Ecclesiae universae in XV. Libros distributus, in quo continentur Libri Rituales, Missales, Pontificales, Officia, diptycha &c. Ecclesiarum* Occidentis, & Orientis. Quid hoc in opere praestandum sibi esset, auctor explicat in praemissa ad *Clementem* ARGENVILLIERES tunc *P. M. Benedicti XIV.* Auditorem, postea S. R. E. Cardinalem epistola. „ Codicem, inquit.... quindecim Libris... repraesento, quorum *I. de Catechumenis. II. de Baptismo. III. de Confirmatione. IV. de Eucharistia. V. de Poenitentia. VI. de Extrema Unctione. VII. de Matrimonio. VIII. de Minoribus Ordinibus. IX. de Sacris Ordinibus. X. de Religiosorum initiatione, Benedictione, & consecratione.* „ XI.

„ *XI. de Psalmodia . XII. de Benedictionibus & Consecrationibus Episcopis* „ *reservatis . XIII. De Benedictionibus Sacerdotalibus . XIV. de Suffragiis* „ *Defunctorum . XV. de Sanctorum Canonizatione , Festis , Kalendariis &c.* „ Quibus Libris omnes Ecclesiasticos Libros , quovis demum nomine „ insignitos , divina officia , omnesque sacros ritus nedum antiquatos , „ sed & vigentes comprehendo . Novi equidem *Liturgiae* nomen per „ excellentiam quamdam Sacrosancto Missae Sacrificio tribui ; at illud „ in amplissima notione usurpo , qua ex sui etymo quodlibet seu offi- „ cium , seu ministerium publicum sonat . Pontificales propterea , Ri- „ tuales , seu Sacerdotales , Missales , Caeremonialesque Libri Liturgici „ erunt , quemadmodum & Psalmodiae , seu Cursus , Kalendariorum &c. „ Codices , cum ministeria contineant , seu publica officia & quidem „ Sacra Ecclesiae universae , videlicet omnium Ecclesiarum tam *Occi-* „ *dentis* , quam *Orientis* , & hujus quidem Ritus propriis linguis , ac „ characteribus in latinum sermonem fideliter conversos e regione exhi- „ bet Codex noster . *Occidentales* porro Ecclesiae , quarum Liturgias „ damus , sunt *Romana* omnium Mater , Caput , & Magistra ; *Gallica-* „ *na* verus , *Hispanica* , seu *Mozarabum* , *Mediolanensis* , seu *Ambrosiana* ; „ singularesque aliae . *Orientales* autem quinque numeramus responden- „ tes totidem Nationibus , quae *Asiam* , *Africam* , ac partem *Europae* co- „ lunt , & *Constantinopolitano* , *Alexandrino* , *Antiocheno* , ac *Hierosolymitano* „ Patriarchatibus subsunt , *Graecorum* nimirum , *Aegyptiorum & Abyssi-* „ *norum* , *Armenorum* , *Chaldaeorum Nestorianorum* , ac *Malabarum* , *Sy-* „ *rorum* Orthodoxorum , & Heterodoxorum . Heinc Ecclesiae univer- „ sae Liturgicum Codicem jure collectionem hanc meam inscripsisse „ me certe inficias non ibis , Vir Amplissime , eo etiam nomine , quod „ non Ecclesiasticorum Rituum Expositores proferam , sed Libros ipsos „ Liturgiarum , publicas scilicet universae Ecclesiae cum aliis alterius „ omnino generis libris non immixtas , nec longis tractationibus inser- „ tas , aut interruptas , neque subjectis adnotationibus aut commentario- „ nibus adauctas tabulas , seu monumenta illa , quae ad usum praedi- „ ctarum Ecclesiarum conscripta publicam quodammodo auctoritatem , „ non privati Scriptoris offerrent , seposui ; eaque , caeteris dimissis , si- „ mul collegi edita ab aliis , & MSS. quae reperire licuit , & in unum „ corpus composui . Quam compositionem , collectionemque non utilem „ modo , sed & necessariam ratus sum , cum ob methodum collectio- „ nis , tum ob monumenta ; illa namque nova plane est , haec vero mul- „ ta nunc primum lucem adspiciunt : & *Orientales* quidem Liturgiae „ pleraeque vel nunc prodeunt , vel nova versione donantur . *Occiden-* „ *tales* etiam multi MSS. Codices Missales & Psalmodiae ad usum *Romanae* „ Ecclesiae ante 500. & 700. annos conscripti , quos Cl. *Nicolaus* ANTO- „ NELLVS eximia virtute , & doctrina insignis Praesul nobis commu- „ nicavit , nunc primo evulgantur ; illa vero monumenta , quae ab aliis „ jam recusa fuere , ad MSS. *Vaticanorum* , aliorumque Codicum fidem „ castigata , & exacta recensebimus ; variantes quasque lectiones adno- „ tabimus ; Ecclesiasticorum Scriptorum , & Codicum Liturgicorum Ca- „ talogum , rerumque in Codice nostro contentarum syllabum , seriem , „ & ordinem adjungemus . Singularum pariter Ecclesiarum , ac Natio-

„ num compendiariam pertexemus historiam, tandem obscura quaeque
„ Liturgiarum loca illustrabimus. Quae omnia ita exsequi conabimur,
„ ut Lectoribus nec fastidium generemus, neque confusionem creemus;
„ debitores namque sumus sapientibus, & insipientibus: Doctorum pro-
„ inde virorum eruditioni nobis consulendum, & studiosae juventutis,
„ ac Liturgicorum Candidatorum utilitati inserviendum fuit. Quam-
„ obrem variantes lectiones, Scriptorum Catalogum, Codicum, sylla-
„ bum, rerum seriem, hisque similia, quae docti viri pro sua erudi-
„ tione merito ac jure postulant, in supplementum ac Appendicem,
„ quam paramus ad Codicem, rejecimus. Historiam Nationum in Pro-
„ legomenis ad Missales Libros tractamus; obscura Codicis loca, quae
„ expositione egeant, communia omnibus Ecclesiis, in Institutionibus
„ (quas Deo dante brevi absolutas in publicam edemus utilitatem)
„ illustramus; peculiaria huic vel alteri Ecclesiae in praefatione ad sin-
„ gulos libros expedimus. Hinc ab adnotationibus & commentationi-
„ bus Codici subjiciendis abstinemus, quas candidatis superfluas credi-
„ mus, Doctis viris injurias arbitramur; haud enim in animum nostrum
„ inducimus eos oscitanter Codicem nostrum lecturos, ut iis nostras subij-
„ ciamus observationes. „

II. Primo igitur volumine primus, qui de *Catechumenis* agit, liber continetur sex in capita tributus. Primum complectitur ordines Ecclesiae *Occidentis*: secundum Patriarchatus *CPolitani* Ordines ex *Graecorum Euchologio*: tertium *Alexandrinae* Ecclesiae Liturgias ex *Coptico* sermone conversas, quibus *Aethiopice* redditis utuntur *Abyssini*: quartum officium *Armenorum*, qui etsi *Monophysitis* adhaereant, peculiarem tamen ritum habent, & quidem antiquissimum: quinctum *Chaldaeorum* ordinem communem Catholicis, ac *Nestorianis* in *Chaldaea*, *Perside*, *Malabaria*, aliisque *Indiarum Orientalium* locis commorantibus: sextum demum Ecclesiae *Antiochenae*, & *Hierosolymitanae* Liturgias concludit, quibus promiscue, ac indiscriminatim utuntur *Syri* Orthodoxi, & Haeretici.

III. Eodem anno MDCCXLIX. apud *Angelum Rotilium* excusus est liber *secundus de Baptismo*, quo secundum operis volumen concluditur. Liber tertius *de Confirmatione*, *in quo Confirmationis ordines omnes antiqui ac recentes editi, tum inediti Ecclesiarum Occidentis, & Orientis nunc primum prodeunt*, praevia dissertatione, in qua praecipue ex Ritualibus Libris catholica de hoc Sacramento veritas adversus *Dallaeum* confirmatur, a. MDCCL. apud eumdem *Rotilium* editus fuit. Hunc excepit a. MDCCLI. Libri quarti *de Eucharistia* pars prima, seu Missale *Romanum vetus*, praemissa huic quoque dissertatione *de origine Liturgiarum*. Nomine autem *Missalis Romani veteris Gelasianum* indicatur. Pars Libri IV. secunda, quae Missale *Hierosolymitanum* (Liturgiam scilicet *S. Jacobi*, in eamque S. IOHANNIS MARONIS luculentam expositionem) exhibet, ann. MDCCLII. lucem adspexit. Anno MDCCLIV pars tertia prodiit apud heredes *Barbiellini*, in qua Sacramentarium *Veronense*, vulgo *Leonianum* recusum fuit. Accessit dissertatio, in qua *Novatorum formulae exhibitae illegitimae demonstrantur*. Consultius equidem fuisset haec in secundam partem conferre; fruamur tamen uti licet, eruditi Auctoris laboribus. Utinam quae ad Liturgiam spectant, omnia absolvisset! Eodem

ta-

tamen anno MDCCLIV. licet omissa generali illa *Codicis Liturgici* inscriptione, *Missale Alexandrinum S. Marci* seorsum vulgavit, in quo *Eucharistiae Liturgiae omnes antiquae Ecclesiarum Aegypti* Graece, Coptice, Arabice, & Syriace *exhibentur*, addita *de Theraupetis* dissertatione. Atque hoc volumen *Codicis Liturgici* septimum est.

IV. Iam operis seriem videbimus abruptam. Quincto enim, sexto, & septimo Libris in aliud tempus reservatis transiit Auctor a. MDCCLV. ad octavum *de Ordine*, & quinque tomis *Johannis* MORINI commentarium *de sacris Ordinationibus* iterùm protulit, quibusdam tamen cum praefationibus tum additamentis locupletatum. Pars prima, uti dixi, anno MDCCLV., secunda anno MDCCLVI. tertia an. MDCCLVIII. quarta & quincta anno MDCCLXIII. exiit; nec ultra in edendo hoc Liturgico Codice auctor processit.

V. Ipso illo anno MDCCXLIX. quo Codicem Liturgicum ASSEMANVS inchoavit, Cl. *P. Emanuel de* AZEVEDO *Soc. Jesu Thesauri Liturgici* a se edendi programma plaudentibus eruditissimis viris vulgavit. Integrum egregii operis prospectum non dabo; ea tantum exscribam, quae ad illud cujusmodi futurum esset, dignoscendum propius spectant. „ Placuit, inquit doctus *Lusitanus*, eum ordinem in veteribus „ Libris digerendis sequi, qui eos cum nostris veluti comparat ac com- „ ponit, quos quidem esse numero quinque nemo ignorat *Missale*, *Breviarium*, *Pontificale*, *Caeremoniale*, *Rituale* „.

Thesaurus Liturgicus a. P. de Azevedo promissus.

„ Itaque primam operis partem facimus eam, quae ad *Missae* Sa- „ crificium pertinet. Hanc uberrimam omnino, lectissimamque segetem „ adrigit olim *Jacobus* PAMELIVS in collectione illa sua, quam an- „ no MDLXXI. edidit, inscripsitque *Missale Latinorum Patrum*. Nos heic „ antiqua Sacramentaria, sive Libros Sacramentorum, sive Missales Li- „ bros collocamus, primumque facimus *Leonianum*. Maximi hoc prêtii „ monumentum esse, quod Vir clarissimus, mihique amicissimus *Joseph* „ BLANCHINVS primus in lucem protulit in *prolegomenis tom. IV. „ Anastasii* Bibliothecarii, nemo, qui illud legerit, inficiari potest. „ Hoc luculenta dissertatione illustrare adgressus est vir doctus, quam „ ibidem repraesentabimus. Subdemus huic *Gelasianum* Sacramentarium, „ utpote MABILLONIO teste, antiquissimum; tum *Gregorianum* cum „ Cl. *V. Antonii* MVRATORII Collectione, nec non cum aliis decem „ MSS. Codd. collatum; denique Missam *Illyrici*, quam dicunt perhi- „ beri antiquissimam.

II. „ Tomus. Hic singulares veteres Libros, quorum usus erat in „ Missae Sacrificio, conjiciemus, *Lectionaria*, *Antiphonaria &c.* Repraesen- „ tabimus *Comitem* sive Lectionarium S. HIERONYMO tributum, An- „ tiphonarium S. GREGORII, atque alia, quae *Jacobus* PAMELIVS „ edidit, vel apud MARTENE, ceterosque leguntur; nos vero ad ve- „ tustos Codd. MSS. emendavimus, ac supplevimus.

III. „ Tomus, *Liturgiae praecipuae a Romana diversae*: ac primum „ *Ambrosiana*; in qua exhibenda, ut nos viris sacrorum rituum studiosis „ satisfacturos speremus, facit Eminentissimi Cardinalis PVTEOBO- „ NELLI religiosissimi ac Sapientissimi Principis humanitas ac benefi- „ centia, cui multum ob eam rem nos obstrictum iri profitemur. Ad-

de-

„ demus huic *Aquilejensem* , deinde *Hispanam* , *Gothicam* , *Isidorianam* , „ *Mozarabicam* , aliasque adtingemus . Ipsum vero Missale *Mozarabum* , „ ut multorum votis obsecundemus , quod rarissimum est , & Liturgiam „ antiquissimam continet , dabimus integrum . Quam occasionem nacti , „ *Hispanorum* hominum pietatem , doctrinam , studiumque divini cultus „ ostendemus . Liturgiae *Mozarabicae* Psalmodiam & Breviarium adjun- „ gemus , quale editum olim est a Cardinali XIMENES : indicabimus „ tamen in Libri margine orationes , quae S. ISIDORI aetatem vel „ proxime adtingunt , vel sunt fortasse antiquiores . Curam etiam , di- „ ligentiamque nostram , profitemur in erratis emendandis , non typo- „ graphi quidem vitio , sed exemplorum *Ximenianae* editionis ; ad quod „ praestandum maximum nobis subsidium positum est in *Veronensi Go-* „ *thico-Hispano* a Cl. BLANCHINO edito *tom.* I. *in fin. part.* I. *in com-* „ *ment. ad oper. Ven. Card.* THOMASII . Accedent etiam ea , quae no- „ bis viros eruditissimos ex *Hispania* adlaturos speramus . Quidquid ve- „ ro in hanc rem praestabitur a nobis , quod eruditis viris poeniten- „ dum non videatur , aut quidquid commodi alii haurient , volo omnes „ debere Eminentissimo Card. *Silvio Valenti* GONZAGA magno littera- „ rum praesidi ac beneficentissimo Litteratorum hominum maecenati , „ qui cum selectissimis Libris Bibliothecam suam refserserit ; cum susce- „ pta opera quaelibet in publicam utilitatem omni ope juvet , nobis „ quoque in hac parte atque in ceteris multum liberalitate atque hu- „ manitate illa sua singulari contulit . „

IV. „ Tomus *Antiquus cursus* : complectemur vero omnia , quae „ ad Ecclesiasticam psalmodiam spectant ; *Ambrosianam* etiam , *Aquilejen-* „ *sem* , *Gallicanam &c.* „

V. „ Tomus *Ordines Romani* . Hanc primam partem *Romani* Cae- „ remonialis vulgavit MABILLONIVS , quam nos multo ampliorem „ faciemus ope codicum antiquissimorum , novasque observationes jam „ editis a viro doctissimo addemus ; quae vero homines ceteroquin do- „ cti , & sacrorum rituum scientissimi vel locorum distantia , vel penu- „ ria codicum optimae notae in illis edendis peccarunt , corrigemus , „ ineditos aliquot ordines *Romanos* , eosdemque antiquos vulgabimus „ .

VI. „ Tomus *Rituum Ecclesiasticorum Libri* . Hoc titulo editum fuit „ celeberrimum opus a *Christophoro* MARCELLO , quem ideo *Paris* „ DE CRASSIS insimulavit quasi alterius opus sibi adscripsisset , & my- „ steria caeremoniarum Pontificii sacelli evulgasset . Alterum hoc cri- „ minationis caput nihil obtinuit , cum saepius liber ille eruditis omni- „ bus viris plaudentibus fuerit divulgatus . Nos hoc praeterea curabi- „ mus , ut idem Liber ad *Augustini* PATRICII , qui verus illius Au- „ ctor esse putatur , autographum restituamus , notatis locis a MAR- „ CELLO interpolatis , quos *Paris* etiam de CRASSIS notavit . Li- „ brum vero sacrarum caeremoniarum a *Paride* eodem conscriptum , „ aliaque opera ferme hactenus inedita ejusdem auctoris publici juris „ faciemus , augebimusque opportunis animadversionibus , nec non in- „ signi appendice „ .

VII. „ Tomus *Liber diurnus Romani Pontificis* . Hunc HOLSTE- „ NIVS edere coeperat , vulgavit vero noster GARNERIVS . Hunc „ ve-

„ vero ad fidem antiquissimi Codicis Ven. Monasterii *S. Crucis in Jerusalem de Urbe* diligenter exactum repraesentabimus, atque insignibus „ monumentis locupletatum „.

VIII. „ Tomus *Pontificale Romanum*. Habebit hic Liber Anecdo„ torum monumentorum insignem appendicem adjunctam, & quae„ cumque ad hoc argumentum spectare possunt.

IX. „ Tomus *Rituale Romanum*. Hoc quoque Anecdotorum Appen„ dice non exigua nec vulgari auctum dabimus. Omittimus *Caeremonia„ le Episcoporum*, quod recentius opus sit; quae vero ad rem nostram „ faciunt, atque olim erant in usu, *Pontificali* Libro continentur „.

X. „ Tomus *Libri Poenitentiales*. Erat haec pars quaedam antiqui „ *Ritualis*. Illos vero ad manuscriptorum codicum fidem nunc primum „ in lucem editos, vel secundis curis ad eosdem codices diligenter exa„ ctos evulgabimus „.

XI. „ Tomus Ritus in Sacramentorum administratione olim adhi„ bitos complectetur. Plurimos horum Libellos sive ordines operi suo „ *de antiquis ritibus* inseruit Edmundus MARTENE. Nos eorum prae„ cipuos iterum edemus summa fide ad manuscriptos codices exactos, „ quibus accedent novi nondum evulgati „.

XII. „ Tomus continebit *Ritus ad sacras Benedictiones & Ecclesia„ sticam disciplinam spectantes*. Horum etiam multos vir diligentissimus, „ ac de Ecclesiastica antiquitate optime meritus MARTENE in lucem „ produxit. Nos illos ita locupletabimus, ut novum opus videri pos„ sint „.

„ Ita Thesaurus hic Rituum noster sive collectio universa erit in „ duodecim tomos distributa; partes vero, seu volumina plura com„ plectetur. Nihil praeter vetera monumenta inseremus; quaecumque „ tamen ad ea interius cognoscenda, & sive ad antiquitatem, sive ad „ usum probe tenendum spectabit adjicere, alienum ab instituto nostro „ non arbitramur. Itaque de singulis antiquissimis codicibus, quibus in „ hoc universo opere adornando utemur, differemus, eorumque anti„ quitatem investigabimus, & characterum specimen proferemus, ad „ illustranda obscuriora loca dissertationes vel ab amicis, vel a nobis „ elucubratas adjiciemus. Praemonemus tamen, hac, quam praemisi„ mus, divisione nos non ita fidem nostram obligasse studiosis sacrorum „ Rituum, ut si opere incepto (quod fieri facile potest, & procul du„ bio fiet) nova aliorum monumentorum accedat copia, aut quid for„ te eveniat, quod aliter lectorum commodo consulere suadeat, lici„ tum non arbitremur nobis, aut Librorum molem augere, aut pro„ positam tomorum partitionem commutare. „ Hactenus P. de AZEVEDO. Sed heu! insignis isthaec collectio magno Liturgicae rei detrimento *Librorum promissorum* indicem tantummodo augebit.

CAPVT III.

LIBRI LITVRGICI

ARTICVLVS I.

COLLECTIONES.

Th. BRETT Anglica collectio.

I. UNam ego collectionem novi Liturgiarum cum *Orientalium*, tum *Occidentalium*, sed haereticis Liturgiis foede permixtam, nec nisi Anglico sermone propositam, quam memorant *Acta eruditorum Lipsiensia* anno MDCCXXII. *pag.* 333. Prodiit illa *Londini* MDCCXX. auctore *Thoma* BRETT, atque inscribitur *collectio praecipuarum Liturgiarum Ecclesiae Christianae in celebratione sacrae Eucharistiae usitatarum*.

II. „ Haec porro in ea continentur I. Liturgia *Clementina ex Constitutionibus Apostolicis Lib. VIII. cap.* 12. II. Liturgia S. IACOBI, sive *Hierosolymitana ex Bibliotheca Patrum Parisiens*. III. Liturgia S. MARCI, sive *Alexandrina* ex *Renaudotio*. IV. Liturgia *S. Johannis* CHRYSOSTOMI, sive *CPolitana ex Goarii Euchologio*. V. Liturgia S. BASILII ex *Renaudotio*. VI. Liturgia Ecclesiae *Aethiopicae* ex eodem. VII. Liturgia NESTORII ex eodem. VIII. Liturgia SEVERI ex eodem. IX. Fragmenta quaedam Missalis *Gothici* ex *Mabillonio*. X. Fragmenta Missalis *Gallicani* ex eodem. XI. Fragmenta quaedam Missalis *Mozarabum*. XII. Missale *Romanum Romae* MDCXLVII. editum. XIII. *Ratio consecrandi, & administrandi sacram Eucharistiam secundum Liturgiam* * *Regis Eduardi* VI. *Liber communium precum Londini* MDXLIX. editus. XIV. *Formula Communionis* (Anglicanae) XV. IUSTINI Martyris *narratio de ratione celebrandae Eucharistiae ex illius Apologia prima*. XVI. CYRILLI *Hierosolymitani Catechesis mystagogica quincta*. Accedit dissertatio *de bonum Liturgiarum utilitate & auctoritate, in qua simul diversae illarum corruptiones, & interpretationes notantur*.

ARTICVLVS II.

Graecorum Liturgici Libri

§. I.

LITVRGIAE,

Quae apud varias Graecorum Ecclesias obtinuerunt.

Liturgia S. Iacobi. Doca Doctorum judicia.

I. GRaecorum Ecclesiae variis usae sunt Liturgiis. *Hierosolymitana* quidem IACOBI Apostoli, quem primum Antistitem ostentat, Liturgiam adhibebat cum Ecclesiis sibi obnoxiis, aliisque non paucis, cujus-

jusmodi Ecclesiae *Cypri*, (quod indicasse S. EPIPHANIUS videtur *h. LXXIX. n. 3.*) & *Siculae* ad Saeculum X. Num IACOBUM Apostolum vere Auctorem habuerit ea Liturgia, inter doctos viros non convenit. *Leo* ALLATIVS *in Symmictis* (*p. 1. pag. 176 seqq.*) dissertationem edidit, qua illam BARONIO & BELLARMINO praeeuntibus S. Apostolo adserere conatus est, hancque sententiam Card. BONA (*Rer. Liturg. Lib. I. cap. VIII. §. 3.*) strenue propugnavit, plaudente BENEDICTO XIV. (*de Sacrif. Missae lib. II. cap. 3. n. 13.*). Contra JACOBO eam abjudicant non Sectarii modo DORSCHAEVS in *Mysaria Missae disput. Liturgicae* Johann. Georgii HERBERI Argentorati MDCXXXIII. opposita, CAVE *in historia litteraria* (*Tom. I. Basil. edit. MDCCXLI. pag. 14.*) OVDINVS (*Tom I. de Script. Eccles.*) FABRICIVS (*part. III. Codic. Apocr. N. T.*) & Samuel BASNAGIVS in *Annalibus Politico-Ecclesiasticis* (*ad ann. LVIII. n. 14.*); sed etiam ex Catholicis Natalis ALEXANDER, ac DVPINIVS; neque ab hac sententia abhorrent TILLEMONTIVS (*adnot. XVI. in vitam* S. IACOBI,) Lazarus BOCQVILLOT (*de liturg. lib. I. cap. 9.*), & P. D. *Gregorius* ZALLWEIN (*Princip. Iuris Eccles. T. II. q. I. cap. II. §. 8. pag. 72.*) Non tamen prior illa sententia adeo absona est, ut defendi maxima veri specie non possit, quemadmodum Cl. P. SALA se peculiari dissertatione ostensurum receperat in notis ad indicatum BONAE locum (*T. I. pag. 133.*). Verum docto viro datam fidem liberare non licuit. Itaque satis erit auctores quosdam appellare, qui in eam rem conferri poterunt. Sunt autem GRANCOLASIVS in opere inscripto *les anciennes Liturgies* (*p. 59. seqq.*), Honoratus a S. MARIA (*animadv. in Reg. & usum critic. T. III. diss. III. artic. II. §. 4. seqq.*), & ASSEMANVS (*Praef. in Tom. V. Cod. Liturg. Sect. II. p. XXVI. seqq.*) qui licet multa in hac liturgia exstare a IACOBI aevo dissentanea, eamque pro temporum, atque Ecclesiarum diversitate auctam, imminutam quoque, verbo, interpolatam esse non inviti fateantur, illam tamen germanum JACOBI foetum dici jure ac merito posse cum PROCLO CP. quincti saeculi Scriptore (1) contendunt, quemadmodum *Gregorianum Romanum* Missale appellari consuevit, etsi nullus hactenus prodiit vetustus Codex, qui illud omnino purum exhibeat. Ad hujus liturgiae editiones quod adtinet, saepius excusa est, non tamen seorsum ab aliis *Graecorum* liturgiis. Recolenda igitur erunt, quae sub extremum paragraphum de *Graecarum* Liturgiarum collectionibus proferemus. Unum heic addo, cl. ASSEMANVM (*T. V. Codic. liturg.*) IACOBI Liturgiam nobis exhibuisse primum quidem ex impressis libris; deinde (*p. 68.*) ex MS. *Messanensi* Codice ante XII. Saeculum exarato, qui fortassis *Orientalibus* Monachis in Ecclesia *Pharan* degentibus usui fuit; tertio in appendice (*p. 398.*) ex membraneo libro *Romanae* Monachorum *S. Basilii*

(1) Viden? ergo, quam inepte CAVEVS hanc liturgiam, *non longe ante Concilium Quinisextum* fuisse *confictam* coniecerit. PROCLVM enim a. CCCCXXXIV. floruisse ipse statuit: illud vero Concilium in annum DCXCI. reijcit. Quonam igitur pacto *non longe* ante Concilium Quinisextum *conficta* dici ea liturgia potest, cujus circa annum CCCCXXXIV PROCLVS sine ullo dubitationis indicio veluti Apostolicae meminit?

filii Bibliothecae, quem eruditus Hieromonachus *Cryptoferratensis Benedictus* MONALDINIVS ex *Basiliano* Monasterio *Patirii Romam* delatum fuisse conjecit.

S. PETRI Liturgia apocrypha

II. Proxima *Hierosolymitanae* Ecclesiae est *Antiochena*. Ad hanc dubio procul spectaret S. PETRI Liturgia, si genuina esset. Exiit Missa Apostolica sive θειαλειτουργια τυ Αγιυ Αποςολυ ΠΕΤΡΟΥ, *divinum Sacrificium S. Apostoli* PETRI *Graece & lat. Antuerpiae* ex officina *Christophori Plantini* MDLXXXV. 8. (a) *Vuilhelmus* LINDANVS, cui hanc editionem debemus, pro eadem B. PETRI Liturgia apologiam adjecit, itemque vetustissimum in S. Apostolicae Missae Canonem commentarium, de quo alibi. Eadem quoque ibidem recusa fuit MDLXXXIX., quae editio a D. *Le* BVRE *p.* 165. indicati jam operis perrara dicitur. Verum nemo est, cui LINDANVS eam germanum Principis Apostolorum opus esse persuaserit. Card. BONA (*Rer. Liturg. lib.* 1. *cap. VIII.* §. 1.) suspicatus est, saeculo XVI. fuisse illam ab aliquo Sacerdote *Italo-graeco* vel exercitii gratia, vel ut *Graecam* liturgiam, de cujus nimia prolixitate saepe *Graeci Romae* conquesti sunt, ad hanc breviorem formam redigeret. Quam Eminentissimi BONAE suspicionem pluribus confirmatam video a Cl. Benedictino *Nicolao le* NOVRRY *in suo Apparatu ad Bibl. Max. Vet. Patr.* (T. I. *diss. II. cap.* 4. *& seqq.*). Narrat LINDANVS brevissimam PETRI Liturgiam apud *Franciscum* TVRRIANVM exstitisse; sed ea nusquam comparuit. Ceterum *Antiochena* Ecclesia IACOBI fortassis Liturgiam usurpabat. Ea certe potius Apostolorum omnium nomine inscriberetur, ceterarumque omnium (iis demptis, quae postea accessere) fons haberi non immerito potest. Meam hancce suspicionem confirmat Cl. MONALDINII conjectura; is enim in epistola ad *Ios. Aloys.* ASSEMANVM S. IACOBI Liturgiam in *Romano*, olim *Patiriensi* Codice exaratam ad *Antiochenam* Ecclesiam pertinuisse, atque ex *Antiochena* rituali fuisse descriptam, *memoria* ductus, *quae* fit in hac ipsa IACOBI *Liturgia*, *omnium Patriarcharum Catholicorum* (*saltem ex mente Scriptoris*) Antiochenae *Cathedrae ab ipso Apostolo* Petro, *ad* Theodosium *usque*, *hoc est ad saec. XII. circiter*, verosimiliter opinatur.

Liturgia S. MARCI. Quid de ea sentiendum

III. *Alexandrini* Liturgia S. MARCI gloriantur, quam tamen plerique S. Evangelistae abjudicant. Hos inter P. SALA in suis ad BONAM observationibus. Vir tamen doctus mea quidem sententia animadvertere debuerat, non satis ipsum sibi constare, qui quum LITVRGIAM S. IACOBI genuinam velit, licet in ea plura sint, quae ab Apostolorum aevo abhorrent, eadem fere de caussa S. MARCVM Liturgiam scripsisse perneget: quod idem dictum volo de Cardinale BONA, qui eodem octavo libri primi capite & *dubiae fidei* eam, quae MARCO tribuitur, Liturgiam appellat, & IACOBI adstruit liturgiam. Nihil enim momenti est ad convellendam *Marcianae* Liturgiae fidem, quod *Iacobaeae* quoque obiici nequeat. Nam multa in utraque sunt, quae a posteris necesse sit, adjecta, immutataque fuisse. De *Marciana* vero *altissimum ubique silentium* esse,

(a) Editionem *Antuerpiensem* a. MDLXXIX. GRANCOLASIVS appellat. Eadem indicatur in Bibl. Colb. (*T. III p.* 899.) Haec igitur erit iterata ejusdem operis editio.

esse, eamque a *Theodoro* BALSAMONE seu pseudepigrapham saeculo XII. rejectam, quod BONA animadvertit, in IACOBAEAM quoque intorqueri potest. Nam BALSAMON IACOBAEAM non secus ac MARCIANAM diserte repudiat, & IACOBAEAM quatuor saltem priorum Ecclesiae saeculorum, HIERONYMI praesertim, atque EVSEBII silentio Viri critici oppugnant. Ceterum quemadmodum *Graecorum*, *Syrorumque* traditio tanti visa est Emin. BONAE, ut hinc maxime IACOBAEAM Liturgiam confirmet, ita antiquissima utrorumque traditione, cujus Missales libri cum impressi, tum Mss. testes sunt, MARCO Liturgiam ejus nomine inscriptam non difficile tribuemus. Nihil certe credibilius, immo & tam necessarium, quam quod uti IACOBVS *Hierosolymitanis*, ita MARCVS *Alexandrinis* certam Liturgiae formam praescripserit, quae subinde aucta, retenta tamen, a primaevo conditore nomen acceperit. Confer ASSEMANI praefationem in *Missale Alexandrinum*, seu sextum Codicis Liturgici volumen. Primus qui MARCI Liturgiam *Graece & latine* emisit in lucem, fuit *Iohannes a* S. ANDREA *Parisiensis* Ecclesiae Canonicus; edidit autem ex apographo Card. SIRLETI, qui illam ex vetusto Codice Monasterii *Rossanensis in Calabria* ordinis *S. Basilii* (3) describi curaverat. Accedunt in ea editione, quae *Parisiis* a. MDLXXXIII. perfecta est in 8., aliqua de ritu Missae ex *Constitutionibus Apostolicis* S. CLEMENTIS *Rom.* nomine divulgatis, item libellus *Gr. & lat. de caussa horarum divini officii* (4). ASSEMANVS eamdem in Missali *Alexandrino*, ut necesse erat, recudit.

IV. Liturgiam S. MARCI perfecisse dicitur S. CYRILLVS *Alexandrinus*. „ Quamobrem, inquit ASSEMANVS (Praef. in Missale *Alexandrinum p. XIII.*,) *Aegyptii* Liturgiam CYRILLI vocant eam, quae „ MARCO adjudicatur; utramque autem unum eumdemque Auctorem „ habere patet ex collatione, nisi quod varietas quaedam occurrat, quae „ Ritualem disciplinam, atque liturgicas formulas sapit: nam ut passim „ monuimus, formulae Rituales, quum in quotidiano sint Ecclesiarum „ ministerio, additionibus & varietatibus obnoxiae sunt; & Pontifices, „ atque Concilia antiquas consueerunt perficere formulas, illisque quaedam „ addere, vel ab eis nonnulla demere „. Hanc liturgiam, quam RENAVDOTIVS *Tomo II. Liturg. Orient.* exhibet, ex Missali *Coptitarum Romae Arabice & Coptice* vulgato typis S. Congreg. de propaganda fide, *latine* tantum idem ASSEMANVS recudit (*Missalis Alexandr. pag.* 157.) hoc titulo: *Initium Anaphorae* S. Marci *Apostoli*, *quam collegit*, & *ordinavit Beatissimus* S. CYRILLVS. S. CYRILLI Liturgia

N 2 V. *Al-*

(3) Cui nomen B. *Mariae ὁδηγητρίας* vulgo de *lo Patire*. Codex porro ille, ut ab interitu vindicaretur, cum aliis *Romam* translatus est, exstatque in aedibus *Basilianorum*, ubi illum a. MDCCI. RENAVDOTIVS inspexit.

(4) Haec ex Catalogo *Colbertinae* Bibliothecae. In Bibliotheca tamen *Barberina* additur huic editioni PETRI Liturgia. Res tanti non est, ut ipsam *Barberinam* Bibliothecam adeam. Hoc memini, ab aliis quoque (in his D. *le* BVRE in *Bibliogr. Instruct.* p. 165. Volum. *Theol.*) hanc editionem nonnisi tribus illis opusculis in *Colbertinae* Bibliothecae indice expressis definiri.

Liturgia S. BASILII

V. *Alexandrinis* post S. MARCI Liturgiam a S. CYRILLO perfectam celeberrima est, quam S. BASILIVS M. conscripsit. P. SALA (*T. I. Rer. Litturg. p.* 145.) OVDINO irascitur, quod (*Tom. I. Comm. de Script. Eccles. ubi de* S. BASILIO *cap.* 5.) MAGNO *Caesariensium* Antistiti omni nisu eam eripere conatus fuerit. Ego vero P. LE BRVNIO Catholico viro aequius fortasse indignarer, qui in idem OVDINI consilium adlaboravit. Nam praeterquamquod PETRVS diaconus in libro de *Incarnatione & Gratia D. N. J. C.* quem sui ac sociorum nomine a. DXX. *Romae* agens conscripsit, ad gratiae comprobandam necessitatem orationem ex BASILII Liturgia depromptam adfert, ejusdemque Liturgiae meminerunt LEONTIVS *CPolitanus* Scholasticus *Lib. III. adversus* NESTORIVM,), *Trullani* Patres (*Can.* XXXII.), EPIPHANIVS diaconus in VII. Oecumenica Synodo, ac *Johannes* DAMASCENVS *lib. IV. orthod. Fid. cap.* 14. (5). testis est *Gregorius* NAZIANZENVS (*orat. XX.*) BASILIVM ordinationes sacrarum precum ad altare disposuisse. Caussam porro, cur BASILIVS Liturgiam suam ediderit, prodidit PROCLVS *CPolitanus* in opusculo *de traditione divinae Missae* his verbis: *Magnus* BASILIVS *hominum socordiam & in deterius prolapsionem conspicatus, ac proinde longinquitate producta e Missae pertaesos, non quod ipse supervacaneum quidquam, vel nimis longius productum in ea fore arbitraretur, sed ut pariter tum simul orantium, tum audientium ignaviam, ex longo illo temporis intervallo praecideret, breviorem recitandam tradidit.* Haec tamen Liturgia plurimum est interpolata, ac variis additamentis pro saeculi, quo facta sunt, genio & conditione aucta, ut CAVEVS scite monuit, qui tamen idipsum de IACOBI & MARCI liturgiis dici posse, quin propter ejusmodi adcessiones audacter repudiarentur, imprudens non vidit. Exstat *Romae* in Bibliotheca *Barberina Graecum* hujusce liturgiae exemplum ab annis plus mille exaratum, omnium scilicet, quae aetatem tulerint, antiquissimum *Montfauconio* oculari teste (*Diar. Ital. p.* 210.) Prodiit autem *Graece Venetiis* MDCI. 4. *Graece & latine* ex RENAVDOTIO in ASSEMANI Missali *Alexandrino* (*p. I. pag.* 45.) (6).

Liturgia S. GREGORII Nazianzeni

VI. Est & alia apud *Alexandrinos* celebris Liturgia, eaque S. GREGORIO *Theologo*, scilicet NAZIANZENO tribuitur. Hanc idem ASSEMANVS ex RENAVDOTIO *Graece & latine*, ex Missali vero *Coptitarum latine* exhibet in indicato *Missali* Alexandrino (p. 87. & 134.)

Item DIOSCORI

Neque illud omittendum, ubi Ecclesia *Alexandrina* duas in partes a DIOSCORO miserrime discissa est, apud hujus sectatores novam obtinuisse Liturgiam ab eo appellatam. Praenotatur *Anaphora Sancti* (7) DIOSCORI *Archiepiscopi Alexandriae*. Hanc quoque post RENAVDOTIVM ex Codice IV. *Vaticano Nitriensi latine* ASSEMANVS proposuit (*Miss. Alex. pag.* 199.)

VII. Aliam

(5) Confer GRANCOLASII Veteres Liturgias (*pag.* 175.) & TILLEMONTIVM (*T. IX. Vit.* S. BASILII *artic.* 144.)

(6) FABRICIVS (*Bibl. Graec. T. VIII. p.* 90.) CAVEVM errasse monet, qui hanc Liturgiam exstare scripserit in omnibus operum S. BASILII editionibus,

(7) Nempe ut Sanctus colitur a *Monophysitis*.

VII. Aliam post BASILIVM Liturgiam, eamque BASILIANA contractiorem *S. Johannes* CHRYSOSTOMVS contexuit, quae subinde aucta fuit, ac fortassis (quod nonnullis placuisse intelligo) studio *Johannis II.* item *CPolitani* Patriarchae saeculo sexto perfecta. Haec de ea PROCLVS in indicato opusculo. „ Haud vero multo post BASILIVM Pa„ ter ille noster aurea praeditus lingua *Johannes* de ovium salute, ut „ pastorem decet, strenua cura sollicitus, naturae humanae socordiam, „ ignaviamque respiciens, fibras omnes, ac radices sataniei praetextus „ hujus prorsus voluit evellere. Et ideirco multa praecidit, & conci„ siori, pressiorique oratione sacrum conficiendum statuit, ne sensim ho„ mines, qui libertatem quamdam & inertiam quammaxime comple„ ctuntur, fallacibus adversarii rationibus decepti ab ejusmodi Apostolica „ hac & divina absterriti traditione eam omitterent, quemadmodum hoc „ ipsum multis, variis saepe in locis adcidisse ad hunc usque diem de„ prehendimus „. Mirum enim vero esset ex Catholicis le BRVNIVM hanc liturgiam CHRYSOSTOMO abjudicasse post ea, quae ad eam adferendam GRANCOLASIVS congessit in erudito *de veteribus Liturgiis* Gallico opere (*pag.* 131. *seqq.*), nisi eam praeconceptae de liturgeis libris quincto tantum saeculo perscribi coeptis illius opinioni maxime obstare intelligeremus. Ceterum vel ipsi Protestantes CAVEVS (*diss. II. de libris & offic. Eccles. Graecor. V. Liturgicon*), FABRICIVS tum in adnot. ad ALLATIVM *de libr. Eccles. Graecor* (*pag.* 13.) *tum Bibl. Graec. vol. VIII.* (*p.* 19.) & PFAFFIVS (*de Liturgiis* p. 8.) negandum non esse censent, Liturgias a BASILIO, & CHRYSOSTOMO compositas esse, etsi variis modis interpolatae ad nos pervenerunt. OVDINVM tamen scio huic Liturgiae se se periusensum exhibuisse; sed eum SALA pro meritis castigavit in animadversionibus ad BONAE librum I. *cap. IX.* §. 3. (*pag.* 149. *seq.*). Complures sunt hujus Liturgiae editiones, sed mirum in modum inter se se discrepantes. Primum *Demetrio* DVCA auctore *Graece* exiit *Romae*, deinde *Gr. & lat. Venetiis* MDXXVIII. apud typographum *de Sabio* 4. & *Parisiis* MDXXVII. Edita praeterea est *latine* ex versione *Leonis* TVSCI 2. circiter MCLXXX. *Constantinopoli* facta; item ab ERASMO conversa *Colmariae typis Bartholomaei Gryeningeri* MDXL. 4. ex *Ambrosii* vero PELARGI interpretatione *Vuormatiae* MDXLI. & MDXLV. 4. ex vulgari versione *Pragae* MDXLIV. ex *Gentiani* HERVETI versione *Venetiis* MDXLVIII. *Romae* quoque recusa fuit *in Joh. Antonii Juliani* typographio MDCXLIV. 4. Exstat quoque inter opera *S. Johannis* CHRYSOSTOMI T. IV. *Morellianae* editionis, sexto *Savilianae*, & duodecimo *Montfauconianae* (pag. 804.)

Liturgia S. Ioh. CHRYSOSTOMI

VIII. Praeter hasce liturgias alia *Graecis* in usu est, quam vocant *Praesanctificatorum*, & cum liturgia *S. Gregorii* NAZIANZENI confundit *Ludovicus Iacobus* a S. CAROLO (*Biblioth. Pontif. pag.* 86. & 88.) Eam *Graecorum* plerique *S. Gregorio* M. seu ut illi ajunt, *dialogo* tribuunt, quamvis GOARIO teste (*in Euchol.*) non desint, qui BASILIO, aut GREGORIO II. Papae, aut GERMANO Patriarchae *CPolitano* (8) adscri-

Liturgia Praesanctificatorum

(8) Iis, qui GERMANVM hujus Liturgiae auctorem habent, potius quam

scribant. Hae utuntur *Graeci* omnibus Quadragesimae diebus (excepe tamen Sabbata, Dominicos, & Festum Virginis ab Angelo Salutatae) quum scilicet Christi Corpus non conficiunt, sed confectum antea, divinis laudibus decantatis, absumunt (9). Prodiit autem illa ex *Gilberti* GENEBRARDI interpretatione a. MDCXXII. apud *Colonienses* T. XV. *Magnae Bibliothecae veterum Patrum*, qui praecedentium voluminum *supplementum* praenotatur.

Liturgia CLEMENTIS

IX. Quas hactenus percensuimus Liturgias, eae apud *Graecos* usu sunt maxime celebratae. Tres aliae commemorandae supersunt, quae in privatum tantummodo commodum perscriptae videntur. Prima CLEMENTIS est ex Constitutionibus Apostolorum, qua GRANCOLASIVS *Antiq. Liturg.* p. 85. & ASSEMANVS *Praefat in Tom. V. Cod. Liturg.* pag. 11. *Hierosolymitanae* Ecclesiae secundo ac tertio saeculo florentis Liturgiam exprimi censent, se BRVNIVS vero eam, quae quincto saeculo in quibusdam *Antiocheni* Patriarchatus maritimis Ecclesiis frequentaretur, exhiberi opinatur. Fallitur tamen vir hic eruditus saltem quod ad tempus spectat; Constitutiones enim Apostolicae, ut ut CLEMENTEM mentiantur, saltem ante *Nicaenum* Concilium in unum fuerant volumen redactae, ne ipsis quidem dissentientibus eruditioribus Protestantibus *Petro* GVNNING, *Johanne* PEARSONIO, *Guill.* BEVEREGIO, CAVEO, *Thoma* BRETT, quorum testimonia vide apud Cl. SALA (*lib. I. Rer. liturg.* C. BONAE *pag.* 135.) Ad Liturgiam in eis contentam ut redeam, illam ASSEMANVS indicati quincti voluminis *pag.* 108. protulit, veluti quoddam IACOBAEAE Liturgiae supplementum. Exstat & alia Liturgia in *chronico Alexandrino*, quod *Carolus* CANGIVS emendatius edidit. Eam MABILLONIVS (*de Stud. Monast. T. II. cap.* 20.) observandam proponit, scriptamque censet sub HERACLII Imp. annum XIV. aut XV., saeculo scilicet septimo decurrente. Tertia demum ea est, quam ex *latino* S. GREGORII M. exemplo Graecam fecit *Georgius* CODINVS. Exstat hujus Liturgiae recentior *Graeca* versio, quae *Emma-*

Liturgia Chronici Alexandrini

Liturgia S GREGORII M.

quam ceteris adsentiendum existimat *Thomas* SMITH in eo Libro, quem *de Eccles. Graec. statu hodierno Trajecti ad Rhenum a.* 1698. vulgavit (*pag.*88.)

(9) Ceteris vero diebus si quaeras, quamnam Liturgiam usurpent, adcipe. BASILII Liturgia, ut ex prooemio liquet, decies per totum annum canitur; nempe Vigilia Nativitatis Dominicae, festo S. BASILII, Vigilia Luminum, in S. Quadragesimae Dominicis, (Dominica Palmarum excepta), sancta, & magna feria V. & magno Sabbato. Quod reliquum est totius anni, CHRYSOSTOMI Liturgia sibi vindicat, si diem XXIII. Octobris S. IACOBO Apostolo sacrum exceperis, quo *Hierosolymitana* Ecclesia, aliaeque illi obnoxiae IACOBAEAM usurpant. Alia *Copticorum* Ecclesiarum ratio est. Eam ABVLBIRCAT operis sui *cap. IX.* apud RENAVDOTIVM (pag. 191.) tradit his verbis. „ Statutum est in Ecclesia *Coptica* tres „ Liturgias usurpari. Una est, quae „ per omnes jejunii dies, & alios extra „ jejunium usurpatur, scilicet Liturgia „ S. BASILII Episcopi *Caesareae Cappadociae*. Secunda, quam *Aegyptii* „ consueverunt usurpare tantum per „ quadragesimale jejunium, & mense „ *Cobiac*. est Liturgia MARCI, quam „ CYRILLVS perfecit. Tertia propria „ est dierum festorum divinorum, & „ laetitiae, quae est Liturgia S. GREGORII. „

manuelem CHRYSOLORAM auctorem habet, ac MS. servatur in Bibliotheca *Barberina* ALLATIO teste (de *Georgiis p.* 362.)

X. Harum, quas enumeravimus, Liturgiarum plures a viris doctis junctim editas reperio. Quae mihi innotuerunt ejusmodi collectiones, sunt haec. BASILII, CHRYSOSTOMI, & *Praesanctificatorum* Liturgiae prodierunt *Graece Romae* 1529. cum GERMANI Archiep. *CPolitanae* Ecclesiae *historia & mystica theoria* 4., item *Romae* ad Monachorum *Cryptae Ferratae* usum MDCI. apud *Aloysium Zanellam* 4. *Venetiis* 1626. 4. 1633. & 1640. 4. praeterea Romae MDCLXXI. & MDCLXXXIII. ex *Job. Baptistae Ruffotti* typographio. Easdem Liturgias *Jacobus* GOARIVS in *Euchologium* intulit, ac versione donatas variis lectionibus, notisque illustravit. *Georgius* quoque WICELIVS in libro, quem inscriptum *Exercitamenta verae pietatis Moguntiae* a. MDLV. apud *Franciscum Behem* evulgavit, Liturgiam S. BASILII, Missamque *Aethiopum* Christianorum in Africa latine exhibuit. Harum Liturgiarum collectiones

XI. IACOBI porro, itemque BASILII, & CHRYSOSTOMI Liturgias *Graece Parisiis* excudit *Gulielmus Morellius* a. MDLX. in fol. Hic operis non admodum obvii titulus: *Λειτουργιαι των αγιων πατερων Ιακωβου* &c. Titulum rerum in libro contentarum indiculus excipit; hunc *Trullanus* Canon, & PROCLI *CPolitani* Praefatio in Liturgias. Liturgiis non pauca subjunguntur ex DIONYSIO *Areopagita*, IVSTINO, GREGORIO *Nysseno*, DAMASCENO, NICOLAO *Methonensi*, SAMONA *Gazae* Archiepiscopo, MARCO *Ephesino*, GERMANO *CPolitano*. Omnia *latine* eodem anno a *Morellio* seorsim excusa sunt; sed pluribus additis hoc titulo: *Liturgiae sive Missae Sanctorum Patrum* IACOBI *Apostoli*, *& fratris Domini*, BASILII *Magni e vetusto Codice latinae tralationis*, IOHANNIS CHRYSOSTOMI, *interprete* LEONE *Thusco*. *De Ritu Missae*, *& Eucharistia ex libris* S. DIONYSII *Areopagitae*, IVSTINI *Martyris*, GREGORII *Nysseni*, Johannis DAMASCENI, NICOLAI *Methonensis*, SAMONAE *Gazae Archiepiscopi* (MARCVS *Ephesinus* in titulo typothetae vitio praetermissus fuit, cujus tamen opusculum, quemadmodum *in Graeco* exemplo, latine redditum heic fuit) GERMANI *Archiep. CPolitani*, NICOLAI *Cabasilae*, *Gentiano* HERVETO *interprete*, MAXIMI *Monachi* S. DIONYSII *interpretis*, BESSARIONIS *Cardinalis*. PROCLVS *Archiep. CPolitanus praefatur*. *Quibus accessit ad calcem e libris* D Joannis CHRYSOSTOMI *locorum annotatio*, *& initio aliquot capita* (octo sunt) *unde liturgica comprobantur*: *auctore* F. Claudio DE SAINCTES *Theologo Parisiensi* (10). Haec latina *Antverpiae* recusa fuerunt in aedibus

(10) * ITTIGIVS in Tractatu de *Bibliothecis* (*p.* 627.) haec omnia antequam *Antverpiensibus* typis excuderentur, *Parisiis* edita fuisse conjectura feliciter adsequutus est. Certe *Parisiensis* hujus editionis a. MDLX. exemplum apud nos exstat. Erravit deinde, quum (*p.* 769.) indicata Graeci textus editione continenter addidit: *in alia editione iisdem Liturgiis Graeco textui latinus adjunctus est*. Nam una eademque editio est a. MDLX., sed quum *Latina* seorsim excusa fuerint, sunt Bibliothecae quae *Graecum* tantummodo textum servent, ut Bibliotheca *Romanae* olim *Jesuitarum* domus Professae; sunt etiam quae *Graecum* textum, *Latinamque* translationem uno volumine possideant, ut Bibliotheca *Romano-Gregoriani* Collegii.

bus *Johannis Stelsii* MDLXII. 8. (11) Est & alius libellus *Venetiis* per *Alexandrum Bruciolum* a MDXLVIII. impressus 8. in quo CHRYSOSTOMI, & BASILII Liturgiae *Iacobaea* omissa leguntur; *Nicolai* CABASILAE *de divino altaris sacrificio*; MAXIMI *de Mystagogia, hoc est de introductione ad Sacra Ecclesiae mysteria seu sacramenta*; *divi* CHRYSOSTOMI, *& divi* BASILII *Sacrificii seu Missae ritus, ex Sacerdotali Graeco, Gentiano* HERVETO *Aurelio interprete*, qui *Claudio* GVICEO *Vigilantissimo* Mirapicensis Ecclesiae *Episcopo* inscripsit epistola *Venetiis* missa eodem anno MDXLVIII. calendis Aprilis. PETRI vero *Missam Apostolicam* cum GREGORII *Dialogi* Missa (ex *Codini*, quam supra indicavi, Graeca versione) & CONSTANTINI rescripto in *Arium*, & *Arianos* Gr. & lat. *Morellus Parisiis* excudit a. MDXCV. 8.

XII. Sunt & aliae Liturgiarum *Graecarum* collectiones. Nam Liturgiae SS. MARCI, PETRI, CLEMENTIS *Parisiis* a. MDLXXXIII. *Graece & latine* vulgatae sunt in 8. Has vero, aliasque, nempe IACOBI, MARCI, BASILII, CHRYSOSTOMI, *Praesanctificatorum*, S. PETRI, S. GREGORII *dialogi* dicti, invenies in *Frontonis* DVCAEI *Auctario Bibliothecae Patrum Graeco Latino* edito a. MDCXXIV. (*T. II.*)

XIII. Ceterum in Bibliotheeis Patrum cum antiquioribus, tum recentioribus aliquot ejusmodi liturgiae continentur: IACOBI *Missa* & BASILII *Anaphora ex Syriaco* Codice *latine* reddita ab *Andrea* MASIO *T. IV. Bignaeanae Parisiensis* editionis a. MDLXXV.: eaedem, ac praeterea MARCI Liturgia T. VI. *Parisiensis* item *Bignaeanae* editionis MDLXXIX.: item BASILII *Anaphora*, ac Liturgiae ejusdem BASILII, S. GREGORII *Theologi*, & S. CYRILLI *Alexandrini ex Arabico* conversae a *Victorio* SCIALACH *T. VI. edit. Paris.* MDCLIV. quae editio *Tom. XII.* praeterea *Graeco-Latine* suppeditat S. IACOBI Liturgiam ex editione *Guill Morelli* Paris. MDLX. 2. MARCI Liturgiam *latine* versam ex *Sanctesii* editione; 3. S. BASILII Liturgiam cum latina *Gentiani* HERVETI interpretatione; 4. CHRYSOSTOMI Liturgiam cum latina ejusdem HERVETI versione; 5. Missam *Apostolicam* S. PETRI cum Canone latino S. R. E. ex Paris. *Morelli* editione a. MDXCV. 6. GREGORII Papae Missam ex editione *Federici Morelli*. *Coloniensis* quoque Bibliotheca Patrum a. MDCXVIII. & *Lugdunensis* a. MDCLXXVII. IACOBI, MARCI, & PETRI Liturgias exhibent. illa tomo primo, haec secundo.

XIV.

(11) Idem ITTIGIVS ait p. 626. *Claudium* SANCTESIVM Sanctorum Patrum *Liturgias Antuerpiae* MDLX. edidisse, idque e *variis Catalogis* se cognovisse adfirmat. De hac tamen anni MDLX. *Antuerpiensi* editione valde dubito, quum ea, quae mihi prae manibus est, annum MDLXII. prae se ferat, neque in illa alterius *Antuerpiensis* mentio fiat. Eorum quoque, qui CAVEI *historiam Litterariam Basileensis* editionis a. 1745. adnotationibus auxerunt, corrigendus heic error. Ajunt illi, Liturgias SS. IACOBI, MARCI, & PETRI prodiisse in Bibliothecis Patrum; tum addunt: ITEMQVE *Antuerpiae* 1562. *Studio Claudii de Sainctes*. Quibus sane verbis indicant, in hac *Antuerpiensi* editione MARCI & PETRI Liturgias exstare. Atqui id falsum omnino, quum IACOBI, BASILII, & CHRYSOSTOMI Liturgias *Sancticsius* ediderit.

XIV. Denique illud non omittendum, Liturgias IACOBI, MARCI, PETRI Germanice fuisse redditas, & cum animadversionibus excusas ab *Andrea* GNOSPIO, *Regiomonte* MDCLVIII.

§. II.

LITVRGICORVM APVD GRAECOS
LIBRORVM PARTES

I. Libros jam adgrediamur, quibus *Graecae* Liturgiae partes continentur. Primum *αναγνωσεις*, seu *αναγνωσματα* appellant; quem latini *lectiones*, ac *lectionarium* nuncuparunt. Nempe quum in Ecclesia *Graeca* ex antiqua consuetudine non novum solummodo, sed etiam vetus Testamentum, dum divina in Templo peraguntur officia, recitetur, partes eas, seu segmina ex Testamenti veteris libris anni diebus variis pro Festorum solemnitate adsignata in unum redegerunt volumen, ut facilius, commodiusque prae manibus haberentur. *Liber*, inquit ALLATIVS (*in diss. 1. de libr. Eccles. Graec. p.* 53.), *quod sciam, ineditus est. Prostat tamen passim MS. in Monasteriis Graecorum, & in Italicis Bibliothecis, & potissimum* Vaticana, & Barberina *sub num.* 16. *&* 17. Αναγνωσεις

II. Huic, quem descripsimus, proximus liber est Αποστολος dictus; seu quemadmodum in *Goariano Euchologio* vocatur (*Paris. edit. p.* 233.) Αποστολικον βιβλιον, quod Lectiones contineat ex Canonicis epistolis, praesertim *S. Paulli* depromptas. Quare in ordinatione Lectoris Pontifex tradit ei τον Αποστολον (*Euchol. p.* 236.). Hic liber tempore *S. Sabae* in usu fuit teste CYRILLO *Scythopolitano* (*in ejus vita num.* 75. *apud* COTELER *Monum. T. III. p.* 351.) Lector, qui epistolas *S. Paulli* publice in Ecclesia legit, πρωταποστολαριος appellatur, cujus officii CODINVS meminit (*de offic. CP. cap. VI num.* 14.). Non eaedem tamen ubique apud *Graecos* epistolae legebantur. In *Sicilia* certe aliae erant ab illis, quae *CPoli* in usu erant; quod etiam de Evangeliis dictum esto. Confer *Iohannem de* IOHANNE in Tract. *de divin. Siculor. offic.* (*p.* 65. *seq.*) Αποστολος

III. Saepe epistolis *Paulli*, aliisque Canonicis, atque *Apocalypsi* adduntur in editis ac MSS. exemplis *Actus Apostolorum*; tunc autem liber a Graecis πραξαποστολος nuncupatur. Textus in eo plures in partes divisus est, & diebus singulis, festisque diebus adcommodatus hoc ordine, quem *Typicum* praescribit, ut nempe a Dominica Paschatis usque ad Dominicam Sanctorum omnium pro lectione magni vesperi Actus Apostolorum tantummodo legantur; in reliquis vero totius anni Dominicis septem Catholicae, & quatuordecim *S. Paulli* Epistolae, & *Johannis Apocalypsis*. Exstat in *Vindobonensi* Bibliotheca (*Cod. Theol.* 195. *& Cod.* 308.) πραξαποστολος, cui Menologium insertum est. Editus quoque habetur sub *Apostoli* nomine Venetiis MDCXXXIII. & MDCXLI. πραξαποστολος

IV. Non absimilis codex est, in quo descripta sunt Evangelia, non quidem continuata Evangelicae historiae serie, sed in certa τμηματα, sive περικοπας divisa, quae proprias lectiones constituant, ad usum sin- Ευαγγελιον

gulorum dierum, & festivitatum, modo unius, modo alterius Evangelistae textu, quandoque etiam plurimis in locis, ut opus fuerit, interposito. Exceptis enim solemnitatibus, quae peculiare sibi Evangelium poscunt, in reliquis anni diebus ita *Graeci* Evangelicas lectiones dispertiuntur, ut unius prius Evangelistae textum in τμηματα dividant, & diebus applicent, donec finiat, postea alterius continuent, donec omnia perlegerint. Quin etiam Dominicis a Scriptore Evangelii, quod legendum in illis occurrit, nomen imponunt; dicunt enim: η πρωτη κυριακη τυ ματθαιυ, η δευτερα τυ ματθαιυ: *prima Dominica Matthaei, secunda Dominica Matthaei*. Ευαγγελιον dicitur hic liber; ubi vero quatuor Evangelia contineat, ac τετραβιβλος sit, τετραευαγγελιον nuncupatur. Pluribus praeter ALLATIVM (*diss. I. p.* 34.), MEVRSIVM in voce ευαγγελια, & TENTZELIVM in diss. *de ritu Lectionum sacrarum* haec persequitur du FRESNIVS (*Gloss. Gr. T. I. col.* 441.) qui & varia Evangelia commemorat. Editum est hoc θειον και ιερονευαγγελιον (hoc nempe titulo praenotatur) ab *Emmanuele Glyzonio* Venetiis anno, ni fallor, MDXCIX., deinde ibidem a. MDCXXIV. fol. (quam editionem indicat Catalogus Bibliothecae *Barberinae*), tum etiam MDCXLV. Praemittur praefatio, sive epistola nuncupatoria ad Sanctissimum, doctissimumque *Gabrielem Philadelphiae* Metropolitam, & ad *Severum Monembasiae* Episcopum, *D. Raphaelis* Patriarchae αποστειν data XIV. Iulii MDCXIV.

Ευαγγελισαριον — V. Solet autem Ευαγγελιω instar appendicis subjungi Ευαγγελισαριον, libellus scilicet, in quo exstant 1. Evangelistarum continuatio, unde incipiant, & unde finiant. 2. Canones XXXV. in quibus semper invenitur Dominicarum totius anni Evangelium matutinum, & quis tonus canatur singulis Dominicis. 3. alia ad inveniendum S. Paschatis diem necessaria, quae inter πασχαλιον perpetuum a GLYZONIO compositum. 4. demum Canones Evangelici EVSEBII *Caesariensis* cum epistola ad *Carpianum*.

Αποστολοευαγγελιον — VI. Est praeterea liber, in quo cum Evangeliis Apostolorum Epistolae continentur: vocatur autem Αποστολοευαγγελιον. Agit de hoc libro non uno loco *Euchologium*, in quo etiam (*p.* 904.) Αποστολοευαγγελια totius anni certis quibusdam diebus recitanda juxta duodecim menses disposita, ac summatim exposita leguntur.

Εισοδικον — VII. Εισοδικον officium est, quod peragitur, quando Evangelia, vel dona sacra solemni procedendi ritu a Sacerdote ad altare deferuntur. Duplex vero apud *Graecos* teste GOARIO (*ad Euchol. p.* 124.) est εισοδος. Prima μικρα, quae & in *Euchologio Allatiano* in consecratione Episcopi η πρωτη εισοδος της θειας ιερυργιας dicitur, Libri nempe Evangeliorum, quem ante faciem elevatum defert Diaconus, in sacrarum introductio. Altera est εισοδος μεγαλη seu ingressus major, quando solemniore pompa, atque augustiore apparatu sacra dona altari inferuntur.

Διπτυχα — VIII. Huc etiam spectant διπτυχα. Duplices erant tabulae, quarum uni Patriarcharum, Pontificum, Episcoporum, qui majoribus Ecclesiis praeerant, & in vivis erant, nomina inscribebantur: alteri vero mortuorum, qui in pace & communione Ecclesiae decesserant. Ex his porro tabulis ea inter sacrorum solemnia a Diacono ad altare recitari consueverant. Antiquum exemplum suppeditat Diptychon *Norimbergense* a NE-

a NEGELINO illustratum apud GORIVM (*T. I. Thes. diptych. p. 256.*)

IX. ΤΥΠΙΚΑ ad Liturgiam quoque pertinent. Nam praeter ea, de quibus sequente capite dicturi sumus, quoddam *typicorum* genus est, quae inter Missarum solemnia diebus etsi non omnibus canuntur, & sunt πρῶτα καὶ δεύτερα, *prima & secunda*; nec alia sunt quam psalmus 102. qui πρῶτα, & 145. qui δεύτερα dicuntur, uti notat etiam Cl. GOARIVS (*p. 124.*) Τυπικα

X. Postremus inter *Graecorum* Liturgicos libros est ΔΙΑΚΟΝΙΚΟΝ. Haec vox non unam apud Scriptores Ecclesiasticos significationem obtinet. Sumitur quandoque pro ea Ecclesiae parte, in qua dum sacra fiunt, Diaconi consistere solebant; nempe in solea, & ad bemaiis cancellos; aliquando pro aede Ecclesiae adjuncta, in qua vasa sacra & vestes reponebantur, quorum curam habebant Diaconi, de quo non pauca congessit GOTHOFREDVS *ad* PHILOSTORGII *lib. 7. cap. 3.* (*pag. 276.*) quandoque pro collecta, seu ea precum publicarum parte, quam Diaconi pronunciabant. Hoc vero loco librum denotat Ecclesiasticum, quo omnia, inquit Leo ALLATIVS, quae ad Diaconi munus obeundum requiruntur, in agenda re divina & singulis officiis uno veluti fasce continentur. De eo videtur intelligendus esse IOHANNES *Euchaitorum* (*Euchaitarum* ALLATIVS & CAVEVS dicunt, sed *Euchaitorum* scribendum, si LAMBECIVM audimus) Episcopus, qui carmina εἰς τὸ βιβλίον τῆς Διακονίας τοῦ Τροπαιοφόρου scripsit. Vide ALLATIVM (*dissert. I. p. 97.*) Διακονικον

ARTICVLVS III.

Libri Liturgici Orientalium.

I. IN percensendis *Orientalium* Populorum Liturgiis ordinem sequar, quem Card. BONA (*lib. 1. cap. IX. §. 4 seqq.*) sibi praestituit. *Moscovitae* igitur (ut ab his ordiar) *Graecorum* ritus usurpant, licet peculiares quosdam habeant, quos GRANCOLASIVS (*Antiq. Liturgiar. p. 252.*) ex *Sigismundo* Libero Barone ab *Herberstein* in itineris sui ad *Moscoviticam* gentem descriptione (p. 29.) & Lutherano * ODERBONO in epistola ad CHYTRAEVM, itemque le BRVNIVS in Explanatione Missae (*Tom. II.*) enumerant. Enimvero ad eorum usum charactere, ut ajunt, *Cyrilliano*, ritu autem Graeco editus est *Venetiis* a. MDLXXIV. 4. Liber, in quo *Liturgia SS. Joh.* CHRYSOSTOMI, BASILII, & Missa *Praesanctificatorum*, *Evangelia Passionis; & Resurrectionis Dominicae*, *Epistolae & Evangelia pro festis Domini*, *& praecipue Sanctorum per annum*, *nec non Quadragesimae*. Libri Liturgici Moscovitarum

II. *Melchitae* porro, qui edictis Imperatorum obedientes *Chalcedonense* Concilium suscepere; item *Jacobitae Syri* a IACOBO Monacho *Syro* SEVERI discipulo, acerrimoque *Eutychianorum* errorum propugnatore appellati, a dogmatibus vero, quae tuentur, *Monophysitae* ad quadraginta habent Liturgias admodum inter se diversas, de quibus *Faustus* NAIRONVS in *Evoplia Fidei* (*part. I.*) & * *Iobius* LVDOLPHVS (*Commentar. Aethiop. Lib. III. cap. 4.*) licet *Richardus* SIMON in notis ad Gabr. SEVERI *apologiam* (*pag. 224.*) horum liturgias exstare inficietur. Melchitarum, & Jacobitarum Syrorum

 III. Sunt

Jacobitarum aliis Orientis regiones inhabitantium.

III. Sunt & alii *Iacobitae* per *Assyriam*, *Persidem*, finitimasque *Asiae* regiones disseminati. Hi quemadmodum & *Syri*, aliique *Orientales* populi innumeris fere Liturgiis utuntur. *Abraham* ECHELLENSIS in notis ad catalogum HEBEDIESU (*p.* 134.) supra quinquaginta numerari ait, tum unam & triginta, quae apud se exstabant, diligenter indicat. Prima est IACOBI, ad quam veluti omnium antiquissimam ceterae tamquam ad normam fuere deinceps exactae. Syriaca haec IACOBI Liturgia a. MDXCI. impressa prodiit in Missali *Chaldaico*, de quo infra, eamdemque post RENAVDOTIVM *anaphorae* nomine praenotatam ASSEMANVS exhibet (*T. V. Cod. Liturg. pag.* 131.). Duae praeterea sunt XII. *Apostolorum* nomine inscriptae, major altera, altera minor, quarum unam plerique S. LVCAE Evangelistae tribuunt: duae item S. PETRI, quarum unam RENAVDOTIVS edidit; una S. IOHANNIS Evangelistae, quae non modo in Codicibus *Syriacis Vaticanis num. VI. & VIII.* apud ASSEMANVM (*Biblioth. Orient. T. III. pag.* 637.) exarata legitur, sed etiam ab eodem RENAVDOTIO vulgata est. Adde Liturgiam S. MARCI, de qua supra diximus: ac praeterea S. DIONYSII Areopagitae *anaphoram* latine propositam a RENAVDOTIO; Martyris quoque IGNATII Liturgiam, quam IGNATIVS junior *Antiochenorum* Patriarcha in *Chaldaicarum* Liturgiarum catalogo *graece* compositam scribit (1) *Antiochiae* anno XXVII. post adscensionem Domini; *Chaldaeamque* a S. IACOBO Episcopo *Rohensi*, sive *Edesseno*; ediderunt autem ASSEMANVS (*T. I. Biblioth. Orient. pag.* 215.) & RENAVDOTIVS (Tom. II.). Praeter has apud ejusmodi gentes in usu Liturgiae sunt.

1. SS. BASILII, & CHRYSOSTOMI, de quibus egimus.

2. S. IACOBI non *Nisibensis*, quod in erratis est *Abrahami* ECHELLENSIS, sed ut ab ASSEMANO (*T. I. Bibl. Orient. cap. V. p.* 24.) scite adnotatum est, SARVGENSIS. „ Inter anaphoras *Aethiopicas*, inquit SALA (T. I. *pag.* 171.,) eamdem recenset *Iobius* LVDOLPHVS „ in suo *Lexico Aethiopico*, atque in ordine quarta est, & pro *Syracensis* „ legendum *Sarugensis*. Incipit haec Liturgia: *Deus Pater, qui es tranquillitas*. Neque unam tantum, sed duplicem *Jacobo Sarugensi* Episcopo „ tribuit Liturgiam *Stephanus* EDENENSIS in opere *de Orthodoxis Anaphorarum Auctoribus* (*cap.* 2. *num.* 22.) ubi ait: Iacobus Sarugensis, *qui* „ *anno quingentesimo decimonono ad* Batnarum *Sedem, quae in* Sarugo *est*, „ *evectus fuit, duas habet Anaphoras, quarum prima incipit. Deus universorum conditor: altera Deus Pater, qui es tranquillitas*, verum haec postrema dumtaxat videtur esse IACOBI foetus, uti advertit ASSEMANVS (*loco citato pag.* 301.). Illa vero prior SEVERO *Antiocheno* restituenda, iisdem quippe verbis incipit anaphora SEVERI apud *Andream* MASIVM, cujus initium dictus EDENENSIS adnotavit (*cap.* 7. „ *de haereticis Anaphorarum Auctoribus num.* 3.) „

3. S. GRE-

(1) Vide *FABRICIVM (*Bibl. Gr. T. V. pag.* 41.). Quae porro de *Syriacis* Liturgiis dicturi sumus, fere omnia ex SALA sumpta sunt; ea igitur conferri cum illis maxime velim, quae sequente libro *cap. II.*, ubi de illarum Auctoribus agemus, adcuratius disseremus.

3. S. GREGORII Theologi. De hac aliquid supra adtigimus. Habetur autem *Copto-Arabice* in Codicibus *Copticis Vaticanis XII. XIV. XXI. & XXIV.*

4. S. IOHANNIS MARONIS Patriarchae *Antiocheni*. „ Hujus Liturgiam, inquit SALA (*l. 1.*,) ut spuriam reijcit RENAVDOTIVS in *Maronitas* nonnihil infensus (*T. II. Liturg. Orient. in differt. prooem. num.* 26.) & caussam rigidae hujus censurae producit eodem Tomo (*pag.* 344.) *quia nulla* (ut ait) *Bibliotheca*, quantumcumque *Orientalium* librorum dives, ipsam repraesentat; quasi ipse omnes Bibliothecas adiverit, aut omnes Bibliothecarum forulos excusserit, earumque libros evolverit, aut demum nullum in *Oriente* Scriptorum monumentum supersit, quod in Bibliothecas Europae illatum non sit, ut scite illum redarguit clariss. ASSEMANVS (*Bibl. Orient. T. I. pag.* 513.) MARONIS quippe *anaphora*, cujus initium: *Coram te Rex Regum, & Dominus Dominantium* extat in Bibliotheca Vaticana Cod. Echellensi *num.* 5. ejusque meminit EDENENSIS in *Expositione Missae Syrorum* (*c.* 2. *de Catholicis anaphorarum auctoribus*) in haec verba: IOHANNES *cognomento* MARO, *qui post* Theophanis *Patriarchae* Antiocheni *obitum sedem illam obtinuit anno Domini* 685. *edidit anaphoram*, *cujus initium: Coram te Rex Regum &c.* „

5. Alterius IOHANNIS Patriarchae *Antiocheni*, de quo haec SALA (*l. c.*), Quis iste fuerit, incompertum est. Plures IOHANNIS nomine „ extiterunt Patriarchae *Antiocheni*, atque eorum tres Liturgias condidere, quas refert RENAVDOTIVS (*Tom.* 2. *Liturg. Orient.*); IOHANNES scilicet cognomento *Magnus*, cui tribuitur Liturgia *Sanctorum Doctorum* (*ibid. pag.* 409.), IOHANNES Scriba, & *Acoemetus* dictus, cujus Liturgia ibi pariter extat (*pag.* 474.), IOHANNES filius *Maadui*, cujus item ibi Liturgia (*pag.* 512.). Hunc, quisquis exstiterit, *Iacobitam* fuisse, aut *Nestorianum* ex dictis Liturgiis probabilius est. Ita ex RENAVDOTIO. Verum de IOHANNE Scriba fallitur vir eruditus illum perperam *Acoemetum* legens, nam ex *Gregorio Barhebraeo* ASSEMANVS ita de ipso habet (*T.* 2. *Bibliotb. Orient. pag.* 216.) IOHANNES, qui & *Iosue Iacobitarum* Patriarcha cognomento Scriba, Anachoreta, & Statura pusillus, non *Acoemetus*, ut ille autumat. Vixit iste saec. XIII. Ejus liturgiae initium: *Deus Pater, Dominus omnium, tranquillitas &c.* „

6. EVSTHATII item Patriarchae *Antiocheni*. Edita est ejus liturgia in Missali *Maronitico*, sed interpolata, ut observat RENAVDOTIVS, cujus sinceram lectionem se restituisse putat (*pag.* 235.). Exstat eadem in Codice *Syriaco Vaticano num. XIX.* quem cum aliis ASSEMANVS ex *Oriente* detulit.

7. MOYSIS *Barcephae*. Ejus anaphoram edidit RENAVDOTIVS (*Tom* 2. *pag.* 391.) ejusque meminit *Stephanus* EDENENSIS (*cap.* 7. *de Haeretic. anaphoris num.* 15.) his verbis: SEVERVS, *qui & MOYSES Barcepha, Episcopus B. th-aman duas edidit anaphoras, quarum prima incipit: Domine Deus lux aeterna: altera nondum in manus nostras incidit:* Eamdem laudat Auctor Catalogi Liturgiarum *Syriacarum* apud SCHVLTINGIVM (*Tom.* 3. *pag.* 106. *num.* 31.): MOSIS *filii* Petri (hoc est Barcephae)

phae) *Episcopi Barmiensis*, *seu Bethramanensis chaldaice composita anno a Nativ. Domini* 801. Sed verius 901. ut ostendit ASSEMANVS (*T.* 2. *pag.* 177.)

8. IACOBI *Edesseni*. Ejus anaphora, cujus initium *Deus Pater omnium* prodiit Latine per RENAVDOTIVM (*Tom.* 2. *Liturg.* Orient. *pag.* 371.) exstatque in pluribus Codicibus *Syriacis*, praecipue in *Vaticano Nitriensi* 3. & 4. Ejusdem Liturgiae meminerunt *Stephanus* EDENENSIS (*cap.* 2. *de Catholicis Anaphorarum Script.*), *& Cornelius* SCHVLTINGIVS (*Tom.* 3. *pag.* 106. *num.* 30.)

9. PHILOXENI. Haec Liturgia habetur inter Codices *Syros Echellen. num.* 5. apud eumdem *Assemanum* & incipit: *Deus vita omnium*: quae etiam in aliis Codicibus ad *Simeonem Persam* refertur. Hujus meminere SCHVLTINGIVS, & EDENENSIS, quam & latine edidit RENAVDOTIVS (*Tom.* 2. *pag.* 301.), estque in ordine prima; aliam enim ejusdem idem edidit (*pag.* 310.), quae incipit: *Domine Deus potens*; Hujus vero aliud initium exprimit ASSEMANVS (*loco citato pag.* 24.) videlicet: *Domine Deus fortis*, *& incomprehensibilis*. Porro PHILOXENI *Bagdadensis* nomine Liturgiam, quae incipit: *Deus*, *qui es Mare tranquillitatis*, edidit idem RENAVDOTIVS (*pag.* 399.), qui scite observat (*pag.* 408.) duas ex ea precationes PHILOXENI, qui & *Lazari Barsaptae* nomine distinguitur, referri in Liturgia *Iohannis Magni* Patriarchae *Iacobitarum*, quae *Sanctorum Doctorum* appellatur, unam scilicet Tomo citato *pag.* 414. & alteram *pag.* 415.

10. ELEAZARI Episcopi *Babylonis*. „ Hujus, inquit SALA, praeter nudum nomen ab ECHELLENSI relatum nulla alia mentio „ apud Auctores, quos viderim. RENAVDOTIVS cujusdam PHILOXENI, qui & ELEAZARVS dicitur, ut mox adnotavimus, meminit; an vero hic ille idem sit, cujus Liturgia habetur sub nomine „ *Lazari Barsaptae*, seu PHILOXENI Episcopi *Babylonis*, quae exstat „ apud RENAVDOTIVM (*ibidem*), & apud ASSEMANVM (T. I. „ *pag.* 574.), non ita compertum est, ut dubitari non possit „.

11. MARVTHAE Episcopi *Tagritensis*. Ejus anaphora, seu Liturgia exstat in omnibus fere Missarum Codicibus. Prodiit *Syriace* in Missali *Maronitarum* an. 1594. (*pag.* 172.) & *Latine* per RENAVDOTIVM (Tom. 2. *Liturg. Orient. pag.* 261.). Eamdem porro Liturgiam turpiter a quodam recentiore *Jacobita* interpolatam fuisse observat RENAVDOTIVS (*loco citato pag.* 273.), quod & confirmat ASSEMANVS (ut supra *pag.* 180.). In ea siquidem obtruduntur sub MARVTHAE nomine haec verba: *fermentatum panem adcepit in manus suas*: quae utique MARVTHAE sensui repugnant; ipse enim, qui ibidem in Symbolorum consecratione attendendam esse docet Christi institutionem, & exemplum, id ne somniavit quidem, quum praesertim, saltem ad annum Christi 775. Azymum in Eucharistia adhibere consueverint *Syri* in *Mesopotamia*, teste DIONYSIO *Jacobitarum* Patriarcha in Chronico *ad ann.* 510. apud ASSEMANVM (*T. I. pag.* 409) ubi plura in hanc rem vir eruditissimus notat.

12. THOMAE *Giamarchitae*, vel potius *Heracleensis*. Exstat hujus nomine Anaphora MS. in Codice *Echellensi* 5. *Biblioth. Orient. Vatic. fol.* 94.

atque

atque *latine* edita a RENAVDOTIO (*Tom. II.*). Ea tamen singulari apud *Jacobitas Syros* artificio commendatur, eo quod diversae, quibus constat, orationes *Threnorum*, *& psalmorum Abecedariorum more incipiunt, & quod cultiori stylo scripta est.*

13. MATTHAEI *Pastoris*. Legitur ejus nomine Liturgia in Missali *Chaldaico*, seu *Maronitarum* (*pag.* 146.). Habetur etiam in Codice *Syriaco Vaticano num.* 8. cujus ad calcem haec adnotantur: *Explicit Liturgia* S. Matthaei *Pastoris*, *qui &* Herma *unus ex septuaginta*.

14. IOHANNIS *Barsusan*. Exstat hujus Anaphora cum aliis in Codice *Echellensi Vaticano num.* 5. & alibi in pluribus codicibus MSS.; item impressa in Missali *Chaldaico* (*pag.* 154.) incipit: *Fons caritatis*, & *scaturigo bonitatis Domine*.

15. THEODORI *Mopsvesteni*, non THEODORETI *Cyrensis*, ut ECHELLENSIS perperam scripsit. Ejus Liturgia exstat in Codice *Syriaco Vatic.* 18. *Latine* reddita per RENAVDOTIVM (*Tom.* 2. *Liturg. Orient. pag.* 616.) cujus initium: *Domine Deus fortis*.

16. DIODORI *Tarsensis*. Hujus Liturgiam *Syriace* se legisse ECHELLENSIS testificatur.

17. NARSETIS, qui Anaphoram scripsit.

18. BARSVMAE. Hujus Liturgiam unus adserit HEBEDIESV in suo Catalogo (*cap. LIV.*)

19. DIONYSII, quem BARSALIBAEUM appellant. Condidit is Anaphoras tres, quarum prima incipit: *Deus, qui in amore gaudes*: altera: *Amorem & concordiam*: quae per errorem sub nomine DIONYSII *Areopagitae* inter Catholicas Liturgias impressa fuit *Romae* in Missali *Chaldaico* an. 1594. (*pag.* 106.), ut notat ASSEMANVS, & *Latine* prodiit apud RENAVDOTIVM (*Tom.* 2. *pag.* 444.). Tertia denique, quae incipit: *Domine Deus, qui vera es, & perfecta caritas*. De duabus prioribus liturgiis tantum meminit EDENENSIS loco saepe citato, prima omissa. Edidit idem BARSALIBAEVS precationes Liturgicas tres, quarum prima recitatur a *Jacobitis* in Missa feriae quintae in Coena Domini, altera Sabbato Sancto loco primae orationis Liturgiae S. IACOBI Apostoli, quae est pro pace. Tertia demum recitatur ab iisdem ante orationem Dominicam, dum Hostia frangitur, quae propterea appellatur *oratio fractionis*: est autem duplex, altera quidem brevis, quae incipit: *Tu es Christus Deus*: altera vero prolixior, cujus initium: *Ita vere*. Prodierunt *latine* per RENAVDOTIVM (*Tom.* 2. *pag.* 22.): utraque pia est, & docta teste ASSEMANO loco supra citat. (*pag.* 175.); sed secunda haeresim *Monophysitarum* sapit, uti ibidem videre est. Haec SALA.

20. PROCLI Episcopi *Byzantini*. „ Hunc, inquit idem SALA, *S. Joannis* CHRYSOSTOMI discipulum, & in *Byzantina* Cathedra Successorem Liturgiam scripsisse praeter SIONITAM testantur *Stephanus* „ EDENENSIS in *expositione Missae Syriacae* (*cap.* 2. *num.* 22.), & Au- „ ctor Catalogi Anaphorarum *Syriacarum* apud SCHVLTINGIVM (*Tom.* „ 3. *pag.* 105. *num* 20.). At nemo aliorum, qui de *Syrorum* Liturgiis „ scripsere, id de PROCLO asseruit, quod sciam; fortasse ex eo, quod „ *Constantinopolitanus* Patriarcha librum *de Traditione divinae Missae* con- „ fecit, quem interpretatione & notis illustratum edidit Cl. Vir *Vincen-* „ *tius*

„ *tius* RICCARDVS *Cler. Reg.*, praedicti arbitrati sunt, & propriam Li-
„ turgiam condidisse. „

21. S. ATHANASII Episcopi *Alexandrini*, cujus Anaphorae *Syriacae* initium: *Deus fortis Domine*, de qua SCHVLTINGIVS in Catalogo Liturgiarum (*Tom.* 3. *num.* 11.), & EDENENSIS pariter in suo *Elencho* (*num.* 11.) mentionem faciunt. Haec perperam ad ANTHIMVM *Alexandrinum* refertur in Codice *Nitriensi* 3. *Vatic.* apud ASSEMAN. (*Tom. I. pag.* 562.); nullus enim ANTHIMVS fuit, qui *Alexandrinam* vel Catholicorum, vel *Jacobitarum* sedem occupaverit.

22. S. GREGORII NYSSENI. Hujus S. Praesulis Liturgia laudatur a SCHVLTINGIO (*ibidem num.* 12), quam & apud *Coptos* extare, & quidem a Liturgiis BASILII, GREGORII *Theologi*, atque CYRILLI diversam testatur ABVLBARCATIVS *Aegyptius* Scriptor libro *de Divinis* (*cap.* 7. *num.* 4). Haec tamen inter ejus opera desideratur.

23. MICHAELIS *Magni Jacobitarum* Patriarchae. Ejus Anaphora *latine* prodiit per RENAVDOTIVM (*Tom. II. pag.* 438). Inc. *Deus omnipotens, & universorum Domine*: idque habet singulare (quod etiam observavit RENAVDOTIVS *ibidem pag.* 448.), quod orationes dispositae sunt secundum Alphabeti *Syriaci* litteras, Psalmorum Abecedariorum more. Est & alius MICHAEL junior, cujus Anaphoram memorat SCHVLTINGIVS.

24. CYRIACI *Iacobitarum* Patriarchae. Ejus Liturgiam memorat SCHVLTINGIVS (*l. c. n.* 26.) ex fide IGNATII Patriarchae in haec verba: CYRIACI *Patriarchae Antiocheni Liturgia Chaldaice composita an. a Nativitate Domini* 58. Mendum irrepsit, nam in eo Anaphorarum Catalogo plurima occurrunt hujusmodi sphalmata. Hujus Liturgiam memorat *Dionysius* BARSALIBI in *expositione Liturgiae Syrorum Cod. MSS. Echellensi* 36. *cap.* 12.

25. IOHANNIS *Darensis*, anaphora scilicet *Chaldaice* scripta.

26. IOHANNIS, qui & *Ananias* XENAIAS dictus est. Et hujus anaphoram SCHVLTINGIVS indicat, cujus initium: *Deus Pater, & Dominus universorum*.

27. THEODORI, seu *Johannis Bar-vehebunt*. Incipit ejus anaphora ab his verbis: *Domine Deus fortis, & incomprehensibilis*, eademque est, quae sub IOHANNIS *Magni Iacobitarum* Patriarchae a RENAVDOTIO (*Tom. II. pag.* 409.) edita fuit.

28. IOHANNIS MARDAE Episcopi. Ejus Liturgia IOHANNI *Chrysostomo* in antiquis exemplaribus falso adscribitur.

29. IOHANNIS *Bar-Maadani*, cujus anaphoram RENAVDOTIVS *latine* vulgavit.

30. GREGORII *Bar-Hebraei Abulpharagii*. Hic Anaphoram scripsit a RENAVDOTIO editam (*Tom. I. pag.* 456.). Idem Liturgiam S. IACOBI Apostoli recensuit, & in compendium redegit, quam & dictus RENAVDOTIVS publicavit (*Tom. citat. pag.* 126.).

31. SIMEONIS *Betharsamensis*. Hunc Liturgiam scripsisse testatur pluries memoratus *Stephanus* EDENENSIS in *expositione Missae Syrorum* (*cap.* 7. *de Haereticorum Anaphoris num.* 12.) apud ASSEMANVM (*T.* 1. *Bibl. Orient. pag.* 345.) his verbis: SIMON *Persa edidit Anaphoram*, *cujus initium*,

initium, *Deus vita omnium*, *& Lux*: exstat sub nomine PHILOXENI *Mabugensis in Codice Echellensi* 5. *pag.* 56. & in Codice *Colbertino* 3932. teste RENAVDOTIO (*Tom.* 2. *Liturg. Orient. pag.* 301.) qui eam *latine* edidit. Ejusdem exordii alteram Liturg. *Iosepho* XENAIAE *Iacobitae* adscribit idem EDENENSIS (*ibi num.* 18.), sed an eum ista SIMEONIS in reliquis conveniat, nec ne, haud exprimit; quare suspicandum profecto videtur ex Amanuensis incuria, vel immoderato in *Iacobiticae* Sectae Doctores affectu unam eamdemque Liturgiam sub plurium Auctorum nomine venditari, id enim familiare *Orientalibus* esse recte observat RENAVDOTIVS (*ibid. pag.* 400.). Quare laudatam Anaphoram SIMEONI potius tribuendam, quam PHILOXENO censet ASSEMANVS; PHILOXENVS enim aliam habet Liturgiam apud eumdem RENAVDOTIVM (*pag.* 310.) cujus initium: *Domine Deus potens*: sed & EDENENSIS, qui Liturgicos Codices Gentis suae accurate versavit, unam tantum PHILOXENI Anaphoram agnoscit, alteram SIMEONI praefato constanter adjudicat.

32. IOHANNIS *Lephediensis*. Auctor est Anaphorae, cujus initium: *Deus Sanctissime*: exstat in manuscriptis Missalibus Coenobii Patriarchalis *S. Mariae in Canobin*; ita ASSEMANVS (T. 1. *Bibl. Orient. cap.* 45. *pag.* 522.)

Alias praeterea *Syrorum & Iacobitarum* Liturgias indicat idem ASSEMANVS (*Tom. III. ejusdem Bibl. pag.* 637.) in Codicibus *Syriacis Vaticanis* exaratas. Hujusmodi sunt Cod. VII. Anaphora IGNATII Patriarchae scripta a. MCCCIV.; BASILII *Maphriani* composita a. MCCCCIV.; aliaeque minoris momenti.

IV. Praetereundi tamen non sunt *Iacobitae Aegyptii*, quos a *Copticae* linguae usu COPHTITAS, & COPTITAS dicunt. Ex duodecim, quas & reliqui *Iacobitae* habent, Liturgiis tres tantum in suum usum maxime receperunt, S. GREGORII scilicet, quam Domini, aliisque solemnioribus festis recitant, & S. CYRILLI, quam per quadragesimam, jejunium Natalis Domini, & in commemoratione defunctorum adhibent, & S. BASILII, quam ceteris anni diebus usurpant. Codicem harum trium Liturgiarum sermone *Aegyptiaco* vetere, & *Arabico* conscriptum, quum *Iosephus* SCALIGER nactus esset, *Augustam Vindelicorum* ad M. VELSERVM miserat (2); hic *Romam* ad *Maronitarum* Collegium. Degebat *Romae Victorius* SCIALACH *Accurensis*; hic ergo Liturgias illas *latinas* fecit. Quum autem in eadem urbe apud *Gabrielem* NEGIS Abbatem *Aegyptium* in Comitatu *Parsumi* Archidiaconum, & Patriarchae *Alexandrini* ad Apostolicam Sedem legatum integrior alius ejusmodi Codex repertus fuisset, hoc SCIALACHIVS usus est ad lacunas *Scaligerani* Codicis explendas, variantesque lectiones ad oram adscribendas. Liber prodiit *Augustae Vindelicorum* 4. MDCIV. (3) Easdem Liturgias Grae-

Iacobitarum Aegyptiorum

(2) Confer M. VELSERII epistolas ad SCALIGERVM 18. 30. & 35. SCALIGERI quoque 159. 170. 171.

(3) ITTIGIVS editionem *Augustanam* a. MDCXIV. indicat *in Tract. de Biblioth. PP.* (pag. 770.); sed vereor, ne haec editio uni typographi vitio debeatur. Mea certe, quae nitidissima est, anno notatur MDCIV.

Graece & fortassis *Arabice* se vulgaturum recepit clarifs. LOVVARDVS. Ceterum *Copticarum* Liturgiarum fragmenta aliquot dedit in suo *Prodromo Copto Athanasius* KIRCHERIVS, quemadmodum & *Riccardus* SIMON (*in Apolog. Gabr.* SEVERI *pag.* 155.) ubi & (*pag.* 290.) Codicem Liturgicum *Coptico-Arabicum*, quo & ipse usus est, in Bibliotheca clar. viri *Claudii* HARDY *Parisiis* exstantem laudat. Porro ASSEMANVS (*Cod. Liturg.* Tom VI. seu in Missali *Alexandrino*) S. BASILII Liturgiam *Coptice & Latine*, GREGORII vero *Nazianzeni latine* tantum ex Missali *Coptitarum* reddidit. Atque heic cum eodem ASSEMANO *Praefat.* in appellatum Missale Alexandr. (*pag. XVI.*) notari velim, 1. quod *Copticae* Liturgiae ex *Graecis* sint expressae, & ab antiquis temporibus in *Copticam* linguam conversae, quo ii *Aegyptii*, qui *Graecam* linguam nesciebant, *Coptice* sacra facerent. 2. Adjunctam esse e regione *Arabicam* versionem, ex quo *Arabica* vulgaris in *Aegypto* esse coepit, & *Coptica* a vulgo intelligi amplius non potuit, idque eo consilio factum est, non ut lingua *Arabica* missam celebrarent Sacerdotes, sed ut intelligerent, quae in Missa *Coptica* lingua dicunt, solent enim Sacerdotes hujus linguae esse ignari.

Nestorianorum. V. Ad *Nestorianos* me converto. Tribus illi utuntur Liturgiis, Liturgia nempe THEODORI *Mopsvesteni* ab Adventu ad Pascha, Liturgia XII. *Apostolorum* a Paschate usque ad Adventum, & quinquies per annum Liturgia NESTORII, nempe feria quarta Rogationum, die ultima jejunii Ninive, quod in Hebdomade prima ex tribus Quadragesimam praecedentibus per triduum celebratur, feria quincta hebdomadis magnae, & in Festis *Epiphaniae*, *Iohannis Baptistae*, & NESTORII, quem sanctum falsò vocant. Praeter hasce tres Liturgias aliae quoque apud *Nestorianos* exstant, quarum tamen usus in eorum Ecclesiis vel rarus, vel nullus est. Nam supra DIODORI, itemque NARSETIS, & BARSVMAE Liturgias memoravimus; horum autem ille DIODORVS *Tarsensis* est NESTORII Magister, ut post ECHELLENSEM docuit *Ioseph* SIMON. ASSEMANVS (*Biblioth. Orient. Tom. III. part.* 1. *pag.* 29.); ceteri duo ejusdem Sectae fuerunt. Missale quoddam MS. *Nestorianae* Liturgiae expendit Riccardus SIMON (*Epistol. select. Amstel. edit.* 1730. *Tom. III. epist. I. ad* Abbatem *Berrand*). *Nestorianorum*, quorum errores cooptaverant, Liturgia utebantur Christiani antiqui Episcopatus *Angamallensis* in Montanis *Malabarici* Regni apud *Indos Orientales*. Ea tamen ab impiae sectae blasphemiis expurgata ab *Alexio* MENESIO Ord. *S. Augustini* Archiepiscopo *Goano Indiarum* Primate in Synodo dioecesana *Angamallae* ann. 1599. ex *Syriaco in latinum* conversa, & exscripta ex *Itinerario Lusitanico* ejusdem MENESII *Conimbricae* edito relata est primo in *Biblioth. PP. Parisien. Tom.* 6. (*pag.* 131.); deinde in aliam novissimam *Lugdun. Tom.* 27. circa finem (*pag.* 626.); seorsum quoque curante I. B. *de* GLEN prodiit Antuerpiae MDCIX. 8., qui liber inventu difficillimus est.

Aethiopum. VI. „ *Copticae* similem Missam, inquit Eminentiss. BONA (*lib.* 1. „ *cap. IX.* §. 6.) habent *Aethiopes*, sive *Abassini*; utraque enim Ecclesia „ *Aegyptia*, & *Aethiopica* a Patriarcha *Alexandrino* ritus *Coptici* olim ad„ ministrata, & iisdem fere caeremoniis imbuta fuit. Officia divina lin-

„ gua

„ qua *Aethiopica* celebrant, quae tamen a populari *Arabica* diversa est.
„ In Lexico *Aethiopico Iobi* LVDOLFI edito *Londini* (4) post epistolam praeliminarem *Iohan. Michaelis* WANSLEBII exstat Indiculus librorum MSS. *Aethiopicorum*, quorum primus est *liber Liturgiarum*, in quo sunt decem Liturgiae sic inscriptae. 1. Sancti *Iohannis Evangelistae*. 2. *Trecentorum decem & octo Patrum Orthodoxorum*. 3. Sancti *Epiphanii Orthodoxi*. 4. Sancti *Iacobi Syracensis*. 5. Sancti *Iohannis* CHRYSOSTOMI. 6. Cujusdam innominati (5). 7. Sanctorum *Apostolorum*. 8. Sancti *Cyriaci*. 9. Sancti *Gregorii*. 10. Sancti *Dioscori* Patriarchae *Alexandrini*, impii scilicet illius, qui in Concilio *Chalcedonensi* damnatus fuit, quem *Aethiopes* illius erroribus imbuti ut sanctum colunt. Edita est ejusdem *Dioscori* Liturgia in fine hujus Codicis lingua *Aethiopica* cum *latina* interpretatione praedicti WANSLEBII „. Sed non est integra, nam multae orationes primis dumtaxat verbis initialibus indicantur, integrae vero reperiuntur in Liturgia *Aethiopica* edita *Romae* simul cum novo Testamento. Eamdem iterum vulgavit *latine* ex WANSLEBIO le BRUN (*Tom. II. dist. II. art. II*). Exstat quoque DIOSCORI *Anaphora*, quam primum RENAVDOTIVS, deinde ex Codice IV. *Vaticano Nitriensi* ASSEMANVS protulit (*Miss. Alex. p. I. pag.* 199.). Est etiam alterius DIOSCORI *Gordiaeorum* Episcopi Liturgia, quam idem RENAVDOTIVS exhibet (T. II. pag. 492.). Praeterea apud *Aethiopes* celebris est S. MATTHAEI Liturgia, quam tamen S. Apostolo suppositam nemo non videt. Ceterum Missa, qua *Aethiopes* communiter utuntur, quae etiam *Canon Universalis* appellatur, ex *latina* versione *Romae* edita a. MDLVIII. transiit in Bibliothecas Patrum Parisienses a MDLXXV. & MDCXXIV. *Coloniensem & Lugdunensem* (*T. XXVII. pag.* 626.). Missam quoque *Aethiopum* Christianorum in *Africa latine* edidit *Georgius* WICELIVS in suis *Exercitamentis verae pietatis* Moguntiae MDLV. Demum Missale Copticum in typographio *de Propaganda Fide* impressum fuit MDCCXLVI. 4. cura *Raphaelis* TVRI Episcopi *Arsenoviensis*.

VIII. Habent etiam *Armeni* specialem Liturgiam proprio idiomate, quae ab erroribus ipsorum expurgata *Romae* excusa est *Armenice & latine* typis S. Congregationis *de Propaganda Fide* primum a. MDCXLII. praenotata *Ordo Missae*; deinde anno MDCLXXII. *latine* tantum, sicque inscribitur: *Codex Mysterii Missae Armenorum, seu Liturgia Armena*. Haec *Armenorum* Liturgia *Graecanicum* ritum in plerisque imitatur: adeo ut verba quaedam *graeca* in ea permanserint: exstat ejus synopsis apud CASSANDRVM in *Liturgicis* (*cap. XII.*). Aliam etiam vidit MS. Emin. BONA a quodam Sacerdote *Armeno in latinum* translatam, quae paucis exceptis ab impressa *Romae* non differt, & illi porsus convenit, quae a CASSANDRO descripta est. *Armenorum* Liturgia *Constantinopoli* quoque impressa fuit anno *Armenicae* Aerae 1155. Christi 1706. Ceterum de *Armena* Liturgia aliquid notatu dignum invenies in selectis SIMONII Epistolis (*T. IV. ep.* 24. *pag.* 162.) Armenorum

 IX. Ha-

(4) a. 1666.

(5) Hanc SALA existimat eamdem esse, quam alii Liturgiam D. N. J. C. appellant, non quod a Christo Domino conscripta fuerit, sed quod, ut CAVEVS adnotavit, in festis Domini recitaretur.

Maronitarum IX. Hactenus recensitis nationibus pauciores numero, sed fide, ac religione praestantiores sunt *Maronitae Libani* montis juga, & vicinas planities incolentes. *Arabice* loquuntur; sed sacras functiones peragunt lingua *Chaldaica*, sive *Syriaca*. Enimvero Missale *Chaldaicum* juxta ritum Ecclesiae Nationis *Maronitarum Romae* editum est MDXCIV.; quae editio in *Telleriana* Bibliotheca indicatur: deinde recusum a. MDCCXVI.; tandem recognitum, impressumque typis de Propaganda fide MDCCLXVII. fol. In hoc Missali inter alia exstat Liturgia, quam *Apostolorum* appellant. Hujus latina versio nondum vulgata cum omnium tum Epistolarum, tum Evangeliorum, quae a *Chaldaeis* totius anni Dominicis, aliisque festis diebus sacra inter Mysteria leguntur, Capitulari, sive indiculo frustra apud RENAVDOTIVM, le BRVNIVM, ceterosque rerum Liturgicarum tractatores hactenus quaesito, e typographio S. C. de Propaganda fide brevi prodibit. Insigne hocce Liturgicum Cimelium praeclarissimo Praesuli *Stephano* BORGIAE a secretis ejusdem S. C. debebimus veluti appendicem eruditissimae, quam ipse conscripsit, *de* Chaldaeorum *dioecesi* dissertationis. Tandem ut de rebus MARONITARVM Liturgicis dicendi finem faciam, memorandus est *liber Ministri Missae* juxta ritum Ecclesiae Nationis *Maronitarum*, ibidem a. MDXCVI. apud *Jacobum Lunam*. 4.

X. Liturgiarum *Orientalium*, quas hactenus percensuimus, insignis collectio prodiit *Parisiis* MDCCXVI. duobus tomis 4. Auctore, quem saepius nominavimus, *Eusebio* RENAVDOTIO (6). Priori tomo praemissae sunt tres dissertationes, *de Liturgiarum* Orientalium *origine & auctoritate*, de Liturgiis *Alexandrinis*, de lingua *Coptica*: sequuntur Liturgiae ipsae, videlicet tres *Coptitarum*, BASILII, GREGORII *Theologi*, & CYRILLI *Alexandrini*, *latine*, ac cum rubricis ritualibus: eaedem Liturgiae *graece*, commentarius in Liturgiam *copticam* BASILII, quo ritus, & omnia ad disciplinam Eucharisticam pertinentia explicantur, notae breviores in reliquas Liturgias; Dissertatio *de Patriarcha* ALEXANDRINO, cum officio ordinationis ejusdem; tandem Liturgiae generalis *Aethiopum* nova versio cum *observationibus* necessariis. Posteriori tomo continentur *Iacobitarum Syrorum* Liturgiae, ac *Nestorianorum* liturgiae tres, *latine* conversae, cum commentario notisque (7), ac duabus dissertationibus, altera de *Syriacis* Melchitarum, & Iacobitarum *Liturgiis*, altera (*pag.* 566.), de Nestorianorum *Liturgiis*.

AR.

(6) Vide de praeclaro hoc opere praeter diarium *Parisiense*, quod *Journal des Savans* inscribitur, eodem anno mense *octobr.* (*p.* 450.) & *Nov.* (*p.* 490.), ac *Trivultianos* MDCCXVII. (*Februar. p.* 215. & *Apr. p.* 559.), * BVDDEVM *in Isagoge ad Theol. univ. Lib. II. cap. V. pag.* 856.

(7) RENAVDOTIVS non pauca reprehendit, quae in LUDOLFI *historia Aethiopica* habentur. Hujus autem suscepta est defensio in litterariis illis Ephemeridibus, quae *Journal litteraire* praenotabantur (*T. IX. p.* 217.). At pro RENAVDOTIO *Parisiis* MDCCXVII. liber exiit, cui titulus: *defense de l'histoire des Patriarches* d'Alexandrie, *& de la collection des Liturgies Orientales contre un écrit intitulé*: Defense de la memoire de M. LVDOIF. Confer *Trivultianos* ad ann. MDCCXXVIII. (*M. Octobr. p.* 369.)

ARTICVLVS IV.

Latinorum Liturgici Libri

§. I.

Antiquiores hujusmodi Libri.

I. NOn uno olim libro *Romana* Ecclesia quidquid ad Missae Sacrificium peragendum adtinet, comprehensum habuit; plerumque quatuor utebatur, *Antiphonario, Lectionario, Evangeliorum* libro, & libro *Sacramentorum*. Additum aliquando fuit *Orationale*, ac separatim *Diptychorum* libellus. *Troparii* quoque, & *Sequentiales* libri postea accesserunt. De his singulatim agendum. Plures olim ad Missam in R. E. adhibiti libri

II. ANTIPHONARIVM, ut ab hoc ordiamur, ANTIPHONALE, ANTIPHONARIVS & ANTIPHONARIVS liber Antiphonas ad introitum, ut plurimum ex Psalmis *Davidicis* excerptas, versiculos duos ex iisdem Psalmis; deinde Graduale, Tractus, Offertorium, & versiculos post communionem complectebatur. Heinc *Antiphonarii* nomen, quod huic libro tributum legimus a *Iohanne diacono in vita* S. GREG. M., ALCVINO, AMALARIO, ceterisque Scriptoribus Liturgicis. „ Qua „ in re, *inquit*, THOMASIVS *in Praef. ad Respons. & Antiphon. Romanae Ecclesiae* (*p. XXXIX. T. IV. oper.*), pro indubio haberi debet, „ aliquam olim fuisse ante Sancti GREGORII tempora Antiphonarum, „ & Responsionum collectionem, quae usui esset Ecclesiae Cantoribus: „ ut enim antiquior est S. GREGORIO Antiphonarum, & Responsoriorum usus in Ecclesia *Romana*, ita par est credere, ante illum libros exstitisse *Responsoriales & Antiphonarios*. Idem porro Sanctus Pontifex sicut vetustum Codicem Sacramentorum (quem *Gelasianum* postea „ appellaverunt), in unum librum abbreviavit ad usum praecipue publicarum stationum Ecclesiae *Romanae*, qui *Sacramentarium Gregorianum* passim est vocatus, ita & libros Antiphonarios, & Responsoriales recensuit, ac ordine meliore disposuit „. Atque heinc IOHANNES Diaconus in *vita* S. GREGORII M. *Antiphonarii* Auctorem fuisse Sanctum huncce Pontificem perhibet. IOHANNEM quidem, ut qui saeculo post Magnum GREGORIVM annis floruerit, *testem non satis idoneum* appellat in libro *de rebus* Franciae *Orientalis Iohan. Georgius* ECKARTVS; sed a clariss. viris *Dominico* GEORGIO (*in diss. II. de lib. Liturg. Tom. II. de Liturg. Rom. Pont. pag.* CLXXXV.), & *Antonio Francisco* VEZZOSIO (*Praef. in tom. IV. oper. Thomas. pag. XXVII. seqq.*), ab Eckarti censura IOHANNEM strenue vindicatum habemus. Quum multi saltem apud *Lugdunensem* Ecclesiam in *Antiphonarium* naevi irrepsissent, illud AGOBARDVS emendandum suscepit. Quid vero praestiterit, docet ipse (*de correct. Antiphon. cap.* 3.), his verbis. „ Sicut „ ad celebranda Missarum solemnia habet Ecclesia librum mysteriorum „ fide purissima, & concinna brevitate digestum, habet & librum lectionum ex divinis libris congrua ratione collectum, ita etiam & hunc 1. Antiphonarium.

„ ter-

„ tertium *officialem* librum, idest *Antiphonarium* habeamus omnibus hu-
„ manis figmentis, & mendaciis expurgatum, & per totum anni circu-
„ lum ex purissimis Sanctae Scripturae verbis sufficientissime ordinatum;
„ quatenus in sacris officiis peragendis, juxta probatissimam fidei regu-
„ lam, & paternae auctoritatis venerabilem disciplinam, una a nobis at-
„ que eadem custodiatur forma orationum, forma lectionum, & forma
„ Ecclesiasticarum modulationum „. Ceterum AMALARIVS in *Prologo* ad suum *de ordine Antiphonarii* librum narrat, in unicum volumen simul junctis atque ordine distributis & Responsoriis, & Antiphonis, *Responsorialis, & Antiphonarii* nomen deinde libro factum fuisse, aut unico etiam vocabulo *Antiphonarium* hunc dictum, ut in *Romanis* Ordinibus, ac praesertim BENEDICTI Canonici Ordine videre est. Monet (*cit. loc. pag. XVI.*) VEZZOSIVS, *Antiphonarium* in duas quoque partes distinctum in antiquis membranis inveniri, quarum prima complectitur anni circulum a prima Adventus Dominicae deductum usque ad initium officii Parasceves in Passione Domini, sive Feria IV. Majoris Hebdomadae, vel ut in aliis Codicibus MSS., usque ad absolutum Sabbati Sancti cursum; altera vero ab eo loco, ubi prior desiit, eumdem anni circulum usque ad Adventum prosequitur. Duplex praeterea hujusmodi *Antiphonariorum* genus erat; alia enim nocturnis, alia diurnis peragendis officiis inserviebant. Inter libros, quos a. MXLVIII. BONVS Abbas Monasterio *Pisano* comparaverat, apud MVRAT. (*T. IV. Ant. Ital. col.* 789.), reperias *Antiphonarios octo, quinque diurnales, tres nocturnales. Antiphonarium de die*, itemque *Antiphonarium de nocte* occurrit in variis indiculis rerum ad *Tarvisinam* Ecclesiam spectantium editis in quibusdam Litterariis Ephemeridibus inscriptis: *Memorie per servire &c.* apud Typographum *Venetum Valvasensem T. VIII. p.* 27.). *Antiphonaria de die* indicantur quoque apud MVRATORIVM (*T. eodem IV. Ant. Italic.* col. 770.), *in catalogo omnium, quae* THEOBALDVS *Abbas fecerat, aut comparaverat ad reparationem & ornamentum Monasterii* S. Liberatoris *in Comitatu* Theatino *a MXIX.* Antiphonaria ornare, eaque pro Ministerio Altaris offerre mos erat. S. ANSEGISVS *Fontanellensis* Abbas a. DCCCXXX. Coenobio suo Antiphonarium donavit *in membrano purpureo, argenteis scriptum litteris, ornatumque tabulis eburneis*, ut in ejus actis legimus (*Saec. IV Benedictin. P. I. p.* 634.). Plura exempla hanc in rem videsis apud GEORGIVM (*pag.* CXCII.), qui & de MSS. *Antiphonarii* Codicibus differit (*pag.* CXCIII.), quamquam de his plura dabit VEZZOSIVS (*pag.* XXXII *seqq.*). Inter hujusmodi MSS. libros memorandus tamen mihi est *Modoetiensis* Codex, purpureis in membranis, & quadratis litteris aureis, argenteisque exaratus, quem S. GREGORIVS M. Reginae *Langobardorum* THEODOLINDAE dono misit. De hoc Codice multa, eaque selecta adnotavit CL. GORIVS (T. II. Thes. *Diptychor. p.* 204. *seqq.*), ubi eburneas, quibus ille tegitur tabulas, alteram GREGORII ipsius, alteram DAVIDIS Regis imaginibus ornatas exhibet. Addit huic Codici post VEZZOSIVM idem GORIVS codicem olim Reginae *Suecorum*, nunc *Vaticanum* 1709., Antiphonarium Bibliothecae *Helmstadiensis* jussu *Sigeberti* Episcopi *Mindensis* elegantissime exaratum; itemque alterum Saeculi X. aut XI. membranaceum, quod exstat in Bibliotheca Monasterii S. GALLI apud *Helvetios*, notis musicis antiquis distinctum.

III. Non

III. Non tamen solo *Antiphonarii*, aut *Antiphonalis* nomine hic liber designabatur. Audiatur AMALARIUS in prologo *de ordine Antiphonar.* *Notandum est*, inquit, *volumen*, *quod nos vocamus* Antiphonarium, *tria habere nomina apud* Romanos: *quod dicimus* Gradale, *illi vocant* Cantatorium. Heinc de Subdiacono Ordo *Romanus* 1. (*num.* 26.), *postquam Cantor cum Cantatorio adscendit*, *& dicit responsum*. Quod autem *Cantatorium* heic dicitur, *Tabularum* quoque nomine idem AMALARIUS expressit (*lib. III. cap.* 16.). *Cantor sine aliqua necessitate legendi*, *tenet tabulas in manibus*. Porro quemadmodum *Cantatorii* nomen a cantu, ita *Tabularum* vocabulum a tegumento libri *Gradalis*, quod ex asse fieri consuevisse AMALARIUS eo loco tradit, derivatum fuisse nullus dubito. Adi THOMASII disquisitionem *antiquiorum rituum cantuum Missae* (*Tom. V. Oper. p. XXIII.*). Porro GRADALE, GRADALIS, & GRADUALIS a gradibus, ubi canebatur, dictus est. Igitur *Gradale* omnia, quae in Missa antiphono cantu canebantur, complectebatur. Ejusmodi *gradale*, quod etiam latiore quodam sensu *Antiphonarium* dicitur, HADRIANUS Papa ad CAROLUM M. misit in tres partes distinctum, quarum prima *Graduale* pro Missarum solemniis, secunda *Responsoriale*, idest Responsoria, tertia *Antiphonarium*, Antiphonas scilicet pro nocturnis, diurnisque continebat officiis. Heinc librum quoque *officialem* appellatum nuper ex AGOBARDO audivimus. Immo in Codice MS. Monasterii *S. Galli* apud THOMASIUM (*T. IV. pag.* 342.), legitur: *incipit officialis liber*, quo loco *Antiphonarium* inscribendum fuerat. *Capitulare* tandem pro *Antiphonario* sumi ex quodam *Ordine Romano Thomasiano* VEZZOSIUS arguit (*pag.* 321. *Tom. IV. oper. Thomas.*).

quod etiam Cantatorium dicitur

& gradale

uti & officialis

quandoquoque etiam Capitulare

IV. Ad hujus libri editiones quod spectat, *Iacobus* PAMELIUS *Brugensis* Canonicus tomo II. suorum *Liturgicon* omnium primus *Antiphonarium* vulgavit, quod deinde in *Gregorianorum* operum editionem cum *Romanam*, tum *Parisinam Petri* GUSSANVILLAEI inlatum, immo & in nuperrima eorumdem operum editione a *Maurinis* Patribus adornata recensum est, adscriptis *variantibus*, quas vocant, *Lectionibus*. Quatuordecim, antequam Benedictini, quos indicavi ex *S. Mauri* Congregatione doctissimi Patres *S. Gregorii* M. opera ederent, annis, anno scilicet MDCXCI. Clarissimus THOMASIUS Antiphonarium magna diligentia ad MSS. Codices recensum, notisque illustratum e *Romanis* praelis emiserat. Exemplum aliud *Antiphonarii* an MDCCXLIV. ex MS. Codice Card. GENTILIS protulit *Dominicus* GEORGIUS (Tom. III. *Liturgiae Rom. Pont.*). Demum cl. VEZZOSIUS *Thomasiana* opera secundis curis quum ederet, *Tom.* IV. illud exhibuit, sed ad alios MSS. libros exactum, ac pereruditis adnotationibus illustratum.

Ejus editiones

V. Antiphonis posterior aetas tropos addidit saeculo circiter XI. ut cum Card. BONA (lib. II. cap. III §. 3.) censet *Dominicus* GEORGIUS (de *Tropis* diss. III.). Erant autem versiculus, qui in praecipuis festis diebus immediate ante Introitum canebatur, veluti quoddam ejusdem praeludium, vel etiam illi intermiscebatur, altera Chori parte introitum, altera tropum concinente. Monachis eos debemus, ab his enim ad alias Ecclesias derivati sunt. *Troporum* auctorem NOTKERUM BALBULUM fuisse adfirmat in ejus *vita* EKKEHARDUS *junior* ineuntis XIII.

Troponarii &c. libri

XIII. Saeculi Scriptor; sed quum eum MABILLONIVS (*Annal. Benedict. lib. XIX. §. 69.*), *fabulosum* appellet, nec alia NOTKERI anno DCCCCXII. demortui scripta commemoret praeter *Martyrologium*, *Sequentias*, & librum *hymnorum*, multa quoque in EKKHEARDO non iniuria carpat laudatus GEORGIVS (diss. IV. *de Prosis* p. CCX.), nullus dubito, quin id falsum haberi debeat. Adeo autem *Troporum* usus increbuit, ut libri conficerentur *Troponarii*, *Troparii*, ac *Troperii* dicti, quorum praeter DVRANDVM (*lib. VI. cap. 1. n. 3.*), & BELETHVM (*cap. LIX.*), meminit descriptio thesauri S. PAVLLI *Londinensis* a. MCCXCVI. confecta (*Monast. Anglic. T. III. pag. 321. & seq.*). Vide etiam CANGIVM (V. *Troponarius*), ubi aliquot ejusmodi libros & ipse indicat. Aliquot *tropos* ex Codice S. BAVONIS PAMELIVS (*Liturgicon T. II.*), pauca de eorum origine praefatus edidit; aliquot Cardinalis BONA (*l. 2.*); aliquot laudatus GEORGIVS (*cit. dissert. n. 3. seq.*). *Henricus* CANISIVS (Tom. V. *antiq. lection. pag.* 758. *vet. edit.*), aliquot *Tropos* metricos a *Iodoco* METZLERO ex antiquis Codicibus Monasterii S. GALLI collectos vulgavit. Sed vereor, ut *Tropi* appellari debeant; nam neque constat eos ante Missam dictos fuisse, & Rhythmi potius videntur, ac laudes, quae magna sane licentia ad *Kyrie Eleison*, ad *Gloria in Excelsis*, ad *Sanctus*, & ad *Agnus Dei*, ut idem BONA monuit (*lib. II. cap. 4. & cap. 10.*), in nonnullis festis diebus intermisceri coepere. Si *tropos* vocare velis, per me licet; sed latiore quadam significatione, quae cantiunculam denotet. *Tropi* enim revera ante introitum, vel illi interpositi, quemadmodum initio dixi, canebantur. Sublati autem fuere hi omnes sive *Tropi*, sive Rhythmi e Missali *Romano* jussu S. PII V.

Sequentiales libri VI. Huc etiam spectant *Sequentiales* libri (*Sequentionarios* vocant acta *Marensia*), ita appellati, quod *Sequentias* complecterentur; hae autem sic dictae sunt, quia Epistolam sequebantur, ut post GRANCOLASIVM monet SALA (*ad* BONAE *cap. IV. lib. II*). *Prosae* etiam passim nominari consueverunt, licet prosas alicubi a *Sequentiis* distinctas fuisse, GEORGIVS (*diss. IV. de Prosis & sequentiis num. 2.*), ex vetusto Card. GENTILIS antiphonario egregie comprobet. Primus *Sequentiarum* auctor NOTKERVS a plerisque creditur; at post eum dictu incredibile est, quot in ejusmodi pangendis cantiunculis laborarint. Eos *Antonius Monchiacenus* DEMOCHARES (*lib. IV. cap. XI. de observanda Missar. celebrat. pag.* 54. *edit. Paris.* a. 1562.), edita tabella, ubi etiam Sequentiarum initia protulit, enumeravit. GEORGIVS illam sibi exscribendam censuit; eamdem & nos heic recudemus.

Aliquot Prosarum Auctores.

Sancti Spiritus. In die Pentecostes. *Rex omnipotens*. In Adscensione.	ROBERTVS *Rex* Franciae *an.* MXXX.
Veni Sancte Spiritus. In die Pentecostes. *Ave Maria*. Per octavas Adsumptionis.	HERMANNVS CONTRACTVS an. MLXVI.
Mittit ad Virginem. De Beata Virgine.	*Petrus* ABELARDVS an. MCXXX.
Laetabundus. In Nativitate.	S. BERNARDVS an. MCXL.

Lau-

Lauda Sion. In Festo Corporis Christi.) S. THOMAS MCC-LXX.

Praecursoris. In nat. S. IOHANNIS BAPTISTAE.) HENRICVS de S. VICTORE.
Patrem natum.)
Cujus laus.)
Qui in Sanctis. de S. HILARIO.) VVALBERTVS *Episcopus Pictaviensis anno* DCC.
Laetabundi jubil. de Martyribus.)
Laudes ejus. De Virgine.)
Heri mundus exultavit. De S. STEPHANO. Adam de S. VICTORE.
Gratulemur. De S. IOH. Evangelista.
Splendor patris. Dom. intra oct. Nativitatis.
Virginis Mariae. De Beata Virgine.
Mundi renovatio. De Resurrectione Domini.
Zima vetus. De resurrectione.
Lux illuxit. In festis Paschae.
Ecce dies cele. In festis Paschae.
Lux Iucunda. De Spiritu Sancto.
Simplex essentia. De Sancto Spiritu.
Qui procedis. De Sancto Spiritu.
Hierusalem &. In Dedicatione.
Quam dilecta. In Dedicatione.
Exultemus. De S. ANDREA.
Congaudentes. De S. NICOLAO.
GENOVEFAE. De S. GENOVEFA.
Animetur ad ago. De S. AGNETE.
Ecce dies praecop. De S. VINCENTIO.
Corde, voce pulsa. In conversione S. PAVLLI.
Lux advenit. In Purificatione.
Laudes Crucis. In Invent. S. Crucis.
Ad honorem tuum. De S. IOH. BAPTISTA.
Gaude Roma. De S. PETRO.
Roma Petro. De SS. PETRO & PAVLLO.
Salve mater. In Adsumptione.
Laudemus omnes. De S. BARTHOLOMAEO.
Praecursoris summi. In festo Decollationis.
Salve Crux. In Exaltatione S. Crucis.
Iucundare. De S. MATTHAEO.
Summi Regis. De S. MICHAELE.
Gaude prole. De S. DIONYSIO.
Psallat chorus. De S. LVCA.
Supernae matris. De Sanctis.
Gaude Sion, quae. De S. MARTINO.
Vox Sonora. De S. CATHARINA.

Carthusiani & Cistercienses contra ceterorum Monachorum consuetudinem numquam *Sequentias* admiserunt. Missale *Carmelitarum*, & Ordinis *Praedicatorum Sequentias* interdicit in Missis privatis. Ad *Romanae* Ecclesiae usum quod adtinet, haec GEORGIVS (*n.* 16.), adnotat. „ In *Romanis*

„ Ordinibus primaevis, iis scilicet, qui ritus saeculi IX. & X. referunt, „ nullum vestigium de *Sequentiis* in Missa *Romani* Pontificis dicendis comperio. Saeculo XI. in quibusdam sacrae Urbis Ecclesiis in usu certe erant, ut „ Antiphonarium Card. GENTILIS firmissimo testimonio est. Saeculo XII. „ *Sequentiarum*, & *Prosarum* usum, non tamen in re divina *Romani* Pontificis, aperte agnoscimus, sed in Die Natalis Domini, & in die Paschatis inter prandendum. Iis enim diebus solebat *Romanus* Pontifex cum „ Episcopis & ceteris ordinibus cibum sumere, & post lectionem homiliarum ad mensam, *Sequentia* a Cantoribus, mandante Pontifice, „ decantabatur „. Saeculo XIII. inclinante *Sequentias* in Missis die Pentecostes, & per ejus hebdomadam cantari quotidie Ordo *Romanus* eo tempore editus tradit. Deinceps paullatim aliae invectae fuerunt. Quoniam vero pleraeque hujusmodi *Sequentiae* verbis ignotis, ac barbaris, ineptis quoque, & puerilibus sententiis scatebant, *Coloniensis* Synodus a. 1536. de illis delendis cogitavit. En ejus verba. *Prosas indoctas nuperius Missalibus coeco quodam judicio invectas praetermittere per nos liceret: videbimur ergo operae pretium facturi, si Missalia perinde, atque Breviaria perviderí caremus, ut amputatis tantum superfluis, & quae superstitiosius invecta, videri possint, ea tantum, quae dignitati Ecclesiae, & priscis institutis consentanea fuerint, relinquantur.* Eadem fuit deinde *Tridentinorum* Patrum sententia. Quamobrem in emendatione Missalis *Romani* jussu PII V. *Romani* Pontificis editi, *Sequentiae* fere omnes expunctae, & oblitteratae sunt. „ Non „ ea ergo, inquit GEORGIUS p. CCXXXIV. caussa fuit, ut SCHULTINGIUS tradit, quod *Sequentiae* ab *Italis* non fuerint inventae, „ sed a *Germanis*, ideoque nullae, vel paucae in nova Missalis *Romani* „ post *Tridentinum* Concilium editione deprehendantur, sed quod earum „ usus a priscis Ecclesiae institutis abhorreret; quod earum pleraeque „ ineptae, atque pueriles essent, & Ecclesiasticae gravitati minus consentaneae „. Ceterum memoriae gratia tres in Missali *Romano* retentae sunt, scilicet in die Paschatis, & Paschali hebdomade *Victimae Paschali* (hanc Sequentiam HERRERA, aliique NOTKERO tribuunt); in die Pentecostes, ejusque hebdomada *Veni Sancte Spiritus*, cujus, ut vidimus, auctorem HERMANNUM DEMOCHARES adserit, alii ROBERTUM *Galliarum* regem, alii INNOCENTIUM III. perhibent; & in festo Corporis Christi, & consequentibus septem diebus *Lauda Sion Salvatorem*, certissimum Angelici Doctoris foetum. Quoniam vero *jubilatio* passim ab Auctoribus, & in vulgato Ordine *Romano Sequentia* appellatur, in missis defunctorum, a quibus laetitiae cantica absunt, permissa fuit Prosa *dies irae*, *dies illa*, cujus omnino incertus auctor, aliis *latinus* Cardin. URSINUS, aliis *Thomas* de CAELANO; aliis S. BONAVENTURA, vel *Matthaeus* AQUASPARTUS ex ordine *Minorum* Cardinales; aliis *Augustinus* BUGELLENSIS, seu de BIELLA *Pedemontanus* ordinis *S. Augustini*, vel HUMBERTUS quinctus ordinis *Praedicatorum* Generalis, aliis quoque S. BERNARDUS. Accessit demum Sequentia *Stabat Mater dolorosa*, quae INNOCENTIO III. a PAGIO *juniore* in ejus vita adscribitur. De *Sequentiis* praeter citatos PAMELIUM, BONAM, ejusque nuperum editorem SALAM, ac *Dominicum* GEORGIUM agunt *Cornelius* SCHULTINGIUS (*Bibl. Eccles. T. 1. P. II. cap. 6.*

cap. 6. pag. 158.), GRANCOLAS (*Ancienn. Liturg. pag. 507.*), MERATVS in GAVANTVM (*T. 1. edit. Ven. p. 64. & 83.*). Exstant praeterea. 1. *Jacobi* WIMPHELINGII a. MCCCCXCIX. die prima Septembris scripta epistola *de Hymnorum, & Sequentiarum Auctoribus*, atque edita in ejusdem opusculo, quod praenotatum *hymni de tempore, & de Sanctis* exiit *Argentorati* a. MDXIII. 2. *Iodoci* CLICHTOVEI *Elucidatorium Ecclesiasticum*, in quatuor divisum libros, quorum quartus *Prosas* complectitur, atque explanat. 3. *Hymni & PROSAE Ecclesiasticae vulgo* SEQVENTIAE *dictae Hermanni* TORRENTINI *explicatione illustratae* Antuerpiae *ex officina* Gulielmi Sylvii MDLXII. 8.

VII. Ad LECTIONARIVM nunc progredior. LECTIONARIVM, quod & LECTIONARIVS dicitur, *liber erat*, ut loquitur AGOBARDVS (*de correct. Antiphon. cap. 19.*), *lectionum ex divinis libris congrua ratione collectus*. Antiquissimus scilicet in Ecclesia lectionum ex utroque Testamento statis diebus praescriptarum usus fuit. Ut cetera deessent argumenta, vel unus S. HIPPOLYTI tertio saeculo Episcopi *Canon Paschalis* id comprobaret. Nam in laterculo Canonis indicantur ad terminos, ad quartasdecimas Paschales, aliquot veteris ac novi Testamenti libri, nempe *Genesis*, *Exodus*, *in deserto* (idest liber *Numerorum*), *Ezechias*, *Isaias*, *Daniel*, *Esdras*, *Jesus Christus*, *Passio Christi*. Fassus est autem vel ipse *Iosephus* SCALIGER (*lib. VII. de emendatione temporum pag. 726.*), designari in hoc laterculo lectiones ex utroque Testamento, quarum usus eo tempore (nempe a. CCXXII.), erat in Ecclesia, ac earum quasdam statutas fuisse ex orbe hebdomadum, quasdam vagas pro ratione termini. In hanc sententiam ivit etiam * *Stephanus* LE MOYNE (*varior. sacror. To. II. pag. 947.*), ab Ecclesia Catholica & ipse alienus, qui dum Canonem HIPPOLYTI illustrat, sacrae Scripturae partes, quae in Feriis, ac Dominicis Paschalibus legebantur, in laterculo designari ultro fatetur. Liber ergo, qui ejusmodi lectiones continebat, *lectionarium* appellabatur. S. EVERARDVS in suo testamento legavit *Evangelium eburneum unum, lectionarium simile paratum*. RATBERTVS quoque Monachus *de casibus Monasterii* S. GALLI apud GOLDASTVM (*T. 1. Rer. Aleman. cap. XI. pag. 31.*), de HARTMOTO Abbate ait: *Lectiones Evangelii, quem librum auro & argento, ac Lapidibus pretiosis ornavit*: LECTIONARIVM *elephanto*, (ebore scilicet), & *auro paratum*. Nonnumquam etiam Lectionarium non Epistolas solum, sed & Evangelia continebat; atque hinc in Indice *VVeissemburgensis* cimelii, quem *Iohannes Fridericus* SCHANNATVS divulgavit (*in vindemiis litterariis* p. 8.), legimus *Evangelia cum epistolis*. Hujusmodi *Lectionarium*, in quo Epistolae & Evangelia, saeculo X. scriptum servat Bibliotheca Metropolitana *Coloniensis*, ut videre est in ejus Catalogo (*p. 122.*). Vocabatur quoque hic liber EPISTOLARE, & EPISTOLARIVM. SIGMARVS Abbas *Cremifanensium* apud GEORGIVM (*p. CLXXXII.*) inter sacra ornamenta ad usum suae illius Ecclesiae comparaverat *duo Epistolaria*. *Epistolares cum eburno & argento ornati* inter Codices a FOLMARO *VVeissemburgensi* Abbate inventos memorantur. Adi etiam CANGIVM. *Apostolicum* praeterea, & *Apostolus* olim nominari consueverat. Primum illud nomen occurrit in Ordine *Romano* apud CANGIVM:

2. Lectionarium.

Epistolare etiam dictum.

vel & Apostolicum, Apostolus

GIVM:

GIVM: *Subdiaconus autem, qui lectturus est, sub cura sua habebit Apostolicum*. Alterum vero Concilii *Toletani* canon XI. exhibet, qui vetat, *laudes post Apostolum decantari, priusquam Evangelium praedicetur, dum canones praecipiunt post Apostolum non laudes, sed Evangelium adnuntiari*; & in veteri carta *Cornutiana* apud MABILLONIVM (*de re diplom.* pag. 462.) Q. THEODOVIVS Ecclesiae *Cornutianae* contulisse dicitur *Evangelia IV, Apostolum, Psalterium, & Comitem*. Consule GEORGIVM (*in cit. diss.* p. CLXXX.). Ceterum putant aliqui, *Apostoli* nomen Epistolarum libro inditum fuisse, quod majori ex parte lectiones in Missae Sacrificio frequentes ex epistolis Apostolorum, ac praesertim S. PAVLLI decerptae sint. Repugnat his VEZZOSIVS (*praef. in V. Tom. oper. Thomas.* pag. XXI.), ratus, *Apostolum* apud veteres fuisse librum eas solas lectiones complectentem, quae ex Apostolorum, & PAVLLI praecipue epistolis canonicis sumebantur.

ac Liber Comitis, & Comes. VIII. Sed alio crebrius donatum nomine librum lectionum invenimus, *Comitis* scilicet, vel quod Comiti cuipiam primo inscriptus fuerit, vel quod Ecclesiasticis viris *in lege Domini* sacris in lectionibus seu contenta, seu exposita *meditantibus die ac nocte* familiaris, atque indivisus comes esse debeat. Hunc, ut supra vidimus V. *Apostolus* carta *Cornutiana* a. CCCCLXXI. a SVAREZIO Episcopo primum, deinde a MABILLONIO vulgata commemorat. Quamobrem a vero haud procul aberrare videntur, qui cum *Iohanne* BELETHO, aliisque pluribus libri hujus auctorem S. HIERONYMVM fuisse adfirmant. Antiquior quidem HIERONYMO est in Ecclesia sacrarum lectionum usus, ut ex S. HIPPOLYTI *Canone Paschali* vidimus. Nihilo tamen minus potuit S. HIERONYMVS sacras illas lectiones meliorem in ordinem redigere, idque ex ipsa, quam DACHERIVS edidit, epistola HIERONYMI nomine praenotata ad CONSTANTINVM (CONSTANTIVM alii appellant, ut mox videbimus) CANGIVS scite animadvertit. Hinc in *Tiphernatium* Canonicorum Constitutionibus, ut docet cl. Praesul, & Apostolicus ad Polonos Nuncius GARAMPIVS in egregio libro inscripto: *Memorie Ecclesiastiche appartenenti all' Istoria e al culto della B.* Chiara *di* Rimini (*p.* 208.), legimus: IERONIMVS *epistolas, & Evangelia* ORDINAVIT *in libro, qui* COMES *dicitur, sicut ipse ait ad* CONSTANTIVM *Episcopum*. Doctissimus *Iohannes* PINIVS (*in Tract. hist. Chron. de Liturg. ant. Hisp. c.* 9. §. 6.) quum in libro *Comitis* novem vigilias comperisset, eum *a* S. HIERONYMI *aetate remotissimum* judicavit. PINIO irascitur propterea P. SALA in notis ad BONAE *lib. II. Rer. Liturg. Cap. VI.* (p. 125.). Sed satis mea quidem sententia fuerat animadvertere, loqui PINIVM de libro *Comitis*, quem hodieque habemus; hunc enim interpolatum esse nemo non videt, atque iis quidem adcessionibus, quae a S HIERONYMI aetate remotissimae sunt; heinc tamen non efficitur, librum ipsum primo a S. HIERONYMO non fuisse pro aetatis suae moribus dispositum, auctum deinde posterioribus saeculis. ALCVINVS CAROLI M. jussu librum hunc emendavit, ut ex Codice Bibliothecae *Carnutensis* exploratum est. Nono item saeculo auctum illum fuisse a THEOTINCHO Presbytero *Ambianensis* Comitis HECHIARDI hortatu ex *Bellovacensi* Ms. libro BALVZIVS, aliique comprobarunt. Inferiori

riori aetate liber *Comitis* in *majorem & minorem* distinctus nonnunquam fuit; quamobrem in carta a. MLXV. apud GATTVLAM (*P* 1. *pag.* 254), inter ornamenta cujusdam Ecclesiae S. IOHANNIS recensentur *liber Comite majore unum, & minori duo*. Putat GEORGIVS (p. CLXXVIII.), alterum ex his *majorem* dictum ob Epistolarum multitudinem, *minorem* alterum ob earumdem paucitatem. Ita sane; sed ex his istum Lectiones S. PAVLLI, aliorumque Apostolorum canonicis epistolis, illum lectiones a ceteris Scripturarum libris depromptas continuisse existimaverim, ut *Apostolus*, de quo supra, idem fuerit, qui *liber Comitis minor*. Certe *Apostolum* a *Comite* nonnihil discrepasse, vel ipsa *Cornutiana*, quam nuper indicavimus, carta nos docet, ubi uterque liber distincte designatur. Heinc codices, qui utrasque lectiones exhibebant, *plenarii* vocabantur, cujusmodi *Lectionarius* ille PLENARIVS *a supradicto* ALBINO (ALCVINO), *ordinatus*, quem memorat *Centulensis* Coenobii Chronicon a DACHERIO vulgatum (*lib.* 3. *c.* 3.). Hujusmodi fortasse fuit Codex ille *Farfensis* Coenobii, de quo *Chronicon Farfense* (*Rer. Italic. T. III. p. II. pag.* 468.), meminit his verbis: *pro uno libro, qui appellatur* COMES *valente solidos XXX*. Ad editiones quod spectat, *Liber Comitis* a PAMELIO primum editus fuit *Coloniae* MDLXXI. *Tomo II. Liturgicon*, sed Praefatione, seu epistola ad CONSTANTIVM truncatus, quam tamen *Magdeburgi* divulgarat a. MDXLIX.* *Mathias* FLACIVS *Illyricus*. Hanc sequuta est editio BALVZII, qui *Bellovacensem* THEOTINCHI Codicem nactus illum in Appendice Actorum veterum (*T. II. Capitular. pag.* 1709.) *Parisiis* a. MDCLXXVII. typis exprimi jussit: atque hic ille *Bellovacensis* Codex est, quem *Cornelius* SCHVLTINGIVS habuerat. Quare non erat, cur P. MERATIVS (*T.* 1. *Ven. edit.* a. MDCCXLIX.), codicem istum in Bibliothecis *Germanicis* etiamnum latere conquereretur. *Baluziana* editio a VALLARSIO *Veronae* iterata fuit inter opera S. HIERONYMI, VEZZOSIO improbante, cui *Bellovacense* illud exemplum nimis interpolatum videtur, ut *Hieronymianis* operibus a Viro critico adcenseri potuerit. THOMASIVS felicior fuit, nam *Carnutense* ALCVINI exemplum *Romae* a. MDCXCI. publici juris fecit, addito Lectionario, quod ipse ex antiquis Codicibus collegerat. Hoc ipsum denuo prodiit (*T. V. oper. Thomas.*) *Romae* MDCCL. P. VEZZOSIO curante, qui & Lectionario epistolam a FLACIO, ac deinde a DACHERIO, qui *Flacianam* editionem ignorasse videtur, typis expressum praemisit, & Lectionarium ipsum cum perantiquo *Bretinoriensis* Ecclesiae libro contendit. De Libro *Comitis* consule praeter citatos BONAM, GEORGIVM, & VEZZOSIVM, * *Ioh. Alberti* FABRICII Bibliothecam latinam (*lib. IV. cap.* 3. *Ven. edit. pag.* 338.).

IX. Ceterum *Lectionarii* libri nihil aliud saepe erant, quam index Epistolarum, quae ad Missas legendae erant, primis, & postremis verbis Epistolas ipsas designans. Hujusmodi erat *Carnutensis* ille Codex, unde THOMASIVM librum *Comitis* vulgasse diximus, uti & veterrimus indiculus lectionum ex uno Apostolo PAVLLO ad usum forasfis *Mediolanensis* Ecclesiae exaratus, quem idem THOMASIVS ex Codice Reginae *Suecorum VIII. nunc IX.* descripsit, atque inter antiquos libros Missarum vulgavit, recudit autem GEORGIVS (*T. III. de Liturg. Rom. Pont.*

Quod si solum in illis exordium, & finis epistolarum indicarentur, Capitulare

Pont. in Append. p. 227.), iterum cum eodem codice diligenter collatum, *Capitularia* porro hi lectionum indices vocabantur. Ordo *Romanus I.* (*num.* 28.), *legitur*, inquit (Feria IV. majoris hebdomadae) *lectio una*, *sicut in* CAPITVLARE *continetur*.

3. Evangelium X. EVANGELIVM sequitur, seu Evangeliorum liber, qui etiam EVANGELIARIVM, & EVANGELISTARIVM dicebatur. Narrat in vita BENEDICTI III. ANASTASIVS Bibliothecarius, MICHAELEM Imperatorem (*Politanum* misisse *ad* Beatum PETRVM *Apostolum* ... *Evangelium de auro purissimo cum diversis lapidibus pretiosis*; quem morem Evangeliorum auro lapillisque exornandorum fuse persequitur GEORGIVS (*p. CXXIX. seqq.*), *Ioseph* CATALANI in tribus libris *de Codice Sancti Evangelii, atque servatis in ejus lectione, & usu variis ritibus, Romae* ex typographio *Antonii* de RVBEIS MDCCXXXIII. 4. *P. Bartholomaeus* PEVERELLI in Italico commentario Venetiis edito de variis vicibus, quibus sacri Novi Testamenti Libri obnoxii fuere, & GORIVS *T. III. Thes. Diptychor.* ubi pretiosas, quibus superstites quidam Evangeliorum Codices cooperiuntur, tabulas diligentissime exhibet a se explicatas. Quid? quod ut sacer hic liber decentius custodiretur, vel in capsulis aureis affabre elaboratis includebatur, vel pretioso aliquo operculo (*Camisiam* vocabant), tegebatur. Pervulgatum apud eruditos viros est, quod de CHILDEBERTO *Francorum* Rege ex *Hispaniis* reduce narrat GREGORIVS *Turonensis* (*lib. III. hist. Francor. cap.* 10.), eum scilicet *inter reliquos thesauros ministeria Ecclesiarum pretiosissima* detulisse. *Nam sexaginta calices, quindecim patenas, viginti* EVANGELIORVM CAPSAS *detulit, omnia ex auro puro, & gemmis pretiosis ornata*. In thesauro quoque S. RICHARDI, ut HARIVLFVS perhibet in *chronico Centulensi* apud DACHERIVM (*Spic. T. IV. p.* 481.), adservabatur a. DCCCXXXI. *Evangelium auro scriptum unum cum capsa argentea gemmis & lapidibus fabricata. Aliae capsae Evangeliorum duae ex auro, & argento paratae faldone* (idest operculi specie), *addito, ex argento fabricato ad opus ipsarum*. RICVLFVS vero *Helenensis* Episcopus a. DCCCCXV., quemadmodum in ejus testamento legere est, reliquit Ecclesiae suae *camisas* (textilis, ut equidem arbitror, operis a capsis antea indicatis longe diversi; quod GEORGIVM non vidisse miror) *ad Textum, & Missalem quatuor, unum cum auro purpureo*. *Evangeliarii*, ut ad alia properem, nomen HONORIVS *Augustodunensis* usurpat (*l.* 1. *cap.* 88.). Inter libros, qui in cimelio Ecclesiae S. PAVLLI *Londinensis* servantur, occurrit in *Monastico Anglicano* (*pag.* 324.) *Evangelistarium, quo utuntur ad magnum altare*. Cl. *P. Josephus* HARTZHEIM in *catalogo Codicum MSS. Biblioth. Metrop. Coloniensis* duos ejusmodi Codice indicat CXLIV. saeculo IX. vel X. & CXLV. saeculo XII. exaratos: tum addit. „ In Collegiata S. ANDREAE Basilica Evangeliorum Codex est, cujus latus adversum lamina argentea coopertum, prominentem argenteam Iconem Salvatoris praefefert sedentis, & Evangelium apertum monstrantis. Quatuor angulos extremos ornant symbola argentea Evangelistarum prominentia. Character Gothicus saeculi XIV. Evangelia *Coloniensis* Ecclesiae ritu & serie digesta sunt. Collegii Colon. Soc. Iesu Bibliotheca habet Codicem membranaceum vetustissimum forte, quem in hoc genere *Colonia* habet.

„ bet. Patet id primo ex charactere minuto quidem, sed parum a qua„ drato abeunte 2. Ex initio libri picturis permultis & pretiosis in mem„ brana modo rubro modo caeruleo-deaurata. In fronte libri Imago „ Salvatoris sedentis habitu Magistri. Icones quatuor Evangelistarum, „ calamis & atramentis volumina scribentium sub conopaeis. Similis pi„ ctura ante festa majora, & mysteria vitae Christi. Sed Inventio S. STE„ PHANI Proto-Martyris plurimis Iconismis explicatur, quae omnes „ saeculum octavum redolent, & quod membrorum humani corporis „ proportioni decedit, hoc auri & colorum vivacitas supplet. Diceres „ nuper picta, quae vides. Non tantum litterae initiales Evangeliorum „ aureae & Unciales sunt, sed singulae periodi ab aurata litterula in„ choantur. Differt & hic liber in paucissimis ab serie Evangeliorum „ *Colon.* Ecclesiae „. Praeterea Evangeliorum Codicem conflatis in unam duabus vocibus *Textevangelium* appellarunt; quae vox in veteribus monumentis deprehenditur, nempe in donatione Iudicis *Vigiliensis* Ecclesiae *Vigiliensi* in Apulis facta A. MCXCVII. apud VGHELLIVM (*T. VII. pag.* 1274. *primae edit.*). Vt plurimum vero simplici voce *Textus* est appellatus: cujus vocis testimonia plura a CANGIO adferuntur. At quid *Evangelii plenarii* nomine designatur? Hocce vocabulum non semel usurpatum reperias, ut in *chronico Centulensi* apud DACHERIVM (*Spicil. T. IV. p.* 468.). Volumen intelligo cum GEORGIO quatuor Evangelia continens, quod, ut scribit HONORIVS *Augustodunensis* (l. 1. c. 4), in processione ad Missam deferebatur. *Evangelium* autem, *Evangeliarium*, *Evangelistarium* unum, aut alterum Evangelium, seu Evangelii lectiones ad Missam complectebatur. Ex hujusmodi Evangeliariis, ut obiter moneam, prodiit Cl. *P. Josephi* BLANCHINII *Evangeliarium quadruplex Romae* elegantibus typis excusum; praeclaris sacrae vetustatis monumentis instructum.

XI. Quemadmodum vero indiculos initium & finem Epistolarum designantes *Capitularia* appellatos fuisse monuimus, ita id nominis indiculis, qui Evangelia in singulis Missis legenda primis extremisque tantum verbis denotabant, saepius datum invenimus. *Breviarium* quoque *Evangeliorum* dicebantur, uti & *Capitula lectionum Evangelii ad Missam*. *Johannes* FRONTO unum edidit, quod minus apte *Kalendarium Romanum* inscripsit; ALLATIVS quoque aliud; MARTENIVS tertium; plura vulgavit THOMASIVS; Vaticanum octavi saeculi GEORGIVS in appendice Tomi III. (*p.* 252.). Latent etiamnum non pauca in Bibliothecarum forulis, ut duo illa *Coloniensia*, quae indicat laudatus P. HARTZHEIM (*pag.* 122.). Tria nos satis antiqua, neque hactenus impressa in hujus primi libri appendice proferemus. Sed de Capitularibus hujusmodi confer eumdem GEORGIVM (*diss. II. de libris Liturg. S. R. E. pag. CXLIV. seqq.*), & VEZZOSIVM (*praef. in T. V. oper. Thomas. pag. XXIV. seqq.*). Id unum moneo, haec Capitularia plerumque Evangelii textui praemissa, aut in ejusdem calcem rejecta inveniri; nonnumquam tamen ab Evangelii textu sejuncta reperiuntur, cujusmodi quae BALVZIVS recenset (*Capitul. T. II. pag.* 1156).

Quid Capitulare Evangeliorum.

XII. Praecipuus tamen inter Liturgicos libros censeri debet *Sacramentorum liber*, qui & *Mysteriorum* liber appellabatur. Vtriusque nominis testem

4. Sacramentarium, ejusque varia nomina

testem damus AGOBARDVM *Lugdunensem* Archiepiscopum. Nam in libro de *Imaginibus* (*cap. XXX*), *haec est*, inquit, *sincera religio; sicut etiam ex* libro Sacramentorum, *quem* Romana *tenet Ecclesia*, *facile comprobatur*. In libro vero adversus AMALARIVM (*cap. XIX.*), ait, ut supra vidimus: *Quapropter auxiliante Dei gratia, omni studio pietatis instandum, atque observandum est, ut sicut ad celebranda Missarum solemnia habet Ecclesia* librum Mysteriorum *fide purissima*, *& concinna brevitate digestum &c. Sacramentorum* quoque eadem significatione dicebatur: *officia*, inquit AMALARIVS (*lib. IV. cap. 30.*) *Cantorum & Presbyterorum, quae celebrantur in* Sacramentario, *& habent initium in quarta hebdomada ante Nativitatem Domini, spiritales per quatuor Evangelia ad potiorem perfectionem excitant*. Quare quum *Ratisponensis* Ecclesia *Ambrosianum* ritum vellet amplecti, PAVLLVS Sacerdos, & GEBEHARDVS vir Religiosus ejus Ecclesiae a. MXXIV litteras ad MARTINVM custodem Thesaurorum S. AMBROSII a MABILLONIO (*Mus. Ital. T. 1. P. II. pag. 95.*), editas miserunt, rogantes, *ut* SACRAMENTARIVM *ejusdem Sancti* AMBROSII *cum Antiphonario ejus* exscribendum curaret. Continebant autem hi libri *orationes*, seu *collectas* ante Epistolam, *orationem secretam* post Offertorium, *Praefationes* statis diebus, *Canonem*, & *infra Canonem* precationem: *Hanc igitur oblationem; Communicantes*, secundum stata tempora; & *orationem post communionem*, quae olim a solo celebrante dicebantur. Aberant autem quae a choro, idest a Cantoribus, a Subdiaconis, & a Diaconis cantabantur, aut legebantur, nimirum *Antiphonae ad Introitum*, *Epistolae*, *Evangelia*, *Psalmi ad Offertorium*, *& ad Communionem*, quae seorsim in aliis libris exarata erant. Insuper in hisce Sacramentorum libris referebantur ritus, & ratio conferendi sacros Ordines, ministrandi solemniter baptisma Sabbato Sancto Paschae, & Pentecostes, conficiendi sacrum chrisma, & oleum Sanctum, reconciliandi Poenitentes, & Missae ad nuptias benedicendas. Quum ergo quae ad omnia seu conficienda, seu administranda Sacramenta, ac praesertim Eucharistiam a vetustissimis Ecclesiae Patribus *Sacramentum* κατ᾽ ἐξοχὴν appellatam pertinent, ejusmodi codicibus inscriberentur, nullo aptiore quam *Sacramentarii*, aut libri *Sacramentorum* nomine denotari poterant. *Missalis* tamen quoque nomen illis tributum fuit, quod princeps Sacrificii seu Missae pars in eis contineretur. Librum certe *Sacramentorum* (ut aliis parcam exemplis a GEORGIO erudite hanc in rem congestis *diss. II. cap. 2 pag. CLXI seqq*), indicabat IATTO, quum ad OTGARIVM *Moguntinum* scriberet: *Mittite mibi de pergameno bono ad unum Lectionarium perscribendum, & ad unum* Missalem Gregorianum, *quem si per vestrum adjutorium perfecero, dum vixero, semper vestri memor ero*.

Celebriora ejusmodi Sacramentaria.

Hic a doctioribus viris Missa ILLYRICIANA non adnumeratur.

XIII. Age nunc quinam ex his Codicibus praecipui fuerint, & quonam veluti ordine perscripti, breviter disseramus. „ *Mathias* FLACIUS *Illyricus* Centuriatorum *Magdeburgensium* princeps, inquit Cl. „ MABILLONIVS (*de Liturg. Gallic. lib. I. cap 3.*) Missam latinam ex veteri Codice vulgavit *Argentinae* anno MDLVII. sub hoc titulo: *Missa latina, quae olim ante* Romanam, *circa septingentesimum Domini annum, in usu fuit, bona fide ex vetusto, authenticoque Codice descripta*. Hujus „ Missae ab ILLYRICO editae varia fuit fortuna. Primo triumphos de ea

„ ege-

„ egerunt *Lutherani*, quasi Catholicis penitus adversaretur. Ut hos triumphos reprimeret PHILIPPVS II. *Hispaniarum* Rex Ducis *Albensis* instinctu, ejus lectione interdixit; eamdemque postea SIXTVS V. in librorum prohibitorum classem redegit. *Lutherani* aperte tandem Missam ILLYRICIANAM Catholicis suffragari, sibique adversari intelligentes, illam supprimere modis omnibus studuerunt. Catholici ex hac palinodia proficientes, ipsammet adcuratius legerunt, laudarunt, comprobarunt, & ad adserenda Eucharistiae, Confessionis, & Suffragiorum pro mortuis dogmata adhibuerunt: in primis quidem *Guillelmus* PEYRATVS in libro secundo *de historia Capellae Regum Franciae* (*cap.* 13.), eumque sequutus *Carolus* COINTIVS in Annalibus Ecclesiasticis *Francorum* (*ad annum DCI.*), ubi Missam ILLYRICIANAM a *Lutheranis* suppressam recudit, quod etiam praestitit Cardinalis BONA in fine operis sui Liturgici „. Celeberrimus *P. Honoratus* A SANCTA MARIA (*Animadv. in Reg. & usum critic. T. III. lib. V. diss. III. art.* 4.), hanc Missam sub exitum saeculi IV. vel initium saeculi V. confectam fuisse, immo fontem & originem omnium *Occidentalis* Ecclesiae Liturgiarum habendam esse contendit. Quae si vera essent, atque eruditis viris probata, vetera inter *Occidentalis* Ecclesiae Sacramentaria primum certe locum sibi vindicaret. Verum quum doctissimi viri BONA, THOMASIVS, GRANCOLASIVS, MABILLONIVS, MARTENIVS, SALA *Flaccianam* hanc Missam eamdem esse, quae *Romana* nunc est, multis licet, ut fieri solet, adjectis doceant, nec X. vel XI. Saeculo vetustiorem MENARDVS velit, ab ea Sacramentariorum nostrorum epocham ducere imprudentis hominis esset. Duo mihi in hac controversia longe verisimillima videntur. Primum quidem, indicatos Auctores PEYRATI & COINTII uti & ARNALDI (*de perpet. Fid. T. I. lib. VIII. cap.* 3.), veterem *Gallicanam* Liturgiam in ILLYRICIANA agnoscentium sententiam argumentis, quibus non adsentiri difficile admodum sit, oppugnasse; in *Italia* autem praeter *Ambrosianam*, triplex Liturgiarum genus *Latinum*, *Gelasianum*, *&* *Gregorianum* qui cum *Honorato* a S. MARIA sibi fingunt, eos prorsus hallucinari. Alterum est, hanc ILLYRICI Missam vel ad usum Monasterii S. PETRI *Hornbacensis* in dioecesi *Metensi*, ut MABILLONIVS coniecerat, vel potius ad usum *Salisburgensis* Ecclesiae S. PETRO dedicatae, ac *Benedictinis* consuetudinibus ab initio institutae, ut probabilius MARTENIVS, SALA, GERBERTVS existimaut, scriptam fuisse.

XIV. Hac ergo ILLYRICI Missa praeterita primum occurrit LEONIANVM Sacramentarium. Primus hocce Sacramentarium in lucem protulit anno MDCCXXXV *P. Joseph* BLANCHINIVS tomo quarto ANASTASII Bibliothecarii cum hac inscriptione: *Codex Sacramentorum vetus Romanae Ecclesiae a* S. LEONE *Papa confectus primum prodit e MS. libro ante mille annos conscripto, qui extat in Bibliotheca amplissimi Capituli Veronensis.* „ Non est, (*inquiunt* BALLERINII *in Praef. ad eumdem librum Sacramentorum p. III. quem T. II. oper S. Leon. an. MDCCLVI. rursus excuderunt*), non est integer codex, sed mutilus, e quo multa folia initio exciderunt, nimirum a Januario ad medium Aprilem usque; unde ea inscriptio, qua S. LEO Papa hujus Sacramentarii auctor seu „ com- 1. Leonianum

„ compilator traditur, non ex manuscripto, sed ex editoris sententia
„ adposita fuit. Hanc quidem opinionem non pauci adprobarunt,
„ inter quos praecipue nominamus *Cajetanum* CENNIVM in diss. *de* Ro-
„ mana *Cathedra* inserta tomo 4. ANASTASII Bibliothecarii (pag. 152),
„ & Editores Missalis *Parisiensis* anni MDCCXXXIX. qui idem Sacra-
„ mentarium insigni elogio commendantes, profitentur, se ex eo sum-
„ psisse *preces plurimas eximiam pietatem spirantes*, *Magnique* LEONIS,
„ *cui tamquam certo auctori tribuuntur, stilum ac doctrinam referentes*. Alii
„ vero in diversas sententias abiere. *P. Joseph Augustinus* ORSI Ord.
„ *Praedic.*, pluribus nominibus celebris, ab eodem BLANCHINIO ro-
„ gatus, in manuscripta epistola suam opinionem expressit. Ibi autem
„ censet, hoc Sacramentarium esse merum & purum *Gelasianum*, ita ut
„ illud, quod a Ven. Cardinali THOMASIO editum, & GELASIO
„ adtributum fuit, ad auctorem hoc Pontifice posteriorem pertineat. Hanc
„ eamdem opinionem propugnavit *P. Cajetanus Maria* MERATVS *Cle-
„ ricus Regularis* in observationibus & additionibus ad Thesaurum sacro-
„ rum rituum *Bartholomaei* GAVANTI (*tom. 1. part. 1. pag. 8.*), tum
„ etiam a. MDCCLIV. *Joseph Aloysius* ASSEMANVS (*praef. in Cod.
„ Liturg.* lib. IV. P. III), ubi & ipse hoc Sacramentarium vulgavit.
„ *P. Eusebius* AMORT *Canonicus Regularis Pollinganus* in epistola MS. ad
„ P. BLANCHINIVM, GELASIVM quidem hujus Sacramentarii au-
„ ctorem non credidit; at nec LEONI prorsus adscribens, inquit: *Non
„ est opus unius alicujus Pontificis, sed est Sacramentarium* Romanorum *Pon-
„ tificum, usu receptum primis temporibus, auctum tamen & interpolatum per
„ varios Pontifices usque ad tempora* GELASII *Papae*. *Specialiter in hoc
„ Sacramentario agnoscuntur manus* SIXTI III. LEONIS I. & FELICIS III.
„ *Ludovicus* MVRATORIVS in dissertatione *de origine Sacrae Liturgiae*,
„ praemissa operi inscripto *Liturgia Romana vetus* (*cap.* 3.), ad FELI-
„ CIS III. aetatem hoc Sacramentarium referendum putat; ita tamen
„ ut ejus auctorem non credat ipsum FELICEM III., sed aliquem alium,
„ qui quascumque reperit orationes ac praefationes, in unum codicem
„ retulit sine adcurato illo delectu & ordine, quem rei gravitas expo-
„ scebat. Post hos *Blanchinianae* sententiae defensionem suscepit Co. *Ia-
„ cobus* ACAMIVS fusiori opere italice scripto, & *Romae* impresso ann.
„ MDCCXLVIII. cum titulo: *Dell' antichità, autore, e pregj del Sacra-
„ mentario Veronese pubblicato dal M. R.* P. Giuseppe BIANCHINI *della
„ Congregazione dell' Oratorio nel tomo* 4. di ANASTASIO *Bibliotecario*,
„ *dissertazione apologetica tripartita*„, de quo libro multa diximus fortassis
non inutilia in historia litteraria Italiae (*T. I.*). Post ACAMIVM *P.
Antonius Franciscus* VEZZOSIVS *Clericus Regularis* in praefatione ad to-
mum 6. Operum Venerabilis Card. THOMASII, quum in id unum in-
cumbat, ut Sacramentarium ab eodem Cardinali editum vindicet; eam
solam sententiam refellit, quae Sacramentarium a BLANCHINIO vul-
gatum eidem GELASIO adjudicat. Et si vero hujus auctorem exactius
inquirere e re sua non putavit, *notatione* tamen 2. in eamdem *praefatio-
nem* eos, qui LEONI illud adserunt, difficultatibus non plane satisfecisse
pronunciat. Verum *Franciscus* PEREZIVS BAYERIVS in dissertatione
historica, quam *Romae* edidit a. MDCCLVI. praenotatam: DAMASVS
& LAV-

& LAVRENTIVS *Hispanis adserti, & vindicati* (*pag.* 131.), in alia omnia discedit, aitque, *longe post* LEONIS *aetatem eum primum Codicem archetypum emersisse*. Tandem quos paucis interiectis fere exscripsimus, BALLERINII quinque statuunt, quae cuique facile probabuntur. Ajunt ergo, hujus Sacramentarii auctorem non esse S. GELASIVM. Peremptorium enim illis, neque iniuria, videtur argumentum ACAMII ex ejusdem Pontificis decreto *de Apocryphis Scripturis*. Certum praesumimus hoc decretum editum fuisse a GELASIO, ut pluribus confirmatum ab iisdem *Ballerinii*s est tomo tertio. In hoc autem decreto haereticis tribuitur sententia, qua Sancti Apostoli PETRVS, & PAVLLVS *diverso tempore* mortem subiisse traduntur: *Qui* (PAVLLVS), inquit, *non diverso, sicut haeretici garriunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosa morte cum* PETRO *in urbe* Roma *sub Caesare* NERONE agonizans *coronatus est*. Nostrum autem Sacramentarium *in Natali Apostolorum* PETRI & PAVLLI praefationem exhibet (*num.* 26.), in qua eidem quidem diei, at *tempori discreto* eorum mors adsignatur. *Sic dispensatione diversa unam Christi familiam congregantes, tempore licet discreto, recurrens una dies in aeternum & una corona sociavit*. Haec sententia a GELASIO tam aperte reprobata nostrum Sacramentarium ab eodem abjudicat. Si enim hoc opus ipse compegisset ante laudatum decretum; non adtribuisset haereticis eam sententiam, quam ipse in suum Sacramentarium antea recepisset. Si vero post decretum huic Sacramentario manus admovisset; ei non inseruisset sententiam, quam suo decreto tam gravi censura perstrinxerat. Deinde hoc Sacramentarium certe esse *Romanum* ostendunt. Addunt non pauca illud LEONIS continere, nec tamen LEONIS esse. Probabilius igitur illis est, hoc Sacramentarium non fuisse compactum ab ullo *Romano* Pontifice publica saltem auctoritate in usum *Romanae* Ecclesiae; sed privati alicujus hominis foetum esse, qui quascumque invenit preces & praefationes a *Romanis* Pontificibus, ac praesertim a S. LEONE diverso tempore scriptas, ordine non satis idoneo collegit, & retulit in codicem, qui publico usui non fuit. „ Haec porro ipsa, inquiunt „ (*p. IX.*), insignis Missarum & orationum confusio primam *Romani* „ Sacramentarii imaginem in nostro codice exhibitam palam ostendit. „ Si enim aliquod antiquius Sacramentarium usu *Romanae* Ecclesiae re„ ceptum prae oculis Collectoris fuisset; is profecto ex ipsius ordine ac „ methodo, si non omnes, saltem plures defectus declinasset. Ita ejus„ modi perturbatio, quae huic collectioni nonnihilum videtur detrahere, „ ipsius antiquitatem demonstrans, in non exiguam ejusdem commen„ dationem redit. Hinc autem sequitur, primum Sacramentarium pu„ blico *Romanae* Ecclesiae usui propositum esse *Gelasianum*, quod sane „ aequissimum ordinem praefert: Nostrum autem anteriorem quidem, „ sed privatam cujuspiam collectionem esse, quae publico usui non fuit. „ Et siquidem SIMPLICII *Papae* nomen pro SILVESTRI in Missa „ ante laudata posterioris librarii hallucinatione haudquaquam irrepsit; „ post SIMPLICIVM Papam haec collectio compacta fuit sub FELI„ CE III. vel initio Pontificatus GELASII: additamentum enim po„ sterius, quod in hac Missa nonnulli suspicati sunt, sola Sacramenta„ ria publica, quum ad usum Ecclesiarum deinceps exscribuntur, re-

„ cipere solent .... Si autem haec Sacramentarii *Romani* prima & privata collectio fuit, ut antea vidimus; palam fit, nullum publicum Sacramentarium, quod scilicet totius anni, ac omnium Festorum *Romanae* Ecclesiae Missas certo ordine digestas atque collectas exhiberet, extitisse Saeculo V. Nemo certe probarit contrarium, nec quisquam hactenus invenit aliquid anterius Sacramentario *Gelasiano*, quod in usum publicum editum fuisse liquet. Solum Canonem, & solemniores aliquot preces, ac certas precum formulas, & quemdam orationum ordinem, nimirum initio Missae, ante Canonem, & post Communionem antiquissimis quoque temporibus inductum ac receptum fuisse, ex aliquot pervetustis Patribus didicimus: num vero hae, vel illae orationes ac praefationes cuique festo essent adscriptae, ut apud GELASIVM leguntur, quis probare queat? Nonnullas quidem Missas quorumdam festorum proprias, quae solemniori celebritate in *Romana* Ecclesia peragebantur, ante GELASIVM fuisse lucubratas ex nostro codice manifestum est. At has ipsas non fuisse in uno libro collectas atque digestas, Missae ex. gr. S. STEPHANI evidenter ostendunt. Si enim hae ante nostrum Collectorem relatae fuissent in Codicem ad Liturgiae publicae usum; idem Collector ex hoc publico & magis obvio Codice eas utique descripsisset mense Decembri, quo S. STEPHANI festum celebrabatur. Solutas igitur & separatas eas noster Collector invenit, ac propterea nil mirum, si in tanta confusione plurium Missarum primis curis exactum ordinem servare semper non potuit. Forte etiam ex variis tabulariis eas sumpsit, ac in unum codicem non solum Missas integras, sed partes etiam, quascumque invenit, referre, & ita primum Sacramentarii exemplum compingere studuit „.

b. Gelasianum XV. Quae heic a BALLERINIIS dicta sunt, non ita velim intelligi, ut eo tempore nihil certi a *Romana* Ecclesia in Missae celebratione praescriptum fuerit. Id de orationibus peculiaribus, Praefationibus, idque genus aliis accipito. Nam ordo Missae, solemniores quaedam caeremoniae, ac preces, Canon vero cum primis certa a primis saeculis jam lege constabat. Nisi ita esset, quorsum INNOCENTIVS I. de pacis sacra inter mysteria dandae, nominumque e diptychis recitandorum loco ac tempore ad DECENTIVM a. CCCCXVI. rescribens *instituta Ecclesiastica, ut sunt a Beatis Apostolis tradita* appellasset, *quae si integra vellent servare Domini Sacerdotes, nulla diversitas, nulla varietas in ipsis ordinibus, & consecrationibus haberetur?* Quorsum DECENTIVM monuisset, *saepe* illum *ad Urbem venisse, ac secum in Ecclesia convenisse, & quem morem vel in consecrandis mysteriis, vel in ceteris agendis arcanis teneat, cognovisse?* Quorsum denique se idcirco respondere dixisset, *non quod eum aliqua ignorare crederet, sed ut majori auctoritate vel suos institueret, vel si qui a* Romanae Ecclesiae INSTITVTIONIBVS *errarent, aut commoneret, aut indicare non differret?* Nec dubitandum est, quin multas ex ipsis Orationibus ac Praefationibus, quae ad nos pervenerunt, S. LEO, multas IVLIVS & SILVESTER, multas CONSTANTINI imperio vetustiores Pontifices & adhibuerint ipsi, & adhibendas saltem in *Lateranensi* Ecclesia praescripserint. Sed quoniam his aliae ex arbitrio Sacerdotum in *Romanis* ipsis Ecclesiis permiscebantur, novas quoque festorum dierum,

dierum, qui paullatim adaugebatur, numeros postulabat, tandem GELASIVS sub quincti saeculi finem *Romanus* Pontifex Sacramentorum Codicem digessit, ac *Romanae* Ecclesiae proposuit. Certe GENNADIVS in libro *de Scriptoribus Ecclesiasticis* (*cap.* XCIV.) tradit, a S. GELASIO scriptos esse *tractatus diversarum Scripturarum*, & SACRAMENTORVM *elimato sermone*. Sunt equidem, qui caput illud, ac proximum, quo de *Sidonio* APOLLINARE agitur, adsutum GENNADIO velint, quod absint a vetustissimo Codice quadratis litteris scripto, qui e coenobio S. ANDREAE *de Valle* primum in Bibliothecam Reginae *Suecorum*, deinde hinc in Vaticanam Bibliothecam translatus est. Sed HONORIVS *Augustodunensis*, qui anno MCXXX. floruit, antiquos profecto & ipse GENNADII codices vidit, in iisque capita illa deprehendit. Praeterea liber Pontificalis in vita S. GELASII ita habet: *Fecit etiam* & SACRAMENTORVM *praefationes*, & *orationes cauto sermone*, & *epistolas fidei elimato sermone multas*. Ita quoque exhibent veteres catalogi antiquiorum Pontificum a *Bollandianis* sociis (*Tom. I. Apr. pag. XXXIV.*), & a BLANCHINIO in prolegomenis ad IV. ANASTASII tomum editi, in quibus tamen deest vox *orationes*. Vt ut est, GELASIVM aliquem *Sacramentorum* librum edidisse antiquitas credidit. IOHANNES nempe Diaconus in vita S. GREGORII M. (*lib. II. cap.* 17.) ait: *Sed* & GELASIANVM *Codicem de Missarum Solemniis, multa subtrahens, pauca convertens, nonnulla vero superadiciens, pro exponendis Evangelicis lectionibus in unius libri volumine coarctavit*. Id etiam titulus prodit *Gregoriano* Sacramentario in vetere *Rivipullensis* Monasterii Codice praefixus: *Incipit liber Sacramentorum editus a* S. GELASIO *Papa* Romano, *emendatus*, & *breviatus a Beato* GREGORIO *Papa Sedis Apostolicae*. Praeterea Auctor Chronici *Centulensis* apud DACHERIVM (*Spicil. T. IV. p.* 485.), *libros Sacrarii, qui ministerio altaris* (in eo coenobio), *deserviunt*, enumerans *Missales* Gregorianos *tres*; *Missalem* Gregorianum & Gelasianum *modernis temporibus ab* ALBINO *ordinatum*, *unum* .... *Missales* GELASIANOS XIX. percenset.

XVI. At quisnam hic est *Gelasianus* Sacramentorum Codex? *Iohannes* MORINVS in appendice MSS. ad Commentarium *de poenitentia Parisiis* a MDCLI. (*pag.* 52.), in *Petavianum* Codicem vetustissimum, qui in *Galliis* quidem exaratus fuerit, sed *Gelasianum* Sacramentarium, nonnullis tamen in locis interpolatum, contineret, se forte incidisse narraverat. Hunc deinde tam egregium Codicem, quod in Bibliothecam Reginae *Suecorum* transiisset, nactus Card. THOMASIVS quum a. MDCLXXX. illud ederet, ejus antiquitatem gravissimis uti solet argumentis confirmavit, ac multa proposuit, quae (quod non MORINVS modo, sed & Card. BONA *lib. II Rer. Liturg cap. V.* coniecerat) *Gelasianum* in eo superesse Sacramentarium, posteriore tamen aevo, quemadmodum dixi, nonnullis in locis auctum suaderent. Suasit enimvero non BASNAGIO quidem, qui *in annalibus Politico-Ecclesiasticis* Saeculi X. illud opus esse *Calviniana* audacia pronunciat; sed tamen doctissimis viri suasit: MABILLONIO, SALAE, BALLERINIIS; nec dissentiunt ab his GRANCOLASIVS (*Anc. Liturg. p* 411.), & MVRATORIVS, licet plura a *Gelasiano* aevo aliena, atque ad *Gallicam* quampiam Ecclesiam spectan-

In Petaviano Codice inventum, etsi interpolatum

spectantia additamenta in eo perviderint: quin ipse *Guillielmus* CAVE, quamquam heterodoxus, GELASIO illud non dubitavit adscribere. Post THOMASIUM (ut nunc de MURATORIO sileam), hocce Sacramentarium ASSEMANUS (*Codic. Liturg. lib. IV. p.* 1.), recudit.

3. Gregorianum XV. S. GREGORIUS, ut ab IOHANNE Diacono paullo antea audivimus, *Gelasianum* Sacramentarium breviorem, & concinniorem in formam redegit. Hinc *Gregorianum* Sacramentarium, quod *Gelasianum* fere abolevit. Illius exemplum ad CAROLUM M. HADRIANUS I. misit, ut epistola LXXXII. *Cod. Carolini* nos docet. *De Sacramentario vero*, inquit in ea HADRIANUS, *a Sancto Praedecessore nostro Deifluo* GREGORIO *Papa dispositio*, *jampridem* PAULLUS *Grammaticus a nobis eum pro vobis petiit*, *& secundum Sanctae nostrae Ecclesiae traditionem per* IOHANNEM *Monachum, atque Abbatem civitatis* Ravennatium *vestrae Regali emisimus Excellentiae*. Plures *Gregoriani*, seu ut AMALARIUS (*l. III. cap.* 40.), appellat, *Gregorialis* Sacramentarii Codices exstant, quos indicant MENARDUS (in *praef.*). *Petrus* le BRUN (*T. II. diss. II.*). GEORGIUS (*T. II. diss. II. n.* 5. *p. CLX.*), & MURATORIUS in dissertatione *Liturgiae Romanae veteri* a se praemissa: quibus addendus *Veronensis* Capituli Codex labente saeculo X. perscriptus, & a doctissimo March. *Scipione* MAFFEIO memoratus (*pag.* 91. *Opuscul. Eccles.*). Post PAMELIUM, de quo mox, prodiit ex *Vaticano* Codice hocce Sacramentarium a. MDXCIII. *Romae* inter opera S. GREGORII studio *Angeli* ROCCHAE, qui anno deinde MDXCVI. illud etiam scholiis illustratum seorsum cum indice in vitam ipsius S. GREGORII a IOHANNE diacono scriptam, itemque tabulis donationum ab eodem S. Pontifice Sanctis PETRO & PAULLO dicatis *ibidem* vulgavit. Verum a. MDCXLII. novam hujus Sacramentarii editionem doctissimus Hugo MENARDUS *Benedictinus* Monachus ad vetustum S. ELIGII Codicem exactum, atque eruditissimis adnotationibus locupletatum *Parisiis* dedit in 4. Nec tamen purum putum Sacramentarium *Gregorianum* habuimus, licet MENARDI codex, ut GEORGIUS (*p. CLIX.*) ostendit, *Vaticano* ROCCHAE exemplo vetustior esset; quin etiam THOMASIUS harum rerum scientissimus *Pamelianum* exemplar *Menardiano* praestantius habebat. Utinam vero quod in ejus vita T. XXVI. diarii Litteratorum hominum Italiae legimus (*pag.* 13.), vir summus praestitisset! Nimirum aliam ipse ad vetustissimos Codices castigatam ejusdem Sacramentarii editionem susceperat. Quamobrem non solum *Pamelianum* exemplar cum perantiquo *Othoboniano* Codice contulerat, sed etiam quum apud LAMBECIUM (*Bibl. Caes. T. II. pag.* 298. *seq.*), legisset, in ea Bibliotheca ipsum illum Codicem, quem CAROLO M., ut supra indicavimus, HADRIANUS I. miserat, adservari, eum quoque consulendum curaverat. *Benedictini* S. GREGORII editores MENARDI exemplum a. MDCCV. recuderunt. Sed MURATORIUS Sacramentarium nostrum ex *Othoboniano* Codice felicius expressit.

4. privata quaedam XVII. Praeter haec Sacramentaria publico veluti *Romanae* Ecclesiae usu consecrata alia privatorum hominum studium protrusit. Supra ab auctore *Chronici Centulensis* accepimus, *Missalem* Gregorianum, *&* Gelasianum *modernis temporibus ab* ALBINO (quem ALCUINUM passim appel-

appellant) *ordinatum*. MERATVS *Missalem* unum ex utroque ALBINI cura confectum fuisse interpretatur. MICROLOGVS (*cap. VI. de Eccles. observat.*), aliqua obscurum hunc locum luce perfundit, dum ait: *fecit idem* ALBINVS *in Sancta Ecclesia non contemnendum opus. Nam* Gregorianas *orationes in libris Sacramentorum collegisse adseritur, paucis aliis adjectis, quas tamen sub obelo notandas esse indicavit: deinde alias orationes, sive Praefationes, etsi non* Gregorianas (Gelasianas explico), *Ecclesiasticae tamen celebritati idoneas collegit*. Alii quoque *Romanos* Sacramentorum libros ad suos, suarumque Ecclesiarum quique mores adcommodarunt. Heinc duo Sacramentorum Codices, alter a RODRADO, alter a GRIMOLDO Abbate nono saeculo scripti, de quibus in praefatione ad *Gregorianum* librum Sacramentorum MENARDVS eruditissime differit. Sed privata isthaec Sacramentaria innuisse satis sit.

XVIII. Quos hactenus percensuimus, Liturgicos libros acta *Murensis* XII. Saeculo scripta fere omnes indicant his verbis: *Sunt etiam heic Missales libri quinque; ex his tres pleniter scripti sunt; quartus vero habet Graduale cum orationibus, quintus tamen orationes habet* (huncque in *Murensi* Bibliotheca etiamnum exstare monet *P. Leodegarius* MAYER ejus Coenobii Monachus *Explicat. Cerem. Eccles.* p. 106), *& duo lectionarii; unus cum lectionibus habet & Evangelia. Est & Evangelicus liber, & quatuor gradualia: ex his unum musice notatum est. Et duo libri cum versibus offertoriorum; ex his unus musice notatus est. Et tres Antiphonarii; ex quibus unus musice notatus est. Et decem Sequentionarii; ex his habent tres versus offertoriorum; unus etiam musice notatus est*. Heic tamen praeter libros a nobis recensos duo occurrunt, qui in *Murensi* Ecclesia a ceteris sejuncti erant, liber scilicet *cum versibus offertoriorum*, qui in Antiphonariis passim legebantur, & liber *orationes* continens. Equidem P. de RVBEIS *in diss. de sacr. Forojul. Ritib.* (*p.* 165.), volumen hocce orationum idem, quod Sacramentarium habuit; in *quo Praefationes etiam, & Canonem, aliasque* PRECES *describi consuevisse nullum dubium*. Mihi tamen liceat a viro Clarissimo dissentire. Dum in hoc ipso indiculo *Graduale* cum ORATIONIBVS memoratur, ecquis *orationum* nomine *Praefationes*, *Canonem*, aliasque *Preces*, verbo *Sacramentorum librum* interpretetur? *Orationum* utique nomine nonnisi quas alio Ecclesiastico vocabulo *Collectas* dicimus, preces heic intelligendas vel ipsa earum cum *Graduali* conjunctio nos admonet. Itaque & in altero loco unum video librum, cui orationes, seu collectae ad Missam legendae inscriptae erant. Equidem scio hujusmodi libros, qui collectas continebant, ad horas plerumque spectasse Canonicas; sed quum *Murensis* hic liber *Missalis* dicatur, collectas non ad Canonicarum horarum officium, sed ad Missam pertinentes necesse heic est indicari (1).

Brevis indicatorum hactenus librorum ex Actibus Murensibus recensio

duobus tamen additis libris, altero versus Offertoriorum;

collectas altero continente

XIX. Paene

(1) Contra vero aliud omnino ab *Orationibus*, seu *Collectis* designare mihi videntur duo PRECARDI, quorum meminit indiculus *Tarvisinae* Ecclesiae *Venetiis* editus e *Volvasensis* typographio (T. VIII operis inscripti: *Memorie per servire all' Istoria &c. P. V. pag* 16.). Hoc quidem nomine doctus Editor idem significari coniecit, quod *libri ab Orationibus veteribus* in aliis *Tarvisiis*

Diptycha

XIX. Paene oblitus fueram, hujus paragraphi initio me diptychorum separatis interdum tabulis inscriptorum meminisse. Quid ea fuerint, ubi de *Graecorum* Liturgicis libris actum est, paucis indicavi. Solum heic addo latini moris exempla. In interioribus tabulis celebris Brixiani diptychi ad illustrem *Barbisoniam* familiam pertinentis, quod ex Consulari Ecclesiasticum evasit, legere est Sacrosancti Canonis Missae rituales formulas, inter quas ea praecipua legitur OFFERIMVS, Sanctorum nomina, invocationes, & multas, quae ad MEMENTO cum vivorum, tum eorum etiam, qui mortui sunt, fiebant, indicationes. Confer GORIVM (*T. I. Thes. diptych. p.* 200.). In aversa quoque *Leodiensis* diptychi, quod WILTHEMIVS Vir doctissimus illustravit, parte lineas fuisse universim quadragintaduas conspicimus, eam Canonis partem continentes, quam vulgo *Communicantes* appellamus, sed alia formula, quam Romana seu veteri, seu nova. Vide eumdem WILTHEMIVM apud *Gorium* (*l. c. p.* 50.). Ex diptycho quoque *Ambianensis Ecclesiae*, quod a. MCXX. exaratum fuisse *Christianus* SALIG monet (*de diptych. cap. XX. §.* 27.), idem constat, quod ad defunctorum spectat commemorationem.

Editae horum omnium librorum collectiones

XX. Ut tandem ab hoc me argumento expediam, adnotandae sunt horum omnium librorum, quae hactenus typis prodierunt, collectiones. Omnium prima *Iacobum* PAMELIVM auctorem habuit. Hic operis titulus. „ *Liturgia latinorum*, Jacobi PAMELII .... *duobus tomis digesta*: „ quorum prior ritum sacrificii Missae continet, a D. N. Jesu Christo, „ ejusque Apostolis, ac aliis vetustioribus *Latinae* Ecclesiae Patribus ob- „ servatum cum AMBROSIANIS Missa, Collectis, Praefationibus, ac „ Missa *Mosaraba* olim in *Hispaniis* usitata. Posterior vero D. HIE- „ RONYMI *Comitem*, sive Lectionarium, D. GREGORII Papae *An-* „ *tiphonarium*, & ejusdem, ac GRIMOLDI, & ALCVINI Abbatum „ Sacramentorum libros, e quibus vetus ordo Missae Romanae concin- „ natus est, cum vetustissimis quibusdam Praefationibus *Coloniae Agrippi-* „ *nae* apud *Geminum Calenium*, & heredes *Quentelios* MDLXXI.„ Mense Augusto 4. Iterum ibidem MDCIX. per *Arnoldum Quensnelium*, ac tertio LIPENIO teste in *Biblioth. Reali Theologica* MDCLXXVI. Post hanc collectionem ea doctorum virorum calculo probatissima est, quam Card. *Ioseph Maria* THOMASIVS *Romae* vulgavit hoc titulo: *Codices Sacramentorum nongentis annis vetustiores, quorum primus est Ecclesiae Romanae, reliqui Gallicanae*, typis Angeli Bernabò MDCLXXX. 4. Primus ille *Gelasianum* Sacramentarium est tres in libros tributum, ceteri Missale *Gothicum*, *Francorum*, *& Gallicanum vetus*. Ab hac porro non disiungenda THOMASIANA collectio altera, quae praenotatur: *Antiqui libri Missarum* Rom. *Ecclesiae*, *idest* Antiphonarius S. GREGORII M., Comes *ab* ALBINO *ex* CAROLI M. *praecepto emendatus*. *Alii* lectionarii. *Et* Capitulare Evangeliorum. *Omnia ex MSS.* vel *primum edita*, vel *emendata* Romae

---

finis monumentis appellati. Atqui nisi admodum fallor, heic ego BVRCHARDI Collectionem video, quae in Ecclesiarum Bibliothecis passim exstabat. Ex BVRCHARDO enim quemadmodum BROCCARDVM, ita & PRECARDVM ab imperito Scriptore factum, quis non videat?

mae MDCXCI. 4. Verum amplissima Liturgicorum latinorum librorum collectio a Cl. *Ludovico* ANTONIO MVRATORIO *Venetiis* prodiit MDCCXLVIII. typis *Ioh. Baptistae Pasquali* duobus tomis in f. Ea inscribitur: *Liturgia* Romana *vetus tria Sacramentaria complectens*, LEONIANVM *scilicet*, GELASIANVM, *& antiquum* GREGORIANVM, *edente* Ludovico Antonio MVRATORIO ..., *qui & ipsam cum aliarum gentium Liturgiis contulit ad confirmandam prae ceteris Catholicae Ecclesiae doctrinam. Denique accedunt Missale* Gothicum, *Missale* Francorum, *duo* Gallicana, *& duo omnium vetustissimi Ecclesiae Rituales libri*. Huic utilissimae collectioni praemissa ab editore est insignis *de rebus Liturgicis* dissertatio, de qua vide quae dicta a me sunt (*T. I. bibl. litter. Ital. lib. I. cap. 4. p. 59. seqq.*).

§. II.

Ceteri Romanae Ecclesiae libri Liturgici.

I. ANtiquior aetas, ut vidimus, quatuor potissimum libros ad Missam adhibuit, *Antiphonarium*, seu *Graduale*, *lectionarium*, *Evangelium*, *librum Sacramentorum*. Processu temporis nova Missalium librorum distributio invecta est. Etenim in RICVLFI *Helenensis* Episcopi testamento, quod superiore paragrapho laudavimus, legere est: *unum quoque Missale, & lectionarium in uno volumine, alium vero Missale cum Antiphonario in uno volumine*. In catalogo autem codicum, qui sub FOLMARO Abbate (obiit is A. MXLIII. pridie idus Maii) in Monasterio *Vueissenburgensi* exstabant, numerantur *Missales cum Epistolis, & Gradualibus, & Evang. VIII. Missales specialiter cum orationibus, VI. & septimus cum Gradualibus, & Sequentiali, & Baptismali, & commendatione animae, qui fuit* ADALHARDI. Recolantur heic etiam Missales, quos in Actis *Murensibus* pereensos vidimus. **Nova librorum Liturgicorum series.**

II. Praecipue tamen nono ipso saeculo Missalia *plenaria*, seu ut in iisdem Actis *Murensibus* dicuntur, *pleniter scripta*, obtinuerunt, ea scilicet, in quibus quaecumque in Missis privatim celebrandis legenda singulis diebus praescribebantur, omnino continerentur. In antiquissima Synodali admonitione, quae LEONI IV. summum a. DCCCXLVII. Pontificatum indepto tribuitur, atque inter ejus epistolas prostat in *Labbeana* Conciliorum editione, statutum fuit, ut Missale PLENARIVM, *lectionarium & Antiphonarium unusquisque habeat*; quae RATHERIVS *Veronensis* Episcopus saeculo sequente in suam Synodicam epistolam transtulit. In veteri *Inquisitione* libris REGINONIS *de Ecclesiasticis disciplinis* praeposita, *de perquirendis ab Episcopis in Ecclesiarum visitatione*, hi inter cetera perquirere debebant: *Si Missalem plenarium, Lectionarium, & Antiphonarium* (presbyter) *habeat. Nam sine his Missa perfecta non celebratur.* At, inquies, si omnia ad rei divinae celebrationem necessaria Missale plenarium complectebatur, quid praeterea *Lectionario*, aut *antiphonario* opus? Nempe non heic de quacumque Missa agitur, sed de Missis solemniter celebrandis, in quibus saltem a Ministro & epistola legebatur, & Psalmi cum Sacerdote cantabantur. Nam in eadem *Inquisitione* (*num.* 26.) **In his Missalia plenaria**

Episcopus inquirere jubetur, *si Presbyter Clericum habeat, qui legat epistolam, vel lectionem, & qui ad Missam respondeat, & cum eo Psalmos cantet*. In laudata quoque LEONIS IV. Synodali *admonitione* praecipitur, ut *omnis Presbyter Clericum secum habeat, vel scholarem, qui epistolam, aut lectionem legat, ei ad Missam respondeat, & cum quo Psalmos cantet*. Habes ergo, cur *Lectionarium & Antiphonarium* praeter *Missale plenarium* praescriberetur; hoc scilicet Sacerdoti satis erat; sed duo illa a Ministro adhibebantur. Sed paullatim eo deventum est, ut in ipsis Missarum solemniis cum Diaconi, Subdiaconi, & Clericorum Ministerio celebratis uno eodemque Missali Diaconus ad Evangelium decantandum, ad legendas epistolas Subdiaconus, Sacerdos ad cetera persolvenda uteretur. Id DESIDERIUS Abbas primum *Cassinensis*, postea summus Pontifex, quum minus decere arbitraretur, Coenobio suo libros Liturgicos magnis sumptibus comparavit ex veteri more distinctos. Rem narrat LEO *Ostiensis in Chronico Cassinensi* (*lib. III. cap.* 20.), his verbis: *Librum quoque Epistolarum ad Missam describi faciens, tabulis, aurea una, altera vero argentea decoravit. Codicem etiam Regulae Beati* BENEDICTI *pulcro nimis opere deintus comptam, aforis argento vestivit: similiter fecit de Sacramentariis Altaris, uno, & altero, & duobus nihilominus Evangeliis, & Epistolario uno. Nam usque ad illud tempus in Plenario Missali tam Evangelia, quam Epistolae legebantur, quod quam esset tunc inhonestum, modo satis advertitur*. Nos aliis hodie moribus vivimus. Diversis enim ejusdem Missalis Plenarii editis exemplis, quorum alterum Sacerdoti, alterum Ministris paratur, Sacra solemnia peragimus. Chorus tamen libris saepe pro canendarum rerum diversitate distinctis utitur: qua de re alibi. Ad Plenarium Missale redeo.

Aliqua horum MSS. exempla.

III. Missalis Plenarii, omnia scilicet complectentis, quae in sacris conficiendis mysteriis cum a Sacerdote, tum a Ministris, & a Choro dicuntur, antiquissimum Codicem heic in ditissima *Angelica* Bibliotheca servari testis est MERATIUS in Notis ad GAVANTUM (*T. I. pag.* 5. *Ven. edit.*). Alium in *Vaticana* Bibliotheca *num.* 4770. praenotatum GEORGIUS memorat (*pag. CLXX.*). *In Thesauro* quoque *Londinensis* Ecclesiae sub saeculi XIII. finem plura servabantur Missalia, quae in *Monastico Anglicano* (*T. III. pag.* 322. *seq.*) recensentur. In his *Missale* PLENARIUM *notatum*; *& praemissis Kalendario, Kyrie, Gloria, & Sequentiis*. Quamquam quid haec commemoro? Omnia fere Missalia post XI. aut XII. saeculum scripta *plenaria* sunt. Horum exempla non pauca in *Venetis*, *Bononiensibus*, *Florentinis* (1), *Romanis* (2) Bibliothecis ipsemet

(1) Aliquot ex Florentinis Missalibus MSS. indicavi *Tom. I. hist. Litter. Ital.* (*pag.* 35 *seq.*) quo loco de nonnullis Missalibus Missam exhibentibus *pro animo, de qua dubitatur* disputavi: Quamquam de ea quaestione, an Ecclesia pro damnatis animabus preces umquam, ac sacrificia obtulerit, uberius disserui in meis ad PETAVII Librum III. *de Angelis cap. VIII.* adnotationibus.

(2) Inter *Romanas* hodiernas Bibliothecas singularem sibi locum vindicat amplissima, & lectissima librorum supellex, qua Emin. *Marini* MAREFUSCHIUS suas aedes ornavit. Heic enim vero perelegans membraneum Missale *secundum consuetudinem Curiae Romanae* XV saeculo exaratum videre mihi licuit,

met vidi. Duos quoque in *Bibliothecea Pistoriensi* ejusmodi Codices memoravi alterum (*p.* 54.), ante ann. MCCCXVII. descriptum, quod in aedibus, ut ajunt, *Sapientiae* exstat, alterum (*p.* 20.) in Canonicorum archivo servatum, de quo haec ibi: „ Missale satis vetustum sub „ finem mutilum. Inter alias Missas hae tres in eo leguntur, *Missa Corone Domini*, *Missa pro temptationibus inimicorum*, *& cogitationibus cordis*, „ ac Missa *contra judices male agentes*. In festo vero *Nivis* loco libri *Sapientiae* haec lectio praescribitur: *Vas castrorum in excelsis, in firmamento celi resplendens, speties celi, gloria stellarum, mundum illuminat excelsus Dominus. In verbis Domini Sancti stabunt ad judicium, & non deficient in vigiliis suis. Vide arcum, & benedic, qui fecit illum: valde speciosus est in splendore suo. Giravit celum in circuitu suo glorie sue. Manus excelsi aperuerunt illum imperio suo: acceleravit nives, & accelerat coruscationes emictere judicii sui*. Sed tria adhuc in eo sunt animadversione dignissima, quae in *Canone Missae* reperi. Nam ad *Communicantes* post Sanctorum COSMAE & DAMIANI nomina pergit Codex: *Zenoni & Nicholai & omnium Sanctorum tuorum, nec non & illorum Martyrum, quorum hodie solempnitatis in conspectu glorie tue celebratur triumphus, quorum meritis &c.* Praeterea peculiare aliud *Communicantes* „ ibi notatur: *Communicantes, & diem Sacratissimum celebrantes, quo Dominus Noster Jesus Christus pro nobis est traditus, sed & memoriam....* „ Tandem ad *memento* (ut omittam *Regis nostri* mentionem fieri paullo „ antea post ea verba *Antistite nostro*), haec accedunt praeter nostrum „ morem ad illud *nota devotio*. *Mihi quoque indigno peccatori famulo tuo propitius esse dignare, & cum his omnibus me a cunctis munda delictis, pro quibus &c.* „ Sed festi diei, quo nivis miraculum contigit, iniecta heic mentio aliud membraneum Missale in memoriam mihi revocat saeculo XV. exaratum, quod a. MDCCLXVII. *Auximi* vidi apud Clariss. Canonicum *Lucam* FANCIULLI. In eo quoque de hoc miraculo Missa, sed a *Pistoriensi* admodum diversa praescribitur (3).

S 2 IV.

cuit, in quo Missae *pro anima de qua dubitatur* nullum vestigium. Codices nosse, ubi ea desideratur, magni interest. Uno saeculo antiquior Codex Missalis est *secundum consuetudinem Curiae Romanae*, quem SALA (*Tom. II. Rer. BON Liturg. p.* 336.) in amplissima CASANATENSI *PP. Dominicanorum* Bibliotheca servari testatur.

(3) En illam, quam tunc exscripsi memor, quanta de festo illo die contemptione TILLEMONTIUS & BAILLETUS loquantur, Codicis ortographia servata.

„ In Sancte Marie Nivis ad Missam „ Introytus.

„ Placuit divine providentie egregiam Urbem Matris sue habitaculo „ decorare, ut dum a populo frequenter (*sic*) veneretur in terris, opem sue „ intercessionis de celis gaudeant advenisse. Ps. Contra naturam temporis aer nimia frigoris congelatione constringitur, ut hymbre desuper fuso miraculo pariter, & algorem ministraret. ℣. *Gloria. Oratio.* „

„ Deus qui hodierna die ad declarandam gloriam Beate Marie semper „ Virginis genitricis tue per descensum nivis in estivis caloribus locum, „ in quo hedificarent ei templum, dignatus es demonstrare, tribue quesumus, ut ejus obsequiis insistentes „ refrigerati estu concupiscentie candore

Editiones ante Pianam Miss lis reformationem

IV. Ad editos tandem *Romanae* Ecclesiae Missales libros deveniamus. Ac primum aliquot, quae *Pianam* reformationem praecesserunt, editiones vel a me inspectas, vel ab aliis memoratas ordine Chronologico numeremus.

MCCCCLXXVII. Post Kalendarium *incipit ordo Missalis secundum consuetudinem Curiae Romanae*. In altera extremae paginae columna (singulae enim paginae duas veluti in columnas tribuuntur) legere est: *Sub felicissimo* Ferdinando *Rege inclite Neap. opus hoc sacrum impressum est per* Mathiam MORAVVM. *Emendatumque diligentissime per Religiosos fratres Sancte* Marie Nove. *Anno*. MCCCCLXXVII. Hujus editionis, in qua Missa illa exstat *pro autmis, de qua dubitatur* in MS. *Marefuschiano* Codice ut dixi, haud exscripta, nitidissimum exemplum vidi in membranis. In eo autem post nuper exscripta verba manu exarata legebatur Missa hujusmodi *in Sanctae Annae*.

Oratio.

„ DEus, qui beatam Annam matrem tuae genitricis fieri voluisti,
„ praesta quaesumus; ut apud te meritis utriusque Matris, & filiae
„ regna coelestia consequamur. Qui vivis.

Se-

„ dore dealbemur. Qui vivis. *Epistola*
„ Ab initio, & ante secula &c. Re.
„ (scilicet *require*) *Infra in Missa votiva Or*. Requirentes locum mox
„ Papa *Liberius* fossorium letus accipiens, sicut nix designaverat, propriis
„ manibus terram cepit effodere. Immensi igitur miraculi tam Pontifex,
„ quam Curia, quam Clerus & populus admiratione dicentes benedictus Deus. ℣. Omnipotenti Deo immensas gratias persolvere nos oportet, quod cum sumus omnium meritorum sublimatione privati, ad spirituale sue genitricis Marie obsequium dignatus est deputare.„

„ *Sequentia*.

„ Ad honorem Matris Dei, que est
„ salus nostre spei, in hac hora nunc
„ dici hymnum demus dulciter. ℣. Vere Mater veneranda, super nivem dealbanda, invocanda, collaudanda citanda humiliter. ℣. Ecce sibi Virgo
„ clemens, in hac die mire splendens
„ templum jam fieri volens intra Urbis
„ menia ℣. miro modo, & stupendo
„ contra tempus peragendo solum edis
„ dealbando nive candidissima ℣. affuit
„ in visu virgo Sacerdoti summo viro; tu, inquit, cum toto Clero una
„ cum patricio ℣. rem mirandam patefeci. Vade, vide; ego gessi: edifica
„ que expressi more quadratario. ℣. Ita
„ Virgo more miro edifica nos in giro
„ quadro lapide porfirico cum candore
„ niveo ℣. ad te alma Virgo Mater
„ suspiremus incessanter, nos commenda condignanter Christo filio tuo.
„ Amen. *Evangelium* Loquente Jesu ad
„ turbas &c. *Offer*. Illustris vero *Johannes* patricius propter ea, que sibi
„ & uxori sue fuerant revelata, omnia, que habebant, beate Marie conferentes ipsam venerabilem basilicam
„ fecerunt heredem, alleluja.„

Secreta.

„ Illius Domine Deus immaculate
„ hostie percipiamus effectum, quae
„ de illibata Virgine Maria, cujus
„ hodie festa celebramus, in ara Crucis pro totius mundi redemptione
„ se voluit humiliter ymolari. Qui
„ tecum &c. *Communio*. Quam perfectam basilicam idem *Liberius* Papa
„ in honore Dei & beatissime genitricis *Marie* consecravit, alleluja. *Ps.*
„ *Communio*.

„ Supplices te rogamus omnipotens
„ Deus ut gloriosissime *Marie* genitricis Filii Domini nostri *Jesu Christi* sacra misteria, & mira benefitia ejus
„ interveniente merito & presidio ab
„ hostibus liberi, & celestibus apti esse
„ valeamus &c.„

Secreta.

„ SUper has hostias quaesumus omnipotens Deus, quae in memo-
„ riam beatissimae *Annae* Matris gloriose (genitricis) Unigeniti
„ filii tui Domini Nostri *Jesu Christi* consecrantur, tuam infunde be-
„ nedictionem. Per eumdem.

Postcommunio.

„ SUmpta Sacramenta quaesumus Domine, intercedente beatissima
„ *Anna* Matre gloriosae genitricis Unigeniti tui, nos ab hostium
„ defendant formidine, & aeternae mortis amaritudine. Per Christum.

MCCCCLXXVIII. *Mediolani*, exeudente *Antonio* ZAROTTO fol.

MCCCCLXXX. MERATVS in indice

MCCCCLXXXII. *Neapoli*.

MCCCCLXXXIII. *Norimbergae*.

MCCCCLXXXIV. ibidem typis *Georgii* STVCHS 4. & *Venetiis* apud *Georgium* ARIVABENVM & *Paganinum* de PAGANINIS fol. Missalis hoc anno *Papiae* editi meminit Bibliotheca *Colbertina*.

MCCCCXC. *Venetiis*.

MCCCCXCII. Brixiae: ex Biblioth. *Colbert.*

MCCCCXCIII. *Venetiis*. MERAT.

MCCCCXCIV. *Venetiis* per *Philippum de Pincis* fol. Exstat in *Catal. Bibl. Coppon. p.* 413.

MCCCCXCVIII. ibid. ex Biblioth. *Tellerianae indice*.

MCCCCXCIX. *Bambergae*; item *Venetiis* 4. de hoc vide SALAM (*T. III. p.* 87.)

MD. *Venetiis* 4.

MDI. *Venetiis* apud *Bonetum* LOCATELLVM 8.; item apud *Lucam Antonium* de GIVNTA 8.; item *Lugduni*, ex Bibliotheca *Colbertina*.

MDV *Lugduni* apud *Stephanum* BALAND fol.

MDX(. *Venetiis*. Vide SALAM (*T. III p.* 359.)

MDXV. *Venetiis* per *Gregorium* de GREGORIIS 4. item apud IVNTAS. 4.

MDXX. *Venetiis* apud IVNTAS.

MDXXI. *Venetiis* in aedibus *Lucae Antonii* de GIVNTA fol., & ibidem per *Jacobum* de LEVCHO 4.

MDXXII. *Venetiis* ibid. 4.

MDXXXV. *Venetiis* in officina *Petri* LIECHTENSTEIN 4.

MDXL. *Venetiis* apud heredes *Lucae Antonii* GIVNTA 4.

MDXLI ibidem apud eosdem 8.

MDXLII. & MDCXLIII. per *Hieronymum* SCOTVM fol.

MDL. Lugduni apud *Gulielmum* ROVILLIUM. 4.

MDLIV. *Venetiis* ex libraria officina a *Serena* 4.

MDLVI. *Venetiis* apud heredes *Petri* RABANI.

MDLVIII. *Venetiis* apud IVNTAS fol.; ibid. apud *Petrum* BOSELLVM fol.

MDLIX. *Lugduni* in 4. Item *Venetiis*.

MDLX. *Venetiis*.

MDLXIII. *Venetiis* apud IVNTAS. In tribus hisce postremis *Venetis* Missalibus leguntur peculiares Praefationes in festis Sanctorum *Joh.*

Bapt.

Bapt. Rochi Augustini, *Hieronymi*, & *Francisci*, immo in hoc a. MDLXIII. p. 340. praeterea extat Praefatio *de septem Spiritibus adstantibus ante Thronum Dei*. Vide SALAM (T. III. p. 334)

MDLXIV. *Venetiis* apud *Joannem* VARISCVM.

MDLXV. *Venetiis* apud *Hieronymum* SCOTVM fol.

Reformatio Piana, editique ad eam Missales libri

V. Tandem a MDLXX. prodiit Missale *Romanum* a S. PIO. V. reformatum. Editum autem est eo anno *Romae* tum in fol. *apud heredes Bartholomaei* FALETTI tum in fol. quae editio in membranis extat in luculentissima Emin. MAREFVSCHII Bibliotheca, tum in 4. praemissa S. Pontificis Constitutione, quae XXIX. Julii ea super re prodierat (4) Recensum vero saepius fuit, uti

MDLXXIV. *Venetiis*. Bibl. Colb.

MDLXXV. Ibidem apud IVNCTAS. Notandum enimvero est geminam a IVNCTIS hoc anno Missalis editionem curatam fuisse, alteram illis, quos vulgo *Gothicos* dicimus, characteribus exscriptam, alteram nitidis typorum formis expressam. Utramque vidi in Bibliotheca Collegii *Romani*.

MDLXXVIII. Romae in aedibus Populi *Romani* 4.

MDLXXXIV. *Venetiis* apud IVNCTAS 4.

MDLXXXVII. *Antuerpiae* apud *Christophorum* PLANTINVM 4.

MDLXXXVIII. *Romae* apud *Dominicum* BASAM f.

MDLXXXIX. Venetiis apud IVNCTAS 4.

MDXCVI. *Antuerpiae* ex officina *Plantiniana* f. *Parisiis* apud *Societ. typogr.* 8., & Venetiis (5)

MD-

---

(4) Inter alia, quae a *Romanis* Missalis sub PIO V. Correctoribus emendata sunt, ubi in Missa Feriae tertiae post Dominicam tertiam Quadragesimae in MATTHEI Evangelio legebatur: *in illo tempore respiciens Jesus in discipulos suos dixit* Simoni Petro: *si peccaverit in te frater tuus*, ex ipso MATTHAEI textu restitutus hic locus fuit in hunc modum: *Dixit Jesus discipulis suis, si peccaverit &c.* Nugatur FEBRONIVS dum (*T. II. pag.* 229.) hancce correctionem Curiae *Romanae*, cui vetus illa lectio incommoda adcideret, artibus tribuit. Vide quae hac de re disputavimus in *Antifebronio vindicato* (*T. II. diss. IV. cap. 6. n. 12. pag. 164. seqq.*

(5) In Venetum hujus anni Missalem librum, aliosque non absimiles, qui eadem in urbe sequentibus annis exierunt; Decretum hujusmodi a S. Indicis Congregationa latum fuit a. MDCI.

„ Nos *Augustinus Valerius* S. *Marci* „ *de Verona*, *Simeon Sancti Laurentii* „ *in Lucina de Terranova*, *Hieronymus* „ *Bernerius* Sanctae *Mariae* super Mi„ nervam *Asculanus*, *Marianus Per*„ *benedictus* SS. *Petri*, & *Marcellini* „ *de Camerino*, *Paulus* S. *Caecillae* „ *Sfondratus*, *Federicus* S. *Mariae* An„ gelorum in Thermis *Borromaeus*, „ *Caesar* SS. *Nerei*, & *Achillei Baro*„ *nius*, *Franciscus* S. Crucis in *Hieru*„ *salem de Avila*, *Pompejus* S. *Balbi*„ *nae Arrigonius*, *Silvius* S. Salvatoris „ in Lauro *Antonianus*, *Robertus* S. *Ma*„ *riae* in Via *Bellarminus* nuncupati Ti„ tuli S. R. E. Presb. Cardinales a S.D. „ N. *Clemente* Divina Providentia Papa „ VIII. Sanctaque Sede Apostolica su„ per librorum permissione, prohibi„ tione, expurgatione, & impressione „ in universa Republica Christiana spe„ cialiter deputati.„

„ Universis omnibus, & singulis „ Christifidelibus, cujuscumque sta„ tus,

MDXCVII. *Venetiis* apud *Nicolaum* MISSERINVM f., item *Antuerpiae* 4. VI.

„ tus, gradus, ordinis, & conditio-
„ nis, aut praeeminentiae, tam in
„ Italia, quam extra, & ubilibet exi-
„ ſtentibus, ad quos praeſentes litte-
„ rae noſtrae pervenerint, ſalutem, &
„ ſinceram in Domino Catholicae fidei
„ integritatem. „

„ Significatum eſt Sanctiſſ. D. N. non
„ ſine gravi moleſtia, quod nonnulli
„ Bibliopolae, Impreſſores, & Typo-
„ graphi, ſui loci, & muneris obliti,
„ omneſque obedientiae, & modeſtiae
„ limites praetergreſſi, Miſſale *Roma-*
„ *num* imprimere, atque edere, &
„ pervulgare auſi ſunt, a *Romana* ejuſ-
„ dem Miſſalis editione diverſum, ac
„ pluribus in locis immutatum, ad-
„ verſus decreta, & ordinationes hu-
„ jus Sanctae Apoſtolicae Sedis, ad
„ quam ſolam pertinet, quid in hoc
„ genere obſervandum ſit praeſcribe-
„ re. Nam quum piae memoriae *Pius*
„ Papa V. Miſſale *Romanum* ex decre-
„ to Sacri *Tridentini* Concilii reſtitu-
„ tum *Romae* edendum curaſſet, vo-
„ lens futuris incommodis providere,
„ & hominum licentiam coercere, ut
„ idem *Romanum* Miſſale incorruptum,
„ & a mendis, erroribuſque purga-
„ tum praeſervaretur, decrevit, &
„ ordinavit, eidem Miſſali nihil un-
„ quam addendum, detrahendum, aut
„ immutandum eſſe, ipſis vero Im-
„ preſſoribus nominatim diſertis ver-
„ bis, & gravibus propoſitis poenis,
„ prohibuit, ne Miſſale imprimere au-
„ derent, niſi impetrata a Commiſſa-
„ rio Apoſtolico licentia, & collatio-
„ ne facta cum Miſſali in urbe impreſ-
„ ſo, & adteſtatione adhibita, quod in-
„ ter ſe codices concordarent, neque
„ in ullo penitus diſcreparent, que-
„ madmodum in ejuſdem *Pii* V. lit-
„ teris, quae in quovis Miſſali ad Ver-
„ bum deſcribuntur, plenius contine-
„ tur. Quae omnia tam accurate, &
„ prudenter conſtituta ſatis tamen
„ non fuerunt ad quorumdam Im-
„ preſſorum praeſertim in civitate *Vene-*
„ *tiarum* intolerabilem audaciam frae-
„ nandam, eam manum in meſſem
„ plane alienam per ſummam temerita-
„ tem immittentes, in Miſſali Roma-
„ no ab eis impreſſo ab anno MDXCVI.
„ excluſive & publice edito, multa
„ pro ſuo arbitrio addiderunt, detra-
„ xerunt, & immutarunt, in grave
„ piorum ſcandalum, Apoſtolicae Se-
„ dis offenſionem, quin etiam & in
„ ſuorum Principum injuriam, a qui-
„ bus obtinuerunt, non ut quavis Miſ-
„ ſalia prout eis collibuiſſet, impreſſa
„ divenderent, ſed illa tantum, quae
„ Miſſale a *Pio* V. ex decreto Concil.
„ Trid. editum penitus, ut dictum
„ eſt, referrent, atque omni ex parte
„ cum eo concordarent. Hanc igitur
„ Impreſſorum tantam, & tam teme-
„ rariam audaciam graviter, ut par
„ eſt, ferens idem Sanctiſſ. D. N. ne
„ ea impunita remaneret, & ut gravio-
„ ribus malis, & detrimentis aditus
„ praecluderetur Nobis vivae vocis ora-
„ culo mandavit, ut quantocius ſu-
„ per his de opportuno remedio provi-
„ deremus. Quare inter nos matura
„ deliberatione praehabita, tenore prae-
„ ſentium declaramus, Impreſſores
„ omnes, qui Miſſale *Romanum* ex
„ decreto Concil Trid. reſtitutum, &
„ autoritate fel. record *Pii* V. editum,
„ quomodolibet alterare auſi ſunt, &
„ preſertim *Venetiis*, in omnes & ſin-
„ gulas cenſuras, & poenas in eadem
„ Bulla *Pii* V. contentas incidiſſe. De-
„ cernentes praeterea, omnia & ſingu-
„ la ejuſdem Miſſalis exemplaria ſic al-
„ terata, praeſertim *Venetiis* apud *Jun-*
„ *tas*, *Seſſas*, *Miſerinum*, & ad Si-
„ gnum Syrenae, & Europae, & quoſ-
„ cumque alios, ab anno MDXCVI.
„ ut dictum eſt, uſque in praeſentem
„ diem omnino prohibita eſſe, neque
„ a quovis Impreſſore, Bibliopola, vel
„ mercatore publice aut privatim ven-
„ di, aut venalia proponi, vel ſub quo-
„ cumque titulo diſtrahi, & tranſmit-
„ ti poſſe, donec aliter per Sedem

„ Apo-

Nova reformatio Missalis auctore Clemente VIII.

VI. Enimvero etsi sub S. PIO V. multum operae a *Romanis* Correctoribus positum est, ut quamemendatissimum Missale exiret in lucem, aliqua tamen illis exciderant, quae correctoria manu indigebant. CLEMENS igitur VIII. novis Missale curis recognosci jussit, & corrigi. Quod quum viri docti ad id delecti magna diligentia praestitissent, tum demum a. MDCIIII. *Romae* ex typographio *Vaticano* exiit Missale in f. novis illis emendationibus (6) restitutum. Huic vero editioni, ejusdem CLEMENTIS VIII. epistola praemittitur eo ipso anno data VII. Julii. Novis subinde accessionibus auctum fuit hoc Missale, cujus elegantissimam editionem *Romanum* S. C. de propaganda Fide tipographium a MDCCXLVII. dedit.

Missalis Romani versiones

VII. *Romanum*, de quo hactenus, Missale in plures linguas conversum novimus. ISTRIA, & DALMATIA Littoralis, ubi ritus *Romanus* servatur, Missa tamen, aliaque officia *Illyrico*, seu *Sclavonico* idiomate celebrat. Hine Missale *Romanum Illyrica* lingua redditum a *Simone* COSICIH, sive BEGNA *Madrassensi* Episcopo, quod A. MDXXXI. chara-

---

„ Apostolicam fuerit ordinatum. Ad „ quae inviolabiliter observan. Episcopi, seu locorum Ordinarii, & „ Inquisitores sub censuris, & poenis „ in Bulla *Pii* V. contentis, aliisque „ eorum arbitrio imponendis adstringant prædictos Impressores, Bibliopolas, & Mercatores. Quoniam vero eorumdem Missalium quamplurima exemplaria distracta sunt per diversas Christiani orbis Ecclesias, „ hortamur in Domino omnes Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, locorum Ordinarios, Inquisitores, „ & Regularium superiores Prælatos, „ aut quarumcumque Ecclesiarum, „ tam sæcularium administratores, „ quacumque dignitate ecclesiastica, „ seu gradu, vel præeminentia fulgentes, ut a præsentium notitia in locis suae Jurisdictioni subjectis, quantocius omnia, & singula hujumodi „ Missalium exemplaria jam divendita „ sedulo emendari curent, ad præscriptum exemplaris sub *Pio* Quincto „ primo editi, aut ad ejus normam „ incorrupte, atque exacte impressi; „ quibuscumque in contrarium non „ obstantibus. In quorum fidem has „ præsentes nostras litteras per Secretarium nostrum fieri fecimus, & approbavimus, & in consuetis locis „ Almæ urbis publicari mandavimus, „ earumque transumptis impressis manu alicujus Notarii publici subscriptis, & sigillo alicujus personae in „ dignitate Ecclesiastica constitutae obsignatis eandem prorsus haberi fidem volumus, quae praesentibus adhiberetur, si forent exhibitæ, vel „ ostensae. Dat. Romae in Palatio Apostolico in loco nostrae Congregationis Indicis die 1. Februarii 1601. „ Pontific. Sanctiss. Domini N. Clementis Papae VIII. Anno decimo.„

„ De Mandato Illustrissimorum, & „ Reverendissimorum Dominorum Cardinalium Congregat. Indicis Deputatorum.

„ Fr. Paullus Pius Ord. Praed. ejusdem Congreg. Secretarius.

(6) Etiam in *Planis* Missalibus oratio in festo Cathedrae S. PETRI in hunc modum legebatur: *Deus, qui* B. PETRO *Apostolo tuo collatis clavibus regni coelestis* ANIMAS *ligandi &c.* Sed *Romani* sub CLEMENTE VIII. Correctores nomini *Animas* PONTIFICIUM substituerunt. Id enimvero nuperus quidam Theologus in libello, quem *de potestate Episcoporum* scripsit pag. 95. *Venetae editionis*, vehementer carpit, ipse gravissima dignus castigatione, ut ostendi in *Antifebronio vindicato* (*T. II. diss. IV. cap. V. p. 153. seqq.*) quem locum Lector conferat, velim.

racitere, quem *Hieronymianum* vocant, excusum fuit *Fani* S. VITI *Flumoniensi*, seu *Flumine* ejusdem Episcopi expensis 4. Praeterea *Romae* jussu VRBANI VIII. *Slavonice* editum fuit Missale *Romanum* MDCXLI. 4. In *Chaldaicam* quoque linguam versum a *Francisco* ROS Episcopo primum *Angamalensi*, postea Archiepiscopo *Cranganorensi* referunt ALEGAMBIVS in *Bibliotheca*, & *Nicolaus* ANTONIVS (*Bibl. Hispan.* T. I.). Praeterea Missale Romanum auctoritate PAVLLI V. *Sinice* redditum a P. *Ludovico* BVGLIO *Panormitano* *Pekini* a. MDCLXX prodiit in 4. , quod tamen S. C. *de Propaganda fide* non adprobavit . Gallice P. VOIS Ordinis *Praedicatorum* ann. MDCLX illud edidit . Verum , inquit BENEDICTVS XIV. (*de Sacr. Miss. lib. II. Cap. 2. num. 7.*) „ huic no„ vitati *Gallicani* Cleri zelus vehementer restitit , verius , ne offensio„ nes orirentur & scandala , ... & apud ALEXANDRVM VII. ea „ de re conquestus est , qui Pontifex anno insequenti eam interpreta„ tionem condemnavit ; (7) nec Regia potestas vim auctoritatemque „ suam

(7) En ipsum ALEXANDRI VII. decretum.

„ ALEXANDER Papa VII.

„ *Ad futuram rei memoriam* :

„ Ad aures nostras ingenti cum ani„ mi nostri moerore pervenit , quod „ in Regno *Galliae* quidam perditio„ nis filii in perniciem animarum no„ vitatibus studentes , & Ecclesiasti„ cas sanctiones , ac praxim contem„ nentes , ad eam nuper vesaniam per„ venerint , ut Missale *Romanum* latino „ idiomate longo tot saeculorum usu „ in Ecclesia probato conscriptum ad „ *Gallicam* vulgarem linguam conver„ tere , sicque conversum typis evul„ gare , & ad cujusvis ordinis , & se„ xus personas transmittere ausi fue„ rint , & ita sacrosancti ritus maje„ statem latinis vocibus comprehen„ sam deiicere , & proterere , ac sa„ crorum mysteriorum dignitatem „ vulgo exponere temerario conatu „ tentaverint . Nos , quibus licet im„ meritis Vineae Domini Sabaoth a „ Christo Salvatore nostro plantatae , „ ejusque pretioso sanguine irrigatae , „ cura demandata est , ut spinarum „ hujusmodi , quibus illa obrueretur , „ obviemus incremento , earumque „ quantum in Deo possumus , radices „ succidamus , quemadmodum novi„ tatem istam perpetui Ecclesiae de„ coris deformatricem , inobedientiae, „ temeritatis , audaciae , seditionis , „ schismatis , aliorumque plurium „ malorum facile productricem ab„ horremus , & detestamur ; ita Mis„ sale praedictum Gallico idiomate a „ quocumque conscriptum , vel in po„ sterum alias quomodolibet conscri„ bendum , & evulgandum Motu pro„ prio , & ex certa scientia , ac matu„ ra deliberatione nostris , perpetuo „ damnamus, reprobamus , & interdi„ cimus , ac pro damnato , reprobato , „ & interdicto haberi volumus , ejus„ que impressionem , lectionem , & „ retentionem universis , & singulis „ utriusque sexus Christifidelibus cu„ juscumque gradus , ordinis , condi„ tionis , dignitatis honoris , & praee„ minentiae, licet de illis specialis , & „ individua mentio habenda foret, exi„ stant , sub poena excommunicationis „ latae sententiae ipso jure incurrendae „ perpetuo prohibemus ; Mandantes , „ quod statim quicumque illud habue„ rint , vel in futurum quandocumque „ habebunt , realiter & cum effectu ex„ hibeant , & tradant locorum Ordina„ riis, vel Inquisitoribus . qui nulla in„ terposita mora exemplaria igne com„ burant , & comburi faciant , in con„ trarium facientibus non obstantibus „ quibuscumque . Datum Romae apud „ S. Mariam Majorem sub annulo Pi„ scatoris die 12. Ianuarii MDCLXI. „ Pontificatus nostri anno sexto „ .

S. Ugolinus.

„ suam desiderari passa est, quo Pontificis decretum exequutioni mandaretur. Totius rei narrationem cum documentis reperias *tom. 4. Biblioth. Criticor. Sacror.* (*pag.* 583.) & tom 3. P. FONTANA adversus *Quesnellianas* propositiones (*pag.* 916.) „ Insequente tamen anno *Parisiis* e Regio typographio emersit *Gallica* epistolarum tantum, & Evangeliorum versio praenotata: *Recueil des Epitres, & des Evangiles de toute l' année avec leur explication par Antoine* GIRARD *Jesuite*. Octo quoque post annos a. MDCLXVIII. *Dionysius* AMELOT *Parisiis Gallicam* non solum Epistolarum, Evangeliorum, sed etiam Orationum Missae translationem vulgavit. *Italia* a Missalis versione abstinuit. Orationes tamen *Peregrinus* SPATHARI Canonicus *Justinopolitanus Pisauri* MDLV *Italice* redditas vulgavit (8) ex typographio *Bartholomaei* CESANI 8. Evangelia vero & Epistolae saepius in nostratium commodum *Italice* prodierunt: de quibus vide *Jacobi Mariae* PAITONI opus inscriptum: *Biblitecà degli Autori Antichi* Greci, *e* Latini *volgarizzati* (*Tom. V.*) Dialecto quoque *Rygusina* Evangelia, & Epistolae (*Vangbielia i Pistule*) per R. D. *Lucam* NATALEM habuimus *Romae* typis *Bernardini* TANI MDCXLI. f.

Ordo Missae Romanae

VIII. Ad Liturgicos Libros, de quibus hactenus, omnino pertinent *Ordines Missae*, ex quibus demum, quas *Rubricas* appellamus, conflatas novimus. GAVANTUS (*in Rubr. Miss. P. I.*) ejusmodi Leges rubro colore scriptas, quampaucissimas tamen in Missalibus MSS. Bibliothecae *Vaticanae*, & deinceps in aliis multis apud *Venetos* ante *Piana* tempora impressis se vidisse testatur. *Johannes* vero BURCHARDUS *Argentinensis* Magister Caeremoniarum Cappellae Domini Papae is est, cui praecipue Rubricas debemus. Ejus *ordo servandus per Sacerdotem in celebratione Missae*, *Romae* vulgatus fuit a. MDII. 4. per *Johannem* de BECSICKEN. Anno deinde MDXXIII. Venetiis prodiit apud *Melchiorem* SESSAM, & *Petrum* de RAVANIS illatus in Librum, cui titulus: *Liber Sacerdotalis nuperrime ex Libris S. R. E. &c. collectus atque compositus, ac auctoritate* SS. D. N. LEONIS X. *approbatus*. Missalibus vero praefixus fuit saltem a. MDXXXIV teste BONA. Seorsum excusus iterum fuit *Lovanii* apud *Johannem* de WINGHE MDLIV. 16. hoc titulo: *Ordo Missae ... una cum Tractatu ad rite conficiendum, & dispensandum Eucharistiae Sacramentum valde necessario. Accessit & alius tractatus de defectibus in Missa occurrentibus*. *Italice* quoque redditus est hic Ordo, atque impressus *Romae* apud *Hippolytum* SALVIANUM MDLVIII. 8. Inscribitur *Ordine della Messa*. Praeterea cum distinctione titulorum, seu Capitum exiit ex *Romanis* praelis sequente a. MDLIX. per *Antonium* BLADUM. Tandem praenotatus: *Ordo, seu ritus celebrandi Missas ... una cum Rubricis Missalis Bononiae* impressus fuit MDLXXX. typis *Alexandri* BENATII. 16.

ARTI-

(8) Hic libri titulus: *Le Orazioni della Messa di tutto l' anno tradutte*.

ARTICULUS V.

Libri Missales Ecclesiarum Occidentalium, *quae Ritum* Romanum *servant*.

I. OMnes fere Ecclesiae, etsi *Romanis* moribus utebantur, suos tamen in Missae Sacrificio peculiares ritus habuerunt, quorum testes sunt etiamnum superstites Missales Libri. In ITALIA eminet *Veneta* S. MARCI Basilica, cujus ritus nobilissimus Senator *Flaminius* CORNELIUS (*Ecclesiar. Venetar. dec. XIII. p.* 1. *pag.* 205.) ex ejus Liturgicis Libris collegit. MUTINENSIA, quae in Canonicorum Archivo exstant, Missalia MSS. ritus quotidianae Missae paullo a *Romanis* diversos exhibent; qua de re consulendus Cl. MURATORIUS in egregia, quam operi *Liturgia Romana vetus* praenotato praemisit, dissertatione, & SALA in appendice ad tertium *Rer.* Bonae *Liturgicarum* tomum (p. LIV.). Idem MURATORIUS (*diss. LVII. Ant. Italicarum*) se vidisse ait *Missale secundum ritum* CURIENSIS (Coira) *Ecclesiae diligenter emendatum, & in meliorem ordinem digestum mandato Reverendiss. & Sereniss. Principis, ac Domini D.* PETRI *Episcopi* CURIENSIS, *quod a* Romanis *ritibus non parum differet*, Constantiae *editum* MDLXXXIX. Adjici his possunt Missale BRIXIANUM XIII. saeculi, de quo Cl. TROMBELLIUS (*T. I. de Sacram. p.* 306.) & VERCELLENSIA, ex quibus SALA in appendice *ad* BONAE *tom. III.* (*p. LXVI.*) EUSEBIANAE Missae veteres ritus expressit. *Siculas* porro Ecclesias nefas sit heic praeterire. Eas ad saeculum VIII. *Romana* Liturgia, ab octavo ad medium undecimum *Graeca*, etsi, ut supra vidimus, alio, quam *Constantinopoli*, ordine, tandem sub *Normannis Gallicana* non antiqua illa, quae dudum obsoleverat, sed *Romana* ad ritus *Gallicarum* Ecclesiarum interpolata usas fuisse *Johannes* de IOHANNE V. Cl. multis contendit in luculento de *Divinis* Siculorum *officiis* tractatu (*cap. V. VIII. X. XII. & seqq.*). Exstat apud Principis *Panormitani* Templi Canonicos duplex membraneum Missale *Gallicanum*. Alterum in folio est, alterum in 4. praegrandi, & pene palmari, characteribus pro ea aetate affabre efformatis, quod, ut ait appellatus de IOHANNE (*p.* 88.), *incipit a Dominica prima Adventus, & deinceps per CCLII folia discurrens, Dominicas alias, & Festa totius anni complectitur*. Utrumque porro Missale secundo *Gallorum* sub CAROLO *Andegavensi* in *Siciliam* ingressu, qui in annum MCCLXVII. incidit, vetustius esse, dubitari nequit, quum, inquit idem *de* IOHANNE, multa ante illum annum & publica abrogata auctoritate praesefe-rat, & Pontificio instituta Decreto omittat: exhibet enim Missam *Judicii aquae frigidae*, *Judicii aquae ferventis*, *judicii ferri calidi* &c. quae judicia ante *Carolum* ANDEGAVENSEM a Rege FRIDERICO edita constitutione sublata omnino fuerant; contra vero omittit Missam Corporis Christi, quam URBANUS Papa IV. a. MCCLXII. ab omnibus celebrari sanxit; item Missas plurimorum Sanctorum prius multo, quam *Siciliam Galli* secundo adirent, solemnis *Canonizationis* honoribus adfectorum, S. DOMINICI, S. ANTONII *Patavini*, S. FRANCISCI *Assisiatis*,

Missalia Urbium Italicarum

SICULARUM *Ecclesiarum Liturgia*

tis, S. THOMAE *Cantuariensis*, S. BERNARDI *Claraevallensis*, aliorumque. Praeter egregium hocce Liturgicae apud *Siculos* vetustatis monumentum ritum *Gallicanum* apud *Siculos* invectum ostendit MS. membraneum Missale *in fol.* Ecclesiae S. MICHAELIS, quod exaratum fuit absolutumque a. MCCCCXLVI. a Clerico *Philippo* de CVRCA. *Missale* quoque habemus *Gallicanum juxta usum* MESSANENSIS *Ecclesiae* ter *Venetiis* aliter, quam prius, reformatum; primum a. MDXXVII. in 4. tum A. MDXXXIV. in fol. demum a. MDXXXVIII. in 4. Ex his porro Missalibus constat, *Gallicanam* quidem, si vis, a *Siculis* Liturgiam fuisse vetere illo aevo cooptatam, sed tamen patriis quibusdam ritibus permixtam. Satis ad id erit Liturgiam *Gallo-Siculam*, quam idem *de* IOHANNE primo ex *Panormitano* Codice (*pag.* 415.), deinde ex tribus illis *Messanensibus* Missalibus (*p.* 426.) exhibet, diligenter expendere. A S. PII. V. tamen temporibus *Siculi* quoque *Romanam* Liturgiam, atque adeo Psalmodiam ex integro susceperunt. Apud Monachos quoque *Siculos* Gallicanus ritus iisdem temporibus viguit. In opere inscripto: *Memorie per servire alla Storia letteraria* di SICILIA *T. II. p. I. pag.* 58. extat eruditi *Casinensis* Monachi D. *Salvatoris di* BLASI epistola *del rito* Gallicano *in S.* Martino *di* Palermo, ubi & MSS. Codices non paucos, qui ibi etiamnum servantur, ad eum ritum conscriptos percenset.

Germanicarum & Belgicarum

II. In GERMANIA, & BELGIO plures occurrunt hujusmodi Libri; nempe.

Missale Ecclesiae ARGENTINENSIS Hagenoae MDXX. f. (*Bibl. Teller.*.)

Missale AVGVSTENSE MDX.; item editum mandato OTHONIS Card. Ep. *Augustani Dilingae apud Sebastian.* MAYER fol. Ritus Augustanae Missae excerpsit Cl. *Robertus* SALA (*T. III. in app.* p. *LVIII seqq.*)

Missale COLONIENSE duabus partibus comprehensum extat in Bibliotheca Ecclesiae Metropolitanae COLONIENSIS in totidem MSS. Saeculi XIV. Codicibus CXLVII. & CXLVIII., ut docet ejus Bibliothecae catalogus ab eruditissimo P. *Josepho* HARTHZEIM contextus (*pag.* 127.). Typis impressum MDIX.

Missale LEODIENSE *Parisiis* MD. MDII. In Bibliotheca nuper indicata Ecclesiae Metropolitanae COLONIENSIS codex CLVII. Missale LEODIENSE Ms. continet. De hoc Codice ita loquitur HARTZHEIMIVS (*pag*, 128.) „ Ordo Missarum per annum. Praemittitur Canon indagandae diei Septuagesimae, Paschatis, Pentecostes, „ diei S. IOHANNIS BAPTISTAE, Natalis, Dominicae primae Adventus, & dierum intermediorum, calculo ducto ab anno MXCI. ad „ annum MDXCV. calculatus. Sequitur Kalendarium, in quo multi Sancti in *Coloniensis* Ecclesiae officio Canonico non memorati v. g. „ VII. Januar. S. LVCIANI *Presbyt.* & *Mart.* XI. Januar. S. ARCHADII. *Mart.* ad XII. Januar. Octavae Epiphaniae, HILARII & REMIGII ec. Videtur autem Kalendarium, & Liber esse Ecclesiae LEODIENSIS, quae est prima Suffraganea Nostrae Metropolitanae. Nam „ festi dies SS. LAMBERTI, HVBERTI, SERVATII, REMACLI „ rubro charactere pinguntur. Gemina translatio S. LAMBERTI notatur, altera 28. Aprilis, altera 23. Decembris. 30. Maij signatur tran-

„ slatio

„ flatio S. HVBERTI C. Tertio loco praeparatio prolixa ad Missam.
„ Quarto ordo Missae, in qua Oratio super oblata: *Suscipe Sancta Trinitas* gemina est, una pro vivis, altera pro Mortuis. Canon Missae inchoatur duplici Icone Christi in membrana purpureo-caerulea limbo aureo cincta. In prima pingitur habitu doctoris, librum manu gestans, in secunda adfixus Cruci inter MARIAM, & IOHANNEM. Litterae initiales Majores rubro minio decoratae. Ante *memento Mortuorum* duae orationes leguntur, una *super dypticio* (idest dyptichis 3. Libellis tabella gemina clausis, quibus Fundatorum seu Benefactorum nomina inscripta servabantur) altera post Lectionem nominum.
„ Quinto continet Missale LEODIENSE, sive officium de tempore, ternis orationibus pro Missa, deinde Sanctorum, demum de Communi. Epistolae & Evangelia heic absunt, in *Lectionario* quaerenda, uti Antiphonae in Antiphonario, Psalmi in Psalterio. Sexto demum habet Benedictiones diversas pro diversis Missis per annum. Liber videtur saeculo XI. in Ecclesia LEODIENSI, & pro ea scriptus. „

Missale LVNDENSE editum cura GIRGERI Archiep. *Parisiis* apud *Wolfgangum* HOPYLIVM MDXIV. fol.

Missale MOGVNTINVM emendatum, *Moguntiae* typis LIPPII MDCII. fol.

Missale dioecesis MONASTERIENSIS, *Parisiis* MDXX. fol.

Missale pro Regno NORVEGIAE, *Hafniae* MDXIX. indicatur a BONA (*Rer. Liturg. Lib. II. cap. XX.* § 5.)

Missale Ecclesiae OLOMVCENSIS, MCCCCLXXXVIII. : exstat in Bibliotheca Card. *Imperialis*. Ex hoc Cl. GEORGIVS locupletissimum *Sequentiarum* indicem eruit.

Missale Ecclesiae SALISBURGENSIS (ut Ms. exemplar XI. saeculi omittam, quod P. de RVBEIS accurate percenset *Diss. II. de sacr. Forojul. Ritib. cap. I. n* 4. *p.* 169. *seqq.*) prodiit *Basileae* MDX fol. *Parisiis* MDLV. Cl. P. Abbas TROMBELLIVS (*T. I. de Bapt. p.* 326.) duas hujusce Missalis antiquiores editiones indicat, annorum scilicet MDV. & MDVII.

Missale TRAIECTENSE emendatum a *Wolfgango* HOPYLIO *Parisiis* MCCCCXCVII. Ejus meminere ORLANDIVS, & Bibliotheca TELLERIANA. Iterum *Parisiis* MDXV. item MDXL.

Missale TREVIRENSE Ms. in folio exstabat in Bibliotheca TELLERIANA. Editum MDXLVII.

Missale ZAGRABIENSIS Ecclesiae *Venetiis* editum indicatur in Bibliotheca *Barberina*.

Missale WITTEMBERGENSE MCCCCLXXXVIII. jussu *Mathaei* LVDECI *Havelbergensis* Episcopi.

III. Ecclesiae GALLICAE sunt haec Missalia, quae ex Bibliothecis *Colbertina*, ac *Telleriana*, item ex MARTENII indice fere depromsimus. Gallicarum

Missale ALBIENSE ante CCC. scriptum a MARTENIO indicatur.

Missale ad usum S. AMANDI Ms. Saec. XIV. in *Bibl. Teller.*

Missale AMBIANENSE MDVI. MARTEN. Item *Ambiani* typis *Roberti* HABAVLT MDCLXXV. fol.

Mis-

Miſſale ANDEGAVENSE MS. faec XIV. fol. ibid. item ex veteri editione in 4. item *Rotomagi* per *Nicolaum* ROVX MDXLIII. in 4. & *Pariſiis* apud *Job.* AMAZEVR f.

Miſſale ANTISSIODORENSE: vetus editio *Pariſiis* 4.

Miſſale AQVENSE MDXXVII

Miſſale ARELATENSE : vetus editio in *Bibl. Colb.* in qua tria MſC. ejuſdem Eccleſiae ſervabantur, MARTENIO teſte.

Miſſale AVRELIANENSE, *Pariſiis* apud *Petrum* MERCAT vet. edit. fol. *Pariſiis* MDXXII. fol.

Miſſale BELLOVACENSE MDXXXVIII.

Miſſale BITVRICENSE MCCCCXCIII. MDXII. MDXXVI. apud MARTENIVM.

Miſſale Eccleſiae Metropolitanae S. *Andreae* BVRDIGALENSIS Mſ in f. in *Bibl. Teller.*

Miſſale CABILLONENSE MDXLIII.

Miſſale CARNOTENSE MD. recognitum per Epiſcopum CARNOTENSEM, *Pariſiis* apud *Job* BONHOMME MDLII. fol item MDLX. f.

CATALAVNENSE *Pariſiis* apud KERVER MDXLIII. fol. cujus exemplum in membranis impreſſum memorat D. le BVRE p. 197. Bibliogr. Inſtruct. Vol. Theol.

Miſſale Eccleſiae CENOMANENSIS MſC in membranis in fol. in *Bibl. Teller.* Impreſſum *Pariſiis* MDXLV. 4.

Miſſale EBROICENSE, *Rotomagi* excudit M. MORIN MCCCCXCVII. f.

Miſſale EDVENSE, emendatum ab *Hugone* BVFFOTI. *Pariſiis* apud *Johannem* HYMAN MCCCCXCIII. fol. Item MDXXIII. & *Heduae* MDLVI. fol.

Miſſale GRATIANOPOLITANVM MDXXII.

Miſſale LAVDVNENSE MDLVII.

Miſſale LEMOVICENSE MCCCCLXXXV., ex quo SALA (*T. III.* Rer. *Lit. Bon. p.* 38.) peculiarem quamdam exhibet Confeſſionis in Miſſa recitari ſolitae formulam. Item MD. MARTEN.

Miſſale Eccleſiae S *Stephani* LEMOVICENSIS MS. Codex anno circiter MCCCLXX. exaratus in fol exſtat in *Telleriana*.

Miſſale LINGONENSE, *Pariſiis* MDXXVII. fol.

Miſſale LVGDVNENSE, *Lugduni* apud Gilbertum de VILLIERS MDXXIV. fol. Idem caſtigatum ſtudio *Leon.* SARACENI ibid. apud *Jacobum* GIVNTA MDLVI. fol.

Miſſale MATISCONENSE MDXXXII.

Miſſale MELDENSE mandato *Ludovici* BRESSEI Epiſcopi editum *Pariſiis* apud Joh BONHOMME MDLVI. fol. ibid. MDCXLII. fol. & MDCCX. juſſu Card. de BISSY (1) Miſ-

(1) Notandum quod BENEDICTVS XIV. de hoc Miſſali refert (*de Sacrif. Miſſae Lib. II. cap.* 23 n. 19.) his verbis. „ Cardinalis de BISSY anno MDCCX. novum pro *Meldenſi* „ diœceſi edidit Miſſale, ubi qui eam „ curavit editionem, illa Rubricae „ verba *ſubmiſſa voce* explicavit *ſine* „ *cantu*: atque ut callide inſinuaret, „ Canonem alta eſſe voce recitandum, „ ſin-

Missale MS. Ecclesiae MELODVNENSIS exstabat in B. *Colb.* MARTEN.

Missale NARBONENSE MDXXVIII. MDLXXVI.

Missale Ecclesiae NEMENSIS (sive NEMAVSENSIS) *Lugduni* apud *Johan.* MOLIN. MDXI. fol.

Missale Ecclesiae NOVIOMENSIS *Parif.* MDXLI. fol.

Missale PARISIENSE (ut tres ejus MSS. Codices mittam in *Telleriana* Bibliotheca indicatos) *Venetiis* MCCCCLXXVII. per *Johannem* HAMMANVM, *& socios* fol *Parisiis* typis Johannis BELIN MCCCCXC. fol. ibidem apud VDALRICVM GEMING MCCCCXCVII. fol. cujus exemplum membranaceum perelegans & nitidissimum *Colbertina* Bibliotheca servabat ; ibidem MDXXXIX. fol. ; item MDLXXXV. fol ; ibidem recognitum & editum auctoritate *Harduini de* PEREFIXE Archiep. apud CRAMOISY MDCLXVI. fol. ibidem digestum a *Franc. Philippo* de MESSENGVI auctoritate *Caroli Gasparis Guillelmi* de VENTIMILLE Paris. Archiep. MDCCXXXIX. fol.

Missale PICTAVIENSE MSS. Saec. XV. in 4. *Biblioth. Teller.* ; alia duo item MSS. a MARTENIO indicantur . Impressum quoque fuit hujus Ecclesiae Missale *Parisiis* apud *Joh.* HYMAN MCCCCXCVIII. fol.

Missale RHEMENSE MDV., & *Parisiis* apud Henricum PAQVOT MDXLV. fol. item *Rhemis* MDLIII. fol. ; item juxta decretum Concilii RHEMENSIS habiti a MDLXXXIII. digestum & reformatum *Ludovici* Cardinalis a GVISIA Archiep. RHEMENSIS auctoritate editum , *Rhemis* typis de FOIGNY MDCXXIX. fol. rursus Illustriss. ac Rev. D. D. *Caroli Mauritii* le TELLIER Arch. *Rhemensis* auctoritate editum *Parisiis* apud MVGVET MDCLXXXVIII. fol.

Missale ROTOMAGENSE , *Rotomagi* MDIV. 4. MDXVI. MDXXI. 4. MDLXXVI. f. MDCLXVIII.

Missale Rom. cum ROTOMAGENSI conciliatum , *Paris.* MDCLXXXIV. 12.

Missale SENONENSE MS. saec. XIV. in *Teller. Bibl.* Impressum vero *Senonis* apud GIRAVLT MDLVI. fol. item a doctis viris emendatum & editum auctoritate Cardin. a PELLEVE Arch. MDLXXV. 4.

Missale SILVANECTENSE *Parisiis* MDXXIV. fol.

Missale SVESSIONENSE *Parisiis* MDXIX. fol.

Missale TRECENSE, vetus editio in fol. MDCCXXXVI. typis *Petri* MICHELIN jussu Episcopi BOSSVETI (2)

Mis-

„ singulis quibusque orationibus addi„ dit *Amen* . Verum fateri non veritus „ est Cardinalis , se esse deceptum ; & „ suum ipsius Missale , se inscio cor„ ruptum, censura notare laudi sibi „ duxit, & gloriae . „

(2) Audiendus de hoc quoque Missali BENEDICTVS XIV. (*de Sacr. Miss. Lib. II. c.* 13. *n.* 19.) „ Notissimum „ est , nuperrimum Missale TRECENSE, in quo inter ceteras novitates il„ la non deest , Secretas voce , quae „ audiri possit a Populo , recitandas ; „ nec fere quisquam est , qui nesciat , „ quae adversus illud Missale scripserit „ LANGLETVS Archiepiscopus *Senonensis* , qui veterem disciplinam stre„ nue tuetur in Instructione Pastorali „ *Parisiis* edita anno MDCCXXXVII.

Missale TOLOSANVM, *Andegavis* MDXL. 8.

Missale TVRONENSE, *Turonis* apud Matthaeum LATERON MDXVII. fol., ibidem apud *Johannem* RICHART MDXXXIII. fol.

Missale VESONTIONENSE MDXXVI

Missale VIENNENSE, *Lugduni* MDXV. fol. MDXIX.

Missale XANCTONENSE, *Pictavis* MDXXXVI. 4.

Lusitanorum IV. Aliae quoque gentes sua Missalia habuerunt. Sic *Lusitania* Missale ostentat BRACCARENSE *Lugduni* editum MDXV. sumptibus *Johannis* a BVRGVNDIA Regis *Lusitanorum* Bibliopolae. Missale Ecclesiae SARVM, seu SARISBVRIENSIS in *Anglia* prodiit *Londini* Anglicarum MDVIII., iterumque ibidem MDLV. apud *Johannem* KYNGSTON 4. & MDLVII. fol. Missale OXONIENSE saeculi XIII. vel saltem XIV. servat *Bononiae* locuples Canonicorum S. *Salvatoris* Bibliotheca, ex eoque nonnulla ad ea, quae Baptismum proxime praeeunt, pertinentia Cl. P. D. TROMBELLIVS protulit (*T. I. de Bapt. pag.* 333.). MARTENIVS quoque ANGLICANVM Missale indicat decimo circiter saeculo scriptum, anno vero ML. ROBERTI ex Abbate *Gemmeticensi* Episcopi *Londinensis*, ac postea Archiepiscopi *Cantuariensis* liberalitate eidem *Gemmeticensi* Monasterio donatum.

A R T I C V L V S VI.

Libri Liturgici Occidentalium *Ecclesiarum*, *quae* *a* Romanis *Ritibus discrepant*.

Libri Liturgici Ecclesiae Mediolanensis I. Liceat *Italo* homini ab *Italia* ordiri. Duas enimvero nobilissimas Ecclesias *Italia* ostentat, quarum altera suis etiamnum ritibus utitur, altera ab illis nonnisi sub XVI. Saeculi finem discessit. *Mediolanensis* illa Ecclesia est; haec *Aquilejensis*. Ad illam igitur quod spectat, plura *Ambrosiani* ritus Missalia in celebri *Ambrosiana* Bibliotheca *Mediolani* extare MVRATORIVS docet (*Ant. Italic. diss. LVII*) atque in his unum a MCCLVII., cui titulus: *Liber celebrationis Missae* AMBROSIANAE *scriptus a* Johanne Belo de Guertiis de MELEGNANO. *Rectore Ecclesiae* S. VICTORIS *Portae Romanae*. Decimi vero saeculi *Ambrosianum* Missale *Mediolani* apud nobilissimum Marchionem *Carolum* TRIVVLTIVM servari monet *Angelus* FVMAGALLIVS pereruditus *Cisterciensis* Monachus in adnotationibus ad *Demetrii* CYDONII opus, de quo nunc dicere adgredior. *Graecus* hic Scriptor quum XIV. Saeculo *Mediolanum* adventasset, *Ambrosianam* in Domini Nativitate Missam *Graece* reddidit hoc titulo: Εκθεσις της ψαλλομενης λειτυργιας εν τη εορτη της χριςυ γεννησεως κατα την παραδοσιν τυ αγιυ Αμβροσιυ. Jacebat ipsa eruditis viris vix nota; sed eam in lucem protulit, *Italice*, & quod ad solemnes quasdam preces, & Canonem latine versam, ac lectissimis *Italicis* adnotationibus illustratam, quem nuper indicavi, FVMAGALLIVS Monachus *Mediolani* A. MDCCLVII. apud *Antonium* AGNELLIVM in opere inscripto: *Raccolta Milanese dell' anno* MDCCLVII. Ordinem porro *Ambrosianae* Liturgiae, Praefationes, atque orationes PAMELIVS in suis

suis *Liturgicis* prodire jussit A. MDLXXI. Exierat tamen jam saepius Missale *Ambrosianum Mediolani* A. MDCCCLXXXII. per *Christophorum Ratisbonensem*. f. A. MCCCCXCIX. per Leonardum PACHEL (utraque haec aditio (1) in *Telleriana* Bibliotheca indicatur); A. MDXLVIII. (quae editio in eadem Bibliotheca, & in *Tenuta* notatur) per *Johannem Antonium* CASTELLIONAEVM, A MDLX. jussu S. CAROLI *Mediolanensis* Archiepiscopi. Alia vero quae vulgata sunt, *Ambrosiana* Missalia, a viris doctis commemorantur, nempe A. MDXCIV. jubente *Gaspare* VICECOMITE *Mediol.* Arch. recognitum (a MERATIO) a. MDCV. (a MVRATORIO l. c.) MDCIX. (a SALA) MDCXL. jussu *Caesaris* MONTII Archiep. (ab eodem MERATIO; exstabat etiam in *Telleriana* Bibliotheca) MDCLXIX. (a MARTENIO & SALA) tandem a. MDCCXII. curante *Josepho* Card. ARCHINTO item *Mediol.* Archiepiscopo fol.

II. De libris vero Liturgicis *Aquilejensis* Ecclesiae nihil habeo, quod iis addam, quae Cl. viri P. de RVBEIS in citata dissertatione *de sacr. Forojul.* Ritib. (*cap. I. pag.* 167.) & Comes *Fridericus* ALTHAN *in itinere Liturgico Forojuliensi*, seu epistola ad P. *Emmanuelem* de AZEVEDO cum *Romae* seorsum edita, tum *pag.* 357. *seq.* dissertationis, quam A. MDCCLIII. *Venetiis* idem eruditus Comes praelo commisit (de *Calendariis in genere & speciatim de Calendario Ecclesiastico*) copiose, adcurateque disserverunt. Ordior ab illis Codicibus, quos in *Aquilejensis* Capituli Archivo ALTHANVS offendit. „ Quantum, inquit ille *p.* 374. „ *Venetae*, quam indicavi, editionis, animadvertere potui, *Antiphonarii* „ *Graduales*, *Lectionarii*, *Processionarii*, *Pontificales*, *Missales*, aliique ejus„ dem generis Libri post undecimum saeculum fere omnes descripti „ comparent..... Sed istis, omnibusque hujusce Archivi manuscriptis „ antiquitate praestant duo satis elegantes Codices, quorum alter Evan„ geliarium de *Circulo anni*, alter vero Sacramentarium *Gregorianum* ex„ hibet. Primus est oblongae, alter vero quadratae figurae, ambo ex „ haedina pelle compacti, singulari elegantia descripti, auro, minio„ que illiti, atque exornati videntur. Quamquam illorum aetatem scri„ ptura prodat nulla, tamen characterum forma exeunte octavo, vel „ nono saeculo ineunte conscriptos fuisse demonstrat. Ex formulis *Sa*„ *cramenti fidelitatis*, quae in calce Evangeliarii conspiciuntur, colligere „ licet, illud illud esse, quod contributis, sive, ut vocant *Suffraganeis* „ Episcopis adjurantibus exhibebatur, coramve proponebatur. Porro „ (*pergit eruditus Comes pag.* 378.) nobis heic minime praetereundum „ est Missale, quo potiuntur Dynastae *Zoppolenses*, qui mecum illud „ humanissime communicarunt. Isto utebatur illorum gentilis *Antonius* „ PANCIERA Cardinalis, ac Patriarcha *Aquilejensis*. Codex iste est „ membranaceus, ac decimoquarto saeculo exaratus adparet. Idem „ ordo,

Aquilejensis

(1) Le LONG. in Bibliotheca sacra, & ex eo MAITTAIRIVS in Annalibus typographicis aliam ab eodem Leonardo PACHEL superiore anno MCCCCXCVIII. curatam editionem recenset; sed nulli haec editio a SAXIO quoque in historia litterario typographica *Mediolanensi* ignorata nititur fundamento. Confer de BVRE *Bibliogr. instruct. p.* 178. *vol. Theol.*

„ ordo, methodus eadem in illo, ut in nostris Missalibus pene conspi-
„ citur, a quibus in Canone nihil *essentialiter* differt. Multiplices secun-
„ dum tempora in *Patriarchino* ritu, ut etiam in *Ambrosiana* inerant in
„ Missa benedicendi formae. Adcipe communem, quae a Missali no-
„ stro profertur: *In unitate Sancti Spiritus benedicant vos Pater & Filius*.
„ ℟. *Amen*. Legitur postea haec rubrica: *Et benedicto populo secrete dicat*
„ *hanc orationem: Placeat tibi Sancta Trinitas* ec. Sic Missae finis impo-
„ nebatur ...... Vetus Missale *Aquilejense* item possidet *Johannes* LAN-
„ THIERI S. R. J. Comes de *Reifenberg* ineunte quinctodecimo saecu-
„ lo descriptum..... Inter plurima, ac perrara manuscripta celebris
„ *Guarnerianae* Bibliothecae, quae in oppido S. DANIELIS in Biblio-
„ theca *Fontaniniana* modo adservantur, Codicum ad *Aquilejensem* ri-
„ tum spectantium magna exstat supellex. *Psalteria*, *Antiphonaria*, *Le-*
„ *ctionaria*, aliaque ejusdem generis manuscripta illic invisuntur sed
„ quamplurima ακέφαλα, ac mutila, atque non magnam antiquitatem
„ praeferentia; nam post duodecimum saeculum pene omnia conscripta
„ videntur. „ Addit P. de RUBEIS (*pag.* 167.) „ Missale videre, pro-
„ que votis expendere licuit *Aquilejense*, quod possidebat *Agricola* de
„ AGRICOLIS Sacerdos, Patricius *Utinensis* typis editum *Venetiis anno*
„ *MDXIX. die XV Septembris* ex *officina litteraria Gregorii de Gregoriis*.
„ Aliud ipse possideo in forma *Quarti*, quod inscribitur: *Missale* Aqui-
„ legensis *Ecclesiae cum omnibus requisitis, atque figuris, nuper quam emen-*
„ *datissime perlustratum anno* 1517. *die* 5. *Augusti*, Venetiis *ex officina Lit-*
„ *teraria Petri* Liechtestein.

III. Longe plures ejusmodi Codices exstant in amplissimi *Foroju-
liensis* Capituli tabulario. Initium cum ALTHANO (*pag.* 361.) faciam
ab Evangeliario. „ Maximae vetustatis speciem praefesert Codex iste,
„ qui rotundo unciali charactere eleganter exaratus, ex haedina tenuis-
„ sima pelle constat, ac quadratae figurae propius adcedit, ex qua re-
„ motissimae suae antiquitatis indicia feliciter auspicatur, ut colligi po-
„ test ex *Vaticano* Codice versionis LXX. Seniorum, ex *Virgilio* ME-
„ DICEO circa VALENTIS aut THEODOSII tempora scripto, ex
„ *Colbertino* numeralis notae 3084. de quo Cl. vir *Bernardus* MONT-
„ FAUCNIUS ait (*Palaeograph. Lib.* 3. *Cap. I. p.* 187.): *Hoc codice ve-*
„ *tustiorem nullum ex iis, qui noti sunt, esse opinor; estque forma penitus*
„ *quadra, ut ex subjecto specimine videbis: paginam quippe integram delinea-*
„ *ri curavi*, atque ex aliis permultis. Id quoque in usu fuisse apud *He-*
„ *braeos* in conscribendis divinis Scripturis tractatus *Sophim* nos edocet.
„ *Moses* enim Aegyptius haec scribit (*Tract. de Libro legis cap.* 9.): *Lon-*
„ *gitudo libri legis non sit major illius Latitudine, neque Latitudo major Lon-*
„ *gitudine*. *Justus* FONTANINUS Archiepiscopus *Ancyrannus o μακαρίτης*
„ in suis *antiquorum diplomatum Vindiciis* sexto saeculo hunc exaratum pro-
„ nunciavit; verum alii non inferioris notae viri saeculo quincto con-
„ scriptum tradunt, quibus ego libentius calculum fero. In altero, quod
„ remanet ex tegumentis istius codicis argento contextis, exhibetur
„ icon Salvatoris nostri in suggestu sedentis, qui protensa manu dex-
„ tera, digitisque ad benedictionem latine more dispositis, sinistra Li-
„ brum Evangeliorum gestat, ac in quatuor angulis quatuor Evangeli-

„ stae

„ ftae fub illorum fymbolis invifuntur. Sacrae hujus tabulae figurae „ ab eruditiffimo Praepofito GORI fingulari differtatione clariff viro „ *Jofepho* BLANCHINO Congregationis *Oratorii* Presbytero infcripta „ illuftrantur. Olim quatuor Evangelia complectebatur, modo divi MAR- „ CI Evangelium defideratur, cujus Breves ac Capitulationes tamen re- „ manent. Interim ut infignis voluminis ordinem teneas, heic fumma fi- „ de illius fticometriam tibi exhibebo. Orditur ab epiftola HIERONY- „ MI ad DAMASVM Papam. „

————————— *papae Damafo* „

————————— *ronimus* „

„ In fine hujus epiftolae: *Explicit Epiftola Hieronymi*. Sine alio exordio „ fequuntur *Breves* S. MATTHAEI in quorum fine legitur: *Explicit Bre- „ vis fecundum Matthaeum.* Sic incipiunt Capitula: *Initium Evangelii fecundum „ Mattheum. Natus eft Iefus in Betblem Civitatem ec.* finis vero *Explicue- „ runt Capitulationes in Manuel amen*. Hinc fequitur Evangelium: *Liber „ generationis Jhu. Xpifti ec.* finit: *Explicit Evangelium fecundum Matthaeum*: „ *Incepit fecundum Marcum, Brevis fecundum Marcum*. In fine *Explicit „ Brevis fecundum Marcum*: Sequuntur Capitula: *Erat Johannes baptizans „ Ihm & venit fuper Ihm ec.* In fine: *Explicuerunt Capitulationes fecundum „ Marcum*. Hic inerat Evangelium divi MARCI, quod modo deeft; „ tamen remanet in alio folio: *Explicit Evangelium fecundum Marcum*. „ *Incipit fecundum Lucam*: Sequuntur *Breves*. *Zacharias Angelo non cre- „ dens obmutuit: Expliciunt Breves Evangelii Lucae. Incipit Capitula.... „ fecundum Luca; de initio Evangelii, quod incipit: quoniam quidem multi „ conati funt ec.* In fine vero: *Evangelium fecundum Lucanum explicit. Inci- „ pit fecundum Iobannem*: fequuntur *Breves*, in quorum fine legitur: *Ex- „ plicit Brevis fecundum Iobannem. Incipiunt capitulationes fecundum Iobban- „ nem*. In fine: *Explicuerunt Capitulationes cata Iobannem*. Profequitur „ Evangelium: *Initium Sancti Evang. fecundum Iobannem: In principio erat „ Verbum* ec. In hujus Evangelii fine aliqua folia deperierunt. Animad- „ vertendum eft, *Lucam* aliquando noftro in codice infcribi *fecundum „ Lucanum*. Quae peculiaris infcriptio habetur quoque in infignibus E- „ vangeliariis *Vercellenfi*, feu *Eufebiano*, *Corbejenfi*, ac Caeareo *Vindo- „ bonenfi* omnibus remotiffima antiquitate praeftantibus. *Breves* ac *Ca- „ pitula* adnotantur in margine *Romanis* numeris minio exaratis. „ Codex alius ibi eft membranaceus in quarto majori, inquit P. de RV- BEIS, quem deinceps exfcribam, *pag.* 168. „ Ita incipit: *Rubrica five „ ordo per circulum anni fecundum confuetudinem Ecclefiae civitatis Auftriae „ ordinato, ad honorem & laudem Dei, & Beatiffimae Virginis* Mariae, „ *ac omnium Sanctorum*, & *Sanctarum Dei*. Nigris, ac rubris characte- „ ribus fcriptus eft: continetque *rubricas*, aut leges omnes, quae mo- „ dum atque ritum divina totius anni officia celebrandi praeferibunt, „ atque dirigunt. Codex eft membraneus in *quarto*, qui *lectiones* com- „ plectitur, feu Prophetias & Epiftolas legendas in Miffis de *Tempore*, „ ac *de Sanctis*: itemque Codex alius cum *Evangeliis fecundum curfum „ Dominicarum* In calce haec habentur: *Completum eft hoc opus Evangе- „ liorum per me Presbyterum* Valerianum *de Albis Ecel. Clericum Civi- „ tatenfis diocefis, Vicarium Sanctae* Mariae *de Curta* (in civitate Auftria):

„ *Anno*

„ *Anno ab Incarnatione Domini millesimo quadrigentesimo tricesimo tertio*.
„ Ex antiquiore descriptum, nullus dubito. Post Evangelia libellus pro-
„ stat *Formularum*, quibus per anni circulum statis diebus fideli populo
„ adnunciabantur jejunia servanda, & festi dies celebrandi. Incipit:
„ *Fer. Vigilias habebimus: omnes jejuniis & eleemosynis instantes, ad Ec-*
„ *clesiam devotissime conveniamus*. Legitur etiam *Formula*, qua *in die Epi-*
„ *phaniae* adnunciabatur, hodieque adnunciatur sanctum Pascha cum
„ capite jejunii quadragesimalis: quae omnia musicis notis hodiernis
„ notata sunt. Tabulis duabus operitur codex, quarum alteram sericum
„ ornat, alteram lamina argentea cum figuris. Missalia *plenaria* mem-
„ branacea in fol. in 4. in 8. adservantur plura. Partes omnes divinae
„ *Liturgiae* non eodem ordine complectuntur singula. Sunt aliqua, in
„ quibus Liturgicae partes omnes eo scriptae fuerunt ordine, quo a
„ Sacerdote recitantur, ut in hodiernis Missalibus. Hujusmodi Codex
„ est in fol. inscriptus: *Ordo Missalis secundum consuetudinem Majoris Ec-*
„ *clesiae Sanctae* Mariae Civitatis Austriae Aquilegensis *diocesis*. Primum
„ tenet locum *Kalendarium*. Sequitur tabula Paschalis cum hac epi-
„ graphe: *Anno Domini* 1034. incepta fuit haec Tabula, aureo numero
„ currente XIIJ. Tabulae artificium declarant, quae sequuntur: *Nota*
„ *quod omnes lineae rubeae Alphabeti ascribuntur Aprili. lineae* (seu litte-
„ rae) *vero nigrae Martio. Et quota littera rubea est in Alphabeto, tot*
„ *dies erit Pascha intrante Aprili; & quota littera nigra est in Alphabeto*,
„ *tot dies exeunte Martio erit Pascha*. Tabulam excipit inscriptio ut su-
„ pra: *In Christi nomine Amen. Incipit ordo Missalis ec.* Tum vero titu-
„ lus legitur: *Dominica prima de Adventu Domini*: quam aliae sequun-
„ tur, suis cum partibus omnibus, Missae *de Tempore*. His conficitur,
„ ut in calce adnotatur, *liber Sacramentorum de tempore*: quem alius
„ *liber* sequitur *Sacramentorum de Sanctis*. Similis est codex in *quarto*
„ minori. In calce prioris partis haec habentur: *Explicit liber Sacramen-*
„ *torum de Tempore, manu Presbyteri Laurentii de Fagedis scriptus anno*
„ *Domini MCCCCIII. XXV. Iunii*. Ac incipit pars altera: *Liber Sacra-*
„ *mentorum de Sanctis*. Diversum ordinem praestat codex membranaceus in
„ *octavo*. Prostat in eo 1. *Kalendarium* 2. *Tabula Paschalis* ab anno
„ MCCCLXXXVIII. ad annum MCCCCXXI. 3. *Praefationes* 4. *Ca-*
„ *non* & *Preces* 5. *Missae de Tempore* 6. *Missae de Sanctis*. Codicem alium
„ ego possideo, qui olim ad Ecclesiam eamdem *Civitatensem* spectasse
„ videtur. Habentur 1. *Praefationes cum Canone* 2. *orationes*, *lectiones*,
„ *& Evangelia*. 3. *Introitus*, *Tractus*, *Graduales*, *Prosae*, *Antiphonae ad*
„ *offertorium*, *& post Communionem*: & haec quidem omnia hodiernis no-
„ tis musicis consuetis insignita..... Non pauca demum Volumina,
„ sunt, quae *Antiphonas* omnes, ac *Prosas*, sive *Sequentias*, in solemni
„ Missa canendas complectuntur cum Musicis notis.„

Gallicanae veteris Liturgiae libri

IV. Post *Italicas* Liturgias celeberrima fuit *Gallicana*, quam plures quoque *Germanicae* Ecclesiae ante CAROLVM M. usurpabant. Liber *Mysteriorum*, seu *Sacramentorum* praecipuus erat & hujus liturgiae liber. Revera S. HIERONYMUS in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum S. HILARIO *Pictavorum* Episcopo *Librum Mysteriorum* tribuit. GENNADIVS quoque in suo catalogo tradit, *Voconium Castellani Mauritani* oppi-

oppidi Episcopum composuisse, *praeter alios libros etiam Sacramentorum egregium volumen*. Idem GENNADIUS adserit, *Musaeum Massiliensis* Ecclesiae Presbyterum, hortatu S. VENERII Episcopi multos exarasse Libros, *inter quos Sacramentorum egregium & non parvum volumen*. Sed etiam S. GREGORIUS *Turonensis* (*Lib. I. hist. cap. XI.*) Missalis a SIDONIO compositi meminit, cui quamdam ipse praefationem adjecerat. Ex hujusmodi porro *Gallicanis* Sacramentariis tria A. MDCLXXX. habuimus a THOMASIO, recusa deinde a MABILLONIO *Parisiis* A. MDCLXXXV. in egregio Libro *de Liturgia Gallicana*. Quartum deinde idem MABILLONIUS addidit *Musaei Italici T. I.* Quae omnia MURATORIUS in suam Liturgiarum collectionem intulit. Lectionarium praeterea *Gallicanum* a MABILLONIO adcepimus in indicato *de Liturgia Gallicana* volumine.

V. *Gallicanae* proxima est *Hispanorum* Liturgia, quam alii *Gotho-Hispanam*, alii *Mozarabicam* vocant. „ Ejus, inquit doctissimus LESLEUS, a suscepta fide Christiana ad hanc usque diem usus aliquis „ semper fuit in *Hispania*. Exeunte saeculo decimoquinto sex Ecclesiae *Mozarabicae*, quibus *Saraceni* pepercerant, *Toleti* superstites numerabantur. Quarum Presbyteri, & Clerus privilegiis haud contemnendis fruebantur, quae anno MCCCCLXXX. *Ferdinandus* & *Isabella*, Catholici Reges, novo diplomate confirmarunt. Sed Presbyteri *Mozarabici* Missas, aliaque divina officia, more *Romano*, plerumque faciebant. Nec nisi certis quibusdam festivis diebus, ritu *Mozarabico* sacra mysteria celebrare solebant. Huic malo *Petrus* Cardinalis de MENDOZA Archiepiscopus *Toletanus* remedium adferre cogitaverat, nullum tamen adtulit. MENDOZAE anno MCCCCXCV. successit *Franciscus* Cardinalis *Ximenius* de CISNEROS, qui inter primas sui Archiepiscopatus curas, ad res Ecclesiasticas *Mozarabum* reparandas animum adpulit. Primumque effecit, ut Presbyteri *Mozarabici* proprio ritu, saepius quam antea, rem divinam facerent. Quod ut facilius praestarent, Missale, & Breviarium *Mozarabum*, charactere usitato, typis edenda curavit. *Mozarabes* enim in choro, & ad Altare, hactenus usi fuerant libris ecclesiasticis, quos laici antiquarii expedite legere noverant. Erant enim Codices charactere *gothico* manu exarati, qui a multis saeculis in usu communi esse desierat. Hoc sublato legendi impedimento XIMENIUS Collegium tredecim Sacerdotum cum tribus Ministris instituit, qui ritu *Mozarabico* Missas quotidie, & Divina officia celebrarent. Huic Collegio unum e dictis Presbyteris praeesse voluit, qui *Cappellanus major*, aut *Abbas* denominaretur. Eidemque Collegio facellum amplum *a Corpore Christi* nuncupatum, in Metropolitana aede *Toleti* adtribuit, proventus annuos, aliaque adjecit honoris, & utilitatis commoda, quae duabus IULII Papae Constitutionibus, suo, & Capituli *Toletani* decretis confirmavit. Curam Missalis, & Breviarii *Mozarabum* edendorum Cardinalis XIMENIUS imposuit *Alphonso* ORTIZ, Canonico *Toletano*, utriusque Juris Doctori, & litteraturae *gothicae* probe gnaro. Eique adjutores dedit *Alphonsum* MARTINEZ, *Antonium* RODRIQUEZ, & *Hieronymum* GUTTIEREZ, Presbyteros Ecclesiarum *Mozarabicarum*

Missale Mozarabum

„ rum Sanctae EVLALIAE, Sanctarum IVSTAE & RVFINAE, & „ Sancti LVCAE Parochos, viros probos, & literarum *gothicarum* peritos. Missale *Mozarabum* editum fuit *Toleti* anno MD. a *Petro* HAGEMBACH Typographo, qui operam suam locaverat *Melchiori* GORICIO Nobili *Navarrensi*, cujus industria & impensis ars Typographica *Toleti* promovebatur.

describitur

VI. „ Missale constat foliis quadringentis & sexaginta novem, praeter titulum, Praefationem, Calendarium, Aquae benedictionem, & „ in fine indicem brevem, quae omnia foliis decem absolvuntur. Singula Missalis folia paginas duas, paginae singulae columnas duas habent paucis admodum exceptis; characteres, quibus typographus usus est, ad germanicos accedunt; crebrae sunt literarum, vocumque „ contractiones. Praemittitur titulus: *Missale mixtum secundum Regulam Beati* ISIDORI *dictum Mozarabes*, titulumque ornat Imago B. Virginis S. ISIDORVM casula induentis. Consequitur Praefatio, sive potius epistola dedicatoria ad Cardinalem XIMENIVM, qua *Alphonsus* ORTIZ rationem dedit injuncti sibi operis, & suam in exequendis Cardinalis XIMENII mandatis diligentiam, fidemque commemorat. Deinde consequitur Kalendarium *Mozarabicum*, saepius auctum, in quo Sancti leguntur FRANCISCVS, DOMINICVS, *Thomas* de AQVINO, PETRVS Martyr, *Antonius* de PADVA ad saeculum XIII. pertinentes. Kalendarium hoc excipit *Aquae benedictio*, formula scilicet benedicendi aquam adspersionis, plane antiqua & *Gotho Hispana*, atque haec cum benedictione panis Eulogici, & Indice in fine libri, extra Missale quodammodo sunt. Missale autem *Mozarabicum* ejus generis est, quod *Plenarium perfectum*, sive *Mixtum* appellant. Non enim solas orationes & preces complectitur, sed benedictiones quoque, & Antiphonas, Responsoria, Cantica, Hymnos, lectiones scripturarum, aliaque cuncta, quae in Missa recitantur, rite disposita, & suis locis digesta continet. Ejusmodi autem libri e commixtione Missalis simplicis Lectionarii, Antiphonarii, & Benedictionalis compositi, *Missalia mixta*, *perfecta*, & *plenaria* nuncupabantur. Cujus denominationis significationem quum *Eugenius* de ROBLES ignorasset, rationem commentus est plane falsam, cur Missale XIMENII pro titulo appellatum fuerit *Mixtum*, suaque auctoritate viros quosdam eruditos in errorem induxit, ut crederent nonnulla a ritibus *Mozarabicis* aliena, jubente XIMENIO, Missali, quum typis ederetur, fuisse interpolata. Missale *Mozarabum* ab Adventu inchoatur, qua in re cum Orationali *Gothico*, cum *Bobiensi* Sacramentario, aliisque libris Liturgicis *Gallicanis*, concordat. At vetusta Sacramentaria Ritus *Romani* aut a Kalendis Januarii initium ducebant, ut de Sacramentario *Leoniano* suspicari licet, aut a Vigilia Natalis Domini, a qua Sacramentarium *Gelasianum*, & *Gregoriana* antiquiora Sacramentaria incipiunt.„ Duas vero in partes tribuitur. Prima Dominicarum, dierumque Domini Festorum, Sanctorum quoque inter hos occurrentium, item jejuniorum Missas complectitur. Altera *Sanctorale commune*, Missas votivas, & Mortuales exhibet. Praeter PAMELII Liturgica, & Bibliothecas Patrum, in quibus non tam ipsa *Mozarabum* Missa, quam

ejus

ejus ordo hinc illinc depromptus invenitur, *Daniel* PAPEBROCHIVS in Actis *Bollandianis* (*T. V. Iunii ad d. XXIX.*) ex hoc Missali Missam de SS. COLVMBA & PELAGIO collatam cum hodierna S. IACOBI Apostoli, ac *Gothica* S. EVLALIAE Virginis & Martyris exhibuerat. Sed ipsum Missale integrum jam inter rarissimos libros putabatur, ut vel in locupletioribus Bibliothecis saltem integrum desideraretur. Itaque P. *Emmanuel* de AZEVEDO de illo *Romae* typis iterum exscribendo cogitavit. Immo paginae omnino 144. e praelo jam exiverant, quum illi in mentem venit, rem eruditis viris multo gratiorem se praestiturum, si textus Missalis *Mozarabici* talis exhiberetur, qualis anno millesimo quingentesimo *Toleti* prodierat. Novam itaque fieri illius editionem jussit ita distributam, ut singulae non paginae solum, sed etiam columnae, in iisque contentae lineae *Toletano* exemplo penitus respondeant; hincque factum, ut LESLEI viri cl. adnotationes in operis calcem reijcere necesse fuerit. Inchoatae illi editioni addi debuerat *compendium vitae ac rerum gestarum Cardinalis Domini Fr.* Francisci Ximenii de CISNERIS, *nec non historia de Officio & Missa Muzarabica authore Magistro* Eugenio ROBLESIO *Parocho Ecclesiae Sancti* MARCI, *& Sacellano Sacelli* Muzarabum *in Ecclesia Sancta* Toletana *cum privilegio anno* MDCIIII. *ex* hispano *idiomate in latinum versa*, atque ad hujus operis caput XXXIII editio paginis 92. perducta erat. Mutato tamen consilio P. de AZEVEDO LESLEI eruditissima Praefatione contentus fuit. Exiit ergo tandem a MDCCLV. insigne opus typis *Ioh. Generosi* SALOMONI inscriptum *Missale mixtum secundum Regulam Beati* ISIDORI *dictum* Mozarabes *Praefatione, notis & appendice ab* Alexandro LESLEO *S. I. Sacerdote ornatum* 4. non fol., quod ait WALCHIVS (*Bibl. Theol. p. III. pag.* 704.) Quamquam id errati auctori, qui opus non vidit, condonandum. Illud minime ferendum, quod quum librum minime inspexerit, de eo tamen loqui voluerit, ac risu omnino digna tradiderit. Audi. „ Quod splendidum quidem; non novum autem opus est. Liturgia enim, „ quae illo continetur, jam a *Iosepho Maria* THOMASIO edita fuit, „ quumque inter hujus scripta coniunctim sex voluminibus in lucem „ emissa, locum haberet, separatim in conspectum orbis eruditi venit, „ ut usus facilior, ac commodior redderetur, ac multorum sacrarum & „ antiquarum rerum studiosorum voluntati satisfieret, „ Vbinam quaeso THOMASIVS *Mozarabicam* Liturgiam edidit? *Gallicanos* ille Sacramentarios libros vulgavit, non Missale *Mozarabum*.

VII. Non multis ante hanc *Romanam* Missalis *Mozarabici* editionem annis, nempe a MDCCXLI. prodierat *Romae libellus orationum Ecclesiasticorum officiorum* Gothico-Hispanus *primum in lucem editus ex incomparabili, & plusquam Millenario MS. Codice in folio majoris formae amplissimi Capituli Veronensis*. Insigne hoc veteris rei Liturgiae monumentum Cl. P. BLANCHINIO *Vallicellanae* Congregationis debemus, qui quum THOMASII opera recudenda suscepisset *in fol.*, illud in primam partem Tomi primi laudabili consilio intulit. Orationale Gothico-Hispanum

ARTI-

narium est) a Monachis Sanctorum SERGII & BACCHI, qui ex Monasterio S. PETRI de *Florentillo Romam* jussu PASCHALIS Pontificis vocati in Salvatoris Ecclesia Psalmodiae munus obibant, adhibitum fuisse. De aetate porro Codicis ita disputat (*Pr. pag. XXXVIII.*) illum vel saeculo XI. exeunte, vel non multo antea scriptum fuisse. Id nempe „ aperte, inquit, indicari videtur tum ex forma, & specie characteris, „ tum etiam, quia in eo non leguntur nomina Sanctorum, qui saeculo „ duodecimo, vel subsequentibus in Sanctorum Catalogum a *Romanis* „ Pontificibus relati sunt. Additur praeterea, quod in eodem Codice „ non solum diversa, & paullo recentiori manu adjuncta legitur integra „ Missa *de Trinitate*, sed insuper in fine ejusdem Missae, & in margine „ alia posterior minus antiqua, ut ex ipsa forma, & litterarum ductu „ comperitur, additio facta occurrit quarumdam orationum, quas inter „ legitur Oratio *A cunctis*, quam certo constat compositam fuisse ab „ INNOCENTIO III. ex testimonio *Gulielmi* DURANDI, qui scribens „ de orationibus, seu Collectis: INNOCENTIVS *Papa primus compo„ suit*, inquit *quatuor collectas pro* mense *Septembri*. INNOCENTIVS „ *vero Papa tertius composuit: A cunctis nos, quaesumus domine, mentis „ & corporis defende ec.* Electus est autem Pontifex INNOCENTIVS III. „ initio anni MCXCVIII. Quum igitur additio illius orationis sit recen„ tior, & posterior alia nova additione facta nostro Missali, necessario „ consequens est, illud vel exeunte saeculo XI. vel ad summum initio „ sequentis saeculi XII. scriptum fuisse, fieri enim haud certe potuit, „ ut serius eo tempore litteris consignaretur. „ Id ipsum *Antonelliani* operis Editor P. *Emmanuel* de AZEVEDO novo argumento confirmat in epistola ad Eminentiss. *Nerium* S. R. E. Cardinalem CORSINIVM, illudque repetit ex oratione secreta S. LEONIS „ quae, inquit, in nostro „ Codice continetur *pag.* 228. eisdem verbis concepta, ac in *Gregoriano* „ MENARDI Sacramentario, nimirum *Animae famuli tui Leonis haec „ prosit oblatio*, quae verba sane jam sublata fuisse, sedente INNOCEN„ TIO III., vel ex ipsa decretalium Collectione cuique perspectum es„ se potest. Interrogatus enim hac super re ab Archiepiscopo *Lugdu„ nensi* summus Pontifex INNOCENTIVS III. *Fraternitas tua*, (in„ quit cap. cum Marthae de celebratione Missarum §. finali) *requisivit*, „ *quare fuerit mutatum, quod in secreta Beati* LEONIS *secundum anti„ quiores Codices continetur, sic videlicet*: Annue nobis Domine, ut „ animae famuli tui Leonis haec prosit oblatio, *quum in modernis Sa„ cramentariis habeatur* Annue nobis, quaesumus Domine, ut inter„ cessione Beati Leonis haec nobis prosit oblatio; *super quo respondemus*, „ *quod quum Sacrae Scripturae dicat auctoritas, quod injuria facit Martyri „ qui orat pro Martyre, idem ex ratione consimili de aliis sanctis sen„ tiendum ec.* „

II. Non hic tamen unus est Monasticus Sacramentorum liber, quem *Italia* viris doctis detexerit. In *Annalium Camaldulensium* tom. II. qui *Venetiis* prodiit a. MDCCLVI. appendicis *pag.* 301. *seqq.* exstat vetus Monasticum Sacramentarium (quod fortasse prius ad Monasterium *Classense* pertinuit) ex codice membranaceo saeculi XI. erutum, & observationibus, ac notis ab *Octavio* Canonico TVRCIO illustratum. In a. tres Camaldulenses

multis illud *Gregoriano* Sacramentario consentit, sed & in multis ab eo discrepat. Eruditissimi porro Editores *Johannes Benedictus* MITTARELLIVS, & *Anselmus* COSTADONIVS ex aliis duobus Sacramentariis excerpta ibidem exhibent. Alterum scriptum fuisse ad usum Ascetarum *Fontavellanensium* ante saeculum XIV. ajunt; alterum paullo antiquius esse monent, quod forte usui fuerit Monachis & Parochis *Fabrianensibus* S BLASII. Alii ejusmodi libri, qui olim servabantur in Bibliotheca celeberrimi *Panormitani* Monasterii *Benedictinorum* S. MARTINI, indicantur in veteri XIV saeculi Catalogo, quem eruditissimus Monachus D. *Salvator Maria* di BLASI vulgavit *Panormi* MDCCLXX. in egregio libro, cui titulum fecit: *Relazione della nuova Libreria del* Gregoriano *Monistero di* S. MARTINO &c. *con un catalogo ragionato di* 400. *e più Codici, ch' erano in esso Monastero nel MCCCLXXXIV.*

Gallicani alii III. In *Gallias* nos MARTENIVS revocat. Hos ille Sacramentariorum Monasticorum Codices memorat. I. *Calensis* Monasterii Sacramentarium ante DCCC. annos exscriptum. 2. aliud Monachorum *Carnotensium* S. PETRI sexcentis ab hinc annis exaratum. *Dionysianum* porro Monasterium prope *Parisios* librum ejusmodi servat circa CAROLI M. tempora perscriptum. Ejusdem vero Monasterii aliud Sacramentarium DCCC. annorum in *Colbertinam* Bibliothecam transiit. Alii istiusmodi Codices exstant in *Divionensi* S. BENIGNI Monasterio, in *Gellonensi* S. BENEDICTI Coenobio, in *Gemmeticensi*, in Majore Monasterio *Turonensi*, in *Moisacensi*, in *Remensi* S. REMIGII, ac tandem in *Villalupensi*.

Germanici, & Anglicani IV. Nec desunt *Germanica*, & *Anglicana* Sacramentaria. Idem MARTENIVS in *Gladbacensi* Monasterio *Coloniensis* dioecesis exstare ait Librum Sacramentorum antiquissimum. Quid vero de vetustissimo *Anglicano Benedictinorum* Sacramentario dicam, quod *Cornelius* SCHVLTINGIVS (*Biblioth. Eccles. T. III. p. II. pag.* 145. 202.) operose describit? Antiquum equidem illud esse vel recentiore manu adjecti *Visitationis* B. MARIAE *Virginis*, S. THOMAE *Cantuariensis*, aliorumque Sanctorum festi dies satis indicant. Vereor tamen, ut docti viri SCHVLTINGIO adsentiantur scribenti: *videtur hoc Missale* Benedictinorum *tam fere vetustum esse, quam est ipse ordo*.

Missalia Plenaria V. Adde jam Missalia Plenaria Monastica, cujusmodi plura MARTENIVS commemorat in Bibliothecis Monasteriorum S. VINCENTII. *Cenomanensis*, *Fiscanensis*, *Fuldensis*, *Gellonensis*, *Gemmeticensis*, S. GEORGII in dioecesi *Rothomagensi* S. AVDOENI, atque *Uticensi* S. EBRVLFI a se inspecta. Unum in Bibliotheca *Montis Casini* me vidisse memini, cujus aetatem doleo me non adcurate adnotasse. Nisi tamen memoria me fallit, quartodecimo saeculo vetustius non est. In eo tamen Communio sub utraque specie diserte commemoratur *fol.* 207. his verbis: „ Tunc primo Ministri; deinde qui volunt, communicent, sub„ diacono tenente patenam cum Corpore Domini ante Sacerdotem, „ Diacono vero cum calice a dextris altaris propinante singulis Sangui„ nem Domini cum fistula. Dum communicat, dicat Sacerdos, quan„ do propinat calicem, Diaconus dicat: *Corpus Domini nostri Iesu Christi* „ *conservet animam tuam in vitam aeternam Amen: Sanguis Domini Nostri* *Jesu*

„ *Iesu Christi prosit tibi* ad *remissionem omnium peccatorum tuorum in vitam* „ *aeternam Amen*. Postquam communicatum fuerit tollat diaconus pa„ tenam de manu subdiaconi, & det ei calicem. Vbi Sacerdos perfundat „ cum vino digitos: dehinc abluat manus aqua ministrantibus acolitis „ ordine quo supra. Interim diaconus plicet Corporale, & posita desuper „ patena reddat inde.....ec. „

ARTICVLVS VIII.

Seu APPENDICVLA

De contractioribus quibusdam Missalibus quae quasdam tantummodo Missas continent.

I. PRaeter Missales libros, quos hactenus numeravimus, aliqui sunt qui paucas tantum Missas continent. LIBELLI nomen apud S. GREGORIVM *Turonensem* cum *hist. Franc.* (*Lib. II. cap.* 22.) tum in *vitis Patrum* (*Cap. XVI.* §. 2.) occurrit. GREGORIVS vero hocce vocabulum adhibuisse GEORGIO (*p. LXVI.*) videtur, quo Missas quasdam ex Sacramentorum libris desumptas, & in nonnullis celebritatibus usitatas denotaret. Libellus

II. Porro in quibusdam rerum ad *Tarvisanam* Ecclesiam olim pertinentium indiculis, quos legere est in *Venetis* litterariis Ephemeridibus praenotatis: *Memorie per servire all' Istoria ec.* (*T. VIII. p.* 27.) invenio *Messiletum votivum*. Eadem vox occurrit in instrumento, quod edidi in historia Monasterii *Leonensis* (*Lib. II. Monum. LXVI.*): *duo Missaletti votivi*. Ni fallor, in his libellis Missae, quas *votivas* dicimus, continebantur. Messaletum votivum

III. Iidem *Tarvisinae* Ecclesiae indices nobis exhibent *Quaternum pro mortuis*, quaternionem scilicet, aut libellum, in quo Missae pro defunctis. Idem nomen *quaterni pro defunctis* legere est in antiquiore THEOBALDI Abbatis indice, quem MVRATORIVS vulgavit (*T. IV. Antiq. Italic. col.* 769. *Quaternionis* vocabulum erudite illustrat *Chronicon. Gotwicense* (lib. 1. p. 32.) his verbis.„) EKKARDVS *Junior* (de Casib. „ Monast. S. GALLI *Cap. XVI.*) apud GOLDAST (*T. I Rer. Alemani-* „ *car. pag.* 108.) *Misit tandem*, inquit, *Abbas litteras* Ottonibus, & „ *Reginae in* Saxoniam *cum muneribus sciscitans tempus adventus eorum*, „ *nec non* Ekkheardo *quaternionem, omnem seriem Sindrati tenentem*. Idem „ *Cap. III. circa finem pag.* 59.) & ecce *Sindolfus* Magnus jam & praepo„ tens in loco, ut diximus, Codicem illum delicate scriptum casu in„ currens furatus est, & singulas quaternionum, sicut hodie videre est, „ cultro decisas *discerpsit, atque depravavit, & iterum complicatas in locum,* „ *ubi eas fuerat furatus, reposuit*. Rhabanus Maurus ad Hincmarum. „ PRVDENTIVS, inquit, Trecassinae *Civitatis Episcopus plura testi-* „ *monia praeteritorum Patrum* in *quaternionibus suis collegit*. GREGORIVS „ *Turonens.* habet vocabulum *Caternio*. *Transmittimus*, inquit, *librum* „ *Canonum, in quo erat caternio* novus *adnexus, habens Canones quasi A-* Quaternus pro mortuis

 „ *posto-*

„ *postolicos*. *Petrus* e contra de VINEIS (*Lib. III. Epistolar. Epist.* 64.
„ & 66.) *quaternum* appellat. Istum compingendi morem valde anti-
„ quum esse, praeter jam allegatum GREGORII *Turonensis* testimonium
„ colligimus ex superius allegatis *vitis Patrum* (*Lib. IV.*) de S. SILVA-
„ NO & ejus discipulo MARCO: ibi: *Ingressus cellam* MARCI *invenit*
„ *quaternionem, quem eadem hora inchoaverat* ec. Conferatur ERMENE-
„ RICI supplementum Vitae S. MAGNI (*Cap. XVI.* „ Ceterum Mis-
sale mortuorum, quod etiamnum ab amplioribus Missalibus sejunctum
circumfertur, *Illyrice* versum charactere *Hieronymiano* typi S. C. de Pro-
paganda Fide excuderant a. MDCCVII.; quum autem ejus exempla
deessent, iterum a. MDCCLXVII. exhibuerunt.

ARTICVLVS IX.

De Liturgiis haereticorum.

Liturgia LVTHERI

I. Antequam huic capiti finem impono, pauca de Liturgiis quoque haereticorum differere haud erit inutile. Prima sit *Martini* LVTHERI. Eam nefarius haeresiarcha a. MDXXIII. pro Ecclesia *Wittembergensi* proposuit, inscripsitque *Nicolao* HAUSMANNO Episcopo *Cygnaee* Ecclesiae. Exstat T. IV. operum LVTHERI editionis *Jenensis* MDC. (*pag.* 556.) atque hinc illam ASSEMANVS descripsit in dissertatione, *in qua Novatorum Eucharisticae quaedam formulae exhibentur, & illegitimae demonstrantur* (*p. II.*) Sub annum porro MDXXV. quum *Huldricus* ZVINGLIVS Missae Catholicae abrogationem XII. Aprilis a Senatu *Tigurino* impetrasset, Liturgiam quamdam ipse commentus est, atque in Coenae Dominicae celebratione servandam *Tigurinis* praescripsit, quam *Rodulphus* HOSPINIANVS in *historia Sacramentaria* (*p. II. pag.* 140.) & ex eo ASSEMANVS in cit. dissertatione (*p. XV.*) refert. *Argentoratenses*, quoque suam Liturgiam ediderunt. Nempe *Argentorati* per *Valerandum* POLLANVM MDLI. in 8. impressa fuit *Liturgia sacra, seu ritus Ministerii in Ecclesia Peregrinorum*; recusa deinde *Francofordiae ad Moenum* apud *Petrum* BRVBACHIVM MDLIV. 8., ubi addita *summa doctrinae, seu fidei professio* hujus Ecclesiae.

ZVINGLII

Argentoratensis

VVILKENII

II. *Germanus* WILKEN ad *Lutheranorum* dogmata *Agendam Germanice* edidit praenotatam: *Kirchenordnung* ec. nempe *ordinatio Christianae Ecclesiae in* Niggen Rade *inchoata a.* MDLXIV., *impressa Tremoniae* (Dortmundt) eodem anno. Sed omnes *Lutheranorum*, ut vocant, *Agendas* cum voluminis mole, tum haeresum veneno vincit *Wittembergae* editus *Germanice* liber in fol. MDLXXIII. Titulum latine sic reddit SCHVLTINGIVS (*T. IV. p. I. pag.* 8.) *Cantiones Ecclesiasticae* Latinae, & Germanicae *cum Epistolis, Evangeliis, Collectis de Dominicis, Festis diebus secundum ordinem temporis per totum annum, quae adhibentur in administratione, sive tractatione Eucharistiae, vel praedicatione Verbi divini in* Evangelicorum, seu Lutheranorum *Ecclesiis usitatae, ex optimis formulis, seu* Lutheranorum *Agendis collectae*.

VVittembergensis

III. His jungenda Liturgia *Suecana*, de qua ASSEMANVS (*p. LXI.*

Suecana

Ex quo *Lutheranismus* sub GVSTAVO I. opera duorum Fratrum LAVRENTII & OLAI PETRI, qui *Wittembergae* LVTHERVM audierant, *Suecanicam* Ecclesiam infecit, quaedam Liturgiae addi & ex ea detrahi coepere, quae sectam *Lutheranam* saperent, atque post multas vicissitudines, & variationes tandem an. MDLXXVI. *Stokolmiae* in fol. prodiit Liturgia *Suecana*, ut titulus mentitur, *Ecclesiae Catholicae*, *& orthodoxae conformis*: *opus* suecice, *&* Latine *conscriptum cum praefatione & notis Laurentii* (GOTH) *Archiep.* Vpsalensis, excudente *Torberno* TIDEMANNO. Postea praefatione, & notis expunctis iterum impressa fuit a. MDLXXXVIII. 4. hoc titulo: *Liturgia* SVECANAE *Ecclesiae*, *Suecice*, *& Latine*. Eadem deinde, ut LIPENIVS indicat, in 8. MDCL typis iterum data est hoc titulo: *Liturgia* Svecorum *cum Evangeliis*, *& Epistolis Dominicalibus*, *ordinationibus Ecclesiasticis*, *& Psalmis* David *metro suecico*. Edidit quoque illam Petrus LE-BRVN (*diss. XIII. art. V.* §. 2.) ex eoque in citatam dissertationem ASSEMANVS transtulit (*cap. V. p. LXI seqq.*).

IV. *Calvinianorum* Liturgia ex *Genevensi* intelligi potest. Nam IOHANNES CALVINVS novam precum Ecclesiasticarum formulam, novamque celebrandae Coenae Dominicae rationem in usum *Genevensis* Ecclesiae conscriptam ratam habuit, & a se recognitam edidit, quemadmodum videre est in volumine Tractatuum ejus Theologicorum *Amstaelodami* vulgato MDCLXVII. Vtramque exhibet quoque ASSEMANVS (L. c. *Cap. III. p. XVII. seqq.*) Genevensis

V. Etiam *Anglicana* Liturgia CALVINI praesertim erroribus foedatur. „ Vbi HENRICVS VII. (inquit ASSEMANVS, quem fere „ exscribam, additis tantummodo pluribus hujus Liturgiae editionibus „ ab eo praetermissis) schismate facto in comitiis regni celebratis ann. „ MDXXXI. se caput supremum, & Protectorem Ecclesiae, & Ecclesiasticorum *Angliae* declaravit, sensim cum Catholicae Ecclesiae doctrina, Liturgia coepit abrogari, & nova componi, quae conformis „ esset novae doctrinae per *Lutheranos*, aliosque novatores invectae. Itaque „ sub EDVARDO hujus nominis VI. quibusdam viris provincia fuit „ imposita, qui Liturgias *Anglicanas* antiquas, quae quinque numerabantur in Regno *Anglicano*, reformarent, & ad unam reducerent; „ ergo composita, & probata in Comitiis decembri MDXLVIII. & „ Januario subseqq. habitis, *Anglice* fuit impressa & vulgata an. MDXLIX. „ Hanc ex codice missali extante in Bibliotheca *Colbertina* edidit CL. BRVN „ (*differt. XIII. artic.* 3. §. 2.) Contra hanc Liturgiam CALVINVS, „ aliique sectarii epistolas dederunt: quamobrem an. MDLII. altera sub „ EDVARDO pariter vulgata *Anglice* fuit in urbe *Londinen*: quae & „ usu obtinuit usque ad mortem EDVARDI, quae contigit die 6. Julii ann. MDLIII. Hanc refert BRVNVS (§. 3.) & varietates observat. „ Sed quum mense octobri *Maria* Soror EDVARDI, & HENRICI „ filia, clavum tenuisset, haec abrogatis Liturgiis novis, & schismate „ longe abacto, cum Ecclesia Catholica unionem *Angliae* fecit, & antiquos Missales, ac Liturgicos libros restituit, atque ea Regnante Missales Sacri *Angliae* pluries editi fuere. Verum die 17. Novembris an. „ MDLVIII. defunctae *Mariae* quum successisset *Elisabeth* Soror, & HENRICI Anglicana

" RICI VIII. ex *Anna Bolena* filia; haec schisma renovavit, & Liturgiam alteram EDVARDI VI. renovavit; ut autem Catholicos falleret, quaedam mutavit, ac primo a Litaniis expungi jussit illa: *a tyrannide Episcopi Romani, ejusque detestabilis erroribus Libera nos Domine*, quae ab ann. MDXLIV. fuerant intrusa. 2. quoniam in illa Liturgia nulla mentio habebatur de sacris vestibus ac ornamentis, Regina voluit a Ministris sacra ornamenta resumi, quae in priori EDVARDI Liturgia memorabantur. 3. demum ita utramque Liturgiam ordinarunt, ut dogma Transubstantiationis, & realis praesentiae corporis Christi indeterminatum maneret: quare rubricas circa Eucharistiae dispensationem & receptionem reformarunt, adeo ut tam haeretici, quam Catholici sine piaculo viderentur posse illa uti. Hanc Liturgiam PIO IV. non displicuisse, scribunt nonnulli, qui & subdunt famam obtinere, Pontificem fidem dedisse Liturgiam *Anglicanam* sua auctoritate confirmaturum, dummodo *Elisabeth* Regina Ecclesiae *Romanae* se adgregaret, *Romanaeque* Cathedrae primatum agnosceret. Ceterum DVRELIVS in *vindiciis Ecclesiae Anglicanae* (cap. 12.) hanc fabulam notavit." Prodiit haec Liturgia *Anglice Londini* MDLIX. f. & MDLXXIV. in 8. *Jacobus* VI. STVARDVS *Scotiae* Rex, & sub nomine *Jacobi* I. *Elisabethae* in *Angliae* Regno successor imprimendam curavit ann. MDCXVI. *Londin.* praefatam Liturgiam *Gallico* idiomate, levibus quibusdam factis immutationibus, quae declarationes potius habendae sunt. Saepius deinde excusa est *Anglice Londini* MDCXXXVI. fol. MDCXXXVIII. fol. MDXXXIX. 8. MDCLXII. fol. *Gallice Genevae* MDCLXV., *Londini* apud *Robertum* SCOTTVM MDCLXVIII. 8. MDCLXXXI. ex typographio *Samuelis* MEARNE, & *Oxfordiae* typis Theatri *Scheldoniani* MDCLXXXVI. 12. Postrema haec editio exstat in Bibliotheca Collegii *Romani Gregoriani*, atque hunc titulum praefefert: *Liber precum communium, & administrationum Sacramentorum, aliorumque rituum, & ceremoniarum juxta ritum Ecclesiae* Anglicanae *una cum Psalterio Davidico*. *Hispanice* etiam vulgata fuit haec Liturgia interprete D. *Felice* de ALVARDO, hoc titulo: *Liturgia Inglesa, o libro de la oracion comun, y administracion de los Sacramentos, y otros ritos, y ceremonias de la Iglesia* Anglicana. Hanc haereticae Liturgiae versionem *Hispani* Fidei Quaesitores mense octobri a. MDCCIX. legi vetuerunt. Quia tamen a. MDCCXV. eadem interpretatio cum Regis GEORGII additamentis iterum excusa fuit, novo illam decreto *Hispanum* Fidei Tribunal perculit, cum tractatu inscripto *de la Consagration, y ordinacion de los Obispos, Presbyteros, y Diaconos*. Vide novissimum Librorum prohibitorum, & expurgandorum Indicem pro Catholicis *Hispaniarum* Regnis, *Matriti* MDCCXLVII. Tom. II. pag 821. *Anglicanae* Liturgiae adfinis est *Liber precum & Sacramentorum Ecclesiae* Scoticae. *Edimburgi* MDCXXXVII. fol.

Scotica

Huc aliqua ex parte CASSANDRI Liturgia pertinet

VI. Haereticis hisce Liturgiis satis quidem Catholicam, ad Novatorum tamen placita aliquantulum adcommodatam addamus, quam *Georgius* CASANDER conciliandorum animorum caussa refinxit. Hic libri *Coloniensibus* typis editi MDLI. 8. titulus est: *Liturgia de ritu & ordine Dominicae Coenae celebrandae* 8. Exstat etiam inter CASSANDRI opera uno

uno volumine comprehensa curante *Christophoro* THVANAEO, ac *Parisiis* a. MDCXVI. a typographo *Hieronymo* DROVARTIO excusa in f. Capita hujus Missae SCHVLTINGIVS, sed a se nonnihil correcta exhibet (*T. IV. Biblioth. Eccles. P. I. pag.* 72.). Verum de libris Liturgicis hactenus.

CAPVT IV.

Libri ad horas Canonicas recitandas adhibiti.

ARTICVLVS I.

Libri Graecorum.

I. PRimus qui ad horarum recitationem spectat, apud *Graecos*, est ΤΥΠΙΚΟΝ. ordo hic est recitandi divini officii, Liber haud parvae molis, in quo ut *Leonis* ALLATII verbis utar, (*differt.* 1. *p.* 4.) a primo die anni, singulis diebus, quid inter Missarum solemnia, quid ad vesperas, quid ad horas, quid ad matutinum, quid denique ad reliqua divina officia, sive dies illi feriales sunt, sive festi, recitandum, quid psallendum, aut legendum sit, quibus diebus jejunandum, quibus & quomodo solvendum jejunium, verbis clarissimis & facillima methodo praescribitur, variisque est distinctum pro materiae varietate capitibus. Variant apud *Graecos typica*, quum quaelibet, saltem ex majoribus Ecclesiis, suum habeat. Quae in singularem monasteriorum usum condita sunt, κτητορικα proprio nomine appellantur. Prodiit *Typicum* curante *Andronico* NVCCIO *Corcyrensi Venetiis* MDXLV. ex typographio *Antonii* & *Petri* SABIEORVM; tum a *Josaphato* HIEROMONACHO circa MDLXXXIV. emendatum, ut notat * J. A. FABRICIVS ad ALLATII dissertationem in calce Tomi IV. *Bibl Graecae* recusam (p. 2.) *Venetiis* MDCIII. MDCXV. MDCXLIII. hoc titulo κυπικον συν Θεω αγιω παςιχον πασαν την Διάταξιν της εκκλησιαςικῆς ἀκολυθίας τῦ χρονυ ὀλυ: *Typicum, favente Deo, continens integrum officii Ecclesiastici ordinem per totum annum*. Quo in opere sequentia continentur. 1. *Typicum* της εκκλησιαςικης ακολυθιας S. *Laurrae* in *Hierosolymis*. Quod & in aliis Monasteriis *Hierosolymitanis*, aliisque Ecclesiis obtinet ex praescripto S. SABAE, capita 59. complexum. De hoc typico plura CAVEVS in vita S. SABAE (*Saec. V.*) 2. μηνολογιον, juxta 12. menses, continens ακολυθιαν της εκκλησιαςικη Ψαλμωδιας σε κ συναξεως per totum annum incipiendo, ut solent *Graeci*, a mense Septembri, usque ad finem Augusti, praemisso capitum indice 3. *Marci* HIEROMONACHI, qui se αμαρταλον vocat, Συναγμα εις τα απορηματα τυ τυπικυ sive *de dubiis, quae ex typico oriuntur*, capitibus 100. absolutum. OVDINVS, (*tom.* 2. *p.* 584.) narrat, *Marcum* HIEROMONACHVM non tantum scripsisse *comment.* in *Typicum S. SABAE* dictum, sed hoc *Typicon* etiam composuisse, quod S. SABAE falso nomine inscripsit, ut auctoritatem ipsi majorem apud *Laurrae* Monachos conciliaret. 4. NICOLAI Patriarchae CP. ad ANASTASIVM, Typicum

mon-

montis *Sinae* Abbatem, de jejuniis *Graecorum* carmina politica 224. S. ANASTASII *Caesareae Palaestinae* Episcopi tractatus περι τε Αγτξιβυγιυ, *de feriis Monachorum*, de *continentia* & *ingluvie* ec. 6. *Vitae quatuor Evangelistarum* ex DOROTHEI. *Synopsi* desumptae 7. *Regulae variae* περι τυ πως δει πιστευειν, περι τυ πως δει κρυειν τον Θεον ec. 8. Κεφαλαια παραινετικα seu *capita adhortativa ad virtutem* per modum *gnomologiae* disposita. 9. Πασχαλιον τυ ογδου αιωνος, *Paschalium octavi saeculi*, sive calendarium continens annos ab orbe condito, & ab incarnatione Christi; indictionem etiam, cyclum tum solarem, tum lunarem, & το θεμελιον της Σεληνης. Hoc θεμελιον *Epactae* Latinorum respondet, & ephemeridem annorum ab anno MDCXLIII. usque ad annum MDCLXXVI. complectitur. Extat *Veneta* quoque hujus operis editio MDCCXXXVIII. fol. Sunt etiam, notante eodem, quem supra citavimus, ALLATIO, quae strictiori sensu apud *Graecos typica* vocantur; nempe versuum quorumdam ex Psalmis, hinc inde congestorum, & ad sollemnitatis, quae agitur, arcana exponenda aptiorum, eclogae. Et horum duo sunt genera; alterum quod in matutinis precibus, dum vigilias, quod eam noctem insomnes traducant, peragunt, recitari aut cani solet, in festis scilicet Christo & B. Virgini dicatis, quae sola vigilias habent. Alterum illud est, de quo supra in *Libris Graecorum Liturgicis* egimus.

Tactice II. Idem fere alter Liber est TAKTIKA inscriptus, atque in plerisque *Graecorum* Monasteriis hoc nomine extare testatur ALLATIVS in diss. *de Lib. Eccles. Graec.* (*pag.* 15.) TAKTIKA ergo nihil aliud erant, quam Libri caeremoniales, in quibus ordo & regula divinorum officiorum continentur, & quid singulis diebus in rebus sacris praestandum sit, praescribitur. Et a τάξει nomen habent, sicut apud Latinos ab ordine *Ordinarium* fit.

Psalterium III. Nullus vero alius liber, sive in Missis, sive in Matutinis precibus, sive in aliis divinis officiis Ψαλτηριω frequentior est, inquit ALLATIVS (*p.* 54.), tamquam qui semper prae manibus sit, licet ob adsiduam illius recitationem ex memoria fere omnia dicantur. Suntque meri Psalmi *Davidici*, non alterato ordine, sed uti in sacris Bibliis jacent, in certas tamen classes, plures vel pauciores psalmos, pro Psalmorum longitudine continentes, distincti, Lectiones *Graeci* καθισματα vocant, quasi diceres *sessiones*: & viginti tantummodo numerant, ut Psalmi disponantur. Cathismata porro singula in tres partes subdividunt, quas hymno illo *Gloria Patri*, *& Filio* ec. terminant, aliter ac fit in Ecclesia *Latina*, quae dictum hymnum post omnes Psalmos recitat. Cathisma decimum septimum, ob prolixitatem Psalmi, *Beati immaculati*, uno tantum psalmo completur, quem etiam in tria tmemata, & hymno jam dicto *Gloria Patri*, dividunt. Divisiones Cathismatum στασεις dicunt, *stationes* nempe: stantes enim recitant, vel quod lectionem finientes stent, & quasi respirent. Cathisma vicesimum in eodem Libro tum ex veteri, tum ex novo foedere Cantica absolvunt; eas vocant ωδας, & sunt binae MOYSIS, altera ex *Exodi* Cap. XV., altera ex *Deuteronomii* Cap. XXXII., tertia *Annae* Matris *Samuelis* ex *Regum* Cap 2. *lib. I.* quarta ABACVC Prophetae (*cap.* 3.) quincta ESAIAE Prophetae (*cap.* 25.) Sexta, IONAE Prophetae (*capite* 2.), septima & octa-

va

va trium puerorum (ex cap. 3. DANIELIS), nona beatae MARIAE Virginis (ex cap. 1. LVCAE), decima ZACHARIAE Sacerdotis (ex eodem capite), undecima EZECHIAE Regis Judae (ex cap. 38. ESAIAE), duodecima MANASSIS Regis Judae, decimatertia SIMEONIS senis (ex cap. 2. LVCAE). Non vacat omnes hujus libri editiones percensere. Satis sit indicare Mediolanensem a. MCCCCLXXXI., Venetam a. MDCXXVII. in 8. apud Antonium PINELLVM & Romanam opera Apollinarii AGRESTAE ord. S. BASILII apud Joh. Baptistam BVSSOTTI MDCLXXXV. in 4.

Varia Psalmorum nomina

IV. Animadvertendum autem cum ALLATIO (p. 57.), Psalmos, quod alii ad alios atque alios usus in officiis Ecclesiasticis adhibiti sint, aliud atque aliud veluti nomen induisse. Primus itaque erit, qui ab inchoandis officiis nomen sibi Prooemii habuit προοιμιακος dictus. Est autem Psalmus: Benedic. anima mea Domino, Domine Deus meus magnificatus es vehementer CIII. Potissimus vero illius usus fuit in inchoandis Vesperis. Secundus Tripsalmus τριψαλμοι, a numero, quo constabat Psalmorum, dici solitus inter horas, aliis atque aliis Psalmis, neque semper iisdem pro diversitate argumenti consutus. Tertius Εξαψαλμος, a numero Psalmorum, quibus componitur, dictus, sex quippe psalmos continet; nempe 3. 37. 62. 87. 102. 142. qui ut plurimum in matutinis, quandoque etiam & εν τοις αποδειπνοις canuntur. Quartus est οι προς κυριον ea quae sunt ad Dominum, nempe Psalmi CXIX. CXX. CXXI. CXXII. CXXIII. CXXIV. CXXV. CXXVI. CXXVII. CXXVIII. CXXIX. CXXX. CXXXI. CXXXII. CXXXIII. Nomen habent a primo, qui sic incipit, προς κυριον cc. Ad Dominum quum tribularer, clamavi. Nec alii sunt, quam qui Graduales apud Latinos dicuntur. Hi Psalmi Graduales dicuntur etiam a Graecis Αναβαθμοι; de qua voce consule du FRESNIVM in glossario Graecit. Quinctus Αινοι, nempe laudes. Memorantur in officio τω Ορθρω, p. 54. ita nempe apud Graecos, explicante GOARO, dicuntur Psalmi Davidici 148. 149. 150. propter repetitam in iis vocem Αινειτε, & in ecclesiasticis eorum Libris passim occurrunt. Sextus Αμωμος, scilicet Psalmus CXVIII. Sic dictus eo quod ab his verbis incipit Μακαριοι οι αμωμοι, & in Sabbato της απολυσεως, seu sabbato secundae hebdomadis jejuniorum cani solet. Ejus passim mentio fit in libris Graecorum Ritualibus, in Euchologio non semel. Vide p. 53. 483. 561. (1) Septimus Πολυελεος, dicitur estque Psalmus αινειτε τον ονομα κυριου, Laudate nomen Domini, & in fine cujuslibet versiculi adnectitur Alleluia. Polyeleus nomen habet ab eo, quod eodem tempore Psalmus alius adcinitur εξομολογεισθε τω κυριω τω κυριον, οτι εις τον αιωνα το ελεος αυτου: Confitemini Domino Dominum, quoniam in saeculum misericordia ejus. Vel quod tunc cereis, & luminibus lampadis in medio Ecclesiae ante Sancta Sanctorum adpensae, quae vocatur Polyeleus, Psalmus ille recitatur. Adde his προψαλματα, nempe Preces, quae in Ecclesia, ante Psalmos, a psaltis, lectoribus, subdiaconis, & plebe concinuntur (2)

 V. Prae-

(1) Confer etiam MEVRSII Glossarium & SVICERI Thesaurum in hac voce,

(2) Vide quae ex NICONIS Pandecte MS. notavit du FRESNIVS (Gloss. Graec. col. 1262.

Lectiones. V. Praeter lectiones αναγνωσματα, de quibus supra, alias prolixiores lectiones habent *Graeci* non tamen ex divinis litteris, sed ex Scriptorum Ecclesiasticorum libris depromptas. Hujusmodi sunt 1. Αμαρτωλων Σωτηρια. Est hic liber Ecclesiasticus ab AGAPIO *Cretensi* apud montem *Athum* monacho, viro in scriptis tum *Graecorum* tum *Latinorum* non inerudito, lingua vulgari, ex diversis *Graecorum*, *latinorumque* operibus, tribus partibus absolutus, quo pia documenta, variique sermones ethici continentur. Parte tertia in laudes B. Virginis se effundit, deque miraculis vel ab ea, vel ejus nomine patratis copiose agit. Editum est ab ipsomet auctore hoc opus *Venet.* apud *Ant.* IVLIAN. anno MDCXLI. 4. 2. Γεροντικον. Opus est, in quo dicta, & facta vetustiorum Ασκητων congesta sunt. Frequens *Gerontici* apud Scriptores *Graecos* mentio. Ejusmodi opera primum in *Aegypto* contexta sunt. Qualia apophthegmata αγιων γεροντων a COTELERIO *Gr. Lat.* in lucem emissa (*Monument. tom.* 1. *p.* 34.). 2. Excerpta ex PALLADII historia Lausiaca (*tom.* 3. *p.* 158.); Παραδεισος, sive *Aegyptiorum* Monachorum historia (*ibid. p.* 171.); Johan. MOSCHI *Pratum Spirituale* (*Biblioth. PP. Gr. lat. tom.* 2.) ut alia praetermittam. Plura MSS. delitescunt, ex quibus quaedam in Ecclesia publice leguntur; id quod *Johannis* CLIMACI (qui & ipse *cap.* 56 βιβλιον γεροντικον memorat) opere satis constat. Hinc κλιμαξ denotat lectiones in Ecclesia recitari solitas, desumptas ex opere *Johannis Scholastici*, quod Κλιμακα, seu *scalam Paradisi* inscripsit, ipse inde *Climacus* dictus. Hinc in *Triodio & Typico* αναγνωσις εις την Κλιμακα frequentius occurrit. Hinc etiam Λαυσαικον liber continet lectiones ex memorati PALLADII historia *Lausiaca* de *vitis patrum* collectas, quae statis diebus in Ecclesia praelegebantur. Liquet id ex *Typico* S. SABAE *c.* 8. Alia in eumdem sensum habentur in Triodio, *feria* 2 *hebd.* 1. *jejun.* quae apud du FRESN. (*col.* 794.) reperiri possunt. 3. κατηχησεις *Studitae*, & aliorum. Harum mentio in *Triodio* και αναγινωσκονται κατηχησεις, εις την λειτουργιαν, ψυτικα. *Et leguntur Catechefes in Liturgia Typica*, subauditur *canuntur*. Catecheses, namque non in Liturgia, sed in matutinis precibus legebantur. 4. Πανηγυρικον. Liber est, qui variorum auctorum orationes encomiasticas, in varias Christi, aliorumque Sanctorum sollemnitates complectitur. Ex quo in diebus festis Sanctorum, concurrente populo ad celebrandam eorum memoriam, orationes laudativae festo propriae, publice leguntur. In Auctoribus, qui hoc opus constituunt, agmen ducunt ATHANASIVS *Alexandrinus*, CYRILLVS *Hierosolymitanus* BASILIVS Magnus, GREGORIVS NAZIANZENVS, & NYSSENVS, AMPHILOCHIVS, EPIPHANIVS, CHRYSOSTOMVS, EPHRAEM *Syrus*, CYRILLVS *Alexandrinus*, ut alios mittam. MS. passim apud *Graecos* reperitur, in variis tamen Ecclesiis varius; adeo ut quibusdam in locis in immensam excreverit molem, & 12. volumina complectatur, eaque satis ingentia, pro mensium numero disposita, teste L. ALLATIO (*pag.* 94.) 5. θησαυρος, *Thesaurus* seu liber lingua vulgari scriptus, continens homilias, seu conciones in festa anni, aliaque pietatis officia. Claudit opus orationis Dominicae explicatio. Auctorem habet DAMASCENVM Monachum, *Studitam* dictum, Subdiaconum *Thessalonicensem*. Prodiit *Venet.* an. MDCXXVIII. 8. & MDCXLII, 4. 6. Θησαυρος νεος *Thesaurus novus*,

quo

quo homiliae 19. varii, sed theologici & ecclesiastici argumenti continentur. Exstat *Venet.* MDCXXI. novis vero curis & figuris adornatus, ann. MDCXLVI. 4. & ibid. MDCXLVIII. 4. THEOPHYLACTI hierodiaconi *Tzanfurnari*, ni fallor, opus est. His adcedunt Διδαχαι, conciones nempe, & homiliae ecclesiasticae, quae vetustioribus Διδασκαλιαι vocabantur, recentioribus *Graecis* Διδαχαι dicta sunt; conciones nempe in praecipua anni festa, quae fere semper in prooemium & duas τασεις distinguuntur. Cujusmodi, inquit du FRESNIVS in verb. Διδαχαι, erant, *Alexii* RHARTVRI presbyteri, & Charthophylacis *Corcyrae* editae *Venet.* anno MDLX. quo & vixit: & aliae nescio cujus anonymi in Cod. *Colbert.* 4634. Num tamen hujusmodi conciones a privatis doctoribus compositae in publicis Ecclesiae coetibus recitatae fint, non constat. Alios ejusmodi libros paullo post indicabimus, ubi de *Menaeis* differemus.

VI. Ex *Graecorum* libris celeberrimus est, qui *Octoechus* praenotatur. Οκτωηχος, seu *octotonus* liber est, quo octo toni a *Johanne* DAMASCENO compositi praecipue continentur. De hoc opere liceat mihi *Leonis* ALLATII verba huc transferre. „ Quum *Graecorum* musica „ proprios tonos (ipsi vocant ηχυς sonos) quatuor habeat, primum, „ secundum, tertium, & quartum, quatuor item obliquos πλαγιον τα πρωτυ, „ obliquum primi, obliquum secundi, obliquum tertii, & obliquum „ quarti, canones omnes sive troparia, & quaecumque aliae cantiones „ in hoc libro contentae, ita dispositae sunt, ut quae primo tono concinuntur, omnia simul primum sibi locum occupent; quae secundo, „ secundum, quae tertio, tertium, & sic de singulis, donec ad obliquum quarti perveniatur, qui inter tonos ultimus ultimum quoque „ sibi locum vindicat, & cantiones eo modulatae ac commensuratae, „ ultimo quoque loco reponantur. Continet tantum troparia & canones, „ qui a primis Vesperis Dominicae ad finem usque Missae canuntur. „ Et octo Dominicis pro tonorum numero finitur. Singuli toni tres habent Canones; primum αναςασιμον, qui in Resurrectionis Dominicae; „ secundum ςαυροαναςασιμον, qui in Crucis & Resurrectionis, tertium „ in *Mariae* Virginis laudibus celebrandis, versantur. Et haec in octoechis antiquis habebantur. In recentioribus modo additur pro singulis „ tonis canon, qui in μεσονυκτιω, vel μεσονυκτινω mediae scilicet noctis „ officio cani suevit, & quod de Trinitate pertractat, *Triadicus* dicitur. „ Et canones hi dierum dominicorum numerum non excedunt, quum „ octo etiam illi sint. „ Haec vir doctissimus *differt.* 1. *p.* 64 ubi pluribus hac de re agit. Confer etiam, quae notat GOARIVS ad *Euch(«g.* *p.* 226. Exstat *Octoechus Gr. MS. Biblioth.* Vindob. *Cod. Theol.* 116. anno Christi MCCCXCI. exarato: item *Cod.* 146. cum amplissimo commentario *Johannis* ZONARAE, *ibid. cod.* 215. cum antiquis notis musicis *ibid. cod.* 330. Occurrit etiam MS. in Bibl. Regis Christianissimi. Primum, ni fallor, prodiit *Graece Venet.* MDXXIII. deinde MDXLIII. MDLXXXIV. MDCII. MDCX. MDCXXIV. MDCXLIV. MDCLV. 8. & alias forsan non semel.

Octoechus

VII *Octoecho* ειρμολογιον jungimus. Liber est, quo omnes *octoechi* ειρμοι, sive cantus initiales Christi, & Deiparae festivitatum, totiusque anni continentur. Ειρμοι appellatur, inquit ZONARAS in canones

Hirmologium

Anastasimos DAMASCENI, *quod seriem quamdam & connexionem & ordinem cantus, & consonantiae tribuant consequentibus post se tropariis*. Hirmus itaque, explicante L. ALLATIO (*dissert.* 1. *p.* 98.) est hymnus, sive troparium, a quo reliquorum troparioram, quae in ea ode canuntur, consequentia & series ducitur - Canon nempe est, & regula modulationis subsequentium troparioram. Editum est hujusmodi hirmologium *Venet.* anno MDCIII. 8. Novissime, ni fallor, prodiit ibid. anno MDCXLIII. Ad finem habetur tabula VII. Conciliorum oecumenicorum, index graduum prohibitae adfinitatis VII. peccatorum mortalium, VII. gratiarum, VII. mysteriorum, seu Sacramentorum, & IV. naturalium virtutum tum animae, tum corporis. Habetur MS. tum alibi, tum in Biblioth. *Vindob. Cod. Theolog.* 285. *numer.* 3. *fol.* 264. Exstare in Bibliotheca *Barberina* Εἱρμολόγιον totius anni, quemadmodum in *Monte Sancto* cani consuevit, a *Josaphato* CVCVZELE hieromonacho notis musicis adornatum, testis est idem ALLATIVS (*pag.* 99.) Dicitur hic CVCVZELES, ὁ νέος, nempe ut a seniore distinguatur. Erat is Magister *Johannes* CVCVZELES, qui eontexuit τὴν ἅπασαν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, *seriem universi officii ecclesiastici*, quam antiquis notis musicis adornavit. Extat Gr. MS. *Biblioth. Vindob. Cod. Theol.* 185. continetque folia 341. 4. atque ita incipit: Δεῦτε προσκυνήσωμεν ec.

Paracletice VIII. Sequitur Παρακλητική. Fere nihil aliud est, quam DAMASCENI *Octoechus* a *Graecis* subsequentibus temporibus admodum auctus; unde & Ὀκτώηχος νέα vocatur, & IOSEPHVM Auctorem habuisse dicitur. Παρακλητικὸς appellatur hic liber, partim quod sit consolatorius, quum omnia, quae in eo sunt, maxime spectare videantur, ut peccatorem consolentur; partim quod sit invocatorius, quum totus sit in Deo, Sanctisque exorandis, divinoque sibi auxilio variis supplicationibus impetrando. Non in hoc, ut in aliis libris ecclesiasticis, certa certis diebus decreta sunt officia, canones seu troparia, quibus finitis reponuntur; sed *Paracleticus* semper prae manu est, & omnibus diebus aliquid in eo invenitur, quod sive in Missa, sive in Vesperis, sive in matutino, sive in aliis officiis recitatur. Quando enim in aliis officiis propria desiderantur, ad hunc lector remittitur, uti Cl. ALLATIVS nos docet (*p.* 68.) qui alibi plurima in hoc libro criminatur, nempe quod quaedam de B. Virginis partu contumeliose dicantur, plurima B. Virgini contra jus & aequum tribuantur, quod adfirmetur IOHANNEM Praecursorem post mortem in infernis praedicasse, ac nunciasse prope jam esse salutem ac vitam. Dominum nostrum descensu suo ad inferos, omnes ab orbe condito homines a poenis illis, & potestate daemonis liberasse, & ad vitam vindicasse, peccatorum remissionem dedisse iis, qui crediderunt, incredulis denegasse, Deum Angelos ante hunc mundum adspectabilem creasse. Singula prolixe persequitur vir eruditus (*dissert. II. p.* 283.). Prodiit *Paracletice* Venet. MDXLV. MDLXXXI. MDCX. deinde opera *Nicephori* PASCHALEI ibid. apud *Ant. Pinel.* ann. MDCXXV. & curante THEOPHYLACTO hieromonacho, ibid. MDCXL. item MDCCXIX. fol.

Triodium IX. Τριῴδιον liber est, in quo officium a Septuagesima, quam vocant *Dominicam Publicani & Pharisaei*, usque ad Sabbatum Sanctum, hoc est a Dominica Septuagesimae, pene usque ad diem Paschatis recitari

soli-

solitum continetur; *Triodium* dictus, quod quum Canones, & hymni, qui in reliquis divinis officiis usurpantur, novem habeant odas, in hoc libro tribus tantum constat, immo neque semper tres habet, quum integros etiam canones proponat, sed απο τυ πλεοναζοντος nomen sumpsisse existimat NICEPHORVS, vel propter magnae hebdomadis canones sic dictos. Primus hanc officii formam in figuram, ut videtur, Sanctae & vivificae Trinitatis, *Cosmas* MELODVS excogitasse dicitur, qui pro magna sanctaque hebdomade cantus ad cujuslibet fere diei appellationem per Acrostichides concinnavit. Ad cujus exemplum THEODORVS, & IOSEPHVS Studitae in reliquis Sanctae Quadragesimae hebdomadibus, in Monasterii sui usum composuerunt. Postea multa addiderunt *Nicephorus* CALLISTI, & PHILOTHEVS Patriarcha CP. *Latinorum* hostes acerrimi; sed multis erroribus intermixta: de quibus ALLATIVS (*differt. II. p.* 114.). Errores porro, quos in hoc opere damnat, quosque late persequitur, ad sequentia capita revocari possunt; poenarum inferni animas in locis quibusdam determinatis detineri, ibique diem judicii exspectare; impiorum vero carcere tenebroso mancipatas immisericordes daemones custodes experiri, & futurorum adhuc tormentorum exspectatione torqueri; damnatorum poenas non esse corporeas, sed in tenebris, elongatione a Deo, & conscientiae stimulis consistere; secundum Domini adventum post exacta septem annorum millia futurum; Spiritum Sanctum ex solo Patre procedere: Christum non in azymo sed fermentato corpus suum Apostolis suis tradidisse. Singula adcurate excutit vir doctissimus. Exstat *Triodium Venetiis* editum anno MDCXX. & THEOPHYLACTI hieromonachi cura recognitum ibid. apud *Pinell.* MDCXLIV. item Romae MDCCXLII. 4. Triodii Synopsim, versibus jambicis contextam, scripsit idem NICEPHORVS, quae sub finem carminum *Basil.* MDXXXVI. editorum habetur. Eamdem synopsim exhibuit FABRICIVS ad diss. ALLATII *de libr. Eccles. Graecor. p.* 51.

X. Jam vero de *Pentecostario* dicendum. Πεντηκοστάριον liber est, quo officium ab ipso die Paschatis usque ad octavam Pentecostes, nempe ad Dominicam omnium Sanctorum continetur. Editum est praeter alias vices apud *Jac.* LEONCINVM *Venet.* an. MDLXVIII. MDLXXIX 4. MDCXVIII. & cura THEOPYLACTI hieromonachi, ibid. MDCXLII. Multa in hoc libro carpit, & virgula censoria notat L. ALLATIVS, (*differt. II. pag.* 229.) Pentecostarium.

XI. Addamus his Ὑμνολόγιον. Continet hymnos in omnia festa totius anni cum antiquis notis musicis, Menaei, & Menologii instar in 12. menses digestos, ab initio Septembris usque ad finem Augusti: Inserta sunt troparia SOPHRONII Archiepiscopi *Hierosolymitani* in vigilia Natalis Christi cantari solita. Exstat Gr. MS. *Biblioth. Vindob. Cod. Theol.* ex dispositione *Nesseliana* 136. *n.* 1. *a* fol. 1. ad fol. 172. habetur etiam *ibid.* Cod. 181. anno Christi MCCXXI. exarato, *num.* 1. *a fol.* 1. usque *ad fol.* 184. Pars etiam hujus hymnologii media a Vigilia Nativitatis Christi usque ad diem XXI. Maij *ibid.* Cod. 204. Varii hymni Ecclesiastici a Scriptoribus Graecis memorantur; quales sunt, hymnus *Angelicus*, *Seraphicus*, *Cherubicus*, Ἐπινίκιος; quibus titulis *Trisagium* ornatur; hymnus μυστικός, τριαδικός ec. de quibus non opus est, ut heic sin- Hymnologium cujus singulares aliqui hymni indicantur

singulatim agamus. Non omittendum tamen Αγιοπολιτικον στιχηρον, hymnus nempe, sive canticum longinsculum sic dictum, vel quod ab ANDREA Monacho *Cretensi* Archiepiscopo, qui αγιοπολιτης κατ' εξοχην dictus est, compositum; cujus & alia cantica libris *Graecorum* passim reperiuntur; vel potius quod *versus* sint urbis *Sanctae*, nempe *Hierosolymae*, qua de re vide QVIRINVM (*diatriba III.* ad *offic. Quadrag. par. II. pag.* 162.) Ex codice *Barberino* meminit hujus στιχηρου GOARIVS (*not. ad Euchol. p.* 202.). BALSAMONI dicitur Ακολουθια τε αγιοπολιτε, qui & ψαλτωδηματων αγιοπολιτικων meminit.

XII. Duo praeterea hymni peculiarem mentionem merentur, Εσπερινος seu *vespertinus*, sole jam occidente, quum lumina inferrentur, cantari solitus, & Εωθινος *matutinus*, qui in officio matutino quotidie legi, diebus vero dominicis & majoribus Ecclesiae festis, modulatione quadam cani solet. *Vespertinus* incipit Φως ιλαρον αγιας δοξης αθανατε πατρος ερανιε etc. Occurrit passim in Codicibus MSS. Librisque *Graecorum* ritualibus, non semel typis impressus. *Constit. Apost. Lib.* 8. *cap.* 36. habetur προσφωνησις επιλυχνιος, & cap. sequenti Ευχαριστια επιλυχνιος. Verum utraque formula a nostra diversa. Sed *lib.* 7. *cap.* 49. occurrit προσευχη εσπερινος, eadem pene & verbis & sensu. Antiquissimum certe hunc hymnum suo tempore fuisse luculenter testatur BASILIVS, seque illum δια την τε χρονε αρχαιοτητα in testimonium adducere *lib. de Sp. S. cap.* 29. *p.* 359. Non sum nescius *Graecos* plerosque, & recentiores pene omnes Hymnum hunc ATHENOGENI ad martyrium jam properanti, cujus ibidem jam meminit BASILIVS, tribuere. Quisquis vero BASILII locum serio perpenderit, facile videbit, hymnum ATHENOGENIS a nostro aperte distingui. BASILIVS quippe quis fuerit της επιλυχνιε ευχαριστιας, hymni scilicet vesperrini auctor, se nescire diserte profitetur; de hymno vero matutino nihil habet. Interim hymnum quemdam, quo Spiritus S. divinitas confirmabatur, scripsisse ATHENOGENEM loco citato expresse tradit. In vetusto quodam Codice MS. Υμνος τε λυχνικε appellatur, quia in officio *Lucernarii* principem locum habet. Addam solummodo, quod ante me notarunt VSSERIVS & Fr. DVCAEVS, gentiles olim talem quamdam formulam usurpasse. Certe teste VARRONE (*de Ling. lat. lib.* 5. *p* 46.) *Graeci*, quum lumen adfertur, religiose solebant dicere, Φωςαγαθον. Quid mirum igitur, si haberent Christiani, quod gentilibus opponerent, suum nempe Φως ιλαρον, in laudem Domini nostri, qui απαυγασμα της δοξης Dei Patris ab Apostolo dicitur.

XIII. Hymnus porro matutinus, qui in officio matutino quotidie legi, diebus vero dominicis & majoribus Ecclesiae festis, modulatione quadam cani solet, in *Benedictino* apud *Cantabrigienses* codice circa annum 884. exarato, *Hymnus Angelicus* dictus est, quod initium ducat a coelesti illa δοξολογια, quam Christo jam nato, sacer Angelorum chorus cecinit (*Luc.* II. 13. 14). Laudes Dei inter sacrorum sollemnia hymnis celebrare moris erat, non apud *Judaeos* modo & Gentiles, sed & in Ecclesia Christiana, praeeunte cum discipulis suis Domino nostro. (Matth. XXIII. 30.). Dominum sequuti sunt Apostoli; κατα μεσονυκτιον orantes, hymnos canebant Deo, (*Act.* XVI. 25.). Idem in Ecce-

clesia Apostolica (1. *Corinth.* XIV. 26. *Coloss.* 111. 16.): idem & ab aevi Apostolici Christianis factum. Hinc LVCIANVS, vel quisquis sit Dialogi *Philopatr.* conditor, auctor certe coaevus, Christianos introducit *επι παννυχους υμνῳδιας αγρυπνουντες, ad hymnos tota nocte decantandos vigilantes* (*tom.* 11. *p.* 1010.). His hymnis Christi divinitatem praecipue celebrabant, ut Domini nostri honorem adversus Gentilium blasphemias animosius vindicarent. De Christianis sui temporis PLINIVS ad TRAIANVM (*lib. X. epist.* 97.): *Adfirmabant hanc fuisse summam vel culpae suae, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem*. Nec aliter Scriptor antiquus contra ARTEMONIS haeresim apud *Euseb.* (*lib. V. cap.* 28.): *Psalmi & Cantica fratrum a fidelibus, Christum Verbum Dei concelebrant, Divinitatem ei tribuendo*. Quin & de *Paullo* SAMOSATENO notant Patres *Antiocheni* (*Epist. Synod. ibid. Lib. VII. c.* 3.) ipsum Psalmos in honorem Domini Jesu Christi cani solitos abolevisse. Ex horum numero fuisse hymnum nostrum matutinum non sine ratione conjicit VSSERIVS (*de Symb. p.* 34.) nec temere dubitari potest a primis fere rei Christianae incunabulis usurpari fuisse solitum. *Constitut. Apost. lib. VII. cap.* 48. habetur *προσευχη εωθινη*, quae a formula hodierna parum differt. Vsu fuisse receptissimum ATHANASII tempore ipse nos docet, & sacratis virginibus quovis mane usurpandum commendat, (*de Virgin. p.* 833.). Immo hymni antiquitatem haud parum arguit ipse codex MS. in quo descriptus reperitur, ante annos ferme MCCC. exaratus, codex nempe SS. Bibliorum *Alexandrinus* in regia *Londinensi* Bibliotheca adservatus, ubi (*vol.* 3. *fol.* 569.) post odas, quae sequuntur Psalmos, sub titulo *υμνος εωθινος* eadem manu descriptus legitur. Vid. *Bibl. Polyglot.* (*tom. VI. not.* ad 72. *Interpr. pag.* 140.). In eodem codice subjuncta est & oda alia *εσπερινη*, eodem modo, & manu scripta, quae ita incipit, *καθ εκαστην ημεραν ευλογησω σε.* &c. Huic cur *hymni* vespertini titulum praefixerit VSSERIVS, haud satis constat; quum & ipso hymno luce clarius liqueat matutinum fuisse. Si quis hymnum nostrum ad codices MSS. adcurate & magna plane diligentia recognitum videre cupiat, adeat is SMITH *collectanea* de *Cyrillo* LVCARIO, Patriarcha CP. *Londini* MDLXXXVI. (*pag.* 144. 145.) & ibid. MDCCVII. (*pag.* 138. 139 *ec.*)

XIV. *Θεοτοκαριον*, *Theotocia* odae sunt, sive cantica officiis Ecclesiasticis hinc inde interspersa, quae *Graeci* pro suo in Deiparam adfectu, in ejus honorem solent decantare. *Θεοτοκαριον* liber est, quo *Theotocia* continentur. Mentio fit in indice Bibliothecae Monasterii S. *Trinitatis* insulae *Chalces* apud *du Fresne*: alibi (quod sciam) apud Scriptores *Graecos* raro occurrit. Interim est etiam *Graecis* liber Ecclesiasticus *Θεοτοκαριον* dictus, in laudem B. Virginis MARIAE, ab AGAPIO Monacho Cretensi compositus, qui illum ex variis libris, qui in *Monte Sancto* adservantur, collegisse dicitur. Exstat Venet. MDCXLIII. 4. Theotocia

XV. Est & alius Musicalis liber, in quo, inquit ALLATIVS (*p.* 102.), varia Troparia, & Psalmi, & alia, quae in matutinis, & in aliis officiis, & Liturgiis potissimum cantari solent in varia argumenta cum musicis notis. Ex iis quaedam vocantur *κεκραγαρια*, quasi diceres *clamatoria*, Musicalis liber

toria,

toria, & est Psalmus, qui incipit: *Domine Clamavi, exaudi me*, putoque sic dicta, quod in primo versiculo bis verbi κραζω mentio fiat. Quamvis non me lateat eo nominis cantica quoque cum modulatione decantata inferri. Unde etiam κραχται Cantores sunt, non Lectores. Libri isti Musicales non omnes iidem sunt, sed varia, pro libidine exscribentium, aut eorum qui exscribi curant, continent; omnia tamen ad dierum festorum solemnitatem confecta.

Kalendarium XVI. CAVEUS alium *Graecorum* Librum indicat. Is est καλενδαριον, sive Ephemeris Ecclesiastica in usum totius anni, juxta XII. menses, ab initio Septembris usque ad finem Augusti, a *Graecis* digesta, qua festa Ecclesiae, stata jejuniorum tempora, idque genus alia notari solebant. Confecta esse hujusmodi Calendaria, liquet vel ex Biblioth. *Vindob. Cod. hist. Eccles. 97. num.* 13. ubi habetur praepositi cujusdam monachalis epistola ad Sapientem Senem ascetam de *quaestionibus variis monasticis, ad jejuniorum praecipue & festorum annuorum observationem pertinentibus*, una cum ejusdem senis responso; cui integrum calendarium Ecclesiasticum in fine insertum est.

Menaea XVII. Sed jam ad *Menaea* calamum converto. Immensum est opus in XII. menses, totidem βιβλια, sive volumina divisum, quovis mense suum sibi μηναιον vindicante; quare *mensualia* vocat *Athanasius* SCHIADA in catalogo librorum *Graecorum*, qui MSS. in Bibliotheca Synodali *Moscuensi* adservantur. In hoc opere Sancti omnes, quorum memoria eo mense colitur, ad proprios dies revocati recensentur, singulorum officium, una cum rubricis miniatis litteris expressis, tropariis, stiffis, Canonibus, lectionibus, aliisque recitandis subnectitur, vitae & res gestae compendio descriptae plerumque exhibentur, quandoque & imagines praefiguntur. Ubi vero Sanctus aliquis peculiare officium non habeat, is saltem vel prosa, vel carmine commemoratur. In solemnioribus, majoribusque festis propria officia singulis, quas vocant, horis destinantur. Ita exempli caussa in festo *Natalis Domini* Decembr. XXV. hora prima, tertia, sexta, & nona suam habet quaeque ακολουθιαν. Eodem modo fit in festo *Theophaniorum* Januar. VI. ne de aliis dicam. Nec Sanctorum solum, & sollemnitatum dominicalium, sed & aliarum quoque rerum memorabilium celebritas hisce in libris locum obtinet. Sic Januar. XXIII. Sancta & oecumenica sexta Synodus peculiare sibi habet officium. Et ejusdem mensis die XXVI. magni illius terraemotus, qui sub extremum THEODOSII *Junioris* imperium, per tres integros dies *Constantinopoli* duravit, memoria celebratur. Editum est vastum hoc opus primo *Venetiis* MDXCVI. MDCVII. voluminibus duodecim; de qua editione consule *Acta Sanctorum* (*T. III. Junii pag.* 808. *Antuerp. edit.*). Iterum vero ibidem praelo commissum fuit cura *Nicephori* PASCHALABI Hieromonachi, ac tertio curante *Theophylacto* TZANFURNARO hierodiacono; sed plurium annorum opus utraque editio fuit. Mensis september, a quo annum suum *Graeci* inchoare solent, prodiit cura NICEPHORI, a. MDCXXVIII. curante vero THEOPYLACTO MDCXLVIII. October cura NICEPHORI anno MDCXXVIII. THEOPHYLACTI MDCXLVIII. November curante NICEPHORO anno MDCXXVI THEOPYLACTO MDCXLIX. December MDCII. cura

ra

ra THEOPHYLACTI MDCXXVII. Januarius cura *Matthaei Gilutani* CYPRII hieromonachi, anno MDCIII; THEOPHYLACTI MDCXXIX. Februarius cura *Nicephori* PASCHALAEI anno MDCXXVI. THEOPHYLACTI MDCXLIII. Martius cura *Theophanis* ZENACII hieromonachi anno MDCXXVI. THEOPHYLACTI MDCXLIII. Aprilis curante THEOPHYLACTO anno MDCXXXVIII. Majus cura NICEPHORI anno MDCXXV. THEOPHYLACTI MDCXLII. Junius curante NICEPHORO anno MDCXXVI. *Theophane* ZENACIO MDCXLV. Julius cura NICEPHORI anno MDCXXIV. THEOPHYLACTI MDCXLII. Augustus curante NICEPHORO anno MDCXXV. THEOPHYLACTO MDCXLII. Menses quidam *Menaeorum Graecorum* MSS. exstant in Bibliotheca *Caesarea* (confer LAMBECIUM lib. VIII.), in *Coislinianna*, quam MONTFAVCONIVS descripsit, atque in Regia *Taurinensi*, ut videre est T. I. Codicum MSS. ejus Bibliothecae (*Codice XVII. pag. 91.*). WALCHIVS aliam recentiorem *Venetam* editionem indicat annorum MDCLXXIII-MDCLXXIV. a *Nicolao* SARO curatam.

XVIII. A *Menaeis* diversum plane opus est Μηνολόγιον. Nempe in eo instar Martyrologii *Latinorum*, Acta vel passiones Sanctorum qualibet cujusvis mensis die summatim exponuntur; brevis saltem eorum commemoratio habetur. Variant apud *Graecos* sua Menologia, pro loco & tempore aucta & immutata, neque eadem prorsus, nec diversa tamen. Exstat *Menologium* a Cardinale SIRLETO *Latine* versum, a CANISIO editum (*Antiq. Lect. T. V. Edit. novae* Basnagianae *T. III. p.* 412.). Aliud habetur *Menaeis* hinc illic insertum. Verum omnium antiquissimum & augustissimum est *Menologium* illud BASILII Imp. studio, & jussu descriptum, & ut videtur, autographum, cujus codex vetustissimus & rarissimus a *Paullo* SFONDRATO Cardinali dono datus, in Bibliothecam *Vaticanam* hodie translatus est. *Menologii Basiliani* sex postremi menses, Martius, Aprilis, &c. *Gr.* exstant MSS. in Monasterio *Cryptae ferratae*, ex quo Synaxaria Martii, Aprilis, & Maij ad calc. tomi primi cujusque horum mensium *Gr.* dedere HENSCHENIVS, & PAPEBROCHIVS. Sex quoque ejusdem menologii menses ab initio Septembris ad Februarii finem a *Petro* ARCVDIO latine redditos primum exhibuit *Ferdinandus* VGHELLIVS *Italiae sacrae T. VI.* Deinde integrum *Graece*, & *Latine* ex memorato *Vaticano* Codice *Urbini* prodiit A. MDCCXXVII. tribus voluminibus fol. cura Eminentiss. *Annibalis* ALBANI. Menologium X. aut XI. saeculi Membran. habetur MS. *Gr.* in Bibl. Monasterii S. BASILII *Rom.* teste MONTFAVCON. (*diar. Ital. p.* 216.). Menologium ex *Menaeis* erutum & in linguam *Graecam* vernaculam a se versum edidit *Maximus* MARGVNIVS *Cytherorum* Episcopus *Venet.* MDXCII. ibid. apud *Anton. Pinel.* anno MDCXXIX. 4. Hoc autem *Latine* vertit Matth. RADERVS, ut post BOLLANDVM refert FABRICIVS ad ALLATII dissert. de *libr. Eccles. Graec.* Aliud Menologium ex Codice MDXXXV. *Venetiis* exarato cum NICEPHORI *CPolitani Chronologia* latino Kalendario permixtum edidit *Antonius* CONTIVS *Parisiis* MDLXXIII. 4. Demum Ecclesiae *Graecae martyrologium metricum Menaeis*, Codice *Chifflentano*, Actisque Sanctorum colle- Menologium

ctum *Lipsiae* A. MDCCXXVII. in lucem *Urbanus Godfridus* SIBERVS emisit (3).

Synaxaria XIX. Huc spectant Συναξαρια. Sunt haec vitae Sanctorum in compendium redactae, & succincta expositio solemnitatis, de qua agitur, ex Menaeis (4) prolixioribus *Graecorum* libris Ecclesiasticis, in angustiores terminos contracta: unde natum illis *Synaxariorum* nomen. In contexendis hujusmodi Synaxariis principem locum habuit *Nicephorus* CALISTI, qui *Synaxariis* composuit in praecipuas *Triodii* festivitates, quae illarum caussas reddunt, unde originem habuerint, & quamnam ob caussam hoc tempore ita se habeant, & a divinis partibus sic dispositae sint, cum nonnullis circumstantiis particularibus. Ordiuntur a Dominica *Publicani*, & *Pharisaei*: finiunt in solemnitatem omnium Sanctorum, ut ex ipsius operis titulo liquet. *Menaeis*, *Triodio*, & *Pentecostario* partim inserta sunt haec *Synaxaria*. Quae *Triodio* inseruit NICEPHORVS, varias in se haereses continere, & digna animadversione Ecclesiastica esse ostendit L. ALLATIVS (*dissert. II.*). Quin & GENNADIVS (de *Azymo* Cap. 2.) tamquam ambitioso studio, & impetu perniciosi schismatis composita, damnat, nec in Ecclesia CP. legi solere adfirmat. Nihilominus haec NICEPHORI Synaxaria a *Matthaeo* CIGVLA *Cyprio*, & a MAXIMO *Cytherorum* Episcopo in Linguam *Graecam* vulgarem conversa sunt seorsim edita Venet. MDCVII. MDCXXVII. MDCXLVIII. in 4. (5).

Paterikon XX. Quidni hisce libris duo adiungantur *Graecis* familiares? Primus Πατερικον appellatur, continet enim vitas SS. Patrum, in Ecclesia pro more legi solitas. *Ad mensam toto tempore* Πατερικα *leguntur*, inquit *Typicum* S. SABAE, (*Cap.* 8.). De *Copronymo* CEDRENVS: *quotquot reperiri poterant* Πατερικα βιβλια, *vel reliquiae Sanctorum*, *combussit*. Nihil frequentius hujusmodi *Patericis* in Bibliothecis MSS. ubi Apophthegmata, & Acta SS. Patrum ordine alphabetico secundum ipsorum nomina recensentur. Tale opus *Gr. Lat.* edidit POSSINVS in *Thesaur. Ascet.* (*p.* 228.) & ZOZIMAE Abbatis alloquia, (*ibid. p.* 279.). Fragmenta quaedam Ascetica miscellanea εκ τυ Πατερικυ, sive *ex opere* de vitis *Patrum* habentur *Gr.* in Biblioth. *Vindob.* (*Cod. Theol.* 173. *num.* 19. fol. 316.). Alter inscri-
Paradisus bitur Παραδεισος. Vitas hic quorumdam Sanctorum complectitur, quas ex *Simeonis* METAPHRASTAE scriptis excerpsit AGAPIVS Monachus *Cretensis*, & in linguam vulgarem seu *Graeco-barbaram* transtulit. Continet vitas XXIV. Sanctorum, nempe IOSAPHATI, THECLAE pro-

(3) SIBERVM carpit Emin. QVIRINVS in Epistola ad Reverendiss. D. *Renatum* l' ANEAV superiorem Generalem Congreg. S. MAVRI (*pag.* 46.). Ceterum confer BOLLANDI *Prolegom.* ad Tom. II. Januarii p. 54. & *Zachariae* GRAPII diss. *Rostochii* MDCXCVII. de *Menaeis* & *Menologiis Graecorum*.

(4) In hoc *Synaxaria* a *Menaeis* discrepare, quod omissis ceteris partibus officii ad Sanctos spectantis, solas eorum synaxes sive festivitates indicent cum brevi uniuscujusque elogio, notat * FABRICIVS ex Actis *Sanctor.* (*tom.* I. *Julii p.* 16.)

(5) *Synaxaria* plura alia vetustiora in Bib. MSS. extant CANGIO, LAMBECIO aliisque memorata, de quibus vid. * FABRIC. ad ALLATII *diss.* I. (*pag.* 68.)

protomartyris, GREGORII *Thaumaturgi*, AMBROSII &c. Prodiit hic liber *Venet.* anno MDCXLI. 4. Idem est liber, ni fallor, sed paullo auctior redditus ἐκλόγιον dictus, continens selectas XL. Sanctorum vitas ab eodem AGAPIO apud *montem Athum* Monacho, viro in scriptis tum *Graecorum*, tum *Latinorum* non inerudito, lingua vulgari ex diversis *Graecorum*, *Latinorumque* operibus editas anno MDCXLIV. 4. Exstat *Gr.* MS. tum in codice Regio, tum *Colbertino* liber LV. senum hoc titulo βίβλος τῶν ἁγίων γερόντων, ἥτις λέγεται μεγαλεῖος. Vid. *du FRESN.* in *Ind. Auct. MS.* (*col.* 31.)

XXI. Hactenus libros, qui *Graeci* officii partes sunt, percensuimus. Eos nunc memorabimus, qui plura complectuntur, ac *Latinae* Ecclesiae Breviaria imitantur. Verum antea monendus est Lector, libros hactenus enumeratos pro Ecclesiarum varietate diversos interdum fuisse; ut de *Siculis* Ecclesiis, quo tempore Graecis ritibus utebantur, ostendit *Johannes* de JOHANNE (Tract. *de divin. Siculor. offic. cap.* 9.). Jamvero ut ad libros, de quibus acturum me esse receperam, accedam, primus est Ἀνθολόγιον, quod latine dicas *Florilegium*, opus in duodecim menses divisum, quo continentur officia, quae per totum annum in Domini Nostri Jesu Christi, B. Virginis Deiparae, & reliquorum celebrium Sanctorum sollemnitatibus solent decantari, ut & communia officia in unum, pluresve prophetas, apostolos, martyres, pontifices, Confessores, & alios. Contextum est hoc opus ad modum, qui in *Menaeis* observatur, & maximam partem ex iis desumptum; in hoc vero differt, quod in *Menaeis* omnia fere Sanctorum festa sua habent quaeque officia, idest hymnos, preces, & lectiones; in hoc praecipua tantum, quandoque & nulla; ita verbi gratia a prima Septembris die usque ad septimam, nulla pro diebus festis officia reperiuntur, quae tamen in *Menaeo* satis frequentia continentur. In *Menaeis* integra festorum officia exhibentur; in *Anthologio* plura memorantur tantum, verbaque illorum initialia solummodo ponuntur. Denique *p.* 288. habentur plures orationes cuilibet sanctae & magnae hebdomadis diei convenientes, & lectiones ex Evangeliis depromptae, festo Paschali propriae. In duo volumina tribuitur. Primum continet sex menses, a prima die mensis Septembris, usque ad finem Februarii; secundum sex aestivales, a Martio scilicet ad Augustum. Vltimum in Codice *Caesareo* obtinent locum Canones aliquot *paracletici Johannis* EVCHAITENSIS. Horum unumquodque peculiarem suam habet Acrostichidem, quae itidem ut quaelibet ode nona nomine IOHANNIS insignita est. Opus immensum, novis subinde additionibus auctum. Inde in postremarum editionum titulis πλουσιώτατον dicitur, aliaque quaedam necessaria officia & interpretationes continere notatur, quae in prioribus *Anthologiis* desiderabantur. Hinc posteriorum correctorum libidinem hac in parte acrius carpit L. ALLATIVS (*p.* 85.) qui talem de hoc opere censuram fert: *Liber, ut verum fatear, lucri caussa excogitatus, fere enim nihil in eo est, si recentiora quaedam addita excipias, quae eradi tamquam noxia operae pretium fuerit, quod non in Menaeis & Paracletice, aliisque libris, & commodius, & adcuratius digestum sit*. Habetur Gr. MS. Biblioth. *Vindob.* (*Cod. Theol.* juxta LAMBEC. 305. juxta NESSEL. 146.). Suum etiam *Anthologium* habuit ALLA-

Anthologium

TIVS a se saepius citatum, nec in aliis illustrioribus *Europae* Bibliothecis deesse videtur. Editum est hoc opus *Venetiis* anno MDCXXI. deinde typis PINELLI adcurante *Theophylacto* TZANPHURNARO hieromonacho ibid. MDCXXXIX. Huic editioni subnectitur Πασχαλιον sive *Calendarium Paschale* 50. annorum, nempe ab anno MDCXLII. usque ad finem anni MDCXCII. *Anthologium* quoque excusum est MDCXCVII: in *Hungara Walachia* teste MONTFAVCON (*Diar. Ital. p.* 437.)

Anthologium novum

XXII. Habent praeterea Graeci Ανθολογιον Νεον, sive *Florilegium novum*, ex omnibus pene divinorum officiorum voluminibus, in presbyterorum, & monachorum *Graecorum* usum & sublevamen excerptum, laborem in se recipiente, idque jussu *Antonii* SANCTORII Cardinalis, nationis *Graecorum* protectoris, *Antonio* ARCVDIO *Corcyrensi*. In hoc breviario rubricae generales exhibentur, Psalterium cum canticis, horologium, officium feriale, officium Αναστασιμον, εκτενηχον *corporis Christi*, ordo defunctorum, pentecostarium, lectiones Sanctorum communium, simplicium, propriaque ipsorum synaxaria, Domini solemnitatum B. Virginis, ceterorumque insignium, tum duplicium, tum semiduplicium festorum dierum integra per annum officia, aliaque non pauca. Edidit hoc opus ARCVDIVS Rom. MDXCVIII. 4. Acrius hoc opus perstringit L. ALLATIVS (*p.* 105.) quasi in eo componendo compilator se intra Sanctorum Patrum terminos non continuisset, & plus sapere visus sit, quam ipse divinus Spiritus voluit, quum vetera immutat, integra obtruncat, perfecta immiscet, & de suo addit incompta, atque insulsa, neque cum *Graecis* ipsis communia. *Quo pacto stomachum*, inquit, *sapientibus movit, & opus alias laudabile dehonestavit.*

Horologium

XXIII. Hujus generis liber quoque est inscriptus Ωρολογιον, quo scilicet horae diurnae, & officia continentur. Praeter horas, & *mesoria*, quae singulis officiis necessario dicuntur, *Troparia*, Psalmos, preces varias, habentur in hoc opere, inquit ALLATIVS (*p.* 50.) Canon compunctivus, Canones *paracletici* in B. Virginem & Angelum Custodem, & deprecatorius in omnes Angelos, & Sanctos, officium satis amplum Sanctissimae communionis, & minutiora alia. Subjiciuntur CYRILLI *Alexandrini* oratio *de exitu animae, deque secundo Adventu*; *Cristoph. Patricii* MITILENAEI *Troparia*, προσομοια dicta, totum *Menologium*, quoad majora anni festa, ab initio Septembris, complectentia, *Paschalion* annorum 50 continens indictiones, cyclum solarem, & lunarem, θεμελιον lunae & paschata ab anno MDCXLII. usque ad annum MDCXCII. *Jonae* GIALENI *Selendromium* perpetuum; *Niceph.* PASCHALEI *de jejuniis Graecorum* tractatulos, lingua vulgari conscriptus. Prodiit hoc horologium Venet. ann. MDXXXV. MDLIV. MDLXVIII. MDCI. MDCII. MDCXXIII. MDCXXXII. MDCXLVI. MDCLII. Etiam Rom. MDCLXXXVIII. excusum est *Horologium* secundum vetustum ordinem, & *typicum* Monasterii *Cryptae Ferratae*, adjuncto *Menologio*, ut refert FABR. ad ALLAT. diss. (*p.* 67.), quae editio in Bibliotheca *Colbertina* recensetur. Tandem *comprehendens cum* Psalterio *typicon*, & extra chorum officium ad usum *Italiae* Monachorum S. BASILII M. *Romae* MDCCLXXII. Tom. II. in 8. ex Typographio de *Propaganda Fide*. Adcedit ΩΡΟΛΟΓΙΟΝ ΜΙΚΡΟΝ, seu *parvum horologium*, ex majori excer-

excerptum, & usui ordinario magis adcommodatum. De quo haec idem ALLATIVS *differt.* I. (*p.* 104.). Continet gratiarum actionem, postquam Christianus e somno surrexerit; officium media nocte & vespere, singulis diebus dici solitum; novem cantica, primam, tertiam, sextam, & nonam horas; parvum ἀπόλυτον, Exapostilaria, & ἀπολυτικια totius hebdomadis; preces in mensa; preces brevissimas dicendas singulis diei horis; Menologium brevissimum; Paschalium annorum 10. Editus est hic libellus, ut alias saepe, *Venet.* anno MDCXLII. in forma quam vocant 32.

XXIV. Prodierunt vero seorsum nonnulla *Graecorum* officia. In Bibliotheca *Colbertina* (*p.* 309.) indicatur *syntagma variorum officiorum Venetiis Graece* editum MDCXXXVI. in 4. Postea *Nicolaus* RAYAEVS in Actis Bollandianis Sanctorum *Acoluthiam officii Canonici pro Ecclesiis Graecorum in solemni commemoratione trium Doctorum* BASILII, NAZIANZENI, & CHRYSOSTOMI ex *Typico*, *Menaeis*, aliisque Ritualibus *Graecis* collegit, atque eruditissimis adnotationibus illustravit. *Officium Passionis feria VI. Parasceve Majoris hebdomadae secundum Ritum* Graecorum Latine *redditum cura & studio* Joseph. Mariae CARI *Presbyteri* (nempe THOMASII) *Romae* typis *Josephi* VANNACII MDCXCV. 8. vulgatum est. Praeterea *Romae* MDCCXXI. 4. lucem adspexit *officium quadragesimale* Graecorum *recognitum*, *& castigatum ad fidem praestantissimi Codicis* Barberini *in latinum sermonem conversum*, *atque diatribis illustratum cura & labore* Angeli Mariae QVIRINI. Monendus heic demum lector est, GRAECORVM officium, & Missale juxta illorum consuetudinem in octo partes distributum, in quo praeter *Psalterium*, *Horologium*, *Paracleticem*, *Triodium*, *Pentecostarium*, *Octoechum* Liturgias cum Epistolis, & Evangeliis, continentur Triodia S. *Johannis* STVDITAE, S. *Johannis* DAMASCENI, & *Josephi* HYMNOGRAPHI primum edita ex antiquis Codicibus *Vaticanis*, *Barberinis*, & *Cryptae Ferratae*, & octo voluminibus in 4. comprehensum ann. MDCCXXXI. *Romae* ex praelis S. C. de Propaganda Fide emersisse.

Singularia quaedam Graecorum officia

ARTICVLVS II.

Libri Orientalium.

I. Iisdem fere, quibus *Graeci*, libris ad officium recitandum *Moscovitae* utuntur, in suam ipsorum linguam translatis. Sic PSALTERIVM, & SYNAXARIVM pro totius anni mensibus *Vincentii* BOZIDAR *Graeco* ritu, charactere *Cyrilliano Venetiis* excusum fuit MDLXI. 4.; HOROLOGIVM vero, & *orationes quotidianae* ritu *Graeco*, & charactere *Cyrilliano* impressum Kioviae 8. ubi etiam editum fuit eodem ritu, & charactere officium in gratiarum actionem *Suecis ad Pultaviam* victis a PETRO I. *Moscorum* Imperatore 4. MENOLOGIVM etiam *Moscovitae* habent. POSSEVINVS in *Apparatu* (V. *Rutheni*) unum edidit; Ephemerides *Graeco-Moschas* (T. I. *Maii*) PAPEBROCHIVS dedit, de quibus tamen cum primis conferendus Cl. ASSEMANVS in *Calendariis Universae Ecclesiae*. MENOLOGIVM *Slavo-Russicum Latine* ver-

Libri Moscovitarum

versum a. MDCLXXXVIII. a. *Johanne Gabriele* Barone de SPARWENFELD, uti & SYNAXARIVM *Ruthenorum* dioecesis *Kiovensis latine* redditum a *Georgio* DAVIDE memorant BOLLANDIANI (T. I. *Junii p. CXI.* 246.). Aliud verbotenus translatum e variis MSS. excus. *Moscuae* MDCLXXIX. in eodem tomo a BOLLANDIANIS indicatur (*pag.* 135. 758.)

Armenorum II. ARMENORVM Breviarium *Massiliae* editum *Richardus* SIMON (*select. epistol. T. II. ep. XXII. pag.* 146. *seqq. & ep. XXIII. pag.* 156. *seqq.*) commemorat, atque a nonnullis, quos *Thomas* HERABIED obiecerat, erroribus vindicare studet. Habent & illi suum Menologium, sermones exhortatorios, hymnos, cantica &c. Certe in Bibliotheca *Colbertina* (*pag.* 899.) notatur *liber hymnorum, & Canticorum Armenice Amstelod.* MDCLXIV. in 8. Constantinopoli autem plures ejusmodi Libri hoc nostro saeculo prodierunt, ut SCIRRAGNVZ hoc est *Cantus & Antiphonae per annum juxta ritum Armenorum*, anno eorumdem MCLIX. Christi MDCCX.: DONAZVIZ, nempe *ordo perpetuus* juxta eorum ritum *indicans officium, cantus, lectionesque, ac Festa Sanctorum per totum annum* in 4. AISMAVVRG, seu diarium, ac lectionarium continens vitas Sanctorum, anno Armen. MCLV. Christi MDCCVI., & GIAMACHIRCH, nempe *Horologium per totum annum*, a. Armen. MDCCLVI. Christi MDCCXII. Neque omittendum Breviarium *Armenum* Ordinis Praedicatorum, quod MS. exstat *Venetiis* in ditissima PP. Dominicanorum S. IOHANNIS & PAVLLI Bibliotheca. Haec primo folio inscripta sunt, quemadmodum legere est in Catalogo Codicum *Graecorum*, & *Orientalium* ejus Bibliothecae T. XX Novae collectionis opusculorum *Venetiis* excuso MDCCLXX. pag. 232. „ Breviarium *Armenum* Sa„ cri ordinis Fratrum Praedicatorum, olim a *Bartholomaeo* PARVO „ *Bononiensi* (ejusdem Ordinis, Apostolo *Armenorum* nuncupato, Ma„ garacensi Episc. in *Armenia* majori a IOHANNE XXII. inaugurato) „ viro sanctissimo ac sapientissimo ex Breviario Dominicano in linguam „ *Armenam* translatum; qui inter priscos illos Heroes connumerari me„ rito debuit. (Diem clausit extremum a. MCCCXXXIII in Mona„ sterio de Charna in Provincia Erinchiach, nunc vulgo Alincia. De „ quo QVETIFVS, & ECHARDVS in historia Scriptorum Ord. Prae„ dic. T. I. pag. 581. ad annum MCCCXXXIII.). Nunc vero anno „ Reparationis nostrae MDCCXIV. X Mensis Octobris Nos indigni „ famuli Fr. PETRVS, & Fr. GREGORIVS *Ganuktenses* Ord. Praed. „ ex Provincia *Armenia* majori, sub Reverendiss. P. Fr. Antonio CLO„ CHE, ejusdem Ord. Generali Magistro, plurimum laboravimus su„ per hoc Breviarium; nec non cum summa diligentia residuas lectio„ nes, & vitas novorum Sanctorum juxta Breviarium latinum ejusdem „ anni e latino in *Armenum* convertimus, & noviter transcripsimus. Tan„ dem egregio munere locupletavimus, & in lucem dedimus *Venetiis* „ in Conventu nostro SS. IOHANNIS & PAVLLI MDCCXIV. 10. „ Mensis Octobris. „

III. Ad *Maronitarum* libros quod spectat, *Officium simplex septem dierum hebdomadae ad usum Ecclesiae* Maronitarum, *Chaldaice* prodiit *Romae* typis *Stephani* PAVLINI MDCXXIV. fol. & MDCXLVII. in 8. item

hoc

hoc titulo: *officium feriale juxta ritum Ecclesiae* Maronitarum INNOCENTII X. P. *M. jussu editum* MDCCXXXI. ex typographio S. Congr. de Propag. Fid in 8. (1). *Diurnale* Ecclesiae *Maronitarum Romae* excusum MDLXXXIV. 8 indicat * FABRICIVS (*T. II. Biblioth. med. & inf. latin. p.* 40. Mansianae *edit.*). Officia Sanctorum juxta ritum Ecclesiae *Maronitarum* exstant in *Marefuschiana* Bibliotheca duobus voluminibus in folio, altero, quo *pars Hyemalis* continetur, *Romae* a. MDCLVI., altero, quod partem Aestivam exhibet, a. MDCLVI typis *de Propaganda Fide* impresso. Praeterea *Romae* MDLXXXV. typis *Dominici* BASAE excusum fuit in 4. *officium defunctorum ad usum Maronitarum*.

IV. His jungendi *Syri*, qui Officium Divinum appellant *Phenkita d' Hidra*, seu *Codicem circuli*. Eorum officium *Jesujabus Abidenus* ordinasse perhibetur. Habent autem hi ceteros inter libros OCTOECHVM, seu cantus SEVERI octonis expressos, quo IACOBVS dictus Commentator, & ad Ecclesiae *Edessenae* Episcopatum a. DCLI. evectus correxisse dicitur in Codice *Syro* XV. ASSEMANI, ubi ejusdem IACOBI cantus exstant decem in Festum Palmarum. Preces *inter sessiones, & ad Matutinum* (2) ELIAS cognomine *Abu - Halim Hditbensis* tertius hujus nominis *Nestorianorum* Patriarcha composuit: eae verò a *Syris Nestorianis* ad officium nocturnum, & Matutinum inter Psalmos, Hymnosque recitantur. Exstant in Codice *Syro* Amid VIII. Nec omittendum *Breviarium Feriale* SYRIACVM Sanctorum EPHREM, & IACOBI Syrorum *juxta ritum ejusdem Nationis, quod incipit a Feria secunda usque ad Sabbatum inclusive*, additis variis hymnis, ac Benedictionibus per *Athanasium* SAPHAR *Episcopum* Mardinen. *in* Mesopotamia Asiae MDCXCVI. 4. Syrorum

V. Quinam porro in officio ab *Aethiopibus*, & *Abessinis* libri adhibeantur, facile est ex iis intelligere, quae de illorum ritibus Cardinalis BONA a duobus Presbyteris *Aethiopibus Romae* in Ecclesia S. STEPHANI degentibus accepit. Omnia officia, inquiebant illi, incipimus ab Oratione Dominica, & Angelica Salutatione: initio nocturnae precis recitamus psalmum *Venite exultemus*. Legimus prolixe sacras Scripturas, scripta vero Sanctorum Patrum numquam, nisi in hebdomada Sancta. Singulas horas ex duodecim psalmis componimus, quorum unus semper est Psalmus 50. *Miserere*. In Monasteriis, quae magnam Monachorum multitudinem continent, integrum ante prandium percurritur psalterium brevissimi temporis spatio, divisis per singulos Monachos psalmis, sive psalmorum sectionibus, quum longiores sunt. Theotochias *Copto-Arabicas* cura *Raphaelis* TVKI *Arsenoventis* Episcopi a. MDCCLXIV. in 4. *Romae* publica luce Typographium S. C. *de Propag. Fide* donavit. Hagiologium metricum *Abessinorum* citatur in Actis *Bollandianis Sanctorum* Aethiopum & Abassinorum

(1) Deprecatio, quae ex parte in hoc officio exstat, in Codice ASSEMANI *Syriaco V.* ISAACO *Magno* Presbytero *Antiocheno* tribuitur; EPHRAEMO in Codice *Nitriensi XVII. fol.* 79. Videtur tamen neutrius esse, ac potius ad BALAEVM *Syrum* pertinere.

(2) ECHELLENSIS, & HOTTINGERVS perperam interpretantur: *Orationes decisionum judiciorum & Matutini*.

rum T. I. *Junii* (*p.* 421.) & T. IV. (*p.* 73.) & T. V. (*p.* 72. 157. aliisque pluribus in locis); immo eodem Tomo I. *Junii* (*p.* 169.) Fastorum *Copticorum* fit mentio. *Abessinorum* autem ritus *Coptorum* ritibus similes esse KIRKERUS adserit in suo *Prodromo Coptico*.

ARTICVLVS III.

De libris, qui in horarum Canonicarum persolvendo penso ante introducta Breviaria Ecclesiis Occidentalibus *usui fuerunt.*

Indicantur generatim ejusmodi libri

I. ANtequam saeculo XI. Breviarium quoddam ad horas Canonicas recitandas introduceretur, multiplicia ad id adhibebantur in *Occidentalibus* Ecclesiis volumina. Nempe primo *Psalteria* cum Psalmis, & canticis in singulos hebdomadae dies distributis. Secundo *Biblia sacra* Veteris, Novique Testamenti, ex quibus *Nocturni* primi, & secundi *lectiones* sumebantur. Tertio *Homiliaria*, quae Sanctorum Patrum homilias continebant legi solitas in Dominicis, diebusque Ferialibus, ac Sanctorum festis, quae proprio Evangelio distinguebantur. Quarto *Passionaria* cum Sanctorum aut Martyrum, aut Confessorum passionibus, quae recurrente eorum memoria legebantur. Quincto *Antiphonaria* cum Antiphonis & Responsoriis. Sexto *Hymnaria* Hymnos de tempore, ac de Sanctis continentia. Septimo *Collectaria* seu Collectarum aut orationum libri; itemque *Capitulorum*, seu brevium illarum lectionum, quae in horis Canonicis leguntur. Octavo *Martyrologia*. His adde *Rubricas*, sive *ordines per anni circulum*, quibus regulae continentur diurni, nocturnique recitandi officii rationem designantes. Sed de his singulatim agendum.

Tum de singulis agitur, ac primo de Psalterio

II. A PSALTERIO igitur ut initium sumam, quamquam hoc nomine totum officium nuncupatum non semel apud Scriptores invenias, quod major ejus pars ex Psalmorum recitatione, vel cantu constabat, Psalterium tamen proprie Psalmos CL. *Davidicos* designare exploratius est, quam ut exemplis id confirmare necesse sit. Vocabatur interdum *Psalmista*. Hinc in *Leonensis* Coenobii carta a. MCCCCLXXVII. quam in historia ejus Monasterii edidi (*Lib. II. num.* 76.) *Psalmista unus vetus* memoratur. Duplicis porro latinae versionis Psalterium habemus, *veteris*, quam *Italam* appellant, a S. HIERONYMO sive DAMASI jussu, sive amicorum precibus *Romae*, sed ut ipse ait, *cursim* emendatae, & *Hieronymianae*, quam scilicet PAVLLAE, atque EVSTOCHII votis satisfacturus S. Doctor postea suscepit. Illam *Romanam* vocant, quod *Romae* praesertim in usu fuerit; hanc *Gallicanam*, quod hujus versionis Psalterium in *Gallias*, finitimasque *Germaniae* Ecclesias inductum fuerit, atque hinc ad alias etiam *Italiae* Ecclesias propagatum. Primae tamen, seu *Romanae* versionis Psalterium ad S. PII. V. tempora in omnibus urbis, ac suburbicaris intra XL. ab urbe lapidem constitutis Ecclesiis retentum est; ab eo autem Pontifice vulgatae editionis, quae ad *Hieronymianam*, seu *Gallicanam* interpretationem maxime accedit, Psalterium praescriptum, *Romae* in sola Vaticana S. PETRI Ecclesia,

sia, in reliqua *Italia* apud *Mediolanenses*, atque in *Veneta* S. MARCI Basilica, in *Hispaniis* apud *Mozarabes* veteris *Romani Psalterii* usu servatos *Piani* Psalterii (sic enim nostrum Psalterium appellare liceat) neque MS. exempla, neque editiones vacat referre. Addam solum, quae ex Actis Capituli *Aquilejensis* profert Cl. P. de RUBEIS *in cit. diss. de sacr. Forojul. Ritib.* (*cap. XIV. p.* 258.) quum ex illis a. saltem MCCCCXCV. Psalterii *Gallicani*, seu fere nostri *Piani* usum apud *Aquilejenses* constet obtinuisse. „ Die III. Maij MCCCCXCV. Praeterea adtendentes praefati Domini antiquitatem librum *Psalterii* Chori sanctae *Aquilejensis* „ Ecclesiae; & cupientes omni ex parte ornare & venustare eamdem „ Ecclesiam Sanctam, ad honorem Dei omnipotentis & Beatae MARIAE „ & Sanctorum HERMACHORAE, & FORTUNATI decreverunt, „ scribi debere libros duos de novo *Psalterii* pro suprascripto choro juxta ritum, & consuetudinem, sive correctionem *Psalterii Gallici*, & „ ordinationem suprascriptae sanctae *Aquilejensis* Ecclesiae, per me Presbyterum FOCAM, Cancellarium praefatorum Dominorum. Et commiserunt mihi, ut cum pecuniis introituum Praebendae Luminariae „ Ecclesiae antedictae per me eidem debitis, membranas pro dictis „ libris scribendis emerem. „ Ad *Italae* editionis, seu *Romanae* editionis exempla quod adtinet, „ in Archivio, *ut* MERATUS *refert ad* GAVANTUM (*T. II. sect. V. cap. VIII. n.* 4. *pag.* 117. *Ven. edit.*) Canonicorum Basilicae *Liberianae* Sanctae MARIAE *ad Praesepe*, exstat „ Psalterium *Romanae* editionis hac inscriptione praenotatum: *Ad honorem omnipotentis Dei, & gloriosissimae Virginis* MARIAE *Matris ejus* „ *incipit Psalterium ad usum Venerabilium Dominorum Canonicorum Venerabilis Basilicae & Ecclesiae Sanctae* MARIAE *Majoris de Urbe, secundum* „ *consuetudinem Clericorum* Romanae *Urbis, ejusque districtus* &c. Quodque „ Psalterium scriptum & illuminatum fuit sumptibus, & expensis nobilissimae Dominae, donnae *Caredonnae* de ANNIBALIS de urbe, „ tempore Archipresbyteratus Reverendissimi Domini, Domini *Guilielmi* de EUSTOUTEVILLA Episcopi *Ostiensis* Cardinalis *Rothomagensis*, ac SS. Domini nostri SIXTI PP. IV. Camerarii dignissimi, sub „ anno Domini SIXTI PP. anno vero ejus nono. „ CALMETUS vero de ejus editionibus ita disputat in dissertatione *in textum & versiones Psalmorum*. „ Unam adornavit *Jacobus* FABER *Stapulensis* an. MDVIII. „ in Abbatia S. GERMANI *Pratensis*. Altera *Mediolani* prodiit an. „ MDLV., altera *Romae* MDCLXIII., nequid illam memorem, quae „ in Textu Septuaginta *Parisiis* anno MDCXXVIII. excuso ad *Romanae* editionis normam legitur. MSS. etiam plura supersunt. Porro „ exemplaria ista omnia frequenter discrepant inter se, quemadmodum „ etiam variare deprehenduntur sententiae ex eodem Psalterio petitae, „ quas in nostris Antiphonis, & Responsoriis legas. Cujus discriminis in caussa fuisse judico exemplarium discrepantiam, quae „ varia erat in variis Ecclesiis; *Mediolani* etenim aliud legebatur, ac „ *Romae*, ac post S. HIERONYMUM erant pariter, qui plures, erant „ qui minori numero ex ejus correctionibus servassent. Heic vetus *Italica* versio fere intacta, illic minus pura manebat, quemadmodum in „ opere, cujus correctio singulis permitteretur, contingere potuisse faci-

„ le intelligimus. „ Sed his editionibus aliae sunt addendae, omissis tamen MARTIANAEI, & VALLARSII, a quibus cum *Hieronymianis* operibus & hoc Psalterium adcepimus, curis, ac laboribus. Nempe *Psalterium* Romanum ad *usum Cleri Basilicae* VATICANAE *ad vetustissima exemplaria recognitum* cum *Marii* ALTERII praefatione prodiit *Romae* ex typogr. Camerae Apostolicae MDCXIX 4. Anno vero MDCLXXXIII. THOMASIVS ibidem, typis TINASII utriusque Psalterii codices tam *Romani* veteris, quam *Gallicani* cum exactissimis exemplaribus collatos in lucem emisit, praemissa juxta morem suum eruditissima Praefatione. Denuo hoc Psalterium cum pluribus MSS. Codicibus summa fide, ac diligentia comparatum evulgavit CL. vir *Josephus* BLANCHINIVS primum a. MDCCXXXV. (*T. IV.* Anastasii *Proleg. pag* 85.) deinde a. MDCCXLI. in nova, quam susceperat, *Thomasianorum* operum editione (*T. I.*). Tandem illud ex vetustissimo *Sangermanensi* Codice a. MDCCLI. edidit *Petrus* SABATIER (*T. II. p. I. Bibliorum* Italae *versionis*), quem tamen nec *Thomasianae* antiquioris, nec *Blanchinianae* editionis ullam fecisse mentionem una mecum docti quique viri mirabuntur. Antequam de Psalterio dicendi finem facio, quid sit BREVIARIVM *Psalterii*, explicabo. Compendium quoddam est precum in Psalmis contentarum a BEDA elucubratum, etsi HIERONYMO illud nonnulli Codices adjudicant. Editum fuit a THOMASIO *Romae* an. MDCLXXXIV. legiturque nunc *Tom. III. oper.* (*pag.* 576.) & Tom. VII. (*pag.* 282.) cum Italica ejusdem THOMASII interpretatione. Simile aliud est, quod idem THOMASIVS *Italice* reddidit, & eodem *Tom.* VII. (*pag.* 314.) extat.

Breviarium Psalterii

Biblia

III. De Bibliis differendi locus heic non est. Vt alii Auctores (1) deessent, P. LE LONG. consuli poterit *Bibliotheca sacra* edit. Paris. MDCCXXIII. fol. Satis sit sacrae Scripturae distributionem per anni circulum, quam Codex XIII. saeculi inscriptus *Rubrica* &c. apud Canonicos *Forojulienses* exhibet, adferre: eam recitat P. de RVBEIS (p 442).
„ Incipit Rubrica Historiarum. Et primo de *Adventu Domini* usque ad
„ *Nativitatem Domini*, legitur *de libro Isajae*: & terminatur, *haec dicit*
„ *Dominus Deus*, *ecce ego veniam*, *& salvabo vos*. Post octavam *Epiphaniae*
„ usque ad *Septuagesimam*, legitur *Epistola* PAVLLI *ad Romanos*: &
„ terminatur cum *Tu autem*. Dominica *Septuagesimae* usque ad *Quinquagesimam*,
„ legitur *in principio creavit*: & terminatur cum *Tu autem*.
„ Dominica *Quinquagesimae* usque ad Dominicam *Quadragesimae*, legi-
„ tur *Noe vero*: & terminatur, ut supra. Dominica prima *Quadragesi-*
„ *mae* legitur, *Dixit autem dominus ad Abraham*. Dominica secunda *Qua-*
„ *dragesimae* legitur, *Senuit autem Isaac*. Dominica tertia *Quadragesimae*
„ legitur, *Joseph. cum sedecim esset annorum*. Dominica quarta *Quadrage-*
„ *simae* legitur de libro *Exodi*, scilicet *Haec sunt nomina*. Dominica de
„ *Passione* legitur de libro *Ieremiae*, usque ad quartam feriam post Domi-

(1) Cujusmodi sunt * *Petrus* TERPAGRIUS in *prodromo Bibliothecae sacrae*, Hafniae MDCLXXX. 8. *Richardus* SIMON in *disquisitionibus Biblicis* Londini MDCLXXXIV. 4. * *Christianus Fridericus* BOERNERVS in LE LONG *Bibliotheca sacra* edit anni MDCCIX. *Lipsiae* cum multis adcessionibus eodem anno recusa.

„ minicam *Palmarum*: & terminatur cum *Haec dicit Dominus Deus, convertimini ad me, & salvi eritis*. Post Pascha *Annotinum* usque ad Do„ minicam secundam post octavam Resurrectionis, legitur de *Apocaly*„ *psi*. Dominica secunda post octavam Resurrectionis usque ad quartam „ Dominicam exclusive legitur de *Epistola Jacobi*. Post octavam Ascen„ sionis usque ad Pentecostem legitur *de Actibus Apostolorum*. Post octa„ vam *Trinitatis* usque ad proximam Dominicam Kalendarum Augusti le„ gitur *de libris Regum*: & primo legatur, *Fuit vir*. Dominica proxima „ Kalendarum Augusti usque ad proximam Dominicam Kal. Septem„ bris, legitur *de Libro Salomonis*. Dominica proxima Kal. Septembris „ usque ad proximam Dominicam Kal. Octobris legitur de infrascriptis „ historiis, videlicet *de historia Job*, & legitur per duas hebdomades: „ *de historia Tobiae, de libro Judith, de libro Esther*. Dominica proxima „ Kal. octobris usque ad proximam Dominicam Kal. Novembris legitur „ *de Maccabaeis*. Dominica proxima Kal. Novembris usque ad Dominicam „ de Adventu legitur *de Prophetis*; & primo *de libro Ezechielis* per duas heb„ domadas, & terminatur cum *Haec dicit Dominus Deus, convertimini ad me, „ & salvi eritis*. De *libro Danielis* legitur per unam hebdomadam, & ter„ minatur cum *Tu autem Domine*. De *aliis Prophetis* legitur usque ad Do„ minicam *Adventus*, & terminantur cum *Haec dicit Dominus Deus*. „ Hanc antiquitus ipsissimam distributionem librorum veteris, ac Novi Testamenti servatam fuisse docet ordo vetustissimus *Veronensis*. Eamdem indicat *Micrologus* in Breviarium GREGORII VII.

IV. Ad Homiliaria ut progrediar; HOMILIARIVM, & ut vocatur in antiquo *Brevi recordationis de Thesauro Ecclesiae* S. ZENONIS a me edito (*Biblioth.* Pistor. *p.* 151.) *Bibliotheca Omeliaris* liber est homilias in Evangelia complectens. PAVLLVS diaconus CAROLI M. jussu homiliarium quoddam confecit. Karolus *Imperator*, inquit ALBERICVS *trium fontium* Monachus *ad An. DCCCVII.* (*T. II. accession. historic.* LEIBNITII *p.* 152.) *per manus* PAVLLI *Diaconi decerpens optima quaeque de scriptis Catholicorum Patrum, Lectiones unicuique festivitati convenientes* per circulum anni in Ecclesia legendas *compilari fecit*. Epistola CAROLI M. id jubentis pridem impressa typis fuit, iterum tamen a MABILLONIO in suis *Analectis* vulgata. Munere imposito functus est PAVLLVS, confecitque opus injunctum in duo tributum volumina. Codex, quem vidit, lustravitque vir doctissimus laudatus, hanc praefert inscriptionem: *Opus praeclarum omnium Homeliarum & Postillarum Venerabilium ac egregiorum Doctorum* GREGORII, AVGVSTINI, HIERONIMI, AMBROSII, BEDAE, HERICI, LEONIS MAXIMI, IOHANNIS *Episcopi, atque* ORIGENIS, *integraliter de Tempore, & de Sanctis per totius anni circulum, cum quibusdam eorum sparsis interpositis sermonibus, hinc inde suis locis collectis, & coaptatis temporibus in partem Hiemalem, ac aestivalem: incipit feliciter*. Homilias HERICII, Monachi nempe *Antissiodorensis*, quem post obitum PAVLLI floruisse constat sub *Carolo* CALVO Imp., insertas genuino PAVLLI operi a posteris admonet MABILLONIVS. Lucem vidit typorum beneficio *Paullinum opus Spirae apud Petrum* DRACH *Iuniorem* Anno MCCCCLXXXII. & *Coloniae* apud *Matth.* CHOLINVM MDLVII. Confer. * FABRICIVM Homiliaria

Bibl. med. & *inf. lat. T. V. p.* 210. *seq.* Viri Cll. *Edmundus* MARTENE, & *Ursinus* DVRANDVS in *Itinerario Litterario*, quod a. MDCCXVII. vulgarunt, homiliarium quodpiam in Bibliotheca *Antissiodorensi* se invenisse referunt (*p.* 56.), CAROLI M. jussu digestum, atque EBRARDI nomine praenotatum. Nempe hoc ibi octastichon legere est:

Obtulit hunc Librum Domino, Germane, *tibique*
EBRARDVS *supplex; supplicis esto memor.*
Auferat hoc nullus, cujus praecordia Christus
possidet, iratum ne patiatur eum.
Quin etiam fratris munus votumque probando
insistet parili quidquid amore valet.
Nam petit in coetu fratrum solemniter illum
ad Laudem Domini nocte dieque legi.

* FABRICIO autem facile adsentior (*T. V. Bibl. Med.* & *Inf. Lat. p.* 211.), EBRARDVM non fuisse hujus homiliarii collectorem; sed PAVLLINI potius esse opus forsassis ab *Ebrardo* Librario descriptum, vel etiam, ut equidem verosimilius ipse arbitror, ex veteri more ab eo Ecclesiae *Antissiodorensi* oblatum. Ceterum plura ejusmodi homiliaria pro Ecclesiarum diversitate varia latent in *Laurentiana* Bibliotheca *Florentiae*. *Pistorii* quoque in Canonicorum Archivo aliqua exstant, quae recensui in eadem Bibliotheca *Pistoriensi* (pag. 21.) ut *Vallicellanam*, aliasque *Romanas* Bibliothecas, cum primis vero *Vaticanam* harum antiquitatum Thesaurum omittam. Vnum tantummodo liceat mihi Homiliarium indicare, quod in ditissima praestantissimi Cardinalis Francisci Xaverii ZELADAE Bibliotheca exstare novi. *Paullino* illud vetustius esse conjicit eruditissimus editor S. Brunonis Astensis in IV. Evangelia (*Praef. p. XXII.*) quumque in eo non paucae Patrum homiliae ἀνέκδοται delitescant, illud amplissimus Cardinalis pro suo locupletandae litterariae Reipublicae studio exscribi curat, ut tandem in lucem edatur. SERMONARIVS, si quid video idem est, quod *homiliarium*. Occurrit autem id nominis in indicato *B evi Reco dationis de Thesauro Ecclesiae Sancti* ZENONIS, quod XII. saeculo perscriptum fuit. In catalogo autem omnium, quae THEOBALDVS Abbas *fecerat, aut compraraverat ad reparationem, & ornamentum Monasterii* S. LIBERATORIS *in Comitatu Theatino* MXIX. apud MVRATORIVM (*T. IV. Antiq. Italic. col.* 769.) legitur *Omilia, Pascbale unum usque in adventum Domini divisa in duo volumina .... Omilia de circuitu anni una Omilia Quadragesimali*: quo barbaro nomine homiliarium designari vides.

Passionarla V. PASSIONARIVM, quod & PASSIONALE, PASSIONALIS, liber est res a Sanctis, praesertim Martyribus, gestas continens, seu ut in indiculo Monasterii *Pisani* sub annum MXLVIII. conscripto apud MVRATORIVM (*T. IV. Ant. Italic. col.* 789.) legitur, ubi sunt *omnes Passiones Ecclesiasticae*. Qua in re a FERREOLO *Vcetiensi* Antistite (*Regul.* 1. 118.) haec constituta reperimus: *Gesta Martyrum, idest Passiones Sanctorum Fidelium, quae quorumdam compagmata studio, & sermone digesta sunt, tempore, quo nobis diem migrationis eorum anni meta cursu sui legibus repraesentat, recenseri in Oratorio audientibus cunctis omnino decernimus*. Bibliothecae *Florentinae*, ac *Laurentianae* praesertim plures ejusmodi Codices servant. In principis quoque *Fauensis* templi secretiore archi-

archivo unum extat satis vetustum. Vnum multo recentius, quod apud *Pistorienses* Canonicos inspexi, vide *Biblioth. Pistoriens.* (*pag.* 20.). Canonicus *Iohannes de* JOHANNE *de divin.* Siculor. *offic.* (p. 144.) duplicem memorat *Passionarium* membranaceum in Sacrario MESSANENSIS Ecclesiae reconditum, alterum satis pulcrum in *fol.*, alterum antiquissimum in 4. Passionaria, quae in Canonicorum *Forojuliensium* Archivo visuntur, ita describit laudatus P. de RVBEIS p. 434. „ I. Cartaceum in fol. „ maj. in quo *legenda Sanctorum de mense Ianuario, Februario, Martio.* „ His adeedunt *Lamentationes, & lectiones in Coena Domini, in Parasce-* „ *ve, & Sabbato Sancto.* 2. Cartaceum eadem forma: ubi *legendae San-* „ *ctorum per mensem Aprilis, Maij, Octobris, Novembris, Decembris.* 3. „ Cartaceum ejusdem formae cum *Legendis Iunii, Iulii, Augusti, Septem-* „ *bris.* Alia ibidem numeravimus volumina XII. membranacea, in fo- „ lio majori & minori, & in forma quarti, quae continent Martyrum „ Passiones & Acta Sanctorum.„

VI. Multa de Antiphonariis superiore capite (*artic. IV. §. I.*) diximus, quae recoli heic possunt; quamquam ibi de Antiphonariis ad Missam loquuti simus; heic de libro modulationis, quo Ecclesiae utebantur in canendis ad divina officia persolvenda Antiphonis, agamus. Hunc Librum indicat ordo *Romanus* 1. Ubi de officiis tenebrarum: *Et more solito* Deus in adjutorium meum *non dicant, nec* Gloriam, *nec Invitatorium, sed Cantor incipit in Psalmis Antiphonam, sicut in Antiphonario continetur.* *Josephus Maria* CARVS, seu THOMASIVS *Romae* typis *Josephi* VANNACII MDCLXXXVI. edidit *Responsorialia*, & *Antiphonaria Rom. Ecclesiae* (de quibus heic sermo est, Antiphonarium enim ad Missam spectans postea a. MDCXCI. vulgavit cum antiquis Libris Missarum, ut citato loco vidimus). *Accedit appendix varia continens monumenta vetera ad Antiphonas, Responsoria, Ecclesiasticosque cursus pertinentia.* Cave autem credas, purum putum S. GREGORII M. opus id esse. Nam ut idem THOMASIVS animadvertit, *beato* quidem GREGORIO olim fuerat illud coactum, sed in codice, quo ad editionem usus est vir Cl. *nonnullis postea accretionibus, ac demptionibus aliquantulum immutatum, ad ritumque Monasticum ex parte accommodatam fuit.* Ad saeculum decimum referri hunc posse, vel undecimum, adnotat ille in Praefatione. Vetustissimus non absimilis codex prostat typis editus a Monachis Sancti MAVRI Tomo III. Operum S. GREGORII: in quo *exstare omnino*, inquiunt, *veterem divini officii celebrandi ritum in Ecclesia* Romana *observatum ex priorum Summorum Pontificum, maxime* vero *sancti* GREGORII *praescripto exhiberi*, Gallicanae *cujusdam Ecclesiae usui accommodatum*. Invectas hujusmodi interpolationes jam aevo suo memorat AMALARIVS *de ordine Antiphonarii* (in *Prologo*). In *Pistoriensium* Canonicorum Archivo tres Antiphonariorum codices vidi, quos (*Biblioth. Pistor. pag.* 21.) indicavi. Neque illud omittam, quod *Johannes de* IOHANNE nos doceat (p. 100.) exstare *Panormi* in Bibliotheca Congregationis *Oratorii* Manuale Psalmorum, & ANTIPHONARVM membranaceum in 8. *ad usum Monasterii* S. Mariae Magdalenae *Civitatis* Coriglionis, quod anno MCCCCXLIII. *Presbyter* Amatus de Fucarino ad *petitionem Ven. Abbatissae* composuit.

Antiphonaria, & Responsoriales Libri

VII. HYMNARIVS Liber est Hymnorum, ut videre est apud GEN- Hymnaria

GENNADIVM in Catalogo *Virorum illustrium* (*cap XLVIII.*) *Imnaria duo tabula Teubaldi* apud TVRRIGIVM (*Crypt. Vatic. P.II. cap.* 8.) ; *Hymnarium* vero *unum* Catalogus THEOBALDI Abbatis apud MVRATORIVM (*T. IV. ant. Italic. col.* 769.) memorat. Hujusmodi liber praenotatus *Liber Ymnorum per totius anni circulum* in membraneo codice exstat apud Canonicos *Pistorienses*. Vetus *hymnarium* diligenter ex MSS. Codd. eruit, ediditque numquam satis laudandus THOMASIVS *Romae* MDCLXXXIII.: exstat T. II. *oper. Thomas.* (*p.* 351. *sqq.*). „ Alium pariter, *inquit doctus* MERATVS (*in* GAVANT *T. II. Ven. edit. p.* 105.), „ hymnorum librum edidit *Carolus* GVYETVS, qui reperitur in calce „ praeclarissimi operis inscripti: *Heortologia, seu de Festis propriis Sanctorum*. In eo hymnario collegit omnes quotquot ex variis *Galliae* Breviariis, Sanctorumve propriis reperire potuit hymnos, eosque triplici serie disposuit, ut primum descripti habeantur, qui pertinent ad officium de tempore, deinde qui de Sanctis communi ubique locorum usu cultis, tum denique alii singularis cujusque Ecclesiae propriis, eosque ita dispositos evulgavit. Cuilibet Hymno ab VRBANO VIII. emendato praefixit ejusdem hymni initium, quale erat ante emendationem, ut cui libuerit, in promptu sit utrumque comparare: indicavit veterum testimonia, ex quibus rescitur verus aliquorum hymnorum Auctor, & addidit *Radulphi* TVNGRENSIS, *Dionysii* CARTHVSIANI, & CLICTHOVAEI nomina, quando in eorum serie, aut Commentariis habetur ille hymnus, quem exhibet. Denique citat Breviaria, seu dioeceses, aut Ecclesias, apud quas praedicti hymni sunt in usu. Aliam hymnorum collectionem juxta veram metri, & latinitatis normam ediderat olim *Romae Zacharias* FERRERIVS, adprobatam, ut ait, a CLEMENTE VII. ut ex Brevi ejusdem Pontificis operi praefixo adparet; sed nemo, quod sciam, ea facultate usus est. Hymnarium *Monasticum ad usum Congregationis Monachorum* SICVLORVM *Regularis observantiae* S. BENEDICTI editum *Venetiis* fuit a. MDXXXV., iterumque MDLXXI. Hymnos, & Preces *latinae* Ecclesiae collegit etiam *Georgius* CASSANDER, quae una cum ejusdem in hymnos notis, tum seorsum *Coloniae* MDLVI. tum inter ejus opera *Parisiis* MDCXVI. excusa leguntur. Post ipsum *Elias* EHINGERVS Hymnos Ecclesiasticos HILARII, AMBROSII, AVGVSTINI, GREGORII Magni, THEODVLPHI, FVLBERTI, aliorumque *Francofurti* in lucem emisit anno MDLXXVIII. „ Sed ne vetera tantummodo adtingamus, VRBANI VIII. jussu, & sapientia quum correcti fuissent Hymni in Breviario *Romano* servati (1), sin-

(1) Praestat heic audire MERATVM (l. c. p. 106.) „ *Ad praefatos* Hymnos recitandos, & corrigendos adhibuit praefatus Pontifex tres lectissimos viros, ac politiorum litterarum bene peritos, & hi fuerunt *Famianus* STRADA, *Tarquinius* GALLVCIVS, & *Hieronymus* PETRVCCIVS; quorum laborem magni omnino faciendum esse, adstruit clarissimus testis *Theophilus* RAYNAVDVS (*T. XI. punct.* 1. *pag.* 12.). Hanc VRBANI VIII. correctionem commendat pariter *Carolus* GVYETVS (*lib.* 3. *capit.* 5. *quaest.* 2.), & adserit, quod qui „ pla-

non solum in Breviaria deinceps ad eam emendationem relati sunt, sed singulari libro editi *Romae* typis *Vaticanis* MDCXXIX. 4. Titulus libri hic est: *Hymni Breviarii* Romani *SS. D.* VRBANI VIII. *jussu*, *& S. R. C. approbatione emendati*. *Martinus* tamen CLAIRE' *hymnos Ecclesiasticos novo cultu adornatos* proposuit *Parisiis* MDCLXXIII. eo doctorum hominum plausu, ut a. MDCLXXX. tertia ibidem editio curata fuerit.

VIII. COLLECTANEVM, & COLLECTARIVM liber est, qui collectas ad quaevis officia dicenda continet. *Collectae* autem orationes dicuntur, appellatae, vel quod Sacerdos, ut *Micrologus* ait (*de obser. vat. Eccles. Cap. III.*) *ad Dominum omnium petitiones ea oratione colligat, atque concludat*, vel quod *ex auctoritate divinarum Scripturarum sint collectae*, quemadmodum ALCVINO placuit (in lib. *de divin. offic.*). *Collectaneus* masculino quoque genere apud CANGIVM occurrit. In *Panormitanae* principis Ecclesiae Thesauro exstat *Collectarium* (membranaceum in fol.) *secundum consuetudinem Majoris* Panormitanae *Ecclesiae tam diebus Ferialibus, quam Festivis*. Item in indice librorum Monasterii Benedictinorum S. MARTINI p. 47. *liber* COLLECTARIVS *totius anni Dominicalis*, & *Sanctorum*. In Bibliotheca quoque *Benedictinorum Coloniensium* ad S. PANTALEONEM adservatur pervetustus liber, cui titulus rubeis auroque illitis litteris est: *In Christi nomine incipit* COLLECTARIVS *compendiose digestus cum Capitulis per singulas horas congrue dicendis totius anni circulo immutabili divinitatis lege volvendo*. Ex hoc enimvero Codice collectas antiquas, *quae non exstant in Breviariis & Missalibus passim*, selegit SCHVLTINGIVS, ediditque (*T. III. Biblioth. Eccles. Part. II. p.* 227. *seqq.*). Vetus *orationale* etiam THOMASIVS vulgavit. Collectanea

VIII. MARTYROLOGIVM libellum designat, in quo Sanctorum nomina, eorumque acta brevi sermone indicantur. Plura habemus Martyrologia. *Hieronymianum*, quod ajunt, S. HIERONYMO tributum, *Adonianum* a ROSVVEIDO primum, a *Dominico* GEORGIO deinde vulgatum, *Vsuardinum*, BEDAE, FLORI, RHABANI, NOTKERI, WANDELBERTI, aliaque, quae Cl. Comes *Fridericus* ALTHANVS diligenter percensuit in *Indice Martyrologico*, quem dissertationi de *Calendariis in genere, & speciatim de Calendario Ecclesiastico* (*p.* 336. *seqq.*) subjunxit. Nobis unum ROMANVM commemorandum. Ac *Romanum* quoddam Martyrologium ab antiquissimis retro temporibus exstitisse (quod tamen VALESIVS negavit) tam est certum, quam quod certissimum. Diserta sunt S. GREGORII M. verba in epistola ad EVLOGIVM *Alexandrinum* (*ep. XXIX. lib. VII. Ind. I.*) „ Nos, inquit, pene om„ nium martyrum, distinctis per dies singulos passionibus, collecta in uno Martyrologia

---

„ plane emendationem respuunt, qui„ buscumque ducti rationibus, pa„ rum se Ecclesiae decorem diligere „ probant. *Henricus* tamen VALE„ SIVS acerrimam censuram ferre „ ausus fuit contra praefatam Hym„ norum emendationem, eosque ma„ le compositos, atque adversus com„ munem hominum sensum, depra„ vatos existimat; sed hujusce Au„ ctoris censurae nimis severae au„ rem praestare non possumus.

„ uno codice habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione „ Missarum solemnia agimus, non tamen eodem volumine, quis quali- „ ter sit passus indicatur; sed tantum locus & dies passionis ponitur. „ Unde fit, ut multi ex diversis terris atque Provinciis per dies, ut „ praedixi, singulos cognoscantur martyrio coronati. „ Nec praetereundus Canon XIII. Concilii *Clovesboviensis* anno DCCLVII. celebrati: *ut per gyrum totius anni Natalitia Sanctorum una eademque die juxta Martyrologium ejusdem Romanae Ecclesiae cum sua sibi convenienti psalmodia, seu cantilena venerentur*. Cujusmodi illud fuerit, num *Hieronymianum*, quod post DACHERIVM vulgavit, illustravitque *Franciscus Maria* FLORENTINIVS *Lucae* MDCLXVIII., num quod *Romani Parvi* nomine *Heribertus* ROSWEIDVS *Adoniano* Martyrologio, *Antuerpiae* MDCXIII. praemisit, non est hujus loci differere. Conferri interea poterunt, quae de hoc argumento copiose disputavit *Iohannes Baptista* SOLLERIVS in luculenta ad VSVARDVM praefatione. Hoc exploratum, paullatim *Romanos* quoque VSVARDI Martyrologium amplexos fuisse, *excepta tamen Vaticana Basilica*, quae ut ait Eminentiss. LAMBERTINVS (*de Servor. Dei Beatif. & Beat. Canon. lib. IV. P. II. cap. 17.*) *suum quoddam habebat Martyrologium, quod hodie etiam in Archivio Capituli conservatur*. Saepius prodierat Martyrologium *secundum morem* Romanae *Curiae*, nempe *accuratissime emendatum per Mag* Belinum DE PADVA *Ordinis Fratrum Eremitarum* S. AVGVSTINI *Venetiis arte & impensis Lucae Antonii* de GIVNTA Florentini *anno Incarnationis* Domini MDIX. IV. Kal. Julias, ibid. MDXVIII. *Parisiis* MDXXV. & MDXXXVI. 4. typis MARNEF; recognitum a *Francisco* MAVROLYCO Abbate *Messanensi*, qui *M. Antonio* S. R. E. Cardinali AMVLIO illud inscripsit, *Venetiis* MDLXVIII. 4. & MDLXX. 12. a Fr. *Petro* MORSELIN Ordinis *Minorum Parisiis*, a *Petro* GELASINIO notis illustratum *Mediolani* MDLXXVII. & *Venetiis* anno insequente MDLXXVIII. 4. Bis etiam *Romae* prodierat, quum tandem GREGORII XIII. jussu emendatum, tertio *Romanis* typis a. MDLXXXIV. vulgatum fuit. *Monendum*, inquit BARONIVS (*Praef. ad Rom. Mart. cap. 8.*), *Martyrologii triplicem hactenus in Urbe esse factam editionem, ejusque primam & secundam esse mendosam, nec satis dignam, quae iterum praelo tradatur: quod cujus culpa acciderit, libentius silentio praeterimus. Tertia editio purior est, atque sincerior facta, anno Domini MDLXXXIV. illi enim tantum ut legitimae, atque germanae accesserunt litterae Apostolicae datae die 14. Ianuarii eodem anno*. Quae quidem Romana editio anno MDLXXXIV. *Venetiis* apud IVNTAS a' autem MDLXXXVI. *Antuerpiae* refecta est in 8. At ipso hoc anno MDLXXXVI. exiit *Romae* ex typographio Dominici BASAE insigne opus SIXTO V. dicatum, *Martyrologium*, inquam, Romanum *ad novam Kalendarii rationem, & Ecclesiasticae historiae veritatem restitutum* GREGORII XIII. *jussu editum. Accesserunt notationes, & tractatio de Martyrologio* Romano *auctore* Caesare BARONIO *fol. Venetiis* sequente anno recusum opus in 4. A. MDLXXXVIII. secunda Martyrologii editio a BARONIO curata est, atque hanc expresserunt *Antuerpienses* MDLXXXIX. fol. & *Veneti* MDXCVIII. 4. Hae *Baroniani* Martyrologii editiones inter rariores libros a VOGTIO, FREYTAGIO, CLEMENT,

MENT, aliisque recensentur. *Caussa est*, inquit WALCHIUS (*Bibl. Theol. T. III. p.* 728.), *quia in illis verba habentur, quibus* BARONIUS GALESINIUM *sequutus*, (XXIV. Januarii) XYNORIDEM *martyribus adnumeravit, in ceteris autem deleta sunt. Quum enim* BARONIUS *ab amicis erroris hujus non levioris admonitus esset, emendavit illum, ac curam suam ad id adhibuit, ut priores editiones, in quibus Martyr* XYNORIS *conspiciendam se praebet, supprimerentur*. Expuncta enimvero a BARONIO XYNORIDES est in tertia editione, quam typi *Vaticani* a. MDXCVIII. protulerunt in fol. Hanc aliae plures sequutae sunt, *Veneta* MDCII. 4. *Coloniensis* MDCIII. 4. (3), *Veneta* MDCV. apud *Hieronymum* POLUM, *Parisiensis* MDCIX. *Antuerpiensis* MDCXIII. fol. *Parisiensis* eodem anno, *Romana* typis Vaticanis MDCXXX. fol. (quae editio absoluta fuit illorum adcessione Beatorum virorum, qui nuper auctoritate Sedis Apostolicae publica veneratione digni habiti fuerant; tum etiam emendationibus ac notis expolita, quas partim idem BARONIUS reliquerat in adversariis, partim aliorum diligens excogitavit industria). Martyrologium URBANI VIII. auctoritate recognitum lucem quoque adspexit *Romae* MDCXXXII. 4. ex typographia *Vaticana*, & cum adnotationibus Sanctorum *Belgii*, edente *Balduino* WILLOT *Montibus* MDCXLI., *Parisiis* cum *Augustini* LUBINI notis Geographicis, tabulis & indicibus MDCLXI., iterumque MDCLXXIX. CLEMENTIS X. auctoritate recognitum, *Venetiis* MDCLXXIII. apud GUERILLOS 4. Adcessit huic editioni eorum memoria, qui a summis Pontificibus usque ad eumdemmet CLEMENTEM X. in Sanctorum numerum relati sunt. *Romae* quoque sub INNOCENTIO XI. excusum fuit a. MDLXXXI. typis *Reverendae Camerae*; tum *Beneventi* MDCCXVI. cum *Francisci Mariae* D'ASTE Archiep. *Hydruntini* disceptationibus Chronologico-Geographicis fol. Tandem, ne longior sim, *Romae* an. MDCCXLVIII. exiit *Martyrologium Romanum* GREGORII XIII. *jussu editum* URBANI *VIII. &* CLEMENTIS X. *auctoritate editio novissima a Sanctissimo Domino Nostro* BENEDICTO *XIV.* P. M. *aucta & castigata, in qua nonnulla Sanctorum nomina in praeteritis editionibus omissa supplentur, alia item Sanctorum, & Beatorum nomina ex integro adduntur*; juxta quod exemplar deinde *Coloniae* MDCCLI. 4. *Venetiis* & alibi impressum fuit. In omnes fere linguas translatum fuit *Romanum* Martyrologium, ut videre est apud *Joh. Albertum* FABRICIUM in *Salutari luce Evangelii* (*pag.* 217.) quem fere describunt ALTHANUS, & WALCHIUS (l. c. p. 729.) De *Italicis* tantum dicam. PAITONUS in Bibliotheca Auctorum veterum *Graecorum* & *Latinorum* Italice *redditorum* (*T. V. p.* 198.) *Venetiis* ex *Bernardini* IUNCTAE typographio a. MDLXXXV. 4. & iterum MDLXXVI. Martyrologium *Italico* idiomate prodiisse narrat hoc titulo: *Martirologio* Romano *riordinato secondo l'uso del Calendario* Gregoriano, *o sia le vite di tutti i Santi brevemente descritte per tutti i giorni dell' anno, tradotto da* Girolamo BARDI *dalla lingua latina nella Vol-*

(3) Illud hac in editione peculiare est, quod XYNORIDES in Martyrologio deleta fuerit, in Indice tamen haec legitur: Xynorides *Martyr* Antiochiae *XXIV. Januarii*.

gare. ALTHANUS addit, *Italice* ab *Jo: Gabriele* BISCIOLA *Romae* vulgatum MDCXXXVI. De editione nullus dubito; vidi enim ipse ejus exemplum in typographia *Rev. Camerae Apostolicae* eo anno excusum. Quod ad interpretem BISCIOLAM, verene is statuendus sit, ignoro. Hoc scio, ALEGAMBIUM BISCIOLAE *Italicam* Martyrologii *Romani* interpretationem tribuere, nulla tamen adnotata operis editione; quod fortasse argumento esse posset, illud MS. jacuisse. Ut ut est, novam *Italicae* versionis editionem *Romae* typis *Fabii* de FULCO, sumptibus vero *Johannis* CASONI, qui *Iacobo* Cardinali ROSPILLIOSIO librum inscripsit, a. MDCLXVIII. habuimus praenotatam: *il Martirologio* Romano *corretto, e pubblicato per ordine della fel. mem. di Papa* GREGORIO *XIII. tradotto in* Italiano. *Et in quest' ultima impressione aggiuntovi di nuovo tutti i Santi Canonizati fino al presente giorno da i Sommi Pontefici. Con i tempi de' SS. cavati dall' Annotazioni del* BARONIO. *E d' ordine della Santità di N. Signore Papa* CLEMENTE IX. *nuovamente revisto, & corretto: Con quattro Tavole: una di tutti i Santi: l' altra de' primi Santi Vescovi di molte Città. La terza de' nomi di luoghi antichi, e moderni. La quarta delle persecuzioni*. Additionum, atque adeo nonnullarum emendationum, quae hanc editionem exornant, auctor fuit Canonicus *Dominicus* MAGRI (4). Ex recognitione tandem BENEDICTI XIV. Martyrologii *Italica* interpretatio *Romae* MDCCL. typis Joh. *Mariae* SALVIONI edita fuit in 4.

Chorales libri

IX. Antiqui moris, quo plures ad recitandum officium libri adhibebantur, vestigia supersunt in voluminibus sive manu exaratis, sive impressis, quae ad usum chori pertinent. Codices hujusmodi manuscripti picturis & auro ornari consueverant. Celeberrimi sunt, qui *Senis* & *Ferrariae* tum in principe Templo, tum apud *Carthusianos* adservantur. Narrat FABRICIUS (*Bibl. Med. & Inf. Latin. T. V. p.* 276.), *Petrum* RANZANUM *Ord. Praedic. Libros Chorales officii divini juxta ritum sui ordin. Praedic.* elegantissimos in usum Ecclesiae LUCERINAE, cui ab anno MCCCCLXXVIII. Episcopus praeerat, scribi jussisse, quum suis Clericis, ut ritum *Dominicanum* sequerentur, persuasisset; hos vero ubi juxta S. PII. V. decretum Ecclesia illa ritum *Romanum* amplexa est, a *Dominicanis Venusinis* emptos fuisse. Vide ALTAMURAM ad ann. MCCCCXCII, ubi de RANZANO. Impressorum ut aliquod specimen exhibeam, *Venetiis* in aedibus *Petri* LIECHTENSTEIN prodiit MDXXVII. *Graduale* S. R. E. *integrum, in quo* Dominicale, Sanctuarium, Commune, & Cantorinum, *sive* Kyriale *continetur*. *Selecta* porro ex *Antiphonario* ROMANO *per annum* in usum Ecclesiarum ruralium cum notis musicis *Antuerpiae* MDCXVII. fol. excusa se habuisse idem FABRICIUS testatur (*T. I. ejusd. Biblioth. p.* 237.). Cum primis vero memoranda mihi est longe splendidissima ANTIPHONARII editio a *Francisco* MOUCHE *in fol.* majore *Florentiae* curata MDCCXXXII, quae praenotatur *Antiphonarium juxta ritum S. R. E. ex antiquis codicibus Metropolitanae* FLORENTINAE *ad divina officia in choro peragenda accurate exscriptum*.

AR-

(4) Vide diarium *de' Letterati*, vulgari coepit a typographo *Nicolao Angelo* TINASSI (*pag.* 121.) quod eodem anno MDCLXVIII. *Romae*

ARTICVLVS IV.

BREVIARIVM ROMANVM *ejusque Vices a* S. GREGORIO VII. *ad nostra tempora*.

I. BREVIARIVM, five *ordo officiorum per totam anni decursionem*, liber eft MS. ad usum Monafterii *Casinensis* Alexio COMNENO imperante, hoc eft circa annum MC. exaratus, totius Ecclefiaftici officii rubricas, ritus etiam, & ceremonias continens tam officii recitandi, quam Miffae celebrandae, ac praeterea peculiares quafdam praecipuarum folemnitatum obfervantias. Vnde QVESNELLVS a CANGIO laudatus colligi poffe cenfebat, primitus *Breviarii* nomine folas Rubricas, feu ordinem officiorum olim innotuiffe. Hoc eodem fortaffe fenfu *Basileae* typis *Michaelis* WENSLER a. MCCCCLXXX.4. editus eft *Liber* BREVIARIVS *fecundum confuetudinem chori Ecclefiae* Bafileenfis *continens ordinem, quomodo fingulis diebus Horae Canonicae perfolvendae funt*, quamquam FABRICIVS ipfum quod *Breviarium* vulgo dicimus, heic denotari malit. Id nominis nunc communiter officio ipfi tribuitur. *Micrologi* Auctor, qui Sec. XI. floruit (*cap.* 28. *de obfervat. Eccl.*) primus *Breviarii* nomen hoc fenfu ufurpaffe creditur. BREVIALE etiam vocatum video noftrum officium in indiculo Librorum *Fabrianum Assisio* mifforum anno MCCCXX. quem editum habes tomo XI. *Venetarum* Ephemeridum, quae a VALVASENSE edebantur praenotatae *Memorie per servire all' storia* &c. (*p.* 357. *feqq.*) & in veteri Indice librorum Monafterii S. Martini, quem edidit, atque eruditis adnotationibus illuftravit CL. P. D. *Salvator Maria* BLASI Benedictinus pag. 25. feqq. Cur autem Divinum officium *Breviarium* fuerit appellatum, non una eft Scriptorum fententia, *Radulphi* TVNGRENSIS, BONAE, MARTENII. Longe verifimillimum eft a contractione, quam *Gregorianum* vetus officium fubiit, *Breviarii* nomen officio haefiffe, quafi *breve horarium*, feu *precum Epitome*, inquit MERATVS.

II. Haec autem contractio S. GREGORIVM VII. qui ab anno MLXXIII. ad ann. MLXXXV. *Romanae* Ecclefiae Pontifex fedit, auctorem habuit. Exftat apud GRATIANVM Cap. *Sancta* Romana *Ecclefia* dift. XV. ordo praefcriptarum ex facris Scripturis in officio divino lectionum. Fruftra funt, qui eum GELASIO tribuunt, quod *Gelafiano* de apocryphis libris decreto a GRATIANO fubjungatur (1). Rectius GRAN- a S. GREGORIO VII. contractum Breviarium

(1) Ipfum illum ordinem GRATIANI verbis fubijcio. „ Ceterum, „ qui libri in Ecclefiafticis officiis per „ anni circulum a nonnullis legantur „ (quod ritum illum Apoftolica non „ reprobat, fed fequitur Ecclefia) „ pro fidelium aedificatione adnotan- „ dum cenfuimus. Quidam, quod in „ Septuagefima ponunt Pentateuchum „ ufque in XV. diem ante Pafcha, „ XV. die ponunt Hieremiam ufque „ in Coenam Domini. In Coena Do- „ mini legunt tres lectiones de lamen- „ tatione Hieremiae. (*Quomodo fedet* „ *fola civitas*, &c.), & tres de Tra- „ ctatu S. *Augustini* in pfalmum 54. „ (*Exau-*

GRANCOLASIUS, MERATUS, AZEVEDIUS illum S. GREGORIO VII. adjudicant, qui veterem ea in re suae Ecclesiae morem confirmarit. Ut ut est, suas in *Gregorianum* Breviarium observationes *Micrologus* scripsit. Festivitates igitur memorat, majori minorive solemnitate celebrandas, cum *pleno officio*, cum *tribus Responsoriis*, cum *novem lectionibus*: quibus addit officia *Dominicalia*, *Ferialia*, *Votiva*. Numerat in Matutinis *tres psalmos, & tres lectiones a die Resurrectionis usque in Sabbatum in Albis, & a die Pentecostes usque in Sabbatum ejusdem Hebdomadae: omnibus aliis diebus per totum annum, si festivitas est, novem Psalmos, & novem lectiones, & totidem Responsoria: aliis autem Dominicis octodecim Psalmos, & novem Lectiones*. *Hymnos* etiam indicat a *Canticis Prophetarum* distinctos: adfertque *Antiphonas* aliquas, & *Responsoria*, quae prostant eadem in *Gregorianis* Codicibus. Meminit *Paschae annotini*: quod *Authentici libri* (inquit) *observari debere innuunt, lectionem & Evangelium sub titulo Paschae annotini annuatim praescribentes*. III.

„ (*Exaudi Deus orationem meam, & ne despexeris*) & tres de Apostolo, ubi ait in Epistola ad *Corinthios* (*Convenientibus vobis in unum*). Secunda lectio sic incipit (*Similiter & Calicem, postquam coenavit,*) Tertia, (*De spiritalibus autem nolumus vos ignorare fratres*). In Parasceve tres lectiones de lamentatione Hieremiae, & tres de tractatu Sancti *Augustini* in psalmum 63. (*Exaudi Deus orationem meam cum deprecor*) & tres de Apostolo, ubi ait in epistola ad Hebraeos (*Festinemus ingredi in illam requiem* &c.). Secunda lectio, (*omnis namque Pontifex*). Tertia (*De quo grandis nobis sermo*). In Sabbato Sancto tres lectiones de lamentatione Hieremiae prophetae, & tres de tractatu Sancti *Augustini* in eumdem psalmum 63. (*Exaudi Deus orationem meam cum deprecor*), & tres de Apostolo, ubi ait in epistola ad Hebraeos (*Christus adsistens Pontifex futurorum*). Secunda lectio, (*Ubi enim Testamentum est*). Tertia (*Umbram enim habens lex futurorum bonorum*). In Pascha Domini homilias ad ipsum diem pertinentes, infra hebdomadam homilias. In Octavis Paschae ponunt Actus Apostolorum, & epistolas canonicas, & Apocalypsim usque in octavas Pentecostes. In octavis Pentecostes ponunt libros Regum, & Paralipomenon usque in Kalendas Septembris. In Dominica prima Septembris ponunt Job, Tobiam, Hester, Esdram usque in Kalendas Octobris. In Dominica prima mensis Octobris ponunt librum Machabaeorum usque in Kalendas Novembris. In Dominica prima mensis Novembris ponunt Ezechielem, & Danielem, & minores prophetas usque in Kalendas Decembris. In Dominica prima mensis Decembris ponunt Esaiam prophetam usque ad Nativitatem Domini. In natali Domini legunt primum de Esaia tres lectiones. Prima lectio (*Primo tempore alleviata est terra Zabulon* &c.). Secunda, (*Consolamini, consolamini*). Tertia, (*Consurge, consurge*). Deinde leguntur sermones, vel homiliae ad ipsum diem pertinentes. In natali Sancti *Stephani* homilia de ipso die. In natali Sancti *Johannis* similiter. In natali Innocentium similiter. In natali Sancti *Silvestri* similiter. In octava Natalis Domini homilia de ipso Die. In Dominica prima post Nativitatem Domini ponunt epistolas *Paulli* usque in Septuagesimam. In Epiphania lectiones tres de Esaia. Prima lectio incipit, (*omnes sitientes*). Secunda, (*Surge, illuminare Hierusalem*). Tertia, (*Gaudens gaudebo in Domino*). Deinde leguntur sermones, vel homiliae ad ipsum diem pertinentes. „

III. Novis deinde contractionibus obnoxium Breviarium nostrum fuit. Audiamus *Radulphum* de RIVO saeculo XIII. decanum *Tungrensem* in libro *de canonum observantia* (*prop. XII.*). „ Olim, inquit, quando „ *Romani* Pontifices apud *Lateranum* residebant, in *eorum Cappella* servabatur *Romanum officium*, non ita complete, sicut in aliis Urbis Ecclesiis Collegiatis. Immo Clerici Cappellares, sive de mandato Papae, „ sive ex se, *officium Romanum* semper breviabant, & saepe alterabant, „ prout Domino Papae & Cardinalibus congruebat observandum. Et „ *hujus officii ordinarium* vidi *Romae* a *tempore* INNOCENTII *Tertii* re„ collectum. Et istud officium breviatum sequuti sunt Fratres *Minores*. „ Inde est, quod Breviaria eorum, & libros intitulant *secundum consue„ tudinem Romanae Curiae*...(2). Aliae autem Nationes orbis libros, „ & officia sua habent e directo ab ipsis Ecclesiis *Romanis*, & non a Cap„ pella Papae, sicut ex libris & tractationibus AMALARII, WALA„ FRIDI, MICROLOGI, GEMMAE, & ceterorum de officio scri„ bentium colligitur evidenter. „ Breviatum tamen praedictum officium *Romae*, sola excepta *Lateranensi* Basilica, usu receptum aliis in Ecclesiis aevo suo, idest saeculo duodecimo scribit *Petrus* ABAELARDVS in epistola *Apologistica* adversus Sanctum BERNARDVM apud *Franciscum* PAGIVM in vita NICOLAI III. (*num.* XXIV.) ABAELARDI verba sunt: *Antiquam* Romanae *Sedis consuetudinem nec ipsa Civitas* (Romana) *tenet*: *sed* sola Ecclesia Lateranensis, *quae Mater est omnium, antiquum tenet officium, nulla Filiarum suarum* in hoc *eam sequente*, *nec ipsa etiam Romani* Palatii *Basilica* (idest Cappella Pontificia).

Multo contractius XII. & XIII. saeculo

IV. Breviarium porro istud quum male digestum esset, HAYMO *Franciscanorum* Generalis Minister illud reformandum suscepit. Emendavit enimvero, atque in meliorem formam redegit GREGORIO Papa X. probante, ut WADINGVS ad ann. MCCXLIV. narrat. Hoc postea Breviarium ab HAYMONE correctum NICOLAVS III. recipi jussit in omnibus *Romanis* Ecclesiis. Docet id appellatus RADVLPHVS his „ verbis: „ NICOLAVS Papa III. natione *Romanus*, de genere *Vrsi„ norum*, qui coepit anno Domini MCCLXXVIII.... fecit *in Ecclesiis „ urbis* amoveri *Antiphonarios*, *Gradualia*, *Missalia*, & *alios libros officii „ antiquos* quinquaginta, & mandavit, ut de cetero Ecclesiae urbis uteren„ tur *libris & Breviariis fratrum* Minorum..... Et forma *notularum in „ cantu antiqua*, *qua tam Ambrosiani*, quam *Alemanniae* nationes utun„ tur, cum pluribus aliis observationibus Ecclesiasticis ab urbe relegata. „ Nec sane video, cur *Franciscus* PAGIVS *Junior* in vita NICOLAI III. RADVLPHI veluti praeclarissimo Ordini suo inimici narrationem fabulis adscribendam esse contenderit, quasi antiquioris ABAELARDI verbis, quae paullo antea recitavimus, adversantem. Finge enim cum MERATO, quem P. de RVBEIS sequitur, XII. saeculo, quo ABAELARDVS scribebat, in *Romanae* Urbis Ecclesias invectum fuisse Brevia-

(2) P. de RVBEIS (*tit. 4 ff. p.* 430.) ait Codicem se vidisse, quem possidebat Illustriss. & Reverendissimus *Aloysius* FOSCARVS Patriarcha *Venetiarum* cum titulo sequente: *Ordo Breviarii Fratrum Minorum secundum consuetudinem* Romanae *Curiae*.

viarium sub INNOCENTIO III. jam usurpatum; hoc autem, quum ab HAYMONE correctum fuisset (quod WADINGUS ipse non utique *Franciscan.s* infensus adfirmat) a NICOLAO III. rejectis antiquioris male digesti exemplis fuisse praescriptum: ubi quaeso aut sententiarum conflictus, aut in *Franciscanum* ordinem iniuria? Ceterum hujus Breviarii plures MSS. Codices exstant (3), editiones vero quam plurimae. Has FABRICIUS in Bibliotheca *Med. & inf. Latinit*; fere recenset: *Taurini* MCCCCLXXIV. 8. Romae MCCCCLXXVII. *Venetiis* MCCCCLXXVIII. *Romae* MCCCCLXXIX. MCCCCLXXXII. (4) MCCCCXC. *Lugduni* MDIV. *Parisiis* MDXI emendatum cura Ven. Fr. GRATIAE *Feltrensis* circa annum MDXIV. Venetiis MDXV. (5) MDXXII. 8. Parisiis MDXXXIV.

& XVI. cura Card. QVIGNONII

V. Verum aliam sub CLEMENTE VII., eamque breviorem formam officium induit a Cardinale *Francisco* QVIGNONIO concinnatum. Operis sui rationem QVIGNONIUS PAULLO III. quo Pontifice illud a. MDXXXVI. *Romae* vulgavit (6) praefatione hac sane luculenta reddit.

„ Ad Sanctissimum Patrem & Dominum Nostrum PAULLUM tertium, Pontificem maximum *Francisci* QVIGNONII tit. Sanctae *Crucis* in *Ierusalem* presbyteri Cardinalis in breviarium proxime confectum ac denuo rec gnitum praefatio. „

„ Breviarium *Romanum* nuper a nobis felic. recor. CLEMENTIS VII. Pontif. Max. hortatu confectum, ac potius in ampliorem sacrarum Scripturarum lectionem ad veterem Sanctorum Patrum, & Conciliorum antiquorum formam revocatum, eiusque voluntate, Sanctissime Pater, editum, graves plerosque ac doctos viros ita probasse & recepisse intellexi, ut nihil in eo mutandum existimarent. Alios item animadverti graves etiam & prudentes homines, qui ejus rationem magnopere probantes, nonnihil tamen in eo desiderari adfirmarent. Illud vero numquam dubitavi, fore in tanta multitudine nonnullos, ex iis videlicet, qui in diverso precandi ritu consenuissent, quibus labor ille noster non esset perinde gratus, existimantibus, ab inveterata illa consuetudine precandi nulla ratione clericis esse discedendum. Immo vero nobis primam editionem breviarii non tamquam promulgationem legis esse placuerat, sed quasi publicam quamdam deliberationem, ut sic, proposita nostra sententia, judicia multorum exquireremus, & quod omnium commodissimum & religioni „ ac

(3) Unum membranaceum in f. illudque elegantissimum servat nobilissima *Mutinensis* Ducis Bibliotheca; aliud item membraneum in 4. *Parisiis*, ut videtur descriptum anno MCCCCXII. exstat in Bibliotheca *Romani* Collegii.

(4) Eodem a. MCCCCLXXXII. *Venetiis* prodiit, arte *Octaviani* SCOTI 4. *emendatum per Fr.* Philippum de ROTINGO *Mantuanum Ordinis* Minorum de Observantia. Ex Bibliotheca autem *Capponiana* discimus impressum fuisse hoc Breviarium *Papiae per Franciscum Gyrardengbum* MCCCCXCIV. fol.

(5) Adde ex *Telleriana* Bibliotheca *Taurini* MDXX. apud *Antonium* RANOTI.

(6) Praenotatur: *Breviarium Romanum ex sacra potissimum Scriptura, & probatis Sanctorum hystoriis collectum & concinnatum.*

„ ac pietati convenientissimum plerisque prudentibus gravibusque viris
„ esset visum, sequeremur .... Itaque multorum sententiis collatis,
„ quae nobis partim vocibus, partim scriptis innotuerunt, judicium eo-
„ rum sequuti, qui omnium prudentissime sentire visi sunt, libenter
„ quaedam addidimus, alia mutavimus, & omnia diligenter recogno-
„ vimus, retenta tamen summa forma breviarii. Sed quoniam sic fert
„ natura rerum, ut nihil sit tam rectum, nihil tanta ratione in vitam
„ usumque hominum inductum, cujus novitas non sit aliquibus ingra-
„ ta, non temere facturi esse videmur, si rationem totius instituti no-
„ stri a nobis prius summatim redditam, nunc accuratius recognito
„ breviario, paullo latius explicabimus. Mihi enim, ut saepe sum pro-
„ fessus, cogitanti atque animo repetenti initia veteris instituti, quo
„ sancitum est, ut clerici sacris initiati, vel Sacerdotiis praesidentes,
„ singulis diebus perlegant horarias preces, quas canonicas etiam appel-
„ lamus, tres praecipuae caussae spectatae fuisse videri solent. Quarum
„ ea prima est, quod, quum ceteri homines in quaque civitate aut suum
„ quisque negocium agant, aut in republica administranda sint occupa-
„ ti, clerici ex eo vocatis, quod sortis Domini sint, quique bonis
„ ecclesiasticis alantur, hoc potissimum negocium divinis & humanis le-
„ gibus est injunctum, ut Deum habere propitium in commissum sibi
„ populum, ac de se bene merentem cunctis rationibus enitantur. Quod
„ non solum Sacrificiis efficitur, sed etiam precibus, quae a pio corde
„ proficiscantur....... Altera caussa est, ut qui reliquo populo exem-
„ plo debent esse virtutis & sanctimoniae, assidua precatione Deum
„ adloquentes minus opportuni reddantur tentatori diabolo, si eos in-
„ venerit, ut HIERONYMVS ait, occupatos, & a cogitationibus ca-
„ ducarum rerum subinde avocati, contemplationi divinarum adsuescant.
„ Tertia ut religionis quoque futuri magistri quotidiana sacrae Scriptu-
„ rae, & ecclesiasticarum historiarum lectione erudiantur, complectan-
„ turque, ut PAVLLVS ait, eum, qui secundum doctrinam est, fi-
„ delem Sermonem, & potentes sint exhortari in doctrina sana, & eos,
„ qui contradicunt, arguere. Et profecto, si quis modum precandi,
„ olim a majoribus traditum, tum diligenter consideret, plane intelli-
„ gat, horum omnium praecipuam ab ipsis habitam esse rationem. Sed
„ factum est nescio quo pacto, precantium negligentia, ut paullatim a
„ Sanctissimis illis veterum patrum institutis discederetur. Nam libri
„ Scripturae sacrae, qui statis anni temporibus legendi erant more ma-
„ jorum (ut est in monumentis GELASII Papae, & Concilii *Romani*
„ LXX. Episcoporum), vix dum incoepti omittuntur in alio breviario.
„ Tum historiae Sanctorum quaedam tam incultae & tam sine delectu
„ scriptae habentur in eodem, ut nec auctoritatem habere videantur,
„ nec gravitatem. Accedit iam perplexus ordo, iamque difficilis pre-
„ candi ratio, ut interdum paullo minor opera in requirendo ponatur,
„ quam, quum inveneris, in legendo. Quibus rebus animadversis, fe-
„ licis recordationis CLEMENS VII. Pont. Max. quum intelligeret,
„ officii sui esse cum aliorum Christianorum commoditatibus prospice-
„ re, tum in primis clericorum, quibus ministris uteretur in commisso
„ sibi grege administrando, me hortatus est, negociumque dedit, ut,

„ quan-

„ quantum cura & diligentia niti possem, preces horarias ita disponerem, & ad veterem illam formam, quoad fieri posset, redigerem, ut difficultatibus, dispendiisque sublatis, nec a summa rationis olim ab antiquis sanctisque patribus institutae discederetur, nec rursum clerici ab officio precandi deterrerentur laboris magnitudine. Quam ego provinciam libentissime suscepi, simul ut Christi Vicario honestissima praecipienti parerem, simul ut bono publico pro mea virili parte servirem. Adhibitis igitur quibusdam meorum domesticorum prudentibus hominibus, ac sacrarum litterarum, & pontificii juris doctrina praeditis, eisdemque *Graece* & *Latine* eruditis, dedi operam, quam maxime potui, ut commode, ac ex utilitate publica rem conficerem. Ac illud ante omnia visum nobis est in consuetudinem revocare, ut scriptura sacra maxime omnium toto anno, & omnes psalmi singulis septimanis perlegerentur. Utrumque enim veteribus patribus summa ratione placuisse videbamus .... sed, ut supra diximus, precantium negligentia factum erat, ut minima pars scripturae sacrae legeretur, & psalmorum plerisque omissis, pauci singulis fere diebus repeterentur: Quod eis accidit, dum officii ferialis, optime sanctissimeque a majoribus instituti, longitudinem & laborem refugerent: ad quem vitandum varia compendia excogitantes, consuetudinem induxerunt, omissis feriis, toto fere anno sanctorum festa celebrandi, etiam in quadragesima. Quod quantum sit contra veterum instituta, declarat Concilium *Laodicenum*, quo cautum est, ne in Quadragesima Martyrum natalitia celebrentur, & item *Toletanum* decimum, in quo traditur, nihil esse in Quadragesima de Sanctorum solemnitatibus celebrandum, idque ex antiquitate regulari cautum esse. Quod ipsi animadvertentes, conditionemque temporum & infirmitatem clericorum sectantes, rationem ineundam putavimus, ut pari propemodum labore, ut quum festum celebrabatur, sed minore, quam quum agebatur de feria, veteris testamenti magna & utilissima pars & totum novum, praeter partem *Apocalypsis*, in anno, & singulis septimanis psalmi omnes perlegerentur, terni singulis horis, unius longitudine cum alterius brevitate sic compensata, ut labor legendi diurnus par propemodum sit omnibus diebus, sive feria sit, sive festum celebretur .... Versiculos, responsoria, & Capitula omittere idcirco visum est, non quod haec supervacanea, aut inutilia viderentur (augent enim pietatem, & sunt Scripturae Sacrae particulae) sed quoniam quum introductae sint ad cantus potissimum modulandos, & legentes saepe morentur cum molestia quaeritandi, locum relinqui voluimus continenti lectioni Scripturae sacrae, quae magis facit ad pietatem, atque doctrinam privatim legentium, quorum hac quidem in parte majorem rationem haberi voluimus, quam concinentium. Nec enim ad precandum cuncta utilia & salubria congeri debent, ne clerici graventur iniquiori pondere..... Et Sanctorum historiis, diligenter consideratis, quasdam delegimus, ex probatis auctoribus *Graecis* & *Latinis* fere decerptas, & has cultiore stylo, non tamen fucato, sed potius ex industria, & jussu CLEMENTIS pontificis, adtemperato, disposuimus per annum totum. Nam, licet ve-

„ teri-

„ teribus in quadragesima nulla, ut docuimus, Sanctorum festa celebrari placuerit, tamen a junioribus tam adsidue in ea quoque celebrantur, ut a nobis ne tum quidem omnino festa saltem solemnia, sine aliquo pusillorum offendiculo vitari posse putaverimus. Ut igitur quasdam Sanctorum historias retinuimus, aut reposuimus denuo conquisitas, sic quasdam omisimus, illis nec probabilitate nec gravitate pares, temeritate videlicet privata quorumdam introductas, qui dum fugerent officii ferialis longitudinem, festa Sanctorum studiose conquirentes, quasdam in breviario, praeter publicam auctoritatem, inconsultis pontificibus, inserendas curaverunt, quas pontifices ipsi haud dubie in usum ecclesiae non admisissent.... Habes, Pater Sanctissime, instituti nostri rationem; habes formulam breviarii. Superest, ut, quemadmodum coepisti, adspires coeptis nostris, labori faveas, publicae commoditatis caussa suscepto. Vale.„

VI. *Parisiensis* tamen Facultatis censuram, eamque acerrimam nos non effugit. *Richardus* SIMONIUS (*T. I. Epistol. select. ep. XXVII. pag.* 241.) *censurarias notas* refert a se inspectas *Sacrae Facultatis in sacrum* QUIGNONII *Breviarium*. Antequam liber e *Romanis* praelis exiret, ejus exemplum *Parisios* delatum fuerat. *Notae* enim *sacrae Facultatis* annum MDXXXV. praeseferunt. In illum ergo graviter invehuntur, non quod haereticus ipsis videretur (quod impudentissime fingit *Lutheranus* Auctor * SLEIDANUS *Lib. IX.*); sed quod contra veterum Breviariorum institutum in eo officium parvum B. Virginis, Antiphonae, Responsoria, Homiliae, aliaque id genus praetermissa fuissent, neque idem servatus Psalmorum ordo, ac numerus, eademque legendarum ad Matutinum Sacrarum Scripturarum ratio. „ Cum autem, „ inquiebant *Parisienses* Doctores, haec usque adeo salutaria Ecclesiae „ instituta in Ecclesiasticis officiis a primordio ferme Ecclesiae ad haec „ usque tempora servata fuerint, mirum, quonam pacto is, qui novum hoc Breviarium edidit, haec omnia rejiciat, ac rejicienda decernat, tamquam, ut inquit, nec ad pietatem, nec ad cognitionem „ Sacrae Scripturae magnopere conducant.... parum quoque sapere sobrie visus est hujusmodi Scriptor, dum suam unius sententiam antiquis Patrum decretis, communi & adprobato usui, ac Ecclesiae authenticis historiis minime erubuit praeferre: proinde ut quam periculosa sit, nec ferenda hujusmodi breviarii editio, cognoscant omnes, „ operae pretium est ostendere. „ *Parisiensis* tamen censurae vix ulla ratio habita fuit, non extra *Gallias* modo (*Quignonianum* enim Breviarium *Venetiis* MDXXXVIII. typis *Lucae Antonii* JUNCTAE in 8. MDXLVI. ad signum *Agnus Dei* item in 8., & MDLXIII. apud heredes ejusdem JUNCTAE recusum fuisse MERATUS harum editionum ocularis testis adfirmat: WALCHIUS vero addit *Antuerpiensem* a. MDXXXVIII. editionem), sed etiam in ipso *Galliarum* Regno. FABRICIUS illud *Lugduni* a. MDXXXVIII., Catalogus Bibliothecae *Colbertinae Parisiis* MDXXXIX., MERATIUS, atque adeo SIMONIUS iterum *Lugduni* MDXL., typis editum indicat. Praeterea has video ab eruditis viris hujus Breviarii *Gallicas* editiones memorari; *Parisiensem* MDXLII. apud *Ambrosium* GIRAULT 4. a *Tellerianae* Bibliothecae Catalogo,

cujus opus post varia fata

logo, & MERATIO; *Lugdunensem* MDXLIV. typis *Bald.* ARNOVLLET in fol. ab eodem MERATIO, & a P de RVEEIS, qui illam possidebat; *Parisiensem* a. MDXLV. apud KERVEL in 12. item a MERATIO; duas anni MDXLVI. *Parisiensem* alteram in 8. a Catalogo Bibliothecae *Colbertinae*, alteram *Lugdunensem* in 8. a *Theobaldo* PAGANO curatam a LAGOMARSINIO; *Lugdunensem* ejusdem THEOBALDI a. MDXLVIII. a MERATIO: *Lugdunensem* aliam a. MDL. e *Petri* FRADINII typographio a LAGOMARSINIO. Quid? quod *Lugdunensis* editio a. MDLII. a laudato PAGANO proposita Regium privilegium ostentat ipso eo anno 4. Martii datum, ubi SIMONIO teste (*p.* 243.) haec leguntur: *joint la correction*, & *examen* de Matthieu ORY *Docteur en Theologie*, *Inquisiteur General de la Foi*, *avec aussi l' approbation de la Sorbone*. Recesserant ergo jam tum Doctores Sorbonici a sententia, quam a. MDXXXV. in *Quignonianum* Breviarium tulerant. Quamobrem mirum non est, alias quoque ejus Breviarii editiones a *Gallis* Typographis curatas fuisse, ut *Lugdunensem* a. MDLVI. in fol. cujus *Colbertinae* Bibliothecae Catalogus meminit, &. alteram *Lugdunensem* a. MDLVII. apud heredes *Basii* GVIDONIS a MERATIO indicatam.

a S PIO V. abrogatum fuit.

VII. Sed tandem hanc *Quignoniani* Breviarii formulam PIUS V. sustulit, atque abrogavit, novamque ex Concilii *Tridentini* decreto conditam substituit, & hoc diplomate praemisso vulgavit.

„ PIUS Episcopus Servus Servorum Dei ad perpetuam rei me„ moriam.

„ Quod a nobis postulat ratio pastoralis officii, in eam curam in„ cumbimus, ut omnes, quantum Deo adjutore fieri poterit, sacri Con„ cilii *Tridentini* decreta exequantur. Ac multo id etiam impensius fa„ ciendum intelligimus, quum ea, quae in mores inducenda sunt, ma„ xime Dei gloriam, ac debitum ecclesiasticarum personarum officium „ complectuntur. Quo in genere existimamus imprimis numerandas esse „ sacras preces, laudes, & gratias Deo persolvendas, quae *Romano* bre„ viario continentur. Quae divini officii formula pie olim, ac sapienter „ a summis pontificibus, praesertim GELASIO, ac GREGORIO primis, „ constituta, a GREGORIO autem septimo reformata, quum, diutur„ nitate temporis, ab antiqua institutione deflexisset, necessaria visa res „ est, quae ad pristinam orandi regulam conformata revocaretur. Alii „ enim praeclaram veteris breviarii constitutionem, multis locis muti„ latam, alii incertis, & alienis quibusdam commutatam, deformarunt; „ plurimi, specie officii commodioris adlecti, ad brevitatem novi bre„ viarii a *Francisco* QVIGNONIO tit. *S. Crucis* in *Hierusalem* presbyte„ ro cardinale compositi, confugerunt. Quin etiam in provincias paul„ latim irrepserat prava illa consuetudo, ut Episcopi in Ecclesiis, quae „ ab initio communiter cum ceteris, veteri *Romano* more, horas ca„ nonicas dicere ac psallere consuevissent, privatum sibi quisque brevia„ rium conficerent, & illam communionem, uni Deo, una & eadem „ formula, preces & laudes adhibendi, dissimillimo inter se ac pene cu„ jusque episcopatus proprio officio discerperent. Hinc illa tam multis „ in locis divini cultus perturbatio, hinc summa in clero ignoratio cae„ rimoniarum, ac rituum ecclesiasticorum, ut innumerabiles Ecclesiarum

„ mini-

„ ministri in suo munere indecore, non sine magna piorum offensio-
„ ne versarentur. Hanc nimirum orandi varietatem gravissime ferens fel.
„ rec. PAULLUS Papa IV. emendare constituerat. Itaque, provisio-
„ ne adhibita, ne ulla in posterum novi breviarii licentia permittere-
„ tur, totam hanc rationem dicendi ac psallendi horas canonicas ad
„ pristinum morem & institutum redigendum susceperat. Sed, eo postea,
„ nondum iis, quae egregie inchoaverat, perfectis, de vita decedente
„ quum a piae mem. PIO Papa IV. *Tridentinum* Concilium, antea va-
„ rie intermissum, revocatum esset, Patres in illa salutari reformatio-
„ ne, eodem Concilio constituta, breviarium ex ipsius PAULLI Pa-
„ pae ratione restituere cogitarunt. Itaque quidquid ab eo in sacro
„ opere collectum, elaboratumque fuerat, Concilii Patribus *Tridentum*
„ a praedicto PIO Papa missum est. Ubi cum doctis quibusdam & piis
„ viris a Concilio datum esset negocium, ut ad reliquam cognitionem
„ breviarii quoque curam adjungerent, instante jam conclusione Con-
„ cilii, tota res ad auctoritatem, judiciumque *Romani* Pontificis ex de-
„ creto ejusdem Concilii relata est: qui illis ipsis Patribus ad id munus
„ delectis, *Romam* vocatis, nonnullisque in urbe idoneis viris ad eum
„ numerum adjunctis, rem perficiendam curavit. Verum, eo etiam in
„ viam universae carnis ingresso, Nos, ita divina disponente elemen.
„ tia, licet immerito, ad Apostolatus apicem adsumpti, quum sacrum
„ opus, adhibitis etiam ad illud aliis peritis viris, maxime urgeremus,
„ magna in nos Dei benignitate (sic enim adcipimus) *Romanum* hoc
„ breviarium vidimus absolutum. Cujus rationi dispositionis ab illis ip-
„ sis, qui negocio praepositi fuerant, non semel cognita, quum intel-
„ ligeremus, eos in rei confectione ab antiquis breviariis nobilium urbis
„ ecclesiarum, ac nostrae *Vaticanae* Bibliothecae non discessisse, graves-
„ que praeterea aliquot in eo genere scriptores sequutos esse, ac deni-
„ que remotis iis, quae aliena, & incerta essent, de propria summa ve-
„ teris divini officii nihil omisisse, opus probavimus, & *Romae* impri-
„ mi, impressumque divulgari jussimus. Itaque ut divini hujus operis
„ effectus reipsa consequatur, auctoritate praesentium tollimus imprimis
„ & abolemus breviarium novum a *Francisco* Cardinale praedicto editum
„ & in quacumque Ecclesia, monasterio, conventu, ordine, militia &
„ loco, virorum & mulierum, etiam exempto, tam a primaeva insti-
„ tutione, quam aliter ab hac sancta Sede permissum. Ac etiam abole-
„ mus quaecumque alia breviaria, vel antiquiora, vel quovis privile-
„ gio munita, vel ab Episcopis in suis dioecesibus pervulgata, omnem-
„ que illorum usum de omnibus orbis Ecclesiis, monasteriis, conven-
„ tibus, militiis, ordinibus & locis virorum & mulierum, etiam exem-
„ ptis, in quibus alias officium divinum, *Romanae* Ecclesiae ritu diei
„ consuevit, aut debet: illis tamen exceptis, quae ab ipsa prima insti-
„ tutione a Sede Apostolica adprobata, vel consuetudine, quae vel ipsa
„ institutio ducentos annos antecedat, aliis certis breviariis usa fuisse
„ constiterit: quibus ut inveteratum illud jus dicendi & psallendi suum
„ officium non adimimus, sic eisdem, si forte hoc nostrum, quod mo-
„ do pervulgatum est, magis placeat, dummodo Episcopus & univer-
„ sum Capitulum in eo consentiant, ut id in Choro dicere & psallere

„ possint permittimus..... Dat. *Romae* apud S. PETRVM Anno Incarnationis Dominicae MDLXVIII. septimo idus Jul. Pontificatus nostri anno tertio.

Cae. GLORIERIVS
H. CVMYN (6)

VIII. Descripsi hoc S. PII. V. diploma ex ejusdem Breviarii per Paullum MANVTIVM a. MDLXX. editi amplo, atque, ut ajunt, in folio, magnificoque exemplari, quod in illustrioribus quibusdam Bibliothecis *Marinensi* Serenissimi Ducis, *Bononiensi Scientiarum & Artium*, ut ajunt, *Instituti*, *Romana Gregoriani* Collegii adservatur, hoc titulo inscriptum: *Breviarium* Romanum *ex decreto Sacrosancti Concilii* Tridentini *restitutum* PII V. *Pont. Max. jussu editum*. *Cum privilegio* PII V. *pont. Maximi*. Romae *MDLXX. in aedibus Populi* Romani *apud* Paullum MANVTIVM. Inter eos, quos ad Breviarii Rom. recognitionem adhibitos a se PIVS V. in suis hisce, quas adtulimus, litteris significat, MERATIVS *Bernardinum* SCOTVM Cardinalem *Tranensem*, & *Thomam* GOLDVELLVM Episcopum *Asafensem*, utrumque ex *Clericorum Regularium* ordine recenset. Nec dubitandum, quin primas in hoc opere Card. *Gullielmus* SIRLETVS tenuerit; quod & multis ostendit Cl. *Hieronymus* LAGOMARSINIVS in egregiis ad GRATIANI de rebus a *Julio* POGIANO gestis Epistolam adnotationibus (*pag.* XLIX. seqq.) Ejusdem vero POGIANI stylus, atque opera versata est in refingendis, quae in *Pianum* Breviarium vel ex *Quignoniano* translatae sunt, vel primum illatae, Sanctorum historiis. Earum Indiculum ex eodem LAGOMARSINIO (*p.* XLV.) adcipe.

alliusque suffectum

QVIGNONIANI BREVIARII SANCTORVM HISTORIAE IN PII V. BREVIARIO RETRACTATAE.

Agathae Virg. & Mart. 5. Febr.
Agnetis Virg. & Mart. 21. Jan.
Alexandri Papae & Socc. Mart. 5. Maj.
Ambrosii Episc. & conf. 7. Dec.
Anacleti Papae & Mart. 13. Jul.
Andreae Apost. 30. Nov.
Antonii Abb. 17. Jan.
Apolloniae Virg. & Mart. 9. Febr.
Athanasii Episc. & Conf. 2. Maj.
Augustini Episc. & Conf. 28. Aug.
Barnabae Apost. 11. Jun.
Bartholomaei Apost. 24. Aug.

Basi-

(6) Censuram, quam S. PIVS V. in *Quignonianum* breviarium tulit, multis defendunt *Johannes* LANGHECRVCIVS (*lib. II. de divin. Offic. rite peragend. cap.* 18. & *lib. VI. cap.* 9. 10. 11. 12.) & SCHVLTINGIVS (*Bibl. Eccles. T. I. P. II. cap.* 68.)

Basilii Episc. & Conf. 14. Junii (at in Quign. Breviario 14. Jan.)
Benedicti Abb. 21. Mart.
Bernardi Abb. 20. Aug.
Blasii Episc. & Mart. 3. Febr.
Bonaventurae Episc. & Conf. 15. Jul.
Caeciliae Virg. & Mart. 22. Nov.
Caij Papae & Mart. 22. Apr.
Catharinae Virg. & Mart. 25. Nov.
Chrysogoni Mart. 24. Nov.
Clarae Virg. 12. Aug.
Clementis Papae & Mart. 23. Nov.
Cleti, & *Marcellini* Pont. & Mart. 26. Apr.
Cornelii, & *Cypriani* Mart. 16. Sept.
Cosmae, & *Damiani* Mart. 27. Sept.
Damasi Papae & Conf. 11. Dec.
Dedicationis Basilicae Salvatoris 9. Nov.
Dionysii, & *Socc.* Mart. 9. Oct.
Dominici Conf. 4. Aug.
Evaristi Papae & Mart. 26. Oct.
Exaltationis S. Crucis 14. Sept.
Fabiani, & *Sebastiani* Mart. 20. Jan.
Felicis Papae & Mart. 30. Maj.
Francisci Conf. 4. Oct.
Gervasii, & *Protasii* Mart. 19. Jun.
Gregorii Nazianzeni Episc. & Conf. 12. Mart.
Hieronymi Conf. 30. Sept.
Hilarii Episc. & Conf. 13. Jan.
Hilarionis Abb. 21. Oct.
Jacobi Apost. 25. Jul.
Ignatii Episc. & Mart. 1. Feb.
Inventionis S. Crucis 3. Maj.
Johannis Chrysostomi 27. Jan.
Johannis, & *Pauli* Mart. 26. Jun.
Leonis I. Papae & Conf. 11. Apr.
Lini Papae & Mart. 23. Sept.
Luciae Virg. & Mart. 13. Dec.
Marcelli Papae & Mart. 16. Jan.
Marcellini, & *Petri* Mart. 2. Jun.
Marci, & *Marcelliani* Mart. 18. Jun.
Marci Papae & Conf. 7. Oct.
Mariae ad Nives 5. Aug.
Marthae Virg. 29. Jul.
Martini Episc. & Conf. 11. Nov.
Martini Papae & Mart. 12. Nov.
Matthaei Ap. 21. Sept.
Mauritii & *Socc.* Mart. 22. Sept.
Nicolai Episc. & Conf. 6. Nov.
Pauli Eremitae 15. Jan.

Pe-

Petri Alexandrini Episc. & Mart. 26. Nov.
Philippi, & *Iacobi* Apost. 1. Maj.
Pii Papae & Mart. 11. Jul.
Polycarpi Episc. & Mart. 26. Jan.
Pontiani Papae & Mart. 19. Nov.
Pudentianae Virg. 19. Maj (In Quign. Brev. *Potentiana* appellatur.)
Praxedis Virg. 21. Jul.
Priscae Virg., & Mart. 18. Jan.
Processi, & *Martiniani* Mart. 2. Jul.
Quadraginta Mart. 9. Mart.
Septem Fratrum Mart. 10. Jul.
Simonis, & *Judae* Apost. 28. Octob.
Stephani Papae, & Mart. 2. Aug.
Stephani Protomart. inventionis 3. Aug.
Symphorosae Mart. 18. Jul.
Thomae Apost. 21. Decemb.
Thomae Aquinatis 7. Mart.
Tiburtii, *Valeriani*, & *Maximi* Mart. 14. Apr.
Timothei Episc. & Mart. 24. Jan.
Tryphonis, & *Socior.* Mart. 10. Nov
Vincentii, & *Anastasii* Mart. 22. Jan.
Vitalis, & *Agricolae* Mart. 4. Nov.
Urbani Papae & Mart. 25 Apr.
Zephyrini Papae & Mart. 26. Aug.

SANCTORUM HISTORIAE, QUAE A QUIGNOGNIANO BREVIARIO ABERANT, IN PII V. BREVIARIUM ILLATAE.

Abdon, & *Sennen* Mart. 30. Jul.
Adriani Mart. 8. Sept.
Aegidii Abb. 1. Sept.
Agapiti Mart. 18. Aug.
Agnetis secundo 28. Jan.
Alexii Conf. 17. Jul.
Aniceti Papae & Mart. 17. Apr.
Apollinaris Mart. 23. Jul.
Basilidis, & *Socior.* Mart. 12. Jun.
Bonifacii Mart. 14. Jun.
Cathedrae Romanae S. Petri 18. Jan.
Chrysanthi, & *Dariae* Mart. 25. Octob.
Cypriani, & *Justinae* Mart. 26. Sept.
Cyriaci, & *Socior.* Mart. 8. Aug.
Dedicationis Basilicae Petri, & *Paulli* 18. Nov.
Donati Episc. & Mart. 7. Aug.
Dorotheae Virg. & Mart. 6. Febr.
Eleutherii Papae & Mart. 26. Maj.

Eme-

Emerentianae Virg. & Mart. 23. Jan.
Euphemiae, *Luciae*, & *Geminiani* Mart. 16. Sept.
Faustini, & *Jovitae* Mart. 15. Febr.
Felicis, & *Adaucti* Mart. 30. Aug.
Felicis Presbyt. & Mart. 14. Jan.
Gordiani, & *Epimachi* Mart. 10. Maj.
Gorgonii Mart. 9. Sept.
Gregorii Thaumaturgi Episc. & Conf. 17. Nov.
Hippolyti Papae & Mart. 13. Aug.
Johannis Papae & Mart. 27. Maj.
Leonis II. Papae & Conf. 28. Jun.
Ludovici Galliae Regis Conf. 25. Aug.
Mariae, *Marthae*, *Audifacis*, & *Abachum* Mart. 19. Jan.
Mennae Mart. 11. Nov.
Michaelis Archang. Apparitionis 8. Maj.
Monicae Viduae 4. Apr.
Nazarii, *Celsi*, *Victoris* Mart., & *Innocentii* Papae, & Conf. 28. Jul.
Nerei, *Achillei*, & *Pancratii* Mart. 12. Maj.
Nicomedis Mart. 15. Septemb.
Pantaleonis Mart. 27. Jul.
Paullini Episc. & Conf. 22. Jun.
Petronillae Virg. 31. Maj.
Primi, & *Feliciani* Martyr. 9. Jun.
Prothi, & *Hyacinthi* Martyr. 11. Sept.
Quatuor Coronatorum Martyr. 8. Nov.
Remigii Episc. & Conf. 1. Octob.
Ruffinae, & *Secundae* Martyr. 10. Jul.
Sibiano Mart. 29. Aug.
Silverii Papae & Mart. 20. Jun.
Simeonis Episc. & Mart. 18. Febr.
Soteris Papae & Mart. 22. Apr.
Theclae Virg. 23. Sept.
Theodori Mart. 9. Nov.
Tiburtii, & *Susannae* Martyr. 11. Aug.
Timothei, *Hippolyti*, & *Symphoriani* Martyr. 22. Aug.
Vitalis Mart. 28. Apr.
Viti, *Modesti*, & *Crescentiae* Martyr. 15. Jun.

IX. *Pianum* Breviarium saepe recusum fuit, ut *Romae* MDLXXI. in aedibus Populi *Romani* 4. *Antuerpiae* ex officina *Plantiniana* MDLXXV. fol *Parisiis* MDLXXXVIII. cum rubricis *Gallicis*. At quum nulla jam reperirentur Breviaria, quae a prima editione S. PII in multis non discreparent, neque dissentirent, & aliqua recognitione non indigerent, CLEMENS VIII. nonnullis piis & eruditis viris mandavit, ut idem Breviarium nova adhibita diligentia accuratius inspicerent, atque examinarent, & ea, quae depravata esse, & recognitione indigere animadverterent, pro sua doctrina & pietate restituerent. Quae verba ex ipsius CLEMENTIS diplomate, quod a. MDCII. edidit, sunt a nobis deprompta. Quinam pii & eruditi illi viri fuerint, quos ad id operis CLE- postea a CLEMENTE VII.

CLEMENS delegit, MERATIVS docet (*T. II. p.* 17.) Nimirum

Caesar BARONIVS
Sylvius ANTONIANVS } S. R. E. Cardinales
Robertus BELLARMINVS (7)

Ludovicus de TORRES Archiepiscopus *Montis Regalis*, postea Cardinalis.

Johannes Baptista BANDINVS Canonicus S. PETRI de Urbe, Secretarius.

Michael GHISLERIVS Congregationis *Clericorum Regularium*.

Bartholomaeus GAVANTVS *Mediolanensis* Clericor. Regular. S. PAVLLI.

& ab VRBANO VIII recognitum

X. VRBANVS VIII. subinde ad reformandum Breviarium curas adjecit, adscitis ad id Clarissimis viris, qui, ut MERATIVS tradit, fuerunt.

Aloysius CAIETANVS S. R. E. Card. Praeses.

Tegrimus TEGRIMIVS Episcop. *Assisiensis* Sacrae Rituum Congregationis Secretarius.

Fortunatus SCACCHVS Apost. Sacrarii Praefectus.

Nicolaus RICCARDVS S. Palatii Magister, & S. R. C. Consultor.

Hieronymus LANNIVS utriusque Signaturae Referendarius.

Hilarion RANCATVS *Mediol.* Abbas S. *Crucis* in *Hierus.* S. Inquisit. Consultor & qualificator, & S. R. C. Consultor.

Jacobus VVLPONIVS Congr. Oratorii *S. Philippi* NERII.

Bartholomaeus GAVANTVS S. R. C. Consultor.

Terentius ALCIATVS *Mediol.* S. R. C. Consultor.

Lucas WADINGVS Ordinis *Minorum* Historicus, S. Officii Qualificator, & Sacrae Congregat. Indicis Librorum Consultor.

XI. Quid vero in nova hac Breviarii recognitione praestitum sit, ipse nos VRBANVS docet in diplomate, quod XXV. Januarii a MDCXXXI. dedit „ In eo, inquit Pontifex, Hymni (paucis exceptis) „ qui non metro, sed soluta oratione, aut etiam rhythmo constant, „ vel emendatioribus codicibus adhibitis, vel aliqua facta mutatione ad „ carminis & latinitatis leges, ubi fieri potuit, revocati: ubi vero non „ potuit, de integro conditi sunt, eadem tamen, quoad licuit, sententia servata. Restituta in Psalmis & Canticis interpunctio editionis vulgatae, & canentium commoditati, ob quam eadem interpunctio mutata interdum fuerat, additis asteriscis consultum, Patrum Sermones „ & Homiliae collatae cum pluribus impressis editionibus, & veteribus, „ manuscriptis: ita multa suppleta, emendata atque correcta. Sanctorum historiae ex priscis & probatis auctoribus recognitae: Rubricae „ detractis nonnullis, quibusdam adjectis, clarius & commodius explicatae. Denique omnia magno, & longo labore diligenter, adcurateque „ ita dispositа & expolita, ut quod erat in votis, ad optatum exitum „ perductum sit. „ Atque hoc etiamnum Breviario utimur. Hinc innumerae fere ad *Romanum* VRBANI exemplum hujus operis editiones, ut praeter *Venetas Parisiensis* MDCXLVII. 4. *Antuerpiensis* MDCXLIX. Pa-

(7) Exstant enimvero apud me pauca *Bellarminianorum* in Breviarii historias Animadversionum autographa folia *Neapoli*, quum ibi Conciones haberem, ab amico dono data.

Parisiensis, & *Antuerpiensis* a. MDCLXXXVIII. sed illa cum *Gallica* versione *Nicolai de* TOURNEUX, *Antuerpiensis* MDCCXIX. quatuor voluminibus in 4. *Urbinas* MDCCXXX. *Antuerpiensis* MDCCXXXII. *Augustana* MDCCXXXIV. *Campidonensis* MDCCXLI. Cardinalis THOMASIUS privatum Ecclesiasticorum officiorum Breviarium reformandum proposuit, normamque simul reformationis hujus instituendae tradidit singulari opusculo, quod habes T. VII. ejus operum *Vezzosianae* editionis *p.* 62. *seqq.* Novam Breviarii *Romani* recognitionem adgressus fuerat BENEDICTUS XIV., immo ejus jussu doctissimus vir *Fabius* DANZETTA quatuor non exigua eruditissimarum in Breviarium animadversionum volumina scripserat. Variis tamen de caussis, iisque gravissimis sapientissimus Pontifex ab incoepto destitit.

XII. Breviarium, quod hactenus exposuimus, omnia complectitur, quae ad persolvendum divini officii pensum sunt necessaria. Nihilo tamen minus praeter Breviarium satis communis liber est, quem *diurnale* & *diurnum* passim appellant; horas autem diurnas excepto Matutino complectitur. Plura ejusmodi diurnalia typis expressa FABRICIUS commememorat (*Bibl. Med. & inf. latin. T. II. Patav. edit. p.* 40.) ac multo plura addi possent, ut *Parisiense* Parisiis editum MCCCCXCVI. *Lugdunense* MDLI. apud *Iacobum* de MILLIIS 12. *Antuerpiense* MDLIII. *Venetum* apud CIERAS MDCLXV. 16. *Antuerpiense* MDCLXVIII. *Ambianense*, & iterum *Antuerpiense* MDCLXX. Sufficiat nobis *Romanum* CLEMENTIS VIII. jussu recognitum a. MDCII. **Diurnum**

XIII. Adde ordinem officiii recitandi; *Kalendarium* alii appellant; *ordinarium* alii. *Ordo officii*, antiquum nomen est. *Ad celebranda divina officia* Ordinem, *quem Metropolitani tenent*, *Provinciales observare debebunt* decretum est Concilii *Aurelianensis* I. *Cap.* XXVIII. Plures hujusmodi ordines sequentibus articulis percensebimus. Satis sit heic indicare *Romanum ordinarium* annorum circiter 300. quod in Bibliotheca Regia *Parisiensi* exstare n. 4460. MARTENIUS perhibet. Non admodum ab ordine officii abludebat paullo amplior Libellus, quem *Carpsum* quasi carptum, decerptumque *Veronae* vocabant, indicem nempe, Preces, Psalmos, Antiphonas, ceteraque recensentem ad Missae, divinorumque officiorum ordinem enuntiandum: Hujusmodi *carpsum* illud a *Stephano* Sacerdote, & Cantore compilatum, de quo Cl. Marchio MAFFEIUS *pag.* 92 opusculorum, quae *historiae Theologicae* adjecit. Idipsum nullus dubito denotari in *Brevi recordationis de Thesauro Ecclesiae* S. Zenonis, quod divulgavi (*Biblioth. Pistor. p.* 15.) ubi inter libros memoratur *Scarpso*. **Ordo officii recitandi** **seu Carpsum**

ARTICULUS V.

Breviaria, & ordines recitandi officii ad usum reliquarum occidentalium Ecclesiarum.

I.* JOhannes Albertus FABRICIUS (T. I. *Biblioth. med. & inf. latinit. pag.* 274. *seqq. Patavinae editionis*) satis prolixam Breviariorum seriem alphabetico ordine pertexuit. Fere cogitaveram ab hac re- **Breviaria Italica**

censione abstinere, quum perfectam illam, absolutamque dare plane *arduum* sit, ac praeterea permolestum, neque magnae utilitatis. Sed quoniam id a FABRICIO factum, ne quid eorum, quae nostri sunt instituti, in meo opere desideretur, quod alibi quaerere necesse sit, illam ipsam FABRICII seriem & alio ac fortassis utiliore ordine proponam, & multo auctiorem dabo non solum ex MARTENIO, & Bibliothecae *Colbertinae* Catalogo, sed etiam ex hujusmodi libris, quos mihi in aliis Bibliothecis videre contigit. Ab *Italia*, quemadmodum in Missalibus percensendis libris, ita & heic initium ducam. Jam vero quoniam supra monui, *Vaticanam S.* PETRI Basilicam antiquum officii morem etiam post *Pianam* reformationem singulari quodam privilegio retinuisse, ejus dignitas postulat, ut primum de illius Breviario dicamus. Prodiit enimvero *Breviarium* Romanum *cum psalterio proprio, & officiis Sanctorum ad usum Ecclesiae* VATICANAE, *Parisiis* apud Sebastianum MABRE-CRAMOISY MDCLXXIV. 4. Extant etiam *Horae diurnae cum Psalterio* Romano *ad usum Cleri Basilicae* VATICANAE, *Romae* MDCCLVI excusae a *Generoso* SALOMONI 12.

Ac primo Basilicae Vaticanae

Aquilejense

II. Secundum a Vaticana Basilica locum damus AQVILEIENSI. Ecclesiae, de cujus Breviario haec P. de RVBEIS (*cit. diss. de sacr. Forojul. Ritib. p.* 435.). „ *Breviarium* prostat *secundum usum Aquilejensis Ecclesiae in* 8. *impressum Venetiis per* Andream de TORRESANIS *de Asula* 29. *Julii* MCCCCXCVI. Duas in partes tributum est, quae volumina duo sejuncta efformant. Voluminis posterioris exempla tria in manus inciderunt: prioris nullum hactenus. Eodem anno ejusdemque Typothetae studio, & cura idem prodiit Breviarium, volumine uno comprehensum. Rerum, quae continentur, sequens est ordo. 1. Frons libri: *Breviarium secundum usum* Aquilejae 2. *Kalendarium*. 3. *Ordo Psalterii secundum morem, & consuetudinem almae Ecclesiae* Aquilejensis. *Incipiunt Hymni in parte aestiva secundum consuetudinem almae* Aquilejensis *Ecclesiae*. *In die Pentecostes ad Vesp. Hymnus*: Veni Creator Spiritus. 5. *Incipit Hymnarius secundum consuetudinem almae* Aquilejensis *Ecclesiae Dominica prima Adventus*. Veni Redemptor gentium. Animadverte, alios esse Hymnos de tempore, alios de Sanctis, quorum festa ab Adventu ad Pentecostem celebrantur. 6. *Prima Tabula Adventus*. *In anno illo, in quo Nativitas Domini venerit die Dominica &c.* Septem Tabulae prostant. 7. *Incipit Breviarium secundum ritum, & consuetudinem almae Ecclesiae* Aquilejensis *ad laudem & gloriam Dei Patris omnipotentis, Filiique ejus Domini nostri Jesu Christi, & gloriosissimae Matris ejus Virginis* MARIAE, *ac Beatissimorum Martyrum* HERMACHORAE & FORTVNATI. *Sabbato primo de Adventu ad Vesperas*. *Officia* sequuntur *de Tempore* usque ad Sabbatum post Ascensionem Domini. 8. *Incipit proprium Sanctorum secundum cursum & modum Sanctae* Aquilejensis *Ecclesiae*. *In Festo B.* ANDREAE. Sunt vero officia, quae celebrari consueverunt ante Pascha, & infra tempus Paschale: itemque officium *Transfigurationis*. 9. *De Veneratione Sanctae* MARIAE *infra Adventum* .... *Infra Nativitatem* ... *Infra Pascha* .... *In Sabbato*. 10. *Festum Pentecostes* ... *Sanctissimae Trinitatis* .... *Corporis Christi* ... *Dominica prima post Octavam Pentecostes* ... *Dominica XXV. post Pentecostem*.

11. Ru-

„ 11. Rubrica generalis de Tempore. *Nota, quod Evangelia Dominicalia*
„ *secundum* Aquilejensem *Ecclesiam sunt XXV. a Pentecoste... Nota, si lit-*
„ *tera Dominicalis fuerit A. Historia Sapientiae imponitur ante vincula* PE-
„ TRI.... *De Feriali officio satis plane particulariter, & distincte supra*
„ *dictum est... In festis, quae cum pleno officio celebrantur &c.* 12. *In Festo*
„ *S.* QVIRINI *Martyris*.... *B.* ANTONII *de Ordine Minorum*. Reliqua
„ inseruntur propria Sanctorum officia usque ad Mensem Decembrem,
„ sive Domini Adventum. 13. *Incipit Commune Sanctorum secundum con-*
„ *suetudinem almae Ecclesiae* Aquilejensis. Integri Breviarii specimen ha-
„ bes. In calce corrosa pagina haec tantum Verba exhibet... *Secundum*
„ *usum* Aquilejensis *Ecclesiae*. Venetiis *per* Andream *de*... *de* ASVLA
„ 29. *Julii* MCCCCXCVI.

Ambrosianum

III. Breviario *Aquilejensi* AMBROSIANVM addimus, quod a *Romano* magis, quam illud, discrepat. MARTENIVS unum indicat a. MCCCCLXXXVII. regnante *Iohanne Galeatio Maria* VICECOMITE duce editum. Quae sequuntur editiones, eae ex FABRICIO promptae sunt. Prodiit igitur *Ambrosianum* Breviarium *Mediolani* MDLVI. 8. *Venetiis* MDLVIII. S. *Caroli* BORROMAEI jussu recognitum *Mediolani* MDLXXXVIII. 4. tum MDCXXV. MDCXXXV. & MDCLXI. 8. (1). Habemus etiam *Psalterium, Cantica, & Hymnos, aliaque divinis officiis ritu* AMBROSIANO *psallendis communia Federici* Card. BORROMAEI Archiep. jussu edita *Mediolani* apud PONTIVM MDCXIX. 4.

Propria officia Sanctorum Italiae

IV. *Italiae* Ecclesiae, ut quae (si *Aquilejensem* & *Mediolanensem* dempseris) *Romano* usae semper sint Breviario, fere peculiaria non habent Breviaria. Unum CAPVANVM MCCCCLXXXIX. *Capuae* impressum FABRICIVS indicat. Plura *Sicilia* suppeditat, quae uti in Missalibus libris, ita & in Breviariis *Gallicanos* ritus, sub *Northmannorum* imperio cooptavit. Hujusmodi Breviarium est in *Panormitanae* Cathedralis Thesauro adservatum, de quo Cl. *Iohannes* de IOHANNE (p. 99.). Membranaceum est summa venustate, characteribus elegantissimis, ac gentilitiis insignibus *Simonis* BONONSI Archiep. distinctum, cui ante Vesperas Sabbati Dominicae primae Adventus haec inscripta legere est: *Anno Domini* MCCCCLII. *decimo octavo mensis martii primae indictionis. Incipit Breviarium secundum consuetudinem* PANORMITANAE *Ecclesiae*. Alterius membranei codicis idem de IOHANNE meminit, in quo *Breviarium secundum modum, & consuetudinem majoris Ecclesiae* MESSANENSIS. *Tauromenii* quoque apud PP. *Praedicatores* aliud adservatur *Breviarium secundum usum Clericorum saecularium majoris Ecclesiae* MESSANENSIS. Ad Breviarium hoc *Gallo-Siculum* reformandum curam plures variis temporibus adhibuerunt, cumprimis Presbyter *Matthaeus* CALDO. Ac *Venetiis* quidem reformata ab eo Breviaria prodierunt a. MDXII. MDXXVII. & MDXXXVI. Singulae porro Italicae Ecclesiae habent *propria* quaedam officia Sanctorum, qui apud eas coluntur. Specimen habe.

„ Lectiones pro Ecclesiae Cathedralis VERONAE Sanctis propriis
„ commemorandis ad antiquae historiae veritatem, decreto Superiorum
„ accommodatae juxta formam, & rubricas Martyrologii *Romani* resti-

(1) Confer *Acta Sanctorum* (T. 1. *Junii pag.* 643.)

„ tum GREGORII XIII. Pont. Max. jussu & litteris editi *Veronae* apud *Hieronymum* DISCIPVLVM MDLXXXVII. 4. „

Officia propria SS. Tutelarium Civitatis & dioecesis REGII in *Aemilia* reformata, *Romae* ex typogr. R. *Camerae Apost.* MDCXXVI.

Officia propria Sanctorum, quae in oppidis & castris Abbatiae SVBLACENSIS recitantur. *Praeneste* typis *Barberinis* apud RVZZVLVM MDCCIX. 8.

Officia propria *Sanctae dioecesis* SABINENSIS, *Romae* typis Palearinianis MDCCLVI. 8.

Officia propria Sanctorum recentiora tam de praecepto, quam ad libitum, quaeque in toto SICILIAE Regno & aliis Provinciis Catholico Regi subjectis celebrantur, *Panormi* typis *Angles*, & Leone MDCXCVIII.

Officia propria aliquorum Sanctorum (*Messanae* cultorum) *Messanae* MDCLXXX. MDCLXXXI. & MDCLXXXII. 4. Ex Colbert. Bibl. p. 312.

Sunt etiam in urbibus Ecclesiae quaedam, quae ob Sacrarum Reliquiarum copiam officiis propriis utuntur. Id *Romae* cumprimis videre est. Hinc lectiones propriae Sanctorum, quorum Corpora, vel insignes Reliquiae in Sacrosancta VATICANA Ecclesia coluntur in officio recitandae, Romae typis Rev. Camerae Apostolicae MDCLXXIV. 8., uti & officia propria ejusdem Basilicae VATICANAE nuper duobus tomulis comprehensa; itemque officia propria Sacrosanctae Basilicae S. MARIAE TRANS TYBERIM, *Romae* typis Rev. Camerae Apost. MDCLXXVII. 4. & per *Hieronymum* MAINARDI MDCCXLII 8.

Ordines officii in Italicis Ecclesiis

V. Praeterea singulae nostrates Ecclesiae ordinem officii ad suas consuetudines adcommodatum servant. Vetera tantum, vel rariora promam.

Manuale, seu ut ajunt, Breviarium juxta ritum AMBROSIANAE Ecclesiae *Mediolani* MDXLIX. 16.

Codicem membranaceum in 4. praeterire hoc loco non licet, his verbis inscriptum: *Incipit Rubrica (sive ordo) per circulum anni secundum consuetudinem Ecclesiae Civitatis* Austriae *ordinata, ad honorem & Laudem Dei, & Beatissimae Virginis* Mariae, *ac omnium Sanctorum, & Sanctarum Dei*. Saeculo tertiodecimo exaratus videtur. Ordo praescribitur, indicaturque modus *Liturgiam* celebrandi, ac *divina* persolvendi *officia* per totius anni circulum (2)

Inter *Venetae* MARCIANAE Basilicae Codices ingentis molis liber exstat inscriptus: *officium juxta consuetudinem Ducalis Basilicae Sancti* MARCI *Evangelistae in praeclarissima Civitate* VENETIARVM *per Venerandum Presbyterum Dom* Bartholomaeum BONIFACIVM *ejusdem insignis Ecclesiae Magistrum Ceremoniarum, & Choro-didascalum noviter diligentissime revisum, & pluribus ex libris exactissime compilatum, secundum veram ipsius Ecclesiae antiquamque ordinationem*. Concinnatus autem est hic ordo *Marciani* officii jussu *Simeonis* MAVRI, qui a. MCCLXXXVII. Pri-

(2) De hoc Codice, quem memorat P. de RUBEIS (*p.* 435.) plura invenies apud Comitem Fridericum ALTHAN *Itiner. Liturg. p.* 366. *seqq.*

Primicerius,. anno autem MCCCIX. Episcopus *Castellanus* renunciatus fuit (3).

Carpsum VERONENSE sub finem superioris articuli memoravi. Duos vero ordines *de divinis officiis* secundum PISTORIENSIS Ecclesiae consuetudinem habes a me indicatos in *Bibliotheca Pistoriensi* (p. 20.). *Ordo Officii Ecclesiae* LUCENSIS, de quo *diarium litteratorum Italiae T. XXVII. p.* 307. MS. codex Saec. XIII. in Bibliotheca Canonicorum S. MARTINI LUCENSIS. Hunc postea recensuit saec. XV. *Nicolaus* TEGRIMIUS ejusdem Ecclesiae Archidiaconus. Confer FABRICII *Bibliothecam* (*Med. & Inf. Latin. T. V. p.* 170.)

Ordo officiorum Ecclesiae SENENSIS *ab* ODERICO *ejusdem Ecclesiae Canonico A.* MCCXIII. *compositus primum a D.* Johanne Chrysostomo TROMBELLI Bononiensi *Canonicorum Regularium Exgenerali*, & S. Salvatoris Bononiae Abbate *editus*, & *adnotationibus illustratus*, *vindicatusque* prodiit *Bononiae* MDCCLXVI. *ex typogr.* LONGHI 4.

Demum CUSENTINAE Ecclesiae *ordinarium* a Luca CUSENTINO Archiepiscopo digestum (huic ille Ecclesiae praefuit ab anno MCCIII. ad MCCXXIV.) & *in* Romana S. ISIDORI Bibliotheca reconditum *n. CX.* MARTENIUS designat.

VI. Multo plura *Galliarum* Ecclesiae *Breviaria*, atque ordinaria suppeditant. Breviaria & ordines officiorum Gallicarum Ecclesiarum

ABRINCENSE, *Abrincis* MDXCII.

AMBIANENSE, *Parisiis* in 4. & *Ambiani* MDL. MDCLXX. forma minore, MDCLXXXIII. 12. quatuor volum. auctoritate *Francisci* FAVRE Episcopi *Ambianensis*.

ANDEGAVENSE MS. trecentis amplius annis vetustum fuit in Bibliotheca *Telleriana*. Exstat & editum an. MDCXXIV.

ANICIENSE, sive PODIENSE ante 400. prope annos exaratum in eadem Bibliotheca *Telleriana* servabatur.

ANTISSIODORENSE, MCCCCLXXXIII. in 8. *Antissiodori* MDLXXX. in 8. *Bibl. Colb.*

APTENSE, *Basileae* MDXV. fol. & *Lugduni* MDXXXII. *praesulante*, ut in extrema pagina adnotavit typographus, *Rev. in Christo P. & D. D.* Johanne Nicolao Avenion. *Vicelegato* dignissimo, & Sanctae APTENSIS *Ecclesiae meritissimo Episcopo*, & *Principe* 8.

AQUENSE, Breviarium MS. in Regia *Parisiensi* Bibliotheca n. 4446. FABRIC. ex MARTENIO.

ATREBATENSE MDXCV. 8. duob. volum.

AUDOMARENSE, MDXVIII

AURELIANENSE *Parisiis* MDXLII. 8. MDXLVIII. (4) *Aurelianis* MDCCI. quatuor vol. in 12.

BAIOCENSE, *Cadomi* MDCXXVIII.

BEL-

(3) Confer de hoc Codice, ac *Marcianae* Basilicae ritibus differentem amplissimum Senatorem *Flaminium* CORNELIUM (*Ecclesf. Venet. dec. XIII. P. I. pag.* 205.

(4) Novam hujus Breviarii editionem *imprudentem*, *temerariam*, & *scandalosam*, *neque carentem suspicione favendi haereticis* Sorbonici Doctores declararunt apud d'ARGENTRE' (*T. II. Collect. Judicior. pag.* 160.)

BELLVACENSE, *Parisiis* MDXLVII.

BISVNTINVM *Basileae* MCCCCLXXIX. & *Divione* MDCLIII. 8.

BITVRICENSE *Venetiis* MCCCCLXXXI. 8. *Lemovicis* MDXII. 8. Exstat. etiam editio *Parisiis* curata jussu *Reginaldi* de BEAVNE Archiep. BITVRIC. MDLXXXVI.

CARCASSONENSE, officium Sanctorum peculiarium hujus Ecclesiae excusum fuit auctoritate D. *Vitalis* de LESTAING Episcopi *Carcassonae* MDCLXVI. 4.

CAMERACENSE *Parisiis* MCCCCXCVII. 8. duob. volum.

CABILONENSE *Ordinarium* MARTENIVS memorat

CADVRCENSE, Proprium Festorum Ecclesiae, & dioecesis *Cadurcensis* cum Calendario, *Cadurci* MDCIX. 4.

CARNOTENSE in 8. Veteris editionis. Ab Episcopo *Nicolao* de THOV recognitum postea, ac *Parisiis* vulgatum MDLXXXIV. duob. volum. Prodiit etiam MDCXXXIII. In *Tellertana* exstabat Breviarium MS. membran. in 4. Ecclesiae *Carnotensis*

CATALAVNENSE ante annos 400. manu exaratum, quo MARTENIVS usus est.

CENOMANENSE Ordinarium MS. annorum circiter 300. MARTENIVS vidit.

CLAROMONTENSE Breviarium, *Tierni* MDLVII. 8.

CORISOPITENSE Vetus in *Gallia Lugdunensi* memoratur a BOLLANDO.

DOLENSE, vetus editio in 8.

EBROICENSE *Parisiis* MDXLV. 8. duob. vol., & MDLXXXV.

EDVENSE in membranis scriptum an. MCCCCLII. per D. *Joh.* BLAIN. 4. exstabat. in Bibl. *Teller.*

S. FLORI officia propria Sanctorum, quae in Ecclesia Cathedrali S. FLORI solemni ritu celebrantur, ad meliorem formam redacta, & puriori latinitate donata per Canonicum praefatae Ecclesiae. *Mimati* MDCLXXXVI. ex typogr. *Petri* & *Iosephi* GIRARD (5)

LAVDVNENSE, vetus ordinarium optimae notae ante annos 400. scriptum, apud MARTENIVM.

LEMOVICENSE editum MCCCCLIX. (ita MARTENIVS, sed forte latet typographi error); MDLXXXVII. 8. duob. volum. & MDCXXV. MARTENIVS praeterea indicat vetus ejusdem Ecclesiae ordinarium.

LEXOVIENSE a. MDCXXIV. & MDCCIV. magnam partem ex novo *Senonensi* depromptum. Horae diurnae Breviarii LEXOVIENSIS prodierunt MDXLII.

LINGONENSE, vetus ordinarium a MARTENIO adhibitum.

LVGDVNENSE MCCCCXCVIII. fol. Alia vetus editio forma mino-

(5) Quum de recudendis hisce officiis a. MDCCXXII. cogitaretur, prodierunt tres epistolae inscriptae: *Remarques historiques & critiques sur le Propre du diocese de St.* FLOVR. Exstant. in Syllo- ge P. des MOLETS, praenotata *Continuation des Memoires de Litterature & d'histoire* (*T. V. P. II. pag.* 464. & *T. VIII. P. I. pag.* 165. & *T. XI. p.* 11. *pag.* 417.)

minore. *Lugduni* quoque exiit MDLXXXIV. 8. Correctiones Card. de LABOVREVR lucem adspexerunt ibid. MDCXLVII. 8. Prodiit etiam MDCXCIII. in 8. quatuor volum. Item auctoritate *Lugdun.* Archiep. *Antonii* de *Malvin.* de MORTAZET *Lugduni* apud *Claudium* CIZERON MDCCIX. T. IV. in 4. In Bibliotheca Regia *Parisiensi* exstat MARTENIO teste, *Lugdunensis* Ecclesiae ordinarium vetus ante annos D. exaratum.

MASSILIENSE Proprium, *seu officia propria* S. Massiliensis *Ecclesiae*, editio postrema *Massiliae* per *Henricum* MARTEL MDCXII. 8.

MELDENSE MS. in Biblioth *Teller.*; editum vero *Parisiis* MDXLVI. 8. duob. volum., & multis ex *Senonensi* desumptis aa. MDCCII. *Meldensis* Ecclesiae ordinarium a MARTENIO indicatur.

MORINENSE MDXLII.

NARBONENSE *Lugduni* MDXXXV. Hujus quoque Ecclesiae vetus ordinarium ante annos CCC. descriptum MARTENIVS memorat.

NANNETENSE antiquum ordinarium a. MCCLXIII. ab ELIA *Cantore* concinnatum apud eumdem MARTENIVM invenies. Proprium porro Sanctorum *Nannetensium* lucem vidit *Nannetis* MDCXLII. 16.

NIVERNENSE *Parisiis* MDXXXIV. duob. volum.

NOVIOMENSE, MDCXXX. Exstat & hujus Ecclesiae ordinarium annorum circiter CCC. quo usus est MARTENIVS.

PARISIENSE. Veteres codices duo Regiae Bibliothecae *Parisiensis* alter CCCC. alter CCC. circiter annorum; quatuor vero in *Telleriana* indicantur. Exstant vero hujus Breviarii exempla edita MCCCCLXXIX. 8. MCCCCLXXX. fol. MCCCCXCII. fol. *Parisiis* apud *Iohannem* de PRATO, MDXXIX. MDXLV. MDLVII. 8. MDLXXXIV. (6) MDCVII. (7) MDCXL. MDCLVII. MDCLXXX. recognitum ex auctoritate *Francisci* HARLAY Archiep. *Parisiensis* (8) MDCLXXXIV. MD-

(6) Anno MDLXXXIII. & MDLXXXIV. quum nonnulli *Romanum* Breviarium in *Parisiensem* Ecclesiam invehere tentassent, *Petrus* de GONDY ejus Episcopus ea de re ad Capitulum verba fecit, & post exploratas omnium sententias, atque diligens rei examen, statutum fuit, Breviarium *Parisiense* abjiciendum non esse, sed emendatum denuo esse typis edendum: *Existimatum est*, *Breviarium* Parisiense *convenientius retineri in ipsa Ecclesia* Parisiensi, *ac typis demandari prius recte expurgatum*, *ac restitutum per Dominos ad hoc jam deputatos*. Illius autem formam si spectes, ex correctione ad *Romanum* Breviarium tam prope adcessit, ut idem ferme dici possit in plerisque lectionibus, Hymnis, Responsoriis, & Psalmis. Vide GRANCOLASIVM (*comm. histor. in Breviar. Rom. lib. 1. pag. 13.*)

(7) In hac editione, ut a P. AZEVDO adnotatum est (*Exercit. IX. p. 47*) e Completorio decisa fuerat oratio *Illumina*, quae vetustissima est, exstatque in Sacramentario S. GREGORII, ac ejus loco oratio *Visita* fuit adposita, quam Monachi in Breviarium *Romanum* intruserant, ut ait GRANC, (*pag. 21. & 32.*). In titulo tamen dicitur *ad formam Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum*.

(8) Tunc primum inter cetera Dominicae Psalmi ad primas Festorum Vesperas dici coepere, Ferialibus, qui constanter elapsis saeculis recitati fuerant, omissis. Operam *Harlaeanae Parisiensis* Breviarii recognitioni dederunt viri doctrina illustres, ut MENAGIVS testatur in *historia* a MD. XCVI. edita *mulierum Philosophiae* artibus,

MDCXCVII. iterum recognitum (9) & MDCCXXXVI. vol. 4. in 8. ex emendatione *Caroli Gasparis Guilielmi* de VINTIMILLE Archiep. *Parisiensis* (10). REMENSE, *Caroli* a LOTHARINGIA *Parisiis* MDXLIII. 8. *Ludovici* a LOTHARINGIA Remis MDCXIV. 8. aliud MDCXXX. ex recognitione *Caroli Mauritii* LE TELLIER *Parisiis* MDCLXXXIV. 12. quat. volum. Ordinarium ejusdem Ecclesiae annorum circiter CCCC. in Bibliotheca S. REMIGII *Remensis* MARTENIVS invenit.

ROTHOMAGENSE An. MCCCCXCI. fol. Parif. MDLXXVIII. in 8. MDLXXXVII. Card. a BORBONIO *Rothomagi* MDXCIV. duob. volum. 12. & MDCXXVI. Ante paucos annos nova hujus Breviarii editio curata fuit (11). Antiquum praeterea hujus Ecclesiae ordinarium annor. CCC. MARTENIVS vidit.

RVPELLENSE, *Henrici* de LAVAL. *Parisiis* MDCLXXXVI. quat. volum.

SAGENSE Paris. MDCXVI. 4. Proprium quoque Sanctorum Ecclesiae SAGIENSIS collectum auctoritate D. *Jacobi* CAMVS Episcopi, studio *Gervasii* BASIN eodem anno *Parisiis* apud *Sebastianum* CRAMOISY vulgatum memorat Bibliotheca *Telleriana*.

SENONENSE, revisum per *Nicolaum* de PVY Canonicum, veteris editionis a *Simeone* VOSTRE typographo *Parisiis* curatae 4. iterum *Parisiis* editum MDXXVIII. duob. volum. 8. deinde jussu Cardinalis a BORBONIO *Senonis* MDLVIII. & MDLX. 8. *Senonis* quoque MDCXLI., & auspiciis Archiep. de la HOGVETTE MDCCII. quat. volum.

---

bus *exculcatarum* sect. 38. ubi de S. *Catharina*, nempe *Jacobus* de SAINTE BEWE, *Guillelmus* BRVNETERIVS postea *Xantonensis* Episcopus, *Claudius* CASTELLANVS Canonicus *Parisiensis* *Nicolaus* GOBILIO, *Leonardus* LAMETVS, *Claudius* AMELINA Archidiaconus *Parisiensis*, *Nicolaus* COCQVELINVS, & *Nicolaus* TORNOSVS. Nihilominus minus prodierunt criticae in hoc Breviarium animadversiones, quas confutavit *Claudius* de VERT libello, cui titulus: *Reponse aux Remarques sur le nouveau Breviaire de* Paris, Parisiis MDCLXXX. 8.

(9) Confer *Honoratum* de S. MARIA in suis *animadversionibus ad artem criticam* (*T II. pag.* 81. *Gallicae Paris. edit.*) *Nicolaus* TOINARD consilium novi Breviarii concinnandi proposuit; de quo consule eruditi viri GWALINI dissertationem de S. GENOVEFA (*pag* 17. *seq.*) itemque Trivultiana litteraria monumenta anno MDCCXXII. (*pag.* 518.)

(10) A. MDCCXXVI: ementito *Embricae* & *Arnoldi* NICOLAI typographi nomine *Parisiis* prodierat *Breviarium Ecclesiasticum editi jam prospectus* (simul cum epistola encyclica a *Philippo Nicolao* LOTTIN Bibliopola *Parisiensi*) *executionem exhibens in gratiam Ecclesiarum, in quibus nova facienda erit Breviariorum editio*. Duos hujus operis tomos in 8. cum *horis diurnis* eodem anno impressis in 12. inspexi in Litterario Emin. MAREFVSCHII gazophylacio. Ad hoc Breviarium a nescio quo *Bajocensi* Canonico exsecta fuerat nova, quam aliqui urgebant, *Parisiensis* Breviarii editio. Ea igitur gravissimis contentionibus obnoxia fuit: magnis quoque sumptibus Archiepiscopo stetit, ut ab jam impressis exemplaribus plurimi, iique gravissimi, quibus scatebant, *Quesnellianorum* errores, novis additis foliis resecarentur.

(11) Vide Diarium inscriptum *Biblioth. Francoise* an. MDCCXXXI. (*Tom. XV. pag.* 193.)

lum. in 12. praeter supplementum, quod eadem forma, eodemque anno prodiit (12)

SILVANECTENSE *Parisiis* MDXXI. 8. duob. volum.

SVESSIONENSE D. de ROVSSI Episcopi MDXXIX. (13): ex *Francisci* Ducis de FITZIAMES auctoritate, *Suessione* apud viduam *Caroli* COVRTOIS MDCCXLII. vol. 8. in 8.

TRECENSE, *Trecis* MDIX.

TRICASTINENSE. Officia propria S. Ecclesiae TRICASTINENSIS, editio postrema Avenione MDCCLVIII. 8. typis Francisci GIRARD.

TOLOSANVM antiquum MARTENIVS indicat.

TVLLENSE MDXXXV.

TVRONENSE Breviarium, & ordinarium vetus idem MARTENIVS adhibuit.

VALENTINVM *Lugduni* MDXXVI. 8.

VIENNENSE *Lugduni* MCCCCXCVIII. 8. cujus exemplum erat in Bibliotheca *Baluziana*.

VIRDVNENSE Parisiis MCCCCXCIX. 8. & MDCXXV.

VTICENSE, seu VCETIENSE vetus ordinarium annorum minimum CCC. cum MSS. statutis ELIAE VTICENSIS Episcopi a MARTENIO ex *Colbertina* Bibliotheca adnotatur.

VII. *Germanica* jam, & *Belgica* eodem alphabetico ordine designemus. Germanica, & Belgica

ANTVERPIENSE a. MCCCCXCVI.

ARGENTORATENSE MCCCCLXXVIII. Hujus Ecclesiae ordinarium a. MCCCLXIV. scriptum apud MARTENIVM occurrat.

AROSIENSE *Arosiae* MDIV. 4.

BASILEENSE, seu *liber Breviarius secundum consuetudinem Chori Ecclesiae* BASILEENSIS. Vide hujus capitis *art.* 4. (*n.* 1.). De hoc libro agere videtur MORLIERVS in opere inscripto: *Essais de Litterature* (*T. I. pag.* 142.)

BREMENSE, Argentorati MDXI.

BRVXELLENSE MDXVI.

CAMINENSE in *Pomerania* a. MDXXV.

COLONIENSE a. MCCCCXCVIII. & MDLXXVII. Huc spectat *Ordinarius Majoris Ecclesiae Coloniensis*. Codex est CLIV Cartaceus *Coloniensis* Metropolitanae a P. HARTZHEIM in Catalogo Codicum MSS. (*p.* 128.) indicatus. In prima pagina haec leguntur: *hunc libellum ego* Johannes Scalhorn, *alias* Speys, de Andernaco, *Vicarius Altaris S.* Alexii *in Majori Ecclesia* Coloniensi *practicavi, & ordinavi in istas regulas inferius scriptas ex meo ingenio & arte. Incepi pro anno Domini* MCCCCLXXXVIII. *finivique Anno Domini* MCCCCXCIII.

CONSTANTIENSE praeter veterem *Erhardi* RATDOLT editionem,

(12) Legenda ejusdem Archiep. Pastoralis Epistola *Gallice* edita an. MDCCXVIII.

(13) Doctores Sorbonici hujus Breviarii divulgationi obstiterunt. Vide *collectionem judiciorum Episc. Tutel.* d'ARGENTRE (*T. II. p.* 77.) & Pastoralem instructionem Archiep. *Senon.* LANGVETI adversus Missale *Trecense* (*p.* 40.)

nem, impressum MDLXI. jubente CHRISTOPHORO Episcopo; item MDLXXV. MDXCIX. & MDCL. in 8.

ERFORDIANUM excusum ante ducentos annos; item *Rothomagi* MDV.

GLARONENSE a *Goldasto* memoratum in *Alemannicis*.

HAFNIENSE *Anno milleno quingenteno quoque deno* vulgatum *in fol.*

HALBERSTADENSE in 4. vetus editio (14)

HAMBURGENSE per *Albertum* KRANTZ *Argentorati* MDXIX. fol.

HERBIPOLENSE MDXVIII. & MDLXXV. jubente IULIO Episcopo.

HILDESHEIMENSE, a. MDXVI.

INSULENSE a. MDXXXIII.

LEODIENSE MDXIV. MDXX. MDCXXXVI.

LOVANIENSE MS. a BOLLANDO citatur.

LUBECENSE, cujus parte aestiva idem BOLLANDUS se usum testatur.

MAGDEBURGENSE in oppido *Siptzen* MDXIV. 8.

MINDENSE, a. MDXVI.

MOGUNTINUM MS. habuit BOLLANDUS praeter edita a. MCCCCXCV. MDVII. deinde jussu DANIELIS Archiep. MDLXX., itemque MDCXII. 12.

MONASTERIENSE a. MCCCCLXXX.

PASSAVIENSE a. MDV.

PRAGENSE *Venetiis* MDXVII. 8.

RAZEBURGENSE an. MDVI.

ROEGKILDENSE, vetus editio in 8. ante annos CC.

SLESSWICENSE *Parisiis* a. MDXII.

SPIRENSE MCCCCLXXVIII. MDVII. auctoritate PHILIPPI Episcopi, MDXC. jussu EBERHARDI Episcopi. *Directorium horarum* prodiit MDXXII.

STREGNENSE a * BENZELIO laudatum.

TORNACENSE a. MCCCCXCVII. 8

TRAIECTENSE a. MDXVIII. & *Antuerpiae* MDLI 8.

UPSALENSE *Holmiae* MCCCCXCVI. per *Johannem* FABRI 4.

WORMATIENSE a. MDLXXVI.

ZAGABRIENSE *Venetiis* MDV. MDLXXXIV. 8.

Hispanica

VIII. Inter *Hispanica* memorandum cum primis *Mozarabum*, sive *Toletanum secundum regulam* B. ISIDORI, *Toleti* editum fol. curante *Alfonso* ORTIZIO Canonico *Toletano* jussu *Francisci* Cardinalis XIMENES *per Magistrum Petrum* HAGEMBACH *Alemanum anno salutis nostrae millesimo quingentesimo secundo, die vero vicesima quinta mensis octobris*, ut in extrema pagina legitur. Tres in tomos manuscripta hujus Breviarii exempla, quae *Toleti* adservantur, tribui *Johannes* PINIUS in Tract de *Liturgia antiqua Hispanica* (*cap. XI. §. 1. n.* 543.) testificatur. Sic autem illa describit ex doctissimi viri D. *Petri Camini* VELASCI recensione.

1. Bre-

(14) Confer *Jacobi Friderici* REIMANNI *Bibliothecam* (*pag.* 557. *seq.*)

1. Breviar. *Muzarab.* Pars 1. *Gothic.* continet partem Psalterii, Cantic. & Hymn. 11. Pars altera *Gothic.* continet partem psalterii, officia propria Sanctorum, & Hymnos 111. Pars tertia *Goth.* Quadragesim. Monet autem idem PINIVS (*num.* 551.) tertium hunc codicem minoris, quam priores duos, esse antiquitatis; hanc porro notam charactere rubro expressam ei adponi: *Finit hic liber Deo gratias, regnante domino* ALPHONSO *per manus* Ferandi IOANIZ *Presbyteri Ecclesiae Sanct. ar.* Justae, *&* Rufinae *Civitatis* Toleti *in mense Aprilis*. Praeter *Mozarabicum* haec pauca ad *Hispaniam* pertinent in *Fabriciana* recensione.

GIENNENSE *Hispali* typis *Iacobi* CROMBERGERI MDXXVIII. fol.

GRANATENSE, *Granatae* MDXLIV. 8.

HISPALENSE in 4. vetus editio.

OXOMENSE denuo recognitum mandato Reverendiss. D D. *Petri* ACOSTA ejus Ecclesiae Episcopi. In operis calce legas: *Excussum Burgo almae* Oxomensis *Ecclesiae industria, & expensis Didaci* Ferdinandez a CORDVBA *VI. Idus Aprilis* MDLV. 8.

PLACENTINVM, *Venetiis* apud *Andream, & Iacobum* SPINELLOS MDLIV. 8.

SALMANTINVM in 8. vetus editio

Adcedunt ex *Lusitania* — Lusitanica

BRACARENSE MDXLIX. VI. Kal. Augusti; deinde a *Roderico* a CVNHA Archiepiscopo recognitum, *Bracarae* MDCXXXIV. 4.

Et EBORENSE a. MDXLVIII. Hoc autem ab *Andrea* RESENDIO doctissimo viro emendatum prodit *Aubertus* MIRAEVS in Script. Saec. XVI. (*cap. CXXXVII.*). Officia porro propria Ecclesiae EBORENSIS seorsum prodierunt *Eborae* ex typographio Academico MDCCLII. 4.

IX. Pauciora sunt *Anglicana*. *Sarisburiense* Breviarium, quod *Portiforium* inscribitur, prodiit MCCCCXCIX. *Parisiis* MDXXXI. *Londin.* MDXLIV. & MDLV. 4. iterum *Parisiis* MDLXVI. duob. volum. in 4. *Duaci* MDCIV. 4. Huic addimus *Aberdonense* in *Scotia* impressum a. MDCIX. de quo *acta Sanctorum* (*T. II. Apr. p.* 438.). Tandem memorabimus *Romanum* Breviarium lingua *Sclavonica* vulgatum *in Ecclesiarum Liburniae* &c. *quae Ritum* Romanum servant, *commodum Romae* MDCXLVIII. 8. — Anglicana & Scotica — Sclavonica

ARTICVLVS VI.

Breviaria & ordinaria Monastica.

I. FAbricianam Monasticorum Breviariorum seriem heic quoque dabimus meliore ordine dispositam, & aliquanto locupletiorem: quod satis erit speciminis cujusdam gratia. Incipiamus ergo a *Canonicis Regularibus*. Horum Breviarium anno MCCCCLXXXVIII. editum laudat BOLLANDVS. In *Telleriana* autem Bibliotheca indicatum video *Breviarium* CANONICORVM REGVLARIVM S. AVGVSTINI Con- — Breviaria, & ordinaria Canonicorum Regularium

 gre-

gregationis *Winderhemensis Antuerpiae* excusum ab *Henrico* ECKERANO MDXIX. fol. MARTENIVS *Canonicorum Regularium* quoque aliquot ordinaria suppeditat; CARNOTENSE S. IOHANNIS ante annos D. scriptum, GASTINENSE in dioecesi *Turonensi* quadrigentorum annorum, PARISIENSE S. *Crucis* vulgo *de la Bretonnerie* annorum circiter CCCC. demum aliud vetus *Canonicorum Regularium* S. LAVDI. Addit his TROMBELLIVS (*diss. Epist. in quasd. veter. Litan. p.* 293.) *Ordinarium Canonicorum Regularium S.* ANDREAE de MVSIANO, quod XII. saeculo scriptum servant *Bononienses S. Salvatoris Canonici Regulares*.

Benedictinorum generalia

II. Sequuntur BENEDICTINORVM officia. Eorum Breviarium ante trecentos annos MS. *Telleriana* Bibliotheca servabat. Novum vero PAVLLI V. & VRBANI VIII. auctoritate editum *Parisiis* MDCXLVIII. 8. duob. volum. *Breviarium* quoque *Monasticum .... pro omnibus sub Regula* S. BENEDICTI *militantibus* exiit *Venetiis* MDCXCIV. in 4. Denique *Breviarii Monastici specimen ad mentem regulae* S. P. BENEDICTI excudit *Nanceij Jacobus* HAENER MDCCLXXI. Tom. II. in 8.

Peculiaria

His addi velim, quae quarumdam *Benedictinarum* Congregationum sunt propria, ut Breviarium *secundum ritum & morem Congregationis* CASINENSIS *olim* S. IVSTINAE, Venetiis MDLXXXVI. apud *Junctas*; *Rothomagense* S. AVDOENI, *Rothomagi* MDCXVI. MDCLIV; BRVNSFELDENSE *Lovan.* MDCVII. 8.; Congreg. CASALIS *Parisiis* MDXXIV 8. CASSINENSE Venetiis MDLXXXVI fol. SANDIONYSIANVM *Parisiense*, *Parisiis* MDL. 8. FISCANNENSE (dioec. *Rothomag.*) ordinarium vetus ab annis circiter 400. descriptum, & Breviarium *Rothomagi* MDCXXVII. 8 GEMMETICENSE (ejusd. dioec. *Rothomag.*) *antiquum ordinarium*, S GEORGII. (ejusdem dioec.) ordinarium, S. MELANII vetus editio in 8. PANNONIENSE, *Viennae* MDLXXIX. 8. TEGERNSEENSE MDLXXVII. fol. Illustre quoque Benedictinorum Monasterium *Panormitanum* S. MARTINI plura Breviaria habuit, quorum meminit index a BLASIO editus.

Aliorum Monachorum

III. Ceteri quoque Monachorum ordines sua habent Breviaria. CLVNIACENSIVM editum fuit *Parisiis* MDLXXXIV. 8. duob. volum; tum studio *Paulli* de RABVSSON, & *Claudi* de VERT ibid. MDCLXXXVI. 8. (1). *Officium Breviarii secundum ordinem Heremi* S. Crucis FONTISAVELLANAE (CAMALDVLENSIVM) ex antiquo codice ejusdem Heremi in lucem datum est ab Auctoribus *Annalium Camaldulensium Venetiis* MDCCLVI. in Appendice ad *Tom. II.* (*col.* 463.). CARTHVSIENSE Breviarium excusum est *Venetiis* MCCCCXCIX. *Parisiis* MDXXV. 8. & MDXXXII. *Papiae* MDLX. 8. *Lugduni* MDLXXXVII. 8. Aliud pro domo *Vallis Viridis* prope *Parisios* ejusdem ordinis *Carthusiensis* scriptum a. MDXIV. in *Telleriana* Bibliotheca exstabat.

(1) Multis hoc *Cluniacense* Breviarium criticis animadversionibus vexatum fuit, cum primis *Joh. Baptistae* THIERS. De his confer Ephemerides eruditorum virorum Parisienses an. MDCCII. Vide etiam DVPINII *Bibliothecam Ecclesiasticam T. XVIII. p.* 183.) & *Trivultianorum* Patrum litteraria Monumenta a. MDCCXVIII. (*pag.* 186.)

bat. CISTERCIENSIUM vero *Parisiis* MDXXXIV. 12. MDLXXXI. 4. & MDCXVII. 8 CAELESTINI suum typis exprimi curarunt *Venetiis* MDVIII. 8. OLIVETANORUM *Venetiis* prodiit MDLXXX. 8. tum *Mediolani* MDCX. 8. apud *Job. Baptistam* PICCALAEUM jussu D. *Angeli M. Acbisii Mediolanensis* Abbatis Generalis, probante autem *Paullo* SFONDRATO S.R.E. Cardinale S. CAECILIAE Congreg. *Olivetanorum Protectore* (2). PRAEMONSTRATENSES quoque (ut antiquum eorum ordinarium omittam, de quo MARTENIUS) proprio Breviario utuntur, quod auctoritate *Francisci* a *Longo Prato* Abbatis, & cura *Johannis* LEPAIGE *Parisiis* impressum fuit MDXCVIII. & MDCVIII. 8. duob. volum.

IV. Ceterorum ordinum Regularium haec mihi officia innotuerunt. Ac primum officia propria Sanctorum ordinis Eremitarum S. AUGUSTINI, *Genuae* apud *Benedictum* GUASCUM MDCXXXII. 12. DOMINICANORUM deinde cum Breviarium (3) MDXIV. (quae editio raris libris a *Theophilo* SINCERO, aliisque adnumeratur), *Venetiis* MDLVI. 8. *Venetiis* apud IUNCTAS MDLXXXIV. 16. *Romae* MDCVII. ex typographia *Alfonsi* CIACCONII 4. & MDCXI. 8. tum *diurnum Romae* ex eadem CIACCONII typographia MDCVI. 8. divulgatum. CARMELITARUM vidi *caeremoniale divini officii* secundum ordinem Fratrum S. Virginis MARIAE de monte CARMELO P. M. *Sebastiani* FANTONI ejus *ordinis Prioris* Generalis jussu editum (duobus libris) *Romae* apud *Guillelmum* FACCIOTTUM MDCXVI. 4. Eorumdem Breviarium *Venetiis* apud IUNCTAS MDXLII. fol. & MDLXXIX. 8. item appellati Generalis FANTONI auctoritate ibidem MDCXXII. 8 impressum fuit CARMELITIS quoque DISCALCEATIS suum est *Manuale diurnorum officiorum Salmanticae* apud *Antonium* RAMIREZ MDCXVI. 4. Eorum vero *officia propria Parisiis* MDCLXVI. in 8. praelo commissa sunt. *Ordo recitandi in festis*, *& infra octavas Sanctorum*, *ac Beatorum* exstinctae SOC. IESV *Neapoli* ex *Aegidii* LONGHI typographio MDCXXX. 8. emersit; *Proprium* vero ejusd. SOCIET. per Provinciam *Bohemiae*, seu *officia Sanctorum*, *quae tum* SOCIET. IESV, *tum triplici Provinciae* Bohemiae *dioecesi* Pragensi, Olomucensi, & Wratislaviensi sunt propria *Pragae* typis Universitatis *Carolo-Ferdinandae* MDCLXXIX. 8. *Proprium* denique *Sanctorum*, *& Beatorum* SOCIET. IESV *juxta ritus in eadem* SOCIETATE *servandos* hoc titulo *Romae* MCCIX. 12. ac titulo paullulum imutato saepius prodiit, ut *Venetiis* MDCCLXIV. 12. & *Wirceburgi* MDCCLXIX. 8. Fratrum MINORUM Breviarium *Parisiis* MDVI. 8. MDCXIV. & MDCXXIX. editum a FABRICIO indicatur, a WALCHIO *Moguntiae* MDCLXXVI. 8.; *Officia* autem *propria Romae* MDCXLII. ex typographio *Ludovici* GRIGNANI 8. habuimus. SERVORUM B. Virginis Breviarium lucem adspexit a. MD-

Ceterorum Regularium ordinum

(2) Idem in folio fuit etiam editum, ejusque exemplum *Telleriana* Bibliotheca indicat.

(3) Breviarii *Dominicani*, quod primum a. MCCLIV. confectum fuisse GRANCOLASIUS ait (*comm. hist. in Breviar. lib. 1. cap. 14. p. 44.*) confirmatio a CLEMENTE IV. anno MCCLXVII. edita exstat. apud MARTENIUM (*T. II. Anecdot. pag. 501. seq.*)

MDCXXXIV. Denique ut huic recensioni modus aliquis adhibeatur, *officia propria* Sanctorum Ordinis & Congregationis VALLIS VMBROSAE prodierunt *Romae* typis CASALETI MDCCLXXIV. 4. Addantur his 1. Breviarium ordinis TEVTONICI Sereniss. Archiducis MAXIMILIANI jussu & auctoritate restitutum, & ad usum *Romanae* Ecclesiae revocatum, *Oeniponti* in typographia Aulica MDCX 4. 2. Breviarium HVMILIATORVM inscriptum D. *Hieronymo* TORGIO Congreg. generali Ministro a Fr. *Maximo* VICECOMITE ejus Classis Praepotito, *Mediolani* ex officina *Joh. Antonii* CASTILLONEI MDXXXVIII. 8.

Denique Sanctimonialium

V. Ad Sanctimoniales demum pertinet *officium nocturnum Deo consecratarum Virginum observantium Reformationem* FONTIS EBRALDI praeter veterem editionem in membranis, *Parisiis* apud *Henricum* STEPHANVM MDXV. 4. & apud *Simeonem* VOSTRE MDXVI. fol. & 8. duob. volum. item MDLXXXVI. In *Colbertina* autem Bibliotheca indicatur *Proprium Ordinis B. Virginis ab Angelo salutatae*, *Burdigalae* MDCXVII. in 8. & *Antuerpiae* MDCXXIV. 4. Proprium S. CRVCIS *Pictaviensis*, *Pictavis* MDCXXIX. 8. Proprium S. RADEGVNDIS, *Pictavis* MDCLXIII. in 8.

ARTICVLVS VII.

Singularium aliquot officiorum Libelli.

Octavarium Romanum

I. Superest, ut pauca de quibusdam peculiaribus officiis dicam. In primis autem memorandum est OCTAVARIVM Festorum, auctore celeberrimo *Bartholomaeo* GAVANTO saepius excusum. *Neapoli* apud *Lazarum* SCORIGIVM MDCXXVIII. 8. *Venetiis* apud IVNCTAS MDXXIX. 8. ibidem MDCCXIII. sumptibus *Paulli* BALLEONII 4.

Officium hebdomadae Sanctae

II. Nec praetereundum officium *hebdomadae Sanctae*. Infinitus sim, si omnes ejus editiones persequi velim. Mitto *Venetam* a. MDLXV. apud LIECHENSTEIN. Alexander MAZZINELLIVS pulcherrimam *Romae* dedit cum Italicis iisque eruditis animadversionibus. Ex his ferme, licet contractis confectum fuit officium *hebdomadae Sanctae*, quod *Venetiis* MDCCLVIII. REMONDINIVS vulgavit hoc titulo. *Uffizio della Settimana Santa colle Rubriche volgari, colla spiegazione di tutte le cirimonie, cogli argomenti delle Pistole, de' Vangeli, e de' Salmi, e con brevi annotazioni, che ne dichiarano i sensi*. In quibusdam hujus libri exemplis nullus auctor adscribitur; in aliis additum est: *opera postuma del M. R. P.* Giovan Michele CAVALIERI *Agostiniano*. Caveat porro Lector, ne mendaci titulo decipiatur. CAVALERIO viro eruditissimo solum ad addendam operi auctoritatem Libellus hic suppositus fuit. Ego illud properanter concinnavi; idque non eo dico, quod mihi ereptum doleam nullius certe gloriae libellum, sed potius, ne siquid in eo peccatum sit, viro summo, & in rebus ad sacros ritus pertinentibus exercitatissimo tribuatur. Idem REMONDINIVS a. MDCCLXIII. edidit *Uffizio della Settimana Santa latino volgare con la spiegazione in Italiano delle cose tutte in esso contenute, opera nuova d' un pio, e dotto Frate* Osservante *dell' Ordi-*

ne

ne de' Minori, quem PAITONIVS T. V. suae *Bibliothecae degli Autori Greci, e Latini volgarizzati* (*p.* 199.) esse indicat P. F. *Flaminium* PARMENSEM. *Galli* quoque suas habent hujus libelli versiones. Duae in *Colbertina* Bibliotheca adnotantur. Sunt hae 1. *Office de la Semaine Sainte* (*latine & Gallice*) *par* Augustin LVBIN, *Parisiis* MDCLXX. 12. 2. *Les Saintes Tenebres en vers François avec le latin a coté*, *par* Louis CHARPY de *Sante-Croix*, ibid. eodem anno 12. Tertiam addo, cui titulus: *l'office de la Semaine Sainte.. de la traduction de M. de* MAROLLES, *ensemble l'explication des sacres mysteres par Fr.* Daniel de CINGONGNE' *de l'Ordre de* S. FRANCOIS. *Lugduni* apud *Adam* DEMEN MDCLXXIV. 8.

III. Quid vero dicam de officio B. M. V.? Hoc titulo *Venetiis* MDXLV. in officina *Francisci* MARCOLINI in 8. excusum fuit, *Venetiis* MDLXXVI. 12. apud *Dominicum* NICOLINVM, & *Antuerpiae* MDCLII. *Horas in Laudem Virginis* MARIAE *Gallicae* editiones saepius appellant, ut *Parisiensis* MDI. 4. apud KERVER, alia item *Parisiensis* pulcherrima, quae in *Romani* Collegii Bibliotheca servatur a. MDXXXI. per *Gotifredum* TORINVM BITVRIGICVM 8., & *Lugdunensis* apud *Gulielmum* ROVILLIVM MDLX. 4., immo etiam in ejusmodi libellis, qui *ad usum Ecclesiae* SARVM impressi sunt, *Londini* MDII. 4. & *Rothomagi* MDLVI. in 8., *Horas* titulus praefefert. Plures in *Italicum* sermonem hoc officium verterunt, quos appellatus PAITONIVS recenset (*p.* 209. *seq.*) Antiquiorem tantummodo proferam, quem docet editionis titulus: *officio della B. V. M. tradotto, e composto* (*in terza rima*) *da* Mario FILELFO *Poeta Laureato* in Venezia *per* Bernardino *di* CVORI MCCCCLXXXXVIII. 16. Contra *Latinis* illud versibus reddit *Matthaeus* RICCA hoc titulo: *officium B. M. V. illustratum Poetica paraphrasi cum lacrymis* DAVIDIS, *seu Psalmis Poenitentialibus*, Monteregali MDCXCIII. ex typographio *Vincentii & Joh. Baptistae* Fratrum de RVBEIS 8. *Gallice* versum, ac praenotatum *Heures a la louange de la Vierge selon l'usage de* Rome *Parisiis* prodiit in 4. MDXXVI., item inscriptum *office de la Vierge*, *ou Heures d'* HENRY III. MDLXXXVI. 4. triplici autem idiomate *latino*, *Gallico*, & *Italico Venetiis* a. MDCCXLIII. praenotatum: *officio di* MARIA *Vergine Madre di Dio in linguaggio latino*, *Francese*, *ed Italiano in* 12. *Italica*, itemque *Gallica* hujus editionis interpretatio ex *officio Pentaglotto B.* MARIAE *Virginis*, quod Cl. *Ianuarius* XISTVS *Neapoli* in lucem emiserat a. MDCCXXXI. apud *Felicem Carolum* MOSCA in 12. Idiomata, quibus *Pentaglotton* hocce officium constat, sunt *Hebraicum*, *Graecum*, *Latinum*, *Italicum*, & *Gallicum*. De *Itala* vero interpretatione haec XISTVS lectorem monuerat: „ *Italam* „ porro interpretationem aut ex ipso *Hebraeo* textu, aut ex *vulgata*, „ aut ex *Septuagintavirali* interpretatione persequuti sumus, adscitis, „ quum opus facto esset, interpretibus: Carmina Psalmistae *Etrusci* au„ ctore *Laurento* MATTHAEO, quia minime hiulca, aut inficeta vide„ bantur, libenti animo usurpavimus in locum Canticorum, trium sci„ licet puerorum, ZACHARIAE, SS. Virginis Deiparae, nec NON „ SIMEONIS. Idem fecimus de lectionibus, Capitulis, atque Oratio„ nibus, adjectis quoque Litaniis, quas omnes e quodam Anonymo hau-

„ simus

„ simus, qui dudum Venetiis *Marianum* totum officium edidit versibus „ Italicis, nulla interposita soluta oratione. Quod vero adtinet ad Hymnorum versionem malui *Iosephum* NOZZOLINVM oppido in hac „ parte celeberrimum, quam quemvis alium sequi.„ Non omittam *officium B. M. V. juxta ritum* Ord. Praed. *sub ven.* P. F. Nicolao RODVLFIO *ejusd. Ord. Gen. Magistro Romae* MDCXXXVIII. ex typographio *Manelphii* MANELPHII. 12.

Officium defunctorum

IV. Officium defunctorum saepius excusum seorsum novimus. Unam ego recentem editionem heic adscribam, cui titulus: *officium defunctorum juxta Rituale* Romanum, *additis ex Missali* Romano *iis, quae in Missa defunctorum a Choro cantantur, juxta antiquos Mss. codices emendatum, & auctum*. Editio *novissima, in qua praeter alia quaedam accessere alia Missa in cantu, nec non instructio in Agenda Defunctorum, ac nonnulla S. R. C. decreta ad officium defunctorum spectantia*, Veronae 1750. apud Joh. Baptistam Saraccum.

Officia aliqua singularia

V. Edita quoque sunt plurima singularium Sanctorum officia. Pauca de multis haec sunt.

Officium de S. ASPASIO *Melodunensium* Patrono *Paris.* MDCXXII. 4.

Officium S. IACOBI *Parisiis* MDLXXXI. 8.

Officium SS. IACOBI Apostoli, CAROLI M. CLAVDII, & EVSTACHII *Parisiis* apud *Sebastianum* CRAMOISY MDCLII. 4.

L'Office de trois MARIES, Liber *Gothicis*, quos dicimus, characteribus impressus 4.

Officium PASSIONIS IESV CHRISTI ex oraculis Prophetarum desumptum, *Antuerpiae* ex officina *Plantiniana Balthasaris* MORETI MDCXXX. 12.

Officium *quinque PLAGARVM* D. N. J. *Christi* editum a S. BONAVENTVRA, *Romae* typis *Iacobi* MASCARDI MDXXIII. 16.

Office du S. SACREMENT (*lat. & Gallice*) avec la tradition de l'Eglise touchant l'Eucharistie *Parisiis* apud le PETIT MDCLIX. 8.

Officium S. VERANI *Cabellionensium* Patroni ordinatum cura OCTAVII Episcopi *Cabellionensis*. MS. in Bibliotheca *Telleriana* 4.

Nec plura de his.

CA-

CAPVT V.

RITVALES LIBRI

ARTICVLVS I.

Rituales Libri Graecorum.

I. RItuales *Graecorum* libri uno fere *Euchologio* continentur. Complectitur autem ritus, & ordines divinae Liturgiae, variorum officiorum Ecclesiasticorum tum matutinorum, tum vespertinorum, formulas ordinationum, Sacramentorum, Baptismatis &c. cum benedictionibus, & Orationibus cuilibet personae, statui, vel tempori congruis, praeter integras BASILII, CHRYSOSTOMI, & *Praesanctificatorum* Liturgias. Extat *Gr.* MS. in biblioth. *Vindob.* (*Cod. Theol. juxta* LAMBEC. 327. *juxta* NESSEL. 286. *num.* 2. 2 *fol.* 29. *usque ad fol.* 308.). Omnium antiquissimum videtur illud in Bibliotheca *Barberina* adservatum in membranis, quadratis litteris, ante noungentos & plures annos adcuratissime descriptum, de quo ALLATIUS (*de libr. Eccles. Graecorum pag* 96.) Vocari porro consuevit *Euchologium Barberinum* S. MARCI, quod ex *Florentina* S. MARCI Bibliotheca fuerit olim in *Barberinam* translatum. Complura eiusdem *Euchologii* MSS. exempla in *Coisliniana*, *Vaticana*, aliisque Bibliothecis delitescunt. Praeterea in Archivo Monasterii *Cryptae Ferratae* extat Codex *Euchologium Patriarchale* nuncupatum. Magnus Cardinalis BESSARION primus illius Monasterii Abbas, ut ajunt, *Commendatarius* illum ejusdem Coenobii Monachis testamento legavit; ipse autem dono habuerat a celebri Cardinale *Juliano* CAESARINIO, cui in *Florentino* Concilio a Sacerdote *Georgio* VARII *Cretense* donatus fuerat. *Pretiosum* BENEDICTVS XIV. in epistola, de qua mox dicam, vocat hunc Codicem ab ARCVDIO laudatissimum, neque injuria, quamvis *Johannes Baptista* CATVMSYRITVS in libro, quem anno MDCXXXII. praenotavit: *Vera utriusque Ecclesiae Sacramentorum Concordia, Crypto-Ferratense Euchologium*, ut erat in ARCVDIVM furore percitus, *falsum Euchologium* appellet, in quo nihil de confirmatione, nihil de Extremae unctionis Sacramento innuatur (1)

Euchologium

MSS. ejus Codices

II. Editum est a *Graecis Euchologium Venetiis* non semel, nempe ann. MDXXVI. MDXLIV MDL. MDLIII. MDLX. apud *Christophorum* ZANETTI; MDLXVI. apud *Andream* IVLIANI, MDLXX. MDLXXI. MDC. MDCII. MDCXVI. MDCXXII. MDCXXIX. MDCXXXVIII. MDCXLII. Hujus postremae editionis curam in se suscepit THEOPHYLACTVS *hieromonachus*, qui illam se recognovisse, a mendis, quae in priores irrepserant, repurgasse, nonnullisque orationibus auxisse gloriatur. Verum omnium diligentiam superavit *Iacobus* GO-

Editiones ante correctionem Romanam

(1) Confer *Richardi* SIMONIS *Bibliothecam criticam* (*T. III. pag.* 117.)

AR *Parisinus*, Ordinis *Praedicatorum*, qui diuturnis habitis *Romae*, quo ad id venerat a. MDCXL. collationibus cum insignibus doctrina viris, & *Graecarum* rerum longe peritissimis *Leone* ALLATIO, *Basilio* FALASCA Ordinis *Basilian.* Procuratore Generali, *Georgio* CERESIO, & *Pantaleone* LIGARIDIO, conquisitis praeterea undique codicibus tum editis, tum manuscriptis, omnes hujus Euchologii formulas, & διατάξεις recensuit, ac digessit, variantes lectiones collegit, non paucas orationes, & integra officia ex MSS. *Euchologiis* addidit, versionem latinam adornavit, notis eruditis, figuris aeneis, & onomastico illustravit. Editionis, quam tamen ex MS. Caesareo valde suppleri posse notat LAMBECIUS (L. *V. pag.* 87.), hic titulus: Εὐχολόγιον, *sive Rituale* Graecorum, *complectens ritus, & Ordines divinae Liturgiae officiorum, Sacramentorum, benedictionum, funerum, orationum*, cetet. *cuilibet personae, statui, vel tempori congruos iuxta usum* Orientalis *Ecclesiae*, *interpretatione latina*, *aeneis figuris, & observationibus illustratum*, *Parisiis* MDCXLVII. fol. ac *Venetiis* MDCCXXX. fol. Prius tamen *Venetiis*, anno nempe MDCCXXVII. apud *Nicolaum* SARO excusum fuerat *Euchologium* in 4. a *Goariano* diversum. *Russice* vertit *Petrus* MOGILAS Metropolita *Kiyoviensis*, ediditque MDCXLVI.

Romana ejus correctio

III Quum tamen in hoc *Euchologium* multos irrepsisse errores non pauci conquererentur, prodiit tandem illud *Romae* MDCCLIV. diligenti cura emendatum. Hujus *Romanae* correctionis historiam dabimus verbis BENEDICTI XIV. in doctissima ad *Archiepiscopos*, *Episcopos*, *aliosque Ritus* Graeci *Ecclesiasticos* epistola scripta Kalendis Martiis a MDCCLVI. „ PHILIPPUS IV. *Hispaniarum* Rex Catholicus is fuit, qui sub „ annum MDCXXXI. habito ad Apostolicam Sedem recursu, ex- „ posuit, delatum sibi esse a *Graecis* unitis ditionis suae Terras inco- „ lentibus, editum fuisse a *Graecis* schismaticis *Euchologium* pluribus er- „ roribus vitiatum (a), simulque rogavit, ut absurdis, quae inde ma- „ nare possent, opportunis remediis occurreretur. Summus autem Pon- „ tifex URBANUS VIII. statim egregio operi manum admovit, de- „ putata ad *Euchologii* correctionem peculiari Congregatione, cui & ip- „ se primum nonnullos S. R. E. Cardinales, *Romanaeque* Curiae Prae- „ latos, atque Theologos magni nominis adscripsit; & alios per or- „ bem tunc maximae Ecclesiasticae eruditionis laude praestantes viros, „ eidem Congregationi adscribendos, *Romam* adcivit. Inter hos vocatus „ fuit *Dionysius* PETAVIUS Presbyter *Societatis Iesu* in *Galliis* degens, „ qui tamen justissima adfectae aetatis excusatione usus fuit, ne iantum „ iter arriperet, & *Iohannes* MORINUS *Gallicani Oratorii* Presbyter, „ qui & ad urbem adcessit, & pluribus sessionibus interfuit, in quibus „ multa scitu digna protulit, ad rem recte instituendam, dirigendam „ que opportuna. Summum profecto studium, ac diligentiam in de- „ man-

(a) Id potissimum factum est artibus *Johannis Baptistae* CATUMSYRITI, qui *Graecos* ARCUDII adsectas Comiti de CASTRO PHILIPPI IV. *Hispaniarum* Regis ad Apostolicam Sedem Oratori detulerat, veluti Sacramentorum Romano-Catholicae Ecclesiae corruptores. Vide SIMONIUM (*l. c. pag.* 224. seqq.)

„ mandatum fibi opus contulerunt ii, qui Congregationem ab VRBA-
„ NO Pontifice deputatam constituebant; eorumque curas, atque labo-
„ res innuit *Leo* ALLATIVS, quum de *Graeco Euchologio* fermonem
„ habens ita fcripfit: *De libro plura poffem referre, & examinare: verum-*
„ *tamen quum fub cenfura & judicio acerrimorum virorum ftet, fententiam*
„ *de eo veram, & judicium infallibile expecto*. Et quidem duae fupra octo-
„ ginta feffiones inter eos habitae fuerant, ut olim teftatus eft Cardi-
„ nalis *Francifcus* BARBERINVS *fenior* in Congregatione *de Propa-*
„ *ganda Fide*, quae die 23. Januarii anni MDCXLV. coacta fuit coram
„ INNOC. Papa X. paullo poft obitum illius deceefforis VRBANI ejuf-
„ dem Cardinalis Patrui. Non ideo tamen abfoluta fuit *Euchologii* emen-
„ datio, nec nova editio confici potuit. Subfequentium Pontificum tem-
„ pore propofitum opus numquam omnino fuit defertum, fed parum,
„ lenteque promotum; dum novis, ut adfolet, negotiis fupervenienti-
„ bus, incoeptorum antea exitus, & finis retardatur. Quum autem Deo
„ optimo Maximo vifum fuerit Nos, licet immerentes, ad fummum
„ Pontificatum evehere, inter primas, quas libenter adfumpfimus, cu-
„ ras, haec fuit de correctione librorum *Orientalis* Ecclefiae, praefertim
„ vero *Euchologii Graecorum*. Quare ut optatam nobis metam aliquando
„ contingere liceret, haec, quae fequuntur, per Nos tempeftive edita,
„ & exequutioni diligenter tradita fuerunt. Primum itaque collecta, &
„ in ordinem digefta funt Acta Congregationum, quae fub VRBANO
„ VIII. & fucceffioribus Pontificibus habitae fuerant, ut comperta fie-
„ ret captarum refolutionum fententia, quantumvis illae Pontificia con-
„ firmatione roboratae non fuiffent; neque enim umquam ad fummos
„ Pontifices facta adparebat earum relatio, fed in opportuniora tempo-
„ ra, juftis fortaffe de cauffis, dilata. Deinde quum jam omnes e vi-
„ vis exceffiffent, quicumque olim adfcripti fuerant praedictae Congre-
„ gationi ad *Euchologii* correctionem inftitutae, Nos alios S.R.E.Car-
„ dinales, & Confultores ad graviffimum opus urgendum deputavimus
„ e Cardinalibus nimirum bo. me. *Antonium Xaverium* GENTILI, *Phi-*
„ *lippum* MONTI, *Ioachimum* BESOZZI, & *Aloyfium* LVCINI, refpe-
„ ctive nuncupatos, qui omnes jam ex hac vita migrarunt; Congrega-
„ tionis autem Praefectum conftituimus dilectum filium Noftrum *For-*
„ *tunatum* Presbyterum Card. TAMBVRINI nuncupatum, qui fofpes
„ vivit; Confultores vero defignavimus dilectos Filios Fr. *Auguftinum* OR-
„ SI Ord. *Praedic.* Palatii Noftri Apoftolici Magiftrum, *Leonardum*
„ TSCHIDERER *Societ. Iefu*, *Thomam* SERGIVM e *Piis Operariis* Sa-
„ cerdotem, & *Dominicum* TEOLI Presbyterum *Romanum*, quorum ali-
„ qui fuperftites funt, alii fupremum diem obierunt; denique ejufdem
„ Congregationis Secretarium elegimus dilectum Filium Magiftrum *Ni-*
„ *colaum* ANTONELLVM Praelatum Noftrum domefticum. His omni-
„ bus praefcriptum fuit, ut certis recurrentibus diebus inter fe conve-
„ nientes, de rebus eorum cognitioni delegatis tractarent; id quod per
„ integrum decennium exactiffime praeftitum fuit. Quum autem olim
„ controverfia fuiffet de methodo in examine rerum fervanda; cenfen-
„ tibus nonnullis, ut ante omnia de Sacramentorum formis inquirerent,
„ aliis vero fuadentibus, ut fecernerentur ea, quae funt Epifcoporum

 „ pro-

„ propria: Nos hujusmodi controversiam de medio sustulimus, jubendo, ut *Euchologii* revisio, & correctio, a prima illius pagina ad subsequentes gradatim produceretur, eodem ordine, quo *Euchologium* ipsum constatum, impressumque conspicitur. Denique praefato Congregationis Secretario id oneris imposuimus, ut ante singulas sessiones, folium efformaret, non modo cuilibet ex Cardinalibus, & Consultoribus, qui conventuri erant, sed Nobis etiam, qui omnibus de rebus in Congregatione discutiendis certiores fieri volebamus, opportune tradendum; quo in foliis, indicatis proponendarum rerum capitibus, adnotaretur primo quidquid super illis expensum, atque conclusum fuerat in Congregationibus habitis sub Praedecessoribus Pontificibus, quatenus in anteactis Congregationibus de ipsis agi contigisset: deinde ea, quae circa hujusmodi quaestiones in Theologorum libris conscripta, & in Ecclesiasticis monumentis relata haberentur....... Quae autem a Nobis demandata fuisse superius innuimus, ea undequaque impleta fuerunt; nec satis dici potest, quam adsidua diligentia, & labore omnes Congregationem constituentes operi conficiendo incubuerint. Praedictus vero Secretarius, non solum ante singulas inter eos habendas sessiones, injuncta sibi folia docte, & sapienter elucubravit, Nobisque exhibuit; verum etiam post habitas sessiones hujusmodi Congregatorum sententias, atque resolutiones referre Nobis non omisit; Nos autem omnibus perlectis, & mature pensatis, easdem, prout in Domino expedire visum est, adprobavimus, & confirmavimus. Et hac quidem servata methodo, absoluta est *Euchologii* correctio, & nova, ut diximus, ejusdem editio a. MDCCLIV. typis Congregationis de *Propaganda fide* impressa est. „

IV. Initio dixi, Rituales *Graecorum* Libros *uno* FERE *Euchologio contineri*. Nam ex majori Euchologio desumptum est in usum Sacerdotum συνταγμα τινων αναγκαιων ακολουθιων μεθ εκαστῳ ανηκουσων τῳ ιερει συλλεγεισων εκ του ευχολογιου *necessariorum quorumdam officiorum ad Sacerdotem pertinentium, & ex Euchologio desumptorum collectio*. In hac collectione continentur officium vespertinum, & του ορθρου, sive *Laudum*, Α'ποστολοευαγγελια, sive *Epistolae*, & *Evangelia* in varias commemorationes Sanctorum, ordo του μικρου αγιασμου pro parva benedictione, ordo communis invocationis in Sponsalibus, ακολουθια του στεφανωματος, seu in coronatione sponsarum, in bigamam, preces in puerperam primo partus die, preces pro obsignando puero octavo die post partum, preces in puerperam quadragesimo die, ordo sacri Baptismatis, & alia quaedam quotidiani usus. Editum est hoc *syntagma* eleganter rubricatum, curante *Emanuele* GLYZONIO, *Venetiis* apud Francisc. IVLIANVM anno MDXCV. 4. item *Venetiis* MDCXXXVI. 4.

V. * CAVEVS in dissertatione *de libris & officiis Ecclesiasticis Graecorum* ex variis *Euchologii* ordinibus nescio quot officiorum titulos erudite quidem, sed praeter argumenti, in quo versabatur, institutum efformavit, quum tamen numquam fuerint seorsum vulgati. Unum tamen inde decerpam propter ingens Caesarei Codicis discrimen. De ΣΧΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩ loquor, quod continet την πασαν ακολουθιαν sive totum ordinem sumendi habitus Monastici. Edidit varia, quae huc spectant offi-

officia, in *Euchologio* suo Cl. GOARIVS. Habetur 1. Ακολυθια επι αρχαριον ρασοφορουντα *officium in novitium habitum monasticum suscipientem* (*p.* 468.) ubi notae, & variantia exemplaria exhibentur 2. Ακολυθια τυ μικρυ σχηματος ητοι τυ μανδιου, *officium parvi habitus, idest mandiae* (*p.* 473.). Et quod mulieribus simili veste consecrandis peculiare est, (*ibid. p.* 496.) 3. Ακολυθια τυ μεγαλυ, και αγγελικου σχηματος, *officium magni, & Angelici habitus* (*p.* 499.) cui variantes lectiones, notaeque eruditae subjiciuntur. Exstat MS. hoc σχηματολογιον Biblioth. *Vindob.* (*Cod. Theol. juxta* LAMBEC. 327. *juxta* NESSEL 286.) Verum inter editionem illam impressam, & codicem MS. *Caesareum*, magnam esse differentiam notat Cl. LAMBECIVS.

ARTICVLVS II.

Rituales libri Orientalium.

I. O*Rientalium* Rituales libros quum breviter adnotare adgredior, occurrit statim Rituale *Coptitarum latine* redditum ab *Athanasio* KIRKERIO, quod *Symmictis* suis *Leo* ALLATIVS adtexuit. Hujus *Ritualis* praeter *Vaticanos* Codices exemplum MS., quod *Joseph Aloysius* ASSEMANVS magni fecit, servat *Romana Aethiopum* Ecclesia S. STEPHANO sacra. Praeterea *Romae* MDXLVIII. in 4. prodiit *modus baptisandi, Preces, & Benedictiones, quibus utitur Ecclesia* AETHIOPVM ex lingua *Chaldaea*, sive *Aethiopica* in *latinam* conversae a *Petro* Abbate *Aethiope*. Recusus fuit hic libellus *Lovanii* (1) apud *Martinum* VERHASSELT MDL. 4. hoc ampliore titulo: *Modus baptisandi, preces, & benedictiones, quibus Ecclesia* Aethiopica *utitur, quum Sacerdotes benedicunt Puerperae una cum infante Ecclesiam ingredienti post quadragesimum puerperii diem. Item orationes, quibus iidem utuntur in Sacramento Baptismi, & Confirmationis. Item Missa, qua communiter utuntur, quae etiam* Canon universalis *appellatur, nunc primum ex lingua* Chaldaea, *sive* Aethiopica *in* latinam *conversa*. Hinc in *Bibliothecas Patrum* illatus fuit. Verum ASSEMANVS, quem laudavi, primus fuit, qui ex *Vaticanis* Codicibus, & MS. *Aethiopico* S. STEPHANI *Coptice & latine* evulgarit ordinem *ad faciendum Catechumenum* (*Codic. Liturg. Lib. I. pag.* 141.) Ordinem *Baptismi* (*Lib. II. pag.* 150.) Ordinem *Confirmationis* (*Lib. III. pag.* 82.). Mirum tamen est, Cl. Virum indicatum *modum baptisandi* praetermisisse, quum tamen non plane idem *Aethiopum* ritus sit, qui *Coptitarum*. Postea Rituale *Romae* vulgatum habuimus MDCCLXIII.

Rituale Coptitarum, & Aethiopum

II. COPTITIS ARABES subjungimus. Euchologium *Arabicum* nihil fere a *Graeco* distare monet Card. BONA, qui in *Analectis Liturgico-sacris* (*pag.* 361. *seqq.*) plura in illud eruditissime animadvertit. ARMENORVM vero (nam & de his dicendum) Ritualis liber *Mastoz Doctoris* nomine insignitus non semel typis *Armenis* lucem vidit, ut *Con-*

Arabum

Armenorum

---

(1) In Bibliogr. tamen D. Le BVRE p. 161. Volum. *Theol.* non *Lovanii*, sed *Bruxellae* nomen occurrit: fortasse eidem libro diversus titulus aptatus est, ut & *Lovanii*, & *Bruxellarum* nomine ejus editio praenotaretur.

ftantinopoli die 23. Julii, anno *Armenorum* 1163. Christi 1714. *Armeno-latine* primum ASSEMANVS publica luce donavit *ritum faciendi Catechumenum Ecclesiae* Armenorum (*Cod. Liturg. Lib. I p.* 168.). Officium sancti Baptismi (*Lib. II. pag.* 194.), & ordinem Confirmationis (*Lib. III. pag.* 118.). Habent praeterea *Armeni* Catholici alium Ritualem Librum MS. sed ex Ritualibus *Romano*, & *Armeno* conflatum.

Chaldaeorum

III. Libri CHALDAEORVM Rituales in Vaticanis Codicibus delitescunt. Qui recentiores sunt, a IOSEPHO I. Patriarcha exarati sunt, exstantque *Cod. Syr. Amid. X. & XII.* Ex his *Chaldaice*, & *Latine* in *Codice Liturgico Josephi Aloysii* ASSEMANI primum prodiit (*Lib. I. p* 174.). *Ritus* faciendi Catechumenum Ecclesiae *Chaldaeorum*, & *Malebarorum*; (*Lib. II. pag.* 211.) Ordo Sancti Baptismi, & (*Lib. III pag.* 136) Ordo Confirmationis. *Josephus* quidem SIMONIVS ASSEMANVS *Josephi Aloysii* patruus eruditissimus hunc ritum (*T. III. Biblioth. Orient. P. II.*) vulgaverat; orationibus tamen, aliisque pro suo instituto non tam relatis, quam indicatis. Monet autem idem *Josephus Aloysius* in *praefatione ad librum primum*, Ordines istos expositos fuisse ab EBEDIESV Episcopo *Sobensi* saeculi XIII. vergentis Scriptore, a *Georgio* ARBELAE, & MOSVLI Metropolita, qui saeculo XIV. ineunte, Patriarcha *Nestorianis* praefuit; *ex quorum*, inquit, *dilucidationibus*, *quae non sunt expressae*, *Rubricae supplendae sunt*. *Josephus* ADIABENVS *Nestorianorum* Patriarcha saeculo VII. ritus *Nestorianorum* recensuerat, atque ordinaverat.

Syrorum

IV. Jam de *Syris* dicendum, quo nomine idem *Josephus Aloysius* ASSEMANVS comprehendit *Syros* omnes *Maronitas*, seu orthodoxos, & *Jacobitas*, ceterosque heterodoxos, antiquosque *Melchitas*, qui omnes unum ritum sectantur ab Ecclesia *Hierosolymitana* profectum. Ac *Syrorum* plures *Rituales* libri *Vaticanis* Codicibus continentur. In his *Ordo Baptismi*, *qui a Christo Domino traditus Apostolis dicitur*. „ Videtur, „ *inquit* ASSEMANVS (*Praef. in Lib. I. Cod. Liturg.*) fuisse Ecclesiae *Hierosolymitanae*, qui quum in sola *Graeca* lingua superstitisset, VII. Ecclesiae saeculo a *Jacobo* EDESSENO celeberrimo *Monophysita* Doctore, (quem ceu Sanctum *Jacobitae* venerantur, immo & nonnulli *Maronitae* ignorantes Orthodoxum illum opinantur) in *Syriacum* Sermonem conversus fuit, in quo, ni conjectura me fallit, primitus conscriptus fuerat, vel traditus. A *Hierosolymitana* namque Liturgia *Orientales* omnes & *Occidentales* originem traxere. *Gregorius* BAREBRAEVS insignis inter suos Gregales saeculo XIII. Doctor, & *Maphrianus*, eumdem Ordinem adprobavit, & forte ipse fuit, qui vel rubricas descripsit, vel eas in *Arabicum* Sermonem transtulit, quae exstant ibidem. *Maronitarum* Collegium Rituale eorumdem *Maronitarum* MS. possidet; aliud *Syrorum Jacobitarum* Sacerdotale, seu Rituale in Bibliotheca Collegii *de Propaganda Fide* adservatur. Celeberrimus apud *Syros* liber est, qui a. MDLXXII. *Antuerpiae* in *Plantiniano* typographio excusus fuit, nempe SEVERI *Alexandrini* (immo vero *Antiocheni*, nullus enim inter *Alexandrinos* Patriarchas SEVERVS sedit) *quondam Patriarchae de ritibus Baptismi*, & *sacrae*

Syna-

(a) Vide *Josephi Simonii* ASSEMANI *Bibliothecam Orientalem* (*T. III. par. I. Cap.* 74.)

Synaxis apud SYROS *Christianos receptis*, *liber* Guidone FABRICIO Boderiano *Exscriptore*, *& interprete*. Multis tamen haec editio tum in *Syriacis* characteribus, tum in ipsa *Latina* interpretatione mendis scatet, ut non ASSEMANVS modo, sed etiam *Richardus* SIMON adnotavit, propositisque exemplis ostendit (*T. IV. epistolar. selectar. ep. IV. p. 37. seqq.*). Gratias proinde maximas ASSEMANO debemus, qui eumdem SEVERI licet *Monophysitae* librum ex Codicibus *Vaticanis* nova versione a se donatum (*Cod. liturg. Lib. II. pag. 261. & Lib. III. pag. 175.*) recudit. Duplex autem *Severianus* Ordo est Baptismi, prolixior alter, alter brevior, qui in usu est apud *Syros*. Sunt etiam alii Ritualium apud *Syros* Auctores. Ac primum PHILOXENVS ineunte saeculo VI. *Mabugensis* Episcopus haereticus *Monophysita*, de quo *Ioseph Simonius* ASSEMANVS (*Biblioth. Orient. T. II. cap. 2.*). Ejus *ordinem Baptismi* brevissimum *pro iis, qui morti proximi sunt*, ex Codice Vaticano *Echellensi IV. Ioseph Aloysius* ASSEMANVS (*Cod. Liturg. Lib. II. p. 307.*) vulgavit. Sequitur *Iacobus* SARVGENSIS saeculo V. *Syrorum* doctor, cujus Sanctitatem adversus RENAVDOTIVM appellatus *Ioseph Simonius* (*T. I. Biblioth. Orient. cap. 27.*) vindicandam suscepit. Hic etiam *Ordinem Baptismi* edidit, quem *Stephanus* ALDOENSIS *Antiochenus Maronitarum* Patriarcha anno hujus saeculi quarto defunctus nova recensione disposuit, atque emendavit. *Iacobus* alter, nempe EDESSENVS dictus *Commentator* labente saeculo VII. florere coepit. Et hic *Ordinem Sancti Baptismi* scripsit, qui exstat in libris Ritualibus *Syrorum* cum *Maronitarum*, tum *Iacobitarum* (3): sed nihil fere a *Iacobi* SARVGENSIS Ordine discrepat. *Dionysius* quoque BARSALIBAEVS *Monophysitarum* saeculo XII. Episcopus nonnulla concinnavit ad Ritus pertinentia, quae in *Syrorum* Ritualibus recepta sunt. Hujusmodi est *Expositio rerum mysticarum, quae in Chirotonia, seu sacris Ordinationibus continentur*, quae *Syriace* exstat in Rituali *Iacobitarum Cod. Echell. V. fol. 195.*; item *expositio rerum mysticarum, quae in sacro Chrismate continentur*, *Arabice*, litteris tamen *Syriacis* descripta in Codice *Beroensi* I. Ad Rituales *Maronitarum* libros duo praeterea libri pertinent. Alteri titulus est: *Ordo Benedictionis, ac Processionis Palmarum juxta ritum Ecclesiae Nationis* MARONITARVM *a Syriaco textu latinitati donatus ab* Elia Simonio HESRONITA *Collegii* Maronitarum *Alumno*. *Romae* MDCXCV. ex typographia *Dominici Antonii* HERCVLIS 4. Alter vero praenotatur: *Processio Sanctissimae Crucis juxta ritum* MARONITARVM, *Romae* MDCXL. in 8.

AR-

(3) Idem fortasse ordo in Bibliotheca publica *Tubingensi* latet sub titulo: *opus* Jacobi EDESSENI *de Baptismo* apud * HOTTINGERVM (*Biblioth. Orient. Cap. 3. pag. 292.*)

ARTICVLVS III.

RITVALE ROMANVM.

CASTELLANI Sacerdotale

I. PRimus inter editos *Romanae* Ecclesiae libros Rituales occurrit, qui *Romae* MDXXXVII prodiit 4. & sequente anno recusus *Venetiis* fuit in 4. apud heredes *Petri* RABANIS inscriptus *Sacerdotale*, seu *liber* SACERDOTALIS *collectus*, LEONIS X. *auctoritate approbatus*; itemque *Venetiis* MDLV. apud *Petrum* ROSELLVM 4. MDLXVII. ex officina *Petri* LIECHTENSTEIN & MDXCVI. apud *Ioh. Baptistam* & *Ioh. Bernardum* SESSAM 4. praenotatus *Sacerdotale ad consuetudinem Sacrosanctae* Romanae *Ecclesiae*, *aliarumque Ecclesiarum*. Auctor operis *Albertus* CASTELLANVS ordinis *Praedicatorum*, de quo ECHARDVS *T. II. Scriptor. ejus ordin. p.* 48. Multo illud labore CASTELLANVS elucubravit, dicavitque LEONI X. P. M. Eo vero demortuo anteqnam typis traderetur, examinatum fuit jussu PII IV. atque emendatum. Non tamen fuisse a PIO IV. adprobatum, sed privati auctoris opus esse, contra quam nonnullis visum est, cum BENEDICTO XIV. in luculenta epistola ad Cardinalem GVADAGNI suum in Urbe Vicarium a. MDCCLV. perscripta confidenter adserimus. Qua in re praetermittenda non est, inquit doctissimus Pontifex, „ consideratio illa, si nimirum opus Patris CASTELLANI adprobatum fuisset a PIO IV. Pontifice, Sanctum *Carolum* BORROMAEVM Pontificis nepotem, totoque ejus Pontificatu in Ecclesiasticis negotiis maxime versatum, haud fuisse permissurum, ut in sua dioecesana Synodo, suaque itidem in Synodo Provinciali postea coactis, statueretur, quod noscitur reipsa statutum, quodque omnimode adversatur iis, quae in praefato opere Patris CASTELLANI tradita leguntur. „ Addit idem BENEDICTVS XIV. *de Synodo Dioecesi. Lib. VII. cap.* 15. *n.* 6. „ hujusmodi opus legis auctoritatem, & vim obtinere, admisso etiam quod PII IV. auctoritate correctum fuerit, admodum ad probandum difficile judicatur. GRATIANI enim decretum, quantumvis pluries *Romanorum* Pontificum cura emendatum fuisse non ignoretur, vim ac pondus legis non habet; quinimmo inter omnes receptum est, quidquid in ipso continetur, tantum auctoritatis habere, quantum ex se habuisset, si numquam in GRATIANI collectione insertum foret: ut videre est in nostro opere *de Canonizatione Sanctorum Lib. IV. part. II. Cap.* 17. *num.* 10. Et haec quidem respondendi ratio prudentibus viris facile arridebit; quum & firmo rationis fundamento innitatur, & magnam praeseferat modestiam, dum adsertam operis revisionem de mandato PII IV. factam nullo modo adtingit; cujus tamen Pontificii mandati probatio valde difficilis esset. „

SAMARINI Sacerdotale

II. Ex CASTELLANO potissimum profecit Franciscus SAMARINVS Beneficiatus Lateranensis in simili opere, quod vulgavit praenotatum: SACERDOTALE, *sive Sacerdotum Thesaurus ad consuetudinem S. R. E. aliarumque Ecclesiarum collectus juxta* Tridentini *Concilii Sanctiones* &c. *Venetiis*

netiis apud IVNTAS MDLXXIX. Idem opus paullo post emendavit, auxitque *Angelus* ROCCHA: sicque correctum exiit ex officina *Francisci* ZILETTI MDLXXXIII. MDLXXXVII. & MDXCVII. 4.

III. Est & aliud celebre Rituale, quod, inquit BENEDICTVS XIV. in laudata ad Cardinalem GVADAGNIVM epistola §. 18. „ auctorem „ habuit Cardinalem SANCTORIVM. S. SEVERINAE nuncupatum „ teste CIACCONIO (*in ejus vita T. III. pag.* 1044.). De hoc autem „ Rituali Cardinalis SANCTORII. perhonorifica fit mentio in Brevi „ summi Pontificis PAVLLI V. incipiente *Apostolicae sedis* quarto Idus „ Julii MDCXIV., impressoque ad frontem Ritualis *Romani* ab eodem „ PAVLLO Pontifice evulgati; in eo quippe refertur, Cardinales ad „ novi Ritualis editionem designatos vetera expendisse Ritualia, praesertim vero illud, *quod vir singulari pietate, zelo, & doctrina, bonae memoriae Iulius Antonius S. R. E. Cardinalis Sanctae* SEVERINAE *nuncupatus, longo studio, multaque industria & labore plenissimum composuerat*. FONTANINIVS de hoc *Rituali* loquens in Catalogo *Biblioth.* Card. IMPERIALIS haec adnotavit: *opus rarissimum sine principio & fine*. Et jure quidem (per„ git BENEDICTVS XIV.) egregii quippe hujusce operis impressa „ folia delitescebant in angulo *Vaticanae* Bibliothecae, quorum notitia „ ad viros Sacrorum rituum studiosos delata, impetrarunt hi, ut simul „ colligerentur, quo eorum exemplum sibi sumere liceret. Tunc vero „ factum, ut multi ejusdem sibi exemplum comparaverint, quod in suis „ Bibliothecis condiderunt, quum ante id temporis pauca essent, atque „ rariora exempla: neque enim alia eousque comperta erant exempla, „ quam quae exstabant, & nunc etiam exstant, unum in Bibliotheca „ S. *Crucis* in *Hierusalem*, duo autem in Bibliotheca Collegii *Romani*, quo„ rum alter fuit Venerabilis Cardinalis BELLARMINI, alter Prae„ sulis COCCINI Rotae Auditoris (1). Vti praenotatum est, adserit „ Praesul FONTANINI, *Rituales* Cardinalis SANCTORII principio „ destitui, & fine; idque omnino verum, quemadmodum videre est in „ exemplis mox supra indicatis. Testatur illud sub PAVLLO V. im„ pressum; at non meminit, quod illum latuerit fortasse, suppressum „ fuisse jussu ejusdem Pontificis, dum adhuc sub praelo esset, quemad„ modum ab eodem Praesule COCCINO sua manu adnotatum legitur „ in praefato *Rituali*, in Collegio *Romano*, uti praedictum est, adser„ vato. *Hoc opus, dum adhuc sub praelo esset, suppressum fuit Romae tempo„ re* PAVLLI V. *ideoque caret principio, medio, & fine*. Et licet in ejus„ dem *Ritualis* exemplis novissime evulgatis, ac distributis initium re„ periatur ac finis, facile tamen deprehenditur, & initium & finem „ ipsis fuisse, quamvis fortasse parum considerate, superadditum, ne „ per manus abiret mutilum exemplum, nec caput habens nec pedes „ Id vero comprobatur ex titulo, sive inscriptione praefatis recentibus „ exemplaribus praeposita; constat quippe his verbis: *Rituale Sacramen„ torum* Romanum, GREGORII *XIII. Pontificis Maximi jussu editum Ro„ mae* MDLXXXIV. in quo facti veritas primum desideratur, quum de

Rituale Card. SANCTORII

a PAVLLO V. suppressum

(1) In *Vallicellana* quoque Bibliotheca duo exempla exstabant, atque etiamnum exstant, alterum altero imperfectius, unum enim pagina 604. aliud pag. 700. concluditur.

„ de imprimendo Rituali Cardinalis SANCTORII cogitatum fuerit tan-
„ tummodo sub Pontificatu PAULLI V., uti mox supra dictum est,
„ nec cusum illud fuerit superstite Auctore, qui e vivis excessit sub an-
„ num MDCI. CLEMENTE VIII. Pontifice, sed ab ejusdem heredi-
„ bus sub Pontificatu PAULLI V. quemadmodum mox infra constabit.
„ In praedictis exemplaribus & finis quoque conspicitur; pagina quip-
„ pe 712. haec leguntur verba: *Ritualis* Romani *finis*. Qui autem id
„ sibi sumpsit, ut extrema suppleret, mediam partem satis non inspe-
„ xit, ubi non minus in ipsis, quam in ceteris quibuscumque exemplis
„ desiderantur paginae *quae a pag.* 252. *ad pag.* 257. *subsequuntur*. Ve-
„ rum quanticumque sit haec animadversio, sermonem omnem colli-
„ gentes ad finem, facili negotio detegitur recens superadditio nonnul-
„ lorum foliorum, quae non solum ex carta & atramento evincitur,
„ sed ex ipso paginarum numero; postrema quippe exemplaria ad pa-
„ ginam pertingunt 712. quum ceteroquin duo vetera exempla, alte-
„ rum nempe Cardinalis BELLARMINI, & alterum in Bibliotheca
„ S. Crucis in *Hierusalem* adservatum, paginam 604. non praetergredian-
„ tur, atque etiam alterum Praesulis COCCINI pag. 708. complea-
„ tur. Ritus itaque benedictionis cum Sanctissimo Sacramento nonnisi
„ in postremis exemplaribus reperitur, quum legatur ipse ad pag. 709.
„ & ceteroquin vetera inter exemplaria nullum paginam 708. prae-
„ tergrediatur. Ad absolutissimam notitiam eorum omnium, quae
„ *Rituale* respiciunt Cardinalis SANCTORII, nil superest aliud, quam
„ inquirere caussam, cur fuerit PAULLO V. Pontifice, sudante prae-
„ lo, suppressum. Huic autem investigationi videntur posse cumulate
„ satisfacere ea ipsa, quae charactere Venerabilis Cardinalis BELLAR-
„ MINI adnotata reperiuntur in exemplo *Ritualis* Cardinalis SANCTO-
„ RII, quo BELLARMINUS utebatur, quodque, uti saepius monui-
„ mus, exstat in Bibliotheca Collegii *Romani*. *Hic liber confectus est a Car-*
„ *dinali Sanctae* SEVERINAE *longo tempore*, & *magno labore*, & *siqui-*
„ *dem sub nomine praedicti Cardinalis fuisset impressus*, *dempto illo verbo*
„ Romani (quod verbum etsi non exstaret in libri fronte, tunc non
„ impressa, aderat illa tamen in prima operis pagina *Ritualis* Romani
„ *Liber primus*) *potuisset libere communicari cum omnibus*: *sed non placuit*
„ *iis*, *ad quos pertinebat*, *ut cum nomine* Romani *publicaretur*, & *non pla-*
„ *cuit heredi Cardinalis*, *ut sine nomine* Romani *exiret*. *Ea caussa est*, *cur*
„ *hic liber lucem non adspiciat*, & *imperfectus*, *ac mutilus exstet in privatis*
„ *Bibliothecis*. „ Hactenus praestantissimus Pontifex. Unum his adden-
dum, nempe praeter *Romanam* hujus Ritualis factam a. MDLXXXIV.
divulgationem, *Romanam* alteram a MERATIO indicari a MDCXX-
XIV. in fol. nisi forte eadem editio sit uno titulo, ut fieri a Typogra-
phis solet, immutato (2) aut etiam C. pro L. mendose illuc irrepsit.

IV.

(1) De SANCTORII Rituali nihil innotuit *Christ. Godofredo* HOFFMANNO *in diss. de libr. caerem. & Rit. Eccl. & Cur. Rom.* nisi PAULLI V. & SANCTORII Rituale unum eumdemque fuisse librum, magno sane errato, indicare fortassis voluit, dum scripsit (*p.* 11.) *His denique accessit* Rituale Romanum *jussu* PAULLI V. *a nonnullis Cardinalibus, in primis* Julio Antonio *S. R. E. Cardinali Sanctae* SEVERINAE *nuncupato*, *anno* MDCXIV. *productum*.

IV. Sed tandem a. MDCXIV. PAVLLI V. jussu & auctoritate emendatum exiit *Romae* ex typographio Camerae Apostolicae 4. *Rituale Romanum*. Aliquas, quae primam hanc *Romanam* sequutae sunt, editiones indicabo. Prodiit igitur PAVLLI V. *Rituale* iterum *Romae* ex eadem typographia Camerae Apostolicae MDCXV. in 8. *Antuerpiae* MDCXVII. ex Officina *Plantiniana* 4. *Coloniae* MDCXX. 8. *Antuerpiae* MDCXXV. 4. *Venetiis* MDCLII apud GVERILLOS 4. *Antuerpiae* eodem anno MDCLII. 8. *Romae* MDCLVIII. 12. *Venetiis* MDCLXVII. apud GVERILLOS 4. *Antuerpiae* MDCLXIX. & MDCLXXXVIII *Venetiis* MDCCXXV. 8. *Urbini* MDCCXXVI. Novis tandem curis BENEDICTI XIV. emendatius, & auctius *Romae* MDCCLII. excudente *Generoso* SALOMONI in 8. & *Venetiis* apud *Remondinum* MDCCLXII. Extat etiam hujus Ritualis interpretatio *Gallica*, quae praenotatur: *Rituel Romain du Papae* PAVL V. *Lugduni* MDCXL. 8. *Parisiis* MDCLXVII. 4. Idem *Illyrica* lingua (auctore P. *Bartholomaeo* CASSIO) *Romae* ex typographia S. Congr. de *Propag. Fide* editum fuit MDXL. 4. In *Epyroticum* quoque idioma a *Petro* BVDO translatum fuit, ac *Romae* MDCXXI. in 8. vulgatum. Illud etiam commentariis explanatum in lucem emiserunt duo docti viri, *Venetiis Hieronymus* BARVFFALDIVS, *Romae Josephus* CATALANVS. Primum opus in fol. post *Venetas* duas aliasque *Germanicas* tertio *Venetiis* excusum fuit a REMONDINIO MDCCLXIII, *Ritualis* textu ad BENEDICTI XIV. emendationes reformato: praenotatur autem: *ad Rituale* Romanum *Commentaria* &c. *fol.* Alterum vero in duos tomos in *fol.* distributum hoc titulo inscribitur: *Rituale* Romanum BENEDICTI *Papae* XIV. *jussu editum, & auctum, perpetuis Commentariis exornatum* ex typographia *Josephi*, & *Philippi* de RVBEIS MDCCLVII. Nec desunt *Italici* hujus Ritualis Commentarii, *Lucae* a. MDCCXLII. impressa habemus a *Dominico* MARESCANDOLO duo volumina in 12. inscripta: *Rituale* Romano *distribuito in due tomi, illustrato con commentarj ad uso de' Parrochi, e Confessori*. — Rituale Romanum PAVLLI V.

V. Prodiit quoque ejusdem *Ritualis* epitome hoc titulo: *Rituale* Romanum *contractum in usum Sacerdotum, ad remota loca excurrentium*, Antuerpiae MDCLIII. & alia, cujus titulus est: *ordo baptizandi, aliaque sacramenta administrandi & officia quaedam ecclesiastica rite peragendi, ex rituali* Romano, *jussu* PAVLLI V. *edito, extractus, pro* Anglia, Hibernia, *&* Scotia. — Ejus Epitome

ARTICVLVS IV.

Rituales variarum Ecclesiarum libri, earumque diversa nomina.

I. PRO Ecclesiarum diversitate varii in usu fuere *Rituales* libri, neque eodem inscripti titulo, etsi post PAVLLI V. *Rituale* pleraeque *Occidentales* Ecclesiae suos ad illud ritus accommodarunt. Aliquot hoc capite percensebo; ab illis autem exordiar, qui quemadmodum *Romanum*, RITVALIS nomine praenotantur. Hujusmodi porro sunt *Italicarum* Ecclesiarum. — Ritualia Italicarum Ecclesiarum

RITUALE BONONIENSE saec. XV. in membranis conscriptum *Bononiae* servatum in ditissima *Canonicorum Regularium* S. *Salvatoris* Bibliotheca, de quo Cl. TROMBELLIVS (*de Sacram. T. II. pag. 25. & 259.*). Editum quoque exstat a. MDXCIII. 4. apud *Victorium* BENATIVM hoc titulo: *Rituale Sacramentorum ad institutum Sanctae* Romanae *Ecclesiae in usum Ecclesiae* Bononiensis.

BRIXIANVM *Rituale Sacramentorum secundum* Romanam *Ecclesiam Dominici* BOLLANI Episcopi jussu Brixiae apud *Thomam* BOZZOLAM MDLXX. 4. *nova impressione magis dilucidatum*, ibid. apud *Vincentium* SABIVM MDLXXV. 4. iterum MDLXXXIV. jussu & auctoritate *Johannis* DELPHINI Episcopi reformatum; *ibidem* 4. *nova impressione magis elucidatum, atque impressorum mendis aliquot purgatum*, ibid. apud BOZZOLAM MDXCV. *postremo Marini* GEORGII (Episcopi) *auctoritate impressum* ibidem apud *Vincentium* SABIVM MDXCIX. 4.; MDCIII. apud heredes *Vincentii* SABII, 4. MDCXIII. apud SABIOS. 4. Has editiones memorat Cl. ZAMBONI in egregia dissertatione, qua MS. ejusdem *Brixianae* (1) Ecclesiae *Rituale* illustrat.

CIVITATENSE, seu FOROIVLIENSE in Codice Membranaceo apud ejus Ecclesiae Canonicos. „ Varios ritus complectitur *Benedictio-*
„ *nis Aquae ante aspersionem, in festo Purificationis Beatae* MARIAE, *in*
„ *Capite Quadragesimae ad benedicendos cineres, scrutinii Catechumenorum*,
„ *Benedictionis palmarum, & salis diebus Dominicis*, aliosque. Inter rubri-
„ cas ad *scrutinium* spectantes haec habentur verba: *Sicuti mihi Luponi*
„ *visum* est Ecclesiae *Sanctae Aquilegensis Pontifici*. Patriarchae duo in ta-
„ bulis *Aquilejensibus* occurrunt, *Lupi*, seu *Luponis* nomine appellati.
„ *Theutimaro* successit alter post annum aerae vulgaris DCCCLV. rexit
„ que Metropolitanam Ecclesiam sub LVDOVICO II. Rege, & Im-
„ peratore: sedebatque alter anno DCCCCXLIV. sub Rege HVGO-
„ NE, & LOTHARIO filio ejus. Quinam loco citato intelligi debeat
„ LVPVS, non ita facile dictu: neque lucem adfert aetas Codicis Mem-
„ branacei in quarto, qui minime prima exaratus manu videtur, sed
„ ex antiquiore transcriptus. „ Haec P. de RVBEIS in praeclara *de Sacr. Forojul. Ritib.* dissertatione (*pag.* 167.). De eodem Codice conferri potest Comitis ALTHANI *iter Liturgicum* (p. 368.).

IMOLENSE jussu *Alexandri* Episcopi editum *Bononiae* est a. MDXCV. apud *Johannem Rossium*. Ejus autem hic titulus est: *Rituale Sacramentorum ad usum Ecclesiae Imolen.*

LAVDENSE, vetus Rituale ab annis circiter CC. in *Parisiensi* S. GENOVIEFAE Bibliotheca, teste MARTENIO, latitat.

LVCENSE (Rituale) MS. Codex in membranis. Multa ex hoc Codice ad peculiares LVCENSIS Ecclesiae ritus pertinentia eruit Cl. MANSIVS in eo, libro, quem a. MDCCLIII. *Lucae* edidit inscriptum: *Diario*

sacro

(1) Eadem *Brixiensis* Ecclesia alios MSS. Codices Liturgicos servat, Missalia nempe, & Breviaria. Horum indiculum habes in calce *Brixiae Sacrae* a Cl. GRADONICO nunc *Utinensi* Archiepiscopo editae a. MDCCLV., ex qua illum nos quoque T. XII. *hist. litterar. Italiae* p. 380. seqq. descripsimus.

sacro antico, e moderno delle Chiese di Lucca &c. *riveduto, ed accresciuto.* Confer. *histor litter. Ital. Tom. VIII. pag.* 431.

MEDIOLANENSE Rituale Sacramentorum ad usum *Mediolanensis* Ecclesiae olim a S. Carolo BORROMAEO institutum, postea a *Caesare* MONTIO Card. Archiep. editum Mediolani MDCXLV. 4. Item aliud MDCLXXXVII. 4.

PATAVINUM *Patavii* MDXCVII. 4. Extabat in *Colbertina*

PERUSINUM *Perusiae* editum MDLXXXII.

SENENSE saeculo XII. aut XIII. scriptum, quod in *Senensis* Academiae Bibliotheca servari TROMBELLIUS testificatur (*de Sacram.* T. IV. *pag.* 464.)

TRIDENTINUM *Ludovici* MADRUTII S. R. E. Cardinalis jussu impressum, *Brixiae* MDLXXXIII.

TYRENSE, seu potius VULSINIENSE XII. circiter saeculi in eadem *Senensis* Academiae Bibliotheca delitescens memoratur ab eodem TROMBELLIO (*de Sacram. T. II.* pag. 25. & *T. IV. pag.* 464.)

Venetum in *Bononiensi* Bibliotheca S. *Salvatoris* adservatur in membranis saeculo XI. exaratum, quemadmodum, ut inquit idem TROMBELLIUS (*de Sacram. T. IV. pag.* 464) ex indiciis, seu argumentis omnibus, & ex praevio etiam Kalendario discimus, in eo enim recentior omnibus est LEO IX. XIII. Kal. Majas a. MLIV. defunctus. Monet tamen TROMBELLIUS (T. II. *pag.* 23.) istud proculdubio ex vetustiore descriptum esse: etenim ordo Baptismi sic concluditur : „ in„ de vero *communicet eum* (puerum), & deportetur Episcopo ad *Con„ signare*: id est ad recipiendum Chrismatis Sacramentum: quem mo„ rem saeculo septimo, aut certe octavo saeculo sublatum fuisse osten„ dit VICECOMES (*de antiq. confirmat. ritibus lib. I. cap.* 4. & 5.)

VERONENSE. Hujus titulus: *Rituale Ecclesiae* Veronensis *Parochis, ceterisque animarum Curatis ad Sacramenta recte ministranda, ceteraque Parochialia munera obeunda, Ritus, ceremonias, doctrinamque praescribens, jussu Illustriss. & Reverendiss. D. D.* Alberti VALERII *Episcopi*, Veronae *typis* Bartholomaei MERLI a DONNIS *typogr. Episc.* MDCIX. 4. deinde nonnullis *documentis ad idem Rituale, & ad ejusdem Ecclesiae disciplinam spectantibus auctum* ibid. MDCCLVI. apud *Ioh. Albertum* TUMERMANUM 4.

VICETINUM, *Venetiis* MDXLII. 4. in *Colbertina* Bibliotheca indicatur.

II. Eodem RITUALIS nomine inscribitur, licet recentiore manu, praeclarus Codex *Magliabechianae* apud *Florentinos* Bibliothecae: *Rituale latinum, & var. Preces saec XII.*, sed scribendum fuerat saeculi X. Vide quae de hoc argumento disserui in prooemio *Ordinis ad Catechumenum faciendum*, quem ex ipso hoc Codice erutum amicissimus meus P. D. *Angelus* CALOGERA *Camaldulensis* Monachus Tom. XXXVI. suae longe utilissimae collectionis *d' opuscoli scientifici, e Filologici* (*pag.* 83.) divulgavit. Ad Ecclesiam porro aliquam *Germaniae* hunc Codicem pertinuisse conieci; quod & probatum fuit eruditissimo *Ioh. Baptistae* ZANOBETO in praefatione *ad veteris Ecclesiae obsequia erga morientes Fideles, mortuosque*, quae ex eodem codice edidit in secunda *Gorianarum symbola-* **Aliarum quoque exterarum**

bolarum decade (T. IX. *pag.* 201.) Adfinis *Ritualis* titulus est, quo MARQVARDI *Augustani* Episcopi liber inscribitur *Dilingae* vulgatus MDLXXX. nempe *Ritus Ecclesiastici Augustensis Episcopatus*. *Rituale* quoque Ecclesiae VRGELLENSIS (*in Hispania*) D. *Bernardi* de GALBA Episcopi jussu editum fuit *Tolosae* apud *Iacobum* COLOMERIVM MDCXVII. 4. In Bibliotheca *Colbertina* indicatur etiam *Rituale* SALISBVRGENSE *Duaci* impressum MDCIV. 4. Neque omittendum *Rituale*, *seu Manuale* PERVANVM .... *juxta ordinem S. R. E. per R. P. F.* Ludovicum Hieronymum ORERIVM *Ord.* Minorum *Concionatorem*, *Neapoli* apud *Joh. Jacobum* CARLINVM, & *Constantinum* VITALEM MDCVII. 4.

cum primis vero Gallicarum

III. Verum *Gallicanis* potissimum Ecclesiis familiare fuit *Ritualis* nomine suos sacrorum rituum libros praenotare. Hinc

Rituel Romain *pour l'usage du diocese d'* ALBY, *Parisiis* MDCXLVII. 4.

Rituel Romain *du Pape* PAUL V. *a l'usage du diocese* d' ALET, *avec les instructions, & les Rubriques en François*, *Parisiis* MDCLXVIII. apud SAVVREVX 4. ibid. MDCLXX. Hujus Ritualis, quod *Nicolaus* PAVILLON *Alectensis* Episcopus sua auctoritate prodire jussit, auctorem fuisse ARNALDVM DVPINIVS adfirmat. Damnatum opus 9. Aprilis MDCLXVIII. a CLEMENTE IX. deinde 19. Februarii MDCLXXVIII. (postquam PAVILLONIVS vita decesserat, obiit enim 8. Decembris MDCLXXVII.) a *Iohanne* de VINTIMILLE Episcopo *Telonensi* (1)

Rituel d' AMIENS *renouvellé*, *& augmenté p. M.* Francois FAVRE *Eveque D'* AMIENS.. *Ambiani* apud *Hubault* MDCLXXXVII. 4.

Rituale ANDEGAVENSE ad Romani *formam expressum*, D. Guillelmi FOVQVET Episcopi auctoritate editum Parisiis MDCXXVI. 4.

Rituel d' AVXERRE, *Antissiodori* MDCXXXI. 8. *Rituel nouveau pour l'Eglise* d' AVXERRE MDCCXXXII. Sine Capituli consensu divulgatum fuit hoc *Rituale*, in quo receptis ab Ecclesia *latina* ritibus auctor (an novitatis studio, an majore in *Romanam* Ecclesiam odio, incertum) quoad potuit, *Graecos* substituit.

Rituale, seu *Manuale Ecclesiae* BOLONIENSIS *olim* Morinensis *editum auctoritate* D. *Francisci* PARROCHEL Episcopi, *Parisiis* apud *Antonium* VITRE' MDCXLVII. 4.

Rituel de BOVRGES *fait par feu Monseign.* Anne de LEVIS de VANTADOVR *Archevêque*, *publié par* M. Jean de MONTPEZAT de CARBON Archevêque, *Bituricae* MDCLXVI. duob. volum. in 4.
Ri-

(1) Episcopus S. PONTII D. de MONTGAILLARD *Telonensis* Antistitis decretum data ad eumdem Episcopum epistola confutavit; hic vero se strenue defendit; sed Episcopus S. PONTII 19. Augusti MDCLXXVIII. prolixa Epistola *Alectensem* Praesulem magno ausu conatus frustra est vindicare: itaque prodiit MDCLXXIX, *seconde lettre d'un Theologien a un Amy*, *contenant des observations sur la seconde lettre de M. de* S. PONS. 4. Quae in hac controversia prodierunt scripta, collecta habes in libro cui titulus: *Recueil de ce qui s' est passé entre MM. les Evêques de S. Pons*, *&* de Toulon, *au sujet du Rituel d'* ALET 12.

Rituale, seu Manuale Ecclesiae CATALAVNENSIS editum auctoritate D. *Felicis* de VIALARD Episcopi, *Parisiis* apud *Antonium* VITRE' MDCXLIX. 4.

Rituale CENOMANENSE D. EMBRICI Episcopi auctoritate editum, *Parisiis* apud BICHET MDCXLVII. 4.

Rituale Romanum *pro Ecclesia*, & *dioecesi* MACLORIENSI D. *Guillelmi* le GOVVERNEVR Episcopi cura editum, *Maclovii* MDCXVII. 4.

Rituale METENSE, *Metis* MDCCXIII. 4.

Rituale PARISIENSE *ad* Romanam *formam expressum* auctoritate D. *Johannis Francisci* de GONDY Archiep. Paris. editum *Parisiis* apud CRAMOISY MDCLIV. 4.

Rituale PETRACHORIENSE *ad* Romani *formam expressum* auctoritate D. *Philiberti* BRANDON Episcopi *Petracorae* apud *Petrum* DALVI MDCLV. in 4. Idem *Gallice* ibid. MDCLXXX. *Rituel du diocese de* PERIGVEVX *renouvellé*, & *augmenté* par M. *Guillaume* le BOVX Eveque 4.

Rituel (de POICTIERS), *Pictavis* MDCLV. 8.

Rituale ad usum dioecesis REMENSIS, vetus editio a MARTENIO indicata. *Rituel de la Province de* RHEMS, *Parisiis* MDCLXXVII. 4.

Rituel de diocese de la ROCHELLE, *publié par l'autorité de M.* Henry de LAVAL *Evêque*, a la ROCHELLE apud MESNIER MDCLXXXIX. 4.

Rituale ad usum Ecclesiae SAGIENSIS *auctoritate* D. Jacobi CAMVS *Episcopi concinnatum*, *Parisiis* apud *Sebastianum* CRAMOISY MDCXXIV. 4.

Rituale vetus ad usum dioecesis SENONENSIS *editum*, de quo MARTENIVS.

Rituale SVESSIONENSE tempore NIVELONIS II. Episcopi scriptum, *mandatum* vulgo appellatum. Aliud ejusdem Ecclesiae Rituale MS. Utrumque a MARTENIO indicatum.

Rituale TOLOSANVM MCCCCLXXVI. & MDXIV. ab eodem MARTENIO memoratum.

Rituale, seu *Manuale* Ecclesiae TRECENSIS editum auctoritate D. *Francisci* MALLIER Episcopi TRECENSIS, *Parisiis* ex typogr. *Antonii* VITRE' MDCLX. 4.

Rituale TVLLENSE, *seu officialis liber pro Parochis* jussu D. *Johannis* PORCELLETTI Episcopi editus, *Tulli* apud SAN-MARTELLIVM MDCXVI. 4.

IV. MANVALIS nomine idem opus saepissime designatur. Specimen esto. *Ritualia aliis edita nominibus, ac primo Manualis*

Manuel, & *instruction pour les Curez*, *dressé par M*. Charles de BONIS *Evêque* d'ANGOVLESME, *avec les sermons populaires*, & *exhortations par* Denis PERONNET, a Angoulesme MDLXXXII. 4.

Manuale Sacerdotum ad usum Ecclesiae, & *dioecesis* ATREBATENSIS, *auctoritate* D. Matthaei MOVLLARTII *Episcopi recognitum*, Atrebati apud RIVERIVM MDC. 4. Item *Manuale Parochorum ad usum dioecesis* ATREBATENSIS Hermanni ORTEMBERGI *Episcopi jussu concinnatum*, Duaci apud PATTE MDCXLIV. 4.

Manuale, *seu Sacerdotale* BISVNTINAE *dioecesis* jussu, & auctorita-

te

te D *Antonii Petri* a GRANDMONT Arch. editum, *Bisuntii* apud COVCHE' MDCLXXIV. 4

Manuale secundum usum Ecclesiae BITVRICENSIS auctoritate D. Reginaldi de BAVNE Arch. editum, *Parisiis* typ. Aegidii BEYS MDLXXXVIII. 4.

Manuale Sacerdotum secundum usum dioecesis CARNONENSIS, *Parisiis* apud KERVER MDXLIV. 4. ibid. apud *Claudium* de la TOVR MDCLIV. 4.

Manuale, seu instructorium Curatorum editum jussu Thomae de PRATO Episc. CLAROMONTANI, *Lugduni* typ. *Jacobi* MARESCHAL MDXVIII. 4.

Manuale EBORACENSE, *Londini* MDIX 4.

Enchiridion, seu Manuale divinorum officiorum ad usum dioecesis EBROICENSIS auctoritate D. Card. a PERRONIO Ebroicensis *Episc. concinnatum*, *Ebroicis* apud *Antonium* le MARIE' MDCVI. 4.

Manuale secundum usum Ecclesiae LINGONENSIS, *Parisiis* typ. Joh. PARVI MDXXXVIII. 4

Manuale ad usum Ecclesiae NANNETENSIS auctoritate D. Antonii a CREQVI Episc. editum, *Parisiis* apud Joh. le BLANC. Vetus editio in 4.

Manuale Curatorum dioecesis NIVERNENSIS editum cura D. Arnoldi SORBINI Episc. *Parisiis* apud CHAVDIERE MDLXXXII.

Manuale secundum usum Ecclesiae, & dioecesis NOVIOMENSIS, Parisi. typ. Aegidii GORBINI MDLX. 4. & Noviomi MDCXXXI.

Manuale PAMPILONENSE jussu D. Alvari de MOSCOSO Episc. editum MDLXI. 4.

Manuale secundum usum Ecclesiae PARISIENSIS, *Parisiis* typ. Joh. MOVRAND MCCCCXCVII. 4. typ. Sim. VOSTRE MDIV. 4. *Manuale, seu officiarium Sacerdotum secundum usum* PARISIENSEM, Parisiis MDXLII. 4. & MDLXXXI. & MDCI.

Manuale PICTAVENSE, LVCIONENSE, MALLEACENSE, Pictavis MDLXXV. 8. MDLXXXVII. 8. MDCXCIV. 8.

Manuale ad usum Ecclesiae RHEDONENSIS, *Rothomagi* apud Michaelem ANGIER, Vetus editio in 4.

Manuale, seu officiarium Sacerdotum ad consuetudinem Ecclesiae RHEMENSIS, Parisiis apud Sim. VOSTRE MDV. 6. *Manuale, seu agenda ad usum* RHEMENSEM in membranis. Vetus editio Biblioth. *Tellerianae* in 4. item Rhemis MDLIV. 4.

Manuale Sacerdotum ad usum Ecclesiae ROTHOMAGENSIS, *Rothomagi* MDXLIV. Recognitum auctoritate D. *Francisci* de IOYEVSE Arch. MDCXII. 4. & MDCLII. duob. volum.

Manuale Parochorum secundum usum Ecclesiae RVTHENENSIS, atque VABRENSIS MDXIII. 4.

Manuale Parochorum pro Provincia SALISBVRGENSI, Ingolstadii 4. MDLXXXII. 4.

Manuale ad usum Ecclesiae SARISBVRIENSIS, *Parisiis* MDXXX. 4. Londini MDLIV. 4.

Manuale SALMANTICENSE, Salmanticae MDLXXXIV. 4.

Manuale insignis Ecclesiae SENONENSIS. Vetus editio circa annum MDIV. *Ma-*

Manuale Pastorum ad usum insignis Ecclesiae TRECENSIS, Trecis MDLXXIII. 4.

Nemo autem miretur, tot Ritualia *Manualis* nomine prodiisse. Occurrit id nominis hoc sensu in statutis Synodalibus ODONIS Episcopi *Parisiensis*, in Concilio *Budensi* a. MCCLXXIX. (*cap.* 42.) in Synodo *Bajocensi* a. MCCC. (*cap.* 25.) apud LINDWODUM (*ad Provinciale Cantuariensis Ecclesiae Lib. III. tit.* 27. *pag.* 361.) Statuta quoque Ecclesiae *Nannetensis* (*T. IV. Anecdot. Marten. col.* 934.) praescribunt: *Librum, qui dicitur* MANUALE, *habeant singuli Presbyteri Parochiales, ubi continetur Ordo servitii mortuorum, baptismatis, catechismi, extremae unctionis*. Praeterea *Manualis* meminit *Gillebertus* LUNICENSIS Episcopus *de usu Ecclesiastico*. Quin etiam apud MURATORIUM (*T. IV. Antiquit. Italic. col.* 770.) in catalogo alias a me laudato omnium, quae a. MXIX. extabant in Monasterio S. LIBERATORIS a THEOBALDO Abbate curata, legimus: MANUALI *tres*. Antiquius hujus vocis exemplum suppeditant MABILLONII *Annales Benedictini* (*T. III. pag.* 303. *ad ann.* 858.), ubi libri Ecclesiastici enumerantur, nempe *Psalterium, Comes, Antiphonarium*, MANUALE *Orationum, Passionum, Sermonum*, ORDINUM, *precum & horarum*.

V. Multis tamen aliis nominibus Ritualia designata sunt. Primum est AGENDAE. Missae quidem hoc nomine interdum praenotantur: nam & pro Missa *Agendae* nomen usurpatum saepius reperimus: sic in Concilio *Carthaginensi* a. CCCXC. (*can. IX.*) *ab universis Episcopis dictum est: Quisquis presbyter inconsulto Episcopo Agendam* (SCHELESTRATIUS *Agenda* in neutro plurali legit, refragantibus BONA l. 1. *Rer. Liturg. cap. III.*, & Hugone MENARDO in notis *ad Concordiam Regular. p.* 355.) *in quolibet loco voluerit celebrare, ipse honori suo contrarius existit*. Agendam quoque *mortuorum* passim legimus in Antiphonario S. GREGORII, & in antiquis Scriptoribus officiorum Ecclesiasticorum; immo ANASTASIUS Bibliothecarius LEONEM II. perhibet constituisse, *ne* MAURI *quondam Episcopi* (Ravennatis) *Anniversitas, aut Agenda celebretur* (2) Verum & ad Ritualia significanda translatum hoc nomen fuit. Exemplo sint — a. Agendae

AGENDA *Parochialium Ecclesiarum* ARGENTINENSIS dioecesis vetus editio in 4.

AGENDA *Sanctae* COLONIENSIS *Ecclesiae*, hoc est *Liber Pastoralis* D. FERDINANDI Archiep. *Coloniensis* auctoritate editus, *Coloniae Agrippinae*, typis COLINI MDCXIV. in 4. & MDCXXXVII. 4.

AGENDA Ecclesiae MOGUNTINENSIS, *Moguntiae* MDLI fol. Utrum MOGUNTINUM Rituale MS. quod extat Codice 93. Theol. membr. Bibliothecae Episcopalis *Tridentinae* eodem Agendae nomine praenotatum sit, ignoro. Ut mi est, Cl. *Joh. Benedictus* GENTILOTTUS apud *Victorium* de CAVALESIO in eruditis *Monumentis Ecclesiae Tridentinae pag.* 383. his illud verbis describit, „ Cod.... in folio mino- „ ri optimae notae, sed male conservatus, desunt enim initium, & fi- „ nis.

(2) Confer BONAM (l. c.) in eumque SALAE adnotationes (*T. I. P. I. pag.* 25.

„ nis. Continet ordinem servandum in Confessione, Communione, extrema unctione, consecratione Monialium, Diaconissarum, Episcoporum, & in sepultura mortuorum, multaque inserta sunt ab hodierno usu aliena; praecipitur enim communicandos infirmos sub utraque, & circa extremam unctionem ordinatur, ut sequitur: Et sic perungant singuli Sacerdotes infirmum de oleo Sanctificato, cruces faciendo in collo, & gutture, & pectore, & inter scapulas, seu in loco, ubi dolor plus imminet, & in quinque sensibus corporis, & superciliis oculorum, & in aurium summitate exterius, sive interius, & in labiis exterius, & manibus exterius, idest deforis, ut si quinque sensibus mentis, & corporis aliqua macula inhaesit, medicina spirituali sanetur, & Domini misericordia impetretur &c. „

„ Reperiuntur & in eo Missae nonnullae celebrandae in tumulatione mortuorum, in consecratione Episcopi &c. Litaniae pro infirmis, quae multum differunt ab iis, quae hodie recitari solent. Multis etiam in Locis adjectae sunt notae musicae longe dissimiles a nostris. Librum hunc usibus Moguntini Archiepiscopi scriptum fuisse eruitur ex eo, quod inter reliqua, de quibus consecrandus Episcopus interrogatus reperitur, est sequens interrogatio: *Vis Sanctae Moguntinae Ecclesiae, mihi Successoribus meis fidem, & subiectionem exhibere* &c? Hactenus GENTILOTTUS.

AGENDA, seu *Rituale* OSNABRUGENSE, auctoritate & jussu D. Franc. GUILLELMI Episc. editum *Coloniae Agripp.* apud *Cornelium* ab EGMOND MDCLIII. 4.

AGENDA *Sacramentalia ad usum dioecesis* WLADISLAVIENSIS *accommodata cum adjunctis verbis, & admonitionibus* Polonicis, & Germanicis, *Coloniae* apud *Maternum* CHOLINUM MDLXXIV. 4.

3. Institutionis &c. VI. Alterum, quo Praesules ad Ritualia denotanda usi sunt, nomen est INSTITUTIO. Quo spectat

INSTITUTIO *eorum, quibus incumbit ministrare Sacramenta*, auctoritate D. *Jacobi* HURAULT Episc. EDUENSIS edita, *Lugduni* apud *Sebastianum* GRYPHIUM 4.

INSTITUTIO *Catholica, quam* Manuale *vocant*, edita auctoritate D. Eustachii de BELLAY Parisiensis Episcopi, *Parisiis* MDLII. 4.

Sacra INSTITUTIO *baptisandi* &c. *juxta usum Ecclesiae* SARISBURIENSIS, *Duaci* MDCIV. 4.

Sacra baptizandi INSTITUTIO *juxta* S. R. E. &c. Augustae Taurinorum MDLXXXIX.

INSTITUTIO *Parochorum recognita, & edita* jussu D. *Petri* de VILLARS Arch. VIENNENSIS, *Lugduni* MDLXXXVI. 4.

4. Mitralis VII. Singulare quoddam nomen est, quo SICARDUS saeculo XII. *Cremonensium* Episcopus novem *de officiis* libros a se compositos (octo GESNERUS, & POSSEVINIUS perperam numerant) inscripsit MITRALIS. *Summa* tamen praenotantur in MS. Codice Bibliothecae *Parisiensis* S. VICTORIS. CL. MURATORIO in mentem venit, SICARDI MITRALE chronicum esse; quo nomine a VEZZOSIO reprehenditur (*T. IV. Thom. oper. pag. XVI.*) Idem VEZZOSIUS (*ibid. pag.* XV., Codices aliquot MITRALIS recenset; alios vide *Fabricianae Bibliothecae*

Med.

Med. & inf. Latin. T. V. (pag. 168.). Quibus adde Codicem MS. *Bononiensis* apud S. SALVATORIS *Canonicos Regulares* Bibliothecae, ex quo Cl. TROMBELLIUS *Scrutiniorum ordinem, Symboli Apostolici explanationem, orationem dominicam* explicatam & *monita super XII. lectionibus, quae Sabbato Sancto legi solent*, in lucem protulit (*de Sacram. T. I. pag.* 212. 215. 221. & 312.). Aliud non ita obvium nomen suppeditat OECONOMIA *Domus Domini, seu liber de Sacramentorum administratione, vulgo* Baptisarium, *vel* ordinarium *ad consuetudinem Ecclesiae* TOLOSANAE, *Parisiis* apud *Guillelmum* MERLIN. Quod heic audivimus, ORDINARII nomine inscribitur CARCASONENSIS Ecclesiae Rituale, impressum *Carcassonae* MDXVII. 4. ORDINARIUM, *sive Baptisterium Ecclesiae & dioecesis Carcassonae*. Ita etiam occurrit ORDINARIUM, *sive modus & liber administrationis Sacramentorum secundum ritum Ecclesiae* TOLOSANAE, *Tolosae* apud *Iacobum* COLOMIES MDXXXVIII. 4. *Baptizarii* & *Baptisterii* descripta nomina mihi in memoriam revocant *librum* BAPTISMATIS, *in quo ritus & caeremoniae servandae in Baptismo & ceteris Sacramentis administrandis a Parochis civitatis & dioecesis* PAPIAE, *Ticini* apud BARTOLI MDLXXXVI. 4. ORDINIS quoque nomen invenies. Ita praenotatur BEROLDI liber de Ecclesiae *Ambrosianae* ritibus a Cl. MURATORIO primum vulgatus, *dissert.* LVII. inter *Antiquitates Italicas*: ORDO, & *Caeremoniae Ecclesiae* Ambrosianae MEDIOLANENSIS *circa annum* MCXXX. Eodem titulo inscribitur *ordo baptizandi, & alia Sacramenta administrandi ex Rom. Ecclesiae ritu, Venetiis* apud *Ioh. Baptistam* SESSAM MDLXXV. 8. & apud JUNTAS MDCIII. 8. Huc spectat ordo, & Ritus *Metropolitanae Ecclesiae* STRIGONIENSIS (Nicolao OLABO Archiepiscopo) *quibus Parochi, & alii animarum Pastores in Ecclesiis suis uti debent, Viennae Austriae MDLX.* 4. Alia minus pervulgata nomina in aliis Ritualibus offendes: En aliqua. *Libellus* OFFICIALIS, *seu Manuale* CARNOTENSE *editum jussu D.* Nicolai de THOU *Episcopi*, Parisiis apud KERVER MDLXXX. 4. *Liber* OFFICIALIS, seu *Agenda Sanctae Ecclesiae* TREVIRENSIS per D. Jacobum Archiep. evulgata Treviris MDLXXIV. 4. PAROCHIALE, seu *Sacerdotale* (*quod* Manuale *vocant*) *Ecclesiae* ROTHOMAGENSIS *a* FRANCISCO I. *Archiepiscopo approbatum*, Rothomagi MDCLI. 4. duob. volum.

5. Oeconomia Domus Domini
6. Ordinarium
7. Ordo
8. Libri officiales
9. Parochiale

VIII. Usitatiora sunt PASTORALIS, SACERDOTALIS, & SACRAMENTALIS nomina. Exemplis rem confirmo a *Pastoralibus* initio facto. 10. Pastoralis

PASTORALE *ad usum* Romanum *accommodatum Canones* & *ritus Ecclesiasticos, qui ad Sacramentorum administrationem, aliaque Pastoralia officia in variis dioecesibus rite obeunda pertinent, complectens*, Ingolstadii MDCXXIX. 4.

PASTORALE *Ecclesiae, sive dioecesis* GANDAVENSIS, Gandavi MDCXL. 8.

PASTORALE *ad usum* Romanum *accommodatum Canones & ritus Ecclesiasticos, qui ad Sacramentorum administrationem, aliaque Pastoralia officia rite obeunda pertinent, complectens jussu & auctoritate* D. *Iohannis* Hauchini MECHLINIENSIS Archiep. editum, Antverpiae *apud* Plantinum MD-

MDLXXXIX. 4. Idem auctum & recognitum, Antuerpiae apud Joh. MORETUM MDCVII. 4.

PASTORALE Romanum *pro usu dioeceseos* OSNABRUGENSIS, Osnabrugae MDCXXIX. 4.

PASTORALES *Ecclesiae* RURAEMUNDENSIS *ab* Henrico CUYCKIO Ruraemundensi *Episc.* editum, Coloniae apud Petrum KEPHEDE MDXCIX. 4.

PASTORALE *ad usum* Romanum *accommodatum*, *Canones & ritus Ecclesiasticos &c.* ut supra *pro Provincia* SALISBURGENSI, *Ingolstaldii* MDXXVII. 4.

11. Sacerdotalis IX. SACERDOTALIS exempla erunt

SACERDOTALE volumen, quod *ordinarium* ILERDENSE *dicitur* Ilerdae MDLXVII. fol. edente *Petro Robario* typographo. Praeerat tunc *Ilerdensi* Ecclesiae doctissimus *Antonius* AUGUSTINUS, qui libro praefatus est Kal. Maij ejusdem anni. Exstat rarum hocce *Sacerdotale* in Biblioth. Barber.

Liber SACERDOTALIS *secundum usum primae* Lugdunensis *Ecclesiae*, Lugduni typis Johannis GROTOTI MDXLII. 4.

SACERDOTALE, *vulgo* Manuale Sacerdotum *ad usum Ecclesiae*, *& dioecesis* MELDENSIS auctoritate *Iohannis* de VETERIPONTE Episc. editum, Rhemis apud Simon. de FOIGNY MDCXVII. 4.

SACERDOTALE, *Vulgo* Manuale, *seu* Agenda *Sacerdotum* ad *usum Ecclesiae* & *dioecesis* PARISIENSIS, auctoritate D. Henrici de GONDY Episc. restitutum, *Parisiis* apud Claudium CHAPELET MDCI. 4.

SACERDOTALE, *vulgo* Manuale, *seu* Agenda *ad usum omnium Ecclesiarum Provinciae* RHEMENSIS *pro Ecclesia*, *& dioecesi* SILVANECTENSI, *Rhemis* apud Johannem de FOIGNY MDLXXXV. 4.

SACERDOTALE, *seu* Manuale *Ecclesiae* ROTHOMAGENSIS FRANCISCI Archiep. jussu auctum, ac reformatum, *Rothomagi* typis Societatis MDXL. 4.

12. Sacramentalia X. SACRAMENTALIS exempla ex sola *Italia* nostra mihi suppetunt.

SACRAMENTALE AMBROSIANUM CAROLI S. R. E. Cardinalis Archiep. Mediolanensis, & GASPARIS ejus successoris jussu recognitum & editum, *Mediolani* apud PONTIUM MDLXXXIX. 4.

SACRAMENTALE Ecclesiae FERRARIENSIS D. Johannis FONTANA Episcopi jussu editum, *Ferrariae* MDXCII, & iterum apud BALDINUM MDC. 4.

SACRAMENTALE GENUENSIS Ecclesiae D. Horatii Card. SPINULAE Archiep. jussu editum, *Genuae* 4.

Accedit SACRAMENTARIUM Patriarchale (3) secundum morem Sanctae COMENSIS Ecclesiae, Mediolani MDLVII. (4)

AR-

(3) seu secundum ritum *Aquilejensis* Patriarchatus, cui, *Comenses* Episcopi obnoxii erant.

(4) Anceps diu haesi, num aliqua de Protestantium *Agendis*, ac Manualibus quidquam adderem. Verum tandem ab his abstinendum censui, ne *Germanicis* titulis magno nostratium typothe-

ARTICVLVS V.

Ritualis partes seorsum aut MS. aut editae.

I. ALiquae *Ritualis* partes seorsum cum manu exaratae, tum typis impressae inveniuntur. De his igitur nunc agendum. Prima est *Baptisterium*, *Baptizarium*, *Baptismale*, seu ordo ad Baptizandum. Hoc nomine saepe integrum *Rituale*, quod ab ordine Baptizandi initium sumeret, designatum fuisse res est explorata. Exempla vidimus superiore articulo. In eamdem sententiam adcipe illud BVRCHARDI (*lib. XIX. cap. VIII.*) *Discat*..... *Psalterium*, *Lectionarium cum Evangeliis*, *Sacramentorum librum*, *Baptisterium*, *&* *computum cum Cyclo*. Alia vide apud CANGIVM in *Glossario*, & GEORGIVM (T. II. p. CLXIX.) Verum ipsum hoc nomen ad unum *Baptismi* ordinem, qui libello quopiam contineretur, pertinuisse nullus dubito. Ejusmodi fuisse videtur *Librettus a baptizando*, quem indicat carta a. MCCCCLXXVII. a me edita in *historia* Leonensis *Monasterii* (p. 253.). Nam cum praeter hunc in eadem charta *librettus Sacramenti* adnotetur, (quo nomine quid nisi integer *Ritualis* liber designetur?) solus ordo *baptismi* altero illo nomine significabitur. Sine dubio tamen hujus classis sunt *ordo baptizandi secundum Ritum* Romanae *Ecclesiae ad usum civitatis* MANTVANAE *editus*, a. MDLVII., *Liber catechumeni*, Venetiis *impensis* Lucae Antonii de GIVNTA a. Domini MD. *Cate-*

Baptismalis liber

---

thetarum incommodo cartas implerem Conferri de his poterunt* Joh. *Andreas* SCHMID in dissert. de *Agendis Helmstadii* MDCCXVIII.* *Hermannus Caspar* KOENIGIVS in *Bibliotheca Agendorum* Zelle MDCCXXVI.* & PFAFFIVS de *Liturgiis*. Pauca, sed quae nobis satis, dabit ex Catholicis P. ZALLVVEIN in *Princip. Jur. Eccles.* (*T. II. pag. 95.*) Potius agendum mihi esset de Regularium ordinum libris Ritualibus. Paucos heic adtexam, quos novi.

Collectarium juxta ritum Sacri ordinis PRAEDICATORVM, *Romae* ex typogr. *Alphonsi* CIACCONI apud *Bartholomaeum* ZANETTVM MDCVII. 4.

Caeremoniale sacri Ordinis B. Mariae de MERCEDE Redemptionis Captivorum *una cum scholiis*, *Auctore* P. Francisco ANDREA, Valentiae MDCXIV. 4. Huic addendum *Rituale Sacri & Regalis Ordinis* B. V. Mariae de MERCEDE Redemptionis Captivorum, Hispali *ex typographia* Johannis de la PVERTA MDCCX. 4.

Manuale eorum omnium, quae continentur sunt in singulis Processionibus, Professionibus, aliisque ritibus Clericorum Regularium MINORVM, Romae *typis* Rev. Camerae Apostolicae MDCLXXIX. 8.

Rituale, seu *Caeremoniale Ecclesiasticum juxta ritum Sanctae Matris Ecclesiae* Romanae, *usumque Fratrum* DISCALCEATORVM S. AVGVSTINI *per* Galliam. Indici librorum vetitorum inscriptum fuit, *donec corrigatur*, decr. XXIII. Augusti MDCXXXIV.

Qui antiquiora quaerit, adeat operis inscripti: *Continuation des Memoires de litterature, & d'histoire par le P.* DESMOLETS Tomum undecimum. Ibi enim (P. II. pag. 449. seqq.) exstat *Lettre a Dom* LAMY *Prieur de* Beaulieu *sur quelques singularitez du Rituel de l'Abbaie de* BEAVLIEV. Scriptum est hoc *Belliloceusis* Coenobii *Rituale* saeculo XV. incipit autem *a modo, seu forma baptizandi campanam*.

Catechuminum secundum ordinem Rom. *Eccles. nec non morem* BONONIENSIS *Ecclesiae*, Bononiae MDXXI., *Libellus baptizandi pueros*, Brixiae apud *Damianum* TVRLI MDLV.; *institutio baptizandi* Venetiis MDLXXI., & apud *Dominicum* NICOLINVM MDLXXIII., itemque apud Junctas MDLXXXI. uti & MS. *Liber Scrutiniorum* in indiculis *Tarvisinae* Ecclesiae expressus T. VIII. operis inscripti *Memorie per servire all' Istoria* &c. (P. V. *pag.* 31.)

Liber Benedictionalis

II. Alter in hujus articuli censu numerandus liber est BENEDICTIONALIS, in quo *benedictiones*, quae ab Episcopis & Sacerdotibus fiunt, continentur: cujusmodi, inquit CANGIVS, est *Benedictionale* GREGORII M. quod ex Codice *Caesareo* descripsit *Petrus* LAMBECIUS (*Lib.* 2. *Comment. Bibliotb. Caesar*) Ordo Romanus *accipiat Benedictionalem librum*, *& conversus ad populum dicat* &c. Huc spectant *Benedictiones Pontificales* dicendae per totum annum, ex *Pontificali* Ecclesiae RHEMENSIS decerptae, ac MS. in Codice Bibliothecae *Tellerianae*; item *Benedictionale juxta* ritum *Ecclesiae* AVRELIANENSIS, *Aureliani* MDCXCVI. fol.; *obsequiale sive Benedictionale* PRAGENSE, *Pragae* MDLXXXV. 4.

Poenitentiale

III. Ejusdem census est POENITENTIALE, scilicet libellus Canonum Poenitentialium; cujusmodi sunt *Poenitentialia* GREGORII M. *Johannis* IEIVNATORIS, *Theodori* CANTVARIENSIS, *Rhabani* MAVRI, *Isaaci* LINGONIENSIS, *Burchardi* WORMATIENSIS, *Ivonis* CARNOTENSIS, aliaque de quibus aliqua PFAFFIVS de *Liturg.* plura *Joh. Albertus* FABRICIVS (*Bibl. Graecae T. XI. p.* 73. *seqq*) (1). Adde his *ordines* quosdam a MORINO *in lib. de Poenit.*, & a MARTENIO editos T. I. *de ant. Eccl. ritib.*) MVRATORIVS quoque (T. V. *Antiquit. Italic.*) praeter prologum codicis *Poenitentialis* e MS. Codice *Veronensi* (*col.* 719.) *Poenitentiae ritus* e codicibus MSS. Monasterii *Bobiensis* vulgavit (*col.* 723. *seqq.*) Codices Metropolitanae *Coloniensis*, ubi hujusmodi *Poenitentiales* libelli, percenset Cl. P. HARTZHEIM in catalogo ejus Bibliothecae (*pag.* 71. *seqq.*). Huc spectat rarus admodum libellus, qui praenotatur: *Ritus, & observationes antiquissimae olim circa baptizatos confitentes, eosque, qui pro delictis ab Ecclesia Dei eliminandi essent, observatae: item Praefationes, quae vocantur, numero CXIII. non tam vetustate, quam pietate venerandae, per totius anni curriculum, olim cantari solitae, nunc autem prorsus obliteratae*, Coloniae apud Johannem SOTEREM MDXXX. 8.

Alii libri

IV. Sunt & alii ejusdem generis libri. *Liber ad oleandum*, nempe ad extremam unctionem administrandam in citatis *Tarvisinae* Ecclesiae indiculis (p. 27.) memoratur. *Ordo* vero *commendationis animae ex* Romano, *aliisque Ecclesiasticis ritibus desumptus ad usum Religionis Clericorum Regularium ministrantium infirmis* prodiit *Bononiae* apud *Bartholomaeum* COCHIVM MDXII. 8. Exstant etiam libri *Exequiales*. Potissimum tamen PROCESSIONALE in solemnibus supplicationibus usurpatum mentionem meretur. Plura hujus libri exempla Mss. editaque habemus. In his PRO-

praesertim Processionale

(1) Quae in Poenitentiales hosce libros *Carolus* CHAIS in opere inscripto: *Lettres Historiques, & dogmatiques sur les Jubilès, & les indulgences de l'Eglise Romaine* (ep. XXI.) ex eoque *Prosper* MARCHAND (*Diction. histor. T. II. p.* 181. *seq.*) deblaterant, inepta adeo, atque indecora sunt, ut non tam refelli, quam igne deleri mereantur.

PROCESSIONALE ROMANUM, *Venetiis* apud *Lucam Antonium* de GIUNTA MDXIII. 4. & *Mediolani* MDCXVII. 4.

PROCESSIONALE *Ritibus* Romanae *Ecclesiae accommodatum, Antiphonas, & Responsoria, aliaque in supplicationibus decantari solita complectens*, Antuerpiae *ex officina* Plantiniana Balthasaris MORETI MDCXXIX 4.

PROCESSIONALE AURELIANENSE MS. citatur a Cl. P. de RUBEIS in famigerata illa, quam saepius laudavi, ac porro laudabo, dissertatione *de sacr. Forojul. Ritib.* (p. 403.)

PROCESSIONALE *secundum usum* S. JOHANN. HIEROSOLYM.; Codex vetus est in membranis, ex quo vir eruditus PACIAUDIUS (*Antiq. Christ. diss. IX. pag.* 412.) vulgavit *ordinem ad habendas supplicationes in magna hebdomada*.

PROCESSIONALE PARISIENSE, *Parisiis* MDLXXXVIII. 8. & MDCXCVII. 4.

PROCESSIONALE RHEMENSE, *Rhemis* MDLXXI. 4. Gallice vero inscriptum: PROCESSIONEL *du diocese de* RHEIMS *revu, & corrigè de l'autoritè de Monf.* Charles Maurice *le* TELLIER *Archev.* a Rheims apud *Nicolaum* POTTIER MDCLXXVIII. 4.

PROCESSIONALE ROTHOMAGENSE MDII. MDLXXXVIII. MDCXLV. 4.

PROCESSIONALE SARISBURIENSE, Londini MDLV.

PROCESSIONALE SENENSE MS. indicatur a doctissimo TROMBELLIO (*de Sacram. T. I. pag.* 322.

V. Ex Processionalibus libris decerptae sunt Litaniae. *Quaternus a Letaniis* in nuper appellatis *Tarvisinae* Ecclesiae indiculis nominatur, Libellus nempe, in quem Litaniae relatae fuerant ALTHANUS *in differt. de Calendar.* (*p.* 75.) libri meminit praenotati: *Libro de Litanie secondo l'ordine di* S. AMBROSIO *per la Città di Milano. Thesaurum precum, Meditationum, & Litaniarum cum Apologia pro Litaniis* Auctore *Thoma* SAILLIO habuimus *Bruxellis* a VELPIO typographo MDXCVIII. & ab *Huberto* ANTONII MDCVIII. & MDCIX. *Antuerpiae* quoque ex typographio *Plantiniano* eodem a. MDCIX. Idem SAILLIUS auctor est libelli quarto editi *Antuerpiae* ex officina *Plantiniana* MDXCV. hoc titulo: *Sacrae Litaniae variae auctae in gratiam exercitus Catholici*. Exstat etiam ejusdem libelli nova editio *Antuerpiensis* cum brevi, piaque quotidiana exercitatione MDCXLI. 16. Varias porro veterum Litaniarum formulas evulgarunt praeter MORINUM (*de Eccles. ordinat. p.* 300.) & MARTENIUM (*de antiq. Eccles. ritib. lib. IV. cap.* 27.) atque aliis in locis,* GOLDASTUS (Tom. II. *Rer. Alemannic. pag.* 136.) Hugo MENARDUS *ad Sacram.* GREG. *M.* (*pag* 156. 284. 345.) *Jodocus* METZLERUS in *hymnis Patrum Monast.* S. GALLI (Tom. XXVII. *Biblioth. Patrum Lugdun.* p. 510. *seqq.*), MABILLONIUS (*Analect. T. II. sub fin.*) BALUZIUS tum *Miscellan.* Tom. II. tum in Appendice *Actor. Veter.* ad *Capitul. Reg. Franc.* du CANGIUS in Glossario V. *Laus.*, *Johann. Baptista* SOLLERIUS in Actis Sanctor. ad d. XIV. Julii (*Comm. Praev. ad vitam* S. HENR. *Imp.* §. *VIII. num.* 85.) Johannes de IOHANNE in Tractatu *de divinis* Siculorum *officiis* (*pag.* 269. 285. 306.) Litanenticus

TROM-

TROMBELLIVS in dissertatione Epistolari in veteres quasdam Litanias (*T. XXXII. Collect.* Calogeranae *opusculorum p.* 231. *seqq. & T. I. de Sacram. pag.* 323. seq.) P. de RVBEIS(*de Sacr. Forujul. ritib. cap. XXXI.*) ALTHANVS in nuper citata dissertatione *de Calend.* (pag. 301. 326.) quibus omnibus adde erutas a me ex *Magliabechiano* pervetusto Codice *T. XXXVI. ejusdem* Calogeranae *collectionis p.* 98. *seqq.*). Inter has Litanias memorandae sunt peculiares quaedam Virginis Deiparae Litaniae, quas ex vetusto *Bojanae* apud *Forojulienses* perillustris familiae Codice (*l. c. p.* 406.) P. de RVBEIS deprompsit. Ab his vero non discedendum, quin libri meminerim *Avenione* typis *Jacobi* BRAMEREAU MDCI. 16. excusi hoc titulo: *Litaniae ad Sanctissimam Deiparam Virginem MARIAM ex Patribus, & Scripturis ... collectae, & per singulos hebdomadae dies distributae.* Heic tamen ob oculos habendum est Sacrae Inquisitionis decretum, quod anno MDCI prodiit his verbis.

„ Quoniam multi hoc tempore privati etiam homines, praetextu „ alendae devotionis, novas quotidie Litanias evulgant, ut jam prope „ innumerabiles formae Litaniarum circumferantur, & in nonnullis ine- „ ptae, sententiae, in aliis (quod gravius est) periculosae, & errorem „ sapientes inveniantur; Sanctiss. D. N. Clemens Papa VIII. pro solli- „ citudine sua Pastorali providere volens, ut animarum devotio Dei- „ que, ac Sanctorum invocatio sine ullius detrimenti spiritualis periculo- „ foveatur, praecipit, & mandat, ut retentis antiquissimis, & commu- „ nibus Litaniis, quae in Breviariis, Missalibus, Pontificalibus, ac Ritua- „ libus continentur, nec non Litaniis de Beata Virgine, quae in Sa- „ cra Aede Lauretana decantari solent; quicumque alias Litanias ede- „ re, vel jam editis, in Ecclesiis, sive Oratoriis, sive Processionibus, „ uti voluerint, eas ad Congregationem Sacrorum Rituum recognoscen- „ das, & si opus fuerit, corrigendas, mittere teneantur, neque sine li „ centia, & adprobatione praedictae Congregationis, eas in publicum „ edere, aut publice recitare praesumant, sub poenis (ultra peccatum) „ arbitrio Ordinarii, & Inquisitoris severe infligendis.

Praesens decretum factum fuit in generali Congregatione Sanctae „ *Romanae*, & universalis Inquisitionis, habita in Palatio Apostolico in „ Monte Quirinali, coram praedicto Sanctissimo Domino Nostro, ac „ Illustriss. & Reverendiss. Dominis Sanctae *Romanae Ecclesiae* Cardina- „ libus adversus haereticam pravitatem generalibus Inquisitoribus, o- „ ctavo Idus Septembris, Anno a Nativitate Domini Nostri Jesu Christi MDCI.

„ *Quintilianus Adrianus* Not.

CA.

CAPVT VI.

Libri Pontificales.

ARTICVLVS I.

Libri Pontificales Graecorum *&* *Orientalium :*

I. INsignem habent *Graeci* librum *Pontificalem*. En titulum. Isaaci HABERTI ἀρχιερατικόν, *liber Pontificalis Ecclesiae* Graecae, *nunc primum*. ex *Regiis manuscriptis* Euchologiis, *aliisque probatissimis monimentis collectus*, latina *interpretatione*, *notis*, ac *observationibus antiquitatis Ecclesiasticae plenissimis illustratus*, Parisiis MDCXLIII. *fol.* Hoc opus in magna est apud eruditos viros existimatione, iique qui adcuratiorem quamdam Rituum *Graecorum* notitiam comparare sibi velint, carere illo vix possunt. Citatur etiam *Parisiensis* editio a MDCLXXVI., sed emunctioris naris critici eumdem esse librum, quem adnotavimus, novo solum titulo exornatum (1) ea istimant. Archieraticum

II. Proximum *Graeco* Pontificali est *Coptitarum* Pontificale *Romae* vulgatum MDCCLXI. 4. Tom. duob. cura *Raphaelis* TUKI Episcopi *Arsenovensis*. Pars est *Euchologii Alexandrini Copto-Arabici*, quod a Missalis initio facto a. MDCCXLVI. edi coepit. Pontificale Coptorum

III. *Armeni* quoque suum habent Pontificale manuscriptum anctore ARRAQVELE *Siunitarum* Episcopo. Hujus exemplum anno *Armenicae* Aerae MCLXII. Christianae vero, quam usurpamus, MDCCXIII. a *Sergio* ENDOKIENSI horologiorum primum artifice, mox *Armenorum* in partibus Episcopo exaratum *Gallice* vertit Abbas LOVRDET Regius Professor, & Censor. Duabus veluti partibus constat. Prima disciplinam complectitur, qua qui Sacerdotio initiandus est, a teneris, ut ajunt, unguiculis imbui debet. Altera coeremonias in singulis ordinibus administrandis servandas exhibet. Primae illius partis specimen, atque epitomen quamdam Cl. Abbas DINOVART in diarium suum Ecclesiasticum *Parisiis* editum intulit. Vide mensem Januarium, & Februarium a MDCCLXX. (*art. V. & XV.*) Armenorum MS.

IV. Uberiora de *Maronitarum* Pontificali item MS. prompsit Cl. *Joseph. Aloysius* ASSEMANVS (*Praefat. in Cod. Liturg. lib VIII. P. II. pag. XL. seqq.*) „ Codex, inquit ille, scriptus est nitidis caracteribus „ an. MDCCXXVIII. ab Archipresbytero *Michaele* METOSCHITA „ *Cyprio*, *Maronitarum* Urbani Collegii alumno, ut ex notula ad calcem „ exstante liquet, & quidem *Romae* in Monasterio SS. PETRI, & MAR„ CELLINI, quod tunc temporis pertinebat ad Monachos *Maronitas* „ S. ANTONII Abbatis Congregationis *Montis Libani*, nunc vero per„ tinet ad Moniales S. THERESIAE Virginis, quae in aedibus *Gymna„ siae* familiae Monasterium habent; etsi autem hactenus ad laudatum Maronitarum item MS.

Tom. I. I i „ Mo-

(1) Confer *Richardi* SIMONIS *novam Bibliothecam selectam* (*parte II. pag. 1.*) *historiam Bibliothecae* Fabricianae (*P. II. pag. 363.*) & VOGTIVM (*Catalog. librar. rarior. pag. 345.*)

„ Monasterium non se contulerint Moniales, (a) *Maronitae* tamen Monachi „ hospitium sibi fecerunt prope Ecclesiam S. PETRI in *Vinculis* nuncupatam in villa, quae *Matthaeiorum Paganicae* dictorum propria erat, „ & a laudatis Monachis cum opportunis juris remediis, & cautionibus „ soluto pretio empta fuit. Codicem autem sibi describi curavit, ac „ proprio usui *Gabriel* EVA *Cypri* Archiepiscopus *Maronita* Pontificio „ solio adsistens, qui in urbe Pontificalia pro *Syris*, ac *Maronitis*, agebat. „ Piissimus hic Archiepiscopus unus fuit e primis Congregationis Monasticae dictae Reformatoribus; ab Apostolica Sede ad *Maronitas*, aliosque *Orientales* non semel pro caussis gravissimis ablegatus munia laudabiliter explevit, multa pro Religionis zelo pertulit ab infidelibus, „ quin & vincula sustinuit in civitate patria *Alepi* dicta: tandem *Romae* „ octuagenario major omnibus ordinibus acceptus sanctissime, ut vixerat, supremum clausit diem an. MDCCLII. Eo vero defuncto codicem vulgandum nobis communicavit *Thomas* EVA *Gabrielis* ex fratre „ nepos, Presbyter in S. Theologia doctor, & in *Romano* nostro Gymnasio linguae *Arabicae* meritissimus Professor. Codex autem laudatus descriptus fuit ex autographo *Romam* misso a *Stephano* ALDOENSI Patriarcha, ut nimirum in typographia Collegii Urbani *de Propaganda Fide* ederetur pro *Maroniticae* gentis commodo, & usu; non „ semel enim decretum a S. Congregatione *de Propaganda Fide* emanavit, „ *Orientalium*, ac potissimum *Syrorum Maronitarum* Ecclesiasticos libros „ praeviis maturo judicio, & correctione, ubi opus esset, typis *Romae* „ committendi, quo *Orientales*, Typographicae artis ope destituti, „ commodum haberent talium librorum, nec scribis, aliisque amanuensibus seu haereticis ac schismaticis locus esset libros laudatos corrumpendi, vel adulterandi; quod frequens contingebat. „

quid contineat

V. „ Codici epistolam quamdam praefationis vice praeposuit ad „ *Maronitas* Episcopos Presbyteros, Abbates, aliosque directam sub „ data an. MDCLXXXIII. mensis octobris die prima: compendio epistolam recito.... Ubi laudatus ALDOENSIS Sedem *Antiochenam* conscendit, primam Pastoralis sollicitudinis partem in libris Ecclesiae *Maroniticae* cognoscendis, & recensendis posuit, cum ut varietatem omnem tolleret, tum ut errores corrigeret, ac emendaret vitia, quae „ Amanuensium oscitantia, seu ignorantia obrepserant, & haereticorum (qui communem cum *Maronitis* ritum & linguam habent) fraudem; &si enim non semel ab antiquis hujusmodi operi manus fuisset admota, attamen nova cura recensendi, & cognoscendi erant „ tales libri; neque id mirum videatur, quum ipsi *Romanae* Ecclesiae „ Rituales libri multoties simili subjacuerint disquisitioni, provido certe, ac saluberrimo *Romanorum* Episcoporum consilio. In hanc vero „ sollicitudinis partem duos Archiepiscopos *Maronitas* liberalium, & Theologicarum disciplinarum doctrina conspicuos, ac Rituum Ecclesiae, potissimum *Syriacae* scientia instructissimos, atque zelo Religionis ferventissimos sibi socios, & consiliarios vocavit. Quorum unus fuit *Petrus*

GV-

(a) Ita quidem a. MDCCLVI. scribebat ASSEMANUS; Verum a multis jam annis ad illud Monasterium Sanctimoniales S. THERESIAE se contulerunt, veteri earum Monasterio in *Umbrorum* Collegium commutato.

„ GUSTENSIS Archiepiscopus *Cypri*, alter vero *Joseph Simonius* AS-
„ SEMANUS propatruus meus *Tripolis Syriae* Metropolitanus. Quo-
„ niam autem principem locum in sacris Christianorum Ritibus, & of-
„ ficiis sibi vindicat Chirotonia, seu Pontificalis liber, in quo Sacer-
„ dotum, ac Ministrorum rituum Ecclesiae inauguratio, ac perfectio
„ continetur, ab eo exordium duxerunt. Hunc ut pristinae sinceritati
„ & integritati restituerent, & ad ritum ab Apostolis ad tempora de-
„ currentia traditum, & custoditum exigerent, quoad fieri posset, omni
„ cura adnitendum duxerunt, ut errores, qui quidem nec pauci, nec
„ leves in idem Pontificale, depravatis passim locis, irrepserunt, quam
„ adcuratissime tollerentur. Idem enim Pontificale corrupti, & men-
„ dosi voluminis speciem adeo praeferebat, ut (multis dictionibus,
„ hinc inde partim in unam contractis, partim una in plures distin-
„ cta, partim iisdem male, ac perperam collocatis, & trajectis, par-
„ tim denique ipso orationis sensu mutato) dubium esset, quibus tan-
„ dem officiis, vel laudibus Ecclesiae Praesules *Antiocheni* divinum no-
„ men prosequerentur, praeterquam quod rubricis etiam sparsim tur-
„ bata ordinis serie dispositis, tanta erat varietas, & obscuritas, ut mul-
„ tis in locis rectene se haberent, opinione magis, quam judicio esset
„ statuendum. Hanc ergo ad rem examinandam, & absolvendam, ve-
„ tustos libros Pontificales undique conquisitos, & collectos strenue, ac
„ fideliter contulerunt cum antiquo exemplari adservato in Monasterio
„ S. SERGII Oppidi *Eden*, quod propria manu scripsit *Hieremias* BAM-
„ SCITENSIS Patriarcha *Antiochenus Maronitarum*, qui *Lateranensi* Con-
„ cilio sub INNOCENTIO III. interfuit. Quumque re ad eam, quae
„ in praesenti codice editur, formam redacta, Pontificale *Maronitarum*
„ tandem restitutum, & absolutum esset, atque ita ex omni parte dis-
„ positum, ne subsequentibus temporibus cuilibet tribueretur libertas
„ *Pontificale* praedictum in toto, vel in parte mutandi, vel ei aliquid
„ addendi, ac omnino detrahendi sub quovis praetextu, constitutum
„ fuit: & pro commodo in unum volumen conclusa sunt, quae olim duo-
„ bus distinctis continebantur, quorum unum quas Episcopus celebrans
„ dicit, orationes, & exercet officia, exprimebat, alterum repraesenta-
„ bat partem, quae a Diacono Pontifici ministrante recitanda est. Ru-
„ bricas *Arabicas* non semel, atque expositiones *Arabicas* (licet *Syria-
„ co* charactere descriptas) saepe subjecit *Syriaco* antiquo textui propter
„ illos, qui linguam *Syriacam* legunt quidem, sed non intelligunt Con-
„ stat Codex *pag*. 166. *in fol*. alia manu adsutae sunt eidem paginae 7.
„ in quibus continetur, primo Consecratio Calicis & patenae; 2. Be-
„ nedictio Imaginum, 3. Administratio Sacramenti Confirmationis. Qui
„ Ritus ex *Romano* latino de verbo ad verbum *Arabico* sermoni sunt red-
„ diti, scripti tamen *Syriaco* charactere. Post epistolam praedictam,
„ quae praefationis vicem gerit, exstat Index Capitum Pontificalis, cui
„ post Patriarchae consecrationem subditur Ritus initiationis Monacho-
„ rum. *Syri* ergo *Maronitae*, exceptis Monachorum laudatis benedictio-
„ nibus, has habent ordinationes: videlicet, 1. *Cantoris*, seu Psaltae.
„ 2. *Lectoris*. 3. *Subdiaconi*. 4. *Diaconi*. 5. *Archidiaconi*. 6. *Presbyteri*.
„ 7. *Periodeutae*, *seu Visitatoris*. 8. *Archipresbyteri*, quem *Churi* vocant

„ 9. *Chorepiscopi*. 10. *Episcopi*, & *Metropolitani*. 11. *Patriarchae*. „ Ex hoc autem Codice ASSEMANVS, quem hactenus exscripsi, eodem tomo *Syriace* & *Latine* protulit *Chirotoniam Psaltarum*, *ordinem Chirotoniae super Hypodiacono*, *Chirotoniam super diacono*, *Chirotoniam*, *qua perficitur Archidiaconus*, *Chirotoniam*, *qua perficitur Presbyter*, *Chirotoniam*, *qua perficitur Periodenta*, *scilicet Visitator*, *Chirotoniam*, *qua perficitur Churojo*, *qui est cum Episcopo*, & *Chirotoniam*, *qua perficitur Chorepiscopus*.

Syrorum Apamiensium

VI. *Syris Maronitis Apamiensem in Syria* Ecclesiam adnectimus. Hujus Ecclesiae *Pontificale* optimae notae anno MCCXIV. scriptum, quum *Latini* Ecclesiam illam occuparent, suosque in eam usus ac ritus invexissent; aliud quoque annorum circiter quingentorum MARTENIVS appellat. ex quibus nonnullos ordines ad Sacramentorum administrationem pertinentes exscripsit.

ARTICVLVS II.

Libri Pontificales Romanae *Ecclesiae*, *aliarumque* Occidentalium *Ecclesiarum*.

Pontificale Rom.

I. POntificales *Occidentalium* Ecclesiarum libros percensere adgressus a *Romana*, uti decet, ceterarum matre, & magistra exordior. Mitto MS. hujus *Pontificalis* codices, quorum unum in 4. *Telleriana* Bibliotheca possedit. Primam ejus editionem *Augustinus* PATRICIVS, & *Joh.* BVRCKARDVS sub INNOCENTIO VIII. curarunt. Inscribitur *liber Pontificalis editus diligentia* Augustini PATRICII de Piccolominibus *Episc.* Pientini, & Joh. BVRCKARDI, Romae MCCCCLXXXV. fol. Tum prodiit ex emendatione *Jacobi* de LVCIIS, & *Joh.* BVRKARDI iterum *Romae* MCCCCLXXXVII. fol. deinde *collibus Vallis Trompiae* per *Maphaeum* de FRANCAZINIS MDIII. fol. *Venetiis* apud *Lucam Antonium* de GIVNTA cum epistola *Augustini* PATRICII D. INNOCENTIO Papae VIII., & *Lugduni* MDXI. (1). Post PATRICIVM sub LEONE X. *Albertus* CASTELLANVS *Venetus* Ord. Praedic. ad Pontificale perpoliendum, augendumque curas adjecit, illudque emendatum cura CASTELLANI IVNCTAE ediderunt *Venetiis* MDXX. fol. Quae editio iterata fuit *Lugduni* MDXLII *Venetiis* MDXLIII MDLXI. MDLXXII. & MDLXXXIII. ab iisdem IVNCTIS. Sed quum in eo plura essent emendatione digna (2), CLEMENS VIII. recognosci illud jussit. Enimvero *Pontificale Romanum* CLEMENTIS VIII. jussu restitutum, atque editum exiit MDXCV., ac deinde *Antuerpiae* MDCXXVII. fol. VRBANVS quoque VIII. iterum, ut illud emendaretur, curavit. Hinc *Pontificale* Romanum CLEMENTIS VIII. *primum*, *nunc denuo* VRBANI VIII. *auctoritate recognitum*, *Romae* typis *Vaticanis* MDCXLV.

(1) Hujus *Lugdunensis* editionis exemplar exstabat in *Colbertina* Bibliotheca; fuerat autem Fr. BOHERI *Macloviensis* Episcopi, *qui illud se comparasse pro pretio viginti aureorum scutatorum* a. MDXXII. *sua manu testatur in fronte codicis*.

(2) Vide secundam earum, quas praemisimus, dissertationem (*Cap. III. num. 9.*

XLV. fol. *Parisiis* MDCLXIV. fol. iterumque MDCLXV. 8. *Coloniae* MDCLXXXII. 8. *Venetiis* apud BALLERINIOS MDCCIV. *Antuerpiae* MDCCVII. 8. (3) *Romae* MDCCXXVI. fol. Hanc alia *Romana* sequuta est cum prolixis *Josephi* CATALANI Commentariis. BENEDICTUS denique XIV. suo jussu recognitum *Pontificale* emisit, excudente *Generoso* SALOMONI MDCCLII.

Pontificalia Germanicarum Ecclesiarum

II. *Germanicarum* Ecclesiarum, ut jam ad alias Ecclesias me convertam, vetera aliquot Pontificalia novimus. *Moguntina* duo MARTENIUS memorat MSS. in Regia *Parisiensi* Bibliotheca a se inspecta, alterum, in cujus fine habetur imago *Christiani* Archiepiscopi, qui ab anno MCCXLIX. ad MCCL. eamdem rexit Ecclesiam, cui FREDERICUS Monachus codicis Scriptor hunc librum exhibet; alterum annorum circiter CCCC. quod usui fuisse videtur Ecclesiae SPIRENSI: nam in consecratione Chrismatis, ubi fit mentio sermonis faciendi, in margine altera manu scriptum legitur: *Hoc non observatur in nostra Ecclesia* Spirensi. Tertium addo longe antiquissimum, quod in Archivo *Pistoriensis* Capituli adservatur. Ibi: *Ordo Processionis, si quando Episcopus festivis diebus Missam celebrare voluerit: Oratio ad diaconam faciendam: Examinatio in ordinatione Episcopi secundum Gallos*, ubi haec inter alias legitur interrogatio: Vix? (*vis?*) *Sanctae* Mogonziensi *Ecclesiae, mihi, & successoribus meis fidem & subiectionem exhibere?* Porro *Monasteriensis* dioecesis duo item antiqua Pontificalia; duo quoque *Salisburgensia* idem MARTENIUS indicat: quibus *Trevirense* adnectimus *Tellerianae* Bibliothecae.

III. Exstant etiam duo COLONIENSIA in Bibliotheca Metropolitanae *Coloniensis* a P. HATZHEIM (*Catal. p.* 105. *seqq.*) descripta. Sed ipsum praestat audire HARTZHEIMIVM de his differentem. „ Codex „ 139... non omnes quidem Episcopales functiones habet, quas tamen „ habet, eae fere cum *ordine Romano* conveniunt. Saeculo XI. scriptus „ videtur. In ordinatione Episcopi, in cujus scrutinio haec interroga„ tio formatur. *Vis Sanctae* Coloniensi *Ecclesiae, mihi, & successoribus meis* „ *fidem & subjectionem exhibere?* R. *Volo*. Hinc colligitur *Coloniensis* Ec„ clesiae esse. En Indicem. *Ordo ad benedicendum Regem. Consecratio* „ *Psalmiste, Ordinatio Ostiarii, Lectoris, Exorcistae, Acoliti, Subdiaconi,* „ *Diaconi, Presbyteri. Incipit ordo, qualiter dedicatio Ecclesiae fieri debeat.* „ *Reconciliatio violatae Ecclesiae. Consecratio Cimiterii. Ordinatio Abbatis,* „ *Abbatissae, Abbatissae Canonicam regulam profitentis. Consecratio Sacrae* „ *Virginis, Viduae, quae fuit castitatem professa. Benedictio super consecra„ tos, vel ordinandos. Benedictio novae domus.* Eaedem, & plures ordinatio„ nes insunt ordini *Romano* ab HITTORPIO edito, tum etiam alia „ serie collocati. Demum nunc plures, nunc pauciores orationes alteru„ ter Codex habet. „ Alter Codex est inscriptus 140. cum notis mu„ sicis impositis Antiphonis, & Praefationibus, quae a nostri saeculi „ notis diversae figurae sunt. Continentur hoc libro: *In Purificatione* „ S. Mariae *Benedictio super candelas.* 2. *Ordo in quarta feria, quod est* „ *in Capite jejunii.* 3. *Ordo in Dominica* Indulgentiae, *quas dies* Palma„ rum *vocatur*. Caeremoniae lectu dignissimae. 4. *Incipit ordo, qualiter* „ *aga-*

(3) Confer *historiam Biblioth. Fabricianae* (*T. VI. pag.* 543.

„ *agatur Concilium triduo*. Ponitur post Dominicam *Palmarum* inchoari,
„ finiri in *Coena Domini* in qua Episcopus legit *Ammonitionem ad Clerum*,
„ eamdem quae in *Ordine Romano* reperitur, unde discimus disciplinam,
„ mores, & habitum Cleri *Coloniensis*, qualis saeculo XI. fuit, quo
„ hic Codex exaratus est. 5. Eodem die *Coenae Domini Benedictio ignis*.
„ 6. Eodem die *reconciliatio publica Poenitentium*. Post varias Antiphonas
„ cantandas, recitat Episcopus orationes XV. super Poenitentes, dein
„ sequitur *absolutio*, in qua sunt orationes deprecatoriae, una indicati-
„ va. Haec: *Nos etiam secundum auctoritatem nobis indignis a Domino com-*
„ *missam absolvimus vos ab omni vinculo delictorum vestrorum, ut mereamini*
„ *habere vitam aeternam*. 7. Eadem die *Benedictio Chrismatis*. *Consecra-*
„ *tio principalis Chrismatis*. 8. *Ordo in Parasceve*. 9. *Incipit Ordo ad Ca-*
„ *techumenum faciendum*. Exorcismi super masculos, diversi ab iis, qui
„ super feminas. 10. *Benedictio fontis*. 11. *Ordo Baptismi*. *Ter merga-*
„ *tur infans, & post vestiatur. Si Episcopus adest, statim confirmet, & post*
„ *communicet: absente Episcopo, communicet Presbyter baptizatum hac forma*.
„ *Corpus & Sanguis D. N. J. Christi conservet animam suam in vitam aeter-*
„ *nam* 12. *Benedictio carnium*. 13. *Visitatio infirmi*. Unctionis forma in-
„ dicativa. Partes corporis aegroti plures ac nunc innunguntur. *Post un-*
„ *ctionem communicet*. Preces apud Moribundum: pro mortuo: 14. *Ora-*
„ *tio in Agenda mortuorum*. 15. *Benedictio Crucis*. 16. *Benedictio Crucis metal-*
„ *lizatae*. 17. *Benedictio Tabulae itinerariae*, (seu Altaris portatilis, ut
„ nunc loqui amamus). 18. *Ordo ad signum Ecclesiae benedicendum* (idest
„ campanam) Finis. Convenit & hoc Pontificale cum *Romano* Ordine
„ *Historpico*, sed hujus series alia est, & uberior. „

Gallicarum

IV. Longe plura *Gallicarum* Ecclesiarum supersunt. Haec de illis MARTENIUS *in syllabo librorum Sacramentorum* &c.

ANDEGAVENSIS Ecclesiae *Pontificale* annorum CCC. ex Bibliotheca Regia *num.* 4473. Praeter istud *Pontificale* quatuor alia reperi in *Andegavensi* S. SERGII Monasterio, quinctum in ejusdem civitatis coenobio S. ALBINI, sextum in Monasterio S. NICOLAI, omnia, uno excepto S. SERGII *Pontificali*, Regio longe antiquiora.

AQUENSIS Ecclesiae *Pontificale*, seu *Romanum* ad usum Ecclesiae *Aquensis* accommodatum ante annos CCCC. manu exaratum. Ex Bibliotheca Regia *n.* 3873.

ARELATENSIS Ecclesiae *Pontificale* MS. ante annos CCCC. exaratum. Ex Bibliotheca *Colbertina* n. 1587.

AUTISSIODORENSIS Ecclesiae *Pontificale* MS., cujus character accedit ad annos CCCC. ex Bibliotheca Monasterii S. JOHANNIS *Laudunensis*.

BELLOVACENSIS Ecclesiae *Pontificales* libros, & *Rituales* perplures ad proprium commodum olim descripserat V. Cl. *Godefridus* HERMAN ejusdem Ecclesiae Canonicus.

BISUNTINAE Ecclesiae *Pontificale* Vetus ab annis circiter DC. exaratum, & ad usum Ecclesiae *Turonensis* accommodatum; codex optimae notae. In Canone Missae inseritur S. ANTIDII Episcopi *Bisuntini* nomen, meminit Portae Martis, stationes varias adsignat ad Ecclesias, quae in *Bisuntina* Ecclesia reperiuntur. Hunc codicem, ut & multos alios

sup-

suppeditavit Bibliotheca insignis Ecclesiae *Turonensis*.

CAMERACENSIS Ecclesiae *Pontificale* annorum, uti conijcere licet, minimum D. Huc refer *Ordinem* CAMERACENSIS, & ATREBATENSIS *Ecclesiae, qualiter diebus Dominicis, vel Festivitatibus Sanctorum agendum*, qui exstat in calce *Codicis Canonum Eccl. Rom.* ex Bibl. *Pithoeana Paris.* 1687. (*p.* 368.)

CATALAVNENSIS Ecclesiae Pontificale MS. quod usui fuit *Johanni* SAIREBERVCHE Episcopo *Catalaunensi*,

CATVRCENSIS Ecclesiae *Pontificale* vetus optimae notae ante annos DCCC. exaratum. Ex Bibliotheca *Colbertina* n. 6170.

COMPENDIENSE Pontificale MS. S. CORNELII ad usum Ecclesiae *Suessionensis* ante annos DC. scriptum.

LVGDVNENSE. *Pontificale* vetus ante annos DC. scriptum, quod usui fuit HELINARDO Archiepiscopo. Ex Bibliotheca S. BENIGNI *Divionensis*.

Pontificale aliud, quod usui etiam fuit Ecclesiae *Tirentasiensi*, annorum circiter CCC. Ex Bibliotheca V. Cl. *Petri* MENARDI civis *Turonensis*.

Pontificale tertium annorum circiter D. vidi Cenomanis in Bibliotheca Parochi S. NICOLAI.

MIMATENSIS Ecclesiae *Pontificale* MS. a *Guillelmo* DVRANDO Episcopo digestum, quod fuit usui *Johanni* SAIREBERVCHE *Catalaunensi* Antistiti (4).

NARBONENSIS Ecclesiae *Pontificale* ante annos DCC. scriptum. Ejusdem Ecclesiae aliud ad usum *Petri* LVDIC Archiepiscopi anno MCCCL. a Monacho *Benedictino* exaratum.

NOVIOMENSIS Ecclesiae *Pontificale* antiquum, quod usui fuit RADBODO Episcopo annorum circiter DCCC. Ex eadem Bibliotheca, *Pontificale* alterum ante annos DC. scriptum *Pontificale* tertium ante annos CCCC. exaratum. Ex eadem Bibliotheca.

PARISIENSIS Ecclesiae *Pontificale* vetus annorum circiter DCCC. Ex Bibliotheca RR. PP. *Praedicatorum* Majoris conventus *Parisiensis*.

PICTAVIENSIS Ecclesiae *Pontificale* vetustissimum, annorum circiter DCCC. cujus apographum mecum communicavit V. Cl. *Johannes* DESLIONS Decanus Ecclesiae *Silvanectensis*; autographum vero exstat in *Parisiensi* Bibliotheca conventus RR. PP. *Minimorum*.

REMENSIS Ecclesiae *Pontificale* vetus circa tempora HINCMARI exaratum. Ex Bibliotheca B. MARIAE *Remensis*. *Pontificale* duplex in folio, utrumque annorum D. *Pontificale* in 4. triplex unum annorum DC. alterum annorum D. tertium annorum CCCC. *Pontificale* in folio annorum CCC. Ex eadem Bibliotheca (5). ROTHO-

---

(4) Idem *Pontificale* MS. in membranis ann. 250. extabat superiore saeculo in Bibliotheca *Telleriana*.

(5) Aliud insigne Pontificale *Remense* Codice 141. Metropolitanae Ecclesiae *Coloniensis* describit P. HARTZHEIM. (*p.* III.) Spectasse illud ad *Remensem* Ecclesiam discimus ex §. XXVI., in quo ordinandus Episcopus rogatur: *Vis fidem, & subjectionem Sanctae Ecclesiae Matri* Remensi *omnes dies vitae suae servare?* Praemittitur Imago S. MARIAE, dextera IESUM, laeva crucis signum gestantis, picta in membrana rubro-

ROTHOMAGENSIS Ecclesiae *Pontificale* MS. ann. circiter CC. Ex Bibliotheca *Sorbonica*.

SENONENSIS Ecclesiae *Pontificale* ante annos D. optime scriptum. Ex Bibliotheca Regia *num.* 4219. *Pontificale* alterum ante annos DCCC. exaratum, quod servatur in Bibliotheca Illustrissimi D. CHAVVELIN regiorum sigillorum custodis. *Pontificale* alterum annorum circiter CCC.

SILVANECTENSIS Ecclesiae *Pontificale*, quod *Petri* de TRINIACO Episcopi temporibus concinnatum fuit.

SVES-

---

bro-aurea. Litterae indicis, & paginae primae, & initiales omnium ordinum unciales, & sesqui-unciales sunt auro & coloribus, & quandoque historiis illustratae. Feria V. Majoris hebdomadae post varias formulas deprecativas *super poenitentes Ecclesiae reconciliandos*, una est indicativa, & judicativa, qualis in Pontificali *Colon. n.* 139. Distinguitur absolutio Clericorum, Laicorum, plurium, unius. Post ordinem *consecrandae Ecclesiae* sequuntur multifariae benedictiones pro Missis per annum, & de Sanctis, similes illis, quae post librum *Sacramentorum* GREGORII M. collectae, & editae sunt *T. II. Operum* S GREGORII (*edit. Paris*). In Benedictione Regis lego: *Ut Regale solium*, videlicet Saxonum, Merciorum, Nordan-Humbrorumque Sceptra *non deseras, sed ad pristinae fidei, pacisque concordiam eorum animos Te opitulante reformes; ut utrorumque horum populorum debita sibi subjectione fultus cum digno amore per longum vitae spatium paternae apicem gloriae tua miseratione unatim stabilire & gubernare mereatur. Dum deducitur ad Solium* dicit Episcopus: *sta, & retine amodo locum, quem hucusque paterna suggestione tenuisti* hereditario *jure tibi delegatum*. Quae omnia me movent, ut sub LVDOVICO PIO, *Carolo* CALVO, heredibus *Caroli* MAGNI scriptum hunc Codicem judicem. Describo indicem. *In nomine Domini. Incipit liber Episcopalis. Capitula sequentis libri* I. *Ordo ad pueros signandos.* II. *Ordo ad puerum tonsurandum.* III. *Ordo ad Clericum faciendum.* IV. *Ordo ad barbam tondendam.* V. *Ordo qualiter Sacri Ordines fiant.* VI. *Ordo ostiarii, qualiter ordinetur.* VII. *Ordo, qualiter Lectores ordinentur.* VIII. *Ordo, qualiter Exorcistae.* IX. O. *q. Acoliti.* X. *Subdiaconi*, XI. *Diaconi*, XII. *Presbyteri*, XIII. *Sermo super dictis ordinibus.* XIV. O. *ad benedicendos cereos in Purificatione.* XV. O. *in capite Jejunii, qualiter poeniteant.* XVI. O. *in ramis* Palmarum. XVII O. *in die Absolutionis. & de Poenitentia.* XVIII. *Ordo de consecratione Chrismatis, & Olei.* XIX. *Ordo, qualiter agendum sit in* Parasceve. XX. *Ordo qualiter benedicatur novus ignis in* Sabbato S. XXI. *Ordo ad benedicendam & consecrandam* Ecclesiam *Dei* XXII *Ordo ad benedicenda omnia Instrumenta Ecclesiae.* XXIII. *Ordo ad benedicendam Crucem Domini.* XXIV. *Ad cassam, vel feretrum benedicendum.* XXV. *Ad benedicendum Ecclesiae signum.* XXVI. *Ordo, qualiter consecretur Cemiterium.* XXVII. *Ordo ad reconciliationem violatae Ecclesiae.* XXVIII. *Ad benedicendum Altare in tabula ligneo confixum.* XXIX. *Ordo, qualiter consecretur Episcopus.* XXX. O. *q.* Romanus *Pontifex*. XXXI. O. *ad benedicendum Abbatem.* XXXII. O. *ad Monachum faciendum.* XXXIII. *ad benedicendam Abbatissam* XXXIV. *ad consecrandam Sanctimonialem.* XXXV. *ad consecrandam laicam Virginem* XXXVI. *Ad benedicendam Viduam.* XXXVII. *Ad benedicendum Regem.* XXXVIII. *Ordo ad benedicendum Imperatorem.* XXXIX. *ad benedicendam Reginam.* XL. *Ad armandum militem.* XLI. *Ad benedicendam sponsam.* XLII. *Ad benedicendum Peregrinum.* XLIII. *Ordo excommunicandi, & absolvendi.* XLIV. *Benedictio carnium in Pascha.* XLV. *Benedictio pomorum.* XLVI. *Ad fruges novas.* XLVII. *Panis novi.* XLVIII. *Uvae, sive fabae.* XLIX. *Benedictio Vini novi.* L. *Ordo, qualiter agatur Synodus.*

SVESSIONENSIS Ecclesiae *Pontificale* ante annos DC. manu exaratum, optimae notae. Ex Bibliotheca *Compendiensis* S. CORNELII Monasterii.

TRECENSIS Ecclesiae vetus Pontificale, quod dono datum fuit *Arremarensi* Monasterio a S. PRVDENTIO *Trecensi* Episcopo, qui ante annos DCCCXL. eamdem regebat Ecclesiam.

VIRDVNENSIS Ecclesiae Pontificale MS. in fol. Addimus quod in Bibliotheca *Telleriana* exstabat.

Aliarum Ecclesiarum

V. Pauca ad alias Ecclesias pertinent. Primum est CONCHENSIS Ecclesiae in *Hispania pontificale* vetus ante annos D. scriptum, quod usui fuit etiam Ecclesiae *Xantonensi*. Alterum EBORACENSIS Ecclesiae, sive EGBERTI *Eboracensis* Archiepiscopi pontificale litteris *Saxonicis* ab annis circiter DCCCCL. eleganter scriptum. Ex Bibliotheca Ecclesiae *Eboracensis*. Adde his ANGLICANVM duplex, unum ex Bibliotheca Ecclesiae *Rothomagensis*, alterum ex Monasterio *Gemmeticensi* optimae notae, utrumque judicio virorum peritorum annorum DCCCC. aut circiter.

Partes aliquot Pontificalis

VI. Demum indicandae sunt paucae aliquot Pontificalis libri partes seorsum excusae. *Missae Episcopales pro sacris Ordinibus conferendis .... quibus etiam additur Missa feriae quintae in* Coena Domini *cum consecrationibus oleorum, & aliis ceremoniis eidem Missae congruentibus ... Breve Compendium diversorum casuum tam collationem quam executionem ordinum Ecclesiasticorum impedientium ...* Per R. P. D. Hier. MACHABAEVM Castrensium *Praesulem, ac Pontificiae Cappellae Praefectum*, Venetiis prodierunt apud IVNCTAS MDLIII. f. Plura continet *promptuarium Sacrorum quorumdam rituum ex Pontificali* Romano *ad usum DD. Episcoporum. Accesserunt Benedictiones Pontificales dicendae per totum annum ex Pontificali Ecclesiae* REMENSIS *MS.* Lugduni MDCLIV. 4.

C A P V T VII.

Libri Caeremoniales

A R T I C V L V S I.

Libri Caeremoniales sanctae Romanae Ecclesiae.

Ordo Romanus ab HITTORPIO editus

I. Libros S. R. E. *Caeremoniales* percensuro statim mihi occurrit Ordo *Romanus* a *Georgio* CASSANDRO primum *Coloniae* editus a. MDLXI. (1), deinde a *Melchiorre* HITTORPIO ibidem recensus a. MDLXVIII. ex tribus Codicibus MSS. ornatissimi viri *Cornelii* GVALTERII, & ex ea demum editione in *Romanam Georgii* FERRARII, comprimis vero in Bibliothecas Patrum *Coloniensem* a. MDCXVIII. *Parisiensem* a. MDCXLIV. & postremam *Lugdunensem* illatus. Complectitur hic liber, quo duos tribus separatis libris Missali, Pontificali, & Ritua-

(1) MDLIX. scribit HOFFMANNVS in diss. de *libr. caerem.* &c. (*p. 16.*) sed fallitur.

li comprehendimus. Auctorem sibi ignotum HITTORPIVS, omnesque veteres & recentes Tractatores Liturgicarum rerum fatentur. Saeculo octavo fuisse a Pontificibus *Romanis* transmissum PIPPINO, aut CAROLO narrat *Hilduinus Abbas S. Dionysii*, *Walafridus Strabo*, *Sigebertus in chronico*, & ex eo *Leopoldus Bambergensis*. Verosimile igitur est, rogantibus tantis Principibus Pontificem imperasse uni aut pluribus *Romanae* Ecclesiae Caeremoniarum peritis, ut, quos ex suae Ecclesiae traditione nossent, ritus in Missis, Officio divino, Sacramentis & ordinationibus, ac benedictionibus adhiberi, ea in unum volumen conscripta PIPPINO, CAROLOVE offerrent. Multa tamen ex simili Libro, quem GELASIVS Papa ex decessorum suorum decretis, ac ritibus, ac consuetudinibus Ecclesiae *Romanae* primum perscripserit, postea vero S. GREGORIVS M. cum institutis post *Gelasiana* tempora invectis comparatione facta reformarit, auxeritque, huc fuisse translata, peritiores viri consentiunt. Neque tamen hic ipse ille ordo est, quem PIPPINO aut CAROLO oblatum fuisse conjecimus. HITTORPIVS ordinem, quem emisit, ab ALBINO, aliove ex ordine *Romano* collectum, & auctum fuisse suspicatus est. *Hugo* MENARDVS in Notis libro *Sacramentorum* GREGORII subjectis antiquum admodum esse hunc ordinem fatetur, sed a primaeva simplicitate abiisse posteriorum Scriptorum additamentis. *Johannes* MORINVS *ampliatum*, qualis ab HITTORPIO emissus fuit, nonnisi saeculo X. cetera vetustum judicabat. (*Parte III. de Sacr. Ordin. pag. 169. 170.*). Cardinali BONA judice, liber est valde antiquus, sed prout nunc editus est, posterioris aevi caeremoniis abundat: quod omnibus ritualibus libris contingit, quum a recentioribus describuntur. (*L. de divina Psalmodia*) Audiendus quoque harum rerum peritissimus *Josephus Maria* THOMASIVS in *scholiis* ad *Responsalia Ordo* ROMANVS, inquit, *antiquitus non eo modo, quo apud nos editus est, circumferebatur, discretis namque libellis* (2) *continebatur, quibus potiora per annum explicabantur officia. Ceterum ordo ille* ROMANVS *ab* HITTORPIO *editus farrago potius est diversorum rituum secundum varias consuetudines, ita ut antiquiores, germanioresque ritus in tanta varietate discernere sine horum libellorum ope pene sit impossibile.*

eius antiquitas, & Codices MSS. a MABILLONIO indicati

II. Fatendum est tamen, inquit Cl. MABILLONIVS, non insuper habendam esse illam HITTORPII editionem, nec omnino destitui commendatione antiquitatis. Haec enim reperitur, nonnullis quidem ad-

(2) Non unum, sed plures olim fuisse Ordinis Romani Libellos (quod heic THOMASIVS monet) ex AMALARIO MABILLONIVS (*in ord. Rom. comm p. VIII.*) confirmat. AMALARIVS nempe in *Antiphonarii capite III.* ubi de officio hebdomadae Paschalis agit, *notum*, inquit, *solemniter est canere matrem nostram* Romanam *Ecclesiam tres Psalmos ante hymnum Evangelii, & post hymnum duos per diversa altaria diversorum locorum. Saepissime tamen ad Crucem, & ad fontes, ut ex scriptis discimus, quae continent* PER DIVERSOS LIBELLOS *Ordinem* Romanum. Nec diversi tantummodo erant hi Libelli pro diversis argumentis, ut Libellus *de Baptismo*, Libellus *de Ordinibus sacris* &c. Sed etiam pro uno eodemque argumento; diversos enim Libellos AMALARIVS appellat pro uno, atque eodem hebdomadae Paschalis officio.

additis, aut detractis tum in codice *Romano* Bibliotheca *Vallicellianae*, tum in nostro *Vindocinensi*, iis exceptis, quae ad priorem HITTORPII partem, ideft ad Missae Pontificalis, & Episcopalis ritum pertinent. Atqui Codex *Vallicellianus Othonum* tempore scriptus fuit: *Vindocinensis* autem ante annos fere sexcentos, & quidem GOFFREDI Abbatis *Vindocinensis* tempore, qui fortasse hoc exemplar ex Vrbe adtulerat. Extat etiam in praeclarissimo saeculi IX. codice, quem in catalogo historico-critico Codicum MSS. Ecclesiae Metropolitanae Coloniensis. P. HARTZHEIM describit (100). his verbis „ Codex hic *Hittorpiano* „ brevior est; deinde variarum orationum & ordinationum initia tantum continet, quae *Hittorpianus* integra, & prolixa edidit. Tertio, „ series, qua partes hujus libri coordinantur, paullum differt ab serie „ *Hittorpiana*: verbi gratia, ordo *Librorum Scripturae per annum in officio* „ *divino legendorum* hic primo, quarto loco apud HITTORPIVM ponitur. Ordo *processionis ad Missam* primo, secundo, & tertio loco HITTORPIO; hic primo loco collocatur &c. *Ordo Hittorpianus* dividitur „ in duas partes. Pars prima constat XXXI. capitibus, quibus Ordo „ Solemnis Missarum per annum, & praecipuis anni Festis in Ecclesia „ *Romana* usitatus describitur; Caeremoniae Processionum ante Missam, „ rituum omnium in Missa, Reconciliatio Poenitentium in Quadragesima; Scrutinium vel examen Baptizandorum ante Pascha; Omnes „ ritus hebdomadae Sanctae; Confectio chrismatis; Baptismus in Sabbato Sancto. Secunda pars continet Cap. 18. estque Pontificale Romanum brevius eo, quod nunc impressum habemus. At noster codex „ ex his 57. capitibus, nonnisi 27. complectitur. „ Alia subinde hujus Codicis ab *Hittorpiano* exemplo discrimina HARTZHEIMIVS profert (*p.* 102.) *Incipit ordo vel denuntiatio pro scrutinio ad Electos* (idest baptizandos) *qui tertia hebdomada in Quadragesima initiatur*. Hic ordo ab HITTORPIO, vigesimo loco collocatur, in nostro Codice tertio. Habentur Missae pro *scrutinio Electorum* celebrandae. Intra *Memento* recitantur nomina virorum, & mulierum, qui ipsos infantes suscepturi sunt, *infra Actionem* recitantur nomina electorum. Haec HITTORPIVS dumtaxat indicat: Noster expansa offert: at in ceteris Noster brevis est, HITTORPIVS prolixior. Praeterea *num. XVI.* legitur in *Coloniensi* Codice *oratio ad diaconum faciendam*. Tandem *num. XXVII.* extant in eo Litaniae vetustissimae, quas ex HARTZHEIMIO (*p.* 103.) huc lubet transferre. „ Quando laudes canendae sunt, expleta oratione „ a Pontifice, antequam Lector ascendat ambonem, pronuntiant duo „ diaconi, sive Cantores, respondente illis Schola hoc modo: Exaudi „ Christe ℟. Domino nostro a Deo decreto summo Pontifici, & universali Papae vita. Exaudi Christe. ℟. Similiter. Exaudi Christe. „ ℟. Similiter Salvator mundi. ℟. Tu illum adjuva, Salvator mundi. „ ℟. Similiter, Salvator mundi. ℟. Sim. Exaudi Xte. ℟. Sim. Domino nostro & Augusto a Deo Coronato Magno & pacifico Imperatori vita & victoria. Per ter. Sancta Maria. ℟. Tu illum adjuva, per „ ter. Exaudi Christe. ℟. Ejus praecellentissimis filiis Regibus vita. „ Per ter. Sancte *Petre*. ℟. Tu illos adjuva. Per ter. Exaudi Xte, ℟. „ Exercitui *Romanorum*, & *Francorum* Vita, & Victoria. Per ter. San-

Praeterea Coloniensis

„ cte *Theodore*. ℟. Tu illos adjuva. Per ter. Xtus vincit. Xtus regnat, „ Xtus imperat. ℟. Schola Sanctorum similiter. Xtus vincit, Xtus regnat, Xtus imperat. ℟. Similiter Xtus vincit, Xtus regnat, Xtus „ imperat, ℟. Similiter. Rex Regum Xtus vincit. ℟. Similiter, sed „ tantum semel. Rex noster Xtus vincit, Spes nostra Xtus vincit, Gloria nostra Xtus vincit, Misericordia nostra Xtus vincit, Auxilium „ nostrum Xtus vincit, Fortitudo nostra Xtus vincit, Liberatio, & redemptio nostra Xtus vincit, Victoria nostra Xtus vincit. Arma nostra invictissima Xtus vincit, Murus noster inexpugnabilis Xtus vincit. Defensio & exultatio nostra Xtus vincit. Lux, via, & vita nostra Xtus vincit. Ipsi soli Imperium, Gloria, & Potestas per immortalia in saecula saeculorum. Amen. Ipsi soli Virtus, fortitudo, & „ Victoria, per omnia saecula saeculorum. Amen. Ipsi soli honor, laus „ & jubilatio per infinita saecula saeculorum. Amen. „ Hactenus Litaniae. Addit continenter Cl. Editor: „ Aut ego vehementer fallor, aut „ haec Litania cantata fuit *Romae*, quando CAROLVS *Romae* ann. DCCC. die Natalitio Salvatoris coronatus fuit Imperator. Similes enim „ sunt Acclamationes: Filios suos PIPPINVM, & LVDOVICVM „ jam anno DCCLXXXI. quum secundo *Romam* adiisset, Reges dixerat, illum *Italiae*, hunc *Aquitaniae*. PAGI (*in critica ad h. a.*). „ Exercitus *Romanus*, ac *Francus* concordes erant; unde suspicor, & hunc „ Codicem tunc CAROLO datum fuisse, veluti epitomen Ordinis „ *Romani*, & per HILDEBALDVM in nostram Bibliothecam transivisse. „

Romanus S. Crucis

III. Alius quoque pervetustus *Ordo Romanus* exstat in Codice XXVI. Monachorum, qui *Romae* sunt ad *S. Crucis*. Eum Cl. BONA in *Analectis Liturgico-sacris p.* 377. ita describit. „ Procedit multo brevior „ (*Hittorpiano*), simpliciterque, caeremonias concise, & magis anguste enarrans, atque ad *Codicem Sacramentorum* expresse in aliquibus se „ remittens. Ejus antiquitas est annorum plusquam octingentorum, ut „ ex precibus quibusdam manifestum est, in quibus nominantur NICOLAVS Papa, LVDOVICVS Imp., & exercitus *Romanorum*, atque „ *Francorum*. Soli autem NICOLAVS I. & LVDOVICVS II. Imp. „ CAROLI Regis *Francorum* frater corregnasse leguntur, ab anno videlicet DCCCLVIII. per novem subsequentes. Videtur insuper antiquior *Ordine Romano* jam edito, tum quod ille omnia prope hujus „ verba contineat, sed pluribus in locis, & fere ubique insuper addat, „ quod in hujusmodi libris certae novitatis est argumentum; tum etiam „ quod ille hoc nostro longe ordinatior sit „. Hactenus BONA, qui

& Veronensis

deinde singula in Codice contenta adcurate persequitur. Verum & alius, isque antiquissimus Codex *Veronae* hoc saeculo cum aliis plurimis venerandae vetustatis Libris apud principis templi Canonicos repertus est. Scriptus ille fuit Augustis LVDOVICO, & LOTHARIO imperantibus; est enim ex iis Libris, quibus Canonicorum *Veronensium* bibliothecam auxerat Archidiaconus PACIFICVS, qui uti ex epitaphio constat, die XXIII. Novembris a. XXVII. imperantis LOTHARII Indictione X. nempe anno Christo DCCCLVI. decessit. Paullo aliter, atque *Hittorpiana* editio, Codex *Veronensis* Ordinem exhibet. HITTORPIVS primum

mum ordinem tradit *Processionis ad Ecclesiam sive Missam*, qui incipit: *Denunciata statione*. Sequitur apud HITTORPIUM *Ordo Ecclesiasticus Romanae Ecclesiae, vel qualiter Missa celebratur*. *Primum omnium observandum est, septem esse regiones* &c. Hunc tertius ordo excipit, qui eadem fere continet, quae duo superiores, inscriptus *Liber de* Romano *Ordine, qualiter celebrandum sit officium Missae*: Primo *omnium*. Tandem in *Hittorpiana* editione amplissimus se se offert *Ordo Romanus antiquus de reliquis anni totius officiis, ac ministeriis*. *In Christi nomine incipit Ordo Catholicorum librorum, qui in Ecclesia Romana ponuntur*. Ab hoc contra inchoatur Ordo Codicis *Veronensis*; tum sequitur Ordo *Processionis ad Ecclesiam, sive ad Missam*; deinde *incipit Ordo vel denuntiatio* (pro scrutinio) *ad electos, qui tertia hebdomada Quadragesima II. Feria* (sic) *initiatur*. Hic autem Ordo pars est amplissimi illius ordinis *Hittorpiani*, quem nuper indicavi; legiturque *p.* 34. *T. X. Biblioth. Patrum Parisf. a. MDCXLIV.*

IV. Novam *Hittorpianorum* quatuor Ordinum editionem molitus erat magnum illud *Italiae* decus, atque *Augustinianae* familiae ornamentum *Onuphrius* PANVINIUS. Eos sequebatur *Micrologus*; hunc alibi edita interpretatio vocum Ecclesiasticarum, quae obscurae vel barbarae videntur; tum index stationum, quae nostro tempore in singulis Urbis Ecclesiis per annum celebrantur. Addiderat his *Onuphrius* Librum Ritualem CENCII Cardinalis S. R. E. Camerarii *de consuetudinibus, & observantiis*, presbyterio, vel scholari, & aliis Ecclesiae Romanae in praecipuis sollemnitatibus ex ampliore ejusdem Cardinalis de *censibus* opere excerptum, novaque a se forma donatum. Nam tres in partes illum ONUPHRIUS tribuerat. Prima pars XXVIII. Capitibus omnes ritus complectebatur ab Adventu Domini ad Exaltationem Sanctae Crucis in *Romana* Ecclesia usitatos. Secunda pars est de Presbyteriis per annum erogari solitis, de variisque Pontificis officialibus; constatque capitibus XXIII. Tertia demum agit de electione, & consecratione Pontificis, ac de consecratione Imperatoris. Totum ONUPHRII opus claudit Missae expositio, quam idem ex Patrum dictis, & sententiis contexuit. Inscriptum autem ab eo fuerat *Alexandro* FARNESIO *Episcopo Cardinali Sabino, summae & Apostolicae Sedis Cancellario* prolixa epistola, qua veluti praefatione Sacrae Synaxeos actionem illustrabat. Verum egregium opus lucem non vidit, integrumque exstat manuscriptum in *Vaticana* Bibliotheca, unde ad Regiam *Parisiensem* Bibliothecam exemplum delatum fuit.

MS. Collectio Onuphrii PANVINII

V. MABILLONIUS porro, ut *Hittorpianum* Ordinem, quoad liceret, veteri formae restitueret, edendos suscepit ex pluribus ab AMALARIO indicatis libellis, in quos ordinis *Romani* series universa dividebatur, tres illos, qui de *Missa, Baptismo, & Sacris Ordinibus* agunt, ut pote omnium praecipuos, *aut nondum editos*, inquit, *aut ad fidem exemplarium castigatos*. Hoc ille praestitit *Musei Italici T. II.* (3). Praemittitur

MABILLONII in restituendo Ordine Romano labores

(3) Utor *Parisiensi* editione ann. MDCCXXIV. 4. Prodierat enim antea MDCLXXXIX. HOFFMANUS in differt. *de Lib. caerem. Parisiensem a.* MD-

titur illi eruditissimus *in Ordinem Romanum commentarius*. Tum sequentes Ordines adferuntur.

I. *Ordo Ecclesiasticus* Romanae *Ecclesiae*, *qualiter Missa Pontificalis celebretur*; quo titulo hic Ordo, quemadmodum in *Hittorpiana* editione, ubi secundus Ordo est, ut paullo antea diximus, ita in pervetusto Codice Sancti *Galli* praenotatur, quamquam *Colbertinus* Codex illum inscribat: *Ordo Ecclesiastici Ministerii Romanae Ecclesiae, vel qualiter Missa celebretur*. Mancus tamen erat hic Ordo apud HITTORPIUM; suppletus igitur a MABILLONIO est ex eodem S. GALLI exemplo. Addidit etiam MABILLONIUS ex *Colbertino* memorato Codice, & *Vaticano n.* 487. appendicem *de Officiis in noctibus a Coena Domini usque in Pascha*, quam sub nomine Libelli *Romani* AMALARIUS laudat (*Lib. I cap.* 20) quae enim ex Libello *Romano* AMALARIUS eo loco recitat, heic leguntur *num.* 10.

II. Ordo *Romanus de Missa Pontificali*, quemadmodum ONUPHRIUS censuit priore illo antiquior, qui primus apud HITTORPIUM occurrit.

III. Ordo *Romanus, qualiter celebrandum sit Officium Missae*. Tertius hic est etiam apud HITTORPIUM.

IV. Fragmentum veteris *Ordinis Romani de Missa Pontificali* ex MS. Codice, qui fuit olim *Constantini* CAIETANI.

V. Ordo *Romanus de Missa Episcopali* primus ex vetustissimo Codice S. GALLI.

VI. Ordo *Romanus de Missa Episcopali* secundus editus ab HITTORPIO *p.* 7. Incipit: *postquam prima hora*.

VII. Ordo *Romanus*. *Incipit ordo Scrutinii ad electos, qualiter debeat celebrari*. Exstabat cum multis interpolationibus apud HITTORPIUM *col.* 34. Sed eum MABILLONIUS ex THOMASII exemplo collato cum *Colbertino* Codice vulgavit.

VIII. Ordo *Romanus de Ordinationibus sacris ex* Codice *Palatino-Vaticano n.* 487., *Hittorpiano* multo purior.

IX. Ordo *Romanus de gradibus Romanae Ecclesiae* ex Codice S. GALLI ad *Hittorpianum* magis adcedens quam superior.

X. Ordo *Romanus*, *qualiter agendum sit quincta feria in Coena Domini*, ex Codice Equitis MAFFAEI *Romani*.

XI. *Benedicti* PETRI Canonici *Liber* Pollicitus *ad* Guidonem de CASTELLO, *tunc Cardinalem* S. MARCI qui postmodum (a. MCXLIII.) factus est CAELESTINUS II., nempe *de dignitate Romani Pontificis*, *& Presbyterorum Cardinalium*, *& Diaconorum*, *ceterorumque Ordinum Curiae*, *nec non de Ecclesiastico officio totius anni*.

XII. *Romanus Ordo de consuetudinibus*, *& observantiis*, *presbyterio*, *vel Scholari*, *& aliis Ecclesiae* Romanae *in praecipuis solemnitatibus*, auctore *Cencio* de SABELLIS Cardinale.

XIII. *Caeremoniale Romanum* editum jussu GREGORII X.

XIV. *Ordinarium* S. R. E. auctore, ut videtur, *Jacobo* CAIETANO Cardinale, ex apographo Illustriss. CIAMPINI.

XV.

MDCCXXX. quae nulla fuit, editionem indicat; sed nimirum nihil ille adcurationis ad suam illam dissertationem concinnandam adtulit.

XV. *Liber* Petri AMELII *Episcopi* Senogalliensis *de Caeremoniis S. R. E.* Hactenus Ordines, & Caeremoniales Libri *Mabillontani*.

VI. Interea *Franciscus* BLANCHINIUS Praesul eruditissimus Codicis *Veronensis*, quem antea memoravi, apographum nactus *Ordinem Romanum* ex eo protulit *Romae* MDCCXXVIII. cum egregiis praenotatis inter Prolegomena *Tomo* III. ANASTASII Bibliothecarii a se praemissa (*p. XXXVII. seqq.*). Viginti post annos Cl. *Ludovicus Antonius* MURATORIUS in insigni, quod anno MDCCXLVIII *Venetiis* edidit, opere inscripto: *Liturgia* Romana *vetus* (*Tomo II.*) primos duos ex *Mabillonianis* Ordines *Romanos* recudit. Illud addendum, *Edmundum* MARTENE antiquum Ordinem *Romanum* ad usum Monasteriorum ab annis circiter mille adcommodatum evulgasse (*T. V. Thesaur. Anecdot. pag.* 102.) Ad id autem usus est vir doctus M. Codice *Morbacensi*, cujus character annos nimirum nongenios praefefert.

Ordo Romanus novis curis a BLANCHINIO editus

Eiusdem editio Muratoriana

Alius ordo ROMANUS a MARTENIO vulgatus

VII. Alias porro Ordinis *Romani* partes ab aliis adcepimus. Nam *Dominicus* GEORGIUS in sui de *Liturg. Rom. Pontif.* commentarii *appendice* (*T. III.*) quatuor Ordines Missae Pontificalis eruit; primum quidem (*p.* 556) ex Codice *Vaticano* 4726. Saeculi XIV; secundum (*p.* 570.) ex Codice *Vaticano* 4727. ejusdem saeculi; tertium (*p.* 584. ex Missali *Ottoboniano*, olim *Altempsiano*; quartum pro *die Natalis Domini* URBANO VIII. P. M. a. MDCXXXIX. exaratum. MURATORIUS quoque cum Ordinem *Romanum ad dedicandam Basilicam* exhibuit (*T. IV. Antiquit. Italic. col.* 817.); tum Ordines tres *ad benedicendum*, & *coronandum Imperatorem* (*T. VI. earumdem antiquit. Italic. col.* 99. *seqq.*). Jam vero ad celeberrimum PATRICII opus deveniamus.

Alii huius ordinis Libelli

VIII. *Augustinus* PATRICIUS *Piccolomineus* (4) *Senensis Pientinus* in *Hetruria* Episcopus INNOCENTII VIII. cui quoque a Caeremoniis erat, jussu *Romanae* Ecclesiae Caeremonias tribus libris complexus est, quos eidem INNOCENTIO VIII. epistola a MABILLONIO primum vulgata (*Mus. Ital. p. II. pag.* 584.) Kal. Martiis an. MCCCCLXXXVIII. inscripsit. Liber hic tamen vulgatus non fuit a PATRICIO, qui mortem oppetiit MCCCCXCVI. Edidit *Cristophorus* MARCELLUS *Corcyrensis* Episcopus *Romae* MDXVI. LEONE X. Summo Ecclesiae Pontifice, iterumque *Venetiis* eodem anno fol. hoc titulo: *Rituum Ecclesiasticorum, sive sacrarum caeremoniarum SS* Romanae *Ecclesiae libri tres non ante impressi* in fol. *Paris* de GRASSIS *Bononiensis*, qui *Pisaurensium* Episcopus, ac *Romanis* Pontificibus Caeremoniarum Magister erat, indignatus *Romanae* Ecclesiae Caeremonias divulgari, nihil non molitus est, ut Caeremoniale hujusmodi plane aboleretur. Rem itaque primo retulit ad Cardinales, ex quibus multi commoti sunt, *quod Caeremoniae sacrae*, & *Mysteria eorum divulgata fuerint*. Deinde querelae ad Pontificem delatae, qui *prima facie turbatus*, *dixit*, *se facturum*, *quod Cardinalibus placeret*. *At quia Cardinalis* Sanctae Crucis *forsan fuerat caussa*, *quod imprimeretur Liber ille*, *dixit*, *non malum esse*. Sed tamen cavit, ne ullum ejus exemplar divenderetur, dum in proximo Consistorio super hoc negocio statutum fuisset. Haec facta sunt anno MDXVII. die XI. Martii. Mense se-

(4) A PIO II., cui quatuor annos a Caeremoniis fuit, *Piccolominei* nomen adceperat.

sequenti post festum S. MARCI, PARIS prolixam hac de re Epistolam a se scriptam legit in Consistorio, in qua eorum sententiam refellere conatur, *qui existimant*, Religionis Christianae caeremonias ad publicam mortalium utilitatem esse divulgandas; aitque, si haec semel licentia invaluerit, summi Pontificis venerationi magnopere detractum iri, quem quum ut Decus aliquis in terris ob arcana sacra, *quae tum rerum magnitudine, tum varietate divinitatem quamdam praeseferre videantur*, existimetur, & credatur, iis publicatis, mox has opinione cadere necesse sit, redacique in ceterorum mortalium classem. Plagii quoque gravissimam adcusationem MARCELLO intulit, quasi is PATRICII opus sibi impudentissime adjudicasset. Ad extremum petit PARIS, *Librum caeremoniarum nuper impressum omnino comburi simul cum falso auctore, aut saltem ipsum Auctorem corrigi & castigari*. Haec summatim contraximus ex ipsius PARIDIS narratione, & epistola, quam MABILLONIVS in appendice *Ordinis Romani* ex diario ejusdem PARIDIS (*p.* 587 *seqq.*) exhibuit. Mirum est, MARCELLO plagii impactam a PARIDE adcusationem ab HOFFMANNO, aliisque, atque adeo ab ipso MABILLONIO creditam fuisse, quum tamen MARCELLVS, ut vere CATALANVS animadvertit (*Praeloq. cap.* 5.) neque in epistola, qua opus LEONI X. inscripsit, neque in ipsius operis processu vel verbum usurparit, unde se illius auctorem proderet. Sed ab hujusmodi criminatione strenue MARCELLVM vindicavit *Apostolus* ZENIVS (*Vossian. dissert. vol.* 1. *pag.* 109. *seqq.*) ut in ea refellenda diutius immorari necesse non sit. Ejus vero liber adeo ex hominum memoria deletus non est, quod PARIS optaverat, ut *Florentiae* per heredes *Philippi* IVNCTAE an. MDXXI. (hanc editionem typographico, ut puto, mendo ann. MDCXXI. adscribit FREITAGIVS *Anal. litter. pag.* 565.) *Coloniae Agrippinae* MDLVII. apud heredes *Arnoldi* BIRCKMANNI 8. MDLXXII, & MDLXXVII. *Romae* MDLX. f. *Venetiis* MDLXXIII. MDLXXXII. apud IVNCTAS & MDCXVI. recusus, atque adeo *Lipsiae* ann. MDCCXXXIII. a *Christ. Godo-Fredo* HOFFMANNO in tomum alterum *novae suae Scriptorum ac Monumentorum collectionis* (*pag.* 269.) illatus fuerit. Quin etiam amplissimis commentariis a *Josepho* CATALANO *Oratorii* S. HIERONYMI *Caritatis* Presbytero illustratus *Romae* MDCCL. ex typographio *Antonii* de RVBEIS emissus est hoc titulo: *Sacrarum caeremoniarum, sive rituum Ecclesiasticorum Sanctae* Romanae *Ecclesiae Libri tres ab* Augustino PATRICIO *ordinati, & a* MARCELLO Corcyrensi *Archiepiscopo primum editi, nunc vero tandem in duos tomos* (in fol.) *distributi, ac innumeris pene mendis purgati, & commentariis aucti*. Tomus primus Libri primi Ritus, ac caeremonias complectitur, ea nempe, quae, ut ad INNOCENTIVM VIII. PATRICIVS ipse auctor scribebat, ad *summum Pontificem, & Sacrum Senatum pertinent extra ordinem Divini officii, ut puta electionem, & consecrationem* Romani *Pontificis, Caesaris coronationem, canonizationes Sanctorum, creationes Cardinalium*, & cetera hujusmodi. Tomus secundus reliquos duos exhibet, quorum *unus* (heic quoque PATRICIVM exscribo) *ordinem & ritum celebrandi sacras solemnitates per totum anni circulum complectitur; & quae ad Divinum officium spectant tam in Vesperis, quam in Missis, & aliis horis*; alter vero *generalia*

ralia quaedam, normas, atque cujusque officii summarias instructiones continet. Excerpta quaedam ex Libro primo hujus *Caeremonialis* habes apud *Marquardum* FREHERVM in notis ad P. D. ANDLO tractatum de *Imperio Romano* &c. (p. 226.).

IX. *Paridis de* CRASSIS mentio facit, ut libellum ejus *Caeremonialem* heic adscribam. Editus ille est a Cl. MARTENIO in Tractatu *de antiqua Ecclesiae disciplina in divinis celebrandis officiis* (*cap.* XXXIV.) Opusculum est ab auctore inscriptum *Reverendiss. in Christo Patri, & Domino D.* GVLIELMO *Episcopo* Albanensi *Sanctae* Romanae *Ecclesiae Cardinali* Narbonensi. In eo autem *quam strictissime licuit, sub compendio*, ut ipse ait, *rerum sacrarum celebritates omnes Pontificias, numerosque ac vices, & loca, quae qualiterve, ac ubi, & per quos intra totum annum solemniter agantur; cultus quoque cum sacris paratibus, quibus tam Pontifex Maximus, quam Patres amplissimi ad rei divinae celebrationem proficiscentes, eidemque praesentes, utantur*, colligit. Verum recte HOFFMANNVS in citata *dissertatione* (p. 30.) tractatum hunc *privatae informationis caussa tantum a* PARIDE *exaratum*, neque ad Caeremoniales, publicosque Ecclesiae *Romanae* libros pertinere observat. Ejus tamen mentionem heic aliquam ut adtexerem, argumenti ratio monuit.

Paridis de CRASSIS Ordo Romanus privato tantum studio collectus

X. Potiore jure huc referenda sunt *Acta selecta Caeremonialia S. R. E. ex variis MSS. Codicibus, ex Diariis Saeculi XV. XVI. XVII. aucta, & illustrata pluribus aliis monumentis nondum editis*, quorum primum tomum *Romae* an. MDCCLIII. Cl. P. D. *Johannes Baptista* GATTICO *Canonicus Regularis Lateranensis* vulgavit. Vide de hoc opere, quae *hist. litter. Ital.* (*T. VII. pag.* 470. *seqq.*) dicta a nobis sunt. Inter rarissimos libros locum hic tomus deinceps habebit, jussu enim BENEDICTI XIV. suppressus est. Huc etiam spectat liber diurnus *Romanorum* Pontificum, de quo praeter FABRICIVM (*Bibl. med. & inf. latinit. T. II. Patav. edit. p.* 38.) & HOFFMANNVM (*novae Scriptor. & monum collect. T. I. p.* 388. *& T. II. p.* 20.) plura dedimus in *Bibliotheca Historiae Litterariae Pisauri* edita, ubi de NICERONII *monumentis* agentes *Joh.* GARNERII gesta ab eo perscripta illustravimus. Fuerat is liber primum ab HOLSTENIO *Romanis* Josephi VANNACII praelis commissus a. MDCLVIII. in 8. sed ea editio plane suppressa fuit, ut nonnisi in selectis quibusdam Bibliothecis, cujusmodi est *Marefuschiana*, & Bibliotheca Collegii *Romani*, olim inveniretur (5). Idem opus deinde Joh. GARNERIVS Vir eruditissimus cum luculentis adnotationibus, ac dissertationibus *Parisiis* a. MDCLXXX. in 4. divulgavit. Quum autem MABILLONIVS *Musei Italici T. I.* aliqua ad

Acta Caeremonialia a GATTICO vulgari coepta

Liber diurnus Rom. Pont.

 hunc

(5) Gravissime in hanc Libri diurni suppressionem suis in epistolis invectus est Joh. LAVNOIVS. easque LAVNOII querimonias TENTZELIVS *in Schediasm. de notalit. Episcopor. Exercit. select. pag.* 353. aliique Protestantes avide adripuerunt; immo TENTZELIVS (p. 354.) novam hujus Libri editionem exoptabat. Nempe ajebat: LAVNOIVS *exiguum fragmentum, duas nimirum fidei Professiones, quas partim ipse Papa, partim Episcopi suburbicarii ederе tenebantur, natus est, easque tam fortiter contra Curiae* Romanae *adseclas ursit; quid putas eum facturum, si integro Libro potitus fuisset?* Nihil omnino. Potiti sumus GARNERII studio; quid inde *contra Curiae* Romanae *adseclas?* Immo vero multa in eo Libro deprehendimus, quae Sedis Apostolicae dignitatem mirifice exornant. Vide cum *Antifebronium T. II. edit. Caesen. diss. II. cap.* 8., tum *Antifebronium vindicatum T. II. diss. IV. cap.* 4. *pag.* 80. *seqq.*

hunc librum supplementa suppeditasset, *Christianus Godofredus* HOFFMANNUS cum hisce supplementis auctum *Lipsiae* tertio edidit a. MDCCXXXIII. Tomo II. indicatae *novae Scriptorum, & monumentorum collectionis*.

Caeremoniale Electionis Rom. Pont.

XI. Hujus praeterea generis est parum obvius liber, cujus hic titulus: *Ordo eligendi Pontificis, & ratio de ordinatione, & consecratione ejusdem, de Processione ad Ecclesiam* Lateranensem, *de solemni convivio, quo Cardinales, Episcopos, & alios excipit; de pallio de Corpore B.* PETRI *sumpto, in quo est plenitudo Pontificalis officii, omnia excerpta ex veteri libro caeremoniarum Ecclesiae* Romanae; ex editione * Petri Paulli VERGERII., Tubingae MDLVI. 4. Postea *Caeremoniale continens ritus electionis Romani Pontificis* GREGORII *Papae* XV. *jussu editum* fuit *Romae* ex typographia Camerae Apostolicae MDCXXII. 4. (6) quod ab VRBANO VIII. nova constitutione a. MDCXXV. confirmatum recusum non semel fuit, ut a. MDCLXVII. 4. & a. MDCCXXX. in 4. Haec eadem, GREGORII, inquam, XV. Caeremoniale, VRBANI VIII. constitutionem, ritusque inaugurationis, & Coronationis *Romanorum* Pontificum ex *Caeremoniali*, & *Pontificali Romano*, aliisque monumentis invenies collecta * a *Joh. Gerardo* MEVSCHENIO in eo libro, cui titulum fecit: *Caeremonialia electionis, & coronationis Pontificis Romani, & Caeremoniale Episcoporum juxta prima, genuina, ac rarissima exemplaria Romana, Veneta, ac Taurinensia*, Francofurti ad Moenum MDCCXXXII. in 4.

ARTICVLVS II.

Alii Ecclesiarum Libri Caeremoniales.

Graecae Ecclesiae Libri Caeremoniales

I. PAucos ejusmodi libros aliae Ecclesiae suppeditant. Huc tamen facit *Georgii* CODINI *Curopalatae de officialibus Palatii* CPolitani *& de officiis Magnae Ecclesiae* Liber primum a Francisco IVNIO sub nomine *Nadali* AGMONII a. MDLXXXVIII. editus (1), postea ex versione *Jacobi* GRETSERI cum ejusdem in CODINVM commentariorum libris tribus *Parisiis* MDCXXV. ex officina *Sebastiani* CRAMOISY emendatior & auctior vulgatus; tandem in splendidissima *Parisiensi* a. MDCXLVIII. editione a *Johanne* GOARIO plenissime restitutum. Exstat in eo catalogus officiorum, & officialium *Magnae Ecclesiae*, tractatio de singulis dignitatibus, & officiorum vestibus, de ministeriis singulorum officiorum propriis, de dierum festorum ordine, & ritu in eisdem servando, de mensa Imperatoris, de coronatione ejusdem, de creatione despotae &c. de electione, & inauguratione Patriarchae, aliorum patriarcharum, & Episcoporum, de lugubribus Imperatoris gestaminibus, de futura sponsa, & Imperatrice. Adeduntur formulae, quibus *CPolitanus* Patriarcha utitur in Litteris ad Papam, reliquos Patriarchas, Archiepiscopos, Metropolitas, virosque universos saecularibus dignitatibus insignitos.

Caeremoniale Episcoporum

II. Praecipuum vero locum heic sibi postulat *Caeremonialis* Episcoporum commemoratio. Illud a. MDC. solemni Bulla CLEMENS VIII. promulgavit; atque eodem anno editum *Romae* fuit ex typographia linguarum externarum 4. hoc titulo: *Caeremoniale Episcoporum jussu* CLEMN-

(6) Non MDCXXI. uti apud HOFFMANNVM legitur (*pag.* 31.)

(1) Aliquot pagellis, novoque titulo, in quo *Francisci* IVNII nomen legitur, *Heidelbergae* prima haec editio aucta fuit a. MDXCVI. 8.

MENTIS VIII. *P. M. novissime reformatum*. Recusum quoque *Romae* fuit 4. typis *Lepidi* FATII. MDCVI. & *Parisiis* MDCXXXIII. fol. Postea INNOCENTIUS X. illud recognovit; atque ex ejus emendatione prodiit *Romae* a. MDCLI. typis Camerae Apostolicae; INNOCENTII tamen constitutio, qua Caeremoniale sic emendatum servandum proposuit, data fuerat proximo anno MDCL. die tricesimo Julii *Ubi* autem BENEDICTUS XIII. *primum summi Apostolatus apicem adscendit, ut* in ejusdem Pontificis vita scripsit clarissimus *Firmanorum* Archiepiscopus Alexander BORGIA, *de emendando, illustrando, atque etiam ampliando Caeremoniarum libro, quo utuntur Episcopi, cogitare coeperat ipsemet inter ingentes labores, & curas pro studio, quo ferebatur in sacros ritus: opus adgressus adhibitis piis, ac doctis viris, initio hujus anni* (MDCCXXVII.) *perfecit, edidit que*. Hujus a BENEDICTO XIII. restituti Caeremonialis editionem *Romanam* vidi a. MDCCXXIX. curatam a *Carolo* GIANNINO, & *Hieronymo* MAINARDO 4. Sed multo praestantior editio item *Romae* anno MDCCXLIV. ad easdem BENEDICTI XIII. correctiones exacta prodiit studio *Josephi* CATALANI duobus Tomis in fol., amplissimis scilicet commentariis illustrata. Sed tandem BENEDICTUS XIV. novas ad hujus Caeremonialis absolutionem curas adjecit: ab eoque perfectum *Generosus* SALOMONI anno MDCCLII. excudit in 12.

III. Unum, alterumve singularum Ecclesiarum Caeremoniale ab Auctoribus indicatum video, ut a MARTENIO *Bituricensis* Ecclesiae *Gallico* idiomate scriptum, & *Viennense*, atque in *Colbertinae* Bibliothecae catalogo *Caeremoniale* AMBROSIANUM *Frederici* Card. BORROMAEI *Mediolani* MDCXIX. 4., & Caeremoniale PARISIENSE MDCCIII. 8. Exstat etiam *Modus, & ordo Caeremonialium, & quorumdam Actuum Ecclesiasticorum totius* anni, ad *usum Sanctae Ecclesiae* Aquilegensis Venetiis *exeusum* (sic) *ab* Aegidio Regazola *sumptibus* Johannis Baptistae Somaschi MDLXXV. in 4. His addendum in signe opus *Antonii* BELLOTTE, cui titulus: *Ritus Ecclesiae* LAUDUNENSIS *redivivi*, Parisiis MDCLXII. fol. Huc etiam spectat supplementum ad Missale *Senonense*, seu *Caeremoniae praecipuae Missae Majoris ad usum dioecesis* AUTISSIODORENSIS, *ex monumentis Ecclesiae* AUTIS, *& tota antiquitate, ac traditione Ecclesiastica collectae*, & quatuor pagellis comprehensae 4. Sunt etiam alii id genus libri; sed privata auctoritatae confecti. Hujusmodi sunt *Paridis* CRASSIS *Bononiensis* olim Apostolicarum Caeremoniarum Magistri, de quo antea, *de Caeremoniis Cardinalium, & Episcoporum in eorum dioecesibus* libri duo. Prima horum editio *Romana* est anno MDLXIV. apud Antonium BLADUM 4. Est & altera item *Romana* in aedibus Populi Romani anno MDLXXX. 4. HOFFMANNUS tertiam addit a. MDLXXXVII., sed *Hoffmannianis* indicationibus non satis tutum est fidere. Ejusdem privatae auctoritatis liber est *Nicolai* de BRALION *Parisiis* a. MDCLXXV. impressus hoc titulo: *Caeremoniale Canonicorum*.

Caeremonialia aliquarum Ecclesiarum

IV. Praetereunda demum non sunt Ordinum Regularium Caeremonialia. Quae a MERATIO indicantur, haec sunt

Caeremonialia Monastica

Caeremoniale *Canonicorum Regularium* Cong. S. SALVATORIS S. AUGUSTINI reformatum. *Brixiae* MDCXV. in 4.

Clericorum Regularium ab *Andrea Piscara* CASTALDO concinnatum. *Neapoli* MDCXIII. in fol.

Clericorum Regularium S. PAVLLI a *Bartholomaeo* GAVANTO digestum. *Mediolani* MDCCXIII. in fol.

Clericorum Regularium Minorum Auctore *Dominico* FLVMARA, *Neapoli* MDCXXXI. in 4.

Ad usum Presbyterorum Congregationis Missionis. *Parisiis* MDCCXII. in 12. Vol. 2. *Gallice*

Monasticum pro omnibus sub Regula S. BENEDICTI militantibus. *Tulli* MDCXXVI. in 8.

Benedictinum a PP. Congregationis *Bursfeldensis*, *Parisiis* MDCX. 8.

Cassinense collectum per *Zacchariam a* MVTINA *Vene.* MDCXLIX. f.

Benedictinum, in quo praeter Caeremonias chori Monasteriorum, *Germaniae* consuetudines,& constitutiones describuntur. *Dilingae* MDCXLVI. 8.

Monasticum jussu, & auctoritate Capituli Generalis Congreg. S. MAVRI ordinis *Benedictini* editum, *Parisiis* MDCLXXX. in 8.

Cisterciense ex libro usuum, & definitionibus ordinis collectum jussu *Edmundi* PEROTT Abbatis Generalis, *Parisiis* MDCLXXI. in 8.

Monasticum Congr. *Reformatorum* S. BERNARDI *Romae* MDCLXVIII. in 8.

Monachorum *Camaldulensium* auctore *Victorino* TOTINIO. *Bononiae* MDCXXV. in 4.

Monasticum *Romano Caelestinorum* usui conforme, Auctore *Donato* RAMERIO, *Neapoli* MDCL. in f.

Charthusiense continens novam collectionem statutorum ejusdem ordinis &c. *Lugduni* MDCXLI. in 12.

Ordinis *Praedicatorum* ab *Ignatio* CIANTES adcurate dispositum. *Neapoli* MDCLIV. in 8.

Ordinis FF. B. V. M. de *Monte Carmelo* jussu *Sebastiani* FANTONI ejusd. Ord. Generalis editum *Romae* MDCCXVI. in 4.

FF. *Discalceatorum* ejusd. Ord. B. V. M. de *Monte Carmelo*, *Bruxellis* MDCLXXXVIII., & *Romae* MDCLXXXV. 8.

Ad usum FF. *Eremitarum* S. AVGVSTINI jussu *Adeodati* SAMANTICI ejusd. Ordinis Prioris Generalis editum. *Romae* MDCCXIV.

Eorumdem *Eremitarum discalceatorum*, auctore *Paullo* a S. IOHANNE EVANGELISTA. *Romae* MDCCXVII. 4.

Eorumdem, auctore P. *Antonio* de CASTRO, MATRITI MDCCI. 4. *Hispanice*

Ad usum FF. *Minor. Obser.* S. FRANCISCI editum jussu *Johannis* MERINERI Ministri Generalis, *Romae* MDCXL. in 4.

Ad usum totius Ordinis *Minorum Conventualium* S. FRANCISCI jussu *Bernardini Angeli* CARVCCI ejusdem Ordinis Ministri Generalis editum. *Mediolani* MDCXIV. 4.

Minorum Recollectorum Provinciae *Germaniae Inferioris Bruxellis* MDCLV. 4.

Ad usum FF. *Minorum* S. FRANCISCI, qui vulgo *Capuccini* nuncupantur, auctore *Zacharia* BOVERIO. *Neapoli* MDCXXVI. 4.

PP. *Minimorum* a *Theodoro* SOLARIO digestum, *Florentiae* MDCLIII. 4.

Ordinis S. MARIAE de *Mercede Redemptionis Captivorum*, Auctore *Francisco* ANDREV. *Valentiae* MDCXIV. 4.

Ad usum PP. *Discalceatorum* Ord. SS. Trinitatis *Redemptionis Captivorum*, *Veteropragae* MDCCXXVIII. 4.

AP-

APPENDIX I.

IN QUA

Tria antiqua nondum edita

CAPITVLARIA

EXHIBENTVR.

MONITUM EDITORIS

In ſequentia Capitularia.

Ohannes Fronto Canonicus Regularis S. *Genovefae* primus vetuſtum Evangeliorum Capitulare eruit, quod perperam *Calendarium Romanum* inſcripſit. Aliud poſtea ex plurimis, iiſque antiquiſſimis Codicibus multa diligentia concinnatum habuimus a doctiſſimo illo, piiſſimoque Cardinali *Thomaſio*. At Cl. P. *Vezzoſius* dum novam *Thomaſianorum* operum editionem moliebatur, ut ne in hac quidem parte aliquid ab ejus ſolertia deſideraremus, *Thomaſianum* illud *Capitulare* cum duobus *Barberinis* MSS. exemplis contulit; multa praeterea in tomi quinti, ubi *Capitulare* illud locum habuit (*p.* 439. *& ſeqq.*) praefatione cum de ſuis hiſce codicibus, tum de *Capitularium* hujuſmodi praeſtantia diſſeruit eruditiſſime. Nos heinc ſimilia duo Capitularia quum nacti eſſemus, alterum *Lucae* in Bibliotheca ampliſſimi Eccleſiae Principis Capituli, alterum *Florentiae* in praeclara PP. *Min. Conventualium S. Crucis* Bibliotheca, animos cepimus, ut heic illa divulgaremus.

Lucenſe porro, ut Codices iſtos inter ſe conferamus, Feſtivitates Sanctorum per anni circulum ſuis in locis diſtributas exhibet; *Florentinum* illas a Dominicarum, & Feriarum Evangeliis ſejungit. Illud ſaeculo omnino X. perſcriptum eſt, XI. hoc. Primum antiquiſſimis *Thomaſianis* Codicibus plerumque conſonat; ſecundum *Barberino* primo P. *Vezzoſii*. Verum ut utriuſque Codicis antiquitas clarior fiat, ſtationes in utroque indictas, Sanctos quoque in illis memoratos unum veluti ſub adſpectum ponamus. A ſtationibus initium ſumimus, eaſque ad Indicem ſtationum a *Mabillonio* divulgatum (*Muſei Italici T. II. p.* 554.) diſponimus.

STA.

STATIONES

In utroque Codice indictae.

Dominica I. de Adventu Domini *om. utrumque*. Mabill. *Statio ad S.* Mariam *Majorem*.
Domin. II. *om. utrumque*. Mabill. *Statio ad Sanctam Crucem*.
Domin. III. *om. utrumque*. Mabill. *Statio in Basilica B.* Petri *Apostoli*.
Fer. IV. *ad S. Mariam* L. F.
Fer. VI. *ad Apostolos* L. F.
Sabbato *ad S. Petrum* L. F.
Dom. IV. *Vacat*. L. F. Mabill. *ad Sanctam* Eugeniam.
Die Nativitatis Domini, ad Sanctam Mariam, ad Sanctam Anastasiam, ad S. Petrum. L. F.
In octava Domini ad S. Mariam ad Martyres. F. Non exstat apud *Mabillonium*.
In Epiphania Domini ad Sanctum Petrum L.
Post Theophani. ad S. Petrum ad Vincula L.
Alia post Theophan. ad Sanctam Anastasiam L.
Alia post Theophan. ad SS. Johannem & Paullum L.
Dominica I. post Epiphan. in Ecclesia SS. Johannis & Paulli F. *Non exstat apud* Mabillonium, *qui tres quoque omittit nuper ex* L. *Codice notatas*.
Dominica in Septuagesima ad S. Laurentium L. F.
Dominica in Sexagesima ad S. Paullum L. F.
Dominica in Quinquagesima ad S. Petrum L. F.
Feria IV. in capite jejunii ad Sanctam Savinam L. Susannam F.
Feria V. ad S. Georgium L. Gregorium F.
Feria VI. in Pammachii L. F.
Sabbato *Luc. om.* ad S. Paullum F. Singularis heic est Codex *Florent. Mabillonius* ad S. Tryphonem stationem hoc die ponit, nec aliter *Responsoriale & antiphonarium Romanae Ecclesiae a Thomasio* editum. At ejusdem *Capitularia* vel silent cum *Lucensi*, vel ad S. *Tryphonem*, vel (quod in vetustioribus codicibus est) ad S. *Laurentium* in *regione* tertiam stationem figunt.
Dominica I. in Quadragesima ad Lateranis L. F.
Fer. II. ad Vincula L. F.
III. ad Sanctam Anastasiam L.
IV. ad Sanctam Mariam L. F.
V. ad Sanctum Laurentium L. F.
VI. ad Sanctos Apostolos L. F.
Sabbato ad Sanctum Petrum L. F.
Dominica II. in Quadrag. *Vacat* L. F. quibus vetustiores Codices suffragantur. *Mabillonius* stationem designat *ad S. Mariam in Dominica*.
Feria II. ad Sanctum Clementem L. F.
III. ad Sanctam Balbinam L. F.
IV. ad Sanctam Caeciliam L. F.

V. ad

V. ad Sanctam Mariam L. F.
VI. in Vestinae L. F.
Sabbato ad Sanctos Marcellinum & Petrum L. F.
Dominica III. in Quadrag. ad S. Laurentium L. F.
Feria II. ad S. Marcum L. F.
III. ad Sanctam Potentianam, *scil.* Pudentianam L. F.
IV. ad S. Sixtum L. F.
V. ad S. Cosmam L. F.
VI. ad S. Laurentium in Lucinae L. F.
Sabbato ad S. Susannam L. F.
Dominica IV. in Quadrag. in Susurio L. ad Hierusalem (*quod eodem recidit*) F.
Feria II. ad Sanctos IV. Coronatos L. F.
III. in Damasum L. F.
IV. ad S. Paullum L. F.
V. ad Silvestrum L. F. *Mabillonius ad S. Martinum de montibus*
VI. ad S. Eusebium L. F.
Sabbato ad S. Laurentium L. F. *Mabillonius* cum recentioribus libri *ad Nicolaum in carcere*.
Dominica V. al. de Passione ad S. Petrum L. F.
Feria II. ad S. Chrysogonum L. F.
III. ad S. Cyriacum L. F.
IV. ad S. Marcellum L. F.
V. ad S. Apollenarem L. F.
VI. ad S. Stephanum L. F.
Sabbato Vacat L. F. Mabill. *Statio ad S. Johannem in Porta Latina*. In alio Codice: *Sabbato ad S. Petrum, quando eleemosyna datur*.
Dominica in Palmis ad Lateranis L. F.
Feria II. ad Sanctam Praxedem L. ad SS. Nereum & Achilleum F. *Mabillonius Florentino* consonat.
III. ad Sanctam Priscam L. F.
IV. ad Sanctam Mariam L. F.
V. in Coena Domini ad Lateranis L. F.
VI. ad Hierusalem L. F.
In Sabbato Sancto ad Lateranis L. F.
Dominica Sanctum Pascha ad S. Mariam Majorem L. F.
Feria II. ad S. Petrum L. F.
III. ad S. Paullum L. F.
IV. ad S. Laurentium L. F.
V. ad Apostolos L. F.
VI. ad Martyres L. F.
Sabbato ad Lateranis L. F.
Dominica octava Paschae: *omittit utrumque*; Mabillonius: *Statio ad S. Pancratium*.
Dominica II. post Pascha ad SS. Cosmam, & Damianum L.
Die Adscensionis Domini *om. Luc.* ad S. Petrum F. & *Mabill.*
Die Sancto Pentecosten *om. Luc.* ad S. Petrum F. & *Mabill.*
Feria II. ad Vincula L. F.

Fer. III. ad S. Anastasiam L. F.

IV. ad Apostolos L. ad S. Mariam F.

V. *omittit utrumque*. Mabillonii codices heic mutili erant. *Thomasiani* aliqui stationem ponunt ad SS. Johannem & Paullum.

VI. *om. Luc.* ad Apostolos F.

Sabbato ad S. Petrum L. F.

Dominica XVI. post Pentecosten *om. utrumque*, & *Mabill.*

Feria IV. ad S. Mariam L.

Feria VI ad Apostolos L.

Sabbato ad S. Petrum L. F.

Die XXII. mensis Januarii, Statio in Basilica Sancti Eusebii L.

In Purificatione S. Mariae, *omittit utrumque*. Mabill. Statio ad S. Mariam Majorem.

SANCTORUM IN VTROQVE CAPITVLARI

MEMORATORVM

INDEX

JANVARIVS.

Die V. Vigilia Epiphaniae. *Luc. Flor.*

VI. Epiphania. *Luc. Flor.*

XIV. Natale S. Felicis in Pincis. *Luc. Flor.*

XVI. Natale S. Marcelli. *Luc. Flor.*

XIX. Natale S. Priscae. *Luc. Flor.* die XVIII.

XX. Natale S. Fabiani. *Luc. Flor.* addit & *Sebastiani*.

XXI. Nat. S. Agne de Passione. *Luc. Flor.*

XXII. Natale S. Vincentii. *Luc. Flor.*

XXVIII. Natale Sanctae Agne de nativitate *Luc. Flor.*, *quod tamen utitur hac formula*. Natal. S. Agnae secundo.

FEBRVARIVS.

Die II. Purificatio S. Mariae *Luc.* Ipapanti Domini *Flor.*

V. Natale S. Agathe. *Luc. Flor.*

XIV. Natale S. Valentini. *Luc. Flor.*

XXII. Cathedra Petri. *Flor.*

MARTIVS.

Die XII. Nat. S. Gregorii Papae. *Flor.*

XXI. Nat. S. Benedicti. *Flor.*

XXV. Adnunciatio Domini. *Luc. Flor.*

APRI-

APRILIS.

Die XIV. Natale SS. Tyburtii, Valeriani, Maximi. *Luc. Flor.*
XXIII. Natale S. Georgii, *Luc. Flor. quod tamen* die XXIV. Georgium *recolit.*
XXVIII. Nat. S. Vitalis, *Luc. Flor., sed hoc in diem sequentem illum differt.*

MAJVS.

Kal. Nat. SS. Philippi, & Jacobi *Luc. Flor.*
Die III. Nat. SS. Alexandri, Eventii *Luc. Flor.* quod addit *Eventi*, & *Juvenalis.*
X. Nat. S. Gordiani, *Luc. Flor. quod praeterea* Epimachum *memorat.*
XI. Nat. SS. Nerei, & Achillei, *Luc. Flor.* sed hoc die XII. Sanctos ipsos celebrat simul cum Pancratio.
XII. Nat. S. Pancrati, *Luc.*
XIII. Dedicatio Ecclesiae S. Mariae ad Martyres *Flor.*
XIX. Nat. S. Pudentianae *Luc. Flor.*
XX. Nat. S. Basilissae, *Luc.*
XXV. Nat. S. Urbani, *Luc. Flor.*

JVNIVS.

Die II. Nat. SS. Marcellini & Petri via Lavicana. *Luc. Flor.*
IX. Nat. SS. Primi & Feliciani in Basilica S. Stephani. *Luc. Flor. quod tamen horum meminit die VIII.*
XII. Nat. S. Basilidis *Luc.*
XIV. Nat. S. Feliculae *Flor.*
XVIII. Nat. SS. Marci & Marcelliani Via Ardeatina *Luc.*
XXIII. Vigilia S. Johannis Baptistae. *Luc. Flor.*
XXIV. Natale S. Johannis Baptistae. *Luc. Flor.*
XXVI. Natale SS. Johannis, & Paulli. *Luc. Flor.*
XXVIII. Vigilia Apostolorum Petri, & Paulli. *Luc. Flor.*
XXIX. Nat. Apostolorum Petri, & Paulli. *Luc. Flor.*

JVLIVS.

Die II. Natale SS. Processi, & Martiniani. *Luc. Flor.*
X. Natale VII. Fratrum Via Appia. *Luc. Flor.*
XV. Nat. S. Cyriaci. *Luc. Flor.*
XXI. Nat. S. Praxedis. *Luc. Flor.*
XXIII. Natale S. Apollenaris. *Luc. Flor.*
XXIX. Natale SS. Felicis, Simplicii, Faustini, & Beatricis via Portuense. *Luc. Flor.*
XXX. Nat. SS. Abdon & Sennes. *Flor.*

AVGVSTVS.

Kal. Aug. ad Vincula. *Luc. Flor.*
Die II. Natale S. Stephani Pontificis Via Latina. *Luc. Flor.*
VI. SS. Sixti, Felicissimi, & Agapiti. *Luc. Flor. quod tamen illos die superiore commemorat.*
VIII. S. Cyriaci. *Luc. Flor.*
IX. Vigilia S. Laurentii. *Luc. Flor.*
X. Nat. S. Laurenti.. *Luc. Flor.*
XI. Natale S. Tiburtii. Item Nat. S. Susannae. *Luc. Flor.*
XII. Natale S. Eupli. *Luc. Flor.*
XIII. Nat. S. Yppoliti. *Luc. Flor.*
XIV. Nat. S. Eusebii. *Luc. Flor.*
XV. Solemnia de Pausatione S.Mariae. *Luc.* Assumptio S. Mariae *Flor.*
XVIII. Nat. S. Agapiti. *Luc.*
XXII. Nat. S. Timothei. *Luc. Flor.*
XXV. Nat. S. Genesi. *Luc. Flor.*
XXVIII. Nat. S. Hermen *Luc.* S. Hermetis *Flor.*
XXIX. Nat. S. Savinae *Luc. Flor. quod addit*. Item decollatio S. Johannis Baptistae.
XXX. Nat. SS. Felicis & Audacti. *Luc.*

SEPTEMBER.

Die VIII. Nativitas S. Mariae. Item Nat. S. Adriani. *Luc. Flor.*
XII. Nat. S. Prothi, & Jacincti. *Luc. Flor.*
XIV. Nat. S. Cornelii Pontificis. Item Exaltatio S. Crucis. *Luc. Flor.* quod *Cornelio* jungit S. *Cyprianum.*
XV. Nat. S. Nicomedis. *Luc. Flor.*
XVI. Nat. SS. Luciae, & Euphemiae. *Luc. Flor.*
XX. Nat. S. Dignae *Luc.* S. Eustachi. *Flor.*
XXVII. Nat. SS. Cosmae, & Damiani. *Luc. Flor.*
XXIX. Dedicatio Ecclesiae S. Angeli. *Luc.* Dedicatio Ecclesiae S. Michaelis Archangeli. *Flor.*

OCTOBER.

Die VII. Nat. S. Marci. Item Nat. SS. Sergi, & Bacchi. *Luc. Flor.* solius *Marci* meminit.
VIII. Translatio Corporis Sanctae Petronillae. *Luc.*
XIV. Natale S. Calisti. *Luc. Flor.*
XXV. Nat. SS. Chrysanthi, & Dariae. *Luc. Flor.*

NOVEMBER.

Kal. Nov. Nativitas S. Caesarii. *Luc.* Natale S. Caesarii, & omnium Sanctorum. *Flor.*
Die VIII. Nat. SS. IV. Coronatorum. *Luc. Flor.*
IX. Nat. S. Theodori *Luc. Flor.*
XI. Nat. S. Mennae *Luc. Flor. quod addit*. Item Nat. S. Martini.
XXII. Nat. S. Caeciliae *Luc. Flor.*

XXIII.

XXIII. Nat. S. Clementis. Item Nat. S. Felicitatis. *Luc. Flor.*
XXIV. S. Chrysogoni. *Flor.*
XXIX. Nat. S. Saturnini. Item Vigilia S. Andreae. *Luc. Flor.*
XXX. Nat. S. Andreae. *Luc. Flor.*

D E C E M B E R.

Die XIII. Nat. S. Luciae. *Luc. Flor. quod tamen Sanctam Martyrem ad diem XIV recolit.*
XXIV. Vigilia Domini. *Luc. Flor.*
XXV. Natale Domini. *Luc. Flor.*
XXVI. Natale S. Stephani. *Luc. Flor.*
XXVII. Natale S. Johannis Apostoli. *Luc. Flor.*
XXVIII. Nat. Innocentium. *Luc. Flor.*
XXXI. Nat. S. Sylvestri. *Luc. Flor.*

Jamvero ut ad stationes redeam, manifestum est, *Lucense* Capitulare *Florentino* antiquius esse, quum statio ad S. *Praxedem*, quae Feria II. Dominicae in Palmis notatur in *Lucensi*, vetustior sit statione ad SS. *Nereum* & *Achilleum*, quae *Florentino* eo die adscribitur. Et illud certum arbitror, etsi character, fauti qnidam praetermissi, aliaque id genus multa id minime confirmarent, *Florentinum* XI. saltem saeculo fuisse conscriptum. Nam inclinante XII. saeculo scriptus est libellus stationum a *Mabillonio* in lucem emissus, ut recte adnotavit Cl. P. *Vezzosius* (*T. IV. operum* Thomasianorum *p.* 30.); exaratus enim ille est, instituta jam statione ad S. *Eugeniam* Dominica Adventus IV. quae olim vacabat; porro non in *Lucensi* solum, sed etiam in *Florentino* vacat ea Dominica, ut inde conjiciendi locus sit, hoc quoque ante stationis illius institutionem fuisse perscriptum. Ex Sanctis autem, qui celebrantur, expiscari quis posset, quibus Ecclesiis olim usui fuerint haec Capitularia; nisi ii ejusmodi essent, quorum cultus in universa Ecclesia solemnis fit. Solum S. PROCESSI nomen, quod in *Lucensi* Capitulari majoribus litteris effictum est, suspicionem praebet, Ecclesiam, quae illo utebatur, peculiari cultu S. Martyrem coluisse. *Genesius in Etruria* celebris est. Fortasse igitur *Lucensi Lucense*, *Florentinum Florentinae* Ecclesiae usurpatum fuit, cui propterea addita sit Decollatio S. *Johannis Baptistae*. Sed levissimae hae sunt conjecturae.

Haec scripseram, quum alterius *Capitularis* exemplum *Mutinae* a me descriptum, cujus pene oblitus fueram, mihi in schedis occurrit. Codex est in 4. apud Illustrissimos Canonicos servatus, qui Evangeliarium exhibet decimo aut undecimo saeculo exaratum; ex veteris autem in sacrum Evangelium reverentiae disciplina duabus laminis argenteis coopertus est. In harum altera Christus conspicitur dextera ad benedicendum erecta, sinistra librum gestans, cui inscriptum: LIBER EVANG. Altera vero eburneam circumdat tabellam, cui *Jesus* Cruci quatuor clavis adfixus, *Maria*, ac *Johannes* insculpti sunt cum quatuor Evangelistis, duobus supra *Jesu* caput, duobus infra ejus pedes prominentibus. Ex vetusto igitur hoc Evangeliorum libro per humanissimum Canonicum & Comitem *Tori*, nunc principis Templi Archipresbyterum *Capitulare*, quod tertium erit, depromere mihi licuit.

I. CA-

I.

CAPITVLARE

Ex Codice 8. Saeculi XI.

CAPITVLI LVCANI

Incipiunt Capitula Evangeliorum (1) *de anni circulo.*

IN *natale Domini ad Sanctam Mariam* (2). *Secundum Lucam* Cap. III. In illo tempore exiit edictum a Caesare Augusto *usque* pax hominibus bonae voluntatis.

Item ad Sanctam Anastasiam secundum Lucam *Cap. III.* In illo tempore Pastores loquebantur ad invicem, *usque* sicut dictum est ad illos.

Item ad S. Petrum secundum Johannem *Cap. I.* In principio erat verbum, *usque* plenum gratiae & veritatis.

In Natale S. Stephani secundum Matthaeum *Cap. CCXL.* In illo tempore dicebat Jesus turbis Judaeorum, & Principibus Sacerdotum. Ecce ego mitto ad vos Prophetas. *Usque* benedictus qui venit in nomine Domini.

In Natale S. Iohannis Apostoli (3) secundum Johannem *Cap. CCXXXI.* (4). In illo tempore dixit Jesus Petro: Sequere me, *usque* quia verum est testimonium ejus.

In Natale Innocentum secundum Matthaeum *Cap. VI.* In illo tempore. Angelus Domini apparuit in somnis Joseph. *usque* Rachel plorans filios suos, & noluit consolari quia non sunt. (5)

In Natale S. Silvestri die XXXI. Mensis Decembris secund. Matth. *Cap. CCLXIII.* In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Vigilate. *Usque* super omnia bona sua constituet eum.

Dom. I. post Natale Domini. Secundum Lucam *Cap. III.* In illo tempore, erat Joseph & Mater Jesu mirantes super his, *usque* & gratia Dei erat cum illo.

In octava (6) *Domini* secundum Lucam *Cap. III.* In illo tempore. Cum

(1) Paullo diversus titulus a Vaticani Codicis 5729. titulo quem *Thomasius* exhibet.

(2) Addunt *Thomasiana* exempla, & nostrum S. Crucis infra proferendum *Majorem*.

(3) *Et Evangelistae*, alii Codices addunt. *Barberinus* alter a *Vezzosio*, collatus omittit *Apostoli* nomen, altero *Evangelistae* adscripto.

(4) *Thomasiana* exempla caput hoc numerant CCXXXII.

(5) In paucioribus codicibus Ita legi notavit *Thomasius*; in plerisque enim, ut in nostro *Florentino* infra exhibendo, praescribitur lectio *usque* Quoniam Nazarenus vocabitur.

(6) *In octavas*, & *octabas Thomasii* exempla; Nostrum & *Florentinum* a primo *Barberino Vezzosii* minime discrepant. *Barberinum* tamen addit: ad *Sanctam Mariam*, nempe *ad Martyres*, ut cum *Thomasianis* habet *Florentinum* nostrum exemplum.

Cum consummati sunt dies octo, *usque* & gloriam plebis tuae Israel.

In Natale Sanctae Mariae (7) *Kalendis Ianuarii* secundum Matthaeum *Cap. CXL.* In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum thesauro abscondito. *usque* nova, & vetera.

In vigilia Teophaniae secundum Matthaeum *Cap. VI.* In illo tempore defuncto Herode, *usque* quoniam Nazaraeus vocabitur.

In Theophania ad Sanctum Petrum (8) secundum Matthaeum *Cap. III.* In illo tempore. Cum natus esset Jesus in Bethleem Judae. *usque* reversi sunt in regionem suam.

Post theophania ad S. Petrum ad vincula. secundum Marcum *Cap. III.* In illo tempore fuit Johannes in deserto baptizans. *usque* filius meus dilectus in quo mihi complacui.

Item alia post theophania ad Sanctum Augustinam. secundum Johannem *Cap. XIII.* In illo tempore. Vidit Johannes Jesum venientem ad se, & ait. *usque* quia hic est Filius Dei.

Item alia ad Sanctos Iohannem, & Paulum. secundum Matthaeum *Cap. VII.* In illo tempore. Venit Johannes Baptista. *usque* Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (9)

Dom. I. *post theophania* secundum Lucam *Cap. III.* In illo tempore cum factus esset Jesus annorum duodecim. *Usque* apud Deum & homines.

Mense Januario die XIV. (10) Natale S. Felicis in pincis. secundum Lucam *Cap. CXVI.* In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Qui vos audit, me audit. *Usque* scripta sunt in coelo.

Die XVI. Mensis. Natale Sancti Marcelli (11). Secundum Matthaeum *CCLXVIIII.* In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam peregre proficiscens. *Usque* intra in gaudium Domini tui.

Dominica II. post Theophania secundum Johannem *Cap. XVIII.* In illo tempore. Nuptiae factae sunt in Chana Galileae. *Usque* crediderunt in eum discipuli ejus.

Item *alia post Theophania* secundum Lucam *Cap. XVII.* In illo tempore.

(7) Alii habent S. *Martinae*. Confer Thomasium *p.* 483. T. V. operum novissimae *Romanae* editionis. Ceterum *Frontonianum Capitulare* cum nostro consentit (*p.* 135. *Veron.* edit.) sed pro *Kalendis Januarii*, quas nostrum diserte memorat, in eo legere est *die suprascripto*.

(8) Mirabatur non injuria *Fronto*, diem hunc Epiphaniae, seu Theophaniae statione carere in suo *Capitulari*, praesertim quum hom. X. S. *Gregorii* Magni hoc die stationem designet ad S. *Petrum*. Etiam *Mutinensis* Codex apud *Thomasium* stationem omittit. Sed noster cum aliis pluribus rectius stationem memorat ad S. *Petrum*.

(9) *Lucensi* huic nostro concinunt *Thomasiani* quinque codices pervetusti, aliis tribus Matth. cap. XIII. praeferibentibus.

(10) Die XIII. *Thomasiani* Codices, *Frontonianus* cum nostro consentit, neque ab his discrepat *Barberinus* primus *Vezzosii*, ubi legitur XVIII. Kal. Febr. Ferias hac hebdomada omittit omnes noster hic codex, non tamen in aliis hebdomadis, uti videbimus.

(11) *Martyris*, & *Pontificis*, alii Codices; alii *Papae*. *Barberinus* primus, & *Frontonianus* cum nostro isthaec omnia omittit.

pore. Regressus est Jesus in virtute spiritus in Galilea. *Usque* procedebant de ore ejus.

Feria IIII. secundum Marcum *Cap. XVIII.* In illo tempore. Venit ad Jesum leprosus deprecans eum. *Usque* praecepit Moyses in testimonium illis.

Feria VI. Secundum Marcum *Cap. I.* In illo tempore. Egressus Jesus venit in patriam suam, & sequebantur eum. *Usque* impositis manibus sanavit eum. (12)

Ubi supra (13) secundum Lucam *Cap. XXIII* In illo tempore descendit Jesus de Capharnaum. *Usque* in omnem locum regionis.

Feria VII. (14) secundum Lucam *Cap. XXVI.* In illo tempore surgens Jesus de Sinagoga introivit in domum Symonis. *Usque* Evangelizare regnum Dei.

Die XVIIII. (15) *Mensis Ianuarii* natale Sanctae Priscae secundum Matthaeum *Cap. CXL.* Dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum coelorum thesauro. *Usque* nova & vetera.

Hebdomada III. post Theophania. Secundum Matthaeum *Cap. LXIII.* In illo tempore. Cum descendisset Jesus de monte, secuti sunt eum. *Usque* sanatus est puer ex (16) illa hora.

Feria IIII. Secundum Matthaeum *Cap. XXIII.* In illo tempore. Cum esset Jesus in una Civitate, ecce vir plenus lepra. *Usque* & curarentur ab infirmitatibus suis. (17)

Feria VI. (18) secundum Matthaeum *Cap. XXXIII.* In illo tempore. Coepit Jesus docere ad mare. *Usque*: qui habet aures audiendi audiat.

Hebdomada IIII. post Theophania secundum Matthaeum *Cap. LXVIIII.* In illo tempore ascendente Jesu in naviculam. *Usque*: quia & (19) mare obediunt ei.

Die XX. (20) *mensis Ianuarii natale S. Fabiani* (21) secundum Matthae-

---

(12) Ceteri Codd. legunt *curavit eos*.

(13) Haec lectio in quodam Codice *Thomasiano* (*p.* 437.) Sabbato adsignatur, in eoque non *descendit Jesus*, sed *descendit Dominus Jesus* legitur. At cur hodie duae Missae? Nusquam quid simile legere est.

(14) Etiam Codex *Vaticanus* saeculi XI. aut XII. *Feriam* VII. pro *Sabbato* exhibet.

(15) XVIII. *Frontonianum* Kalendarium, & ceteri *Thomasiani* Codices; immo & Martyrologia. Quare numerum heic Amanuensis culpa vitiatum esse nullus dubito.

(16) Ita & *Frontonis* Capitulare; at *Thomasius* habet *in illa hora*.

(17) *Thomasiani* Codices plerique ad *Feriam VI.* hoc Evangelii Capitulum reijciunt; sed nostro consentit *Vaticanae* Basilicae Evangeliarum XII. saeculo exaratum.

(18) Hoc Evangelium *Feria IV.* aliqui Codices exhibent; *Barberinus* primus *Vezzosi* nostro favet.

(19) Particulam *&* silent *Thomasiani* Codices; exprimit *Capitulare Frontonis*.

(20) Ante Dominicam, seu hebdomadam IV. SS. *Fabiano*, & *Sebastiano* Sacra dies recolitur in ceteris codicibus, si *Barberinum* secundum excipias, quocum Nostro convenit.

(21) Mirum est, omitti heic S. *Sebastianum*, quem ceteri Codices omnes celebrant.

thaeum *Cap. CCLXXIII.* In illo tempore. Dixit Jesus Discipulis suis. Vigilate ergo (22). *Usque:* constituet eum.

Die XXI. mensis Ianuarii Natale Sanctae Agnae de Passione (23) secundum Matthaeum *Cap. CCLXVIII.* In illo tempore. Dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum coelorum decem Virginibus. *Usque:* nescitis diem, neque horam.

Fer. IIII. secundum Matthaeum *Cap. LXXIIII.* In illo tempore. Loquente Jesu ad turbas. ecce unus de principibus. *Usque:* in universam terram illam.

Fer. VI. secundum Marcum *Cap. XLI.* In illo tempore dicebat Jesus discipulis suis, & turbis: videte quod audio. *Usque:* discipulis suis disserebat omnia.

Fer. VII. secundum Lucam *Cap. CLXXVIII.* In illo tempore. Dicebat Jesus parabolam intendens, quomodo primos accubitus eligerent. *Usque:* Beatus qui manducabit panem in regno Dei.

Hebdomada V. post Theophania. Secundum Matthaeum *Cap. CXXXVI.* In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo. *Usque:* triticum autem congregate in horreum.

Die XXII. mensis Ianuarii Natale Sancti Vincentii. Statio *in Basilica Sancti Eusebii* (24) secundum Johannem *Cap. CIIII.* In illo tempore. Dixit Jesus discipulis suis. Nisi granum frumenti. *Usque:* honorificavit eum Pater meus, qui est in Coelis.

Feria IIII. (25) secundum Marcum *Cap.* XLVIIII. In illo tempore cum transcendisset Jesus in navem, reversus transfretavit. *Usque:* esto sana a plaga tua.

Die XXVIII. mensis Januarii natale Sanctae Agnae de nativitate secundum Matthaeum *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum thesauro abscondito. *Usque:* nova & vetera.

Fer. V. (26) secundum Marcum *Cap.* CVI. In illo tempore offerebant Jesu parvulos. *Usque:* imponens manus super illos benedicebat eos.

Fer. VI. secundum Marcum *Cap.* XLVII. In illo tempore: Venit Jesus trans fretum in regionem Gerasenorum. *Usque:* & miseratus est ei. (27)

Feria VII. secundum Lucam *Cap.* LXVII. In illo tempore factus est

(22) Vnus hic Codex particulam *ergo* addit a ceteris praetermissam.

(23) Duo nimirum dies *Agnetis* (quae *heic* Agna dicitur ex latinorum more, quibus *agnes agnam significat*, *Augustino* teste *Serm.* 273. *ol. de divers.* 101. *cap.* 6.) memoriae sacri sunt; hic vero passioni illius est dedicatus; alter mox de *nativitate* praenotabitur. Qua de re aliquid addemus in notis ad Capitulare *Florentinum*.

(24) *juxta Menalona*, ex *Thomas.* Stationem praeterit *Frontonis Capitulare*.

(25) Hanc *Feriam* nonnulli Codices omittunt, nonnulli aliud illi Evangelium adsignant. Confer *Thomasium* (*p.* 441.)

(26) *Feriam* V. plerique Codices omittunt.

(27) *sui* est in *Thomasianis* Codd.

deinceps ibat Jesus in civitatem: *Usque*: Deus visitavit plebem suam.

Hebdomada VI. post Theophania secundum Marcum *Cap.* LXVII. (28). In illo tempore. Cum sero esset factus, erat navis. *Usque*: quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

Fer. IIII. secundum Marcum *Cap.* L. In illo tempore venit in patriam suam: *usque*: & mirabantur propter incredulitatem.

Fer. VI. secundum Lucam *Cap.* LXXIIII. In illo tempore. Rogabat Jesum quidam Pharisaeus, ut cum illo manducaret: *usque*: dilexit multum.

Fer. VII. sec. Marc. *Cap.* XXI. In illo tempore. Egressus ad mare omnisque turba: *usque*: non veni vocare justos, sed peccatores.

Hebdomada VII. post Theophania sec. Matth. *Cap.* CCXXVII. In illo tempore. Cum venisset Jesus in templum, accesserunt ad eum Principes: *usque*: qui habet aures audiendi, audiat (29).

MENSE FEBRVARII.

Die II. Purificatio Sanctae Mariae (30). Sec Luc. *Cap.* III. In illo tempore. Postquam impleti sunt dies purgationis Matris Jesu: *usque*: gloriam plebis tuae Israel.

Item alia ut supra (31). Sec. Luc. *Cap.* III. In illo tempore. Accepit Simeon Jesum in ulnas suas. Benedixit Domino (32), & dixit: *usque*: gratia Dei erat cum illo.

Die V. mensis Februarii, natale Sanctae Agathae. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum decem Virginibus: *usque*: nescitis diem, neque horam.

Fer IV. Sec. Matth. *Cap.* LXIII. In illo tempore. Exiens Jesus de nave vidit turbam multam: *usque*: & cum dimisisset eos, abiit in montem orare.

Feria VI. sec. Matth. *Cap.* CLXVII. (33) In illo tempore. Vespere autem facto accesserunt ad Jesum: *usque*: fuit numerus quinque millia hominum.

Hebdomada VIII. post Theophania. Sec. Luc. *Cap.* LXXXVI. In illo tempore convocatis Jesus discipulis suis: *usque*: Evangelizantes, & curantes ubique.

Feria IIII. Sec. Matth. *Cap.* CLIIII. In illo tempore accesserunt ad Jesum ab Hierosolimis Scribae: *usque*: Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem.

Die XIIII. mensis Februarii, Sancti Valentini. Sec. Luc. *Cap.* XCVI. In

(28) LXX. *Thomasius* legit; Noster *Frontoniano* codici consonat.

(29) Aliud Evangelium *Thomasianis* Codicibus hac die inscriptum legitur.

(30) In hunc modum praenotatur hic dies etiam in Codice Evangeliorum Reginae *Sueciae* apud *Thomasium* (p. 442.)

(31) etiam apud *Thomasium* duplex occurrit Missa, qualis heic statuitur.

(32) *Dominum*, alii Codices.

(33) CXLVII. apud *Thomasium*.

In illo tempore dixit (34) Jesus discipulis suis: Si quis vult post me venire: *usque*: donec videant regnum Dei.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* LXXXIII. In illo tempore factum est in unam dierum, ascendit Jesus in naviculam: *usque*: quanta illis fecisset Jesus. (35)

Fer. VII. Secundum Marcum *Cap.* LXXII. In illo tempore surgens Jesus abiit in fines Tyri, & Sydonis: *usque*: daemonium exisset ab ea.

Hebdomada VIIII. post Theophania. Secundum Matth. *Cap.* CCXXI. In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis (36) simile est regnum Coelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo: *usque*: multi sunt vocati, pauci vero electi.

Fer. IIII. Sec. Matth. *Cap.* CLXXIII. In illo tempore interrogaverunt Jesum Discipuli dicentes: quid ergo Scribae dicunt? *usque*: & curatus est puer ex illa hora.

Hebdomada X. post Theophania. Sec. Matth. *Cap.* CLVII. In illo tempore, Egressus Jesus secessit in partes Tyri. & Sydonis. *usque*: & sanata est filia (37)

Die XXV. mensis Martii. Adnunciatio Domini. Sec. Lucam. *Cap.* III. In illo tempore. Missus est Gabrihel Angelus a Deo: *usque*: fiat mihi secundum Verbum tuum.

Dominica in Septuagesima ad Sanctum Laurentium. Sec. Matth. *Cap.* CC. In illo tempore. Dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: simile est regnum coelorum hominis patrisfamilias, qui exiit primo mane. *usque*: multi enim sunt vocati, pauci vero electi.

Feria IIII. (38) Sec. Marc. *Cap.* XLVIIII. In illo tempore. Cum transcendisset Jesus in nave. *usque*: & esto sana a plaga tua.

Feria VI. Sec. Luc. *Cap.* CIIII. In illo tempore. Factum est dum complerentur dies adsumptionis ejus: *usque*: & abierunt in aliud castellum.

Dominica in Sexagesima ad S. Paullum. Sec. Luc. *Cap.* LXXVI. In illo tempore cum turba plurima convenirent. *usque*: fructum adfert in pacientia.

Feria IIII. Sec. Matth. *Cap.* CXXIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: qui non est mecum, contra me est: *usque*: Ex verbis tuis condempnaveris. (39)

Feria VI. Sec. Luc. *Cap.* CCII. In illo tempore interrogatus Jesus a Pharisaeis, quando venit regnum Dei. *usque*: congregabantur aquilae.

Dominica in Quinquagesima ad Sanctum Petrum. Sec. Luc. *Cap.* CCXXXII. In illo tempore assumpsit Jesus duodecim: *usque*: omnis plebs, ut vidit, dedit laudem Deo.

N n 2 Fe-

(34) al. *dicebat*.

(35) al. *Jesus fecisset*.

(36) al. addunt *parabolam hanc*. Nostro Codici convenit heic cum *Frontoniano*.

(37) addunt alii: *ejus ex illa hora*. Cathedra S. *Petri* heic a nostro omittitur, uti etiam in vetustioribus codicibus *Thomasianis*.

(38) Ferias omittunt Codices paullo vetustiores apud *Thomasium*.

(39) Inter Codices, qui Feriam hanc IV. celebrant, eique notatum Evangelium describunt, est *Barberinus* primus P. *Vezzosii*.

Feria IIII. *Ad Sanctam Savinam* (40). Sec. Matth. *Cap.* XLV. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: cum jejunatis: *usque*: ubi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

Feria V. *Ad S. Georgium*. Sec. Matth. *Cap.* LXIIII. In illo tempore cum introisset Jesus Capharnaum: *usque*: & sanatus est puer ex illa hora.

Feria VI. *In Pamachis* (41) Sec. Matth. *Cap.* XL. (42). In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Audistis, quia dictum est: *usque*: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

Feria VII. Sec. Marc. *Cap.* LXVII. In illo tempore. Cum sero esset factum, erat navis in medio mare. *usque*: quotquot tangebant eum salvi fiebant.

Dominica in Quadragesima. *Ad Lateranis*. Secundum Matthaeum *Cap.* XV. In illo tempore ductus est Jesus in deserto ab Spiritu: *usque*: & ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

Feria II. *Ad Vincula* (43). Sec. Matth. *Cap.* CCLXXIII. In illo tempore. Dixit Jesus discipulis suis: Cum venerit Filius hominis. *usque*: justi autem in vitam aeternam.

Feria III. *Ad Sanctam Anastasiam*. Sec. Matth. *Cap.* CCX. In illo tempore cum intrasset Jesus Hierosolimam: *usque*: ibi mansit & docebat eos de regno Dei.

Feria IIII. *Ad S. Mariam*. Sec. Matth. *Cap.* CXXVII. In illo tempore accesserunt ad Jesum Scribae, & Pharisaei: *usque*: & Soror, & Mater est.

Feria V. *Ad S. Laurentium* (44) Sec. Matth. *Cap.* CLVI. In illo tempore. Egressus Jesus inde secessit in partes Tyri: *usque*: sanata est filia ejus ex illa hora.

Feria VI. *Ad Apostolos*. Secundum Johannem *Cap.* XXXVIII. In illo tempore. Erat dies festus Judaeorum: *usque*: Jesus est, qui fecit eum sanum.

Sabbato In XII. *Lect.* (45) *Ad Sanctum Petrum*. Sec. Matth. *Cap.* CLXXII. In illo tempore assumpsit Jesus Petrum, & Jacobum: *usque*: donec Filius hominis a mortuis resurgat.

Hebdomada II. Die Dominico (46) Sec. Marc. *Cap.* XVIII. In illo tem-

---

(40) *Savina* etiam *Frontonis* Capitulari, *Sabina* ceteris, litterae B in V celebri permutatione.

(41) *in Pamachi*, Front.; alii *in Pammachii*, nempe ad SS. *Johannem*, & *Paullum*, quae Ecclesia a *Pammachio Byzancii* Senatoris filio constructa est. Confer *Frontonem* (*pag.* 149.) & *Thomasium* (*pag.* 446.) *Clericus ad Sanctos Johannem, & Paullum* fuisse S. *Agapitus* Pontifex dicitur in libro Pontificali *Vignolianae* editionis (*T. I. p.* 201.) De S. *Hadriano* vero Pontifice idem liber haec narrat: *Sed & in titulo* Pammachii *Sanctorum* Johannis, *&* Paulli, *quae per elapsos marcuerant annos, omnia sorta tecta ejusdem tituli renovavit*.

(42) XXXIX. est apud *Thomasium*, & *Frontonem*.

(43) nempe *ad S. Petrum ad vincula*, ut alii codices conceptis verbis habent.

(44) *ad Formonsum*, seu *in Formonso*, nunc in *Panisperna*.

(45) Confer heic *Thomasium*, & *Frontonem*.

(46) Olim vacabat haec Dominica; qua de re vide *Frontonem* (*p.* 151.) Ceterum ipsum hoc Evangelium huic Dominicae adsignat Vaticanus Codex saeculi XI. aut XII. apud *Thomasium* (*p.* 448.)

tempore venit ad Jesum Leprosus deprecans eum: *usque*: dicentes, quia numquam sic vidimus.

Feria II. *Ad Sanctum Clementem*. Secundum Johannem. *Cap*. LXXXVIIII. In illo tempore dixit Jesus turbis Judaeorum. Ego vado: *usque*: quia quae placita sunt ei, facio semper.

Fer. III. *Ad Sanctam Balbinam*. Sec. Matth. *Cap*. CCXXVII. In illo tempore locutus est Jesus ad turbas: *usque*: qui se humiliaverit (47), exaltabitur.

Fer. IIII. *Ad S.Caeciliam*. Sec. Matth. *Cap*. CCI. In illo tempore ascendit Jesus Hierosolimam: *usque*: redemptionem pro multis.

Fer. V. *ad S Mariam* (48). Secundum Lucam *Cap*. CXCVI. In illo tempore dixit Jesus turbis Judaeorum & Pharisaeorum. Homo quidam erat dives, & induebatur: *usque*: Neque siqnis ex mortuis resurrexerit, credent.

Fer. VI. *in Vestinae* (49) Sec. Matth. *Cap*. CCXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, & turbis Judaeorum parabolam hanc. Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam: *usque*: quia sicut prophetam eum habebant.

Sabbato ad Sanctos Marcellinum, & Petrum (50). Sec. Luc. *Cap*. CXC. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam habuit duos filios. *usque*: perierat, & inventus est.

Hebdomada III. ad S. Laurentium. Secundum Lucam *Cap*. CXXVI. In illo tempore erat Jesus eijciens daemonium: *usque*: qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.

Fer. II. *ad S. Marcum*. Sec. Luc. *Cap*. XX. In illo tempore dixerunt Pharisaei ad Jesum, quanta audivimus facta: *usque*: in medio illorum ibat.

Fer. III. *ad Sanctam Potentianam* (51) Sec. Matth. *Cap*. CLXXXIII. In illo tempore respiciens Jesus discipulos suos dixit Symoni Petro. Si peccaverit in te frater tuus. *usque*: septuagies septies.

Fer. IIII *ad S. Sixtum*. Sec. Matth. *Cap*. CLIIII. In illo tempore. Accesserunt ad Jesum ab Hierosolymis. *usque*: non coinquinat hominem.

Fer. V. *ad Sanctum Cosmam* (52). Sec. Lucam *Cap*. XXVI. In illo tempore surgens Jesus de Sinagoga introivit. *usque*: erat praedicans in sinagoga Galileae.

Feria VI. *ad S. Laurentium in Lucinae* (53). Sec. Joh. *Cap*. XXXIII. In illo tempore Jesus fatigatus ex itinere sedebat super fontem: *usque*: hic est vere Salvator mundi.

Feria VII. *ad Sanctam Susannam*. Sec. Joh. *Cap*. LXXXVI. In illo tempore perrexit Jesus in montem Oliveti: *usque*: Vade, & amplius noli peccare.

Hebdo-

---

(47) al. *humiliat*.

(48) addunt alii *Trans Tyberim titulo Callisti*.

(49) nempe ad S. *Vitalem*. Adisis *Frontonem*, & *Thomasium*.

(50) Sanctorum *Marcellini*, & *Petri* tumulum carminibus exornavit S. *Damasus*. Vide etiam *Fleetwood* in *Inscriptionum Antiquarum Sylloge* (pag. 449.)

(51) Ita etiam *Florentinus* libellus infra edendus, & *Frontonianus*; sed *Pudentianam* leges.

(52) Ceteri *ad* SS. *Cosmam*, & *Damianum*.

(53) antiquiore formula, qua nomen *tituli* omittebatur. Sic supra *in Vestinae*, quod aliis *in titulo Vestinae*.

Hebdomada IIII. *in Insurio* (54) Sec. Joh. *Cap.* XLVI. In illo tempore abiit Iesus trans mare Galileae: *usque*: qui venturus est in mundum.

Fer. II. *ad Sanctos quattuor Coronatos*. Sec. Ioh. *Cap.* XX. In illo tempore. Prope erat pascha Iudaeorum: *usque*: quid esset in homine.

Fer. III. *in Damasum* (55) Sec. Ioh. *Cap.* LXXVI. In illo tempore. Iam die festo mediante: *usque*: multi autem crediderunt in eum.

Fer. IIII. *ad S. Paullum*. Sec. Ioh. *Cap.* LXXXVIIII. In illo tempore praeteriens Iesus vidit hominem coecum: *usque*: adoravit eum.

Fer. V. *ad S. Silvestrum* Sec. Luc. *Cap.* LXVII. In illo tempore. Ibat Iesus in civitatem, quae vocatur Naim: *usque*: quia Deus visitavit plebem suam.

Fer. VI. *ad S. Eusebium*. Sec. Ioh. *Cap.* XCIIII. In illo tempore erat quidem languens Lazarus: *usque*: quae fecit Iesus, crediderunt in eum.

Fer. VII. *ad S. Laurentium* Sec. Ioh. *Cap.* LXXXVI. In illo tempore dicebat Iesus turbis. Ego sum lux mundi: *usque*: quia nondum venerat hora ejus.

Hebdomada V. *ad S. Petrum*. Sec. Ioh. *Cap.* LXXXVIIII. In illo tempore dicebat Iesus turbis Iudaeorum, & principibus Sacerdotum. Quis ex vobis arguet me de peccato? *usque*: Iesus autem abscondit se, & exivit de templo.

Fer. II. *ad S. Grisogonum*. Sec. Ioh. *Cap.* LXXVIII. (56.). In illo tempore miserunt Principes, & Pharisaei: *usque*: credentes in eum.

Fer. III. *ad Sanctum Cyriacum*. Sec. Ioh. *Cap.* LXXV. In illo tempore ambulabat Iesus in Galilaeam: *usque*: loquebatur de illo propter metum Iudaeorum.

Fer. IIII. *ad S. Marcellum*. Sec. Ioh. *Cap.* XCII. In illo tempore facta sunt Encenia in Hierosolymis: *usque*: quia in me est pater, & ego in patre.

Item alia. Sec. Marcum *Cap.* CLX. In illo tempore Iudas Scarioth: *usque*: paraverunt pascha (57).

Feria V. *ad Sanctum Apollenarem*. Sec. Luc. *Cap.* LXXIIII. In illo tempore rogabat Iesum quidam Pharisaeus, ut manducaret cum illo: *usque*: (recentiori manu) vade in pace.

Feria VI. *ad S. Stephanum*. Sec. Ioh. *Cap.* XCIIII.. In illo tempore collegerunt Pontifices & Pharisaei Consilium adversus Iesum: *usque*: & ibi morabatur cum discipulis suis.

Feria VII. *Vacat*. Eleemosina datur. (58) Sec. Iohan. *Cap.* CLIII. In

---

(54) Mirum est, quot efferatur modis, iisque barbaris hocce nomen pro *Jesserio*. Vide *Thomasium* (p. 451.) Ceterum eadem est Basilica, quae *Heleniana*, seu, ut habent duo vetusti Codices, *ad Hierusalem*.

(55) barbarus loquendi modus, quo titulus *S. Laurentii in Damaso* denotatur.

(56) al. LXXIX.

(57) Haec lectio in nullo *Thomasiano* Codice invenitur.

(58) De hoc Sabbato ante Palmas *Amalarius* (*lib. I. de Eccles. offic. cap.* IX.) *praetitulatur*, inquit *in Sacramentorio Nostro*, & *in Antiphonario* Sabbato vacat, Dominus Papa eleemosynam dat. Haec porro eleemosyna fiebat ad Ecclesiam B. *Petri* Apostoli, ut discimus ex vita S. *Hadriani* Papae; in *bolneo* autem ju-

In illo tempore fublevatis Iefus oculis in Coelum: *ufque*: & ecce ego ad te venio.

Alia (59) Sec. Iohann. *Cap.* LXXXIV. In illo tempore diffenfio itaque: *ufque*: in domum fuam.

Hebdomada VI. *Indulgentia ad Lateranis* (60). Legitur Paffio Domini N. I. C. fec. Matth. *Cap.* CCLXXIIII. Scitis quia poft biduum pafcha fiet: *ufque*: fignantes lapidem cum cuftodibus.

Feria II. *ad Sanctam Praxidem* (61) Sec. Ioh. *Cap.* XCVII. In illo tempore ante fex dies pafchae venit Iefus. *ufque*: & abiit & abfcondit fe ab eis.

Feria III. *ad Sanctam Prifcam*. Sec. Iohan. *Cap.* CXIII. (62). In illo tempore ante diem feftum pafchae, fciens Iefus: *ufque*: & Deus continuo clarificavit eum.

Feria IIII. *ad Sanctam Mariam*. (63) Sec. Luc. *Cap.* CCLX. In illo tempore adpropinquabat autem dies azimorum: *ufque*: nondum quifquam pofitus fuerat.

Feria V. *in Coena Domini ad Lateranis, quando* (64) *Chrifma conficitur*. Sec. Ioh. *Cap.* CXII. In illo tempore. Ante diem feftum Pafchae fciens Iefus: *ufque*: quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

Fer. VI. *ad Hierufalem*. Paffio Domini fecundum Iohan. *Cap.* CLVI. In

---

juxta eamdem Ecclefiam fito .... Fratres noftri Chrifti pauperes, qui ad accipiendam eleemofynam in Pafchalem feftivitatem annue occurrunt, & lavari folebant, uti ibidem dicitur (*T. II. Vignol. edit. p.* 207.) Forma porro illa, per quam decurrebat aqua per centenarium in atrium Ecclefiae, *Sabbatina* vocabatur, non a die Sabbati, quo eleemofyna dabatur, ut ridicule fatis a *Frontone* cetera viro docto notatum reperio (*pag.* 162.) fed a lacu *Sabbatino* nunc di *Bracciano*, a quo per viam *Aureliam* aquaeductibus deducebatur. At his, quae de eleemofyna in *Capitulari* noftro defignata diximus, unum illud obftat, quod idem *Fronto* animadvertit, ftationem nempe hoc die in *Lateranis* fuiffe; eleemofynam vero factam ad S. *Petrum*. Verum ex vetuftiffimo Vaticano Evangeliario animadvertit *Thomafius*, Stationem *Romae* hoc die fuiffe duplicem, ad S. *Petrum* aliam cum eleemofynae largitione, aliam in Confiftorio *Lateranenfi*, ubi fermentum diftribuebatur. Quamobrem ut ut eft de re hoc fermenti nomine denotata (confer inter alios P. *Berlendis* in libro de *oblationibus ad altare p.* 36. *feqq.*) nae ille a veritate plurimum aberraret, qui eo nomine eleemofynam intelligi arbitraretur.

(59) Vel hoc indicat duplicem illam ftationem, de qua nuper dicebamus. Ceterum animadverte, Evangelium heic adfcriptum ftationi ad S. *Petrum* apud *Thomafium* adligari, prius illud *fublevatis* &c. Stationi in Confiftorio *Lateranenfi*. Quamquam hae in re fortaffis non una femper confuetudo obtinuit. Nam ftationi *Lateranenfi* aliqui Codices unum, aliud alii ex citatis Evangelii Capitulis adfignant.

(60) Sunt & alia monumenta, unde difcas *Palmarum* Dominicam dictam fuiffe *Dominicam Indulgentiae*. *Vezzofius* vir eruditus, qui illa indicat (*n.* 454. *T. I. oper. Thomaf.*) de cauffis quoque hujus nominis difputat. Qua de re confulefis hiftoriam noftram litterariam *Italiae* (*T. III. pag.* 161. *feqq.*)

(61) Olim ftatio erat hoc die ad SS. *Nereum*, & *Achilleum*.

(62) al. CXII.

(63) *Majorem*.

(64) ad. ert ium *quando* omittunt Codices *Thomafiani*.

In illo tempore egressus est Iesus cum discipulis suis trans torrentem Cedron; *usque*: monumento ubi posuerunt eum (65).

In Sabbato Sancto ad Lateranis. Sec. Matth. *Cap.* CCCLII. In illo tempore (66). Vespere autem Sabbati: *usque*: ibi eum videbitis, sicut dixit vobis (67).

Dominica Paschae ad S. Mariam. Secundum Marcum *Cap.* CCXXX. In illo tempore Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome: *usque*: Ibi eum videbitis, sicut dixi (68) vobis.

Feria II. *ad S. Petrum*. Sec. Luc. *Cap.* CCCXXXVIII. (69) In illo tempore exeuntes (70) duo ex discipulis Iesu: *usque*: quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

Fer. III. *ad S. Paullum*. Sec. Luc. *Cap.* CCCXL. In illo tempore stetit Iesus in medio discipulorum suorum: *usque*: remissionem peccatorum in omnes gentes.

Feria IIII. *ad Sanctum Laurentium*. (71). Sec. Ioh. *Cap.* CCXVIIII. In illo tempore manifestavit se Iesus discipulis suis ad mare Tyberiadis: *usque*: cum resurrexisset a mortuis.

Feria V. *ad Apostolos*. Sec. Iohan. *Cap.* CCXI. In illo tempore Maria stabat ad monumentum plorans: *usque*: quia vidi Dominum, & haec dixit mihi.

Feria VI. *ad Martyres*. (72) Sec. Matth. *Cap.* CCCLV. In illo tempore undecim discipuli abierunt in Galilaeam: *usque*: ad consummationem saeculi.

Feria VII. *ad Lateranis*. Sec. Ioh. *Cap.* CCXIII. In illo tempore cum esset sero die illo una Sabbatorum: *usque*: & quorum retinueritis, retenta sunt (73).

Alia Sec. Ioh. *Cap.* CCVIII. Una Sabbatorum: *usque*: resurgere.

Dominica octavae Paschae. Secundum Iohannem *Cap.* CCXVI. (74) In illo tempore Thomas unus ex duodecim. *usque*: vitam aeternam habeatis in nomine ejus.

MENSE APRILI.

Die XIIII. *Natale Sanctorum Tyburtii, & Valeriani, Maximi*. Sec. Ioh. *Cap.* CXXXIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis, hoc est praeceptum meum: *usque*: dabit (75) vobis.

In Pascha annotina (76). Secundum Iohannem *Cap.* XXIIII. In illo tem-

(65) al. *Jesum*.

(66) Codices aliquot has voces *In illo tempore* omittunt.

(67) al. *ecce praedixi vobis*.

(68) al. *dixit*.

(69) al. CCCXXXIX. al. CCCXL.

(70) hoc participium omittunt alii Codd.

(71) *foris muros*, ex Codice Vaticanae Basilicae Saec. XII.

(72) intellige *ad S. Mariam ad Martyres*.

(73 *& quorum remiseritis, remittuntur eis*, addunt alii Codices.

(74) al. CCXVII.

(75) al. *det*.

(76) Nempe Baptizatus quisque anniversarium, idest ipsum diem, quo baptismum suscepisset, quotannis rememorari debebat, ex *Herardo* Saeculi IX. Epi-

tempore dixit Iesus discipulis suis: erat homo ex Pharisaeis: *usque:* sed habeat vitam aeternam.

Die XXIII. *mensis sexti* (77) *natale S. Georgii*. Sec. Luc. *Cap.* CCLI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: ponite in cordibus vestris: *usque:* possidebitis animas vestras.

Die XXVI. (78) *Mensis sexti Missa in letania majore*. Sec. Luc. *Cap.* CXXIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Quis vestrum habebit amicum, & vadit: *usque:* dabit spiritum bonum petentibus se.

Item alia. Sec. Luc. *Cap.* IV. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: estote misericordes: *usque:* de oculo fratris tui.

Fer. IIII. Sec. Johan. *Cap.* CLIII. In illo tempore respiciens Jesus discipulos suos dixit: Pater sancte serva eos: *usque:* sed ut serves eos. (79)

Fer. VI. Secundum Johannem *Cap.* XXXVII. In illo tempore. Erat quidam regulus cujus filius infirmabatur: *usque:* credidit ipse. (80)

Die XXVIII. *Mensis Aprilis natale S. Vitalis*. Sec. Joh. *Cap.* CXXXII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Ego sum vitis vera: *usque:* quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis.

Item Sabbato. Sec. Iohan. *Cap.* XLVI. In illo tempore abiit Iesus trans mare Galileae, quod est Tyberiadis: *usque:* ibi sedebat cum discipulis suis.

Hebdomada II. post Pascha ad Sanctos Cosmam, & Damianum. Sec. Iohan. *Cap.* LXXXVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Ego sum Pastor bonus: *usque:* fiet unum ovile, & unus Pastor.

Fer. IIII. Sec. Luc. *Cap.* CCCXXXVI. In illo tempore una autem Sabbati valde diluculo: *usque:* & abiit secum mirans, quod factum fuerat. (81)

Episcopo *Turonensi* (cap. XCIII.) Sunt qui velint, non illo ipso die, quo baptismus susceptus fuerat, sed post Dominicam *in Albis* anni sequentis, etsi Pascha elapso anno citius aut serius occurrisset, *annotinum* Pascha fuisse celebratum, *Menardus*, & *Macer* in *Hierolexico*; sed illos falli ostendunt diserta verba *Micrologi* (c. 58.) & libelli de *officiis Bedae* tributi, quae recitant *Thomasius* & *Fronto*. Neque vero quod in *Gelasiano* Sacramentario, & in aliis quibusdam Liturgicis libris Missa in Paschate *annotino* post Dominicam *in Albis* legatur, probat, eo die Pascha illud celebratum fuisse. Nam praeterquam quod non desunt Codices, in quibus alteri diei Pascha hoc adligatur, ut in notis *Vezzosii* videre est (*p.* 459.) ratio satis apta, cur Missa illa octavae Paschatis subjungeretur, esse potuit mobilitas ipsa, qua factum, ut quum certo diei adfigi non posset, statim post Paschae octavam collocaretur Missa hujus celebritatis inde sumenda quo die usui esse debebat. Sed de Paschate annotino vide *Martenium* (*de Antiqu. Eccl. discipl. in divin. celebr. offic. cap.* XXVI. *num.* VI. *&* VII.) *Du Cangium in glossario & Chardonium* in histor. Sacramentor. (*Lib.* I. *sect.* I. *Cap.* XI. *p.* 373. *seqq.*)

(77) f. *suprascripti*, & sic infra.

(78) corrige XXV.

(79) a *malo*, addunt alii Codices.

(80) addunt alii Codd, *& domus ejus tota*.

(81) Paullo aliter *Thomasianus* Codex (*pag.* 461.)

MENSE MADIO.

Kalendis, *natale Sanctorum Philippi*, & *Jacobi*. Sec. Ioh. *Cap.* CXXVII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Non turbetur cor vestrum: *usque*: in nomine meo hoc faciam.

Die III. *mensis Maij*, *natale Sanctorum Alexandri*, *Eventi*. Sec. Iohan. *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis, haec mando vobis: *usque*: quia oderunt (82) me gratis.

Fer. VI. Sec. Ioh. *Cap.* CXI. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Qui credit in me: *usque*: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Hebdomada III. post Pascha. Sec. Ioh. *Cap.* CXLVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: modicum, & jam non videbitis me: *usque*: nemo tollet a me.

Die X *mensis Maij natale S. Gordiani*. Sec. Matth. *Cap.* XCV. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Nolite arbitrare: *usque*: non perdet mercedem suam.

Die XI. (83) *mensis Maij*, *natale Sanctorum Nerei*, & *Achillei*. Sec. Matth. *Cap.* CLXXXVIIII. In illo tempore accesserunt ad Iesum Pharisaei temptantes eum: *usque*: sed quibus datum est.

Fer. IIII. Sec. Ioh. *Cap.* XXVII. In illo tempore factum est (*sic*) questio ex discipulis Iohannis: *usque*: sed ira Dei manet super eum.

Die XII. *mensis Maij*, *natale S. Pancrati*. Sec. Ioh. *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Haec mando vobis: *usque*: qui oderunt me gratis.

Fer. VI. Sec. Ioh. *Cap.* CXII. (84) In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: ego lux in hunc mundum veni: *usque*: sicut dixit mihi Pater sic locor. (*sic*)

Dominica IIII. post Pascha. Sec. Ioh. *Cap.* CXLVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: vado ad eum, qui me misit: *usque*: & adnunciabit vobis.

Feria IIII. Sec. Ioh. *Cap.* CLIII. In illo tempore respiciens Iesus discipulos suos dixit: Pater sancte serva eos: *usque*: in ipsis sit, & ego in ipsis. (85)

Feria VI. Sec. Ioh. *Cap.* CXXV. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Filioli adhuc modicum vobiscum sum: *usque*: sequeris autem postea.

Hebdomada V. post Pascha. Sec. Ioh. *Cap.* CL. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Amen amen dico vobis. Si quid petieritis Patrem: *usque*: in hoc credimus, quia a Deo existi.

Die XIII. *mensis Maj*, *Dedicatio Ecclesiae Beatae Mariae ad Martyres*, *legitur Evangelium*, *cui occurrerit hebdomada* (86), *eo quod semper in die Dominica celebratur ipsa solemnitas*. *Die*

---

(82) *odio habuerunt*; Thomasius. P. *Vezzosi*,

(83) al. omnes Codd. *XII.* quibus consonant Martyrologia.

(84) non idem hoc die in omnibus Codicibus Evangelium legitur. Nostrum confirmat Codex *Barberinus* primus.

(85) Non aliter Codex citatus *Barberinus*. Ceteri codices variant.

(86) al. *cujus quo occurrerit hebdomada*, al. *cujus concurrit hebdomadae*.

Die XVIIII. *mensis Maj, natale Sanctae Pudentianae*. Sec. Matth. *Cap.* XCII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis, nihil opertum, quod non reveletur: *usque*: coram Patre meo, qui est in Coelis. (87)

Fer. IIII. Sec. Ioh. *Cap.* XXV. (88). In illo tempore abiit Iesus cum discipulis suis in Iudaea: *usque*: gaudium meum impletum est.

Die XX. *mensis Maj, natale Sanctae Basilissae* (89). Sec. Matth *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova, & vetera.

Die XXV. *mensis Maj, natale S. Urbani*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Vigilate ergo: *usque*: super omnia bona sua constituet eum.

In Vigilia de ascensa Domini (90) Sec. Ioh. *Cap.* CLIII. In illo tempore sublevatis Iesus oculis in Coelum dixit Pater: venit hora; clarifica filium tuum: *usque*: & ego ad te venio.

Item alia. Secundum Lucam *Cap.* CCCXLII. (91). In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: haec sunt verba: *usque*: in finem.

Fer. V. *in ascensa Domini*. Sec. Marc. *Cap.* CCXXXIIII. In illo tempore recumbentibus duodecim discipulis apparuit illis Iesus: *usque*: & sermone confirmante (92) sequentibus signis.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* CCCXLIII. (93). In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Ego mittam promissum Patris mei in vos: *usque*: laudantes, & benedicentes Dominum.

Hebdomada VI. Sec. Joh. *Cap.* CXLV. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: cum autem venerit Paraclytus: *usque*: quia ego dixi vobis.

Fer. IIII. Sec Ioh. *Cap.* CXXXIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Si manseritis in me: *usque*: ut gaudium vestrum impleatur.

Sabbato Pentecosten. Sec. Ioh. *Cap.* CXXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: si diligitis me: *usque*: & manifestabo ei meipsum.

Dominica in Pentecosten. Sec. Joh. *Cap.* CXXX. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Si quis diligit me: *usque*: sicut dedit mihi Pater, sic facio.

Fer. II. *ad Vincula*. Sec. Ioh. *Cap.* XXIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Sic enim dilexit Deus mundum: *usque*: quia in Deo sunt facta.

Fer. III. *ad S. Anastasiam*. Secundum Iohannem *Cap.* LXXXVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Amen dico vobis: qui non intrat per ostium in ovile: *usque*: & abundanter habeant.

Oo 2 MEN-

(87) In nullo *Thomasianorum* Codicum hoc invenies Evangelium in S. *Pudentianae* celebritate. Rogationes in nostro omittuntur, ut in *Barberinis* duobus.

(88) al. *XXIV.*

(89) Pauci Codices hujus Sanctae meminere. Est tamen, qui illam recolat, Codex vetustus Oratorii *Romani*.

(90) Ita plane Vaticanus Codex Saeculi XII.

(91) al. *CCCXL.*

(92) *confirmante sermonem*, alii

(93) CCCXLII.

MENSE IVNIO.

Feria IIII. *ad S. Mariam* Sec. Johan. *Cap.* LX. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me: *usque*: caro mea pro mundi vita.

Feria IIII. (94) *ad Apostolos*. Sec. Luc. *Cap.* XXXVI. In illo tempore factum est in una dierum: *usque*: quia vidimus mirabilia hodie.

Sabbato in XII. *Lect. ad S. Petrum*. Secundum Matthaeum *Cap.* CCV. In illo tempore egrediente Jesu ab Hiericho secuti sunt eum: *usque*: & secuti sunt eum.

Item alia. Secundum Lucam *Cap.* LV. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: estote misericordes: *usque*: ut educas festucam de oculo fratris tui. (95)

Octavas Pentecostes. Sec. Joh. *Cap.* XXXIIII. In illo tempore erat homo ex Pharisaeis: *usque*: sed habeant vitam aeternam.

Die secunda mensis natale Sanctorum Marcellini, & Petri via Lavicana. Sec. Luc. *Cap.* CCXLVIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: cum audieritis praelia: *usque*: possidebitis animas vestras.

Die IX. *mensis sexti* (96). *Natale Sanctorum Primi, & Feliciani in Basilica Sancti Stephani*. Secundum Joannem *Cap.* CXXXIII. (97). In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: hoc est praeceptum meum. *usque*: in nomine meo det vobis.

Die XII. *mensis natale S. Basilidis*. Sec. Joh. *Cap.* XXIIII. In illo tempore erat homo ex Pharisaeis. *usque*: vitam aeternam.

Hebdomada I. *post Pentecosten*. Secundum Lucam. *Cap.* CXCVI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: homo quidam erat dives, & induebatur: *usque*: resurrexerit, credent. (98)

Feria IIII. Sec. Lucam *Cap.* XCIII. In illo tempore accedentes discipuli ad Jesum dixerunt illi: *usque*: manducaverunt omnes, & saturati sunt.

Feria VI. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXVI. In illo tempore erant adpropinquantes ad Jesum peccatores: *usque*: super uno peccatore poenitentiam agente.

Sabbatum. Sec. Luc. *Cap.* LXXXV. In illo tempore. Venit ad Jesum quidam vir, cui nomen Zairus: *usque*: ne alicui dicerent, quod factum fuerat. (99)

Hebdomada II. *post Pentecosten*. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis similitudinem hanc: homo quidam fecit coenam magnam: *usque*: gustavit coenam meam.

Hebdomada III. *post Pentecosten*. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXVI. In illo tem.

(94) lege VI.

(95) In nullo codice hoc Evangelium *Thomasius* reperit.

(96) corr. *suprascripti*

(97) al. CXXXIV.

(98) Ne hoc quidem Evangelium *Thomasius* in ullo Codice invenit, sed ad hebdomadam III. referunt alii Codices.

(99) Variant in his extremis verbis Codices *Thomasiani* (*p.* 469.)

(100) Evangelium est hebdomadae IV, apud *Thomasium*.

tempore erant adpropinquantes ad Jesum Publicani, & peccatores: *usque*: super uno peccatore poenitentiam agente. (100)

Hebdomada IIII. Secundum Marcum *Cap.* LXXIIII. In illo tempore accesserunt discipuli ad Jesum dicentes: desertus est locus hic: *usque*: quinque millia hominum. (101)

Feria IIII. Secundum Matthaeum *Cap.* CLXXXI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Videte ne contempnatis unum de pusillis: *usque*: & soluta est in coelo. (102)

Sabbato. Secundum Marcum *Cap.* XCIIII. (103) In illo tempore venit Iesus cum discipulis suis in Capharnaum: *usque*: non perdet mercedem suam.

Hebdomada V. *post Pentecosten*. Sec. Luc. *Cap.* LV. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: estote misericordes: *usque*: festucam de oculo fratris tui.

Die XVIII. *mensis*, *Nat. Sanctorum Marci, & Marcelliani via Ardeatina*. Sec. Ioh. *Cap.* CXXXVII. (104) In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: hoc est praeceptum meum: *usque*: in nomine meo det vobis.

Die XVIIII. *mensis Nat. Sanctorum Protasi, & Gervasii ad S. Vitalem*. Sec. Marcum *Cap.* CXXXVI. (105). In illo tempore egrediente Iesu de templo: *usque*: in finem hic salvus erit.

Die XXIII. *mensis Vigilia Sancti Johannis Baptistae*. Sec. Luc. *Cap.* I. In illo tempore fuit in diebus Herodis Regis Iudeae (106): *usque*: parare domino plebem perfectam.

Die XXIIII. *Natale Sancti Johannis Baptistae*. Sec. Luc. *Cap.* III. In illo tempore Elisabeth impletum est tempus pariendi: *usque*: & fecit redemptionem plebis suae.

Die XXVI. *mensis Nat. Sanctorum Johannis, & Paulli*. Sec. Luc. *Cap.* CXLIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: adtendite a fermento Pharisaeorum: *usque*: & filius hominis coram Angelis Dei.

Hebdomada VI. *post Pentecosten*. Sec. Luc. *Cap.* XXVIII. (107) In illo tempore cum turbae inruerent ad Iesum, ut audirent Verbum Dei: *usque*: secuti sunt eum.

Die XXVIII. *mensis Vigilia Apostolorum Petri, & Paulli*. Sec. Johannem *Cap.* CCXXVII. In illo tempore dixit Iesus Symoni Petro: *usque*: qua morte clarificaturus esset Dominum.

Die XXIX. *Nat. Apostolorum Petri, & Paulli*. Secundum Matthaeum *Cap.* CLXVI. In illo tempore venit Iesus in partes Caesareae Philippi: *usque*: erit solutum & in coelo.

Die XXX. *mensis suprascripti ad Sanctum Paullum* Secundum Matthaeum *Cap.* CXCII. (108) In illo tempore dixit Simon Petrus ad Iesum: ecce nos reliquimus omnia: *usque*: vitam aeternam possidebitis.

Heb-

---

(101) Feria IV. alii Codices hoc Evangelium legunt.

(102) *erunt soluta & in coelo*, codices alii, quibus est Feriae VI. Evangelium.

(103) al. *XCV.*

(104) al. *CXXXIV.*

(105) al. *CXXXVII.*

(106) Irrepsit huc *Judeae* nomen, quod alii codices silent.

(107) al. XXIX.

(108) CXCV.

Hebdomada I. *post Natale Apostolorum*. Sec. Matthaeum *Cap*. XXXV. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: nisi abundaverit iustitia vestra: *usque*: donec reddas novissimum quadrantem. (109)

MENSE IVLIO.

Mense Iulii die II. *Natale SS. Processi* (110) *& Martiniani*. Sec. Matth. *Cap*. CCXLIII. In illo tempore sedente Iesu supra montem Oliveti: *usque*: in finem hic salvus erit.

In octavas Apostolorum. Secundum Matthaeum *Cap*. CXLVIIII. (111). In illo tempore dixit Iesus discipulis suis ascendere in naviculam: *usque*: vere filius Dei es.

Fer. IIII. Sec. Marc. *Cap*. CVII. In illo tempore, cum egressus Iesus in via: *usque*: veni, sequere me.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap*. LXXVII. In illo tempore exierunt Pharisaei, & coeperunt conquirere cum Iesu: *usque*: & dimisit illum in domum suam.

Hebdomada II. *die Dominico*. Secundum Marcum *Cap*. LXXVI. In illo tempore cum multa turba esset cum Iesu, nec haberent, quod manducarent: *usque*: & dimisit eos.

Die X. *mensis* VI. (112) *Natale VII Fratrum via Appia*. Sec. Matth. *Cap*. XXIIII. In illo tempore videns Iesus turbas ascendit in montem: *usque*: copiosa est in coelo (113).

Item via Salaria prima mensis (114) *ad Aquilonem*, *secunda ad Sanctum Alexandrum*. Sec. Luc. *Cap*. CXXXIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: nemo accendit lucernam: *usque*: sicut lucerna fulgoris illuminavit.

Item ad Sanctam Felicitatem. Sec. Matth. *Cap*. CXXX. In illo tempore loquente Iesu ad turbas: *usque*: Soror & Mater est.

Die XV. *mensis suprascripti*, *Natale Sancti Cyriaci*. Sec. Luc. *Cap*. XCVI. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis, qui vult post me venire: *usque*: donec videant regnum Dei.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap*. XCVIIII. In illo tempore descendente Iesu de monte cum discipulis suis: *usque*: & reddidit illum matri suae. (116)

Sabbato. Sec. Matth. *Cap*. CXCIII. In illo tempore accedens ad Iesum quidam ait illi: *usque*: & veni, sequere me.

Hebdomada III. *die Dominico*. Sec. Matth. *Cap*. LVI. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis, attendite a falsis prophetis: *usque*: ipse intrabit in regnum coelorum.

Die XXI. *mensis suprascripti*, *Natale Sanctae Praxidis*. Sec. Matth. *Cap*. CXL.

(109) Ita aliqui Codices apud *Thomasium*; alii usque *offeres munum tuum*.

(110) PROCESSI nomen majoribus heic litteris in Codice scriptum video.

(111) al. CXLVIII.

(112) *suprascripti*.

(113) al. *in Coelis*.

(114) lege *Mssi*.

(115) nempe *inluminabit*.

(116) *patri ejus* Thomasius.

CXL. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova & vetera.

Die XXIII. *mensis suprascripti, Natale Sancti Apollenaris*. Sec. Lucam *Cap*. CCLXX In illo tempore facta est contentio inter discipulos: *usque*: judicantes duodecim tribus Israhel.

Fer. IIII. Sec. Luc. *Cap*. LXXXIII. In illo tempore cum egressus esset Iesus de nave ad terra: *usque*: praedicans, quanta illis fecisset Iesus.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap*. CXCVI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam erat dives: *usque*: neque si quis ex mortuis resurrexerit credent.

Die XXVIII. *Natale Sanctorum Felicis, Simplici, Faustini, & Beatricis via Portuense*. Sec. Luc. *Cap*. CLIII. (117) In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Sint lumbi vestri: *usque*: filius hominis veniet.

Hebdomada IIII. Sec. Luc. *Cap*. CXC. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Homo quidam erat dives, qui habebat vilicum: *usque*: recipiant vos in aeterna tabernacula.

Fer. IIII. Sec. Math. *Cap*. CXLVII. In illo tempore. Vespere autem facto accesserunt ad Jesum discipuli ejus: *usque*: fuit numerus quinque millia hominum.

Hebdomada V. *die Dominico*. Sec. Luc. *Cap*. CCXXXVI. In illo tempore cum appropinquaret Jesus Hierosolymam, videns civitatem flevit super eam: *usque*: & erat docens cottidie in templo.

MENSE AVGVSTO.

* *Kal. Augusti ad Vincula*. Secundum Matthaeum *Cap*. CXLVIII. In illo tempore jussit Jesus discipulos suos ascendere in navicula: *usque*: vere Filius Dei es.

Die II. *Mensis, Natale Sancti Stephanis Pontificis via Latina*. Secundum Lucam *Cap*. CCXXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: homo nobilis: *usque*: dabitur, & habundabit.

Hebdomada VI. Sec. Luc. *Cap*. CCXIIII. In illo tempore dixit Jesus ad quosdam, qui in se confidebant tamquam justi, & aspernabantur ceteros, parabolam istam: duo homines ascenderunt in templum: *usque*: qui se humiliat, exaltabitur.

Die VI. *Mensis suprascripti, Natale Sanctorum Sixti, Felicissimi, & Agapiti*. Secund. Math. *Cap*. LXXXVI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: ecce ego mitto vos sicut oves: *usque*: qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

Die VIII. *Mensis suprascripti Natale S. Cyriaci*. Secundum Matthaeum *Cap*. XCII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: nihil opertum, quod non reveletur: *usque*: coram Patre meo, qui est in coelis.

Die VIIII *Mensis suprascripti Vigilia S. Laurentii*. Secundum Matthaeum *Cap*. CLXX. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: si quis vult post me venire: *usque*: Venientem in regno Dei.

Die X. *Mensis suprascripti ad primam Missam*. Secundum Matthaeum *Cap*.

(117) al. CLIV.

Cap. XCVI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: qui amat Patrem, aut Matrem plusquam me: *usque*: non perdet mercedem suam.

Item alia Missa. Secundum Johannem. *Cap.* CIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Nisi granum frumenti cadens in terra: *usque*: honorificavit eum Pater meus, qui est in coelis.

Die XI. *Mensis supraſcripti Natale Sancti Tiburtii*. Secundum Johannem *Cap.*CXXXIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Hoc est praeceptum meum: *usque*: in nomine meo det vobis.

Die VI.(118) *Nat. Sanctae Susannae.* Secundum Mattheaum *Cap.*CXL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum thesauro abscondito: *usque*: nova & vetera.

Die XII. *Natale S. Eupli*. Secundum Johannem *Cap.* CXLVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Amen amen dico vobis, quia plorabitis, & flebitis vos: *usque*: in nomine meo dabit vobis.

Fer. IIII. Secundum Lucam *Cap.* LXXIII. In illo tempore rogabat Iesum quidam Pharisaeus, ut manducaret cum illo: *usque*: quoniam dilexit multum.

Die XIII. *Mensis supraſcripti, Natale S.Yppoliti*. Secundum Lucam *Cap.* CXLIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: attendite a fermento Pharisaeorum: *usque*: coram Angelis Dei.

Fer. VI. Secundum Lucam *Cap.* XXVI. In illo tempore surgens Iesus de Synagoga introivit in domum Symonis: *usque*: oportet evangelizare regnum Dei.

Die XIV. *Mensis supraſcripti Natale S. Eusebii*. Secundum Mathaeum *Cap.* CCLXIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Vigilate, quia nescitis: *usque*: super omnia bona sua constituet eum.

Die XV. *Mensis supraſcripti Solemnia de Passione* (119) *S. Mariae*. Sec. Luc. *Cap.* CXXI. (120). In illo tempore intravit Iesus in quoddam Castellum, & mulier quaedam: *usque*: quae non auferetur ab ea.

Die XVIII. *Natale S. Agapiti*. Sec. Luc. *Cap.* CLIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: sint lumbi vestri praecincti: *usque*: filius hominis veniet.

Hebdomada I. *post Sancti Laurentii*. Sec. Marc. *Cap.* LXXIIII. In illo tempore exiens Iesus de finibus Tyri venit per Synodem: *usque*: & surdos fecit audire, & mutos loqui.

Die XXII. *Mensis supraſcripti*, *Natale S. Timothei ad S. Paullum*. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: si quis venit ad me: *usque*: qui habet audiendi, audiat.

Die XXV. *Mensis supraſcripti Natale S. Genesi*. Secundum Marcum *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: nemo vos seducat: *usque*: in finem hic salvus erit.

Fer. IIII. Sec. Luc. *Cap.* CLXVIIII. In illo tempore dum iret Iesus per Civitates, & Castella: *usque*: & accumbent in regno Dei.

Die XXVIII. *Mensis supraſcripti, Natale S.Hermen*. Sec.Luc. *Cap.*XLV. In

(118) *supraſcripto*.

(119) lege *pausatione*.

(120) al. CXXII.

(121) alias monui, *Savinam* pro *Sabinam* heic poni.

In illo tempore descendens Iesus de Monte stetit in loco campestri: *usque*: merces vestra copiosa est in coelis.

Die XXVIIII. *Mensis suprascripti, Natale Sanctae Savinae*. (121) Sec. Matth. *Cap*. CXL. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova, & vetera.

Die XXX. *Mensis suprascripti Natale Sanctorum Felicis, & Audacti, & Decollatio S. Johannis Baptistae*. Sec. Marc. *Cap*. LVIIII. In illo tempore misit Herodes, & tenuit Iohannem: *usque*: & posuerunt illud in monumento.

Hebdomada II. *post Sancti Laurentii* (122) Sec. Luc. *Cap*. CXX. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: Beati oculi, qui vident, quae vos videtis: *usque*: unde & tu fac similiter.

Fer. IIII. Sec. Matth. *Cap*. CXVII. In illo tempore. Abieuntes (*sic*) Pharisaei consilium faciebant: *usque*: & in nomine ejus gentes sperabunt.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap*. CXLVIIII. In illo tempore. Ait ad Iesum quidam de turba: *usque*: & Deus pascit illos.

Hebdomada III. Sec. Luc. *Cap*. CCI. In illo tempore dum iret Iesus in Hierusalem, transiebat: *usque*: fides tua te salvum fecit.

Fer. IIII. Sec. Marc. *Cap*. CXX. In illo tempore introivit Iesus Hierosolimam in templum: *usque*: admirabantur super doctrina ejus.

MENSE SEPTEMBRIO.

Mensis septimi die VIII. *Nativitas S. Mariae*. Sec. Luc. *Cap*. IIII. (123) exrgens Maria abiit in montana: *usque*: & exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

Die suprascripto, natale S. Adriani. Sec. Johan. *Cap*. CXXXII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ego sum vitis vera: *usque*: gaudium vestrum impleatur.

Die XI. *mensis suprascripti, natale Sanctorum Prothi, & Jacincti*. Sec. Matth. *Cap*. LXXXVIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: cum persequentur vos in civitate, fugite in aliam: *usque*: confitebor & ego eum coram Patre meo, qui est in coelis.

Hebdomada IIII. Sec. Matth. *Cap*. XLIIII. (124) In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: nemo potest duobus Dominis servire: *usque*: & haec omnia adiicientur vobis.

Fer. IIII. Sec. Marc. *Cap*. XXXVIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: audistis quia dictum est: (*sic*) diligis proximum tuum: *usque*: qui videt in abscondito, reddet tibi.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap*. CCXL. In illo tempore docente Jesu populum in templum: *usque*: & ego dico vobis, in qua potestate haec facio.

Die XIIII. *mensis suprascripti, natale S. Cornelii Pontificis*. Sec. Luc. *Cap*. CXL. In illo tempore dicebat Jesus turbis Pharisaeorum, & principibus Sacerdotum: vae vobis, qui aedificatis: *usque*: ex ore ejus, ut caperent eum.

Die suprascripto, exaltatio Sanctae Crucis. Sec. Ioh. *Cap* XXIIII. In illo

(122) subintellige *Natale*.
(123) al. III.
(124) al. XLVIII.

illo tempore erat homo ex Pharifaeis: *usque*: sed habeat vitam aeternam.

Hebdomada V. Sec. Lucam. *Cap.* LXVII. In illo tempore: ibat Jesus in civitatem, quae vocatur Naim: *usque*: quia Deus visitavit plebem suam.

Die XV. *mensis suprascripti, natale S. Nicomedis*. Sec. Luc. *Cap.* XCVI: In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: si quis vult post me venire: *usque*: donec videant regnum Dei.

Die XVI. *mensis suprascripti, natale SS. Luciae, & Euphemiae*. Secund. Matth. *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova & vetera.

Die XX. *mensis suprascripti, natale S. Digni* (125). Sec. Matth. *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova & vetera.

Fer. IIII. Sec. Luc. *Cap.* XXXVIII. Vidit Jesus publicanum nomine Levi: *usque*: in penitent.

Hebdomada I. *post S. Cypriani*. Sec. Luc. *Cap.* CLXXVI. In illo tempore cum intraret Jesus in domum cujusdam: *usque*: & qui se humiliat, exaltabitur.

Feria IIII. *mensis septimi ad S. Mariam*. Secundum Marcum *Cap.* XCI. In illo tempore respondens unus de turba, dixit: *usque*: hoc genus non eicitur, nisi in oratione & jejunio.

Feria VI. *ad Apostolos*. Sec. Luc. *Cap.* XXXVI. In illo tempore sedebat Iesus docens, & erant Pharisaei sedentes: *usque*: vidimus mirabilia hodie.

Sabbato ad Sanctum Petrum in XII. Lection. Sec. Luc. *Cap.* CLXIIII. In illo tempore erat Iesus docens in Synagogis Iudaeorum: *usque*: quae gloriose fiebant ab eo.

Hebdomada II. *post Sancti Cypriani*. Secundum Matth. *Cap.* CCXXIII. In illo tempore accesserunt ad Iesum: *usque*: audientes turbae mirabantur in doctrina ejus.

Feria IIII. Sec. Marcum *Cap.* CXXXI. In illo tempore interrogavit Iesum unus de Scribis, quod esset primum omnium mandatum: *usque*: non es longe a regno Dei.

Fer. VI. Sec. Matth. *Cap.* CXXXVI. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: simile est regnum coelorum homini, qui seminavit: *usque*: congregate in horreum meum.

Die XXVII. *mensis suprascripti, natale SS. Cosmae, & Damiani*. Sec. Ioh. *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Haec mando vobis, ut diligatis: *usque*: qui oderunt me gratis.

Die XXVIIII. *Dedicatio Ecclesiae S. Angeli* (126). Sec. Matth. *Cap.* CLXXVIII. In illo tempore accesserunt discipuli ad Iesum: *usque*: faciem Patris mei, qui in Coelis est.

Hebdomada III. *post Sancti Cypriani*. Sec. Matth. *Cap.* LXX. In illo tempore ascendens Iesus in navicula, transfretavit: *usque*: potestatem talem hominibus.

MEN-

(125) Nihil in Codicibus *Thomasianis* de S. *Digno* hoc die. Sequenti agunt hi de Sancta *Digna*, atque hanc puto intelligendam ex praescripta Evangelii lectione.

(126) Al. *Archangeli Michaelis*.

MENSE OCTOBRI.

Die VII. *natale S. Marci* (127) Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: homo quidam peregre: *usque*: intra in gaudium Domini tui.

Die suprascripto, natale SS. Sergi, & Bacchi. Sec. Luc. *Cap.* CCLI. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: ponite in cordibus vestris: *usque*: possidebitis animas vestras.

Die VIII. *mensis suprascripti. Translatio Corporis Sanctae Petronillae*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum coelorum decem Virginibus: *usque*: qua hora Dominus vester venturus sit.

Die XIIII. *natale S. Calisti*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Vigilate: *usque*: constituet eum.

Die XXV. *natale SS. Chrysanthi, & Dariae*. Sec. Matth. *Cap.* CCXLIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, videte, ne quis vos seducat: *usque*: in finem hic salvus erit.

MENSE NOVEMBRI.

Kal. Novemb. Natale S. Caesarii. Sec. Joh. *Cap.* CIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis, amen, amen dico vobis: nisi granum frumenti: *usque*: Pater meus, qui est in coelis.

Die VIII. *mensis suprascripti, natale SS. quatuor Coronatorum*. Sec. Luc. *Cap.* XLV. In illo tempore descendens Jesus de monte stetit in loco campestri: *usque*: merces vestra copiosa est in coelis.

Die VIIII. *mensis suprascripti Natale S. Theodori*. Sec. Luc. *Cap.* CCLI. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: ponite in cordibus vestris: *usque*: in pacientia vestra possidebitis animas vestras.

Hebdomada IIII. *post S. Cypriani*. Sec. Matth. *Cap.* CCXXI. In illo tempore loquebatur Jesus cum discipulis suis in parabolis dicens. Simile factum est: *usque*: pauci vero electi.

Hebdomada V. *post S. Cypriani*. Sec. Ioh. *Cap.* XXXVII. In illo tempore. Erat quidem Regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum: *usque*: & domus ejus tota.

Hebdomada VI. *post S. Cypriani*. Sec. Matth. *Cap.* CLXXXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum homini Regi, qui voluit rationem ponere: *usque*: unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

Die XI. *mensis suprascripti, natale Sancti Mennae* (128) Sec. Luc. *Cap.* CLIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: sint lumbi vestri praecincti: *usque*: filius hominis venit.

Fer. IIII. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXVI. In illo tempore erant adpropinquantes ad Iesum Publicani: *usque* poenitentiam agente.

Pp 2 *Hb-*

(127) Papae.

(128) heic Amanuensis Missae S. *Mennae* Missam S. *Martini* ex oscitantia substituit.

Hebdomada VII. *post S. Cypriani*. Sec. Matth. *Cap.* CCXXIII. In illo tempore abeuntes Pharisaei consilium inierunt: *usque*: & quae sunt Dei, Deo.

Die XXII. *mensis suprascripti, natale S. Caeciliae*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum decem Virginibus: *usque*: venturus sit.

Die XXIII. *mensis suprascripti, natale S. Clementis*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: homo quidam peregre: *usque*: intra in gaudium domini tui.

Die suprascripto, natale Sanctae Felicitatis. Sec. Matt. *Cap.* CXXVIIII. (129). In illo tempore loquente Iesu ad turbas: ecce Mater ejus & Fratres: *usque*: Soror & Mater est.

Die XXIIII. *mensis suprascripti, natale S. Grisogoni*. Sec. Iohan. *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Haec mando vobis: *usque*: qui oderunt me gratis.

Hebdomada VIII. *post S. Cypriani*. Secundum Matth. *Cap.* LXXIIII. Loquente Jesu ad turbas ecce princeps unus: *usque*: exiit fama haec in universam terram illam.

Fer. IIII. Sec. Luc. *Cap.* XXXIII. Cum esset Iesus in una civitatum: *usque*: ab infirmitatibus suis.

Die XXVIIII. *mensis suprascripti, natale S. Saturnini*. Sec. Lucam *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: videte, ne quis vos seducat: *usque*: in finem hic salvus erit.

Die suprascripto, Vigilia Sancti Andreae. Sec. Iohann. *Cap.* XVI. Stabat Iohannes, & discipuli ejus: *usque*: & descendentes super filium hominis.

Die XXX. *mensis suprascripti, natale S. Andreae*. Sec. Matth. *Cap.* XX. In illo tempore ambulans Iesus juxta mare Galileae. *usque*: & Patre secuti sunt eum.

Hebdomada VIIII. *post S. Cypriani*. Sec. Ioh. *Cap.* XLVIIII. Cum sublevasset oculos Iesus, & vidisset: *usque*: qui venturus est in mundum.

Fer. IIII. Sec. Matt. *Cap.* LXVII. In illo tempore. Cum venisset Iesus in domum Symonis Petri: *usque*: sine mortuos, ut sepeliant mortuos suos.

Fer. VI. Sec Luc. *Cap.* CXLVIIII. In illo tempore dixit ad Iesum quidam de turba: Magister: *usque*: & haec omnia adicientur vobis.

MENSE DECEMBRI.

Mensis Decembris die XIII. natale S. Luciae. Secundum Matthaeum *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova & vetera.

Feria IIII. (130) Secundum Marcum *Cap.* LXXVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: videte, & cavete a fermento Pharisaeorum: *usque*: & dimisit illum in domum suam.

Heb-

(129) al. CXXX. (p. 509.) sed forte legendum Feria VII.;
(130) Sic etiam apud *Thomasium* ut Vaticanus Codex habet *in Sabbato*.

Hebdomada IIII. *ante Natale Domini*. Sec. Matth. *Cap.* CCVI. In illo tempore cum adpropinquaret Iesus Hierosolimis: *usque*: benedictus, qui venit in nomine Domini.

Hebdomada III. *ante Natale Domini*. Secundum Lucam *Cap.* CCLVII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Erunt signa: *usque*: verba autem mea non transient. (131)

Hebdomada II. *ante Natale Domini*. Sec. Matth. *Cap.* CII. In illo tempore cum audisset Johannes in vinculis opera Christi: *usque*: viam tuam ante te.

Hebdomada I. *ante Natale Domini*. Secundum Iohannem *Cap.* VIIII. Miserunt Judaei ab Hierosolimis: *usque*: ubi erat Johannes baptizans.

Feria IIII. *ad S. Mariam*. Sec. Luc. *Cap.* III. Missus est Gabriel Angelus a Deo in Civitatem David: *usque*: fiat mihi secundum verbum tuum.

Feria VI. *ad Apostolos*. Sec. Luc. *Cap.* III. Exurgens Maria cum festinatione: *usque*: & exultavit Spiritus meus in Deo salutari meo.

Sabbato in XII. Lect. ad S. Petrum. Secundum Lucam *Cap.* VI. Anno quinto decimo Imperii Tiberii: *usque*: salutare Dei.

Die XXIIII. *mensis suprascripti, Vigilia Domini*. Sec. Matth. *Cap.* III. Cum esset desponsata Mater Jesu. *usque*: salvum faciet populum suum a peccatis eorum.

Pro ubertate pluviae. Sec. Luc. *Cap.* LXXXIII. factum est in una dierum. *Usque*: quia & venti & mare obediunt ei.

Pro sterelitate pluviae. Sec. Matth. *Cap.* CLX. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: misereor super turbam: *Usque*: ascendit in navicula, & discipuli ejus cum eo.

In commotione gentium. Sec. Luc. *Cap.* CL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: nolite soliciti esse, quid manducetis: *Usque*: & haec omnia adicientur vobis.

In die belli. Sec. Matth. *Cap.* CCXLIII. Sedente Jesu super montem Oliveti accesserunt ad eum discipuli: *usque*: in finem hic salvus erit.

In natali Papae. Sec. Matth. *Cap.* CCLXX. facta est contentio inter discipulos Jesu: *usque*: judicantes duodecim tribus Israel.

Item alia. Sec. Lucam *Cap.* CCXXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc. Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam: *usque*: dabitur, & habundabitur.

Item ubi supra. Sec. Matth. *Cap.* CLXVI. In illo tempore egressus Jesus perambulabat Hierico: *usque*: salvum facere quod perierat.

In Ordinatione Presbyterorum. Secundum Matthaeum *Cap.* CCLXIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Vigilate: *usque*: constituet eum.

In ordinatione Diaconorum. Sec. Iohan. *Cap.* CIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Amen dico vobis: nisi granum frumenti: *usque*: Pater meus qui est in coelis.

Pro

---

(131) *transibunt* al.

Pro ordinantibus. Sec. Johannem *Cap.* LXXXVIII. In illo tempore loquente Jesu ad turbas: *usque*: opera Abrahae facite.

In ordinatione Episcoporum. Secundum Marcum *Cap.* LII. circuibat Jesus in circuitu docens: *usque*: aegrotos, & sanabantur.

Item ubi supra. Secundum Lucam *Cap.* LXXXVI. Convocatis Jesus discipulis suis: *usque*: & curantur ubique.

Item ubi supra. Sec. Matth. *Cap.* LXXXVI. (132.) Circuibat Jesus civitates: *usque*: infirmitatem.

In dedicatione Basilicae, sive Oratorii. Secundum Lucam *Cap.* LX. non est arbor bona: *usque*: fundata enim erat super petram.

Item alia. Sec. Luc. *Cap.* CCXXV. Egressus Jesus perambulabat: *usque*: facere quod perierat.

Pro velatione Ancillarum Dei. Sec. Matth. *Cap.* CCXXI. Loquebatur Jesus cum discipulis suis: *usque*: pauci vero electi.

Ad velandam maritatam. Secundum Johannem *Cap.* XXVI. Respondit Johannes, & dixit: non potest homo: *usque*: gaudium meum impletum est.

Item alia. Sec. Marc. *Cap.* CLXXXVIIII. Venit Jesus in fines Judeae: *usque*: non separet.

In vigilia unius Apostoli. Secund. Joh. (133). Ego sum vitis vera: *Usque*: & gaudium vestrum impleatur.

In Natali unius Apostoli. Sec. Joh. CXXXIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: hoc est praeceptum: *Usque*: det vobis.

Item alia. Secundum Johannem *Cap.* CXXXVIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: haec mando vobis: *usque*: qui oderunt me gratis.

In Vigilia unius Sacerdotis. Secundum Matthaeum *Cap.* CCLXXIII: In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Vigilate: *usque*: constituet.

In Natale unde supra. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: homo quidam peregre: *Usque*: intra in gaudium domini tui.

Item alia. Secundum Lucam. *Cap.* CXXXIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: nemo accendit: *Usque*: inluminabit te.

In vigilia unius Martyris, sive Confessoris. Sec. Matth. *Cap.* XCV. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: nolite arbitrari. *Usque*: non perdet mercedem suam.

In natali unde supra. Secundum Matthaeum *Cap.* XCIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis. Nihil opertum: quod non revelabitur. *Usque*: coram Patre meo, qui est in Coelis.

Item alia. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: si quis venit ad me. *Usque*: audiendi audiat.

In natali plurimorum Sanctorum. *Item* Sec. Luc. *Cap.* CLIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: sint lumbi vestri. *Usque* constituet eum.

Item alia. Sec. Matth. *Cap.* XXIIII. In illo tempore videns Iesus turbas. *usque*: copiosa est in coelis.

In

(132) al. LXXVI.

(133) *Cap.* CXXXII.

In natale plurimorum Martyrum. Sec. Matth. *Cap.* LXXXVI. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ecce ego mitto vos sicut oves: *usque*: in finem hic salvus erit.

Item alia. Sec. Lucam *Cap.* CCXLVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis. Cum audieritis praelia: *usque*: animas vestras.

Item alia. Sec. Matth. *Cap.* CXXXVIIII. In illo tempore: accesserunt ad Iesum Pharisaei temptantes eum, & dicentes: *usque*: sed quibus datum est.

Item alia. Secundum Marcum *Cap.* CXXXVII. Egrediente Iesu de templo ait illi unus de discipulis suis: *usque*: in finem hic salvus erit.

Item alia. Sec. Luc. *Cap.* CXLIIII. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: attendite a fermento: *usque*: coram Angelis Dei.

Item alia. Sec. Ioh. *Cap.* CXLVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos: *usque*: & gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

Item alia. Sec. Matth. *Cap.* LXXXVIIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: cum autem persequentur vos in civitate ista: *usque*: coram Patre meo, qui est in Coelis.

In natale Virginum. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum coelorum decem Virginibus: *usque*: nescitis diem neque horam.

Item alia. Sec. Matth. *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum Coelorum thesauro abscondito: *usque*: nova, & vetera.

In agenda mortuorum. Sec. Ioh. *Cap.* XCIIII. Dixit Martha ad Iesum, Domine si fuisses hic: *usque*: qui in hunc mundum venisti.

I I.

II.

CAPITVLARE

Ex MS. Codice Florentino S. Crucis.

Incipit Capitulare Evangeliorum de circulo anni (1)

MENSE DECEMBR.

Die 24. mense Decembr. Vigilia Domini. Secundum Matth. *Cap.* III. Cum esset desponsata Mater Jesu Maria Joseph: *Usque*: a peccatis eorum. (2)

In natale Domini ad S. Mariam Majorem. Sec. Luc. *Cap.* III. (3) Exiit edictum a Caesare Augusto: *usque*: pax hominibus bonae voluntatis.

Item ad S. Anastasiam. Sec. Luc. *Cap.* III. Pastores loquebantur. *Usque*: dictum est ad illos.

Item ad S. Petrum. Sec. Iohann. K. I. In principio erat verbum: *Usque*: plenum gratiae & veritatis.

In natal. Sancti Stephani. Sec. Matth. *Cap.* CCXL. Dicebat Jesus turbis Iudaeorum. Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes. *Usque*: benedictus, qui venit in nomine Domini.

In natal. Sancti Johan. (4) K. CCXXXI. Dixit Jesus Petro. Sequere me: *Usque*: quia verum est testimonium ejus.

In natal. Innocent. Sec. Matth. *Cap.* VI. Ecce Angelus Domini apparuit in somniis Joseph dicens: *Usque*: quoniam nazareus vocabitur.

In natal. S. Silvestri. (5) Sec. Matth. *Cap.* CCLXII. (6) dixit Jesus discipulis suis: vigilate ergo quia nescitis: *Usque*: super omnia bona sua constituet eum.

MEN-

(1) *Lucense* supra descriptum, exemplum, & alia *Thomasiana* exempla habent *de anni circulo*.

(2) *Thomasiana* exempla omnia, cum nostro *Lucensi* ab ipso Natali Domini initium sumunt. Noster hic Codex *Hieronymi Comiti*, sive *Lectionario Thomasianae* editionis, *Gregoriano Menardi* Sacramentario, & *Adonis* Martyrologio, qui annum inchoant ab ipsa Dominicae Nativitatis Vigilia, consentit.

(3) Cur heic omittitur formula *in illo tempore*, quam cetera hactenus divulgata Capitularia exhibent? an amanuensis vitio? an quod revera in ea, cui usui fuit *Florentinus* hic Codex, Ecclesia praetermitteretur?

(4) *Apostoli & Evangelistae* pleraque exempla. Nostro convenit cum *Barberino I. Venzosi*, immo & cum *Frontoniano* Kalendario, quod in notulis a *Thomasio* minime heic est observatum.

(5) Addunt alii Codices, quos inter *Lucensis* noster, *die* XXXI. *mensis Decembris*. Sed hic *Florentinus* sibi consentientem habet *Frontonis* editionem.

(6) Caput est CCLXIII. *Thomasianis* exemplis, & nostro *Lucensi*. In *Frontonis* editionem *Veronenses* typi errorem intulerunt ejusmodi CCXLIII.

MENSE IANVARIO.

In Octava Domini ad S. Mariam ad Martyres. (7) Secundum Lucam K. III. Postquam consummati sunt dies octo: *usque*: in utero conciperetur (8).

Dominica I. *post natal. Domini*. Sec. Luc. Cap. III. Erat (9) Pater Iesu & Mater: *usque*: gratia Dei erat in illo.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* IV. Factum est ut adimpleretur: *usque*: & vocabitur nomen ejus Iesus.

In Vig. Epiphan. (10) *in Eccl. S. Petri*. Sec. Matth. *Cap.* VI. Defuncto Erode: *usque*: nazaraeus vocabitur.

In Epiphania. Sec. Matth. *Cap.* IV. Cum natus esset Iesus in Bethleem Judae: *usque*: regionem suam.

Dominica I. *post Epiphan. In Eccl. S. Johan. & Paulli*. Secund. Luc. K. III. Cum factus esset Iesus annorum duodecim: *usque*: apud Deum, & homines.

Fer. IV. Secundum Matthaeum K. XIV. Venit Iesus a Galilaea: *usque*: in quo mihi complacui (12)

Fer. VI. Sec. Matth. K. XVIII. Cum audisset Iesus: *usque*: regnum coelorum (13).

Sabb. Secundum Johannem K. XXIV. Venit Iesus, & discipuli ejus: *usque*: in carcerem (14).

In Octava Epiphan. Sec. Luc. K. XIV. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus: *usque*: regressus est ab Iordane. *In die ad Missam*. Sec. Iohan. K. XIII. Vidit Iohannes Iesum venientem ad se: *usque*: quia hic est Filius Dei (15).

Dominica II. *post Epiph.* Sec. Ioh. K. XVIII. Nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae: *usque*: & crediderunt in eum discipuli ejus.

Feria IV. Sec. Luc. K. XVII. Regressus & Jesus in virtute Spiritus in

(7) Haec Missa in *Thomasianis* libris, ac *Lucensi* Codice legitur post officium Dominicae; habet tamen noster Codex sibi consentientem *Barberinum I. Vezzosii* V. Cl.

(8) *Usque gloriam plebis tuae Israel*, cetera *Thomasii* MSS. exempla; quibuscum convenit nostro *Lucensi*.

(9) Ita aliqui MSS. Codices apud *Thomasium*; ceteri *Erat Joseph*.

(10) Vetustiores Codices, ut *Lucensis*, *Theophaniae* nomen libentius usurpant.

(11) Videas heic quoque omissam Stationem. Vide adnot. VIII. ad *Lucense* Capitulare.

(12) Idem hoc die Evangelium praescribitur in Vaticanae Basilicae Evangeliario apud *Thomasium* (*p.* 4:5.) Alii Codices ab eodem *Thomasio* citati (*p.* 434.) aliis octavae hujus diebus illud adsignant.

(13) Nusquam apud *Thomasium* occurrit haec Evangelii Lectio.

(14) Et haec Evangelii Lectio abest ab omnibus *Thomasianis* exemplis.

(15) Ita plane Codices *Palatinus* & *Mutinensis* ab eodem *Thomasio* laudati duas videntur hoc die Missas praescribere, alteram fortasse mane, alteram, ut ajunt, *in die*. Nostrum porro hoc Capitulare Dominicas diligenter sejungit a Sanctorum festis diebus, quos alia Capitularia una serie cum Dominicis, ac feriis repraesentant.

in Galilaeam: *usque*: quae procedebant de ore eius (16).

Fer. VI. Sec. Marc. K. L. Egressus Iesus venit in patriam suam: *usque*: impositis manibus curavit eos.

Sabb. Sec. Luc. Descendit Iesus Capharnaum Civitatem Galilaeae: *usque*: in omnem locum regionis (17).

Dominic. III. Secund. Matth. *Cap.* LXIII. Cum descendisset Iesus de monte, secutae sunt eum turbae multae: *usque*: sanatus est puer in illa hora.

Feria IV. Sec. Ioh. *Cap.* XVIII. Venit Jesus in Galileam, & invenit Philippum: *usque*: filium hominis.

Fer. V. Secundum Matthaeum *Cap.* XXIII. Circuibat Jesus totam Galilaeam: *usque*: secutae sunt eum turbae multae (18).

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* XXVI. Exeuntes Pharisaei cum Herodianis: *usque*: ejiciendi demonia (19).

Sabb. Secundum Lucam *Cap.* XXXIII. Cum esset Jesus in una civitate: *usque*: ab infirmitatibus suis.

Dominica IV. *post Theoph.* (20). Secundum Matthaeum *Cap.* LXIX. Ascendente Iesu in naviculam: *usque*: venti, & mare obediunt ei.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* CV. Factum est ambulante Iesu cum discipulis in via: *usque*: aptus est regno Dei.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* CVI. Offerebant Iesu parvulos: *usque*: benedicebat eos (21).

Dominic. V. Secundum Matthaeum *Cap.* CX. Perspiciens Iesus dixit. Confiteor tibi domine pater Coeli, & terrae: *usque*: & onus meum leve (20).

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* XVIII. Venit ad Iesum Leprosus deprecans eum: *usque*: in testimonium illis.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* XXV. Introivit Iesus in Sinagogam, & erat ibi homo manum habens aridam: *usque*: restituta est manus illius.

Sabb. Sec. Luc. *Cap.* XXXIII. Cum esset Iesus in una civitate: *usque*: ab infirmitatibus suis (23).

Die XIV. *mense suprascripto. Natal. Sancti Felicis in pincis.* Sec. Luc. *Cap.* CXVI. Dixit Iesus discipulis suis: qui vos audit me audit: *usque*: nomina vestra scripta sunt in coelis.

Die XV. *mense suprascript. Natale S. Marcelli Papae.* Secundum Matth. *Cap.*

(16) Etiam *Palatinus*, & *Mutinensis* Codices Feria IV. hoc Evangelii Capitulum praescribunt, quod in aliis Feria II. inscribitur.

(17) Ita apud *Thomasium* (p.437.) recentior Codex, in quo pro *descendit Jesus* scribitur: *descendit Dominus Jesus.*

(18) in nullo *Thomasiano* Codice legitur Missa *Feriae V. post Epiphaniam*. Hoc autem Evangelium alii Feriae IV. alii VI. adscribunt.

(19) Evangelium istud nullus ex *Thomasianis* Codicibus Feriae huic adsignat.

(20) Ita & praeclarus Vaticanus Codex apud *Thomasium*.

(21) Sabbatum desideratur, amanuensis, ut videtur, vitio.

(22) *Palatinus*, & *Mutinensis* Codex idem hoc die Evangelium praescribunt; his accedit *Barberinus* primus *Venensi*, qui tamen ab his exorditur: *Respondens Jesus*.

(23) Adde hoc Evangelii Capitulum *Thomasianis* codicibus, qui illud hoc die ignorant.

Cap. CCLXIII. Dixit Iesus discipulis suis: Vigilate, quia nescitis: *usque*: super omnia bona sua constituet eum (24).

Die XVIII. *mens. suprascript. Natal. S. Priscae*. Sec. Matth. *Cap.* CXL. Dixit Jesus discipulis suis: simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova, & vetera.

Die XX. *mense suprascript. Natal. SS. Fabiani, & Sebastiani*: (25) Sec. Luc. *Cap.* XLV. Descendens Iesus de monte stetit in loco campestri: *usque*: merces vestra multa est in coelo.

Die XXI. *mense suprascripto, S. Agne de Passione*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. Simile est regnum Coelorum decem Virginibus: *usque*: quia nescitis diem, neque horam.

Die XXII. *mense suprascript. Natal. S. Vincenti*. (26) Sec. Iohan. *Cap.* CIV. Dixit Jesus discipulis suis: nisi granum frumenti: *usque*: pater meus, qui est in Coelis.

Die XXVIII. *mense suprascripto. Natal. Sanctae Agne secunde*. (27) Sec. Matth. *Cap.* CXL. Simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova & vetera.

MENSE FEBRVARIO.

Die secundo mense suprascripto Ypapanti Domini. Sec. Lucam *Cap.* III. impleti sunt dies purgationis Mariae: *usque*: gloriam plebis tuae Israel.

 Die

(24) Aliud Evangelium vidimus supra in *Lucensi* nostro recitatum in Missa S. *Marcelli* Papae. Sunt tamen alii Codices, qui nostro *Florentino* consentiant, ut *Barberinus* primus *Vezzosi*.

(25) Antiquiores Codices utriusque Sancti Martyris celebritatem sejungunt, atque aliam pro *Fabiano*, aliam pro *Sebastiano* Missam statuunt. Vtrumque tamen coniunguut codices aliqui, ut *Vaticanus*, & *Mutinensis*.

(26) Sunt & alii Codices, qui stationem, uti noster, omittunt.

(27) Monet *Thomasius*, in Sacramentario MS. antiquae Basilicae S. *Mariae Majoris* haec legi *V. Kal. Februarii Nat. S. Agnae Secundae in Agonem*. Ceterum *Usuardus* rectius hoc die: *Romae, Natale S. Agnetis Secundo*. Duos, ut alibi observavimus, habuit egregia virgo, & Martyr dies sacros, alterum XXI. hujus mensis, qui de *passione* inscribitur in nostro hoc Capitulari, uti & in *Lucensi*, aliisque compluribus antiquis monumentis, quae *Fronto, Thomasius*, & *Sollerius* in notis ad Martyrologium *Usuardi* p. 66. adferunt; alterum hoc die, qui de *nativitate* praenotatur etiam in *Gelasiano* Sacramentario, in pervetusto vero Kalendario *Paderbonensi* Ecclesiae *octava Sanctae Agnetis*. Cur autem dictus alter hic dies a *nativitate* sit, disquirunt auctores, quos citat idem *Sollerius*, ac nuper Cl. *Stephanus Euodius Assemanus* (*parte II.* Actorum SS. *MM. Orientalium, & Occidentalium pag.* 153.) His adde P. *Politum* in notis ad Martyrologium, qui contra quam sentit *Assemanus*, pluribus contendit, vere ipsum Nativitatis diem, quo *Agnes* terris nata est, fuisse celebratum. Idem *Assemanus* Acta nescio quae *chaldaica S. Agnetis* primus eruit, quae genuina esse depraedicat; sed malim cum S. *Ambrosio*, *Prudentio* & ceteris *latinis* Scriptoribus errare, quam *Chaldaicis* hisce narratiunculis fidem habere. Quis enim Acta Martyris *latinae* toto late *occidente* celeberrimae ipso IV. saeculo apud nos corrupta jam fuisse sibi persuadeat; genuina vero in *oriente* delituisse? Mitto alia, quae hujus loci non sunt.

Die V. *mense suprascript* *Natal. Sanctae Agathae*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. Simile est regnum Coelorum decem Virginibus: *usque*: nescitis diem neque horam.

Die XIV. *mense suprascripto*. *Natal. Sancti Valentini*. Sec. Luc. *Cap.* XCVI. Si quis vult post me venire, abneget semetipsum: *usque*: donec videant regnum Dei.

Die XXII. *mense suprascript. Cathedra S. Petri*. Secund. Matth. *Cap.* CLXVI. Venit Iesus in partes Caesareae Philippi: *usque*: erit solutum & in Coelis.

MENSE MARTIO.

Die XII. *mense suprascripto*. *Natal. Sancti Gregori Papae*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXIII. Dixit Jesus discipulis suis. Vigilate ergo: *usque*: supra omnia bona sua constituet eum.

Die XXI. *mens. supras. Natal. S. Benedicti*. Sec. Matth. *Cap.* CXCV. Dixit Simon Petrus ad Iesum: *usque*: Vitam aeternam possidebitis.

Die XXV. *mense suprascr. Annuntiatio Domini* (28). Sec. Luc. *Cap.* III. Missus est Gabriel Angelus: *usque*: fiat mihi secundum verbum tuum.

Incipiunt Lectiones a Septuagesima usque in Pascha.

Dominic. in Septuagesima ad S. Laurentium foris mur. (29) Sec. Matth. *Cap.* CC. Dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc. Simile est regnum Coelorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane: *usque*: pauci vero electi.

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* XCIII. Praetergrediebatur Jesus Galil. *usque*: sed eum, qui me misit (30).

Fer. V. Secundum Lucam *Cap.* CIV. Factum est autem, dum complerentur dies Iesu: *usque*: sed salvare.

Fer. VI. Secundum Marcum *Cap.* XLIX. cum transcendisset in navi trans fretum: *usque*: esto sana a plaga tua.

Sabb. Sec. Marc. *Cap.* XXXVI. Coepit Jesus docere ad mare: *usque*: aures audiendi audiat.

Dominic. in Sexagesima ad S. Paullum. Sec. Luc. *Cap.* LXXVI. Cum turba plurima convenirent, & de civitatibus: *usque*: dum fructum afferunt in patientia.

Fer. IV. Sec. Matthaeum *Cap.* CXXIII. Dixit Jesus Pharisaeis, qui non est mecum, contra me est: *usque*: ex verbis tuis condemnaberis.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* CCII. Interrogatus Jesus a Pharisaeis quando ve-

(28) aliis *Sanctae Mariae*.

(29) Nullum ex hactenus editis Capitularibus, quaenam inter multas, quae Romae fuere S. Laurentio dicatae, Ecclesias heic intelligatur, disertis verbis declarat. *Fronte* tamen docuerat, Ecclesiam denotari S. Laurentii *foris muros*. En Capitulare, quod idipsum exprimit.

(30) al. *misit me*.

venit regnum Dei: *usque*: illuc congregabuntur aquilae (31).

Sabb. Sec. Luc. *Cap.* CCLIX. Dixit Iesus discipulis suis, ne forte graventur corda vestra: *usque*: stare ante filium hominis.

Dominic. in Quinquagesima ad S. Petrum. Sec. Luc. *Cap.* CCXIII. Assumpsit Jesus duodecim discipulos suos secreto: *usque*: omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

Fer. IV. *Caput jejunii* (32) *ad S. Susannam* (33). Sec. Matth. *Cap.* XLV. Cum jejunatis: *usque*: ibi est cor tuum.

Fer. V. *ad S. Gregorium* (34). Sec. Matth. *Cap.* LXIV. Cum introisset Iesus Capharnaum: *usque*: & sanatus est puer ex illa hora.

Fer. VI. *ad S. Iohan. & Paullum* (35). Secundum Matthaeum *Cap.* XL. Dixit Iesus discipulis suis, audistis, quia dictum est antiquis: *usque*: in abscondito reddet tibi.

Sabb. ad S. Paullum. Sec. Marc. *Cap.* LXVII. Cum sero esset factum, erat navis in medio mari: *usque*: salvi fiebant.

Dominica prima in Quadrages. ad Lateran. Sec. Matth. *Cap.* XV. Ductus est Iesus in desertum a Spiritu: *usque*: & Angeli ministrabant ei.

Feria II. *ad S. Petrum ad Vincula*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXXIII. Dixit Iesus discipulis suis: cum venerit Filius hominis: *usque*: Iusti autem in vitam aeternam.

Fer. III. *ad S. Anastasiam*. Sec. Matth. *Cap.* CCX. cum intrasset Iesus Hierosolimam commota est: *usque*: ibique mansit (36).

MENSE PRIMO (37)

Fer. IV. *ad S. Mariam*. Secundum Matth. *Cap.* XXVII. Accesserunt ad Jesum Scribae, & Pharisaei dicentes: *usque*: ipse meus frater, & soror, & mater est.

Fer. V. *ad S. Laurentium ad foras mur.* (38) Sec. Joh. *Cap.* LXXXIX. Dicebat Jesus ad eos, qui crediderunt ei, Judaeos: Si manseritis: *usque*: Verba Dei audit.

Fer. VI. *ad SS.* (39) *Apostolos*. Secundum Johannem *Cap.* XXXVIII. Erat dies festus Iudaeorum: *usque*: quia Jesus esset, qui fecit eum sanum.

Sabb. in XII. Lect. ad S. Petrum. Secundum Matthaeum *Cap.* CLXXII. Assumpsit Jesus Petrum, & Jacobum, & Johannem: *usque*: donec filius hominis a mortuis resurgat.

Dominic. vacat. Secundum Matthaeum. *Cap.* CLVII. Secessit Jesus in

(31) al. *& aquilae*. Sed etiam Lucensis particulam *&* omittit.

(32) Ita tres Codices apud *Thomasium*. Cur autem Feria haec IV. *Caput Jejunii* diceretur, notatum a viris eruditis jam pridem fuit.

(33) lege *Sabinam*.

(34) immo ad S. *Georgium*.

(35) Vide supra adnotata ad Capitulare *Lucense*.

(36) alii addunt: *& docebat eos de regno Dei*: sed duo antiqui Codices *Vallicellanus*, & *Palatinus* haec cum nostro silent.

(37) i. e. primo jejunio IV. temporum.

(38) *foris murum* alii Codd. sed vetustiores, & ii quidem recte *ad Formonsum* habent, ut alias monui.

(39) Alii codices hoc adjectivum tacent.

in partes Tiri & Sidonis: *usque*: sanata est filia illius ex illa hora (40).

Feria II. *ad S. Clementem*. Sec. Johannem *Cap.* XXXIX. Dixit Jesus turbis Judaeorum: ego vado, & quaeretis: *usque*: quae placita sunt ei, facio semper.

Feria III. *ad S. Balbinam*. Sec. Matthaeum *Cap.* CCXXVII. Locutus est Jesus ad turbas, & discipulos: *usque*: qui se humiliat, exaltabitur.

Feria IV. *ad S. Caeciliam*. Secundum Matthaeum *Cap.* CCI. Ascendit Jesus Hierosolimam, assumpsit 12. discipulos: *usque*: & daret animam suam redemptionem pro multis.

Feria V. *ad S. Mariam Trans Tiberim*. Sec. Ioh. *Cap.* XLI. Dixit Jesus turbis Judaeorum. Non possum ego a me ipso facere quicquam: *usque*: de me enim ille scripsit (41).

Feria VI. *ad S. Vitalem* (42). Sec. Matth. *Cap.* CCXIX. Dixit Jesus discipulis suis, & turbis Judaeorum. Homo erat pater familias, qui plantavit vineam: *usque*: quem sicut propheta eum habebunt.

Sabb. ad S. Marcellinum, & Petrum. Sec. Luc. *Cap.* CXC. Dixit Jesus Scribis, & Pharisaeis. Homo quidam habuit duos filios: *usque*: perierat & inventus est.

Dominic. III. *in Quadrages. ad S. Lauren.* Sec. Luc. *Cap.* CXXVI. Erat Iesus ejiciens daemonium, & illud erat mutum: *usque*: qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.

Feria II. *ad S. Marcum*. Secundum Lucam. *Cap.* XX. Dixerunt Pharisaei ad Iesum: Quanta audivimus facta in Capharnaum: *usque*: ipse autem transiens per medium illorum ibat.

Fer. III. *ad S. Potentianam* (43). Secund. Matth. *Cap.* CLXXXIII. Respiciens Iesus discipulos suos, dixit Symoni Petro. Si peccaverit in te frater tuus: *usque*: septuagies septies.

Fer. IV. *ad S. Xistum*. Sec. Matth. *Cap* CLIV. Accesserunt ad Iesum ab Hierosolimis: *usque*: non lotis (44) manibus manducare non coinquinat hominem.

Fer. V. *ad SS. Cosmam, & Damianum*. Sec. Joh. *Cap.* LII. Dixit Iesus turbis. Operamini non cibum, qui perit: *usque*: non sitiet unquam. (45).

Fer. VI. *ad S. Laurentium in Lucinae*. Sec. Joh. *Cap.* XXXIII. Iesus fatigatus ex itinere sedebat super fontem: *usque*: quia hic est Salvator mundi.

Sabb. ad Sanctam Susannam. Sec. Johan. *Cap.* LXXXVI. Perrexit Iesus

(40) Hoc ipsum Evangelium in vetustissimo *Vaticano* Codice, & alio Reginae *Sveciae* reperit *Thomasius*, et si in illis, quemadmodum in nostro, Dominica VACAT inscribitur, ea de caussa, quam idem doctiss. Cardin. adfert.

(41) Alii Codices aliud Evangelium huic diei adsignant, quibus & *Lucensis* noster adcedit, ut vidimus. At hic *Florentinus* cum primo *Barberino Vezzosi* consentit.

(42) *In Vestinae*, ajebat Capitulare *Lucense*. Sunt tamen alii Codices, qui pro antiquiore illo nomine cum nostro S. *Vitalem* designant, ut *Vaticanae* Basilicae Evangeliarium, & aliud *Vallicellanum*.

(43) lege *Pudentianam*,

(44) *non lotis autem*, alii.

(45) Varia hoc die fuit in Evangelii praescribenda lectione disciplina. Adisis *Thomasium* (p. 450.). *Barberinus* primus Codex nostro adhaeret.

sus in montem Oliveti & diluculo : *usque* : vade, & amplius jam (46) noli peccare.

Dominic. media Quadrag. (47) *ad Jerusalem*. Sec. Ioh. *Cap.* XLVI. Abiit Iesus trans mare Galilaeae : *usque* : quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.

Fer. II. ad SS. quatuor Coronatos. Sec. Ioh. *Cap.* XX. Prope erat Pascha Iudaeorum, & ascendit : *usque* : enim sciebat quid esset in homine.

Fer. III. ad S. Laurentium in titulo Damasi. Sec. Iohan. *Cap.* LXXV. Iam die festo mediante ascendit Iesus : *usque* : de turba autem multi crediderunt in eum.

Fer. IV. ad S. Paullum. Sec. Iohan. LXXXIX. Praeteriens Iesus vidit hominem coecum : *usque* : & procidens adoravit eum :

Fer. V. ad S. Silvestrum. Sec. Iohan. *Cap.* XXXIX. Dixit Iesus turbis Iudaeorum : Pater meus : *usque* : modo operatur (48).

Fer. VI. ad S. Eusebium. Sec. Iohan. *Cap.* XCIV. Erat quidam languens Lazarus a Bethania : *usque* : & crediderunt in eum.

Sabb. ad S. Laurentium in Mediana. Sec. Joannem *Cap.* LXXXVI. Dicebat Iesus turbis Pharisaeorum. Ego sum lux mundi : *usque* : quia nondum venerat hora ejus.

Dominica de Passione ad S. Petrum. Sec. Ioh. *Cap.* LXXXIX. Dicebat Iesus turbis Iudaeorum, & principibus Sacerdotum. Quis ex vobis arguet me de peccato ? *usque* : Iesus autem abscondit se, & exivit de templo.

Fer. II. ad S. Grisogonum. Sec. Iohan. *Cap.* LXXIX. Miserunt principes, & Pharisaei ministros : *usque* : quem accepturi erant credentes in eum.

Fer. III. ad S. Ciriacum. Sec. Iohan. *Cap.* LXXV. Ambulans Iesus in Galilaea : *usque* : propter metum Iudaeorum.

Fer. IV. ad S. Marcellum. Sec. Ioh. *Cap.* XCII. Facta sunt encaenia in Hierosolimis : *usque* : quia in me est pater, & ego in patre.

Fer. V. ad S. Apolinarem. Sec. Iohan. *Cap.* LXXII. Cum audisset quidam de turba sermones Iesu : *usque* : reversi sunt unusquisque in domum suam.

Fer. VI. ad Sanctum Stephanum. Sec. Iohan. *Cap.* XCIV. collegerunt Pontifices, & Pharisaei consilium : *usque* : & ibi morabatur cum discipulis suis.

Sabb. Vacat, quando eleemosina datur. Sec. Iohan. *Cap.* LXVI. Dixit Iesus turbis Iudaeorum : amen amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem filii hominis : *usque* : hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

Dominic. in palma. Statio ad Lateranum. Legitur Passio Domini Sec. Matth. *Cap.* CCLXXIV. Dixit Iesus discipulis suis : Scitis, quia post biduum Pascha fiet : *usque* : signantes lapidem cum custodibus.

Fer.

(46) redundat particula *jam*. Alii saltem Codices illam silent.

(47) Etiam Codex *Palatinus* *mediam* vocat hancce dominicam.

(48) Error hic Amanuensis est: lege usque *in resurrectionem judicii*. Hoc ipsum Evangelium, aliis aliud praescribentibus Codicibus, exhibet primus ex duobus *Barberinis Vaticanis*.

Fer. II. *ad SS. Nereum, & Achilleum*. Sec. Iohan. *Cap.* XCVII. Ante sex dies Paschae venit Iesus Bethaniam: *usque:* & abiit, & abscondit se ab eis.

Fer. III. *ad Sanctam Priscam legitur Passio Domini* secundum Marcum *Cap.* CLVI. Erat autem Pascha, & azyma post biduum: *usque:* & advolvit lapidem ad ostium monumenti (49). *Eodem die Evangelio* Secund. Iohan. *Cap.* CXVIII. Dixit Iesus discipulis suis: amen amen dico vobis: non est servus major domino suo: *usque:* & continuo glorificabit eum.

Fer. IV. *ad Sanctam Mariam. Legitur Passio Domini.* Sec. Luc. *Cap.* CCLX. appropinquabat autem dies festus azymorum: *usque:* in quo nondum quisquam positus fuerat.

Fer. V. *in Coena Domini ad Lateran. ubi chrisma conficitur.* Sec. Ioh. *Cap.* CXII. Sciens Iesus, quia venit ejus hora: *usque:* quemadmodum feci vobis, ita & vos faciatis.

Feria VI. *in Parasceven in Basilica Jerusalem. Legitur Passio Domini* Sec. Iohan. *Cap.* CLVI. Egressus est Jesus cum discipulis suis trans torrentem cedron: *usque:* quia juxta erat monumentum, ubi posuerunt eum.

Sabb. Sancto ad Lateran. Sec. Matth. *Cap.* CCCLII. Vespere autem Sabbati, quae lucescit in prima Sabbati: *usque:* ibi eum videbitis; ecce praedixi vobis.

Dominica Sancta. Statio ad Sanctam Mariam Majorem in Praesepe. Sec. Marc. *Cap.* CCXXX. Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome emerunt aromata: *usque:* ibi eum videbitis, sicut dixi (50) vobis.

Feria II. *ad S. Petrum.* Sec. Luc. *Cap.* CCCXXXIX. Exeuntes duo ex discipulis Jesu: *usque:* & quomodo cognoverunt eum in fractione panis.

Feria III. *ad S. Paullum.* Secundum Lucam *Cap.* CCCXL. Stetit Iesus in medio discipulorum suorum: *usque:* & remissionem peccatorum in omnes gentes.

Feria IV. *ad S. Laurentium.* Sec. Iohan. *Cap.* CCXIX. manifestavit se Iesus ad mare Tiberiadis: *usque:* eum surrexisse a mortuis.

Feria V. *ad Apostolos.* Sec. Iohan. *Cap.* CCXI. Maria stabat ad monumentum foris plorans: *usque:* quia vidi Dominum, & haec dixit mihi.

Fer. VI. *ad S. Mariam ad Martyres.* Secundum Mattheaum *Cap.* CCCLV. undecim discipuli abierunt in Galilaeam: *usque:* ad consummationem Saeculi.

Sabb. ad Lateran. Secundum Johannem *Cap.* CCIX. Vna Sabbati Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebrae: *usque:* a mortuis resurgere.

Dominica octava Paschae. Secundum Johannem *Cap.* CCXIII. Cum esset sero die illo una Sabbatorum: *usque:* & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.

Feria IV. Secundum Marcum *Cap.* CCXXXIII. Exurgens (51) au-

---

(49) Vetustiora Capitularia Passionem S. *Marci* praetereunt. Noster & heic *Barberino* primo consonat.

(50) al. *dixit*.

(51) al. *surgens*.

autem mane prima Sabbati: *usque*: & illi euntes nuntiaverunt caeteris.

Feria VI. Sec. Matth. *Cap.* CCCLIV. Exierunt mulieres de monumento cum timore: *usque*: in hodiernum diem.

In Pascha annotina. Sec. Joh. *Cap.* XXIV. Erat homo ex pharisaeis Nicodemus nomine: *usque*: qui credit in ipso, non pereat, sed habeat vitam aeternam.

Dominica post oct. Paschae (52). Sec. Iohan. *Cap.* LXXXIX. Dixit Jesus discipulis suis, ego sum pastor bonus: *usque*: & fiet unum ovile, & unus pastor.

Feria IV. Sec. Luc. *Cap.* CCCXXXVI. Una Sabbati valde diluculo: *usque*: quo factum fuerat.

Feria VI. Sec. Matth. *Cap.* LXXIII. Accesserunt ad Iesum discipuli Iohannis dicentes, quare nos & Pharisaei jejunamus: *usque*: & ambo conservabuntur.

Dominica II. post oct. Paschae. Sec. Iohan. *Cap.* CXLIX. Dixit Iesus discipulis suis modicum, & jam non videbitis me: *usque*: & gaudium vestrum nemo tollat a vobis.

Fer. IV. Sec. Iohan. *Cap.* XXVII. facta est quaestio ex discipulis Iohannis cum Iudaeis: *usque*: ira Dei manet super eum (53).

Fer. VI. Sec. Iohan. *Cap.* CXII. Dixit Jesus turbis Iudaeorum: ego lux mundi: *usque*: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Dominica III. post oct. Paschae. Sec. Iohan. *Cap.* CXLVII. Dixit Jesus discipulis suis: vado ad eum, qui me misit: *usque*: quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis.

Fer. IV. Sec. Iohan. *Cap.* CLIII. Respiciens Jesus in discipulos suos dicens: Pater Sancte serva eos nomine tuo: *usque*: sicut & ego non sum de mundo (54).

Fer. VI. Sec. Iohan. *Cap.* CXXV. Dixit discipulis suis: filioli adhuc modicum vobiscum sum: *usque*: sequeris autem postea (55).

Dominica IV. *post oct. Paschae*. Sec. Ioh. *Cap.* CL. Dixit Iesus discipulis suis: amen amen dico vobis, si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis: *usque*: qui in hoc credimus, quia a Deo existi.

MENSE APRILI.

Die XIV. *Mense suprascripto natale SS. Tiburtii, Valeriani, & Maximi*. Sec. Iohan. *Cap.* CXXXIV. Dixit Jesus discipulis suis: hoc est praeceptum meum, ut diligatis: *usque*: petieritis patrem in nomine meo, det vobis.

Die XXIV. *mense suprascripto Natale S. Georgii*. Sec. Luc. *Cap.* CCLI. Dixit Jesus discipulis suis: ponite in cordibus vestris: *usque*: possidebitis animas vestras.

(52) Al. II., nempe post Pascha.

(53) in hujus, & sequentis Feriae lectione noster *Barberinus* primo Codici inhaeret.

(54) *Barberinus* primo heic etiam concinit; sed quod ad extrema verba adtinet, ab eo dissentit, cum *Palatino* autem consonat.

(55) Heic iterum ad *Barberinum* illum Codicem adcedit.

Die XXV. *suprascripto Letania majore*. Sec. Luc. *Cap.* CXXIV. Dixit Iesus discipulis suis, quis vestrum habebit amicum: *usque*: dabit spiritum bonum petentibus se.

Fer. III. Sec. Iohan. *Cap.* CLIII. Respiciens Iesus discipulis suis dixit, Pater S. serva eos: *usque*: sed ut serves a malo.

Die XXIX. (56) *mense suprascripto. Natale S. Vitalis*. Sec. Iohan. *Cap.* XXXII. dixit Jesus discipulis suis: ego sum vitis vera, & pater meus agricola: *usque*: quodcumque volueritis, petetis, & fiet vobis.

MENSE MAIO.

Kal. Maj. Natale Apostol. Philippi, & Jacobi. Sec. Iohan. *Cap.* CXXVII. Dixit Jesus discipulis suis: non turbetur cor vestrum: *usque*: quodcumque petieritis in nomine meo, hoc faciam.

Die III. *mense suprascripto. Natale SS. Alexandri, Eventi, & Iuvenalis* (57). Sec. Iohan. Cap. CXXXVIII. Dixit Jesus discipulis suis: haec mando vobis, ut diligatis invicem: *usque*: qui oderunt me gratis.

Feria VI. Sec. Iohan. *Cap.* CXI. Dixit Iesusdiscipulis suis: qui credit in me: *usque*: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Die X. *mense suprascripto. Nat. SS. Gordiani, & Epimachi*. Sec. Matth. XCV. Dixit Jesus discipulis suis: nolite arbitrari, quia veni pacem mittere: *usque*: non perdet mercedem suam.

Die XII. *mense suprascr. Nat. SS. Nerei, & Achillei, & Pancratii*. Sec. Matth. *Cap.* CLXXXIX. Accesserunt ad Jesum Pharisaei temptantes: *usque*: non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.

Die XIII. *mens. suprascr. Dedic. Ecclesiae Sanctae Mariae ad Martyres*. Sec. Luc. *Cap.* LX. Dixit Iesus discipulis suis: non est enim arbor bona, quae facit fructus malos: *usque*: fundata enim erat super petram.

Die XIX. *mense suprascr. Nat. Sanctae Pudentianae*. Sec. Matth. *Cap.* CXL. Dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: Simile est regnum coelorum thesauro abscondito: *usque*: nova & vetera.

Die XXV. *mense suprascr. Natal. S. Urbani Conf. Pontif. via Appia*. Secundum Matth. *Cap.* CCLXIII. Dixit Iesus discipulis suis. Vigilate ergo: *usque*: super omnia bona sua constituet eum.

In Vigil. de Ascensione Domini. Sec. Iohan. *Cap.* CLIII. Sublevatis oculis Iesus in coelum dixit: *usque*: ii in mundo sunt, & ego ad te venio.

In die Ascensionis Domini ad S. Petrum Sec. Marcum *Cap.* CCXXXIV. Novissime recumbentibus undecim discipulis: *usque*: sequentibus signis.

Fer. VI. Sec. Lucam *Cap.* CCCXLII. Dixit Iesus discipulis suis: Ecce ego mitto promissum Patris mei: *usque*: benedicentes, & laudantes Deum.

Dominica I. *post Ascens. Domini*. Sec. Iohan. *Cap.* CXLV. Dixit Iesus discipulis suis, cum venerit Paraclitus: *usque*: quia ego dixi vobis.

Fer. IV. Sec. Iohan. *Cap.* CXXXIII. Dixit Iesus discipulis suis, si man-

(56) al. *die* XXVIII., sed tamen *Barberinus* nostrum codicem sua tuetur vetustate, atque auctoritate.

(57) *Juvenalem* alii Codices tacent; *Palatinus* nominat.

manseritis in me: *usque*: & gaudium vestrum impletum est.

Feria VI. Sec. Iohan. *Cap.* CLI. Dixit Iesus discipulis suis: qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me: *usque*: sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Sabb. in Vigilia Pentecosten. Sec. Iohan. *Cap.* CXXVIII. Si diligitis me, mandata: *usque*: & manifestabo ei me ipsum.

In die Sancto Pentecosten ad S. Petrum. Sec. Iohan. *Cap.* CXXX. Si quis diligit me, sermonem meum servabit: *usque*: sicut mandatum dedit mihi Pater, sic faciam.

Fer. II. *ad S. Petrum ad vincula*. Sec. Iohan. *Cap.* XXIV. Dixit Iesus discipulis suis: Sic enim dilexit Deus mundum, ut filium: *usque*: opera ejus, quia in Deo sunt facta.

Feria III. *ad S. Anastasiam*. Sec. Iohan. *Cap.* LXXXIX. Dixit Iesus discipulis suis: amen amen dico vobis, qui non intrat per ostium: *usque*: & abundantius habeant.

Fer. IV. *ad S. Mariam*. Sec. Iohan. *Cap.* LX. Dixit Iesus turbis Iudaeorum: nemo potest venire ad me: *usque*: caro mea est pro mundi vita.

Fer. V. Sec. Luc. *Cap.* LXXXVI. Convocatis Iesus duodecim Apostolis & dedit: *usque*: evangelizantes & curantes ubique.

Fer. VI. *ad Apostolos*. Sec. Luc. factum est in una dierum, & ipse Iesus: *usque*: quia vidimus mirabilia hodie.

Sabb. in XII. Lect. ad S. Petrum. Sec. Matth. *Cap.* CCV. Egrediente Iesu ab Hierico, & secuta est eum turba multa: *usque*: secuti sunt eum.

In oct. Pentecosten. Sec. Iohan. *Cap.* CLIII. Sublevatis Iesus oculis in coelum (58) dixit: Pater sanctifica eos. *Eodem die* (59). Erat homo ex Pharisaeis Nicodemus nomine: *usque*: sed habeat vitam aeternam.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* XLVIII. Dixit Iesus discipulis suis: cum inducent vos in synagogas: *usque*: sic est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum dives (60).

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* CCXLIII. Accesserunt ad Iesum quidam Sadducaeorum, qui negant esse: *usque*: & non audebant eum quicquam interrogare.

MENSE IVNIO.

Die II. *mense suprascr. Nat. SS. Marcellini, & Petri*. Sec. Luc. *Cap.* CCXLIX. Dixit Iesus discipulis suis: cum audieritis praelia: *usque*: in patientia vestra possidebitis animas vestras.

Die VIII. (61) *mense suprascr. Nat. SS. Primi, & Feliciani*. Sec. Ioh. *Cap.* CXXXIV. Hoc est praeceptum meum, ut diligatis: *usque*: det vobis.

(58) *Barberinus* Codex, & alii: *Respiciens Jesus discipulos suos*.

(59) Singularis heic est noster Codex, duas Missas exhibens hoc die.

(60) octo omnino varias Evangelii lectiones hoc die in Codicibus legimus. *Barberinus* primus nostri lectionem exhibet, quemadmodum & Feria VI. imo cum nostro nullam Sabbati mentionem facit.

(61) al. IX.

Die XIV. *menſe ſupraſcrip. Nat. S. Feliculae*. Sec. Matth. *Cap.* CXL. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis parabolam hanc: Simile eſt regnum coelorum theſauro: *uſque*: nova & vetera.

Die XIX. *Menſe ſupraſcrip. Nat. SS. Gervaſii, & Prothaſii*: Sec. Marc. *Cap.* CXXXVII. Egrediente Ieſu de templo: *uſque*: in finem hic ſalvus erit.

Die XXIII. *menſe ſupraſcr. Vig. S. Johan. Baptiſtae*. Sec. Luc. *Cap.* I. Fuit in diebus Herodis regis: *uſque*: parare Domino plebem perfectam.

Die XXIV. *menſe ſupraſcripto. Natale Sancti Johannis Baptiſtae. In prima miſſa*. Sec. Luc. *Cap.* III. In illo tempore dixit Zacharias ad Angelum: unde hoc ſciam? *uſque*: auferre obbrobrium meum inter homines. *Item in eodem die ad Miſſam majorem*. Sec. Luc. *Cap.* III. Heliſabet impletum eſt tempus pariendi: *uſque*: redemptionem plebis ſuae.

Die XXVI. *Menſis ſupraſcript. Natale Sanctorum Johan. & Paulli*. Sec. Lucam. *Cap.* CXLIV. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis, attendite a fermento phariſaeorum: *uſque*: coram Angelis Dei, qui eſt in coelis.

Die XXVIII. *menſis ſupraſcript. Vigilia Apoſt. Petri, & Paulli*. Secundum Iohannem. *Cap.* CCXXVI. Dixit Ieſus Petro. Simon Iohannis diligis me plus his? *uſque*: clarificaturus eſſet Deum.

Die XXIX. *Natale Sanctorum ſupradictorum*. Sec. Matth. *Cap.* CLXVI. Venit Ieſus in partes Caeſaraeae Philippi: *uſque*: erit ſolutum & in coelis.

Die XXX *menſis ſupraſcript. ad Sanctum Paullum*. Sec. Matth. *Cap.* CXCV. Dixit Simon Petrus ad Ieſum: *uſque*: vitam aeternam poſſidebit.

MENSE JULIO.

Die II. *menſis Iulii. Natale Sanctorum Proceſſi, & Martiniani*. Sec. Matth. *Cap.* CCXLIII. Sedente Ieſu ſupra montem Oliveti: *uſque*: hic ſalvus erit.

In octava Apoſtolorum. Sec. Matthaeum. *Cap.* CXLVIII. Iuſſit Ieſus diſcipulos ſuos adſcendere in naviculam, *uſque*: vere filius Dei es.

Die X. *Menſ. ſupraſcrip. natale Sanct. Septem Fratrum*. Sec. Matth. *Cap.* XXIV. Videns turbas Ieſus adſcendit in montem: *uſque*: copioſa eſt in coelis.

Prima Miſſa ad Aquilone, ſecunda ad Sanct. Alexandrum. Sec. Lucam. *Cap.* CXXXIII. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis nemo accendit lucernam, & in abſconditum ponit: *uſque*: ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.

Item ad Sanctam Felicitatem. Sec. Matthaeum. *Cap.* CXXX. Loquente Ieſu ad turbas, ecce Mater ejus, & Fratres: *uſque*: meus Frater, Soror, & Mater eſt.

Die XV. *menſ. Iulii*. Nat. Sanct. Cyriaci (62).

Die XXI. *menſ. Iulii Sanctae Praxedis*. Sec. Matth. *Cap.* CXL. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis parabolam hanc. Simile eſt regnum coelorum theſauro: *uſque*: nova & vetera.

Die

(62) Cetera Amanuenſis omiſit ſatis oſcitanter.

Die XXIII. *menf. Iulii. Nat. S. Apolenaris*. Sec. Luc. *Cap*. CCLXX. Facta eft contentio inter difcipulos: *ufque*: tribus Ifdrael.

Die XXX. *menf. Iulii. Natal. SS. Abdon, & Sennes*. Sec. Iohann. *Cap*. CXXXIV. Hoc eft praeceptum meum, ut diligatis invicem: *ufque*: oderunt me gratis.

Die XXIX. (63) *menf. Iulii. Nat. SS. Felicis, Simplicii, Fauftini, & Beatricis*. Sec. Luc. *Cap*. CLIV. Dixit Iefus difcipulis fuis: fint lumbi veftri praecincti, & lucernae: *ufque*: filius hominis venit.

MENSE AVGVSTI.

Menfe Augufti ad Vincula. Sec. Matth. *Cap*. CXLVIII. Juffit Iefus difcipulos fuos adfcendere: *ufque*: vere filius Dei es.

Die II. *menfis Aug. Nat. S. Stephani Pontificis*. Sec. Luc. *Cap*. CCXXVIII. Dixit Iefus difcipulis fuis parabolam hanc: homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam: *ufque*: omni habenti dabitur, & abundabit.

Die V. *menf. Aug. Nat. SS. Xifti, Feliciffimi, & Agapiti*. Sec. Matth. *Cap*. LXXXVI. Dixit Iefus difcipulis fuis: ego mitto vos ficut oves in medio luporum: *ufque*: in finem hic falvus erit.

Die VIII. *menf. Aug. Nat. S. Ciriaci*. Sec. Matth. *Cap*. XCII. Dixit Iefus difcipulis fuis: nihil opertum, quod non reveletur (64): *ufque*: coram Patre meo, qui eft in coelis.

Die IX. *menf. Aug. Vig. S. Laurentii*. Sec. Matth. *Cap*. CLXX. Dixit Iefus difcipulis fuis. Si quis vult venire poft me, abneget: *ufque*: filium hominis venientem in regno fuo.

Die X. *menf. Aug. Nat. S. Laurentii ad 1. Miffam*. Secund. Matth. *Cap*. XCVI. Dixit Iefus difcipulis fuis: qui amat patrem, aut matrem: *ufque*: non perdet mercedem fuam.

Die fuprafcripto ad Miffam majorem. Sec. Iohan. *Cap*. CIV. Dixit Iefus difcipulis fuis, nifi granum frumenti: *ufque*: Pater meus, qui eft in Coelis.

Die XI. *menf. Aug. Nat. Sancti Tiburtii*. Sec. Iohan. *Cap*. CCXXXIV. Dixit Iefus difcipulis fuis, hoc eft praeceptum meum, ut diligatis: *ufque*: in nomine meo det vobis.

Die fuprafcr. Nat. S. Sufannae. Secundum Matthaeum *Cap*. CXL. Dixit Iefus difcipulis fuis parabolam hanc: Simile eft regnum Coelorum thefauro abfcondito: *ufque*: nova & vetera.

Die XII. *menf. Aug. Nat. S. Epuli* (65). Sec. Johan. *Cap*. CXLIX. Dixit Iefus difcipulis fuis: amen amen dico vobis, quia plorabitis: *ufque*: in nomine meo dabit vobis.

Die XIII. *menf. Aug. Nat. S. Ipolili* (fic). Sec. Luc. *Cap*. CXLIV. Dixit Iefus difcipulis fuis: attendite a fermento pharifaeorum: *ufque*: coram Angelis Dei.

Die

---

(63) aliud ofcitantiae argumentum. Nam hofce Sanctos praeponere debuerat Scriptor SS. *Abdon* & *Sennes*.

(64) al. *revelabitur*.

(65) L. *Eupli*.

Die XIV. *menf. Aug. Nat. S. Eufebii*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXIII. Dixit Iefus difcipulis fuis: vigilate, quia nefcitis: *ufque*: fuper omnia bona fua conftituet eum.

Die XV. *menf. Aug. Affumptio Sanctae Mariae*. Sec. Luc. *Cap.* CXXII. Introivit Iefus in quoddam Caftellum: *ufque*: non auferetur ab ea.

Die XXII. *menf. Aug. Nat. S. Thimothei ad Beatum Paullum Apoftolum*. Sec. Lucam. *Cap.* CLXXXII. Dixit Iefus difcipulis fuis. Si quis venit ad me: *ufque*: qui habet aures audiendi audiat.

Die XXV. *menf. Aug. Nat. S. Genefii*. Sec. Marc. *Cap.* CXXXVIII. Dixit Iefus difcipulis fuis: videte, ne quis vos feducat: *ufque*: in finem hic falvus erit.

Die XXIX. *menfis Aug. Nat. S. Hermetis*. Sec. Lucam. *Cap.* XLV. Defcendens Iefus de Monte ftetit in loco campeftri: *ufque*: enim merces veftra copiofa eft in coelis.

Die XXIX. *Menfis Aug. Nat. Sanctae Savinae*. Sec. Matth. *Cap.* CXL. Dixit Iefus difcipulis fuis parabolam hanc: Simile eft regnum Coelorum thefauro: *ufque*: nova, & vetera.

Die XXIX. *Menf. Aug. Decollatio S. Johannis Baptiftae*. Sec. Marcum *Cap.* LIX. Mifit Herodes, & tenuit Iohannem: *ufque*: & pofuerunt illud in monumento.

MENSE SEPTEMBRIS.

Die VIII. *Menfis fuprafcripti*. *Nativitas S. Mariae*. Sec. Matth. *Cap.* I. Liber Generationis Iefu Chrifti: *ufque*: Iefus qui vocatur Chriftus.

Eodem die. Exurgens Maria abiit in montana: *ufque*: in Deo falutari meo (66).

Die fuprafcripto. *Natale S. Adriani*. Sec. Johan. *Cap.* CXXXII. Dixit Jefus difcipulis fuis: Ego fum vitis vera: *ufque*: gaudium veftrum impleatur.

Die XI. *menfis fuprafcripti*. *Natale Sanctorum Prothi, & Jacincti*. (67) Sec. Matth. *Cap.* LXXXIX. Dixit Jefus difcipulis fuis: cum perfequentur vos in civitate ifta: *ufque*: confitebor eum coram Patre meo.

Die XIV. *menfis fuprafcripti*. *Natale S. Cornelii, & Cypriani*. Sec. Luc. *Cap.* CXL. Dicebat Jefus turbis Pharifaeorum, & principibus Iudaeorum: vae vobis, qui aedificatis: *ufque*: accufarent eum.

Die fuprafcripto. *Exaltatio Sanctae Crucis*. Sec. Ioh. *Cap.* XXIV. Erat homo ex Pharifaeis: *ufque*: fed habeat vitam aeternam.

Die XV. *menf. Sept. Nat. S. Nicomedis*. Sec. Luc. *Cap.* XCVI. Dixit Jefus difcipulis fuis: fi quis vult poft me venire: *ufque*: donec videant regnum Dei.

Die XVI. *menf. Sept. Natale SS. Luciae, & Euphemiae*. Secund. Matth. *Cap.* CXL. Dixit Jefus difcipulis fuis: fimile eft regnum Coelorum thefauro: *ufque*: nova & vetera.

Die XX. *menf. Sept. S. Euftachii*. Sec. Luc. *Cap.* CLIV. Dixit Iefus difcipulis fuis: fint lumbi veftri praecincti: *ufque*: filius hominis venit.

Die

(66) Quid hoc? duplexne Miffa hoc die?

(67) Secundum Matthaeum.

Die XXVII. *menſ. Sept. Natale SS. Coſmae, & Damiani*. Sec. Iohann. *Cap.* CXXXVIII. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis. Haec mando vobis, ut diligatis invicem: *uſque*: qui oderunt me gratis.

Die XXIX. *menſ. Sept. Dedicatio Eccleſiae S. Michaelis Archangeli*. Sec. Matth. *Cap.* CLXXXVIII. Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum: dicentes, quis putas major eſt in regno: *uſque*: ſemper vident faciem Patris mei, qui in Coelis eſt.

MENSE OCTOBRI.

Die VII. *menſ. Oct. Nat. S. Marci Papae*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXIX. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis parabolam hanc: homo quidam peregre proficiſcens: *uſque*: intra in gaudium Domini tui.

Die XIV. *menſe Oct. Natale S. Caliſti Pontificis*. Sec. Matthaeum *Cap.* CCLXII. Dixit Jeſus diſcipulis ſuis. Vigilate, quia neſcitis: *uſque*: conſtituet eum.

Die XXV. *menſ. Oct. Nat. SS. Chryſanthi*, & *Dariae*. Sec. Matth. *Cap.* CCXLIII. Dixit Jeſus diſcipulis ſuis, videte, ne quis vos ſeducat: *uſque*: in finem hic ſalvus erit.

MENSE NOVEMBRI.

Kal. Novemb. Natale S. Caeſarii, & *omnium SS.* Sec. Matth. *Cap.* XXIV. Videns Ieſus turbas adſcendit in montem: *uſque*: quoniam merces veſtra copioſa eſt in coelis.

Eodem die. (68) Dixit Jeſus diſcipulis ſuis, amen, amen dico vobis: niſi granum frumenti: *uſque*: Pater meus, qui eſt in coelis.

Die VIII. *menſis Nov. Natale SS. quatuor Coronatorum*. Sec. Luc. *Cap.* XLV. Deſcendens Jeſus de monte: *uſque*: copioſa eſt in coelis.

Die IX. *menſis Nov. Natale S. Theodori*. Sec. Luc. *Cap.* CCLIII. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis: ponite in cordibus veſtris: *uſque*: poſſidebitis animas veſtras.

Die XI. *menſis Nov. Natale Sancti Mennae*. Sec. Luc. *Cap.* XCVII. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis: ſi quis vult poſt me venire: *uſque*: donec videant regnum Dei.

Die XI. *menſ. Nov. Nat. S. Martini*. Sec. Luc. *Cap.* CLIV. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis, ſint lumbi veſtri praecincti: *uſque*: filius hominis venit.

Die XXII. *menſis Nov. Nat. S. Caeciliae*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXVIII. Dixit Ieſus diſcipulis ſuis parabolam hanc. Simile eſt regnum Coelorum decem Virginibus: *uſque*: quia neſcitis diem, neque horam.

Die XXIII. *menſis Nov. Natale S. Clementis*. Sec. Matth. *Cap.* CCLXIX. Dixit Jeſus diſcipulis ſuis: homo quidam peregre: *uſque*: intra in gaudium domini tui.

Die ſuprascripto. Natale Sanctae Felicitatis. Sec. Matt. *Cap.* CXXX. Loquente Ieſu ad turbas: *uſque*: Soror & Mater eſt.

Item alia. Sec. Luc. *Cap.* LXX. Dum perambularet Dominus, intravit in quoddam: *uſque*: non auferetur ab ea. Die

(68) Secundum Johannem.

Die XXIV. *mensis Nov. Natale S. Grisogoni*. Sec. Iohan. *Cap.* CXXXVIII. Dixit Iesus discipulis suis. Haec mando vobis, ut diligatis invicem: *usque*: qui oderunt me gratis.

Die XXIX. *mensis Nov. Natale S. Saturnini*. Sec. Marc. *Cap.* CXXXVIII. Dixit Iesus discipulis suis: videte, ne quis vos seducat: *usque*: hic salvus erit.

Eodem die Vigilia Sancti Andreae. Sec. Iohann. *Cap.* XVI. Stabat Iohannes, & discipuli ejus duo: *usque*: descendentes super filium hominis.

Die XXX. *mensis Nov. Natale S. Andreae*. Sec. Matth. *Cap.* XX. Ambulans Iesus juxta mare Galilaeae: *usque*: secuti sunt eum.

Dominica VI. *post nat. S. Cypriani*. Sec. Ioh. *Cap.* XLIX. Cum sublevasset Iesus oculos, & vidisset: *usque*: qui venturus est in mundo.

Fer. IV. Sec. Matt. *Cap.* LXVII. Cum venisset Iesus in domum Symonis Petri: *usque*: sine mortuos sepelire mortuos suos.

Fer. VI. Sec Luc. *Cap.* CXLIX. Dixit ad Iesum quidam de turba: Magister: *usque*: adiicientur vobis.

DOMINICALES EVANGEL.

Dominica I. post octavam Pentecosten. (69) Sec. Luc. *Cap.* CXCVI. Dixit Iesus Pharisaeis: homo quidam erat dives, & induebatur purpura: *usque*: neque si quis ex mortuis resurrexerit.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* XXXIII. Dixit Iesus discipulis suis: nolite putare, quoniam veni solvere legem: *usque*: regnum coelorum.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* CXCVII. Dixit Iesus discipulis suis, ut inveniant scandala: *usque*: quod debuimus facere, fecimus.

Dominica II. post octavam Pentecosten. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXI. Dixit Iesus similitudinem hanc: homo quidam fecit coenam magnam: *usque*: gustabunt coenam meam.

Fer. IV. *ad Sanctam Mariam*. Sec. Luc. *Cap.* XCIII. Accedentes ad Iesum discipuli dixerunt illi, dimitte turbam: *usque*: satiati (70) sunt.

Fer. VI. *ad Apostolos*. Sec. Luc. *Cap.* LXXXV. Venit ad Iesum, cui nomen Iairus: *usque*: quo factum fuerat.

Sabb. in XII. Lection. ad S. Petrum. Sec. Matth. *Cap.* CCV. Egrediente Iesu ab Ierico secuta est eum turba multa: *usque*: secuti sunt eum.

Dominica III. post oct. Pentecost. Sec. Luc. *Cap.* CLXXXVI. Erant appropinquantes ad Iesum publicani, & peccatores: *usque*: poenitentiam agente.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* XXXVI. Dixit Iesus discipulis suis. Esto consentiens adversario tuo: *usque*: quia totum corpus tuum eat in geenna.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* CXV. Cum introisset Iesus Ierosolimam in templum: *usque*: quia quodcumque dixerit fiat, fiet ei.

Dominica IV. post oct. Pentec. Sec. Luc. *Cap.* LV. Dixit Iesus discipulis suis, estote misericordes, sicut & Pater vester: *usque*: de oculo fratris tui. *Fer.*

---

(69) Ita inscribitur haec Dominica etiam in duobus Codicibus *Vallicellano*, & *Mutinensi*.

(70) *Saturati* al.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* CCXVII. Cum venisset Jesus in templum: *usque*: in qua potestate haec facio.

Fer. VI. Sec. Matth. *Cap.* CLXXIII. Interrogaverunt Jesum discipuli dicentes, quid ergo Scribae dicunt, quod Heliam: *usque*: & curatus est puer ex illa hora.

Dominica V. post oct. Pentec. Sec. Luc *Cap.* XXIX. Cum turbae irruerent in Iesum, ut audirent verbum Dei: *usque*: relictis omnibus secuti sunt eum.

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* CVII. Cum egressus esset Iesus in viam: *usque*: veni sequere me.

Feria VI. Sec. Luc. *Cap.* XXVI. Surgens Iesus de Synagoga intravit in domum Simonis Petri: *usque*: evangelizare regnum Dei.

Dom. VI. post oct. Pentec. Sec. Matt. *Cap.* XXV. Dixit Iesus discipulis suis: amen dico vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra: *usque*: & tunc veniens offeres munus tuum.

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* LXXVII. Exierunt Pharisaei, & coeperunt conquirere cum eo: *usque*: & misit illum in domum suam.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* CVII. Cum egressus esset Iesus in via, procurrens quidam genuflexo: *usque*: sequere me.

Sabb. Sec. Marc. *Cap.* LXVII. Venis Iesus in regionem Geresanorum: *usque*: & mirabantur.

Dom. VII. post oct. Pentec. Sec. Marc. *Cap.* LXXVI. Cum multa turba esset (*cum*) Iesu, nec haberent, quod manducarent: *usque*: quasi quatuor millia, & dimisit eos.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* CLXI. Accesserunt ad Iesum Pharisaei, & Sadducaei tentantes, ut sig.: *usque*: a doctrina Pharisaeorum, & Iudaeorum (Sadducaeorum.)

Fer. VI. Sec. Marc. (immo Matthaeum) *Cap.* CXIV. Abiit Iesus per sata Sabbato, discipuli autem: *usque*: condempnavissetis innocentes.

Sabbato Sec. Luc. *Cap.* XCVIII. Descendente Iesu de monte cum discipulis occurrerunt: *usque*: reddidit illum patri ejus.

Dom. VIII. post oct. Pentec. Sec. Matth. *Cap.* LVI. Dixit Iesus discipulis suis: attendite a falsis Prophetis, qui veniunt ad vos: *usque*: intrabit in regnum coelorum.

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* XCVII. Dixit Iohannes ad Iesum: Magister vidimus quemdam in nomine tuo daemonia eiicere: *usque*: & ignis non extinguetur.

Fer. VI. Sec. Matth. *Cap.* CCXXII. Dixit Jesus turbis Iudaeorum, & Principibus Sacerdotum: vae vobis: *usque*: illa non omittere.

Dom. IX. post oct. Pentec. Sec. Luc. *Cap.* CXC. Dixit Jesus discipulis suis, homo quidam erat dives, qui habebat villicum: *usque*: in aeterna tabernacula.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* CXC. Dixit Iesus discipulis suis: qui fidelis est in minimo, & in majori fidelis: *usque*: de lege unum apicem cadere.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* CXXXV. Rogabat Iesum Pharisaeus, ut cum: *usque*: sarcinas ipsas.

Dom. X. post oct. Pentec. Sec. Luc. *Cap.* CCXXXVI. Cum appropinquaret Iesus Ierusalem, vidit civitatem, flevit: *usque*: & erat docens quotidie in templo.

Fer.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* CCLII. Respondens Jesus discipulis suis dixit: cum autem videritis: *usque*: quae supervenient universo orbi.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* CCLIX. Dixit Iesus discipulis suis, attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra: *usque*: ad eum in templo audire illum.

Dom. XI. post oct. Pentec. Sec. Luc. *Cap.* CCLXIV. Dixit Iesus ad quosdam, qui in se confidebant tamquam in justos: *usque*: qui se humiliat, exaltabitur.

Fer. IV. Sec. Matthaeum *Cap.* CXXIII. Dixit Iesus discipulis: qui non est mecum: *usque*: & ex verbis tuis condempnaberis.

Dom. XII. Sec. Marc. *Cap.* LXXIV. Exiens Iesus de finibus Tiri: *usque*: & mutos loqui.

Fer. IV. Secund. Matth. *Cap.* LXXV. Transeunte Iesu: *usque*: & curans omnem infirmitatem.

Fer. VI. Sec. Matth. *Cap.* CVIII. Coepit Iesus exprobrare civitatibus: *usque*: quam tibi.

Dom. XIII. Sec. Luc. *Cap.* CXX. Dixit Jesus discipulis suis: Beati oculi, qui vident, quod videtis: *usque*: & tu fac similiter.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* CXXVII. Abeuntes Pharisaei: *usque*: & in nomine ejus gentes sperabunt.

Feria VI. Sec. Luc. *Cap.* CXLIX. Ait ad Iesum quidam de turba: Magister dic fratri meo, ut dividat: *usque*: & Deus pascit illos.

Dom. XIV. Sec. Lucam. *Cap.* CCI. Dum iret Iesus in Ierusalem, transiebat per mediam Samariam: *usque*: quia fides tua te salvum fecit.

Feria IV. Sec. Marc. *Cap.* XVIII. Venit ad Iesum Leprosus: *usque*: conveniebant ad eum undique.

Dom. XV. Sec. Matth. *Cap.* LVIII. Dixit Iesus discipulis suis: nemo potest duobus dominis servire: : *usque*: omnia haec adiicientur vobis.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* XXXVII. Dixit Jesus discipulis suis: audistis, quia dictum est antiquis, non periurabis: *usque*: volenti mutuari a te ne avertaris.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* XXIV. Docente Jesu populum in Templum: *usque*: in qua potestate haec facio.

Dom. XVI. Sec. Luc. *Cap.* LXVII. Ibat in civitatem, quae vocatur Naim: *usque*: quia Deus visitavit plebem suam.

Fer. IV. Sec. Marcum. *Cap.* LXXXI. Venit Iesus Bethsaidam, & adducunt: *usque*: nemini dixeris.

Fer. VI. Sec. Lucam. *Cap.* XXXVIII. Vidit Iesus publicanum nomine Levi: *usque*: sed peccatores in poenitentiam.

Dom. XVII. Sec. Luc. *Cap.* CLXXVI. Cum intraret Iesus in domum cujusdam: *usque*: qui se humiliat, exaltabitur.

Mense septimo Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* XCI. Respondens unus de turba dixit ad Iesum: Magister attuli filium: *usque*: in oratione, & jejunio.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* LXXIV. Rogabat Iesum quidam de Pharisaeis: *usque*: vade in pace.

Sabb. in XII. lect. ad S. Petrum. Sec. Luc. *Cap.* CLXIV. Dixit Iesus turbae similitudinem hanc: arborem fici: *usque*: gloriose fiebant ab eo.

Dom.

Dom. XVIII. Sec. Matth. *Cap.* CCXXIV. Pharisaei audientes, quod silentium imposuisset Iesus Sadducaeis: *usque*: qui se humiliat, exaltabitur.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* CXXXVI. Dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: simile factum est regnum Coelorum homini, qui seminavit bonum semen: *usque*: in horreum meum.

Fer. VI. Sec. Matth. CXXXVII. Dixit Jesus discipulis suis: simile est regnum Coelorum grano sinapis: *usque*: ad constitutionem mundi.

Dom. XVIII. Sec. Matth. *Cap.* LXX. Adscendens Iesus in naviculam transfretavit: *usque*: qui dedit potestatem talem hominibus.

Fer. IV. Sec. Matth. *Cap.* CXL. Accesserunt ad Iesum discipuli ejus dicentes, edissere nobis parabolam tritici: *usque*: qui habet aures audiendi, audiat.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* CXLII. Interrogatus Jesus a discipulis de consummatione saeculi: *usque*: ecce praedixi vobis omnia.

Dom. XX. Sec. Matth. *Cap.* CCXXI. Simile factum est regnum Coelorum homini regi, qui fecit nuptias: *usque*: multi autem sunt vocati; pauci vero electi.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* LXXX. Dicebat Jesus cujusdam principis Pharisaeorum. Cum facis: *usque*: beatus, qui manducabit panem in regno Dei.

Fer. VI. Sec. Luc. *Cap.* XLIX. Dixit Iesus discipulis suis: beati eritis, cum vos oderint homines: *usque*: merces vestra multa est in coelis.

Dom. XXI. Sec. Johan. *Cap.* XXXVII. Erat quidem regulus: *usque*: & credidit ipse, & domus ejus tota.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* XLII. Factum est autem, ut intraret Iesus in sinagoga: *usque*: quidnam facerent de Iesu.

Fer. VI. Sec. Matth. *Cap.* LXVII. Cum venisset Iesus in domum Petri, vidit Socrum ejus: *usque*: & aegrotationes portavit.

Dom. XXII. Sec. Matth. *Cap.* CLXXXVIII. Dixit Iesus discipulis suis: Simile est regnum Coelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum suis: *usque*: si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* CXXIV. Dixit Jesus discipulis suis: amen dico vobis, quia siquis dixerit huic monti: *usque*: dimittet vobis peccata vestra.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* XLI. Dixit Iesus discipulis suis: videte, quid audiatis: *usque*: quam adest tempus messis.

Dom. XXIII. Sec. Matth. *Cap.* CCXXVII. Abeuntes pharisaei consilium inierunt: *usque*: quae sunt Dei Deo.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* CLXIX. Dum iret Jesus per civitates: *usque*: sunt primi, qui erant novissimi.

Fer. VI. Sec. Marc. *Cap.* LXX. Convenerunt ad Jesum pharisaei: *usque*: tentantes traditionem hominum.

Dom. XXIV. Sec. Matth. *Cap.* LXXIV. Loquente Jesu ad turbas, ecce princeps unus accessit: *usque*: universam terram illam.

Fer. IV. Sec. Marc. *Cap.* CXXXI. Interrogavit Jesum unus de Scribis, quod esset primum omnium mandatum: *usque*: non est longe a regno Dei.

Fer. VI. Sec. Matthaeum *Cap.* CLXXVII. Cum venisset Iesus, & discipuli ejus Capharnaum: *usque*: sumens & da eis pro me & te.

Sab Secundum Marcum *Cap.* LXX. Convenerunt ad Jesum Pharisaei, & quidam de scribis: *usque*: tenentes traditionem hominum.

Dom. V. *ante Natat. Domini* Sec. Iohan. *Cap.* CXLV. (*sic*)

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* CIX. Dixit Iesus discipulis suis: sicut enim fulgur erit ab oriente: *usque*: quia nescitis, qua hora Dominus noster venturus sit.

Fer. VI. Secundum Matth. *Cap.* CCLVI. Dixit Iesus discipulis suis: erunt signa in sole: *usque*: verba autem mea non transibunt.

MENSE DECEMBRI.

Feria VII. Secundum Marcum *Cap.* LXXIX. Dixit Iesus discipulis suis: videte, & cavete a fermento Pharisaeorum: *usque*: & dimisit illum in domum suam.

Dom. IV. *ante Nat. Domini* Sec. Matth. *Cap.* CCVI. Cum appropinquaret Jesus hierosolimam: *usque*: benedictus qui venit in nomine Domini.

Dom. III. *ante Natal. Domini* Sec. Luc. *Cap.* CCLVII. dixit Iesus discipulis suis, cum audisset Johannes in vinculis opera Christi: *usque*: qui praeparabit viam tuam ante te.

Die XIV. Mensis Decembris Natale S. Luciae. Secundum Matthaeum *Cap.* CXL. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis parabolam hanc: simile est regnum Coelorum thesauro: *usque*: nova & vetera.

Dom. II. *ante Nat. Domini Cap.* CII. Miserunt Judaei ab jerosolimis Sacerdotes, & Levitas: *usque*: ubi erat Johannes baptizans.

Fer. IV. Sec. Luc. *Cap.* VIII. Dicebat Johannes ad turbas: *usque*: evangelizabat populo.

Fer. VI. Secund. Matth. *Cap.* CIV. Dixit Jesus turbis. Amen dico vobis non surrexit inter natos mulierum: *usque*: qui habet audiendi, audiat.

Fer. IV. (*sic*) Sec. Matth. *Cap.* VII. Venit Johannes Baptista baptizans, & praedicans: *usque*: confitentes peccata sua.

Fer. VI Secundum Lucam *Cap.* CCXXXII. Factum est, cum appropinquasset Betphage: *usque*: pax in coelo, & gloria in excelsis.

Dom. IV. *Vacat*.

Fer. IV. *ad Sanctam Mariam* Sec. Luc. *Cap.* III. Missus est Gabriel Angelus: *usque*: fiat mihi verbum tuum.

Fer. VI. *ad Apostolos* Sec. Luc. *Cap.* III. Exurgens Maria: *usque*: in Deo salutari meo.

Sabb. ad S. Petrum in XII. lect. Sec. Luc. *Cap.* VI Anno XV. imperii Tiberii Caesaris: *usque*: & in debitis omnis caro salutare Dei.

Die XXIV. *mense Decembr. Vigilia Domini.* Secundum Matth. *Cap.* III. Cum esset desponsata Mater Jesu Maria Joseph: *Usque*: a peccatis eorum.

Inci-

Incipiunt lectiones Evan. de diversis causis.

Pro ubertate pluviae. Sec. Luc. *Cap* XXXIII. Factum est in una dierum adscendit Iesus: *Usque*: & mare obediunt ei.

Pro sterilitate pluviae. Sec. Matth. *Cap.* CLX. Dixit Iesus discipulis suis: misereor turbis: *usque*: & discipuli ejus cum eo.

In commotione gentium. Sec. Luc. *Cap* CL. Dixit Jesus discipulis suis: nolite soliciti esse, quid manducetis: *Usque*: & haec omnia adicientur vobis.

In natale Papae. Sec. Matth *Cap*. CCLXX. Facta est contentio inter discipulos Jesu: *usque*: judicantes duodecim tribus Israel.

Item alia ubi supra Sec. Lucam *Cap*. CCXXVI. Dixit Jesus discipulis suis parabolam hanc: homo quidam nobilis erat hic, & abiit: *usque*: omnia habenti dabitur, & habendi.

In Ordinatione Presbyterorum. Sec. Matth. *Cap*. CCLXII. Dixit Jesus discipulis suis: Vigilate ergo, quia nescitis: *usque*: super omnia bona sua constituet eum.

Item alia Sec. Matth. *Cap*. CCLXV. Dixit Jesus discipulis suis. Quis putas est? (*sic*)

In ordinatione Diaconorum. Sec. Iohan. *Cap*. CIV. Dixit Jesus discipulis suis. Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti: *usque*: Pater meus, qui est in coelis.

Item in natali Papae. Sec. Matth. *Cap*. CLXVI. Venit Jesus in partes Caesaraeae Philippi: *usque*: solutum & in coelis.

Item alia. Sec. Luc. *Cap*. CCXXV. Egressus Jesus perambulabat Hierico: *usque*: & salvum faceret, quod perierat.

In dedicatione Basilicae, sive Oratorii. Sec. Luc. *Cap*. LX. Dixit Jesus discipulis suis: non est arbor bona, quae facit fructus malos: *usque*: fundata enim erat super petram.

Item alia. Sec. Luc. *Cap*. CCXXV. Egressus Jesus perambulabat Hierico: *usque*: salus domui huic facta est.

Pro velatione Ancillae mundi, (*l. Domini*) Sec. Matth. *Cap*. CCXXI. Loquebatur Jesus cum discipulis suis: *usque*: pauci autem electi.

Ad velandam maritatam. Sec. Johan. *Cap*. XXIV. Respondit Johannes, & dixit: non potest homo: *usque*: hoc ergo gaudium meum impletum est.

Item alia. Sec. Marc. *Cap*. CLXXXIX. Venit Jesus in fines Judaeae extra Jordanem: *usque*: quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.

Pro ordinantibus. Sec. Johan. *Cap*. LXXXV. Loquente Jesu ad turbas, multi crediderunt in eum: *usque*: opera Abrahae facite.

Pro ordinantibus Episcopis. Secundum Marcum *Cap*. LII. Circuibat in circuitu docens: *usque*: & ungebant oleo multos aegrotos, & sanabantur.

Item alia. Secundum Lucam *Cap*. LXXXVI. Convocatis Jesus XII. Apostolis: *usque*: evangelizantes, & curantes ubique.

Item alia. Sec. Matth. *Cap*. LXXVI. Circuibat omnes civitates: *usque*: & cu-

& curarent omnem languorem & omnem infirmitatem.

In agenda mortuorum. Sec. Ioh. *Cap.* XCIV. Dixit Martha ad Iesum, Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset: *usque*: in mundum venisti.

Item alia. Sec. Iohann. *Cap.* XXXIX. Dixit Jesus discipulis suis, & turbis Judaeorum: Sicut enim pater suscitat mortuos, & vivificat: *usque*: sed transiens de morte in vita.

Item alia. Sec. Iohan. *Cap.* LVI. Dixit Jesus discipulis suis, & turbis Judaeorum; Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet: *usque*: sed resuscitem illum in novissimo die.

Item alia. Sec. Joh. *Cap.* LXV. Dixit Jesus discipulis suis, & turbis Iudaeorum: Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi: *usque*: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

III.

CAPITVLARE

Ex MS. Codice principis Ecclesiae Mutinensis.

DUO praescribuntur statim initio Evangelia, non addito die quo usui erant, certe tamen in Vig. Nativitatis: nempe *cum esset desponsata*: usque: *a peccatis eorum*: tum *liber generationis Iesu Christi*: usque: *qui vocatur Christus*.

Sequitur. *In nocte* Evang. Sec. Lucam. Exiit edictum: *Usque*: bonae voluntatis.

In luce. Evang. Sec. Luc. Factum est, ut dicesserunt (*sic*) a pastoribus: *usque*: dictum est ad illos.

In die. Initium Sancti Evang. Sec. Johannem. In principio: *usque*: & veritatis.

In S. Stephani. Evang Sec. Matt. Dicebat Iesus turbis: *usque*: qui venit in nomine Domini.

In S. Johannis Evangelistae. Evang. Sec. Johan. Dicebat Iesus Simoni Petro: *usque*: testimonium ejus.

In Natali Innocentorum (sic) Evang. Sec. Mat. Angelus Domini apparuit: *usque*: quia non sunt.

Dominica prima post octavam Domini. Evang. Sec. Luc. Erat Joseph: *usque*: erat in illo.

In octava Domini. Evang. Sec. Luc. Et postquam: *usque*: conciperetur.

In Vig. Epiphaniae: Evang. Sec. Matt. Defuncto: *usque*: vocabitur.

In die Epiphaniae ad Matutinum Evang sec. Luc. Factum est autem: *usque*: regressus est ab Jordane. Hymnus *Te Deum*. *In die Epiphaniae* Evang. sec. Matt. Cum natus esset: *usque*: in regionem suam.

Dominica I. *post Epiphaniam.* Evang. Sec. Luc. Ibant Parentes: *usque*: apud Deum & homines.

Feria IV. Evang. Sec. Matt. Venit Dominus Jesus a Galilea: *usque*: complacui. Fe-

Feria VI. Evang. fec. Mat. Cum audiffet : *usque* : appropinquabit enim Regnum Coelorum.

In octava Epiphaniae . Evang. Sec. Iohan. Vidit Iohannes : *usque* : filius Dei.

Dominica secunda post Theophaniam. Evang. Sec. Iohan. Nuptiae factae sunt : *usque* : difcipuli ejus.

Feria IV. Evang. Sec. Luc. Regreffus : *usque* : de ore ipfius.

Feria VI. Evang. Sec. Luc. Egreffus Dominus Iefus venit : *usque* : incredulitatem illorum.

Sabbato Evang. Sec. Luc. Defcendit Dominus Iefu : *usque* : locum regionis.

Dominica III. *post Theophaniam* Evang. Sec. Mat. Cum defcendiffet Dominus Iefus : *usque* : fanatus eft puer ex illa hora.

Feria IV. Evang. Sec. Johan. Egrediens Dominus Jefus : *usque* : fupra filium hominis.

Fer. VI. Evang. Sec. Matth. Circuibat Dominus Iefus totam Galileam : *usque* : turbae multae :

Feria VII. Evang. Sec. Matt. (fic) Exeuntes : *usque* : daemonia.

Dominica IV. *post Theophaniam* Evang. Sec. Mat. Afcendente Domino Iefu : *usque* : obediunt ei.

Feria IV. Evang. Sec. Luc. Factum eft autem : *usque* : Regno Dei.

Feria VI. Evang. Sec. Marc. Offerebant quidam Domino Iefu parvulos : *usque* : Benedicebat eos.

Sabbato Evang. Sec. Johan. Dixit Dominus Iefus turbis : *usque* : non fitiet umquam.

IV. *Nonas Februarii Purificatio Sanctae Mariae*. Evang. Sec. Lucam Poftquam impleti : *usque* : tuae Ifrael.

Dominica V. *post Theophaniam* Evang. Sec. Mat. Refpondens Dominus Jefus dixit, confiteor : *usque* : meum leve.

Dominica in Septuagesima Evang. Sec. Mat. Locutus eft Dominus Iefus : *usque* : pauci vero electi.

Feria IV. Evang Sec. Marc. Egreffus Dominus Jefus : *usque* : audiet :

Fer. VI. Evang. Sec. Luc. Factum eft, dum complerentur : *usque* : fed falvare.

Dominica in Sexagesima. Evang. Sec. Luc. Cum turba : *usque* : in pacentia.

Feria II. Evang. Sec. Matth. Locutus eft Dominus Iefus : *usque* : tricefimum.

Feria IV. Evang. Sec. Matth. Dixit Dominus Iefus Pharifaeis : *usque* : condemnaberis.

Fer. VI. Evang. Sec. Luc. Interrogatus Dominus Jefu : *usque* : congregabuntur (*fic*) Aquilae.

Feria VII. Evang. Sec. Luc. Dixit Dominus Jefus difcipulis : *usque* : filium hominis.

Dominica in Quinquagesima Evang. Sec. Luc. Affumpfit Dominus Jefus : *usque* : laudem Deo.

Feria IV. *Capud Jejunii* . Evang. Sec. Matth. Dixit Dominus Jefus : *usque* : & cor tuum.

Fer.

Fer. V. Evang. Sec. Matth. Cum introisset Dominus Iesus : *usque* : in (*sic*) illa hora.

Feria VI. Evang. secund. Matthaeum. Dixit Dominus Iesus: *usque* : reddet tibi.

Feria VII. Cum sero *ut apud* Thomasium, *quem semper intelligimus. ubi Evangelium non adnotamus.*

Dominica I. *in Quadragesima*. Ductus.

Feria II. Dixit.

Feria III. Cum intrasset.

Feria IV. Accesserunt.

Feria V. Evang. Secundum Johannem. Dicebat Dominus Iesus *usque* : audit.

Feria VI. Erat Dies.

Sabbato Assumpsit:

Dominica II. *Quadragesimae*. Egressus.

Feria II. Dixit. R.

Feria III. Locutus.

Feria IV. Evang. Secundum Matthaeum. Ascendens Dominus Jesus: *usque* : pro multis.

Fer. V. Evang. Secundum Johannem. Dixit Dominus Iesus turbis Judaeorum : non possum : *usque* : credetis.

Feria VI. Dixit.

Sabbato Evang. Sec. Luc. Dixit Dominus Iesus discipulis suis : homo quidam : *usque* : inventus est.

Dominica III. *in Quadragesima*. Erat Dominus Iesus.

Feria II. Dixerunt Pharisaei.

Feria III. Evang. Secundum Matthaeum. Dicebat Dominus Jesus: *usque* : septuagies septies.

Feria IV. Accesserunt ad Dominum.

Feria V. Surgens Iesus: *usque* : Galileae.

Feria VI. Venit Jesus.

Sabbato. Perrexit Iesus.

Dominica III. (*sic*) *in Quadragesima*. Abiit Iesus.

Feria II. Prope.

Feria III. Iam die.

Feria IV. Preteriens.

Feria V. Ibat Iesus.

Feria VI. Erat quidam.

Sabbato : Dicebat Iesus.

Dominica de Passione. Dicebat Iesus.

Feria II. Miserunt.

Feria III. Ambulabat.

Feria IV. Facta sunt.

Feria V. Evang. Sec. Joh. Cum audissent quidam de turba : *usque* : suam.

Feria VI. Collegerunt.

Sabbato. Sublevatis Iesus : *usque* : abscondit se ab eis.

Dominica de Palma. Dominus vobiscum & cum spiritu tuo. Passio Domi-

Domini Nostri Iesu Christi sec. Mat. Dixit Iesus Discipulis : *usque* : cum custodibus.

Feria II. Evang. Sec. Johan. Proximum erat, *usque* : ab eis.

Feria III. Evang. Sec. Johan. Dixit Dominus Jesus discipulis suis : Amen amen dico vobis, non est : *usque* : clarificavit eum.

(*sic*) Passio Domini Nostri Jesu Christi Sec. Marc. : *usque* : ubi poneretur.

Feria IV. Passio Domini nostri Jesu Christi Sec. Luc. *usque* : positus fuerat.

Feria V. *in Coena Domini*. Evang. Sec. Johan. Ante : *usque* : faciatis.

Fer. VI. Passio Domini Nostri Jesu Christi Sec. Johan. Egressus est Dominus Jesus : *usque* : Posuerunt Jesum.

Sabbato Sancto. Sequentia Sancti Evangelii Sec. Matth. In illo tempore. Vespere Sabbati : *usque* : praedixi vobis.

In die Sanctum Paschae. Sequentia Sancti Evang. Sec. Marc. Maria : *usque* : dixit vobis.

Fer. II. Evang. Sec. Luc. In illo tempore Exeuntes duo ex discipulis : *usque* : panis.

Feria III. Stetit.

Feria IV. Manifestavit.

Feria V. Maria stabat.

Feria VI. Undecim.

Sabbato. Una Sabbati.

Dominica octavae Paschae. Cum esset.

Feria IV Evang. Sec. Marc. Surgens Dominus Jesus : *usque* : nuntiaverunt ceteris.

Feria VI. Maria Magdalene : *usque* : in hodiernum diem.

Dominica I. *post octavam Paschae*. Dixit.

Feria IV. Una Sabbati.

Feria VI. Accesserunt ad Dominum Jesum.

Dominica II. *post octavam Paschae*. Evang. Sec. Johan. Dicebat Dominus Jesus discipulis suis : modicum : *usque* : tollet a vobis.

Feria IV. Evang. Sec. Johan. Facta est quaestio : *usque* : super eum.

Feria VI. Evang. Sec. Johan. Dixit Dominus : *usque* : sic loquor.

In inventione S. Crucis. Evang. Sec. Johan. Erat homo ex Pharisaeis Nicodemus : *usque* : vitam aeternam.

IV. Kalendas (sic) *Maj S. Vitalis*. Evang. Sec. Johan. Dicebat Dominus Jesus discipulis : *usque* : & ego dilexi vos.

Kalendis Maj Philippi, & *Jacobi*. Evang. Sec. Johan. Dicebat Dominus Jesus : *usque* : hoc faciam.

Dominica III. post octavam Paschae. Sec. Johan. Dicebat Dominus Jesus : *usque* : annuntiabit vobis.

Feria IV. Evang. Sec. Johan. Respiciens Dominus Jesus : *usque* : & ego in ipsis.

Feria VI. Evang. Sec. Johan. Dixit Dominus Jesus : *usque* : sequeris autem postea.

Dominica IV. Evang. Sec. Iohan. Dicebat Dominus Jesus : *usque* : a Deo existi.

In Letaniae. Evang. Sec. Luc. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: petentibus se.

In Vigilia Ascensionis Domini. Evang. Sec. Iohan. Sublevatis Dominus Iesus: *usque*: ad te venio.

In die Ascensionis Domini. Evang. Sec. Marc. Recumbentibus: *usque*: signis.

Per totam hebdomadam. Evang. Sec. Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: benedicentes Dominum.

Dominica. Evang. Sec. Iohan. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: dixi vobis.

(*Sic*) Evang. Sec. Iohan. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: impleatur.

Sabbato Sancto in Pentecoste. Evang. Sec. Iohan. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: glorificatus.

In die Pentecostes. Evang. Sec. Iohan. Dixit Dominus Iesus: *usque*: sic facio.

Feria II. Evang. Sec. Iohan. Dixit Dominus Iesus: *usque*: sunt facta.

Feria III. Evang. Sec. Iohan. Dicebat Dominus Jesus: *usque*: abundantius habeant.

Feria IV. Evang. Sec. Iohan. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: pro mundi vita.

Feria V. Evang. Sec. Luc. Convocatis: *usque*: curantes ubique.

Feria VI. Evang. Sec. Luc. Factum est. *Usque*: mirabilia hodie.

(Sic) SS. Evang. Sec. Matth. Egrediente Domino. *Usque*: sunt eum.

De octava Pentecostis. Evang. Sec. Iohan. Erat homo ex Pharisaeis Nicodemus.

Feria IV. Evang. Sec. (deest) Accesserunt ad Dominum Iesum quidam Sadducaeorum. *Usque*: interrogare.

Feria VI. Evang. Sec. Luc. Dixit Iesus. *Usque*: & non est in Deum dives.

Dominica I. post octavam Pentecostes. Evang. Sec. Luc. Locutus est Dominus Iesus parabolam hanc ad turbas, & ad discipulos suos dicens: quidam. *Usque*: credent.

Feria IV. Luc. Dicebat Dominus Iesus. *Usque*: in regno Coelorum.

Feria VI. Luc. Dixit Dominus Iesus. *Usque*: facere fecimus.

Dominica secunda post octavam Pentecostes. Luc. Locutus est Dominus Iesus. *Usque*: coenam meam.

Feria IV. Luc. Accedentes discipuli. *Usque*: Cophini duodecim.

Feria VI. Luc. Venit ad Iesum vir. *Usque*: factum erat.

Sabbato in duodecim lectiones. Matth. Egrediente Iesu ab Ierico.

Dominica III. post octavam Pentecostes. Luc. Erant appropinquantes ad Dominum Iesum. *Usque*: Agente.

Feria IV. Matth. Dixit. *Usque*: eat in Gehennam.

Feria VI. Marc. Cum introisset. *Usque*: & veniet vobis.

Dominica IV. post octavam Pentecostes. Luc. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: de oculo fratris tui.

In Vigilia S. Johannis Baptistae. Initium Sancti Evang. sec. Luc. Fuit in diebus: *usque*: plebem perfectam.

(Sic) Evang. Sec. Luc. Dixit Zacharias: *usque*: inter homines.

In

In die S. Johannis Baptistae. Sec. Luc. In illo tempore Elisabeth autem: *usque*: Plebis suae.

Dominica VI. post Pentecosten. Luc. Cum turbae irruerent: *usque*: secuti sunt eum.

In Vigilia Apostolorum Petri, & Pauli. Iohan. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: esset Deum.

In Natali Apostolorum. Matth. Venit Dominus Iesus: *usque*: solutum & in coelis.

In Natali S. Paulli. Sec. Matth. Ecce nos: *usque*: possidebit.

Dominica VII. post oct. Pentecost. Sec. Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: offeres munus tuum.

In octava Apostolorum. Secundum Matth. Iussit Dominus Iesus: *usque*: vere Filius Dei es.

Feria IV. Sec. Marc. Cum egressus esset Dominus Iesus: *usque*: sequere me.

Feria VI. Marc. Venit Dominus Iesus trans: *usque*: & omnes mirabantur.

Dominica VIII. post Pentecost. (sic) Marc. Cum multa turba: *usque*: & dimisit eos.

Feria IV. Matth. Accesserunt ad Dominum Iesum: *usque*: a doctrina Farisaeorum & Saducaeorum.

Feria VI. Matth. Abiit Dominus Iesus Sabbatum: *usque*: etiam Sabbati.

Dominica IX. post Pentecost. Matth. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: ipse intrabit in regnum Coelorum.

Fer IV. Marc. Dixit Iohannes ad Dominum Iesum: *usque*: eorum non extinguitur.

Dominica (deest numerus: habetur autem spatium in quo potest collocari X. scilicet) post oct. Pen. Luc. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: tabernacula.

Fer. IV. Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: abominabile est ante Deum.

Fer. VI. Luc: Rogabat Dominum: *usque*: non tangiti sarcina (*sic*).

Dominica XI. post Pen. Luc. Cum appropinquasset: *usque*: quotidie in templo.

In Natali Sanctorum Septem Fratrum Matth. Loquente Domino Iesu: *usque*: & mater est.

Feria IV. Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: universo orbi.

Feria VI. Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: ante filium hominis.

Dominica XII. post Pent. Luc. Dicebat Dominus Iesus: *usque*: exaltabitur.

In Vigilia S. Laurentii Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: venientem in regno suo.

In Natali S. Laurentii. Iohan. Locutus est: *usque*: qui est in coelis.

Feria IV. Matth. Dixit Iesus: *usque*: condemnaberis.

In Assumptione Sanctae Mariae Luc. Intravit: *usque*: non auferetur ab ea.

Dominica XIII. post Pen. Marc. Exiens Dominus Iesus: *usque*: & mutos loqui.

Fe-

Feria IV. Transeunte Iesu: *usque*: & omnem infirmitatem.

In Natali S. Bartholomaei Apostoli. Luc. Facta est: *usque*: duodecim tribus Israel.

In Vigilia Decollationis S. Iohannis Baptistae Marc. Accesserunt quidem: *usque*: in nomine Domini.

In die Decollationis S. Iohannis Baptistae Marc. Misit: *usque*: in monumento.

Dominica XIV. *post Pent.* Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: & tu fac similiter.

Feria IV. Matth. Abeuntes: *usque*: gentes sperabunt.

Feria VI. Ibat Dominus Iesus: *usque*: erant Novissimi.

Dominica XV. *post Pent.* Luc. Factum est: *usque*: salvum fecit.

Feria IV. Marc. Venit ad Iesum: *usque*: undique.

In Nativitate Sanctae Mariae. Liber Generationis.

Dominica XIII. (sic) *post Pent.* Marc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: adiicientur vobis.

Feria IV. Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: ne avertaris.

Feria VI. Luc. Factum est: *usque*: haec facio.

Dominica XIV. (sic) *post Pent.* Ibat Dominus Iesus: *usque*: plebem suam.

Feria IV. Marc. Venit Dominus Iesus: *usque*: nemini dixeris.

Dominica XVIII. *post Pent.* Luc. Factum est: *usque*: exaltabitur.

Fer. IV. *mensis quarti* Marc. Respondens unus: *usque*: & jejunio.

Fer. VI. Luc. Rogabat Dominum Iesum: *usque*: vade in pace.

Sabato Luc. Locutus est Dominus Iesus: *usque*: fiebant ab eo.

In Vigilia S. Matthaei Matth. Exit Dominus: *usque*: utraque conservantur.

In die S. Matthaei. Cum transiret Dominus Iesus: *usque*. sed peccatoris.

Dominica XIX. *post Pent.* Audientes Pharisaei: *usque*: amplius interrogaret.

Fer. IV. Matth. Locutus est Dominus Iesus: *usque* in horreum meum.

Fer. VI. Matth. Dixit Iesus: *usque*: Constitutione mundi.

In Dedicatione S. Michaelis. Matth. Accesserunt ad Dominum Iesum *usque*: qui in Coelis est.

Dominica XX. Matth. Ascendens Dominus Iesus: *usque*: talem hominibus.

Feria IV. Matth. Accesserunt ad Dominum: *usque*: audiendi audiet.

Fer. VI. Marc. Interrogatus Dominus Iesus: *usque*: vobis omnia.

Dominica XXI. *post octavam Pent.* Matth. Locutus est Dominus Iesus: *usque*: Pauci vero electi.

Feria IV. Luc. Dicebat Dominus cuidam: *usque* in regno Dei.

Feria. VI. Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: merces vestra multa:

Dominica XXII. Iohan. Erat quidem regulus: *usque*: ejus tota.

Feria IV. Luc. Factum est autem: *usque*: faceret de Iesu.

Feria VI. Matth. Cum venisset: *usque*: portavit.

Domi-

Dominica XXIII. Matth. Locutus est Dominus Iesus: *usque*: de cordibus vestris.

Feria IV. Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: peccata vestra.

Feria VI. Marc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: tempus messis.

Dominica XXIV. Matth. Abeuntes pharisaei: *usque*: Dei Deo.

Feria IV. Matth. Cum venisset Dominus Iesus: *usque*: pro me & te.

Feria VI. Marc. Convenerunt ad Dominum Iesum: *usque*: traditionem hominum.

Dominica XXV. Matth. Loquente Domino Iesu: *usque*: ex illa hora.

Feria IV. Mar. Interrogavit Dominum Iesum: *usque* a regno Dei.

Feria VI. Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: audiendi audiat.

In vigilia Omnium Sanctorum Luc. Elevatis Dominus Iesus: *usque*: in coelo.

In die Matth. Videns Dominus Iesus: *usque*: in coelis.

Dominica V. *ante Natale Domini* Iohan. Cum sublevasset: *usque*: in mundum.

Feria II. Matth. Egressus Dominus Iesus: *usque*: venturus sit.

Feria IV. Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: dico vigilate.

In Vigilia S. Andreae Iohan. Stabat Iohannes: *usque*: supra filium hominis.

In die S. Andreae Matth. Ambulans Dominus Iesus: *usque*: secuti sunt eum.

Dominica I. *de Adventu Domini* Matth. Cum adpropinquasset Dominus Iesus: *usque*: Osanna in Altissimis.

Feria IV. Matth. Venit Iohannes Baptista: *usque*: peccata sua.

Feria VI. Luc. Dicebat Iohannes: *usque*: evangelizabat populum.

Dominica II. *de Adventu Domini* Luc. Dixit Dominus Iesus: *usque*: non transient.

Feria IV. Matth. Dixit Dominus Iesus: *usque*: audiendi audiat.

Feria VI. Iohan. Iohannes testimonium: *usque*: narravit.

Dominica III. *de Adventu Domini* Matth. Iohannes autem: *usque* ante te.

Fer. IV. Luc. Missus: *usque*: verbum tuum.

Feria IV. Exurgens Maria: *usque*: salutari meo.

Sabbato Luc. Anno quintodecimo: *usque*: salutare Dei.

Dominica IV. de Adventu Iohan. Miserunt Iudaei: *usque*: baptizans.

Tum sequuntur Missae communes, inter quas est *in Exaltatione S. Crucis*, *contra Judices male agentes*, *contra Episcopos male agentes*, *pro eleemosyna*, *pro poenitente*. Extremae tres sunt *in agenda mortuorum*.

APPEN-

APPENDIX
ALTERA
IN QUA DUO VETERES
POENITENTIALES LIBRI
Antea editi, ſed minus obvii non ſolum adnotationibus illuſtrati,

Verum etiam ad antiquum Codicem caſtigati iterum proferuntur.

HALITGARII

EPISCOPI CAMERACENSIS

De vitiis & virtutibus, & ordine Poenitentium

LIBRI V.

Ab Henrico CANISIO *pridem vulgati, nunc autem cum vetusto codice collati, ac notis illustrati.*

IN HALITGARII LIBROS QVINQVE

Francisci Antonii ZACCARIA *procemium*.

1. Uit HALITGARIVS sive HALITCHARIVS, cujus quinque Libros heic iterum damus, ab a. DCCCXVII. ad DCCCXXII. *Cameracensis*, & *Atrebatensis* Episcopus, de quo haec incertus Auctor editus a PITHAEO in vita LVDOVICI PII Imperatoris: *Ipso tempore* HALITGARIVS Cameracensis *Episcopus*, & AVFFRIDVS Nonantulae *Monasterii Abbas*, *a transmarinis partibus redeuntes, humanissime se susceptos a* MICHAELE *retulerunt*. DEINDE *cum* EBONE, seu ut alii scribunt EBBONE, *Archiepiscopo* Rhemensi in Daniam *gentium illarum conversioni operam navaturus concessit*. Testis *Adamus* BREMENSIS in suo *Chronico* his verbis: *In diebus illis* (Anno Domini DCCCXXIII.) *scribitur, quod* EBO *Rhemensis, quum de salute gentium Religionis studio ferveret, legationem ad gentes cum* HALITGARIO *suscepit a* PASCHALI *Papa, quam postea* Aliqua de HALITGARIO

noster ANSGARIVS, *divina opitulante gratia*, *feliciter peregit*. Et quidem solus, si fides habenda KRANTZIO (*Lib. I. Metropoleos cap. 27.*) quum EBO *saeculi rebus implicitus*, *in Francia districtus teneretur*. Ipsum tamen EBONEM in *Daniam* quoque pervenisse, multosque *Danorum* Christianae fidei praeceptis imbuisse apud AIMOINVM proditum est: quum enim agit Auctor de Filiorum GODEFREDI ad LVDOVICVM Imperatorem adventu, & in patriam regressu, sic scribit: *Cum quibus* EBBO. Rhemorum *Archiepiscopus*, *qui consilio Imperatoris*, *& auctoritate* Romani *Pontificis praedicandi gratia ad terminos* Danorum *accesserat aestate praeterita*; *& multos ex eis ad fidem venientes baptizaverat*, *regressus est*. Hanc EBONIS in suscepto munere inconstantiam notat quoque ADAMVS in sua historia. *In adiutorium etiam Praedicationis datus ei* (ANSGARIO) EBO Rhemensis *Archiepiscopus*; *de quo & antea diximus*. *Hic seu fatigatione itineris*, *seu corporis debilitate impeditus*, *sive potius occupatione saeculi delectatus*, *Vicarium pro se dedit* ANSGARIO *nepotem* GAVDBERTVM. *Quem ipsi ambo consecrantes Episcopum vocaverunt eum* SIMONEM, *eumque divinae gratiae commendatum in* Sueoniam *miserunt*. Eadem fere iisdem verbis KRANTZIVS (*in Metropoli cap. 32.*), „ Ex „ his, inquit, *Henricus* CANISIVS, cujus fere verba hactenus reddidi, „ certo liquet, EBBONEM, cui HALITGARIVS suos Libros inscripsit, fuisse Archiepiscopum *Rhemensem*; ideoque & nos in titulo *Rhemensem* nominavimus, quum Codex MS. tantum Archiepiscopum sine additamento vocet. Quod monere volui, ne quis falso imaginaretur sibi heic EBBONEM Archiepiscopum *Senonensem*, quem & ELBONEM nominat TRITHEMIVS, & haec de illo habet. *Archiepiscopus* Senonensis *post beatum* GVERICVM, *qui sancto* VVLFRAMMO *successit*, *vir Sanctissimae conversationis*, *multis & in vita*, *& post mortem claruit virtutibus*: *qui orbatus parentibus*, *a quibus hereditatem amplissimam relictam sibi contemnens*, *in monasterio Sancti* PETRI Senonis *Monachus factus est*. *Cujus loci postmodum Abbas factus*, *inde ad Pontificatum electus est*. *Claruit anno Domini* DCCXL. Qui plura de HALITGARIO voluerit, conferat BALDERICVM (in *Chron. Camerac. l. I. cap.* 58.) & ALBERICVM (*p.* 184.) & ex recentioribus *Carolum* le COINTE (*T. VIII. Annal. Francor. p.* 146. *seqq.*) CEILLIERVM in *historia Scriptor. Ecclesiasticorum* & *Maurinorum Galliam Christianam*.

Ejus Libri

II. Quod ad Libros, quos edimus, pertinet, Codices sunt, qui sex Libros exhibent, ut *Corbejensis* ab *Hugone* MENARDO appellatus; sextum quoque Librum praefatio indicat, quae in antiquo Capituli *Veronensis* Codice LXI. exstat, quemadmodum in appendice *historiae Theologicae* docet Cl. *Marchio Scipio* MAFFEIVS (*p.* 79.) FLODOARDVS quoque (*Lib. II. hist. Eccles.* Rhemensis *cap.* 19.) HALITGARII opus memorans vocat *sex Libellos de remediis peccatorum*, *& ordine*, *vel judiciis poenitentiae*. Contra vero quinque tantum Libri in MSS. Codicibus S. GALLI habentur, nec plures exstant in Codice, de quo mox dicturus sum; quot scilicet Praefatio postulat in his exemplis descripta: Hinc nisi vehementer fallor, duas HALITGARIVS suorum Librorum editiones fecit; primam a. DCCCXXV., ut BASNAGIVS conjecit, in quinque Libros tributam; alteram, cui sextum Librum addiderit, non multo

post,

post, atque ejusdem EBBONIS, cui primum opus fortasse imperfectum visum fuit, si hoc additamento careret, hortatu. Nisi hoc statuatur, difficile erit probabilem caussam adferre, cur in quibusdam praefationis *Halitgarianae* exemplis sextus liber indicetur, non item in aliis.

III. Primus ex his Libellis *de vitiis octo principalibus, eorumque remediis agit*; alter vero *de vita activa & contemplativa*: iidemque sunt, qui inter *Rhabani* MAURI opera prodiere (*T. V. pag.* 125.) inscripti *de vitiis & virtutibus, & peccatorum satisfactione in remediis, sive de poenitentiis*. Tertius est *de ordine poenitentium*, & quartus *de judiciis laicorum*: hi porro Libro II. & III. *de poenitentium satisfactione* inter ejusdem RHABANI Opera (*p.* 116. *seqq.*) *de quaestionibus Canonum poenitentialium ad* HERIBALDVM plane respondent. Quintus idem est, qui sub RHABANI nomine ad HERIBALDVM legitur primus (*T. VI. oper. pag.* 110.) in eoque HALITGARIVS *de Ordinibus Clericorum*, & *de regulis, si deviaverint ipsorum* differit. Sextus denique est *Poenitentiale Romanum*.

IV. Porro ut fontes, ex quibus HALITGARIVS hortulum suum irrigavit, Lectores noscant, recolant animo antiquam Canonum Poenitentialium collectionem tribus Libris comprehensam, quam e tribus MSS. *Thuanaeo*, *Baluziano*, & *Agobardino* edidit Lucas ACHERIVS (*T. I. Spicileg. noviss. edit. pag* 510.). Librorum argumentum auctor in ipsa praefatione his verbis proponit. *Et primus quidem Libellus*, inquit, *continet ea, quae sunt de poenitentia & poenitentibus, criminibus, atque judiciis. Secundus maxime de accusatis & accusatoribus, judicibus ac testibus cum ceteris ad haec pertinentibus ecclesiasticis regulis. Tertius de Sacris Ordinibus, vel qui promovendi sunt ad Clerum, quive removendi a Clero, ac de regulis ac privilegiis omnium Clericorum, & Praesidum*. Jamvero, uti BALLERINII in luculentissimo *de antiquis Canonum &c. Collectionibus* Tractatu (*P. IV. cap.* 8. *p. CCLXXXI.*) scite animadverterunt „HALITGARIVS ex hujus collectionis praefatione suam mutuatus videtur, sicut haec ejus verba demonstrant. *Hanc autem epistolam nemo quidem existimet meam, ut ille pro parvitate nominis mei vilescat. Sed sciat a majoribus nostris ex Sanctorum sententiis esse collectam, a me quidem excerptam, ne nimia prolixitate negligentibus lectoribus fastidium generaret*. *Majorum* nomine, qui ex *Sanctorum sententiis* uberiorem praefationem collegerunt, indicas, ut credimus, auctorem praefationis praesenti collectioni praemissae, in qua eaedem quidem AVGVSTINI, & GREGORII sententiae leguntur, quas HALITGARIVS brevius contraxit." Neque vero solam ex ea collectione Praefationem derivavit; Sed etiam Canones & Constitutiones ferme omnes ex tribus ejusdem Collectionis Libris eruit, alioque ordine distribuit: adeo ut neque apud HALITGARIVM quidquam ex *Pseudo-Isidori* imposturis occurrat, quas quidem post HALITGARIVM vulgatas, inquiunt iidem BALLERINII, hoc ipsum confirmat.

Fontes, unde ille Auctor prompsit.

V. De *Halitgarianorum* Librorum editionibus pauca ut nunc dicam, *Henricus* CANISIUS vir eruditissimus quinque *Halitgariani* operis libros (Tom. V. *lectionis antiquae p.* 11. *p.* 227. *Ingolstadii* MDCIV.) primus divulgavit, eosque in nova *Canisianarum lectionum* editione BASNAGIVS

eorum editiones

GIUS (*T. II. P. II. pag.* 87.) proposuit. Ex prima illa CANISII editione recusi postea sunt in *Bibliothecis Patrum Coloniensi* MDCXVIII. (T. VIII.) *Parisiensi* MDCLIV. (T. V.) *Lugdunensi* MDCLXXII. (T. XIV. *Poenitentiale* porro *Romanum*, quod sextum librum conficit, ex Codice antiquo *Corbejensi* habuimus ab *Hugone* MENARDO, qui illud in notis ad *Sacramentarium* S. GREGORII M. *Parisiis* MDCXLII. multis quoque illustravit. Hinc vero cum ejusdem MENARDI adnotationibus iterum prodiit in *Bibliotheca PP. Lugdunensi* (XIV. p. 926.) uti & in nova S. GREGORII M. editione, quam Patres *Maurini Parisiis* adornarunt: *Johannes* quoque MORINUS idem *Poenitentiale* sine notis ad calcem sui operis *de poenitentia* exhibuit. Ante MENARDUM, ut FABRICIUS animadvertit in *Bibliotheca Med. & Inf. latin.*, ediderat quoque eum HALITGARII Praefatione *Petrus* STEVARTIUS, ex quo exstat etiam in nova editione *Canisiana* (*Tom. II. Part. II pag.* 132.) ubi & alter liber Poenitentialis ex *scrinio Romanae Ecclesiae* (pag. 121.) & *Poenitentiale* HALITGARII, sive alterius incerti Auctoris, quod incipit: *Domine Deus omnipotens* (*pag.* 141.) cum epistola HORMISDAE Papae, cujus initium: *ecce manifestissime constat* (pag. 143.) & excerptum e PROSPERO *quantum remedii habeat Confessio peccatorum* (*pag.* 144.)

Quid in hac nostra praestitum sit

VI. Nos *Poenitentiali Romano*, quod saepius, ut vidimus, evulgatum fuit, omisso, quinque tantummodo libros a CANISIO excusos rursus proferemus. Eos autem cum RHABANI *Poenitentiali*, cum REGINONIS libris *de Ecclesiasticis disciplinis*, cum veterum Canonum collectionibus, quas ex antiquissimis *Chiemensi*, & *Diessensi* Codicibus Cl. AMORTIUS suppeditavit, atque, ubi opus fuit, cum *Labbeana Parisiensi* Conciliorum editione comparavimus; sed praesertim cum pervetusto libro, quem saeculo XI. exaratum fuisse nullus dubito. Membraneus est codex in fol. duasque in columnas singulae fere paginae dispescuntur. In suprema primae paginae ora antiqua manus titulum hunc inscripsit: *liber* HERIMANNI, ad quem primo spectavit, ab eo ad *Coloniensem* Sancti PANTALEONIS Bibliothecam transiit, ut paullo recentior manus adscripsit his verbis: *sci Pant. Colonie*; tandem nescio quo fato *Liburnum* delatus fuit codex, ubi illum non parvo pretio a. MDCCXLII. cum aliis libris coemi. Exhibet is primo antiquam Canonum collectionem, sed mutilam. Occurrunt primum in ea Canones Apostolorum quinquaginta. 2. *Constitutio & fides* Nicaeni *Concilii subditis Capitulis suis* (Canonibus scilicet *Nicaenis*) *numero* XX. 3. Canones *Ancyrani* Concilii. 4. Canones *Neocaesariensi*, scilicet in Concilio *Neocaesariensi* editi. 5. Canones *Gangrensis* Concilii. 6. Canones *Antiocheni* Concili. 7. Canones *Laodicensis* Concilii. 8. Canones *Calcedonensi* (sic) Concilii. 9. Canones *Sardicensis*. 10. Canones *Carthaginiensi* (sic) Concilii. 11. Canones *diversorum Conciliorum* Africanae Provinciae Numidiae, sed in primis Canonis LXXXV. verbis desinit, membranis, quae sequebantur, deperditis, antequam Codex compingeretur. Nisi Canones *CPolitani* heic desiderarentur, eadem ferme collectio esset, quae *Diessensis* Codicis. Sequuntur quinque HALITGARII libri, tum RHABANI Poenitentiale ad OTGARIUM, de quo infra, ejusdemque liber *de*

con-

consanguineorum nuptiis, & *de Magorum praestigiis, falsisque divinationibus*. Haec excipit admonitio Synodalis ab aliis LEONI IX. ab aliis RATHERIO adjudicata, quam LABBEVS (*Tom. IX. Concil col.* 1008.) vulgavit praenotatam: *capitula incerti Auctoris, loci, & temporis ad Ecclesiae regimen congesta*. Mirum autem est, heic subdi duodecim RHABANI de se disticha, quae superioribus libris fuerant subjicienda. Praeterea exstant heic de Concilio GREGORII Papae Canones XVII.; itemque *de Canonibus* MARTINI *Episcopi Galatiae de libro Bragarensi* (sic). Vniversum codicem claudit Commentariolus in Cantica Canticorum, cui hæc carmina inscribuntur.

Hunc cecinit SALOMON mira dulcedine librum
Qui tenet egregias sponsi sponsaeque camoenas
Ecclesiae & Christi laudes hinc inde canentes
Et thalami memorat socios, sociasque fideles.
Has rogo menti (sic) *tuae juvenis mandare memento*
Cantica sunt nimium falsi haec meliora MARONIS:
Haec tibi vera canunt vitae praecepta perennis;
Auribus ille tuis male frivola falsa sonabat.

Hunc ergo praesertim codicem ad varias lectiones adhibui, quas inter typographica *Canisianae* editionis errata a me correcta, Patrumque aut Conciliorum in ea indicationes non memoro. Adnotationes quoque adjeci, sed parce, iisque tantum locis, qui illas maxime postulabant; quo & legentium eruditioni, & scriptionis brevitati consulerem. Sed ad ipsum jam HALITGARII opus transeamus.

In nomine Domini, Reverendissimo (1) in Christo Fratri ac Filio (2) HALITGARIO Episcopo, EBO (3) indignus Episcopus salutem.

NON dubito tuae esse notum charitati, quanta nobis Ecclesiasticae disciplinae, quantisque nostrorum necessitatibus subditorum, & insuper mundialium oppressionibus, quibus quotidie agitamur, cura constrin-

(1) *Reverentissimo* MS.

(2) Archiepiscopus Episcopum *filium* quod saeculo IX. appellarit, non adeo mirum, quum etiam AMBROSIVS in epistola ad CONSTANTINUM Episcopum *Vico-habentinum* eum *Filium* vocarit. *Commendo tibi* FILI, *Ecclesiam*, quae *est* ad *Forum Cornelii*. Hoc valde mirandum est, FEBRONIVM GREGORIO IV. summo Ecclesiae Pontifici succensere potuisse, quod se a *Galliarum* Episcopis non *patrem*, sed *fratrem* dici aegre tulerit, praesertim quum plura antiquiorum Pontificum exempla praesto sint, qui & ab Episcopis Patres nuncupati sunt, & Episcopos *filiorum* nomine designarunt. Aliqua vide in *Antifebronio* (*T. IV. Caesen. edit. lib. V. cap. II.*) alia apud Cl. AMADESIVM (*T. XLVI. Calogeranae sylloges opusculor. pag.* 15. *seqq.*) in dissertatione, cui titulus: *difesa del diploma di* S GREGORIO *M. a* MARINIANO *Arciv. di* RAVENNA.

(3) Haec de illo *Henricus* CANISIVS. „ Vnus ex praecipuis Auctoribus fuit, quorum factione LVDOVICVS

stringat. Idcirco, ut tecum contuli, ex Patrum dictis, Canonum quoque sententiis, ad opus consacerdotum nostrum excerpere poenitentialem minime valui, quia animus dum dividitur per multa, fit minor ad singula. Et hoc est, quod hac in re me valde sollicitat, quod ita confusa sunt judicia poenitentium in presbyterorum nostrorum opusculis, atque ita diversa, & inter se discrepantia, & nullius auctoritate suffulta, ut vix propter dissonantiam possint discerni: Unde fit, ut concurrentes ad remedium poenitentiae tam pro librorum confusione, quam etiam pro ingenii tarditate, nullatenus eis valeat subveniri (4). Qua-

---

„ VICUS Imperator de Imperio dejectus est Anno Domini DCCCXXXIII. de quo plura THEGANUS, quem consule, si lubet. LUDOVICO in Imperium restituto, Episcopatu cessit Anno Domini DCCCXXXV. sive volens, sive nolens; non enim immerito metuebat sibi a LUDOVICO, in cujus offensam adeo ceciderat. Quo autem Episcopatu suo privatus se se contulerit, accipe ex KRANTZIO (lib. I. Metrop. c. 30.) EBO *pridem Archiepiscopus* Rhemensis *in* Galliis *quum esset conspirationis in Imperatorem* LUDOVICUM *non ignarus, repositusque esset in plenum potestatem administrandi imperii & regni* LUDOVICUS, *quod male sibi timeret ab Imperatore, non putavit exspectandum, sed pervenit ad D.* ANSGARIUM *in Ecclesiam* Hamburgensem, *cum qua sibi pridem fuisset delegatum legationis in gentes* Danorum *ministerium. Amplexus est virum primarium* ANSGARIUS, *quod magno culmine dejectum videret, miseratus est peregrinationem ejus, & provenit, ut Ecclesia* Hildesemensis *illa tempestate viduata careret Episcopo. Patiente Imperatore, qui tum imprimis ad statuendos Episcopos erat implorandus, in Ecclesiam illam est adsumptus ordine quaestus. Longe illum sibi esse voluit Imperator, & potuit sine invidia in gente novella magno suo periculo sustineri, simul ut legationi sibi creditae propior esset, transiturus ex constituto ad praedicandum in Borealibus Christi Evangelium: quod utrum opere impleverit cum* ANSGARIO, *vel sine illa peregrinatus, annales non commemorant: sed Episcopum esse factum* Hildesemensem, *inter omnes constat, in qua sede duodecim ille annos permansit, sustinente ac defendente* LUDOVICO *Rege Imperatoris filio, qui a patre Regnum* Germaniae *suscepit. Magna fuit inter* ANSGARIUM & EDONEM *ex antiquo familiaritas, quod dono* EBBONIS *de Ecclesia Rhemensi venerandas Reliquias Sanctorum* SIXTI & SIMNITII *Episcoporum acceperit, quas in* Hamburgum *contulit: Et post inde a* Danis *fugatus, transportavit secum in* Ramsolam *ultra* Albim: *locum quidem* Verdensi *parochiae, sed qui etiam propter memoriam divi* ANSGARII *ibi diu commorantis* Bremensi *dioecesi reputatur, ibique servatur in hodiernum* „ Haec KRANTZIUS. Ceterum, qualis demum EBBO in LUDOVICUM Imperatorem fuerit; gregis sui & sacerdotalis dignitatis, honestatisque amantem fuisse Antistitem, vel Epistola ejus ad HALITGARIUM abunde docet, qua tam enixe postulat, ut poenitentiae rationem & ordinem ex sanctis Patribus, Conciliis, & Canonibus in scripta referat, bonoque publico divulget. „ Hactenus CANISIUS. Porro de EBBONE testatur HINCMARUS epist. XXVIII. obiisse illum a. DCCCLI. XIII. Kal. Aprilis. Confer novam *Galliam Christianam*.

(4) Haec EBBONIS sollicitudo confirmat, quod docti viri pridem observarunt, Poenitentiales libros Episcopis cordi maxime fuisse, ut ad eos Poenitentiae Sacramentum a Sacerdo- di-

Quapropter, charissime frater, noli teipsum nobis negare, qui semper in divinis ardenti animo disciplinis, ac solerti cura scripturarum meditationibus, perfectissimo otio floruisti. Arripe, quaeso, sine excusationis verbo hujus sarcinae pondus, a me quidem tibi impositum, sed a Domino, cujus onus leve est, levigandum. Noli timere, neque formides hujus operis magnitudinem; sed fidenter adcede, quia aderit tibi, qui dixit: *Aperi os tuum, & ego adimplebo illud*. Scis enim optime, parvis parva sufficere, nec ad mensam Magnatorum pauperum turbam posse adcedere. Noli tuae devotionis nobis subtrahere scientiam. Noli adcensam in te sub modio ponere lucernam, sed praecelso eam superponere candelabro, *ut luceat omnibus, qui in domo Dei sunt*, Fratribus tuis, & profer nobis veluti scriba doctus, quod adcepisti a Domino. Aderit tibi in hujus laboris itinere illius gratia, qui duobus discipulis euntibus, tertium se socium addidit in via, & aperuit illis sensum (5), ut sanctas intelligerent Scripturas. Spiritus Paraclitus, omni veritatis doctrina, & perfecta charitatis scientia tua resplendeat (6) pectora, charissime frater, Vale.

Matth. XI. 30.
Ps. LXXX. 11.
Matt. V. 13.
Matth. XIII. 52.
Luc. XXIV. 13.

Domino, & Venerabili Patri in Christo EBONI Archiepiscopo, HALITGARIUS Minimus Christi famulus salutem.

POstquam venerande Pater, dictas (7) beatitudinis vestrae adcepi literas, quibus me hortari dignati estis, ne mentis acumen inerti torpentique otio submitterem: sed cognitioni ac meditationi quotidie Sacrae Scripturae me vigilanter traderem: & insuper ex Sanctorum Patrum, canonumque sententiis poenitentialem in uno volumine adgregarem. Durum quippe mihi & valde difficile, tremendumque hoc quoque fuit imperium, ut hanc susciperem sarcinam, quam a prudentibus cognosco relictam. Multumque renisus sum voluntati vestrae, non velut procaciter durus, sed propriae infirmitatis admonitus. Haec etenim cura sollicitus necessarium duxi, ut aliquamdiu me a scribendi temeritate suspenderem. Sed quia sicut perpendi, injuncti operis difficultatem, ita & injungentis auctoritatem; nec volui, nec debui usquequaque resistere: certus quia imbecillitatem meam multo amplius vestra (8) praecipientis dignitas, quam adgravaret meae ignorantiae difficultas.

IN-

tibus rite administraretur. Certe in *Inquisitione*, quae lib. 1. REGINONIS *de discipl. Eccles.* legitur, (n. 93.) Episcopo inquirendum praescribitur, *si habeat Poenitentiale Romanum vel a* THEODORO *Episcopo, vel a Ven. Presbytero* BEDA *editum, & secundum quod ibi scriptum est, interroget confitentem, & confesso poenitentiam imponat*. Hinc tamen velim, ut qui veteres poenitentiales libros tantopere efferunt, cautiores in iis laudandis, multoque magis edendis esse edifcant, quum quantopere EBBONIS aetate corrupti, confusique essent, intelligant.

(5) *Illis sensus* MS.

(6) *Repleat* MS. atque ita legendum.

(7) *Directas* MS. ac sic omnino legendum.

(8) Adde ex MS. *adjuvaret*, sine quo verbo hiulca est sententia.

INCIPIT PRAEFATIO

De poenitentiae utilitate.

QUamvis originalia in Baptismatis munere gratia mediatoris cuncta aboleri veraciter credantur peccata, quia sufficit illa sola spiritalis regeneratio: Attamen quum ventum fuerit ad aetatem, quae praeceptum jam capit, & subdi potest legis imperio; suscipiendum est bellum contra vitia, & gerendum acriter, ne iterum reducatur ad damnabilia peccata. Paucissimi autem sunt tantae felicitatis, ut ab ipsa ineunte adolescentia, nulla damnabilia peccata committant, vel in flagitiis, vel in facinoribus, vel in homicidiis, vel in nefariae cujusquam impietatis errore: sed magna spiritus largitate necessarium est opprimere, quidquid in eis potest, aut potuit carnalis delectatio dominari. Tunc itaque victa vitia deputanda sunt, quum Dei amore vincuntur, quem nisi Deus ipse non donat, nec aliter, nisi (per) mediatorem Dei, & hominum IESUM Christum, qui factus est particeps mortalitatis nostrae, ut nos participes faceret divinitatis suae. Verumtamen in gravi jugo, quod positum est super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum; usque in diem sepulturae in matrem omnium, etiam hoc malum miserabiliter reperitur. Ideoque sobrii simus, atque intelligamus, hanc vitam de peccato illo nimis nefario, quod in Paradiso perpetratum est, factam nobis esse poenalem, totumque, quod nobiscum agitur, non pertinere, nisi ad novi saeculi hereditatem novam, ut hic pignore accepto illud, cujus hoc pignus est, suo tempore consequamur: sed quomodo (1) filii dei, quamdiu mortaliter vivunt, cum morte confligunt, & sic spiritu Dei excitantur, & tanquam filii Dei proficiunt ad Dominum, ut etiam a Spiritu Sancto, aggravante corpore corruptibili, tanquam filii hominum, in quibusdam humanis motibus deficiant ad seipsos, & ideo peccent: Interest quidem quantum, neque enim omne peccatum crimen est, sed omne crimen peccatum est. Sanctorum itaque hominum vitam, qua in hac morte vivitur, sine crimine inveniri posse, sine peccato autem nunquam, ut ait Apostolus: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.* Unum autem pro altero consuevit ponere Scriptura. In actione autem poenitentiae, ubi tale commissum est crimen, ut is a Christi corpore, qui commisit, separetur, non tam consideranda est mensura temporis, quam doloris: cor autem contritum, & humiliatum Deus non spernit. Sane quia plerumque dolor alterius cordis occultus est alteri, recte constituuntur tempora poenitentiae ab his, qui praesunt Ecclesiis, ut satisfiat etiam Ecclesiae, in qua remittuntur peccata. Ergo quum tanta est plaga peccati, ut medicamenta corporis, & sanguinis Domini sint differenda, auctoritate antistitis debet se quisque ab altario removere ad agendam poenitentiam, & eadem auctoritate reconciliari; hoc est enim Corpus, & San-

Ex S. GREG. M. lib. XXI Moral. in cap. 30. Job. cap 9.

1. Joh. 1, 8.

Ps. 1.

(1) Corrige ex MS.: *sed quoniam*.

Sanguinem Domini indigne adcipere, si eo tempore adcipiat, quo poenitentiam debet agere (2). Nam ipsa poenitentia, quando digna est caussa, ut secundum morem Ecclesiae agatur, plerumque infirmitate non agitur, quia & pudor timor est displicendi, dum plus delectat hominem existimatio, quam justitia, qua se quisque humiliat poenitendo. Meminerit ille, quicumque est, quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*. Quid enim est perversius, quidve infelicius, quam in ipso vulnere, quod latere non potest, non erubescere & de ligatura plus erubescere? Nemo arbitretur propterea, se consilium salubre hujus poenitentiae debere contemnere, quia advertit (3) forte, novitque ad altaris sacramenta adcedere, quorum non ignorat talia crimina apud se retinere. Corrigunt enim multi, ut PETRUS: multi tolerantur, ut IUDAS: multi nesciuntur, donec veniat Dominus, & illuminet abscondita tenebrarum, & manifestet cogitationes cordium. Job. IV. 6.

Nos vero quemquam a communione prohibere non possumus, quamvis haec prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis; nisi aut sponte confessum, aut in aliquo sive saeculari, sive Ecclesiastico judicio accusatum, atque convictum. Plerique autem adtendunt multos in ipsis honoribus Ecclesiasticis Praepositorum, & ministrorum non congruenter vivere sermonibus, & Sacramentis, quae per eos populis ministrantur. O miseros homines (4)! quibus intuendo Christum obliviscuntur: qui ex tanto ante praedixit, ut legi Dei potius obtemperetur, quam imitandi videantur illi, qui quae dicunt, non faciunt, & traditorem suum tolerans usque in finem, etiam ad evangelizandum cum ceteris misit. Aliquis forte desperatus dicat: *Ego jam baptizatus in Christo, a quo omnia peccata praeterita mihi dimissa sunt, vilis factus sum nimis iterans vias meas, & canis horribilis oculis Dei conversus ad vomitum suum. Quo abibo a spiritu ejus, & a facie ejus quo fugiam?* Quo frater? nisi ad ejus misericordiam poenitendo, cujus potestatem peccando contempseras. Quidquid enim feceris, quaecumque peccaveris, adhuc in vita es, unde te omnino auferret, si sanare nollet. Matth. XXIII. Psal. XIII. 87.

Oportet igitur ad poenitentiam adcedere cum omni fiducia, & ex fide credere indubitanter, poenitentia posse aboleri peccata, etiamsi in ultimo vitae spiritu commissa poeniteat, & publica lamentatione peccata prodantur, quia propositum Dei, quo decrevit salvare, quod perierat, stat immobile, & ideo, quia voluntas ejus non mutatur, sive emendatione vitae, si tempus conceditur; sive supplici confessione, si continuo vita exceditur, venia peccatorum fideliter praesumatur ab illo, qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur a perditione poenitendo, & salvatus miseratione Dei vivat. Certissimae sunt (5) Ezech. XXXIII. 11. Matth. XVI.

 fide-

(2) Huc spectat illud GENNADII in lib. *de dogmat. Ecclesiast. cap.* 53. *Quem mortalia crimina post Baptismum commissa premunt, hortor prius publica poenitentia satisfacere, & ita Sacerdotis judicio reconciliatum Communioni sociari, si vult non ad judicium, & condemnationem sui Eucharistiam percipere.*

(3) *Quia advertit multos* MS., quod recta sententia postulat, nisi malis infra *quos* legere pro *quorum*.

(4) Sic etiam MS.; sed aliquid heic deesse, recte vidit CANISIUS: *forte qui hos, vel alios intuendo.*

(5) *Et fidelissimae* MS.

fideliſſimae claves Eccleſiae, quibus quodcumque in terra ſolvitur, etiam in coelo ſolutum promittitur.

Haec dicta ſunt de publica ſatisfactione, qua quiſque humiliando ſe (6), non ſolum coram Deo, ſed etiam coram Eccleſia, quae habet clavem Coelorum, in qua fit remiſſio peccatorum.

Secreta quoque ſatisfactione ſolvi mortalia crimina non negamus, mutato prius ſaeculari habitu, & indefeſſo Religionis ſtudio, per vitae correctionem, & jugi, immo perpetuo luctu, miſerante Deo, ita
Matth. VI. dumtaxat, ut contraria pro his, quae poenitet, agat. Quotidiana vero, leviaque peccata, ſine quibus haec vita non ducitur, dominica oratione purgantur, quorum eſt dicere: *Pater noſter, qui es in Coelis*, &
Luc. XI. 41. reliqua: ibi dicitur: *dimitte nobis debita noſtra*, quia ipſa eleemoſyna eſt, veniam homini petenti, ignoſcere. Unde Dominus ait: *Date eleemoſynam, & omnia munda ſunt vobis*.

Multa igitur genera ſunt eleemoſynarum, quae quum facimus, adjuvamur, ut dimittantur noſtra peccata, ſed ea nihil eſt majus, quam (quando) (7) ex corde dimittimus, quod in nos quiſque peccavit.
Matth. V. 22. Sunt autem quaedam *peccata, quae* putantur leviſſima, niſi in Scripturis demonſtrarentur opinione graviora. Quis enim dicentem fratri ſuo, *fatue*, reum gehennae putaret, niſi veritas diceret? Aut quis aeſtimaret, quam magnum eſſet (8) peccatum, dies obſervare, menſes, & annos, & tempora, ſicut obſervant, qui certis diebus, ſive menſibus, ſive annis, vel nolunt aliquid inchoare, niſi Apoſtolus diceret: *Timeo*
Galat. IV. *vos, ne ſine cauſa laboraverim in vobis?*

Quam multa ſunt alia peccata, ſive in loquendo de rebus, & negociis alienis, quae ad te non pertinent; ſive in vano cachinno; ſive in ipſis eſcis, quae ad neceſſitatem hujus vitae parantur, in quibus eſt avidior appetitus, ſive in vendendis & emendis rebus caritatis & utilitatis vota perverſa.

Sunt & alia hujuſcemodi peccata, quae fiunt verborum offenſioni-
Jacob. III. 2. bus, & cogitationum, IACOBO dicente Apoſtolo: *in multis enim offendimus omnes*. Oportet quotidie, crebroque exoremus ad Dominum, atque dicamus: *Dimitte nobis debita noſtra*, nec in eo, quod ſequitur, men-
Matth. VI. tiamur: *ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris*, pro quibus etiam ſacrificia eleemoſynarum, & jejuniorum pro viribus (9) offerre non ceſſet.

Pro illis ergo peccatis, quae legis decalogus continet, & de quibus Apoſtolus ait, quod *neque avari, neque rapaces, neque adulteri, ne-*
1. Cor. VI. 9. *que maſculorum concubitores &c. quoniam qui talia agunt, Regnum Dei non poſſidebunt*, illa actio poenitentiae ſubeunda eſt, in qua majorem in ſe quiſ-

(6) Ita etiam Codex; ſed locus medica manu indiget, ac vel legendum *humiliat ſe*, vel aliquid addendum.

(7) CANISIVS addidit, *quando*, ut rectum aliquem ſenſum huic loco tribueret. Neceſſe tamen non erat. Satis ſit cum noſtro Codice legere *qua*.

(8) *Eſſe* Codex. Hinc nullus dubito mendum in vocula *quam* cubare, legendumque *tam magnum eſſe*.

(9) *Pro ſuis viribus prorſus quiſque* Cod. optima lectio.

quisque severitatem debeat exercere (10), ut a seipso judicatus, non judicetur a Domino: quae actio poenitentiae tunc erit perfecta, & adceptabilis, si adscenderit homo adversum se tribunal mentis suae, & constituerit se ante faciem suam, ne hoc ei postea fiat, sicut comminatur Deus peccatori, atque ita constituto in corde judicio, adsit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnifex timor; deinde sanguis animae confitentis per lacrymas profluat: postremo in conscientia sua se indignum judicet participatione Corporis & Sanguinis Domini. Versetur ante oculos imago futuri judicii, ut, quum alii adcedunt ad altare Dei, quo ipse non adcedit, cogitet, quam sit contremiscenda poena, qua percipientibus aliis vitam aeternam, alii in morte praecipitantur aeternam. 1. Cor. XI. 31.

Mensuram autem temporis in agenda poenitentia, idcirco non satis adtente praefigunt Canones pro unoquoque crimine, sed magis in arbitrio Antistitis (11) relinquendum statuunt, quia apud Deum non tam valet mensura temporis, quam doloris, nec abstinentia tantum ciborum (12), sed mortificatio potius vitiorum.

Propter quod tempora poenitentiae, fide, & conversatione poenitentium adbrevianda praecipiunt, & negligentia protelanda (13). Exstant tamen pro quibusdam culpis modi poenitentiae in canonibus impositi, juxta quod ceterae perpendendae sunt culpae, quum sit facile per eosdem modos vindictam, & censuram canonum aestimare.

Hanc autem epistolam nemo quidem existimet meam, ne illis pro parvitate nominis mei vilescat. Sed sciat a majoribus nostris ex Sanctorum sententiis esse collectam (14); a me quidem excerptam, ne nimia prolixitate negligentibus lectoribus fastidium generaret.

Libellum de vitiis octo principalibus, eorumque remediis, quem de libris GREGORII, AVGUSTINI, nec non PROSPERI excerpsimus, in capite praeponimus, post praefationem hanc, quam excerpsimus.

Secundus quidem libellus continet de vita activa, & contemplativa pauca capitula, nec non & principalium virtutum nomina. Ipsa quidem

 ex

(10) *Exercere* MS.

(11) Vide infra *Lib. III. Cap. I.*

(12) Nimirum abstinentiam poenitentes ita servabant, ut ne peracta quidem poenitentia carnibus vescerentur. *Etiam reconciliatus poenitens*, inquit S. CAESARIUS Arelat. (*hom. I. inter Baluzianas*,) *ubicumque aut in suo aut in alieno convivio, olera aut legumina, aut pisciculos invenire potuerit, aliam carnem non debet adcipere*. Vide etiam *Cabilonensis* Concilii a. DCCCXIII. celebrati canonem XXXV. Subsequenti tamen tempore, ut MARTENIUS animadvertit (*de ant. Eccles. ritib. Lib. I. cap. 6. art. 4. num. 10.*,) hanc poenam largissimis poenitentes eleemosynis redimebant. Quare *Veronensis* Episcopus RATHERIUS in *Synodica* epistola *ad presbyteros* ajebat saeculo X. *Nullus poenitentem invitet carnem manducare, & bibere vinum, nisi pro eo ad praesens eleemosynam fecerit*.

(13) Exstat haec sententia apud GRATIANUM (*Can. 86. de Poenit. dist. 1.*) Sumpta autem est ex Canone *Ancyrano* quinto, ubi statuitur, ut *Episcopi modo conversationis examinato potestatem habeant, vel utendi clementia, vel plus temporis adjiciendi*. Confer *Gregorium* NYSSENUM in ep. ad LETOIUM (*cap. 4.*) Canonem XII. *Nicaenum*, atque ultimum *Trullanum*, quos recitat MORINUS (*Lib. I. de poenit cap. 15.*

(14) Vide nostrum in hos libros prooemium.

ex Sanctorum Patrum dictis collecta. Quorum nomina cujus sunt sententiae, in marginibus posuimus, propter prolixitatem vitandam repetendorum nominum, & ne aliquis invidus nobis vocitaret compilatorem. (15)

Tertius de ordine poenitentum cum nominibus, unde sumptus est, Conciliorum.

Quartus vero de judiciis laicorum.

Quintus de ordinibus Clericorum, & de regulis, si deviaverint, ipsorum.

INCIPIUNT CAPITULA LIBELLI PRIMI.

INCIPIT LIBELLUS PRIMUS FELICITER

De octo principalibus vitiis, & unde oriuntur.

CAPUT I.

Paradisi gaudiis, postquam expulsum est genus humanum, octo criminalia (1) in filios ADAE originaliter dominantur vitia: Quae nisi per gratiam Salvatoris, ac Baptismi renovationis minime abolenda cre-

(15) *Nos vocitaret compilatores.* Cod. aptius.

(1) Ad hunc locum *Henricus* CANISIUS in margine ista adnotavit: ,, Octo principalia vitia numerant THEODULPHUS Episc. *Aurelionens.* (ep. ad Clerum), EVAGRIUS ad ANATOLIUM (*Lib. de octo vitiosis cogitationibus*), S. NILUS (*Lib. de octo vitiosis adfectionibus*) & alii. Vide quae notavimus T. 1. antiq. lection. in append. ad monostichon S. COLUMBANI (*fol.* 2.)

credamus. Unde Beatus GREGORIVS in *expositione* IOB (1) loquitur. Vitia quoque tentantia, quae invisibili contra nos praelio repugnanti (3) super se superbiae militant; alia more ducum praeeunt; alia more exercitus subsequuntur.

Ipsa namque vitiorum Regina superbia, quum devictum plene cor ceperit, mox illud septem principalibus vitiis, quasi quibusdam suis ducibus devastandum tradit, quos videlicet duces exercitus sequitur, quia ex eis proculdubio importunae vitiorum multitudines oriuntur. Quod melius ostendemus, si ipsos duces, atque exercitus, ut possumus, enumerando, proferamus.

Radix quippe cuncti mali superbia est, de qua Scriptura adtestante, dicitur: *Initium omnis peccati superbia*. De hac quoque virulenta radice, VII. principalia vitia proferuntur, scilicet inanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvies, luxuria. Nam quia his septem superbiae vitiis nos captos doluit, idcirco Redemptor noster ad spiritalis liberationis praelium spiritu septiformis gratiae plenus venit. Sed habent contra nos haec singula exercitum suum. Eccl. XIX.

Nam de inani gloria haec oriuntur, inobedientia, iactantia, hipocrisis, contentiones, pertinaciae, discordiae, & novitatum praesumptiones.

De invidia nascitur odium, susurratio, detractio, exultatio in adversis proximi, afflictio autem in prosperis.

De ira proferuntur rixae, tumor mentis, contumeliae, clamor, indignatio, blasphemiae.

De tristitia nascitur malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa praecepta, vagatio mentis erga illicita.

De avaritia oriuntur proditio, fraus, fallacia, periuria, inquietudo, & contra misericordiam obdurationes cordis.

De ventris ingluvie propagatur (4) inepta laetitia, scurrilitas, immunditia, multiloquium, hebetudo sensus circa intelligentiam.

De luxuria generatur (5) coecitas, inconsideratio, inconstantia, praecipitatio, amor sui, odium Dei, adfectus praesentis saeculi, horror autem, vel desperatio futuri.

Quia ergo septem principalia vitia tantam de se vitiorum multitudinem proferunt, quum ad cor veniunt, quasi subsequentis exercitus catervas trahunt, ex quibus videlicet septem quinque spiritalia, duoque carnalia sunt. Sed unumquodque eorum tanta sibi cognatione jungitur, ut nonnisi unum de altero proferatur. Prima namque superbiae soboles inanis est gloria, quae dum oppressam mentem corruperit, mox invidiam gignit. Quia nimirum dum vani nominis potentiam appetit, ne quis hanc alius adipisci valeat, tabescit.

Invidia quoque iram generat. Quia quanto interno livoris vulnere animus sauciatur, tanto etiam mansuetudo tranquillitatis amittitur. Et, quia quasi dolens membrum tangitur, idcirco oppositae actionis manus velut gravius pressa sentitur. Ex a

(1) *Cap.39. Lib.31. Moral. cap.17.*
(3) *Regnanti* editio S. Greg. *Romana*.
(4) *Propagantur* Cod.
(5) *Generantur* Cod.

Ex ira (6) quoque tristitia oritur, quia turbata mens, quo inordinate se concutit, eo addicendo confundit. Et quum dulcedinem tranquillitatis amiserit, nihil hanc nisi ex perturbatione subsequenti moeror pascit.

Tristitia quoque ad avaritiam dirigitur (7): quia dum confusum cor bonum laetitiae intus amiserit, unde consolari debeat, foris quaerit. Et tanto magis exteriora bona adipisci desiderat, quanto gaudium non habet, ad quod intrinsecus recurrat.

Post haec vero duo carnalia vitia, idest, ventris ingluvies, & luxuria supersunt. Sed cunctis liquet, quod de ventris ingluvie luxuria nascitur, dum in ipsa distributione membrorum ventri genitalia subnixo (8) videantur. Unde dum unum inordinate reficitur, aliud procul dubio ad contumelias excitatur.

Bene autem duces exhortari dicti sunt, exercitus ululare, quia prima vitia deceptae menti quasi sub quadam ratione se inferunt, sed innumera, quae sequuntur, dum hanc ad omnem insaniam pertrahunt, quasi bestiali clamore confundunt (9).

CAPVT II.

De vitio superbiae.

CONsideremus ergo, quae causae praecedant, quas vitia subsequantur. Ait enim PROSPER (1). Quod ut credibilius videatur, Scriptura divina consulta respondeat. Unde quaesita protulit, dicens: *Initium omnis peccati superbia*; non alicujus, sed omnis peccati, quomodo (2) non solum peccatum est ipsa, sed etiam nullum peccatum fieri potest, aut potuit, vel poterit sine ipsa. Siquidem nihil aliud omne peccatum, nisi Dei contemptus est, quo ejus praecepta calcantur. Denique ipse diabolus inventor superbiae, per ipsam de coelestibus corruit, quem Deus fecerat sine ullo peccato. Et haec est omnium malorum caussa. Hinc est, quod idem primus homo, superbi spiritus elatione corruptus, omnem posteritatem suam, quae in illo radicaliter fuit, necessitati corruptionis, ac mortalitatis addixit. De quo dicit Apostolus: *per unum hominem peccatum intravit in mundum, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit*. Superba voluntas facit Dei praecepta contemni, & ex angelis daemones fecit.

Quapropter (3) audiant superbi: quia sunt omnia transitoria, quae am-

(6) *De ira* Cod.

(7) Melius: *ab avaritia derivatur*.

(8) *Subnixa* Cod. *subnexa* Editio R. Greg.

(9) Hucusque ex S. Greg. M.

(1) Immo vero *Julianus* POMERIVS, cui magnus SIRMONDVS ex ISIDORO primus libros *de vita contemplativa* restituit, *Lib. III. cap.* 2.

(2) *Quoniam* l. ex Codice nostro, & ex Lugdunensi PROSPERI editione apud *Sebastianum* GRYPHIVM MDXXXIX.

(3) GREGORIVS est in nostri Codicis, uti & in *Contfient* exempli margine. Hic tamen longe alia de superbia habet *lib.* 34. *Moral. in* IOB *cap.* 18.

ambiuntur (4), & aeterna, quae perduntur. Et illud: *omnis qui se exal-* Luc. XVIII. 14.
tat, humiliabitur. Et iterum. *Quid superbit terra & cinis?* Et illud: *an-* Eccl. X. 9.
te ruinam exaltabitur spiritus. Et: *Deus alta a longe cognoscit*. De eorum Prov. XVI. 18.
quoque capite diabolo scriptum est: *Ipse est rex super omnes filios superbiae*. Ps. CXXXVII. 6.
Job. XLI. 25.

Jam nunc (5) videamus, quibus indiciis possit superbia deprehendi. Unde paullo post sequitur: *habitus quoque, & incessus pedum superbos ostendunt*, quorum erecta cervix, facies torva, truces oculi, & sermo terribilis nudam superbiam clamant; humana jura, divinaque confundunt, honoribus intumescunt, aliena rapiunt, & seipsos superbiae corrupti morbo non capiunt. Est enim & occulta superbia, quae proficientes aliquantulum occulte captivat, quos in profundum malorum fraudulenta dominatione praecipitat; & ne umquam possint exsurgere (6), jugiter calcat. Inde est, quod hi, quos superbae mentis tabes purulenta corruperit, seniorum suorum non observant imperata, sed judicant; de suis negligentiis objurgati, aut rebellant, aut murmurant; de loco superiori deceptant (7), praeferri se melioribus adfectant; suas sententias procaciter jactant, non servant in obsequio reverentiam. Haec sunt superbiae tumoris indicia, quibus Deus offenditur, & his malis diabolus pastus exultat.

CAPUT III.

De remedio superbiae.

HUmilitas (1) virtutum omnium mater penitus conterit super-
biam, quemadmodum scriptura testatur: *Omnis, qui se humiliat,*
exaltabitur. Et *gloriam praecedit humilitas*. Et iterum: *Ad quem respiciam,* Luc. XVIII. 14.
nisi ad humilem, & quietum, & trementem sermones meos? Et *Deus humi-* Prov. XV. 33.
lia respicit. Unde GREGORIUS (2) inquit: Dicatur ergo humilibus, Isai. LXVI. 2.
quia dum se deijciunt, ad Dei similitudinem adscendunt. Et quid humilitate sublimius? quae dum se in ima deprimit, auctori suo manenti super summa conjungitur. Est tamen aliud, quod in eis debeat caute pensari, quia saepe quidam humilitatis decipiuntur specie, quidam vero elationis suae ignorantia falluntur; idcirco oportet omnes sollicitos esse, ut maculae superbiae imbribus lacrymarum deleantur, & contritio cordis, & humilis spiritus, omnem fomitem vitiorum excludat, & qui proximis laesionem intulit, veniae satisfactione reconciliet, rapinam

(4) *Ambiunt*, & paullo post *perdunt* Cod.

(5) Quae hinc sequuntur ad capitis finem, ex PROSPERO (sic compendii caussa deinceps auctorem librorum *de vita contemplativa* indicabo) *lib. III. cap.* 8. HALITGARIUS prompsit.

(6) *Emergere*, *Lugd. Prosp.* edit.

(7) Ite quoque in Codice nostro scriptum erat; sed antiqua manus emendavit, legique jussit *decertant*, *Disceptant* est in edito, quem laudavi, PROSPERI libro.

(1) Confer *Gregor.* XXIII. *Moral.* in Job. cap. 7.

(2) Simile quid habet S. GREGORIUS *lib.* XXXIII. *Moral.* c. 7.

pinam pauperum misericordia largitatis diluat; eisdem, quibus injuste abstulit, si quid potest misericorditer reddat; & insuper eleemosynarum fructus minime negligat, aliisque bonis operibus vitam suam corrigendo apud Domini misericordiam studiose perquirat, sicut scriptum est; *miserere animae tuae placens Deo*. Idcirco temporis mensuram in agenda poenitentia pro unoquoque crimine praefigunt (3) canones, sed magis in arbitrio antistitis relinquendum statuunt. Quia apud Dominum non tam valet mensura temporis, quam doloris, nec abstinentia tantum ciborum, quam mortificatio vitiorum (4).

CAPUT IV.

De vitio inanis gloriae.

INanis (1) namque gloria devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Debes majora adpetere, ut qua potestate valueris multos excedere, eo etiam valeas & pluribus prodesse*. Sed Scriptura e contra signum vanitatis ostendit dicens.

Est enim vanitas (2) inflata quaedam circa delectationes varias animi languentis adfectio, potiendi honoris avida simul & nescia, morbo excellentiae inanis adflata, cava, morbida, turbulenta, animorum levium domina, male fundatis omnibus blanda, repugnantibus fumea, capiendis seductoria, captis invicta: simulatio quaedam virtutum (3), appetitio dignitatum, dulcis miseris, amara perfectis, cui serviunt tumidi, sub qua jacent elati, qui se de operibus, quorum sibi conscii non sunt, turpiter jactant, qui se ab omnibus praedicari per nefas adfectant, qui sanctos viros sui deprecatione (4) depreciant. His, & similibus delinitos vanitas premit, nec eos morbum suum sentire, aut ad medicum venire permittit. Et quid est, ad medicum venire, nisi infirmum suas infirmitates cognoscere? tantumque eos ardor humanae laudis inflammat, ut laboriosa opera, quae populus admiretur, & quibus fama diffunditur, sine labore suscipiant, & libenter exerceant. Inde est, quod jejunare, abstinere, vigilare, Ecclesiam frequentare, vel psallere (5), quum haec omnia sine labore non faciant (6), etiam cum delectatione faciunt, ut ab hominibus, quibus placere, non Deo, desiderant, videantur. Unde veritas ait: *amen dico vobis, receperunt mercedem suam*.

CA-

(3) *Non praefigunt* Cod.; & ita omnino legendum.

(4) Vide quae supra ad praefat. adnotavimus.

(1) GREGOR.

(2) Haec, ceteraque ad capitis finem exstant lib. III. *de vita contempl.* cap. 10.

(3) Addit editus PROSPER: *anima vitiorum, fomes carnalium delectationum, labes morum*.

(4) *Comparatione*, Codex, & editus PROSPERI liber; utique aptius.

(5) Addit Codex: *non cessant*.

(6) *Fiant*, PROSPER editus.

CAPVT V.

De remedio inanis gloriae.

Apostolica sententia in medio est proferenda, qua dicitur: *Quid enim habes, quod non accepisti? Et si accepisti, ut quid gloriaris quasi non acceperis?* Hujus enim morbi est medicina salutis recordatio divinae bonitatis, per quam omnia bona nobis collata sunt, quae habere videmur. Etiam & perpetua Dei caritas, in cujus laudem omnia agere debemus, quidquid boni in hoc saeculo operemur, & magis desiderare a Deo laudari in die retributionis aeternae, quam ab homine mortali quolibet in die hujus transitoriae vitae. Hoc quoque inanis gloriae vitium, ut jam diximus, lacrymarum fletibus est abolendum cum ceterorum actibus bonorum operum, quia in cunctis, quae agimus, necesse est, ut consideratio propriae infirmitatis deprimat, ne haec ante occulti arbitri oculos tumor vanae laudis exstinguat. 1. Cor. 47.

CAPVT VI.

De vitio invidiae.

Invidia quoque devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *In quo illo, vel illo minor es? cur ergo eis vel aequalis, vel superior non es? quanta vales, quae illi non valent? Non ergo tibi aut superiores esse, aut etiam aequales debent.* Apostolica (1) adversus hos clamat sententia: *invidia siquidem diaboli mors intravit in orbem terrarum.* Gregor. Sap. II. 14.

Invidus certe (2), qui alienum bonum suum facit invidendo supplicium, nulla videtur ad invidendum concupiscentia provocari, sed tantum superbiae morbo vexari, quo sibi jugiter ingemiscit meliorem, cui invidet, anteferri. Ac per hoc sequitur (3) divinum munus in homine, quum potius amari homo debeat pro sui meriti sanctitate. Tantos enim invidus habet justa poena tortores, quantos invidiosus habuerit laudatores. Nihil infelicius potest esse invidia, quae alienis torquetur bonis. Unde igitur bonus profecit, inde invidus contabescit. Invidia sensum mordet, pectus urit, mentem adfligit. Qui autem invidet, diabolo similis est, qui per invidiam hominem de Paradisi felicitate dejecit.

Quantum (4) cis (5) bonum corrumpat invidia miserabiliter, est intuendum, quum quidquid boni fieri, vel dici a sanctis audierint, vel omni-

(1) Vide S. GREGORIUM M. lib. V. Moral. in 103. cap. 31. de invidia pulcherrime disserentem.

(2) Ex lib. III. de vita contempl. cap. 5.

(3) *Persequitur* Codex, quocum editus PROSPER convenit.

(4) PROSPER *lib. III. cap. 9.*

(5) *Invidis* Cod.

omnino non credunt, aut res bene gestas in malum male interpretando convertunt. Omne malum, quod de illis mendax fama jactaverit, statim tamquam si ipsi viderint, credunt.

Et dum livorem (6) a corde non projiciunt, ad apertas operum nequitias devolvuntur, quia a se incipit omnis tractatus malus, & priusquam noceat alteri, ipsi sibi parat exitium. Namque ex hoc vitio oriuntur homicidia. Nisi enim CAIN invidisset acceptam fratris hostiam, minime pervenisset ad exstinguendam (7) vitam.

CAPUT VII.

De remedio invidiae.

1. Joh. III. 15. APostolus terribiliter comminatur, dicens: *Qui odit fratrem suum, homicida est, & qui invidet fratri suo, in tenebris est, & in tenebris ambulat.* Unde si hoc vitio valenter resistere cupimus, caritatem Deo exhibeamus, & proximo (1), de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, & facile peccato resistimus, si bonis omnibus abundamus, saeculi blandimenta contemnimus, & omnia, quae difficilia sunt humanae fragilitati, vel aspera, etiam cum dilectione (2) perficimus, si haec praecepta dilectionis custodimus.

Attamen ordinem dilectionis illi pervertunt, nec modum diligendi custodiunt, qui aut mundum, qui contemnendus est, diligunt, aut corpora sua minus diligenda diligunt; aut proximos non sicut se ipsos; aut Deum plus quam seipsos forte non diligunt. Proximos autem tunc diligimus sicut nos, si non propter aliquas utilitates nostras, non propter sperata beneficia, vel accepta; sed propter hoc tantum, quod sunt naturae nostrae participes, diligamus. Quapropter haec est proximi tota dilectio, ut bonum, quod tibi conferri vis, velis & proximo. Potest itaque homo alterius bonum suum facere, dum amat in alio, quod ipse non facit.

Hinc ergo (3) pensent invidi, caritas quantae virtutis est, quae alieni laboris opera nostra sine labore facit. Dicendum itaque est invidis, quia dum se a livore minime custodiunt, in antiquam versuti hostis nequitiam demerguntur. Igitur summopere est vigilandum, ut hoc vitium radicitus a cordibus citius evellatur, ac bonis operibus, ut praescriptum est, cum consilio tamen Sacerdotis emundetur, & quotidie pro illo exoret, quem oderat, eique officia caritatis exhibeat, ac necessitatibus, si valuerit, frequenter subveniat, cui, quum non amavit, minus diligendo exhibuit.

CA-

(6) GREGORIUS.

(7) *Exstinguendam ejus* Cod.

(1) Haec habet PROSPER, *Lib. III. cap.* 15.

(2) Ita Cod. & PROSPER, in cujus tamen margine adnotatur lectio omnino praeferenda *cum delectatione*.

(3) Codicis,& *Canisianae* editionis orae GREGORIUS ut horum auctor adscribitur. Margini & nos deinceps cum CANISIO Auctores inscribemus, nisi loci ipsius indicatio addi aliquid postulet.

CAPVT VIII.

De vitio irae.

IRa etiam devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *quae erga te aguntur, aequanimiter ferri non possunt; haec immo patienter tolerare peccatum est, quia si non eis cum magna exasperatione resistitur, contra te deinceps sine mensura cumulantur.* GREGORIVS

Apostolica contra haec respondet sententia: *Sol non occidat super iracundiam vestram.* Ephes. IV. Vnde & veritas dicit: *Quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio.* Matth. XVIII 35. Et: *si non dimiseritis unusquisque fratri suo de cordibus, nec Pater vester coelestis dimittet vobis delicta vestra.* Matth. V. Nam si AVG. irasci fas non est, aut dicere *racha*, aut *fatue*; multo minus est licitum, tenere aliquid animo, ut in odium indignatio convertatur. Est enim ira mentis furor, quae si in corde infigitur, omnem eximit providentiam ab eo facti: nec judicium rectae discretionis inquirere, nec honestae contemplationis virtutem, nec consilii poterit habere maturitatem; sed omnia per praecipitium facere videtur. Ex quo nascitur homicidium.

Dicendum quippe est & impatientibus, quia dum fraenare spiritum negligunt, per multa etiam, quae non adpetunt, iniquitatum abrupta rapiuntur. GREGOR. Quia videlicet mentem impellit furor, quo non trahit desiderium, & agit commota, velut nesciens, unde post doleat sciens. Per hoc quoque impatientiae vitium plerumque mentem arrogantiae culpa transfigit, quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona, si qua bona sibi occulta sunt, ostendere conatur, ac per impatientiam usque ad arrogantiam deducitur.

CAPVT IX.

De remedio irae.

PAtientia namque furorem, omneque irae vitium cum recordatione mandatorum Dei superare noscitur, quum virtutum omnium mater caritas ad memoriam revocatur, quia impatientiae vitium minime oritur, nisi virtutum mater caritas amputetur. Scriptum quippe est, *caritas patiens est*. Igitur quum minime est patiens, caritas in eo non est.

Per hoc quoque irae vitium, ipsa virtutum nutrix doctrina dissipatur. GREGOR. Unde scriptum est: *doctrina viri per patientiam noscitur*. Tanto ergo quisque minus ostenditur doctus, quanto minus convincitur patiens. Scriptum est enim: *melior est patiens viro forti, & qui dominatur animo suo, expugnatore urbium*. Vnde veritas electis dicit: *in patientia vestra possidebitis animas vestras*. Custodem igitur conditionis nostrae patientiam Dominus esse monstravit, qui in ipsa nos possidere nosmetipsos docuit. Vnde & alibi dicit: *Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos.*

vos. Virtus itaque est coram hominibus adversarios tolerare ; sed virtus coram Deo diligere. Et PAVLLVS Apostolus possidere patientiam monuit, cum discipulis hoc praeceptum monendo instituit: *omnis*, inquit, *amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia*. Quia nimirum frustra indignatio, & clamor, & blasphemia ab exterioribus tollitur, si in interioribus vitiorum mater malitia dominatur. Admonendi sunt igitur patientes, ut cor post victoriam muniant, ne hostis callidus eo in deceptione postmodum majori exultatione gaudeat, quod illa dudum contra (1) rigida colla victorum calcat. Quisquis (2) hoc vitio irae diu tabefactus deperiit, oportet, ut ei se humiliando satisfaciat, cui iratus exstitit, ne coram Deo reus judicetur, qui non aliter nostra delet facinora, si (3) fratrum a cordibus nostris penitus non amputentur delicta.

GREGOR.

CAPVT X.

De vitio tristitiae.

GREGOR.

Tristitia quoque devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Quid habes, unde gaudeas, quum tanta mala de proximis portas? perpende, cum quo moerore omnes intuendi sint, qui in tanto contra te amaritudinis felle vertuntur*. Apostolica adversus haec dicit sententia. *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio? an angustia?* & reliqua. Sunt, quippe duo genera tristitiae; unum salutiferum; aliud vero pestiferum. Tristitia salutaris est, quando animus ex delictorum recordatione contristatur, ut confessionem, & poenitentiam agere quaerat, & converti ad Deum (1) se toto corde desiderat. Alia igitur hujus mundi est tristitia, quae mortem operatur animae, nihilque in bono operis desiderio valet perficere, quae perturbat animum, & saepe mittit in desperationem, ac futurorum spem abstrahit bonorum; cui etiam hoc patienti vitium vita praesens nulla est delectatio.

Rom. VIII. 39.

II. Cor. VII. 10.

CAPVT XI.

De remedio tristitiae.

II. Cor. IV. 18.
Eccl. III. 16.

Superatur namque hoc nefas spiritali laetitia, & spe futurorum, & consolatione Scripturarum, vel fraterno in spiritali jucunditate colloquio, vel quum ad mentem reducitur, quam parva sint, quae videntur, sicut scriptum est: *Quae enim videntur, temporalia sunt*. Vnde Ecclesiasticus dicit: *cuncta subiacent vanitati, & omnia pergunt ad unum locum, quia de terra facta sunt, & in terram pariter revertentur*; quae tamen non videntur, aeterna sunt. Haec

(1) *Quo illa dudum contra se* Cod.
(2) *Quisquis ergo* Cod.
(3) *Nisi*, deleta mox particula *non* Cod.
(1) *Ad Dominum* Cod.

Haec vero, & his similia loquentes, ac cogitantes nihil est aliud, quam vitiis omnibus repudium dare, & omne genus tristitiae amputare. Ab his ergo tristibus malis adscendendum est ad illa sublimia, quibus proficientium mentes in spem promerendae beatitudinis adsurgunt; abdicatisque terrenis, coelestia concupiscunt, ubi Deus videbitur in saecula saeculorum. Sed quicumque hoc vitio carere desiderat, orationibus frequenter insistat, mortem animae quotidie ante oculos ponat. Et quia omnis caro foenum est, recognoscat misericordiam, & bonitatem Dei erga omnes sperantes in se cum magna consideratione, & aut per se meditando, aut ab aliis audiendo, & toto animo considerare non negligat. Pauperibus, & peregrinis viduis ac pupillis, nec non infirmis & hospitibus, si quid valet, misericorditer tribuat, & in ceterorum bonorum operibus non deficiat. PROSPER

CAPUT XII.

De vitio avaritiae.

AVaritia quoque devictum animum quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Valde sine culpa est, quod quaedam habenda concupiscis, quia multiplicare non adpetis, sed egere pertimescis, & quod male alius retinet, ipse melius expendis.* GREGOR.

Apostolica contra haec clamat sententia: quod *neque avari, neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Vnde & SALOMON dicit: *Avarus non implebitur pecunia; & qui amat divitias, fructus non capiet ex eis.* Et iterum: *divitiae conservatae in malum domini sui*: pereunt enim in afflictione pessima. Et paullo post dicit. *Avaro autem nihil est scelestius, nihilque iniquius, quam amare pecuniam.* Et iterum: *quum enim moritur homo, hereditabit serpentes, & bestias, & vermes.* Vnde & Dominus ait: *Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum coelorum.* Et iterum: *Vae vobis divitibus, qui habetis consolationem vestram.* Et alibi: *Non potestis Deo servire, & Mammonae.* Vnde Apostolus discipulo de divitibus dicit: *divitibus hujus saeculi praecipe, non superbe sapere, neque sperare in incerto divitiarum.* Est namque nimia divitiarum adquirendi, habendi, vel tenendi cupiditas, Vnde GREGORIUS dicit: avaritia enim non solum pecuniae est, sed etiam altitudinis. Quae pestis insaturabilis est, sicut morbus hydropici, qui in bibendo non sitim exstinguit, sed potando succrescit; sic avaritia quanto magis habet, tanto plus desiderat. Et dum modus non est in habendo, modus illi non erit in desiderando. Ex qua oriuntur invidiae, furta, latrocinia, homicidium, & reliqua.

1. Cor. VI. 10. Eccl. V. 9. Eccl. V. 12. Eccl. X. 9. Eccl. XIX. 13. Matth. XIX. 24. Luc. VI. 24. Matth. VI. 24. 1. Tim. IX. 7. GREGOR.

CA-

CAPVT XIII.

De remedio avaritiae.

Marc. X. 21. DOminus enim (1) cuidam quaerenti quid faceret, ut vitam possideret aeternam, respondit: *Si vis perfectus esse, vade, & vende omnia quae habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in coelo.* Et alibi: *Si vere divites esse cupitis, veras divitias amate.* Discant igitur divites, quia divitias, quas conspiciunt, tenere nequaquam possunt. Et ideo misericorditer tribuant, unde sibi superflue haerere (2) conspiciunt, quia *hilarem datorem diligis Deus.* Admonendi sunt etiam, qui jam sua misericorditer tribuunt, ut sollicite custodire studeant, ne, quum commissa peccata eleemosynis redimunt, adhuc redimenda committant. Ne venalem Dei justitiam aestiment, si, quum curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrentur se posse inulte peccare. Plus namque est anima, quam esca, & corpus plus, quam vestimentum. Qui ergo escam, atque vestimentum, pauperibus largitur, sed tamen animae, vel corporis iniquitate polluitur, quod minus est justitiae, obtulit, & quod majus est, culpae; sua enim dedit Deo, & se diabolo.

GREGOR.

1. Cor. IX. 7.

Hab. c. 26. 1. Tim. VI. 10. Iterum admonendi sunt, qui aliena rapere intendunt. Audiant quod scriptum est: *Vae ei, qui multiplicat non sua.* Profecto enim quia augere opus ambit, vitare periculum negligit. Quoniam *radix omnium malorum est cupiditas.*

Unde quaerendum est, si *initium omnis peccati superbia* dicitur, quare *radix omnium malorum cupiditas* adfirmetur. Sane quia cupiditas (3), atque superbia in tantum unum est malum, ut nec superbus sine cupiditate, nec sine superbia possit inveniri cupidus. Deinde si quodlibet peccatum perpetrare non possum, nisi meae (4) delectationi consentiam, quod cupiditatis est proprium, & Dei praecepta contemnam, quod est superbiae malum: quomodo non ex cupiditate, quae est *radix omnium malorum*, & ex superbia, quae *initium omnis peccati* dicitur, procedit omne peccatum?

Eccli. X.

Vincitur quoque hoc vitium in largitione pauperum, in visitatione infirmorum, & in tegumento nudorum; nec non & si quid injuste quis abstulit, reddendum est in quadruplum juxta sententiam Domini: & *numquam a corde discedat timor Domini*: & insuper fletu ac lacrymis, cum contritione cordis purget indesinenter animam, ne pro incerto divitiarum, amittat vitam aeternam.

Hucusque de quinque spiritalibus vitiis ex SS. Patrum testimoniis dictum sufficiat. Restat quoque, ut de duobus carnalibus, videlicet gula, atque luxuria pertractemus.

CA-

(1) *Autem* Cod.
(2) *Superfluere* Cod.
(3) Vide PROSPERVM *Lib. III. de vita contempl. cap. 4.*
(4) Ita & Codex. PROSPERI margini adscribitur alia lectio, *malae.*

CAPVT XIV.

De vitio ventris ingluvie.

VEntris quoque ingluvies devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *ad esum Deus omnia munda condidit, & qui satiari cibo respuit, quid aliud, quam muneri concesso contradicit?* GREGOR.

At contra videamus, qualiter illi homines primi commiserint tam grande peccatum, quod & ipsos de Paradiso projecit in hoc vitae poenalis exilium, & in eis originaliter totum damnavit genus humanum. Prohibitum siquidem a Domino fuerat, quod de ligno scientiae boni & mali ne comederent; sed gulae vitio decepti comederunt. Nisi enim comedissent, perpetuo immortales essent, si sub Deo suo viventes, praeceptum, quod acceperant, custodissent. Nec desererentur a Deo, nisi Deum prius ipsi desererent. Et idcirco in hanc aerumnosam hujus vitae miseriam, gulae delicti (1), atque morti traditi sunt dejecti. Vbi omnis homo per peccatum nascitur, per laborem vivit, per dolorem moritur. PROSPER

Quapropter admonendi sunt gulae dediti, ne in eo, quod escarum delectationi incumbunt, Luxuriae se mucrone transfigant: quanta sibi per esum loquacitas, quanta mentis levitas insidietur, adspiciant, nedum ventri molliter serviunt, vitiorum laqueis crudeliter adstringantur. Audiant Apostolum dicentem: *Esca ventri, & venter escis, Deus autem & hunc & has destruet.* Et rursum: *Non in comessationibus, & ebrietatibus.* Et iterum: *Esca non commendat Deo.* Et rursum: *Quorum Deus venter est, & gloria in confusione eorum, quia gulam sequitur luxuria.* GREGOR. 1. Cor. VI. 13. Rom. XIII. 13. 1. Cor. VIII. 8. Phil. III. 19.

CAPVT XV.

De remedio gulae vitii.

QUia primus homo hoc vitio gulae cum posteritate sua cecidit, necessarium est, ut per abstinentiam resurgamus; sed in abstinentia est aliud quiddam, quod solerti cura pensare debemus. GREGOR.

Quia plerumque dum plus quam necesse est, per abstinentiam caro adteritur, humilitas foris ostenditur; sed de hac ipsa humilitate graviter interius superbitur. Ideo admonendi sunt abstinentes, ut sollicite semper adspiciant, ne quum gulae vitium fugiant, acriora his vitia, quasi ex virtute generentur. Incassum ergo per abstinentiam corpus conteritur, si inordinatis demissa motibus mens vitiis dissipatur.

Qui autem non solum a qualitate, sed etiam a quantitate ciborum cupiunt abstinere, nihil aliud student, nisi, ut quantum stomacho reficiendo, ac fami eximendae satis esse videtur, indulgeant, nec expleant

(1) Ita Codex; sed legendum *delicto*, aut *dediti*.

pleant suos appetitus aviditate percipiendi, sed comprimant, atque eis non saturitas edendi finem faciat, sed voluntas; qui tam a cupiditate pretiosorum ciborum, quam a nimia perceptione vilium contineant; qui cibis nec lautioribus volunt carnem luxuriose dissolvi, nec distentione ventris vilibus onerari; quando abstinentes viri nec delitiosi solent esse, nec avidi. De vino autem abstinendo quid dicam? unde Apostolus certam fixit regulam, dicens: *nolite inebriari vino, in quo est luxuria*; quasi diceret: *luxuriam facit, & nutrit vini perceptio nimia, non natura*. Et ideo, *non vos*, ait, *uti vino, sed ne inebriemini, prohibeo*. Vnde TIMOTHEO praecipit, dicens: *Noli aquam bibere, sed modico vino utere propter frequentes tuas infirmitates*. Ac per hoc (1) nihil contra abstinentiam faciunt, qui vinum non pro ebrietate, sed tantum pro corporis salute percipiunt. Vnum tamen est intuendum, quod nihil illis proficiat, qui se a cibis temperant, si vitiis serviant. Quia facilius res, quae possidetur, abiicitur, quam voluntas.

PROSPER Admonendi sunt abstinentes, ut noverint, quia tunc placentes Deo abstinentiam offerunt, quum ea, quae sibi de alimentis subtrahunt, indigentibus largiuntur. Non enim Deo, sed sibi quisque jejunat, si ea, quae ventri ad tempus subtrahit, non inopibus tribuit, sed ventri postmodum offerenda custodit. Rursumque admonendi sunt, ut abstinentiam suam & semper sine imminutione custodiant, & numquam hanc apud occultum judicem eximiae virtutis credant, ne, si fortasse magni esse meriti creditur, cor in elatione sublevetur. Hinc IOEL ait: *sanctificate jejunium*. Jejunium sanctificare est, adjunctis bonis aliis, dignam Deo abstinentiam carnis ostendere, quia tunc nobis proderit, quod corpora nostra, aut cetera corporum incentiva, rigore districtioris abstinentiae castigamus, si carnalibus desideriis absoluti, sanctis virtutibus floreamus. Vnde si per delectationem, & desiderium voluptatis a Paradisi gaudiis cecidimus, oportet, ut per jejunium, ac lamenta poenitentiae redeamus.

CAPVT XVI.

De vitio luxuriae.

GREGOR. LUxuria quoque devictum cor quasi ex ratione solet exhortari, quum dicit: *Cur te in voluptate tua modo non dilatas, quum quid te sequatur, ignoras? Acceptum tempus in desideriis perdere non debes, quia quam citius pertranseat, nescis. Si enim misceri D-nus hominem in voluptate coitus nollet, in ipso humani generis exordio masculum & feminam non fecisset*. Non enim Deus, ut divina testatur auctoritas, ideo masculum & feminam creavit, ut carnali fruerentur desiderio, aut in delectatione carnis viverent, sed procreandorum cum benedictione filiorum caussa, mutuo jungerentur. Et nisi tum transgressio mandatorum fuisset, nulla utique sentiretur delectatio in copula conjugatorum. Luxuria quippe est immun-

(1) *At si* Cod.

munditia corporalis, quae fieri solet ex incontinentia libidinis, & mollitie animae, quae consentit suae carni peccare. Quia tribus modis omne agitur peccatum, suggestione, delectatione, consensu.

Qui concupiscentiae carnis addictus est, numquid non videtur nihil habere superbiae? quum praesertim passio ipsa eum videatur humiliare luxuriae. Et tamen nisi prius Deo rebellis existeret, cujus salubre praeceptum de pudicitia conservanda, superbi spiritus praesumptione contemnit, nulla eum lasciva cupiditas (1) provocaret. In animo ejus diu deceptant (2) Dei contemptus, & metus. Sed aut contemptus Dei praeponderat, & superbus animus recepta cupiditate, pudicitiam perdit: aut obtinet metus, & animus Deo subjectus cupiditati simul ac superbiae contradicit. Plerosque enim gula, & abundantia vini, turpiter in luxuriam solvunt, alios in injuriam pudicitiae sordidae cogitationes incendunt. Nonnullos de proposito castitatis (3) occasiones oblatae dejiciunt; quosdam sub impudicitiae jugum exempla perdite viventium mittunt. Sunt alii, quorum vitam vita turpis inflammat, & turpem conscientiam manifestat; qui prius inverecundos sermones aut proferunt libenter, aut audiunt, ac deinde paullatim morbo crescente ab honestate deficiunt. Cogitatio quippe est, quae mentem sicut turpis inquinat; ita, si fuerit honesta, purificat. Hinc est, quod ille corporis fluxus, qui fit in dormientibus sine culpa, interdum vigilantibus contingat ex culpa. Aliud est, quod in dormiente fit, aliud, quod vigilans facit. Ibi naturaliter plenitudo humoris expellitur; hic turpiter concupiscentia publicatur. Sed haec concupiscentia illis vigilantibus hunc elicit fluxum, quibus per foeda colloquia sordidum commoverit appetitum. PROSPER

CAPUT XVII.

De remedio luxuriae.

PAULLUS Apostolus terribiliter admonet, dicens: *Qui habent uxores, tanquam non habentes sint &c.* GREGOR.

Uxorem quippe quasi non habendo habet, qui sic per illam carnali consolatione utitur, ut tamen numquam ad prava opera melioris intentionis rectitudine, ejus amore flectatur. Uxorem quippe quasi non habendo habet, qui transitoria cuncta conspiciens esse, curam carnis ex necessitate tolerat, sed aeterna gaudia spiritus ex desiderio exspectat. Unde iterum dicit: *de quibus scripsisti mihi; bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquaeque suum virum habeat. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non*

(1) *Lasciviae* Cod.

(2) CANISIUS in margine legi jubet *disceptant*; malim ego ex ipso errato legere *decertant*; praesertim quum superius idem Codicis error ab antiqua manu sic correctus fuerit.

(3) *Deposita Castitate* legebatur satis inepte apud CANISIUM. Ex Codice nostro veram lectionem restituimus.

secundum imperium. Culpa quippe esse innuitur, quod indulgere perhibetur; sed quae tanto citius relaxetur, quanto non post hanc illicitum quid agatur. Sed hoc quod est licitum, sub moderamine teneatur. Quod bene LOTH in semetipso exprimit, qui ardentem *Sodomam* fugit: sed tamen *Segor* veniens, nequaquam mox montana conscendit. Ardentem quippe *Sodomam* fugere est illicita carnis incendia declinare. Altitudo vero est montium munditia continentium. In monte stare est carnaliter non adhaerere.

At contra admonendi sunt, qui ligati conjugiis non sunt, ut praeceptis coelestibus eo rectius serviant, quo eos ad curas mundi nequaquam jugum copulae carnalis inclinat.

Admonendi sunt coelibes, ne sine damnatione misceri se feminis vacantibus putent. Quum enim PAVLLVS fornicationis vitium tot criminibus execrandis inseruit, cujus sit reatus, indicavit, dicens: *Neque fornicatores, neque idolis servientes, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt*. Et rursum: *Fornicatores, & adulteros judicabit Deus*. At contra admonendi sunt peccata carnis ignorantes, ut tanto sollicitius praecipitem ruinam metuant, quanto altius stant. Quibus per IOHANNEM dicitur: *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; hi sequuntur agnum quocumque ierit*. Quapropter quum coeperit animus ad delectationem carnis inclinari, oportet timorem judicii ad mentem reducere, poenasque infernalium, ubi nemo, nisi obnoxii retruduntur, sollicite cogitare, quaenam poena injustis sit reddenda aeternis suppliciis. Vnde scriptum est: *Mittite eos in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium*, ubi vermis eorum non morietur, & ignis eorum non exstinguetur.

PROSPER Quid excusationis obtendere poterimus, quid faciemus sub tanti judicis majestate in illa die? qua nos defensionis arte purgabimus? quae nobis subventura est poenitentia, quam in hac carne contempsimus? Haec multa, & his similia cogitare nihil est aliud, quam vitiis omnibus repudium dare, & omnia blandimenta carnalia refraenare.

Sed quia de octo principalibus vitiis, eorumque remediis, prout largitor omnium bonorum dedit, ex Sanctorum Patrum sententiis stilus nostrae descriptionis colligendo perstrinxit; libellus finem adcipiat, ut in sequenti opere de virtutibus, unde heic pauca tetigimus, donante Domino plenius disputemus.

Explicit liber primus

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

SUperiori libro vitiorum principalium octo complexus, pro viribus, quas Dominus donare dignabitur (1), de actuali, & contemplativa vita, nec non & virtutibus, uti promisi, ex Patrum dictis colligere curavi (2). CA-

(1) *Dignetur* Cod. (2) *Curabo* Cod.: atque ita plane legendum.

CAPITVLA LIBRI SECVNDI.

CAPVT I.

De vita activa.

ACtualis est vita conversatio religiosa, quae edocet, quomodo praepositi sub se regant viventes, & diligant, ac non minus de eorum salute, quam de sua solliciti, quod eis expedire sciunt, paterna cura praevideant, & qualiter Praeposito suo subjecti, tamquam capiti membra deserviant, ac praecepta ejus, velut imperium Dei, summo amore custodiant. Ipsa namque actualis vita panem esurienti tribuit, verbo sapientiae nescientem edocet, errantem corrigit, ad humilitatis viam superbientem proximum revocat, infirmantis curam gerit, quae singulis quibusque expediant, dispensat, & commissis qualiter subsistere valeant, sollicite providet. Quae quum & in praesenti fiunt, & cum corpore deficiunt, attamen merces hujus vitae permanet in aeternum. PROSPER

CAPVT II.

De vita contemplativa.

COntemplativa vita (1) a contemplando, idest a videndo, nomen adcepit, in qua Creatorem suum creatura intellectualis, ab omni peccato purgata, atque ex (2) omni parte sanata, visura est. Sed etsi diligenter considerare nolimus (3), in hoc fragili tabernaculo, ubi quotidie ingemiscimus, contemplativae vitae quodammodo participes fieri possumus. Nemo qui dubitet: quia (4) Ecclesiarum (5) prin- PROSPER

(1) PROSPER *Lib. I. de vit. contempl cap. I.*
(2) *Ab* Cod.
(3) *Velimus* Cod.
(4) Mendum latet. Lege igitur cum nostro Codice: *qui Ecclesiarum principes sunt*, aut cum editis PROSPERI libris omnino dele *quia*.
(5) Haec ex PROSP. *ibid. cap.* 13.

principes vitae contemplativae posse, & debere fieri sectatores, quia sive secundum quorumdam opiniones nihil aliud sit vita contemplativa, quam rerum latentium, futurarumque notitia, sive vacatio ab omnibus occupationibus mundi, sive divinarum studium litterarum, non videtur quid impedimenti sanctis Sacerdotibus possit adferri, quominus ad virtutes nequeant pervenire, quorum cura est ab occupationibus mundi aufugere, & divinarum studiis litterarum inhaerere. Qui non torpent otio, sed insistunt perfectionis suae verbo (6), verbo Dei infatigabiliter vacant, sapientes veraciter fiunt, coelestia sapiunt, terrena despiciunt, obedientes instruunt, sanctis virtutibus, quibus in dies singulos fiant Deo propinquiores, incumbunt. Quae vita per fidem, & spem, in praesenti incipit saeculo, sed in futuro permanet cum Domino.

CAPVT III.

De Fide.

PROSPER Fides vero justitiae est fundamentum; quam nulla opera bona praecedunt, & ex qua (1) omnia procedunt. Ipsa nos a peccatis omnibus purgat, mentes nostras illuminat, Deo reconciliat, cunctis participibus nostrae naturae consociat, spem nobis futurae remunerationis inspirat, auget in nobis virtutes sanctas, ac nos in earum professione confirmat. Ipsa quoque gradus ascensionis est (2), per quam gressus omnis transeuntis vitae dirigitur, ut errores humanae vitae transfugiat, & ad coelestia securius perveniat, quam Sacerdos nosse debet, ut doceat, & populus credere, ut ea, quae docetur, intelligat, dicente Apostolo: *nisi credideritis, non intelligetis*. (Rom. X. 14.) Unde datur intelligi, quod non fides ex intellectu, sed ex fide intellectus existat: ac per hoc, ut bene agat quis, intelligere studeat, & ut intelligat, credat. Debet doctor Ecclesiae praedicare, quod audiat crediturus, quia sine praedicatione, nullus erit auditus (3): scriptum est: *quomodo audient sine praedicante?* Verbum fidei praedicandum est, ut audiens credat, audiens intelligat, & intelligens opus bonum perseveranter exerceat, quoniam *nec opera sine fide, nec sine operibus fides sola justificat*. Et ideo, si corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Qui autem non crediderit non habendo fidem, nec justitiam cordis habere poterit, nec salutem.

(Hebr. XI. 6.) Est autem fides, ut Apostolus ait, *sperandarum substantia rerum, argumentum non adparentium. In hac enim testimonium consequuti sunt senes. Fide intelligimus apparata (4) esse saecula Verbo Dei, ut ex invisibilibus visibi-*

(6) *Negotio* Cod. & ita legendum.

(1) *Ex quo*, PROSPER *Lib. III.* de Vit. Cont. *cap. 21.* Confer *Lib. I.* de Vocat. Gent. *c. 24.* & *resp. ad excerpta* Genuensium in *resp. ad priora tria dubia*, ubi idipsum explicatur.

(2) In MS. CANISII *accensionis* perperam legebatur.

(3) *Sicut scriptum* Cod.

(4) Heic cum CANISIANA editione Codici convenit. Lege tamen *aptata*.

visibilia fierent. *Fide plurimum* (5) *hostiam* ABEL, *quam* CAIN *obtulit*. *Fide* ENOCH *translatus est*, *ne videret mortem*. *Fide* ABRAHAM *obtulit* ISAAC, *quum tentaretur*, & quia sicut idem ait Apostolus, *sine fide impossibile est placere Deo*. Et iterum: *ex fide igitur justificati pacem habeamus ad Deum per Dominum* IESVM *Christum*, *per quem & accessum habemus per fidem in gratiam istam*, *in qua stamus*, *& gloriamur in spe gloriae filiorum Dei*. Hebr. XI. 6. Ibid. VIII. 14.

CAPVT IV.

De Spe.

PROSPER

SPes dicitur, quum aliud, quod promittitur, quum non videtur, speratur, dicente Apostolo: *Spe enim salvi facti sumus*. Spes autem, quae videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam exspectamus. Et ideo ambulemus in spe proficientes de die in diem, & spiritu facta carnis mortificemus. Novit enim Dominus qui sunt ejus. Et quotquot spiritu Dei aguntur, *hi filii sunt Dei*, sed gratia, non natura. Unicus enim natura filius Dei propter nos misericordia factus est hominis filius, ut nos natura filii hominis, filii Dei per illum gratia fieremus. In actuali quippe vita, in qua per spem peregrinatur Ecclesia, fides, & spes sunt adipiscendae cum caritatis laude. Unde Apostolus ait: *Nunc autem manent fides, spes, & caritas; major autem est caritas*. Et ideo major, quia non cum mundo transit perituro; sed heic incipit, & permanet in futuro. Rom. VIII. 28. Rom. VIII. 13. Ibid. VIII. 14. 1. Cor. IX. 10.

CAPVT V.

De caritate.

AVGVSTINVS

IAm porro caritas, quam duabus istis, idest fide, ac spe majorem dixit Apostolus, quanto in quocumque major est, tanto melior in quo est. Quum enim quaeritur, utrum quisquam homo bonus sit, non quaeritur quid credat, aut speret; sed quid amet. Nam qui recte amat, procul dubio recte credit, & sperat. Qui vero non amat, inaniter credit, etiamsi sunt vera, quae credit; inaniter sperat, etiamsi ad veram felicitatem doceantur pertingere quae sperat: nisi & hoc credat & speret, quod sibi petenti donari possit, ut amet. Per caritatem igitur bona omnia justificantur, quae creduntur, ac sperantur (1). Quam *excellentiorem viam* Apostolus nuncupat: ad quam non pedum via, sed morum est adscendendum. Quia caritas est recta voluntas ab omnibus terrenis, ac praesentibus prorsus aversa, juncta Deo insepara- 1. Cor. XII. 31.

PROSPER

rabi-

(5) MS. CANISII *plurimum*, sed ille recte emendavit, ejusque correctionem Codex noster confirmat.

(1) PROSP. *l.* 1. *in fine Cap.* 13. *& init.* 14. *Vit. contempl.*

rabiliter, & unita igni quodam Sancti Spiritus, nullo vitio mutabilitatis obnoxia; supra omnia, quae carnaliter diliguntur, excelsa. divinae contemplationis avida, in omnibus semper invicta, mors criminum, vita virtutum. Quam fides concipit, ad quam spes currit, cui profectus omnium servit, sine qua nullus Deo placuit, cum qua nec potuit aliquis peccare, nec poterit. Haec est caritas vera, germana, perfecta, omnino via, quae ducit per se ambulantes ad patriam, quia sicut sine via nullus poterit pervenire, quo tendit, ita sine caritate, quae dicta est via, non ambulare possunt homines, sed errare. Unde Apostolus inquit: *Caritas patiens est, benigna est, non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt*. Et iterum: *omnia suffert, omnia sperat, omnia sustinet*; eos autem, in quibus fuerit, omnibus his bonis, quae habet, impertit. Et quid illis esse potest in hac vita perfectius, qui tantis abundant, caritate in se regnante, virtutibus? Quapropter caritas heic quidem in praesenti necessaria est, quae nos separat a diabolo, purificat a peccato, reconciliat Deo: Sed in futuro perfecta erit, quum perfectos Deo, a quo est donata, coniunxerit.

1. Cor. XIII.

CAPUT VI.

De virtute.

Porro antequam de principalibus virtutibus quatuor (1) dicatur aliquid, primo indagatione veritatis scire oportet, quid sit, aut quare virtus dicatur, quae in tanto nominis praecellit honore, ut nulla, quamvis videantur recta, sine virtute Deo fiant acceptabilia.

PROSPER

Virtus namque omnis sancta res est, divina, incorporea prorsus, atque mundissima, quam mentes inquinatae non inquinant, sed ipsa inquinatos emaculat, cujus participatione firmantur infirma (2), suscitantur mortua, sanantur infirma, corriguntur prava, reconciliantur adversa (3). Hanc non habet, nisi Deus, & is, cui dederit Deus: Quae in animo habitat, sed animam, corpusque sanctificat: Ad quam nullus accedit invitus: quam nullus amittit, nisi propria voluntate deceptus: de qua rursum alias dicitur. Virtus quoque animi habitus est naturae, decusque vitae, ratio morum, pietatis cultus, divinitatis honor, & aeternae beatitudinis meritum: Cujus partes sunt, ut diximus, principales quatuor; Prudentia, Justitia, Fortitudo, Temperantia.

CA-

(1) Nempe Cardinalibus.

(2) Ita etiam Codex. Sed PROSPER *Lib. III. Cap. 16.* unde haec sumpta sunt, in editis rectius habet: *formantur informia*; quum paullo post sequatur: *sanantur infirma*.

(3) Editus PROPSPER *aversa*.

CAPVT VII.

De prudentia.

PRudentia est rerum divinarum, humanarumque, prout homini datum est, scientia. In qua intelligendum est, quid cavendum sit, quidve faciendum. Vnde Psalmista loquitur: *diverte a malo, & fac bonum*. Quia nulla melior sapientia, quam ipsa, qua Deus, secundum humanae mentis modulum intelligitur, & timetur, atque ejus futurum creditur judicium, ubi bona boni, mala vero mali pro meritorum qualitate recipiunt. Psal. XIII. 15.

Prudentiam igitur, & sapientiam plerique in indagatione veri, & inventione constituunt. Propterea quod nec sapiens dici recte possit, cui deest prudentia; nec prudens, cui deest sapientia. Quapropter si nihil aliud prudentiae, ac sapientiae munus adcipitur, nisi inquisitio, & comprehensio veritatis, qui veritatem prudenter quaerere, & sapienter invenire potuerit, is prudens, is sapiens jure vocabitur. Et quidquid de prudentia fuerit disputatum, id totum de sapientia possit intelligi. PROSPER Lib. III. cap. 29.

Qui ergo prudentiae participatione prudentes effecti, Deo suo non pedibus, sed sanctis moribus adpropinquant, ex ea parte, qua sunt Dei dono prudentes, nec suo perire possunt, nec alieno peccato. Ex eo autem, quod necdum ita est eorum perfecta prudentia, sicut erit in illa vita, ubi perfecte viventibus ullus error omnino obrepere non poterit; etiam prudentes aliquoties peccatis fallentibus adquiescunt, non voluntate depravati, sed humano errore, ut homines lapsi; nec adhuc tota prudentiae, ac sapientiae perfectione perfecti, sicut ibi erunt, ubi nec ignorare aliquid, nec peccare jam possunt. Tales Dominus in Evangelio fieri praecepit dicens: *Estote prudentes, sicut serpentes, & simplices, sicut columbae*, quia nec simplices circumvenire aliquos possunt, nec prudentes se circumveniri permittunt. Quandoquidem haec virtus multum a vitio saecularis, ac mundialis prudentiae distat; quod illud corrumpit sana, haec vero sanat vitia (1) accessione corrupta: ac sic omnibus, quibus potest, prodesse festinat veraciter prudens, ut ejus meritis omnium, qui per eum Domino adquirantur, fructus adcrescat. Sed quoniam ordo disputationis deposcit, ut etiam de prudentia, quae principalis est virtus primo, poneretur in loco, restat quoque quid sit justitia aperire. Matth. X.

CA-

(1) *Vitii* Cod. idque probo. Editus PROSPER *vitam*, quod sententiam implicat.

CAPVT VIII.

De justitia.

JUstitia est animi nobilitas, unicuique rei propriam tribuens dignitatem. In hac divinitatis cultus, & humanitatis jura, & justa judicia, & aequitas totius vitae conservatur. Quid enim justius, quam Deum diligere, ejusque mandata custodire? per quem dum non fueramus creati sumus, dum perditi fuimus, recreati sumus, & a servitute diabolica liberati; qui nobis omnia bona, quae habemus, concessit.

PROSPER Lib. III Vit. Con. Cap. 22. Ipsa quippe juste, ac rationabiliter dicitur justitia, qua fiunt justi, qui eam fuerint operati. Ex qua manat aequitas, quae nos facit, ut omnium necessitates hominum, nostras esse dicamus, nec nobis tantum, sed etiam generi humano nos natos esse credamus.

Ibid. Cap. 26. Quapropter si in hac vita justitiam conamur implere, cujus justitiae opus est proprium sua cuique tribuere, Deo nos, a quo facti sumus, reddamus, nec dominari nobis ea, quibus sumus naturaliter praepositi, permittamus. Dominetur vitiis ratio, subjiciatur corpus animo, animus Deo, & impleta est hominis justitia, totaque perfectio.

Ibid. Cap. 24. De justitiae adhuc fonte procedunt liberalitas, beneficentia, caritas, & cetera hujusmodi, quibus multipliciter juvari homines possunt. Liberalitas est, quae etiam in eos, qui nihil indigere videntur, exuberat: in qua liberalitate rei familiaris ponitur amplitudo. Beneficentiae multa sunt opera, quibus necessitati laborantium misericorditer subvenitur, & de terreno censu regni coelestis misericorditer subvenitur.

CAPVT IX.

De Fortitudine.

FOrtitudo est magna animi patientia, & longanimitas, & perseverantia in bonis operibus, & victoria contra omnium vitiorum genera.

PROSPER Lib. III. Cap. 20. Animi igitur fortitudo ea debet intelligi, quae non solum diversis pulsata molestiis inconcussa permaneat, sed etiam nullis voluptatum illecebris resoluta succumbat: alioquin si impetus quidem malorum saevientium frangat; si calamitatibus quibuslibet impactis obsistat; si inter injuriarum saeva, inter procellas ingentium (1) pressurarum, inter inimicitias, & damna praesentia, atque multimodas persequutiones, infatigata persistat (2). Eos autem, quos ad tolerantiam passionum fortes Dei caritas reddit, nulla delectatio carnis, nulla voluptas male blanda corrumpit, quia omnis fortitudo ab illo est nobis, cui cum Propheta-

(1) *angentium* Cod., & vulgatus PROSPER.

(2) Aliqua tum apud CANISIUM, tum in Codice desiderantur, ex PROSPERO mutuanda, ut sententia plene consistat.

ta cantamus: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem*. Fortitudo nostra est, quia ita nos contra omnia vitia invicta protectione corroborat, ut animum nostrum nec blanda dissolvant, nec adversa deijciant, & tunc laus nostra Dominus fit, si non nos de muneribus Dei, sed divina in nobis cupiamus munera praedicari. Et utique animi fortitudo tam desperandi ignaviam debeat excutere, quam jactantiae contraire. Et quid hac fortitudine melius est, quam diabolum vincere, omnesque ejus suggestiones superare, & adversa mundi pro Dei nomine fortiter tolerare? Esa. XII.

CAPUT X.

De Temperantia.

Temperantia est totius vitae modus, ne quid nimis homo vel amet, vel odio habeat, sed omnes vitae hujus varietates considerata temperet diligentia. Vnde quidam Philosophorum ait, adprime in vita esse utile, ut ne quid nimis.

Temperantia igitur temperantem facit, abstinentem, parcum, sobrium, moderatum, pudicum, tacitum, serium, verecundum. Haec virtus, si in animo habitat, libidines fraenat, adfectus temperat, desideria sancta multiplicat, vitiosa castigat omnia, intra nos confusa ordinat, ordinata corroborat, cogitationes pravas removet, ingerit (1) sanctas, ignem libidinosae voluptatis exstinguit, omnemque intemperantiam nostram ad honestum modum redigit in cibo ipso, & potu, ut contenti simus adpositis.

Temperantiae est, quod reverentiam senioribus exhibemus, aequales germanitus honoramus, junioribus gratiam paternae dilectionis impendimus.

Itaque difficile quidem est nomina virtutum, quae ex istis quatuor principalibus oriuntur, ostendere. Verumtamen hoc nosse, & tenere debemus, quod istae virtutes quatuor, vel omnes, quae ex illis existunt, dona sunt Dei. Et quod nullus eas habet, aut habuit, vel habebit, nisi cui Deus, qui est virtutum omnium proprietas, & origo, contulerit.

Principales ergo quatuor esse virtutes, non solum Philosophi sentiunt, sed etiam nostri consentiunt, quia quaternarium numerum perfectionis sacratum pene nullus ignorat. Siquidem totus orbis, *oriente*, *occidente*, *aquilone*, & *meridie* quatuor terminari partibus invenitur. Et ipse ADAM, qui est humani generis pater, vel generale nomen, quod dicitur homo, quatuor litteris explicatur. Corpus quoque quatuor elementis exstructum, quaternarii numeri in se continet sacramentum. Ipsius etiam animae quatuor sunt adfectiones, quibus vel ad bona utimur, vel ad mala. Quatuor etiam flumina, quae de *Paradisi* fonte procedunt, vel quatuor evangelia. Et ideo virtutes istae, quae tantum continent perfectionis in numero, sollicite considerare debemus, quantum sancti-

(1) *Inserit* Cod. & editus PROSPER.

tatem conferant animo christiano, & quam nihil perfectionis umquam (2) sit, quod in istis virtutibus non sit. Nam si prudentia prudentem, justitia justum, temperantia temperantem (3) facit; eo, qui pruden-ter, & juste, & fortiter, ac temperanter agit, nihil est, quod possit esse perfectius. Quapropter sicut ex elementorum numero quaternarii compago mundi, nec non & corpora humana perficiuntur, quibus insunt venae, nervique, ac cetera corporis (4) utilia; ita principalium numero virtutum omnia quaecumque recte vivendi sunt instituta, nemo qui dubitet esse connexa.

Haec sunt enim a sacratissimis viris virtutes expositae, quas Sacerdotes Domini, qui jura tenent Ecclesiae, nec non ligandi, atque solvendi habentes potestatem, intente debent intelligere, ac frequentius praedicare, ut populus careat vitiis, & opitulante superno adjutorio conetur pro viribus quisque inhaerere virtutibus. Satis, ut opinor, ex tribus gradibus, coelestium scilicet, Fide, & Spe, & Caritate; nec non & virtutibus quatuor, quibus ad culmina virtutum adscenditur, est disputatum. Nunc jam qualiter unumquodque judicio sacerdotali purgandum sit vitium, breviter est in sequentis operis libello inserendum.

Explicit Liber II. de virtutibus.

INCIPIT LIBER DE ORDINE POENITENTIVM.

C A P I T V L A

L I B R I I I I.

(2) *Usquam* PROSPER *Lib.* III. *cap.* 18. unde haec Auctor excerpsit.

(3) Adde ex PROSPERO quod tota sententiae series postulat *fortitudo fortem*,

(4) *Corpori* legere malebat CANISIUS. Ego vero erratum in nomine *utilia* latere suspicarer; quod tamen quei corrigendum recte sit, non satis perspicio.

& consequutus communionem, iterum convaluerit.
XI. *De poenitentibus, ut a Presbyteris non reconcilientur, nisi praecipiente Episcopo.*
XII. *De eadem re.*
XIII. *De tempore remissionis poenitentiae.*
XIV. *De communione privatis, & ita defunctis.*
XV. *De his, qui pro diversis erratis poenitudinem ferventius exegerunt.*
XVI. *De epistola S. IACOBI Apostoli, in qua pro infirmis orare praecipitur, & ungere eos.*

Ut poenitentiae tempora juxta qualitatem peccati decernantur.

CAPUT I.

POenitentibus secundum differentiam peccatorum Episcopi arbitrio poenitentiae tempora decernantur. Ex Concilio Africano (1)

Item in eodem (2)

SAcerdos poenitentiam imploranti absque personae adceptione poenitentiae leges injungat.

Quod nulli sit ultima poenitentia deneganda.

CAPUT II.

VEra ergo ad Deum conversio in ultimis positorum, mente potius est aestimanda, quam tempore, Propheta hoc taliter adserente: quum conversus ingemueris, tunc salvus eris. Quum ergo Dominus sit cordis inspector, quovis tempore non est deneganda poenitentia postulanti, quum illi se obliget judici (2), cui occulta omnia noverit revelari. Ex Epist. Papae COELESTINI c. 15. (1)

(1) *Cap.* X. REGINO *Lib.* I. *n.*301.
(2) Immo in *Carthag.* IV. *Can.* 79. Citatur tamen ut *Africani* Concilii etiam a REGINONE *Lib.* I. *n.*302.

(1) REGINO *Lib.* I. *n.*110. BURCHARD. *Lib.* 18. *cap.* 1.
(2) Ita etiam REGINO. Codex autem noster: *se obliget ejus judicio.*

De his, qui necessitate mortis urgente poenitentiam simul, & viaticum petunt; & de his, qui obmutescunt antequam ad eos Sacerdos daturus poenitentiam accedat.

CAPVT III.

Ex Epist. Papae LEONIS ad THEODORVM Episcopum.

ITa ergo talium necessitati auxiliandum est; ut nec actio illis poenitentiae, nec communionis gratia denegetur: Si eam etiam amisso vocis officio, per indicia integri sensus quaerere comprobentur (1). Quod si ita aliqua aegritudine fuerint aggravati, ut quod paullo ante poscebant, sub praesentia significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debebunt. Simul tamen & poenitentiae, & reconciliationis beneficium consequantur.

De his qui poenitentiam agere differunt.

CAPVT IV.

In decreto LEONIS Papae cap. 21.

DIssimulatio potest non de contemptu esse remedii, sed de metu gravius delinquendi. Unde poenitentia, quae dilata est, quum studiosius petita fuerit, non negetur: ut quomodo ad indulgentiae medicinam anima vulnerata perveniat.

Quod oporteat eum, qui ab illicitis veniam poscit, etiam a multis licitis abstinere.

CAPVT V.

In decretali ejusdem

ALiud quidem est, debita juxta reposcere, aliud propria perfectionis amore contemnere. Sed illicitorum veniam postulantem oportet etiam a licitis abstinere, dicente Apostolo: *Omnia licent, sed non omnia expediunt*. Unde si poenitentes habent caussam, quam negligere forte non debeant, melius expetit quis Ecclesiasticum, quam forense judicium.

Quod

(1) In Diessensi Codice, unde AMORTIVS T. I. P. II. num. 81. hanc LEONIS ad THEODORVM Forojuliensem epistolam vulgavit, ita hic locus legitur. *Talium necessitati ita auxiliandum est, ut nec actio illis poenitentiae, nec communionis gratia, si eam etiam amisso vocis officio, per indicia integri sensus postulant; non negetur.*

Quod poenitenti nulla lucra negociationis exercere conveniat.

CAPUT VI.

QUalitas negociantem aut excusat, aut arguit, quia est honestus quaestus, & turpis. Verumtamen poenitenti utilius est dispendia pati, quam periculis negociationis adstringi. Quia difficile est inter ementis, vendentisque commercium non intervenire peccatum. In eodem Cap. 23. (1)

Quod ad militiam saecularem post poenitentiam redire non debeant.

CAPUT VII.

COntrarium est omnino Ecclesiasticis regulis, post poenitentiae actionem redire ad militiam saecularem, cum Apostolus dicat: *Nemo militans Deo, implicat se negociis saecularibus*. Unde non est liber a laqueis diaboli, qui se in militiam mundanam voluerit implicare. In eodem Cap. 24. (2) decr.

De his, qui poenitentiam minime servaverunt.

CAPUT VIII.

HI vero, qui, acta poenitentia, tamquam canes ac sues ad vomitus pristinos, & volutabra redeuntes, & militiae cingulum, & ludicras voluptates, & nova conjugia, & inhibitos denuo appetivere concubitus, quorum professam incontinentiam generati post absolutionem filii prodiderunt. De quibus quia jam suffugium non habent poenitendi, id duximus decernendum, ut sola intra Ecclesiam fidelibus oratione jungantur, sacrae mysteriorum celebritati, quamvis non mereantur, intersint, a Dominicae autem mensae convivio segregentur, ut hac saltem districtione correpti, & ipsi in se sua errata castigent, & aliis exemplum tribuant, quatenus ab obscoenis cupiditatibus retrahantur. Quibus tamen, quoniam carnali fragilitate ceciderunt, viatico munere, cum ad Dominum coeperint proficisci, per communionis gratiam volumus subveniri. Quam formam, & circa mulieres, quae se post poenitentiam talibus pollutionibus devinxerunt, servandam esse censemus. In decretali S. RICII Papae Cap. 5.

De

(1) Vide infra RHABANI opusculum. Hoc caput recitant REGINO l. 213. & BURCH, *Lib. 19. Cap. 95.*

(2) Ita etiam apud REGINONEM l. 214. & BURCH, *Lib. 19. c. 66.*

De remedio poenitentiae, & quod absolutio poenitentium per manuum impositionem Episcoporum supplicationibus fiat.

CAPUT IX.

In decretali LEONI Papae ad THEODORUM Forojuliensem Episcopum.

His autem, qui in tempore necessitatis, & in periculis urgentis instantiae (1), praesidium poenitentiae, & mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda. Quia misericordiae Dei nec mensuram possumus ponere, nec tempora diffinire; apud quem nullas patitur venire moras conversio, dicente Dei spiritu per Prophetam: *Quum conversus ingemueris, tunc salvus eris*. Et alibi: *Dic iniquitates tuas prior, ut justificeris*. Item, *quia apud Dominum misericordia est, & copiosa apud Deum redemptio*. In dispensandis itaque Dei donis non debemus esse difficiles, nec se accusantium gemitus, lacrymasque negligere, quum ipsam poenitendi adfectionem ex Dei credamus inspiratione contentam (2), dicente Apostolo: *Ne forte det illis Deus poenitentiam: ut resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem*.

De his, qui communionem tempore mortis exposcunt, aut si desperatus, & consequutus communionem iterum convaluerit (3).

CAPUT X.

Ex Concilio Nicaeno Cap. 13.

De his, qui ad exitum veniunt, etiam nunc lex antiqua, regularisque servabitur, ita ut siquis egreditur corpore, ultimo & necessario viatico minime privetur. Quod si desperatus, & consequutus communionem, oblationisque particeps factus, iterum convaluerit, sit inter eos, qui communionem orationis tantummodo consequuntur. Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito, & poscenti sibi communionis gratiam tribui, Episcopus probabiliter ex oblatione dare debebit.

De

(1) *Instantiae* Cod. *in periculi urgentis instantia*, AMORTIUS.

(2) Ita etiam Cod. Rectius *Diessensis* AMORTII Liber: *conceptam*.

(3) *Aut desperatis, & consecutis communionem*. Cod. (si) *iterum convaluerint*. Cod.

De poenitentibus, ut a Presbyteris non reconciliaretur, nisi praecipiente Episcopo.

CAPVT XI.

Ex Concilio Carthag. (1) Cap. X.

VT poenitentibus secundum differentiam peccatorum Episcopi arbitrio poenitentiae tempora decernantur, & ut Presbyter inconsulto Episcopo non reconciliet poenitentem, nisi absentia Episcopi necessitate cogente. Cujuscumque autem poenitentis publicum, & vulgatissimum crimen est, quod universam Ecclesiam commoverit, ante absidam (2) manus ei imponatur.

De eadem re.

CAPVT XII.

In Concilio Carthag. (3) cap. 7.

AVRELIVS Episcopus dixit: si quisquam in periculo fuerit constitutus, & se reconciliari divinis altaribus petierit, si Episcopus absens fuerit, debet utique Presbyter consulere Episcopum, & sic periclitantem ejus praecepto reconciliare: quam rem debemus salubri consilio roborare.

De

(1) Vel scribendum fuerat *Africano Cap.X.* vel *Carth. III. cap. XXXII.* Idem canon citatur a REGINONE *Lib. I. cap.* 239. & a BVRCH. *Lib.* 19. *cap.* 40.

(2) Episcopalem sedem aliqui intelligunt. Contra BALVZIVS in indicatum RELIGIONIS locum, absidis, seu ut frequentius veteres nostri scribebant, absidae nomine potius quam thronum Episcopalem, spatium illud denotari existimavit, quod propinquum est arae majori, & cancellis ut plurimum a reliqua Ecclesia separatur. Non male, verum non ea, quam ipse adfert, de caussa, quod ANASTASIVS Bibliothecarius in vita LEONIS III. eum scribat, *fenestras de absida ex vitro diversis coloribus conclusisse, ac decoravisse*; Id enim siquid valeret, efficeret absidis nomine numquam Episcopalem sedem designari, quod tamen falsum omnino est. AVGVSTINVS certe quum absides gradatas, aut linteatas nominat, Thronum indicat Episcopalem. Quominus ergo in hoc Canone absidam Sedem Episcopalem interpreter, facit non necessaria absidis designatio, si Episcopalis sedes denotanda fuisset. Quid enim? Nonne ante sedentem Episcopum Poenitentes reconciliandi disponebantur? Quid ergo peculiarem absidis mentionem inijci oportuit, ubi vel una manus impositio poenitentes ante Episcopi thronum collocandos esse satis per se se ostendebat? Aliud ergo heic, neque illud ex ipsa totius canonis serie plane obvium Synodus iis verbis *ante absidam* edicere voluit; nempe (quod ALBASPINAEVS sapienter monuit) non extra Ecclesiam, ut quum poenitentes in primum flentium ordinem redigebantur, sed in ipsa patenti Ecclesia, & in loco, unde ejusmodi poenitentes, eorumque purgationes ab omnibus conspici possent.

(3) An. CCCCXIX.

De tempore remissionis poenitentiae.

CAPUT XIII.

Ex decretali Papae INNOCENTII cap. 7.

DE poenitentibus autem, qui sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus poenitentiam gerunt (1), si nulla interveniat aegritudo, quinta Feria ante Pascha eis remittendum Romanae Ecclesiae consuetudo demonstrat. Ceterum de pondere aestimando delictorum Sacerdotis est judicare, ut adtendat ad confessionem poenitentis, & ad fletus atque lacrymas corrigentis, actum jubere dimitti, quum viderit congruam satisfactionem. Sane siquis aegritudinem inciderit, atque usque ad desperationem devenerit, ei est ante tempus Paschae relaxandum, ne de hoc saeculo absque communione discedat.

De communione privatis, & ita defunctis.

CAPUT XIV.

Ex epist. Papae LEONIS cap. 20.

HOrum caussa judicio reservanda est, in cujus manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium differatur. Nos autem, quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus.

De his, qui pro diversis erratis poenitudinem ferventius exegerunt.

CAPUT XV.

Ex Concilio Laodiceni cap. XI.

DE his, qui diversis facinoribus peccaverunt, & perseverantes in oratione confessionis & poenitentiae, conversionem a malis omnibus habuere perfectam pro qualitate delicti, talibus post poenitentiae tempus impensum propter clementiam, & bonitatem Dei communio concedatur.

De epistola S. IACOBI Apostoli, in qua pro infirmis orare praecipitur, & ungere oleo.

CAPUT XVI.

INNOCENTII Papae cap. 8.

IACOBUS Apostolus scripsit: *infirmatur quis in vobis? inducat Presbyteros, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, & orato*

(1) *Egerunt* Cod.

tio fidei salvabit infirmum, *& suscitabit eum Dominus : Et si in peccatis fuerit*, *remittentur ei*. Quod non est dubium de fidelibus aegrotantibus adcipi, vel intelligi debere, qui sancto oleo perungi possunt, quod ab Episcopo confectum, non solum Sacerdotibus, sed omnibus utique Christianis in sua aut suorum necessitate ungendum. Nam ideirco Presbyteris dictum est, quia Episcopi occupationibus aliis impediti, ad omnes languidos ire non possunt. Ceterum si Episcopus potest, aut dignum ducit, a se visitandum, & benedicere, & ungere chrismate, sine cunctatione potest, cujus est ipsum chrisma conficere. Nam poenitentibus istud fundi non potest, quia genus est Sacramenti. Nam quibus reliqua Sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur posse concedi?

Explicit liber de ordine Poenitentium.

INCIPIT LIBER QVARTVS

De judicio Poenitentium laicorum.

SAne quia de livore invidiae, & de ira, & de libidine, nec non de avaritia, ut superius digestum est, oriuntur homicidia, recte, ut arbitror, censuimus, de ipso vitio, primum qualiter Sacerdotali judicio canonice penitus sit corrigendum, ostendere. Ac deinde secundum ordinem vitiorum ita remedium subsequatur, quo facilius undecumque poenitens purgari voluerit, sine dilatione in singulis inveniatur.

CAPITA LIBRI IV.

(1) *Aut quae* God.

De homicidiis sponte commissis.

CAPUT I.

Ex Concilio Ancyrano cap. 21.

QUi voluntarie homicidium fecerint, poenitentiae quidem jugiter se submittant; perfectionem vero circa vitae exitum consequantur.

De his, qui non sponte homicidium commiserunt.

CAPUT II.

In eodem Concilio cap. 22.

DE homicidiis non sponte commissis, prior quidem definitio post septennem poenitentiam perfectionem consequi praecepit. Secunda vero quinquennii tempus explere.

De his, qui partus suos ex fornicatione diversis modis interimunt.

CAPUT III.

In eodem Concilio cap. 20.

DE mulieribus, quae partus suos necant, vel quae agunt secum, ut utero conceptus excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exi-

(a) *De hoc, quod.*

exitum vitae eas ab Ecclesia removet. Humanius autem nunc definimus, ut eis decem annorum tempus secundum praefixos gradus poenitentiae largiamur.

De his, qui servos suos extra judicem necant.

CAPVT IV.

SIquis servum proprium sine conscientia judicis occiderit, excommunicatione, vel poenitentia biennii reatum sanguinis emundabit. Ex Concilio Agathensi cap. 35. (1)

Si Domina per zelum ancillam suam occiderit.

CAPVT V.

SI qua femina furore zeli adcensa, flagellis verberavarit ancillam suam, ita ut infra diem tertium animam cruciatu effundat, & quod incertum sit, voluntate, an casu occiderit. Si voluntate post septem annos, si casu per quinquennii tempora acta legitima poenitentia a communione placuit abstineri. Quod si intra tempora constituta fuerit infirmata, adcipiat communionem. Ex Concilio Elberitano cap. 5.

De his, qui sibi quacumque negligentia mortem inferunt; & de his, qui pro suis sceleribus puniuntur.

CAPVT VI.

PLacuit, ut hi, qui sibi ipsis, aut per ferrum, aut per venenum, aut per praecipitium, vel quolibet modo violento inferunt mortem, nulla illis in oblatione commemoratio fiat; neque cum Psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur. Multi etiam sibi per ignorantiam hoc usurparunt. Similiter & de his placuit, qui pro suis sceleribus puniuntur. Ex Concilio Bracarensi cap. 6.

(1) Ita etiam Codex; sed scribendum *cap.* 62. Saltem hoc capite in vulgatis *Agathensis* Concilii exemplis legitur. Sed fortasse (quod SIRMONDUS suspicabatur, & *Diessensis* Codex confirmat) *Agathenses* Canones ultra LXVII non excurrunt; hic vero ex *Epaonensi* Concilio sumptus est, ubi legitur *cap.* 34.

DE LVXVRIA

CAPVT VII.

De his, qui fornicantur irrationabiliter, idest qui miscentur pecoribus, aut cum masculis polluuntur.

Ex Concilio Ancyrano cap. 15.

DE his, qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur, quotquot ante vicesimum annum tale crimen commiserint, quindecim annis exactis in poenitentia, communionem mereantur orationum. Deinde quinquennio in hac communione durantes, tunc demum oblationis Sacramenta contingant. Discutiatur autem & vita eorum, qualis tempore poenitudinis extiterit, & ita misericordiam consequantur: Quod si inexplebiliter his haesere criminibus, ad agendam poenitentiam prolixius tempus insumant. Quotquot autem peracta viginti annorum aetate, uxores habentes, hoc peccato prolapsi sunt, vigintiquinque annis poenitudinem gerentes in communione suscipiuntur orationum. In qua quinquennio perdurantes, tunc demum oblationis Sacramenta percipiant. Quod si & uxores habentes, & transcendentes quinquagesimum annum aetatis, ita deliquerint, ad exitum vitae, communionis gratiam consequantur.

De his, qui in pecudes, vel in masculos, aut olim polluti sunt, aut hactenus hoc vitio tabescunt.

CAPVT VIII.

Ex Concilio Ancyrano cap. 16.

EOs, qui irrationabiliter vixerunt, & lepra incesti (1) criminis alios polluerunt, praecepit sancta Synodus inter eos orare, qui spiritu periclitantur immundo.

De his, qui adulteras habent uxores, vel si ipsi adulteri comprobantur.

CAPVT IX.

Ex Concilio Ancirano cap. 19.

SI cujus uxor adultera (1) fuerit, vel si ipse adulterium commiserit, septem annorum poenitentia oportet eum perfectionem consequi, secundum pristinos gradus.

De

(1) *Injusti* Cod. cui *Chiemensis* AMORTII Liber consentit.
(1) *Adulterata* Cod.

De his, qui uxores, aut quae viros dimittunt, ut maneant sic.

CAPUT X.

Ex Concilio Africano cap. 68.

PLacuit, ut secundum evangelicam, & Apostolicam disciplinam, neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito, alteri conjungatur. Sed ita maneant, aut sibimet reconcilientur. Quod si contempserint, ad poenitentiam redigantur.

Quod hi, qui intercedente repudio divortium pertulerunt, aliisque se junxerunt nuptiis, adulteri esse monstrantur.

CAPUT XI.

In decretali INNOCENTII Papae cap. 26.

QUi vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri; in tantum, ut etiam hae personae, quibus tales conjunctae sunt, etiam ipsae adulterium commisisse videantur; secundum quod legimus in Evangelio: *qui dimiserit uxorem suam, & duxerit aliam, moechatur. Similiter & qui dimissam duxerit, moechatur*. Et ideo omnes a communione fidelium abstinendos. De parentibus autem, aut propinquis eorum nihil tale statui potest, nisi incentores illiciti consortii fuisse detegantur.

Qui uxorem habet, & simul concubinam

CAPUT XII.

Ex Concilio Tolet. (1) cap. 81.

DE eo, qui uxorem habet, si concubinam habuerit, non communicet. Ceterum is, qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur. Tantum aut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinae, ut ei placuerit, sit conjunctione contentus. Alias vero vivens abjiciatur, donec desinat, & ad poenitentiam revertatur,

Si

(1) Citat hunc Canonem etiam REGINO *lib. II. cap. 100.*

Si cujus uxor adulterium fecerit, aut vir in alienam irruerit.

CAPUT XIII.

Ex Concilio Bracarensi

SI cujus uxor adulterium fecerit, aut vir in alienam irruerit, septem annos poenitentiam agat.

De his, qui duobus fratribus nupserint, vel qui duas sorores uxores adceperint.

CAPUT XIV.

Ex Concilio Neocaes. cap. 2.

MUlier, si duobus fratribus nupserit, abjiciatur usque ad mortem. Veruntamen in exitum propter misericordiam, si promiserit, quod facta incolumis hujus conjunctionis vincula dissolvet, fructum poenitentiae consequatur. Quod si defecerit mulier, aut vir in talibus nuptiis, difficilis erit poenitentia in vita permanenti.

Quod non liceat (1) alterius sponsam ad matrimonii jura sortiri.

CAPUT XV.

Ex epist. Papae SIRICII ad HIMERIUM Tarrac. Episc. cap. 4.

DE conjugali autem velatione requisisti, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit adcipere, hoc ne fiat, modis omnibus inhibemus, quia illa benedictio, quam nupturae Sacerdos imponit, apud fideles cujusdam sacrilegii instar est; si ulla transgressione violetur.

De raptoribus.

CAPUT XVI.

Ex epist. Papae SYMMACHI.

RAptores igitur viduarum, vel virginum, ob immanitatem tanti facinoris, detestamur, illos vehementer persequendo, qui sacras virgines, vel volentes, vel invitas in matrimonio suo sociare tentaverint, quos pro tam nefandissimi criminis atrocitate suspendi praecipimus.

De

(1) *Quemquam alterius &c.* Cod.

De his, qui rapiunt puellas.

CAPVT XVII.

EOs, qui rapiunt mulieres sub nomine simul habitandi cooperantes, aut conviventes raptoribus, decrevit Sancta Synodus, ut siquidem Clerici sint, decidant gradu proprio; si vero laici, anathematizentur. Ex Concilio Chalcedon. cap. 17.

De desponsatis puellis, & ab aliis corruptis.

CAPVT XVIII.

DEsponsatas puellas, & post ab aliis corruptas, placuit erui, & eis reddi, quibus antea fuerant desponsatae, etiamsi eis a raptoribus vis illata constiterit. Ex Conc. Ancyr. cap. 10.

De Virginibus velatis, si deviaverint.

CAPVT XIX.

ITem quae Christo spiritualiter nubunt, & a Sacerdote velantur, si postea vel publice nupserint, vel se clanculo corruperint, non eas admittendas esse ad agendam poenitentiam, nisi is, cui se junxerat, de mundo recesserit. Si enim de hominibus haec ratio custoditur, ut quaecumque vivente viro, alteri nupserit, habeatur adultera, nec ei agendae poenitentiae licentia concedatur, nisi unus ex eis defunctus: quanto magis de illa tenenda est, quae ante immortali se sponso conjunxerat, & postea ad humanas nuptias transmigravit. INNOCENT. Papae cap. 19.

De Virginibus non velatis, si deviaverint.

CAPVT XX.

HAe vero, quae necdum sacro velamine tectae, tamen in proposito virginali semper se simulaverunt permanere, licet velatae non fuerint, si forte nupseriut; his aliquanto tempore poenitentia est, quia sponsio ejus a Domino tenebatur. In eodem decr. cap. 20.

De his, qui proximis se copulant, ut a Communione Christi separentur.

CAPVT XXI.

In Concilio Toletano.

NAm & haec salubriter praecavenda sancimus, ne quis fidelium propinquam sanguinis sui usque quo adfinitatis lineamenta generis successione cognoscit, in matrimonio sibi desideret copulari. Quoniam scriptum est: *omnis homo ad proximam sanguinis sui non adcedat, ut revelet turpitudinem ejus*. Et iterum: *Anima, quae fecerit quidpiam ex istis, peribit de medio populi sui*. Sane quibus conjunctio illicita interdicitur, habebunt ineundi melioris conjugii libertatem.

Sanctus GREGORIVS (1) de incestis.

CAPVT XXII.

SI quis monacham, quam Dei ancillam appellant (2) in conjugio duxerit, anathema sit.

Si quis commatrem spiritalem duxerit in conjugio, anathema sit.

Si quis neptem duxerit in conjugio, anathema sit.

Si quis de propria cognatione, vel quam cognatus habuit, duxerit in conjugio, anathema sit.

Si quis viduam furatus fuerit in uxorem, vel consentientibus (3) ei, anathema sit.

Si quis virginem, nisi desponsaverit, furatus fuerit in uxorem, vel consentientibus ei, anathema sit.

Si quis ariolis, aruspicibus, vel incantatoribus observaverit, aut phylacteria usus fuerit, anathema sit.

De multinubis.

CAPVT XXIII.

Ex Concilio Neocaesariensi cap. 3.

DE his, qui in plurimas (4) nuptias inciderunt, & tempus quidem (5) praefinitum, manifestum est, sed conversatio eorum, & fides, & tempus adbreviat.

De

(1) Intellige GREGORIVM II. in Conc. *Romano*. Vide REGINONEM *lib. II. cap.* 186.

(2) Ita etiam Codex noster. REGINO autem: *Siquis Dei ancillam, idest Sanctimonialem*. Aliter vetustus codex Canonum *Pistoriensis*: *diaconam duxerit in conjugium*.

(3) *Consentiens*, & sic infra.

(4) *plures quam duos* Cod.

(5) Non poenitentiae, sed abstinentiae a communione Corporis Domini.

De quaestionibus conjugiorum.

CAPVT XXIV. (1)

QUi in matrimonio sunt, tribus noctibus ac diebus abstineant se a conjunctione, antequam communicent.

Vir abstineat se ab uxore sua quadraginta diebus ante Pascha in octavas Paschae. Inde ait Apostolus, ut *vacetis orationi*. Mulier tres menses debet se abstinere a viro suo, quando concipit ante partum, & post

(1) Placet heic adscribere quae super hoc argumento REGINO adfert *lib. 1. cap. 318. seqq.*

„ *De temporibus, quibus se continere debent conjugati* „ *ab uxoribus. Ex Concilio* Heliberneñsi.

„ SYnodus *Helibernensium* dicit: in „ tribus quadragesimis anni, & in „ die Dominico, & in quarta feria „ & sexta feria conjugales continere „ se debent. Item nec illis diebus co„ pulari, quamdiu gravata fuerit uxor, „ idest a quo die filius in utero mo„ tum fecerit usque ad partum. Item „ a partu post triginta tres dies, si „ filius; si autem filia, post quinqua„ ginta sex.

„ *De eadem re. Ex Poenitentiali.*

„ UXoratus contineat se quadra„ ginta Dies ante Pascha & Pen„ tecosten, seu ante Natale Domini, „ & omnem dominicam noctem, & „ quartam & sextam feriam, & a con„ ceptione manifestata usque post na„ tam sobolem abstineat se ab Eccle„ sia, si filius est, dies triginta; si fi„ lia, dies quadraginta. Mulier se „ abstineat a viro tres menses ante „ partum, & post partum quadragin„ ta dies. Qui autem nupserit his die„ bus, viginti dies poeniteat.

„ *De eadem re.*

„ QUi in Quadragesima ante Pa„ scha cognoverit uxorem suam, „ & noluerit abstinere ab ea, uno an„ no poeniteat, aut pretium suum, „ videlicet viginti sex solidos, ad Ec„ clesiam tribuat, aut pauperibus di„ vidat. Si per ebrietatem & sine con„ suetudine adciderit, quadraginta „ dies poeniteat.

„ *Quod ante communionem abstinere debet a conjuge.*

„ OMnis homo ante sacram Com„ munionem a propria uxore ab„ stinere debet VII. aut V. aut III. „ dies.

& post, tempore purgationis, hoc est quadraginta diebus & noctibus sive masculum, sive feminam genuerit.

De his, qui divinationes expetunt.

CAPUT XXV.

Ex Concilio Ancyrano cap. 23.

QUi divinationes expetunt, aut more gentilium subsequuntur, aut in domos suas hujuscemodi homines introducunt exquirendi aliquid arte malefica, aut expiandi caussa, sub regula quinquennii jaceant secundum gradus poenitentiae definitos.

Quod non licet Christianis observationes diversas adtendere.

CAPUT XXVI.

Ex Concilio Bracarensi

NOn liceat Christianis traditiones Gentilium observare, vel colere elementa, aut lunae, aut stellarum cursum, aut inanem signorum fallaciam pro domo facienda, vel ob segetes, vel arbores plantandas, vel conjugia socianda. Scriptum est enim: *omnia quaecumque facitis in verbo, aut opere, in nomine Domini nostri* IESV *Christi facite, gratias agentes Deo*.

De eodem.

NOn liceat in collectione herbarum, quae medicinales sunt, aliquas observationes, vel incantationes adtendere, nisi tantum cum symbolo divino, & oratione Dominica, ut Deus, & Dominus honoretur.

Item.

NOn liceat mulieres christianas vanitatem in suis lanificiis observare; sed Dominum invocent adjutorem, qui eis sapientiam texendi donavit.

In eodem.

CAPUT XXVII.

De Auguriis.

AUguriis, vel incantationibus servientem a conventu Ecclesiae separandum.

De

De periuriis.

CAPVT XXVIII.

Quicumque vero sciens periurium perpetraverit, annos septem se poenitentiae subdat; & ita deinceps ad communionem revertatur.

De furto.

CAPVT XXIX.

Qui vero cupiditate captus furtum fecerit, quod abstulit, reddat, & annis quinque poenitentiam agat.

De falsis testibus.

CAPVT XXX.

Falsos testes a communione Ecclesiastica submovendos, nisi poenitentiae satisfactione crimina admissa diluerint.

De discordantibus.

CAPVT XXXI.

Oblationes diffidentium (1.) fratrum neque in sacrario, neque in gazophylacio recipiantur. Ex Concil. Carthag. (2)

De his qui per odium ad pacem non revertuntur.

CAPVT XXXII.

Placuit etiam, ut, sicut plerumque fit, qui cum odio, aut longinqua inter se lite discesserint, & ad pacem revocari diuturna intentione nequiverint, de Ecclesiae coetu iustissime excommunicatione pellantur. Ex Concilio Agathensi

Ccc 2 De

(1) Ita etiam Codex, huic tamenverbo veluti correctio inscriptum: *discordantium*. Ni hoc placet lege *diffidentium*.
(2) IV. *cap.* 93.

De his, qui Sacramento se obligant, ne ad pacem redeant.

CAPVT XXIII.

Ex Concilio Ilerdensi

QUi Sacramento se obligaverint, ut litigans in quolibet ad pacem nullo modo redeat, pro periurio unum annum a communione Corporis & Sanguinis Domini segregetur. Reatum suum eleemosynis, & fletibus quantis potuerit jejuniis absolvat; ad caritatem vero, quae operit multitudinem peccatorum, celeriter venire festinet.

Quod usuram laici Christiani exigere non debeant.

CAPVT XXXIV.

Ex epist. LEONIS Papae

NE hoc quoque praetereundum duximus, quosdam lucri turpis cupiditate captos usurariam exercere pecuniam, & foenore velle ditescere. Quod non dicam in eos, qui sunt in Clericali officio constitutos, sed & in laicos cadere, qui christianos se dici cupiunt, condolemus. Quod vindicari acrius in eos, qui fuerint computandi (1), decernimus, ut omnis peccandi opportunitas adimatur.

Nunc hucusque de criminibus laicorum, quemadmodum in canonibus continetur, collectum est. Nunc vero ad judicia clericorum est transeundum.

Explicit libellus de Poenitentia laicorum feliciter.

INCIPIVNT REGULAE DE MINISTRIS ECCLESIAE, SI DEVIAVERINT, CANONICE PROLATAE.

CAPITVLA LIBRI V.

IX.

(1) *Computati* Cod. Editi S. LEONIS libri *ep.* I. ad Episcop. per Camp. Picen. &c. *constituti*.

IX. *De clericis usuras adcipientibus.*
X. *Ut nullus Presbyter, & Diaconus conductor existat, & ut Clerici abstineant se ab usuris.*
XI. *Ut Clerici, vel continentes ad Virgines, & viduas ne adcedant.*
XII. *De Clericis vel Monachis non manentibus in suo proposito.*
XIII. *De Monachis & Virginibus propositum non servantibus.*
XIV. *Ut ad sacrarium mulieres non introeant.*
XV. *De eadem re.*
XVI. *Quod nulli Sacerdoti canones liceat ignorare.*
XVII. *De pollutionibus interrogatio* AUGUSTINI *& responsio* GREGORII.
XVIII. *Quod nihil prosit Sacerdoti, etiam si bene vivat, si male viventibus tacendo non contradicit.*

De presbyteris, qui uxores adceperunt, vel fornicati sunt.

CAPUT PRIMUM.

PResbyter, si uxorem adceperit, ab ordine deponatur. Si vero fornicatus fuerit, aut adulterium perpetraverit; amplius (1) pelli debet, & ad poenitentiam redigi (2). Ex Concilio Neocaesar. cap. 1.

De diaconibus similiter.

CAPUT II.

SImili modo etiam diaconus, si eodem peccato succubuerit, ab ordine ministerii subtrahatur. In eodem Concilio cap. 10.

De his qui ad presbyterium promoventur, & ante ordinationem peccatorum sibi sunt conscii.

CAPUT III.

PResbyter si occupatus (3) corporali peccato, & confessus fuerit de se, quod ante ordinationem deliquerit, oblata non confecret; manens in reliquis officiis propter studium bonum. Quod si de se non fuerit ipse confessus, & argui manifeste nequiverit, potestati sui judicii (4) relinquatur.

De

(1) Ab omni scilicet clericatus gradu.
(2) Quam qui in majoribus essent ordinibus constituti, non subibant.
(3) *Praeoccupatus*, & ita etiam *Chiemensis* Codex.
(4) *Potestatis suae judicio* Cod.

De canone Apoſtolorum.

CAPVT IV.

Can. XXV.

PResbyter, aut Diaconus, qui in fornicatione, aut periurio, aut furto, aut homicidio (1) captus eſt, deponatur; non tamen communione privetur. Dicit enim Scriptura: *non judicabit* (2) *Dominus bis in idipſum*.

De diverſis ordinibus ab uxoribus abſtinendis.

CAPVT V.

Ex Concilio Carthag. cap. 4.

SAcerdotes Dei, & Diaconi, vel qui Sacramenta contrectant pudicitiae cuſtodes, ab uxoribus ſe abſtineant.

Quod Sacerdotes, & Levitae mulieribus coire non debeant.

CAPVT VI.

In decretali INNOC. Papae cap. 26.

PRaeterea quod dignum, & pudicum, & honeſtum eſt, tenere Eccleſiae omnimodo debent, ut Sacerdotes, & Levitae cum mulieribus non coeant, quia miniſterii quotidiani neceſſitatibus occupantur. Scriptum eſt enim: *Sancti eſtote, quoniam ego Sanctus ſum Dominus Deus veſter*.

De incontinentia Sacerdotum, vel Levitarum.

CAPVT VII.

INNOCENTII Papae cap. 21.

DE Presbyteris & Diaconibus divinarum legum eſt diſciplina, ut incontinentes in officiis talibus poſiti, omni honore Eccleſiaſtico priventur, nec admittantur ad tale miniſterium, quod ſola continentia oportet impleri.

De

(1) Haec clauſula *aut homicidio* in antiquis Canonum Apoſtolicorum editionibus non exſtat; hinc neque *Chiemenſis* AMORTII Codex, neque ISIDORVS, neque RHABANVS in *epiſt.* ad HERIBALDVM, neque HINCMARVS, qui *epiſt. XLIX. cap.* 3. Canonem illum deſcribit, illam habent. Fuere tamen Codices, in quibus ea legebatur, ut Codex, quo uſi ſunt GREGORIVS *Turonenſis lib. V. cap.* 19. & GREGORIVS IV. Similem habuiſſe HALITGARIVS videtur; ſimilem REGINO, niſi forte is ex HALITGARIO deſumpſit.

(2) *Vindicabit* Cod.

De subintroductis mulieribus.

CAPUT VIII.

INterdicit per omnia magna Synodus, non Episcopo, non Presbytero, non Diacono, non alicui omnino, qui in Clero est, licere subintroductam habere mulierem. Ex Concilio Nicaeno cap. 3.

De Clericis usuras adcipientibus.

CAPUT IX.

QUoniam multi sub regula constituti avaritiam, & turpia lucra sectantur, oblitique divinae Scripturae dicentis: *qui pecuniam suam non dedit ad usuram*; mutuum dantes, centesimos exigunt: juste censuit sancta, & magna Synodus, ut si quis inventus fuerit post hanc definitionem usuras adcipiens, aut ex inventione aliqua, vel quolibet modo negocium transigens, aut hemiolia, idest sescupla exigens, vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, dejiciatur a Clero, & alienus existat a regula (1). In eodem Concilio cap. 16.

Ut nullus Presbyter & Diaconus conductor existat, & Clerici abstineant se ab usuris.

CAPUT X.

PResbyteri & Diaconi non sint conductores, aut procuratores, neque ullo turpi negocio, & inhonesto victum quaerant, quia respicere debent, scriptum esse: *Nullus militans Deo implicat se negociis saecularibus*. Si quis commodaverit pecuniam, pecuniam adcipiat; si speciem, eamdem speciem, quantum dederat, adcipiat. Ex Concilio Carthag. III. cap. 16.

Ut Clerici, vel continentes ad virgines vel viduas non adcedant.

CAPUT XI.

CLerici, vel continentes, ad virgines, vel viduas non adcedant, nisi jussu, vel permissu Episcoporum. Ex Concilio Africano cap. 5.

De

(1) Vide infra ad RHABANUM, qui hunc ipsum *Nicaenum* Canonem appellat.

De Clericis vel monachis non manentibus in suo proposito.

CAPUT XII.

Ex Conc. Chalcedon. cap. 7.

Qui semel in Clero deputati sunt, aut Monachorum vitam experiverunt, statuimus, neque ad militiam, neque ad dignitatem aliquam venire mundanam, aut hoc tentantes, & non agentes poenitentiam, quo minus redeant ad hoc, quod propter Deum primitus elegerunt, anathematizantur.

De Monachis, vel virginibus propositum non servantibus.

CAPUT XIII.

Ex Concilio Chalced. cap. 15.

Virginem quae sese Domino consecravit, similiter & Monachum, non licere nuptialia jura contrahere: quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excommunicentur. Confitentibus autem decrevimus, ut habeat auctoritatem ejusdem loci Episcopus misericordiam, humanitatemque largiri.

Ut ad Sacrarium mulieres non introeant.

CAPUT XIV.

Ex Concilio Laodic. cap. 44.

Quod non oporteat mulieres ingredi ad altare. Quod nefas sit feminas sacris altaribus ministrare, vel aliquid ex his, quae virorum sunt, officiis deputata praesumere.

CAPUT XV.

Ex epist. Papae GELASII cap. 15.

Nihilominus impatienter audivimus, tantum divinarum rerum subesse despectum, ut feminae sacris altaribus ministrare firmentur, cunctaque nonnisi virorum famulatui deputata sexum, cui non competit, exhibere: nisi quod omnium delictorum, quae sigillatim perstrinximus, noxiorum reatus omnis, & crimen eos respicit Sacerdotes, qui vel ista committunt, vel committentes minime publicando, pravis excessibus se favere significant.

Quod

Quod nulli Sacerdoti Canones liceat ignorare.

CAPVT XVI.

NUlli Sacerdotum suos liceat Canones ignorare, nec quidquam facere, quod Patrum possit regulis obviare. COELESTINI Papae cap. 20.

De pollutionibus interrogatio AVGVSTINI, & responsio GREGORII.

CAPVT XVII.

SI post illusionem, quae per somnium solet accidere, vel Corpus Domini quislibet accipere valeat, vel, si Sacerdos sit, sacra mysteria celebrare. Interrogatio AVGVSTINI

Responsio GREGORII.

ET quidem hunc, testamentum veteris legis, sicut in superiori capitulo jam diximus pollutum, dicit (1), nisi lotum aqua. Ei (2) usque ad vesperum intrare Ecclesiam non conceditur (3), quod tamen aliter etiam (4) populus spiritalis intelligens, sub eodem intellectu accipiet, quo praefati sumus: quia quasi per somnium illuditur, qui tentatus immunditia, veris (5) imaginibus in cogitatione inquinatur; sed lavandus est aqua, ut culpas cogitationis lacrymis abluat. Et nisi prius ignis tentationis recesserit, reum se quasi usque ad vesperum cognoscat. Sed est in eadem illusione necessaria valde discretio, quae subtiliter pensari debeat, ex qua re accidat menti dormientis. Aliquando enim ex crapula, aliquando ex naturae superfluitate, vel infirmitate, aliquando ex cogitatione contingit. Et quidem si ex naturae superfluitate, vel infirmitate (6) evenerit, omnino haec illusio non est timenda, quia hanc animus nesciens pertulisse magis dolendus est, quam fecisse. Quum ergo ultra modum appetitus gulae in sumendis alimentis rapitur, atque idcirco humorum receptacula gravantur, habet exinde (7) animus aliquem reatum, non tamen usque ad prohibitionem percipiendi sacri mysterii, vel Missarum solemnia celebrandi, quum fortasse aut festus dies exigit, aut exhiberi mysterium pro eo, quod Sacer-

Exstat lib. 12. Reg. ep. 3. Interrog. II. Tom. IV. S. GREGOR. M. ed. Rom.

(1) *Cui nisi lotum* Cod.
(2) *Omittit* Cod.
(3) *Labbaeana* editio T. V. Conc. col. 1575. *& nisi lotum aqua ei &c. non concedit*.
(4) Omittunt Codex, & LABBAEVS.
(5) Ita scriptum erat in Codice, sed antiqua manus expunxit, correxitque *venis*; quae LABBAEI quoque lectio est.
(6) *Evenit* Cod.
(7) Addit Codex *apud se*.

dos alius in loco deest, ipsa necessitas compellit. Nam si adsunt alii, qui implere * ministerium valeant, illusio per crapulam facta, sed ab immolatione sacri mysterii abstinere, ut arbitror, humiliter debet, si tamen dormientis mentem turpis imaginatio non concusserit. Nam sunt, quibus ita plerumque illusio nascitur, ut eorum animus etiam in somno corporis positus, turpibus imaginationibus non foedetur. Qua in re unum ibi ostenditur, quod ipsa mens rea non tunc sit, sed suo judicio libera (8), quum se ex dormienti corpore nihil meminit vidisse, tamen in vigiliis corporis meminit in ingluviem cecidisse. Sin vero ex turpi cogitatione vigilantis oritur illusio in mente dormientis, patet animo reatus suus. Videt enim, a qua radice inquinatio illa processerit, quia quod cogitavit sciens, hoc pertulit nesciens. Sed pensandum est, ipsa cogitatio utrum in suggestione, an in delectatione, vel quod majus, in peccati consensu ceciderit. Tribus enim modis impletur omne peccatum, videlicet suggestione, delectatione, consensu. Suggestio quippe fit per diabolum, delectatio per carnem, consensus per spiritum, quia & primam culpam serpens suggessit, *Eva* velut caro delectata est; *Adam* vero velut spiritus consensit. Et necessaria est magna discretio inter suggestionem, atque delectationem; inter delectationem, atque consensum, judicem sui praesidere animum. Quum enim malignus spiritus peccatum suggerit in mente, si nulla peccati delectatio sequatur, peccatum omni modo perpetratum non est; quum vero delectari caro coeperit, tunc peccatum incipit nasci. Si autem etiam ad consensionem ex deliberatione descendit, tunc peccatum cognoscitur perfici.

* vulg. ed. mysteriorum

In suggestione igitur peccati semen est, in delectatione fit nutrimentum, in consensu perfectio. Et saepe contingit, ut hoc, quod malignus spiritus seminat in cogitatione, caro in delectatione trahat, nec tamen anima eidem delectationi consentiat. Et quum caro delectari sine animo nequeat, ipse tamen animus carnis voluptatibus reluctans, in delectatione carnali aliquo modo ligatur invitus, ut ei ex ratione contradicat, ne consentiat, & tamen delectatione ligatus sit, sed ligatum se vehementer ingemiscat. Vnde & ille coelestis exercitus praecipuus miles gemebat, dicens: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, & captivum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis.* Si autem captivus erat, minime pugnabat, sed & pugnabat. Quapropter & captivus erat, & etiam pugnabat: igitur legi mentis lex, quae in membris est, repugnabat; si autem pugnabat, captivus non erat. Ecce itaque est homo captivus liber; liber ex justitia, quam diligit (9); captivus ex delectatione, quam portat invitus. Amen.

Quod

(8) Locus hic est in MSS. Codicibus mire vexatus. In nostro Codice ita legitur: *qua in re minus sibi ostenditur ipsa mens rea; non tamen sit vel suo judicio libera.*

(9) *Justitia, quam de lege mentis habet* Cod.

Quod nihil profit Sacerdoti, etiamsi bene vivat, si male viventem (1) tacendo non corrigit.

CAPUT XVIII. (2)

Quod vero dicit Apostolus, ut nos formam debeamus exhibere fidelibus, quid valebit, si is, cui vel hortandi (3) bonos, vel castigandi malos cura commissa est, bene vivendo se imitandum bonis exhibeat, & male tacendo non corrigat? Ad hoc enim, nisi me fallit opinio, sancte vivendum est Sacerdoti; nam dicta sua repugnantibus factis evacuet, si quod praedicat fieri debere, non faciat, aut si quod non facit, praedicare praesumpserit, nihil apud eos, qui ejus vitam novere (4), proficiat. Quia ad hoc est Ecclesiae Dei praepositus, ut non solum bene vivendo alios exemplo suae conversationis instituat, sed etiam fiducialiter praedicando, singulis ante oculos peccata sua constituat; quae poena maneat duros, quae gloria obedientes ostendat. Nullus salutem desperando contemnat, animas emendari nolentium plangat, imitatus Apostolum qui ait: *Ut lugeam multos ex his, qui ante peccaverunt, & non egerunt poenitentiam*. Et iterum: *Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror?* Quapropter sciens, quod si quibuslibet divitibus, ac potentibus male viventibus parcat, aut foveat eos, perdat (5) simul, & pereat, & sancte debet vivere propter suae administrationis officium. Certus quod ei nihil sua justitia suffragetur, de cujus manu anima pereuntis exigitur, quando quicumque alius perierit, quem nulla docendi necessitas manet, solus poenas sui sceleris dabit. Ille autem, cui dispensatio verbi commissa est, etiamsi sancte vivat, & tamen perdite viventes arguere aut erubescat, aut metuat, cum omnibus, qui eo tacente perierunt, perit. Et quid ei proderit, non puniri suo, qui puniendus est alieno peccato? Mentior, nisi hoc Dominus post EZECHIELEM Prophetam, sub cujusdam terroris denuntiatione loquitur, dicens ad eum: *Et tu fili hominis, speculatorem te dedi domui Israel*. Nec hoc transeunter debemus audire, quod Sacerdotem *speculatorem* appellat. Ut, sicut speculatoribus est de loco editiori prospicere, & plus omnibus contemplari, ita Sacerdos debet esse propositus, (6) sublimitate celsior cunctis, ac majoris scientiae habere gratiam, qua possit sub se viventes instruere. Videamus jam, quod divinus sermo contineat. *Audies*, inquit, *ex ore meo sermonem, & adnunciabis eis ex me*: ut hoc dicat Sacerdos, quod ex divina lectione didicerit, quod illi Deus inspiraverit, non quod praesumptione humani sensus invenerit, *Adnuntiabis eis*, inquit, *ex me: ex me*, non ex te. Mea

I. Petr. 2.
II. Cor. 12.
II. Cor. 11
Ezech. 33.
Ibid.

(1) Ita etiam PROSPER. At Codex *male viventes*.

(2) Hoc & sequens caput ex PROSPERO sumpta sunt *de vita contempl. lib. 1. cap.* XX. & XXI.

(3) *Exhortandi* Cod. & PROSPERI Lugd. editio.

(4) Sic etiam PROSPER. *Noverint* Codex.

(5) Melius Lugd. PROSPERI editio: *foveat*, *eos perdat*.

(6) *Propositus* PROSPER: melius

verba loqueris: non est, quod ex eis tamquam Deus (7) infleris. Ex
Ibid. me, inquit, eis adnuncia. Sed jam quid adnunciet, audiamus. *Si me dicente ad impium: Impie morieris, non fueris loquutus, ut se custodiat impius a via sua, ipse in iniquitate sua morietur; sanguinem vero ejus de manu tua requiram.* Quid potuit expressius? quid apertius potest dici? *Si impio*, inquit, *loquutus non fueris, ut se ab impietate custodiat, & ille perierit, sanguinem ejus de manu tua requiram.* Hoc est dicere: si ei peccata tua non adaunciaveris, si eum non argueris, ut ab impietate sua convertatur, & vivat, & te, qui non increpasti, & ipsum, qui te tacente peccavit, flammis perennibus perdam. Quis rogo tam saxei pectoris, quis tam ferreus erit, quem sententia ista non terreat? quis tam alienus a fide, qui sententiae isti non credat?

Luctuosa descriptio carnaliter viventium Sacerdotum.

CAPVT XIX.

SEd nos praesentibus delectati, dum in hac vita commoda nostra, & honores inquirimus, non ut meliores, sed ut ditiores, non ut sanctiores, sed ut honoratiores simus ceteris, festinamus. Nec gregem Domini, qui nobis pascendus, tuendusque commissus est, sed nostras voluntates, dominationem, divitias, & cetera blandimenta carnaliter cogitamus. Pastores dici volumus, nec tamen esse contendimus. Officii nostri vitamus laborem, adpetimus dignitatem, immundorum spirituum feras a grege dilacerando non pellimus; & quod eis remanserat, ipsi consumimus, quando peccantes, divites, vel potentes non solum non arguimus, sed etiam veneramur, ne nobis aut munera solita offensi non dirigant, aut obsequia desiderata subducant, ac si muneribus eorum, & obsequiis capti, immo per haec illis addicti, loqui eis de peccato suo, aut de futuro judicio formidamus: & ideo minaciter superbiam nostram divinus sermo contundit; sed noster auditus nihil, unde proficiamus, admittit, quia praesentis vitae capti dulcedine, quae poena negligentiam nostram maneat in aeternum, nolumus cogitare. In Pastores ergo ista dicuntur, de quorum nobis inani appellatione blandimur: *Haec*
Ezech. 34. *dicit Dominus Deus: vae Pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos; nonne greges pascuntur a Pastoribus? lac comedebatis, & lanis operiebamini; quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Quod infirmum fuit, non solidastis, & quod aegrotum, non sanastis; quod fractum non adligastis, & quod abjectum, non reduxistis; quod perierat, non quaesistis, sed cum auctoritate* (1) *imperabatis eis, & cum potentia, &*
Ibid. *dispersae sunt oves meae, eo quod non esset Pastor: Et factae sunt in devorationem omnium bestiarum agri.* Et paullo post: *Propterea Pastores audite*

Codex *praepositi*.

(7) Corrige ex Cod. & PROSPERO: *tamquam de tuis*.

(1) *Cum austeritate* PROSPER, & Codex.

te verbum Domini. Vivo ego, dicit Dominus Deus. Pro eo quod facti sunt greges mei in rapinam, & oves meae in devorationem omnium bestiarum agri, eo quod non esset Pastor. Neque enim quaesierunt Pastores gregem meum, sed pascebant Pastores semetipsos, & gregem meum non pascebant. Propterea Pastores audite verbum Domini. Haec dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse super Pastores requiram gregem meum de manu eorum, & cessare eos faciam, ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius Pastores semetipsos. Quis ad haec non intremiscat? quis ista sine intolerabili metu futurae examinationis adcipiat? nisi qui aut non intelligit, aut futura non credit: sed omnia, quae Deus observare voluit, tam aperte posuit, & ita sui nominis auctoritate firmavit, ut ea facilius, quod dictu quoque nefas est, contemnamus, quam non intelligere, vel non credere tam aperta, & divina fingamus, quando audivimus: *Haec dicit Dominus*. Quis futurum esse non credat, quod dicit Deus; nisi qui Deo non credit? quod autem dicit: *Vae Pastoribus*, istud *vae* pro maledicto poni, & *pastorum* nomine nos significari, quis non intelligat, nisi qui futurum non cogitat? Greges Domini pascendos Pastores facti suscipimus: & nos ipsi pascimur, quando non gregum utilitati prospicimus, sed quid foveat, & augeat nostras voluptates, adtendimus. Lac, & lanas ovium Christi oblationibus quotidianis, ac decimis fidelium gaudentes adcipimus, & curam pascendorum gregum, ac reficiendorum, a quibus perverso ordine volumus pasci, deponimus. Non sanamus spiritali consilio peccatis infirmum. Non sacerdotali ope consolidamus, aut reficimus, diversis tribulationibus fractum. Non ad viam salutis revocamus erroneum. Non requirimus sollicitudine Pastorali veniae desperatione jam perditum. Ad hoc tantum potentes effecti, ut nobis in subjectos dominationem tyrannicam vindicemus, non ut adflictos contra violentiam potentum, qui in eos ferarum more saeviunt, defendamus. Inde est quod tam a potentibus hujus mundi, quam a nobis, quod pejus est, nonnulli graviter fatigati depereunt, quos se de manu nostra Dominus requisiturum terribiliter comminatur dicens: *Requiram oves meas de manu pastorum,* Ibid. *& cessare eos faciam, ut ultra non pascant*. Quod quid est aliud, quam Pastores, qui semetipsos, non greges meos pascunt, sublimitate suae dignitatis exspoliem, & inter reprobos, quia honorem suum noluerunt custodire, projiciam? Horum, & his similium consideratione perterritus, timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebrae, & dixi: *quis dabit mihi pennas sicut columbae & volabo, & requiescam?* Ps 54. Et hoc est totum, quod imperitiae meae, ac futuri finis recordatus ingemui, & volui sarcina Episcopatus mei deposita elongare (2) fugiens, & manere in solitudine, & ibi exspectare Deum, qui salvum me faceret, & a pusillanimitate mea, & ab ipsa intolerabilium mihi sollicitudinum tempestate.

II.

(2) Nisi haec lacinia, sit *Juliani* POMERII qui, ut dixi sub PROSPERI nomine heic delitescit, panno ab alio adsuta, hinc discimus, fuisse illum Episcopum, ac de abdicando Episcopatu cogitasse, quum tamen nihil de ejus Episcopatu S. ISIDORUS indicarit, & GENNADIUS *cap.* 98. sive alius quisque hujus capitis auctor Presbyterum illum tantummodo appellet.

II.

RHABANI MAVRI
LIBER POENITENTIUM
In sequentem RHABANI Librum
NOVI EDITORIS PRAEFATIO.

Rhabanus operis auctor

I. Librum, quem heic damus, vir celeberrimus, & eruditissimus *Antonius* AVGVSTINVS tanti fecit, ut licet cum ceteris RHABANI operibus a *Georgio* COLVENERIO editum, sibi inter Canones Poenitentiales *Tarracone* duxerit recudendum. Hoc opus composuit RHABANVS jussus OTGARII Archiepiscopi *Moguntini*, ut ipse testatur in epistola ad eum scripta. Meminit istius libri & RVDOLFVS Monachus in vita RHABANI. *Scripsit quoque libellum unum*, inquit *ad* OTGARIVM *Archiepiscopum, in quo primum de poenitentia legitima & spe indulgentiae, deinde diversa capitula de canonibus diversorum Conciliorum subjunxit ad corrigenda hominum vitia, & instituta Christianae religionis roboranda*.

quo illud tempore scripserit

II. De tempore autem, quo lucubrationem illam confecit, non est difficile pronunciare. Nam ut BALUTIUS praefat. in RHAB. epist. ad HERIBALD. optime monuit, *quum in cap. XV. loquatur de calamitosissimo illo, ac detestabili praelio, ut* IOHANNIS VIII. *verbo utamur, quod inter filios* LVDOVICI PII *commissum est, & summa contentione pugnatum, tot praeterea caedibus insignium, ac nobilissimorum hominum nobilitatum, dubitandum non est, quin hic Liber poenitentialis editus a* RHABANO *sit haud ita multo post pugnam Fontaniacensem, quae pugnata est in pago* Autissiodorensi *anno* DCCCXLI. VII. *Kalendas Julii*. Existimabat quidem indicatus COLVENERIVS, Poenitentiale istud ad OTGARIVM esse veluti justum quoddam compendium ceterarum RHABANI lucubrationum de hoc argumento, adeoque etiam posteriorem locum obtinere debere post librum canonum poenitentialium ad HERIBALDVM. Verum falsus ille oppido est. Constat enim, RHABANVM de hoc argumento scripsisse ad HERIBALDVM decem circiter annis post editum librum poenitentialem OTGARIO inscriptum. Praeterea certum est, quaestiones illas canonum poenitentialium ad HERIBALDVM, ut habet inscriptio in editione COLVENERII, non esse RHABANI opus, sed HALITGARII Episcopi *Cameracensis*, illos nimirum libros, quos nuper exhibuimus. Igitur RHABANVS quum Abbas *Fuldensis* esset, hoc opus scripsit jubente OTGARIO *Moguntino* Archiepiscopo, in cujus ann. DCCCXLVII. defuncti locum suffectus deinde fuit.

& quibus ex fontibus

III. Quibus ex fontibus Canones hauserit, idem, quem appellavimus AVGVSTINVS in praefatione notavit his verbis. *Usus autem* RHABA-

BA-

BANVS *esse videtur corpore canonum*, & ISIDORI *Mercatoris priori editione*, *quod ad Concilia tantum adtinet provincialia*. *Nam Romanorum Pontificum epistolis nullas refert praeter eas*, *quae post* DAMASVM *conscriptae sunt*, & *in Corpore Canonum exstant*. „ Corpus Canonum, inquiunt „ BALLERINII *de ant. Canon. Collect. pag.* CCLXXXI. vocat *Hadria*„ *nam* collectionem: pro ISIDORI autem *Mercatoris priori editione* me„ lius scripsisset *collectione Hispanica*. RHABANVS quidem (excepto „ testimonio S. GREGORII in epistola ad SECVNDINVM) nullam „ constitutionem Pontificiam adlegat, quae in *Hadriana* collectione non „ invenitur; nullam vero Conciliorum Canonem, qui non sit in *Ha*„ *driana*, vel in *Hispanica*. „ Haec illi. Siquid tamen adversus doctissimorum *Ballerioniorum* sententiam proferre mihi licet, existimarim potius RHABANVM ex *Acheriana* Poenitentiali collectione, quae ex *Hadriana*, & *Hispanica* constat, profecisse, vel etiam ex HALITGARII, quem *Acheriano* illo opere usum fuisse supra notavimus, libris non paucos Canones mutuatum fuisse; HALITGARIVM enim saepe reddit.

IV. Addunt BALLERINII p. CCLXXXII., mirum esse „ RHA„ BANVM, qui eo tempore vixit, iisque in locis versatus est, in „ quibus PSEVDOISIDORI collectio compacta & edita fuit, nihil ex „ eadem recepisse. Neque vero opponas testimonium *de Clericis lapsis* „ ex epistola S. GREGORII ad SECVNDINVM Servum Dei inclu„ sum; quod supposititium ejusdem epistolae additamentum in ISIDO„ RO legitur. Cum enim nihil ex tot aliis supposititiis ISIDORI mer„ cibus RHABANVS exceperit, nobis probabilius videtur hoc ejus E„ pistolae additamentum ab alio anteriori impostore confictum, non ex „ ISIDORO, sed ex alio fonte RHABANVM derivasse. Enimvero „ ea ad SECVNDINVM epistola cum eodem additamento descripta „ legitur (1) in vetustissimo MS. *Corbejensi* originali PAVLLI *Dia*„ *coni*, quod in Bibliotheca S. GERMANI a Pratis servatur. Hic e„ nim codex ab eodem PAVLLO missus ad S. ADELARDVM Ab„ batem *Corbejensem* (ut patet ex ipsius PAVLLI epistola, quae col„ lectis in eodem codice S. GREGORII epistolis praemittitur) quin„ quaginta quatuor ejusdem Pontificis epistolas continet, ex qui„ bus quatuor & triginta, testantibus editoribus *Benedictinis*, ipsius „ PAVLLI manu correctae sunt. Quum porro PAVLLVS Diaconus „ e vivis excesserit anno DCCCI. illud additamentum ante ISIDORI „ collectionem compactum agnoscitur, ac propterea RHABANVS, „ qui ex certis ISIDORI figmentis nihil descripsit, ex diverso & an„ teriori fonte illud testimonium hausisse dicendus est. „ Ac RHABAnum quidem nihil ex pseudo-ISIDORI mercibus in suam collectionem transtulisse verissimum est. Non id tamen BALLERINIIS mirum videri debuerat, sed quemadmodum quum paullo antea de HALITGARIO loquerentur, Pseudo-ISIDORI imposturas post HALITGARIVM, quod apud eum nihil ex illis occurrat, vulgatas scitissime confirmarant;

Nam ex Pseudo ISIDORO?

(1) Vide Tom. II. oper. S. GREGOR. editionis Maurinae col. 965. not. a. in ep. 61. lib. 9. & col. 963. not. 1.

rant; ita post RHABANVM *Isidorianae* collectionis epocham collocandam colligere tuto poterant, quod RHABANVS neque in hoc opere, neque in posteriore ad HERIBALDVM epistola illas in rem suam adhibuerit. Itaque non solum post annum DCCCXLI., quo RHABANVS Poenitentialem librum OTGARIO inscripsit, uti in *Antifebronio* conieceram (*T. II. Caesen. edit. cap.* 3.) sed etiam post annum DCCCLIII. quo ille epistolam ad HERIBALDVM dedit, *Isidorianas* illas merces emersisse, nequidquam obluctante FEBRONIO, si sapimus, adseremus; hincque facile intelligemus, cur ante annum DCCCLVII. nullus, qui illarum meminerit, indicari possit.

Quel heic iterum opusculum edendum sit.

V. Ad RHABANI Librum redeo. Ex codice, quem in HALITGARIVM praefatus adcurate percensui, illum heic reddo cum AVGVSTINI tamen editione comparatum. Quum autem a viris doctis animadversum sit, RHABANVM in epistola, quam ad HERIBALDVM *Autissiodorensem* anno, ut diximus, DCCCLIII. misit, pleraque ex antiquiore suo *poenitentium* libro transfudisse, eam quoque consului qualem Cl. BALVTIVS in appendice ad REGINONEM post STEWARTIVM evulgavit, ut inde varias interdum lectiones excerperem. Ad AVGVSTINI porro adnotationes quod spectat, eas fere omnes cooptavi; meas tamen subinde illis inspersi, quibus aut major lux auctori adfulgeret, aut germana ejus lectio facilius erueretur. Illud enimvero eos, qui in hujus, atque etiam *Halitgariani* operis lectione versabuntur, diligenter intelligant, velim, quanti poenitentia majoribus nostris steterit, nec tam facile sacros poenitentiae ministros adcusent, si graviores quasdam poenas interdum infligant. Nam antiquam quidem illam poenitentiae severitatem Ecclesia nonnihil relaxavit; non licet, tamen etiamnum, vetantibus id *Tridentinis* Patribus (*sess. xiv. cap.* 9.) leviusculas satisfactiones gravibus criminibus injungere, ne peccantes inconsulta quadam veniae facilitate decepti vitia sua parvi pendant, in illisque magno aeternae salutis discrimine tandem conquiescant.

Domino in Domino Dominorum dilectissimo OTGARIO (1) Archiepiscopo RHABANVS peccator in Christo optat salutem.

QUamdiu vos, Sancte Pater, sperabamus, ad nos venturos citius fore, adventum vestrum optabamus. Sed quia postquam abistis a nobis, & moestos nos de abscessu vestro reliquistis, orandum nobis esse censebamus, ut divina majestas incolumes vos servans concedat nobis iterum vos sanos videre, quia sanitas vestra sospitas est nobis. Si autem

(1) *Hunc*, inquit AVGVSTINVS in notis pag. 49. *arbitror fuisse ejusdem Sedis Archiepiscopum*, cui RHABANVS successit. Recte. Addit continenter AVGVSTINVS: HERIBALDVM *vocant* IVO, & GRATIAN. & *liber* Tarracon. *in locis mox citandis*; sed fallitur; hi enim auctores non nostrum hunc libellum, sed alium indicant HERIBALDO *Autissiodorensi* a RHABANO postea inscriptum, ut in Praefatione diximus.

tem aliquid vobis adversi contigerit, tristes nos, ac conturbatos sine dubio efficiet. De cetero quoque quia quando heic praesentialiter fuistis, placuit sanctitati vestrae cum parvitate nostra aliquid tractare, atque conferre de diversis transgressionibus, in quibus fragilitas humana divina praecepta transgreditur, quomodo per poenitentiam restaurari possint, atque Domino reconciliari hi, qui in diversis sceleribus praevaricantur legem Domini. Ideoque (2) jussistis mihi, ut de canonibus, & Sanctorum Patrum sententiis breviter excerperem, atque in unum colligerem, quae a magistris Ecclesiae, & hujusmodi personis ad emendationem vitiorum promulgata sunt. Feci quod mandastis, & in uno libello ea descripsi, quo haberetis in promptu ante oculos ad legendum. Quod mihi necesse erat ex diversis libris in unum congregare, ut noster labor vestrae voluntati aliquo modo satisfaceret, & ne forte necessarium vobis foret in diversis voluminibus id quaerere, quod vos jam constat in brevi exquisitum habere. Huic quoque libello subiunxi alterum, quem nuper *de consanguineorum nuptiis, & de magorum praestigiis, falsisque divinationibus* confeceram, ut haberetis eos simul, quos ordo rationis concordes fecit. Legite ergo opusculum, quod vobis directum est, & siquid in eo minus recte positum videatur, vestro sacro studio ad utilitatem legentium corrigatur. Bene valete, & in sacris orationibus vestris mei peccatoris memoriam habetote (3).

INCIPIUNT CAPITULA (1).

I. DE *his, qui post sacram ordinationem capitalia crimina committunt, & eorum poenitentia, seu excommunicatione.*
II. *De incestis conjunctionibus.*
III. *De his, qui adulterium committunt.*
IV. *De his, qui moechantur.*
V. *De his, qui sacris Virginibus se sociant, & de Virginibus velatis si moechaverint* (2).
VI. *De his, qui fornicantur irrationabiliter* (3).
VII. *De conjugatis, si quis eorum ductus fuerit in captivitatem.*
VIII. *Quod aliud sit uxor, aliud concubina, & quod non sit conjugii duplicatio, quando ancilla rejecta, uxor adsumitur.*
IX. *De illo, qui concubinam super uxorem habet.*
X. *De eo, qui uxorem capti sortitus est in matrimonio.*
XI. *De parricidio, & his qui partus suos necant.*
XII. *De homicidiis voluntarie commissis.*

(2) *Ideo quae*, perperam editio AUGUSTINI.

(3) Addit AUGUST. quae desunt in Codice, *in nomine Domini.*

(1) Codicis titulum retinuimus, pro quo in AUG. edit. *Capitum elenchus* legitur.

(2) Magis latine AUG. *si moechatae fuerint*; sed ipsa haec barbaries antiquitatem Scriptoris non dedecet.

(3) *Irrationabiliter fornicatur*: AUGUST.

XIII. *De homicidiis, & falsis testibus.*

XIV. *De his, qui servos suos extra judicem necant, & domina, quae per zelum ancillam suam* (4) *occiderit.*

XV. *De homicidiis non sponte commissis, & illis, qui se excusant quasi insontes ab homicidio in praelio commisso jussu Principum.*

XVI. *De administratoribus, & his, qui preces criminales dictant.*

XVII. *De populi necessario commissu.*

XVIII. *De furto.*

XIX. *De conjuratione, vel conspiratione.*

XX. *De his, qui Sacramento se obligant, ne ad pacem redeant.*

XXI. *De his, qui noxia juramenta conficiunt, quomodo eos* (5) *poenitere oporteat.*

XXII. *De his, qui ad Ecclesiae patrocinium confugiunt, ne tradantur persequentibus in foedere pacti.*

XXIII. *De his, qui divinationes expetunt, & incantationibus, sive auguriis deserviunt.*

XXIV. *Quod non liceat Christianis servare traditiones gentilium, nec ullis observationibus festis eorum communicare.*

XXV. *Quod non sit cum paganis convivandum.*

XXVI. *De Christianis, qui cum* Judaeis *vescuntur, & quod* Judaeis *non liceat habere Christianas uxores, vel concubinas, seu mancipium Christianum.*

XXVII. *Quod non congruat Christianis comessationibus interesse, nec histriones fieri, nec saltare in nuptiis, neque in conviviis.*

XXVIII. *Ut ad mensam Episcopi Scripturae divinae legantur, & quod sacris Ordinibus deditos viros non conveniat ebrietatem sectari.*

XXIX. *De continentia, & castitate clericorum.*

XXX. *Quod non debeant Sacerdotes quaslibet in Ecclesiae familiis truncationes facere, nec aliquid, quod morte plectendum sit, judicare.*

XXXI. *De Clericis, qui in mutuam coedem prorumpunt.*

XXXII. *De avaritia, & cupiditate, & quod non sit usura exigenda.*

XXXIII. *De apostatis.*

XXXIV. *De professione Monachi.*

XXXV. *De poenitentiae temperamento, & quando reconciliandi sint* (6) *ipsi poenitentes.*

XXXVI. *De his, qui in poenitentia positi vita excesserunt.*

XXXVII. *De his, qui in poenitentia violantes spernunt, & rursus praevaricantur.*

XXXVIII. *Quod nulli sit ultima poenitentia deneganda.*

XXXIX. *Quod oporteat eum, qui pro illicitis veniam poscit, etiam a malitia licitis abstinere, & quod non oporteat, eum tempore poenitentiae lucra negociationis exercere.*

XL. *Quod ad militiam saecularem post poenitentiam rediri non debeat.*

Expliciunt Capitula.

Ex-

(4) *Suam* omittit AVG.
(5) *Eos* AVG. omittit.
(6) *Sunt*, AVG.

CAPUT L (1)

De his, qui post sacram ordinationem capitalia crimina committunt, & eorum poenitentia, seu excommunicatione.

IN primis (2) ergo visum est vobis conscribi de his, qui sacros Ordines habent & ante vel post Ordinationem contaminatos in capitalibus criminibus se esse profitentur. In quibus, ut mihi videtur, haec distantia debet esse, ut ii, qui deprehensi vel capti fuerint publice in periurio, furto, atque fornicatione, & ceteris hujusmodi criminibus, secundum sacrorum Canonum instituta a gradu proprio deponantur, quia scandalum est populo Domini tales personas super se positas habere, quas ultra modum vitiosas constat esse. Nempe inde detrahunt homines (3) Sacrificio Domini, sicut quondam filiis *Heli* peccantibus fecisse leguntur & rebelles hinc atque contrarii existentes eorum pravis exemplis quotidie pejores fiunt (4). Qui autem de praedictis vitiis per occultam confessionem male a se absconse commissa coram oculis Domini, praesente etiam Sacerdote, qui eis indicturus est poenitentiam, confitentur, & semetipsos graviter deliquisse accusant, si veraciter poenituerint, & se per jejunia & eleemosynas, vigiliasque, atque sacras orationes cum lacrymis purgare certaverint, his etiam, gradu servato, spes veniae de Misericordia Domini promittenda est, qui omnes homines vult salvos fieri, & ad agnitionem veritatis pervenire, neque vult mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat. Nam de illis, qui ad honorem Presbyterii sine examinatione provecti sunt, in *Niceno* Concilio capite nono (5) taliter scriptum est „ Si qui Presbyteri „ (6) sine examinatione sunt provecti, vel quum discuterentur peccata sua confessi sunt, & homines contra canones commoti manus confessis imponere tentaverint, tales regula non admittit, quia quod irre-

B e e 2 „ pre

(1) Quod heic primum caput est, decimum caput constituit epistolae ad HERIBALDUM, quacum etiam illud contendimus.

(2) Haec verba referunt IVO *Carnot. Lib. 3. tit. 11 cap. 20.* Panor, & *p. 6. c. 400.* decr. & Liber Tarracon. *Lib. 6. c. 227.* & GRATIAN. *dist. 50. c. 34. de his*, & Poenitent. Rom. *tit. 8. cap. 1.* ex Concilio *Ilerdensi* non recte. AVG.

(3) *Inde homines detrahunt*. BAL.

(4) Hoc comma ab illis verbis & *rebelles* ad *fiunt*, quod etiam exstat in epist. ad HERIBALD., deest in AVG. editione.

(5) VIII. reperit AVG. in suo Codice; sed recte monuit caput hoc nonum esse *Graecis*, & in corpore Canonum. *Nono* legitur etiam apud BAL. in epist. ad HERIB.

(6) Verba sunt *Dionysii* EXIGUI interpretis *Graeci* Canonis noni *Niceni*, ut apparet ex Corpore Canonum. Refert BURCH. *lib. 2. c. 13.* & IVO *p. 6. c. 33.* decr. & ANSELM. *l. 8. c. 13.* Ex alio interprete GRATIAN. *dist. 81. c. 4. Si qui sine*, & ex Mart. Bracar *c. 24. dist. 24. c. ult.* AVG.

„ prehensibile est, catholica defendit Ecclesia saltem in *Neocaesariensi* „ Concilio capite nono (7) de hoc ita finitum est (8). Presbyter si „ praeoccupatus corporali peccato provehatur, & confessus fuerit de se, „ quod ante Ordinationem deliquerit, oblata (9) non conferet, ma- „ neus in reliquis officiis propter studium bonum. Nam peccata reli- „ qua plerique dixerunt per manus impositionem posse dimitti. Quod „ si de se non fuerit ipse confessus, & argui manifeste nequiverit (10), „ potestatis suae judicio relinquatur.

Item in eodem Concilio *Cap.* X. „ Simili modo etiam Diaconus „ si eodem peccato subcubuerit, ab Ordine ministerii subtrahatur (11).

De illis quoque (12), qui post acceptum gradum peccaverint, in Apostolorum Canone *Cap.* XXV. (13) ita legitur: „ Episcopus, „ aut Presbyter, aut Diaconus, qui in fornicatione, aut perjurio, aut „ furto captus est, deponatur; non tamen communione privetur. Di- „ cit enim Scriptura: non vindicabit (14) Dominus bis in idipsum.

Item in eodem (Canone) *Cap.* XXXIX. (15). „ Si quis Epi- „ scopus, aut Presbyter, aut Diaconus depositus juste super certis cri- „ minibus, ausus fuerit adtrectare ministerium dudum (16) sibi com- „ missum, hic ab Ecclesia penitus abscidatur (17).

Accusationem autem adversus sacri Ordinis viros facile non reci- piendam, sed prius caussam diligenter examinandam, & posteà judicium inferendum Apostolus docet scribens ad TIMOTHEUM: *Accusationem*, inquit, *adversus Presbyterum non recipias, nisi sub duobus, aut tribus testibus; peccantes autem* (18) *coram omnibus argue, ut ceteri metum habeant.*

Quales autem ipsi testes esse debeant, in *Africano* Concilio manifestatur, ubi capitulo xcvi. (19) ita scriptum est: „ Placuit ut omnes „ ser-

(7) Et heic *octavum* caput obtrudit editio AVG. qui tamen animadvertit, caput IX. esse *Graecis & in corpora Canonum*.

(8) *Definitum est* AVG, *de his ita scriptum est*. BAL.

(9) Codex noster *oblatam*; sed quum non modo AVG. editio, sed etiam DIONYSII, ex quo RHABANVS canonem descripsit, & vetera exempla, ut *Chiemense* AMORTII *oblata* habeant, hanc vocem praetulimus, licet sequioris aevi Scriptores *oblatam* pro hostia non illibenter usurparint.

(10) *Non quiverit* AVG.; *non potest* BAL. Codici nostro consentit Codex Canonum *Chiemensis* nuper indicatus.

(11) *Detrahatur* BAL.

(12) *Om.* BAL.

(13) Capitis indicationem om. AVG. perperam vero apud BAL. *tertio Apostolorum Canone*.

(14) *Judicabit* unus BAL.

(15) In eodem Concilio *cap.* XXVIII. AVG. At neque heic Concilio locus, quum de Canonibus Apostolorum agatur, neque XXVIII. est Canon, quem mox recitabimus, sed inter Apostolicos XXIX. Rectius BAL. *Item in Canone Apostolorum cap. XXIX.*

(16) *Dudum* om. BAL.

(17) *Projiciatur* BAL. *abscindatur* AVG. & cetera DIONYSII, cujus versio heic a RHABANO redditur, exempla.

(18) Particulam *autem* om. BAL.

(19) In *Africano* Concilio *cap.* XCVI. *manifestatur*, *ubi ita* &c. AVG. Ceterum in Codice Greco-latino Ecclesiae *Africanae* Canon hic CXXIX. est; proprie autem ad Concilium *Carthaginiense* VII. a. CCCCXIX. pertinet, estque ejus Concilii Canon II.

„ servi, vel proprii liberti ad accusationem non admittantur, vel omnes, „ quos ad accusanda publica crimina leges publicae non admittunt; „ omnes etiam infamiae maculis adspersi, idest histriones, aut turpi- „ tudinibus subjectae personae; haeretici etiam, aut pagani, seu Judaei. „ Sed tamen omnibus, quibus accusatio denegatur in caussis propriis, „ accusandi licentia deneganda est (20).

Item in eodem XCVIII. capitulo (21). „ Testes autem ad te- „ stimonium non admittendos, qui nec ad accusationem admitti prae- „ cepti sunt, vel etiam quos ipse accusator de sua domo produxerit. „ Ad testimonium autem intra annos XIV. aetatis suae non admittatur.

Item in Capitulo XCVII. „ placuit (22) quotiescumque clericis „ ab accusatoribus multa crimina obiiciuntur, & unum ex ipsis, de quo „ prius egerit, probare non valuerit, ad cetera jam (23) non ad- „ mittatur.

De his autem (24), quorum occulta peccata sunt, nec manife- ste ab aliquo argui possunt, si salubriter compuncti pro peccatis suis confessionem Episcopo, sive Presbytero occulte faciunt, bonum mihi videtur, ut secundum id quod sibi decretum fuerit, ab Episcopo, sive Presbytero poenitentiam agant, non tepide (25), nec tarde, sed fer- venter, ac sollicite; ac sic se veniam peccatorum (26) a Domino per- cepturos, & gradum se recuperaturos confidant. Quod etiam beatus GREGORIUS Papa in epistola, quam ad SECUNDINUM Servum Dei inclusum scripsit (27) ita probat dicens: „ Nam tua Sanctitas in- „ de (28) a nobis requisivit, ut tibi rescriberem de Sacerdotali officio „ post lapsum resurgendi, dum dicis de hoc Canones diversas te legis- „ se

(20) Ita etiam AUG. qui tamen sapienter observat scribendum: *denegatur, in caussis propriis accusandi licentia deneganda* NON *est*; additque: *in Corpore Canonum habetur*: *accusandi licentia non neganda*: & in Concil. *non neganda est*. Habet IVO: *non est deneganda*. Haec ille. Cum IVONE convenit *Labbeanae Carthaginiensis* Concilii editioni, immo & RHABANO in epistola ad HERIBALDUM.

(21) *Item in eodem Cap.* XCIX. BAL. *Item in eodem Concilio cap.* XCVIII. AUG.

(22) *Placuit, ut* AUG, quam lectionem adstruit cum *Africanum* Concilium *Labbeanae* editionis, tum Codex *Gr-lat. Eccles. Afric.* Can. CXXX. Omittitur tamen particula *ut* ab ipso RHABANO in epist. ad HERIBALD. & in Concilio *Africano Chiemensis* Codicis apud AMORTIUM.

(23) Deest *jam* in RHABANI epistol. ad HERIBALD. & in editione AUG. Illud tamen exhibet Concilium *Africanum Labb.* edit., a qua *Chiemensis* Codex non dissentit, & Concilium *Carthag.* VII. cujus est Canon tertius; heic tamen *non admittantur* legitur.

(24) RHABANI verba sunt, quae invenies in Poenitent. Rom. *tit.* 8. *cap.* 2. ut ex Concilio *Toletano* AUG.

(25) *Trepide* AUG.; sed id forte ad typographica errata referendum.

(26) Om. *peccatorum* BALUZIUS; in *Coloniensi* tamen Codice, unde epistolam ad HERIBALDUM iterum HARTZHEIMIUS dedit, ea vox legitur.

(27) Exstat *Lib. VII. reg. ep.* 53. (54)

(28) *Hoc* pro *inde* est in registro, & apud IVON in decr. *Inde* habet BURCHARDUS, neutrum PANHORM. & GRATIAN. & vetus Registri liber. AUG. Neutrum habet quoque RHABANUS in epist. ad HERIB.

„ se, divisasque sententias (29) alias resurgendi, alias nequaquam posse. Nam nos generaliter a *Nicoena* incipientes, hanc cum reliquis quatuor veneramur, quia (30) ipsam sequentes, ceterae in cunctis sententiis unanimes concordant. Nos ergo praecedentes nos Patres sequimur, quia auctore Domino a sacra doctrina illorum non discordamus. A capite itaque incipientes usque in quartum altaris ministrum hanc formam servandam cognoscimus, ut quia minorem major praecedit, sicut honore est major, ita sit in crimine, & quem major sequitur culpa, major ei implicetur vindicta (31), & sic postea poenitentia credatur esse fructuosa. Quid enim prodest triticum seminare, & fructum illius non colligere? aut domum construere (32), & non illic habitare? Post dignam enim (33) satisfactionem credimus posse redire ad honorem, Propheta dicente: *numquid qui cadit non adijciat ut resurgat? & qui aversus est, non revertetur?* Idem & peccatori ait: *In quacumque die conversus ingemueris, tunc salvus eris*. Vnde & Psalmista ait: *Cor mundum crea in me Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis: ne projicias me a facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas a me*. Dum enim petit, ne a Domino (24) proteratur pro lapsi (35) culpa, alienam quippe Rex simul & Propheta rapuisse se uxorem tremefactus (36) expavit Propheta indicante flagitium suum, poenitentiam agens addidit: *Redde mihi laetitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me*. Si enim ipse dignam Deo poenitentiam non fecisset, nequidquam aliis praedicaret; ait enim: *docebo (37) iniquos vias tuas, & impii ad te convertentur*. Dum enim peccata sua prospexit Propheta mundata per poenitentiam, non dubitavit praedicando castigare (38) aliena, & sic sacrificium de semetipso offerendo studuit, quum dicebat: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*. Ad haec ista sufficerent, sed omnis sententia quo plus sacrae Scripturae testimoniis confirmatur, facilius creditur. De hoc enim Propheta dicit: *nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, & vivat*.

(29) *De hoc Canones diversos legisse, & diversas sententias invenisse*: editus liber registri. *De hoc in Canonibus diversas te legisse, divisasque sententias*, vetus liber aptius: *de hoc Canones diversos te legisse, diversasque sententias*: BVRC. & IVO (* quibus adde RHABANVM ipsum in epist. ad HERIB. edit.) *de hoc Canonum diversorum te legisse diversas sententias* AVG.

(30) *Vt quem minorem major praecedit, sicut honore est major, ita sit in crimine, & quem major sequitur culpa, major ei implicetur vindicta* AVG. *Vt sicut minorem major praecedit in honore, ita & in crimine, & quem major* cetera BAL. *Vt qui minor est, major ei praecedat, sed sicut honore, ita & crimine.* Vetus liber apud AVG. BVRCHARDVS nostri Codicis lectionem exhibet.

(32) *Instruere* BAL.

(33) Haec melius apud BVRCH. & IVON. in decret. & RHABANVM sunt, quam apud GRATIAN. *dist.* 50. *cap.* 16. *quia Sanctitas* AVG

(24) *Ne abjiciatur* BAL. Codex tamen *Colon.* addit *a Deo*. *Ne a Deo projiceretur*. AVG.

(35) *lapsus* BAL.

(36) *Rapuisse uxorem se expavit* BAL. *rapuisse uxorem se expavit*. Cod. *Colon.* epist. ad HERIBALD.

(37) *Doceam* AVG.

(38) Sic etiam BVRC. & IVO in decr. (adde his RHABAN. in ep. ad HEL.) *curare aliena*, registr. AVG.

„ *vat*. De hoc peccantibus dicitur: *peccator in quacumque die conversus ingemuerit, omnes iniquitates ejus in oblivionem tradantur* (39). Si enim „ Redemptor noster, qui peccatores non perdere, sed justificare venit, „ in oblivione peccantium delicta derelinquit (40), quis hominum condemnanda reservet, quum Apostolus dicat: *Si Deus justificat, quis est, qui condemnet?* Ad fontem (41) misericordiae recurrentes Evangelicam „ proferamus sententiam: *Gaudebo*, inquit, *super uno peccatore poenitentiam agente, quam super nonagintanovem* (42) *justis, qui non indigent poenitentia*: & ovem perditam, nonagintanovem non errantibus relictis humero ad ovile reportavit. Si ovis errans post inventionem ad ovile reportatur, cur iste post poenam ad Ecclesiae ministerium non revocetur? (43) Quid est ergo gravius carnale delictum admittere, sine quo non multi, sed pauci inveniuntur, aut Dei Filium timendo (44) „ negare? In quo peccato ipsum Beatum principem Apostolorum PETRVM, ad cujus nunc corpus indigni sedemus, lapsum esse cognoscimus. Sed post negationem poenitentia secuta est, & post poenitentiam misericordia data, quia illum ab Apostolatu non dejecit (45), „ qui ante seipsum negare praedixit. Tibi haec fili carissime, dicta „ sufficiant, ut illum, quem conspicis delicta fletu delere in conspectu divinitatis, non dubites misericordiam consequi, quia nullum peccantem (46) reversum despicit, qui peccatores sanguine suo redimere venit.„ Hinc etiam & beatus AVGVSTINVS (47) ad PETRVM *diaconum de fide* scribens ait: „ omni homini in hac vita esse potest utilis poenitentia, quam quocumque tempore homo egerit, quamlibet „ iniquus, quamlibet annosus, si toto corde renuntiaverit peccatis praeteritis, & pro eis in conspectu Dei non solum corporis, sed etiam „ cordis lacrymas fuderit, & malorum operum maculas bonis operibus diluere curaverit, omnium peccatorum indulgentiam mox habebit. Hoc enim nobis Dominus prophetico promittit eloquio dicens: „ *si*

---

(39) *Tradentur* BAL.

(40) *Dereliquit* AVG.; quod non probo.

(41) *Fontem etiam* AVG.

(42) *Nonagesimumnonum* AVG. qui tamen in notis scribi jubet *nonagintanovem*, uti etiam est apud BAL.

(43) *Cur iste post poenitentiam &c.* BAL. *cur ista post poenam* AVG. qui in notis p. 53. addit: *cur post poenitentiam ad Ecclesiae ministerium lapsus non revocetur?* Registr. edit. *post poenam*; vetus liber. *Cur iste post poenitentiam &c.* BVRCH. *Cur lapsus post poenitentiam ad ministerium non revocetur*, GRATIAN. cetera ut BVRCH. Addit solus GRATIAN, *sicut in Apocal.* (Apoc. 2. *dicitur de Ministero Ecclesiae*: memento unde excideris, & age poenitentiam, & prima opera fac. Haec invenies in ISIDORI epistola, de qua postea.

(44) *Jurejurando* vetus Registri lib. apud AVG.

(45) *Deijcit* erat in Codice, sed praetulimus lectionem AVG. quam confirmat BAL.

(46) Sic etiam RHAB. apud BAL. BVRCH. IVO. *Quia ille peccatorem reversum non despicit*, Registr. edit. AVG.

(47) Sic etiam RHAB. BAL. & BVRCH. *lib. 19. c. 45.* Sed is liber fcite inquit AVG., creditur non esse B. AVGVSTINI, sed FVLGENTII. Haec autem verba sunt *cap. 3.* Refert etiam IVO *p. 15. c. 57.* decr.

„ *si conversus fueris*, *& ingemueris* (48), *salvus eris*. Et alio loco dicitur: *Fili peccasti; ne adiicias iterum*, *sed & de praeteritis deprecare*, *ut tibi dimittantur*. Numquam peccanti esset indicta pro peccatis deprecatio, si deprecanti (49) non esset remissio concedenda. Sed etiam poenitentia peccatori tunc prodest, si eam in Ecclesia Catholica gerat, cui Dominus in persona Beati PETRI ligandi, solvendique tribuit potestatem dicens: *quae adligaveris super terram*, *erunt ligata & in coelis*, *& quae solveris super terram*, *erunt soluta & in coelis*. In quacumque igitur homo aetate veram peccatorum suorum poenitentiam egerit, & vitam suam Deo inluminante correxerit, non privabitur indulgentiae munere, quia Deus per Prophetam dicit (50): *non vult mortem morientis*, *quantum ut* (51) *revertatur a via sua mala*, *& vivat anima ejus*. Verumtamen nullus hominum debet sub spe misericordiae Dei in suis diutius remanere peccatis, cum etiam in ipso corpore nemo velit sub spe futurae salutis diutius aegrotare. Tales enim, qui ab iniquitatibus suis recedere negligunt, & sibi de Deo indulgentiam repromittunt, nonnumquam ita praeveniuntur repentino Dei furore, ut nec conversionis tempus, nec beneficium remissionis inveniant. Ideo unumquemque nostrum (52) Sancta Scriptura benigne praemonet dicens: *nec tardaveris converti ad Dominum*, *& ne differas de die in diem*: *subito enim veniet ira ejus*, *& in tempore vindictae disperdet te*. Dicit etiam beatus David: *hodie si vocem ejus audieritis*, *nolite obdurare corda vestra*. Cui Beatus quoque (53) PAULUS concordat his verbis: *Videte fratres*, *ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis* (54) *discedendi a Deo vivo*, *sed & hortamini vosmetipsos super singulos dies*, *donec hodie cognominatur*, *ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati*. Obdurato corde igitur (55) vivit sive qui non convertitur desperans de indulgentia peccatorum, sive qui sic misericordiam Dei sperat, ut usque in finem vitae praesentis in suorum criminum perversitate remaneat. Proinde diligentes misericordiam Dei, metuentesque justitiam nec de remissione peccatorum desperemus, nec remaneamus in peccatis, scientes, quia illa omnium hominum debita sit exactura aequitas justissimi judicis, quae non dimiserit misericordia clementissimi Redemptoris. Sicut enim misericordia suscipit, absolvitque conversos, ita justitia repellet & puniet obduratos. Hi sunt, qui peccantes in Spiritum Sanctum, ne-

„ que

(48) *fuerit*, *& ingemuerit*, *salvus erit* BAL. *Si conversus ingemueris* AVG, sed nostri Codicis lectionem confirmant BVRCH. & IVO, quin ipse FVLGENT.

(49) *Peccanti*, unus AVG.

(50) *Sic dicit* AVG. *Sicut per Prophetam dicit* BAL.

(51) *Tantum ut* AVG. & BAL. *Magis ut* BVRCH. & IVO sed Cod. *Colon.* ep. ad HELIB. & FVLG. nostro Codici consentit.

(52) *Vestrum* AVG.

(53) *Cui quoque beatus* AVG. & BAL.

(54) FVLG BVRCH. IVO, RHAB. apud BAL. *incredulitas* AVG. qui paullo post habet *adhortemini*.

(55) *Igitur corde* AVG. & BAL. *Vivit corde* AVG. & BAL. *Vivit corde* BVRGH. *obdurato ergo vivit corde*, IVO. *obduratus igitur vivit*, FVLG. editus

„ que in hoc saeculo, neque in futuro remissionem accipient peccatorum. „ Nam & (56) de hoc ISIDORVS *Hispalensis* Episcopus ad *inquisitionem* Massionis (57) *Episcopi* ita rescripsit dicens: „ Verum „ quod sequenter (58) in epistolis venerabilis fraternitas tua innotuit, „ nulla est in hujusmodi sententiis decretorum diversitas intelligenda, „ quod alibi legitur (59) in lapsu corporali ad restaurandum honoris „ gradum post poenitentiam, alibi post hujusmodi delictum nequaquam „ reparandum antiqui ordinis meritum. Haec enim diversitas hoc mo„ do distinguitur. Illos enim ad pristinos officii gradus redire canon „ praecepit, quos poenitentiae praecessit satisfactio, vel digna pecca„ torum confessio. At contra hi, qui neque a vitio corruptionis emen„ dantur, atque hoc ipsum carnale delictum, quod admittunt, etiam „ vindicare quadam superstitiosa temeritate nituntur, nec gradum „ utique honoris, nec gratiam communionis recipiunt (60) Ergo „ ita est utraque dirimenda sententia, ut necesse sit illos restau„ rari in loco honoris, qui per poenitentiam reconciliationem merue„ runt divinae pietatis. Hi nec immerito consequuntur adeptae digni„ tatis statum, qui per emendationem poenitentiae recepisse noscuntur „ vitae remedium. Id enim, ne forte magis ambiguum sit, divinae au„ ctoritatis sententia confirmetur. EZECHIEL enim Propheta sub ty„ po praevaricatricis Hierusalem ostendit, post poenitentiae satisfactio„ nem pristinum restaurari posse honorem. *Confundere*, inquit, *o Juda*, *& porta ignominiam tuam*; & post paullulum: *& tu*, inquit, *& „ filiae tuae revertimini ab iniquitate vestra* (61). Quod dixit (62) „ con-

(56) *Nam de hoc* AVG. adstipulantibus BVRCH. & IVONE.

(57) *Mansonis* Cod. *Col.* ep. ad HERIB. *Massionis*, ut in Codice nostro, AVG. qui in notis p. 55. haec subdit. *Massionis Episc.* BVRCH. & IVO. *Massanum* appellat GRATIAN. *dist.* 50. *c.* 28. *Domino*, Masonem 33. *q.* 2. *c.* 11. *hoc ipsum*: quod placet. *Massonem* BVRCH. *l.* 19. *c.* 73. *Massanum* IVO *lib.* 3. *tit.* 11. *c.* 17. PANHORM. *Massionem* idem *p.* 6. *c.* 297. *decr.* *Masonem p.* 15. *c.* 86. & liber Tarrac. *l.* 2. *c.* 84. *Masonum* ANSELMVS *lib.* 8. *c.* 57. & Caesaraug. *lib.* 8. *c.* 69. Exstat haec epistola ISIDORI ante librum *sententiarum*, sive *de summo bono*, in qua est editum *ad beatum Massenum*, sed in veteri est: *Masoni Episcopo*.

(58) *Consequenter* est in veteri libro, & in libro Tarrac. apud AVG.

(59) Sic etiam ISID. & BVRCH. dicto *cap.* 43. *&* 73. & IVO *d. cap.* 397. *&* 57. *&* 86. (adde RHABANVM apud BAL.) At in veteri libro, & apud ANSELM. & in libro Tarracon. est: *quod alibi* legitur, idest *in Canone* Anquiritano *capitulo* XIX. *post lapsum corporalem*, & in PANHORM. IVONIS, *videlicet quod in Canone* Anquiritano *cap.* XIX. *legitur post lapsum corporalem*. Sic etiam apud GRATIAN. Vide Ancyran. *cap.* 20. Graece, latinis quibusdam c. 19. & Martin. Bracar. *c.* 77. RHAB. c. 3. hujus libri. AVG.

(60) *Accipiunt* BAL.

(61) Sic etiam BAL. & AVG. qui pro eadem lectione in notis BVRCHARDVM laudat; sed addit: *revertimini ad iniquitatem vestram*, vetus liber; *revertimini ad antiquitatem vestram* ISID. in d. epist. & IVO in Pann. & d. c. 57. & ANSELM. & liber Tarrac. *Tuam* pro *vestram* GRATIAN. cetera ut ISIDOR.

(62) *Quando dixit* AVG.

„ *confundere*, ostendit post confusionis, idest peccati opus (63) debere „ quemquam (64) erubescere, & pro admissis sceleribus verecundam „ frontem humi prostratam demergere, pro eo quod dignnm confu- „ sionis perpetraverat (65) opus. Deinde praecepit, nt portet ignomi- „ niam depositionis suae, lugens cum humilitate, quod peccaverit (66). „ Sic quoque revocari (67) secundum Prophetam ad priorem statum „ poterit. Item IOHANNES Evangelista Angelo *Ephesi* Ecclesiae inter „ cetera simile quiddam scripsit (68): *memor esto*, inquit, *unde ceci-* „ *deris, & age poenitentiam, & prima opera fac: alioquin veniam tibi,* „ *& movebo candelabrum tuum de loco ejus*. In Angelo Ecclesiae praepo- „ situm utique, idest Sacerdotem ostendit, juxta MALACHIAM, qui „ dicit: *Labia Sacerdotis custodiunt sapientiam, & legem exquirunt* (69) „ *de ore, quia angelus Domini est*. Praepositus ergo lapsus in vitium per „ Evangelistam monetur, ut memor sit, unde ceciderit, & poeniten- „ tiam agat, & prima faciat opera, ut non moveatur candelabrum „ ejus. Nam candelabrum Angeli doctrina est Sacerdotalis, vel honor „ potestatis, quem gestat, intelligitur, juxta quod scriptum est apud „ SAMVELEM in damnatione (70) HELI: *oculi ejus caligaverant,* „ *nec poterant videre lucernam Dei, antequam extingueretur*. Lucerna quippe „ Dei fuerat, quando dignitate Sacerdotali pollens justitiae claritate ful-

„ ge-

---

(63) Ita etiam BVRCH. & IVO *d. c. 57. post confusionis & deprecationis opus* RHAB. BAL. Inepte Cod. AVG. *post confessiones id esse peccati opus. Post confusionem*, idest peccara vetus liber apud AVG. alius *post confessionem, idest peccati opus*. Editus ISIDORVS: *post confusionis confusionem, idest post peccati opus*.

(64) *Debere quemquam* malebat non immerito AVG., ut in quibusdam libris est.

(65) *Perpetraverit* BAL. *perpetravit* alii libri.

(66) *Peccaverat* AVG.

(67) In veteri est: *deinde praecipit, ut post ignominiam, idest dejectionem nominis, sive dignitatis revertatur ad antiquitatem. Ergo dum quisque post opus confusionis suae confunditur, atque ignominiam portat, & depositionem suam luget cum humilitate, revocari &c.* In epistola edita: *deinde praecepit, ut portet ignominiam, idest dehonorationem nominis suae dignitatis. Ergo dum quisque post opera confusionis suae confunditur, atque ignominiam depositionis suae lugens, cum humilitate portaverit, revocari &c.* Pro *suae dignitatis* est in veteri *sive dignitatis*, cetera ut in edita. *Sicque revocari &c.* BVRCH.; cetera ut RHABAN. Sic etiam IVO *d. c. 57. Deinde praecipit, ut post ignominiam & dejectionem sui nominis, sive dignitatis, revertatur ad suam antiquitatem. Ergo dum quisque post opus confusionis suae confunditur, atque ignominiam portans, depositionem suam cum humilitate luget, revocari &c.* IVO in PANNORM. *Deinde praecepit ut post &c.* ANSELM. cetera ut in primo veteri. *Quisquam* pro *quisque* Tarracon. cetera ut in eodem veteri. *Opus confessionis* GRATIAN. pro *opus confusionis*; cetera, ut PANHORM. AVG.

(68) *Scribit* BAL.

(69) *Sapientiam .... & legem exquiram* BAL. Audi jam varias lectiones ab AVG. notatas *p. 58. Ex* pro *de*, vetus liber, in quo additur vox *exercituum* ante verbum *est*. *Requirunt ex ore* habet ISID. in edita epist. *Custodiunt Sapientiam, & legem exquirunt ex ore*; vetus epist. *Exquirent ex ore*, habet BVRCH. *Et exercituum est: requirunt ex ore*, IVO p. 15. cap. 94. decr. *Et exercituum est*, in libro Tarracon; ut in primo veteri.

(70) *Damnationem* AVG.

„ gebat; quam exstinctam Propheta asserit, dum ob scelera filiorum „ Sacerdotii potestatem, meritorumque lumen amisit. Candelabrum ergo, sive lucerna Sacerdotis, qua intelliguntur charismata honoris, „ tunc penitus juxta IOHANNEM exstinguitur, vel movetur, quando post delicti casum neglecta poenitentia admissa scelera non deflentur. Non enim dixit, *pro eo quod cecidisti*, *commovebo candelabrum tuum*. „ Ergo quemquam praepositum peccantem, si praevenerit poenitentia „ delicti, utique sequitur & meriti (71). Et in proverbiis scriptum est: „ *qui abscondit scelera sua, non dirigetur; qui confessus fuerit, & reliquerit ea,* „ *misericordiam consequetur*. Nam & ipsum, quod canonum censura post „ VII. annos remeare poenitentem in statum pristinum praecepit, non „ hoc electione proprii arbitrii Sancti Patres, sed potius ex sententia „ divini judicii sanxerunt. Nam legitur, quod MARIA Soror AARON prophetissa, dum ob detractiones (72) adversus MOYSEN „ incurrisset delictum, illico stigmate leprae perfusa est. Quumque peteret MOYSES, ut emundaretur, praecepit eam Dominus extra castra septem diebus egredi, & post emundationem rursus eam in castra admitti. MARIA ergo Soror AARON caro intelligitur Sacerdotis, quae dum superbiae dedita sordidissimis corruptionum contagiis maculatur (73), extra castra VII. diebus, hoc est extra collegium sanctae Ecclesiae VII. annis projicitur; ubi post emundationem vitiorum loci, sive pristinae dignitatis recipiet meritum. Ecce „ in quantum valuimus, Concilii antiquam plane, & plenam auctoritate sententiam (74) sacris testimoniis explanavi, ostendens, eum pos-

(71) *Sequitur & meriti* BAL. *poenitentia, delicti utique sequitur & venia* AVG.. At, ut idem AVG. adnotat, *si praevenerit poenitentia delicti, utique sequitur & reparatio meritorum*, habet vetus liber. *Si praevenit poenitentia delicti, utique sequitur reparatio meriti*, ISID. in epist. edita. *Praeveniret*, vetus alius liber, & *sequeretur*. *Meriti* pro *meritorum* ANSELM. cetera ut prior vetus. Sic etiam liber *Tarracon*.

(72) *Obdurationis*, RHABAN. BAL. *obtrectationibus* vetus liber, & Tarrac. apud AVG. *obtrectationis* ISIDOR. in epist. edita BVRCH. IVO *p.* 15. *cap.* 95. decreti, & ANSELM, *detractionis*, IVO *par.* 6. *c.* 398. decr. & GRATIANVS. In Codice nostro quum scriptum esset *ob detractiones*, correctum antiquitus fuit *e* in *i* communicato.

(73) Ita etiam RHABAN. BAL. Verum *sordidissimis cogitationum contagiis maculatur*, habet AVG. ut IVO *d. c.* 398. & GRATIAN. qui etiam pro *contagiis maculatur*, legit *maculatur erroribus* BVRCH. & IVO *p.* 15. *c.* 95. decr. *illecebris* idem IVO d. *c.* 398. ubi tamen in margine adscriptum: *contagiis*.

(74) *Valui*, *Concilii* Anquiritani *antiquam &c.* vetus liber. IVO in PANH. ANSELM. & Tarrac. apud AVG. *valui consilio*, *antiquam*, ISID. in ep. ed. *valui*, *Concilii* Anquiritani *plene auctoritatem*, vetus; *Ancyritani*, GRATIAN. *& plenam auctoritatem*, cetera ut prior vetus. *Valui Concilii* Ancyrani *antiquam plane, & plenam auctoritate sententiam*, RHAB. BAL. Verba *Ancyrani* Concilii, quae suspicor, ISIDORVM vidisse, sunt haec Can. XIX. *Siquis adulterium commiserit, septem annis in poenitentia completis perfectioni* (sacrae scilicet communioni) *reddatur secundum pristinos gradus*. Vide cap. 3. RHABANI.

„ se restaurari proprio honore (75), qui per poenitentiae satisfactionem novit propria delicta deflere; eum vero non posse restaurari, „ qui nec luget quae egit, & lugenda sine ullo pudore religionis, vel „ timore judicii divini committit (76). In fine autem (77) epistolae hoc adjiciendum putavi, ut quotiescumque in gestis Conciliorum „ discors sententia invenitur, illius magis teneatur sententia, cujus antiquior, aut potior (78) exstitit auctoritas.

In Concilio igitur (79) *Hilerdensi* cap. V. de his, qui altario serviunt, si subito carnis fragilitate corruerint, ita scriptum est (80). „

„ In

(75) *In proprio ordine*, vetus lib. IVO in Panh. ANSELM. & Tarrac. lib. *in proprio gradu*, GRATIAN. *proprio honori posse* ISID. in epist. edita. AVG.

(76) *Qui vero non luget, quae gessit, sed lugenda &c. divini judicii committit, cum nullo modo posse ad pristinum gradum restaurari*. Vetus liber, ANSELM. & Tarrac. *gessit pro egit* ISID. in ep. edita; cetera ut RHABAN. *Qui vero negligit, nec luget, quae gessit, nec lugenda &c. committit, cum nullo modo posse ad pristinum gradum restaurare cognoscas*, IVO in PANH. *Et lugenda &c. divini judicii committit &c. restaurari cognoscas*. GRATIAN. cetera ut IVO AVG.

(77) Haec ad ea verba *exstitit auctoritas* omittit RHABANVS in epist. ad HERIBALD. Sequitur autem. „ „ Huc usque ISIDORVS. AVGVSTINVS ad BONIFACIVM: Ut, inquit, „ in Ecclesia sanciretur, ne quisquam „ post alicujus criminis poenitentiam „ clericatum accipiat, vel ad clericatum „ redeat, vel in clericatu maneat, non „ desperatione indulgentiae, sed rigore factum disciplinae. Alioquin contra claves Ecclesiae datas disputaretur, de quibus dictum est: *Quae solveritis super terram, erunt soluta & in coelo*. Sed ne forsitan de criminibus spe honoris ecclesiastici intumescens animus superbe ageret „ poenitentiam, severissime placuit, „ ut post actam de crimine damnabili „ poenitentiam nemo sit Clericus, ut „ desperatione temporalis altitudinis, „ medicina verior, & major esset humilitatis. Nam & DAVID de criminibus mortiferis egit poenitentiam, & tamen in honore suo permansit. Sed non ideo supervacua putanda est posterior diligentia, qui, „ ubi saluti nihil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tutius muniretur, experti, credo, „ aliquorum fictas poenitentias per affectatas honorum potentias. Cogunt „ enim invenire multas medicinas multorum experimenta morborum. „

(78) *Et potior exstitit* AVG., qui ad hoc comma ista adnotat p. 60. *Illa quippe teneatur opinio, cujus antiquior, aut potior exstat auctoritas*: vetus liber. *Illius Concilii magis teneatur sententia, cujus aut antiquior, aut potior exstat auctoritas. Data pridie Kal. Mort. anno tertio* Wiferici *Regis*: ISIDOR. in ep. edita. *Cujus antiquior, aut potior existat auctoritas*. IVO PANH.; cetera ut ISID. exceptis *data &c Exstat* pro *exstitit* IVO *p. 6. c.* 398. cetera ut RHABAN. *Illius Concilii teneatur sententia, cujus antiquior, aut potior exstat auctoritas*. ANSELM. *Majus teneatur* Tarrac. cetera, ut ANSELM. *Illius Concilii sententia magis teneatur &c. potior &c.* GRATIAN.; cetera ut ANSELM.

(79) RHABANI verba sunt, inquit AVG. p. 61. Vox *igitur* supervacanea est. Eam enimvero omittit RHABAN. BAL.

(80) Titulus hic apud AVG. immo & apud RHABANVM BAL. ipsi Concilii Canoni immiscetur. Hinc AVG. *hi, qui* scribendum jusserat. Huic porro emendationi si Codicis lectio praeferatur, locus non est.

„ Hi vero, qui altario Dei (81) deserviunt, si subito flenda carnis fragilitate corruerint, & Domino respiciente digne poenituerint, ita ut mortificato corpore cordis contriti sacrificium Deo offerant, maneat in potestate Pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendere, vel dissidiosos proliziori tempore ab Ecclesiae corpore segregare; ita tamen ut sic officiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora officia ulterius promoveri. Quod si iterato velut canes ad vomitum reversi fuerint (82), non solum dignitate officii careant, sed etiam sanctam Communionem, nisi in exitu, non percipiant (83).

Item in Concilio *Carthaginensi cap.* XXVII. scriptum est, quod Presbyteri, & diaconi in graviore culpa convicti manus impositionem tanquam laici nequaquam suscipiant. „ Confirmatum est, ut si quando Presbyteri, vel Diaconi in aliqua graviore culpa convicti fuerint, qua eos a ministerio necesse sit removeri, non eis manus tanquam poenitentibus, vel tanquam fidelibus laicis (84) imponatur, neque permittendum, ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur (85).

CAPVT II. (1)

De incestis conjunctionibus.

DE incestis autem (2) in Concilio *Agathensi cap.* XXI. (3) ita scriptum est. Incestis conjugiis (4) nihil prorsus veniae reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint. Incestos vero (5) nullo modo conjugii nomine deputandos, quos etiam designare funestum est; hos enim esse censemus: Si quis relictam fratris, quae pene

---

(81) Idem AVG. quum titulum a Canone ejus liber non secerneret, ex Conciliis post vocem *altario* addendum *Dei* monuerat.

(82) *Et veluti sues in volutabris luti jacuerint*, additur in Conciliis. *Immersi* pro *luti* habent BVRCH. & IVO. Vide *Prov.* 26. & 2. *Pet.* 2. AVG.

(83) *Vt si officiorum suorum loca retineant, non possint ad altiora &c. nonnisi in exitu percipiant.* RHABAN. BAL.

(84) *Imponatur, vel tanquam fidelibus laicis* RHAB. BAL. *Tamquam poenitentibus laicis* AVG. Ceterum nostri Codicis lectionem confirmant Codex Ecclesiae *Africanae*, BVRCHARDVS, & alii.

(85) Hic Canon secundus est Concilii *Carthagin.* V.

(1) Caput hoc in epistola ad HERIBALDVM XX. est.

(2) *Om.* AVG.

(3) In codice scriptum erat XLI manifesto amanuensis errato.

(4) *Coniunctionibus* habent edita *Agathensis* Concilii exempla apud LABBEVM *T. IV. Paris. edit. col.* 1393.; sicque etiam praeter BVRC. IVONEM, ANSELMVM, & GRATIANVM legerunt Patres Concilii *Epaonensis* c. 30. *Turonensis* II. Cap. 22. *Arelatensis* sub CAROLO C. XI. Nostram tamen lectionem ab ipso RHABANO profectam fuisse non solum AVG. Codex sed RHABANVS in ep. ad HERIBALD. suadet.

(5) Videndus GREGORIVS *Lib.* XII. *Reg. ep.* 31. AVG.

pene prius soror exstiterat, carnali conjunctione violaverit (6): Si quis novercam duxerit: siquis consobrinae suae (7) se sociaverit. Quod ita praesenti tempore prohibemus, ut ita quae sunt ante nos constituta, non dissolvamus (8). Si quis relictae vel filiae avunculi misceatur, aut patris filiae, vel privignae suae concubitu polluatur, habebunt ineundi melioris conjugii libertatem.

„ Item de eisdem concilio *Aurelianensi* (9) *cap.* XIV. scriptum „ est: „ Ne frater super thorum defuncti fratris ascendat, ne quisquam (10) amissa uxore sorori audeat sociari; quod si fecerit, ab Ecclesiastica districtione feriatur.

„ Item de eisdem in Conciiio *Hilerdensi cap.* IV. ita dictum est; „ Qui se incesti pollutione commaculant, placuit quousque in ipso detestando & inlicito carnis contubernio perseverant, usque ad Missam tantum Catechumenorum in Ecclesia permittantur; cum quibus etiam nec cibum sumere ulli Christianorum, sicut Apostolus jussit, oportet.

„ Item de his in *Ancyrano* Concilio *cap.* XXIV. (11) ita scriptum est. „ Quidam habens sponsam (12) sororem ejus violavit, & gravidam reddidit; postmodum desponsatam sibi uxorem. Illa vero, quae corrupta est, laqueo se peremit. Hi, qui fuerunt conscii, post decennem satisfactionem jussi sunt suscipi secundum gradus (13) poenitentiae constitutos.

„ Item in *Neocaesarensi* Concilio *cap.* II. De his, quae duobus fra- „ tribus nupserint, vel qui duas sorores uxores acceperint, ita dictum „ est (14). „ Mulier si duobus fratribus nupserit, abijciatur usque ad mor-

(6) *Polluerit*, *Labbeana* editio. Pro nostra lectione stant AVG. BAL. & Concilia *Epaonense*, *Turonense*, & *Arelatense*.

(7) *Suae* om. LABB. *consobrinae se suae* BAL. *consobrinae*, *sobrinaeque* Turon. Concil.

(8) Sic etiam in *Epaon.* & *Turon.* Concil. legitur. Aliter *Agathense* apud LABB. ubi post ea verba: *siquis consobrinae suae se sociaverit* continenter subditur: „ Siquis relictae vel filiae „ avunculi misceatur, aut patrui fi- „ liae, vel privignae suae: aut qui „ ex propria consanguinitate aliquam, „ aut quam consanguineus habuit, „ concubitu pollnerit, aut duxerit „ uxorem. Quos omnes & olim, at- „ que sub hac constitutione incestos „ esse non dubitamus, & inter cate- „ chumenos usque ad legitimam sa- „ tisfactionem manere, & orare praecipimus. Quod ita praesenti tem- „ pore prohibemus, ut ea quae sunt „ hactenus instituta, non dissolvamus. „ Sane quibus &c. „

(9) *In Concilii* Aurelianensis *cap.* BAL.

(10) *Nec se quisquam &c. audeat sociare*. Ita ipsum Concilium.

(11) XXV. *Graecis*.

(12) *Sponsam habens*, AVG. BAL. & *Chiemensis* AMORTII Codex.

(13) *Jussi sunt suscipere gradus* AVG. *Omnes*, *qui ejusmodi fuerunt conscii*, *decem annos in poenitentiam redigantur secundum canones constitutos*. RHAB. BAL. ubi haec adduntur.

„ In decretis SIRICII Papae C. IV. „ Omnimodis prohibemus, ne quis „ sponsam alterius ducat uxorem: „ quia illa benedictio, quam nuptu- „ rae Sacerdos imponit, apud fideles „ cujusdam sacrilegii instar est, si ul- „ la transgressione violetur.

„ Desponsatas puellas, & post ab „ aliis raptas, placuit erui, & eis „ reddi, quibus ante fuerant despon- „ satae, etiamsi eis a raptoribus vis „ illa constiterit. „

(14) Paullo aliter AVG. *Item in* Neocaesariensi *Concilii Cap.* II. *ita dictum est*, *de his &c.* RHABANVS vero BAL. *de his &c. acceperint in* Neocaesariensis *Concilii Cap.* II. *ita dictum est*.

mortem. Verumtamen in exitu propter misericordiam, si promiserit, quod facta incolumis hujus conjunctionis vincula dissolvat, fructum poenitentiae consequatur (15). Quod si defecerit mulier, aut vir in talibus nuptiis, difficilis (16) erit poenitentia in vita permanenti (17).

„ Item de muliere, quae duos fratres sumit conjugio, vel vir, „ qui duas Sorores habuerit in Concilio MARTINI Episcopi *cap.* „ LXXIX. (18) ita scriptum est. „ Siqua mulier duos fratres, aut siquis vir duas sorores duxerit, a communione abstineantur (19) usque ad mortem. In morte eis communio pro misericordia detur (20). Si vero supervixerint communione accepta, & de infirmitate convaluerint, agant plenam poenitentiam tempore constituto.

„ Item in Canone Apostolorum *cap.* XIX. ita (21) scriptum est: „ Qui duas in conjugium sorores acceperit, vel filiam fratris, clericus esse non poterit.

CAPVT III. (1)

De his, qui adulterium committunt.

ADulterium autem non solum lex damnat, sed etiam Evangelica auctoritas omnino fieri vetat. Vnde & Sancti Patres coelesti magisterio imbuti de hoc quid servandum sit, sanciverunt (2). Nam in *Ancyrano* Concilio *cap.* XVIII. ita scriptum est., Si cujus uxor adulterata fuerit, vel si ipse adulterium commiserit, septem annorum poenitentiam agentem, oportet eum perfectionem consequi secundum pristinos gradus (3).

Item

(15) *Et communio ei concedatur*, addit IVO; quod tamen ignorarunt DIONYSIVS, cujus versionem heic reddit RHABANVS, & ISIDORVS *Mercator*.

(16) Nempe *austera*.

(17) Addunt RHAB. BAL. & AVG. Eliberitani *Concilii Canonem*. Reddo illum ex edit. BAL. adscriptis intra parenthesim variis AVG. lectionibus.

„ Ita (*item*) de his, qui duabus sororibus copulantur in *Elibertino* „ (*Eliberitano*) Concilio cap. LXI. „ ita scriptum est. Si quis post obitum uxoris suae sororem ejus duxerit uxorem (AVG. *omittit* uxorem), & ipsa fuerit fidelis, quinquennium a communione placuit abstinere, nisi forte velocius dari pacem necessitas coegerit infirmitatis.

(18) LXXVIII. AVG. *Item de muliere, quae duos fratres sumit in conjugio, in Canonibus* MARTINI *Episcopi sic scriptum est*. BAL. Exstat autem hic Canon in Collectione MARTINI Episcopi *Braccarensis* ex Synodis *Orientis Cap.* 80.

(19) *Abstineant* AVG., *abiiciantur* BAL.

(20) *Viaticum accipiant* BVRCH. & IVO.

(21) *Om.* AVG.

(1) XXI. in epistola ad HERIBALDVM.

(2) *Santiaverunt*, est in Cod. nostro; sed ex AVG. emendavi. *Sanxerunt* habet BAL.

(3) ISIDORVS in ep. ad MASONEM (Vide dicta cap. I.) de clericis

Item in *Africano* Concilio *cap.* LXIX. (4) de his qui uxores, aut quae viros dimittunt, ut sic maneant, scriptum est. „ Placuit, ut secundum evangelicam, & apostolicam disciplinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri conjungatur; sed ita (5) maneant, aut sibimet reconcilientur. Quod si contempserint, ad poenitentiam redigantur, in qua caussa legem Imperialem petendum promulgari.

Item in decretis INNOCENTII Papae *cap.* XXIV. (6) scriptum est, quod viri cum adulteris non conveniant. „ Et illud desideratum est sciri, cur communicantes viri cum adulteris uxoribus non conveniant, cum contra uxores in consortio adulterorum virorum manere videantur. Super hoc Christiana Religio adulterium in utroque sexu pari ratione condemnat. Sed viros suos mulieres non facile de adulterio accusant, & non habent latentia peccata vindictam. Viri autem liberius uxores adulteras apud Sacerdotes deferre consueverunt, & ideo mulieribus, prodito earum crimine, communio denegatur. Virorum autem latente commisso non facile quisquam ex suspicionibus abstinetur. Qui utique submovebitur, si ejus flagitium detegatur. Cum ergo par caussa sit, interdum probatione cessante, vindictae ratio conquiescit.

Item in ejusdem Papae (7) decretis *Cap.* XXVI. (8) scriptum est, quod hi, qui intercedente repudio divortium pertulerunt, si se aliis nuptiis adjunxerint, adulteri esse monstrentur. „ De his etiam requisivit dilectio tua, qui interveniente repudio alii se matrimonio copularunt, quos in utraque parte adulteros esse manifestum est. Qui vero vel uxore vivente, quamvis dissociatum videatur esse conjugium, ad aliam copulam festinarunt, neque possunt adulteri non videri, in tantum etiam ut hae personae, quibus tales conjuncti sunt, etiam ipsae

---

ricis lapsis, ut restituantur peracte poenitentia, putat canonem censuisse. Ego mentionem clericorum nullam video. Nam *pristinos gradus poenitentiae* interpretor, non ordinem, aut dignitatem (Videndus GREGOR. *Thaumaturgus*). Vt perinde sit, ac si diceret *per gradus ad plenam communionem perveniat*. Sic *Triburiense Cap.* LIV. Adde *Cap.* XXIII. ejusdem *Ancyrani* AVG. cujus sententiam mirifice confirmat prisca Canonum editio *latina* a BALLERINIIS vulgata (*T. III. oper.* S. LEON. M. *col.* 488.) *gradus enim pristinos* ea reddit *secundum gradus, qui procedunt*; canonem autem XXIII. sic exhibet: *Qui divinant, & consuetudines gentium sequentes, aut introducentes aliquos in domibus suis ad requisitionem divinando, qualibet caussa maleficiorum, aut incantantium, si de Clero sunt, abijciantur. Si vero saeculares, in Canone jaceant quinquennii secundum gradus definitos*. Viden? de gradibus heic loqui Concilium non certe ordinis (quum de saecularibus agat); igitur poenitentiae, ut diserte in *Dionysiana* versione, quae tamen illud Clericorum & saecularium discrimen ignorat.

(4) Ita etiam apud LABBEUM, in *Chiemensi* tamen *Africani* Concilii Codice LXVIII. canon est; secundus autem & centesimus in Codice *Graecolat.* Ecclesiae *Africanae*. Ceterum Canon sumptus est ex *Milevitano II.* Concilio an. CCCCXVI. *can. XVII.*

(5) *Ut ita* AVG.

(6) Ex epistola scilicet INNOCENTII ad EXUPERIUM *cap.* 3.

(7) *Om.* AVG.

(8) XXVII. AVG. qui tamen id emendat in notis. XXVII. habet etiam RHAB. BAL. Codex tamen ejusdem *Coloniensis* XXVI. Et hoc decretum ex indicata ad EXVPERIVM *Tolosanum* epistola promptum est.

sae adulterium commisisse videantur, secundum illud, quod legimus in Evangelio: *qui dimiserit uxorem suam, & duxerit aliam* (9), *moechatur. Similiter & qui dimissam duxerit, moechatur*; & ideo omnes a communione abstinendos. De parentibus autem, aut propinquis eorum nihil tale statui potest, nisi si incentores illiciti consortii fuisse detegantur.

In Concilio quoque *Elibertano* (10) *cap.* IX. de feminis, quae adulteros maritos reliquerunt, & aliis nubunt, scriptum est sic. Femina fidelis, quae adulterum maritum reliquerit (11) fidelem, & alterum ducit, prohibeatur, ne ducat. Si duxerit, non prius accipiat communionem, nisi quem reliquit, de saeculo exierit, nisi forte necessitas infirmitatis dare compulerit.

CAPUT IV. (1)

De his, qui moechantur.

ITem in Concilio *Elebertano* (2) *cap.* XXX. de moechis scriptum est, Subdiacones (3) eos ordinari non debere, qui in adolescentia sua fuerint moechati, eo quod postmodum subreptione ad altiorem gradum promovebantur. Siqui sunt in tempore praeterito ordinati, amoveantur.

Item in eodem Concilio *cap.* XXXI. de adolescentibus, qui post lavacrum moechantur, scriptum est. Adolescentes, qui post fidem lavacri salutaris fuerint moechati, cum duxerint uxores, acta legitima poenitentia, placuit ad communionem eos admitti.

Item in eodem *cap.* XLVII. de eo, qui uxorem habens saepius moechatur, scriptum est. Siquis fidelis habens uxorem non semel, sed saepe fuerit moechatus, in fine mortis est conveniendus. Quod si se promiserit cessaturum, detur ei communio. Si resuscitatus rursus fuerit moechatus, placuit ulterius non ludere (4) eum de communione pacis.

Item (5) in eodem Concilio *cap.* XIII. de virginibus Deo sacratis, si adulteraverint, scriptum est. Virgines, quae se Deo dicaverunt, si pactum perdiderint virginitatis, atque eidem libidini servierint, non intelligentes quid admiserint (6), placuit nec in finem eis dandam esse

(9) *Aliam duxerit* AVG.

(10) *Elibritana* AVG. *Eliberti-no* BAL.

(11) *Reliquit* AVG. & BAL.

(1) In XXII. & XXIII. caput epist. ad HERIB. translatum hoc caput videas.

(2) *Eliberting* BAL., *Eliberitana* AVG.

(3) *Subdiacones* AVG. & BAL.

(4) *edere* AVG.

(5) Heic incipit caput XXIII. ep. ad HERIBALD.

(6) *Amiserint* RHAB BAL. *Colon.* Concilium sub CAROLO III. *c.* 6. *Moguntinum* III. sub ARNVLFO *cap. ult.* GRATIAN. 27. *q.* 1. *c.* 25. *virgines*; immo edita *Eliberitani* Concilii exempla.

esse communionem. Quod si semel persuasae (7) ab infirmi corporis lapsu post commissa vitia tempore vitae suae hujusmodi feminae egerint poenitentiam, ut abstineant se a coitu, placuit in finem communionem accipere debere.

Item in eodem *cap.* XIV. de virginibus saecularibus si moechaverint, scriptum est. Virgines, quae virginitatem suam non custodierint, si eosdem (8), qui eos violaverint, duxerint, & tenuerint maritos, eo quod solas nuptias violaverint, post annum sine poenitentia reconciliari debebunt; vel si alios cognoverint viros, eo quod moechatae sunt, placuit post quinquennii tempora, acta legitima poenitentia, admitti eas ad communionem debere.

Item in *Ancyrano* Concilio *cap.* XVIII. de his, qui virginitatem professi sunt, & de his, quae sub sororis habitu cum aliquibus commorantur, scriptum est. Quotquot virginitatem promittentes irritam faciunt sponsionem, inter bigamos censeantur. Virgines autem, quae conveniunt cum aliquibus tamquam sorores habitare, prohibemus.

CAPUT V. (1)

De his, qui sacris virginibus se sociant, & de virginibus velatis, si moechaverint.

ITem (2) in decretis GELASII Papae *cap.* XX. (3) de his, qui se sacris Virginibus sociant, & foedera incesta commiscent (4), quod communicare non possunt, nisi forte publicam poenitentiam gesserint, dictum (5) est. Virginibus sacris temere se quosdam sociare cognovimus, & post dicatum Deo propositum incesta foedera, sacrilegaque miscere; quos protinus aequum est a sacra communione detrudi, & nisi per publicam, probatamque poenitentiam omnino non recipi; aut his certe viaticum de saeculo transeuntibus, si tamen poenituerint, non negetur.

Item in decretis INNOCENTII Papae *cap.* XX. (6) de virginibus non velatis, si deviaverint, scriptum est. Hae vero, quae needum sacro velamine tectae, tamen in proposito virginali semper se simulaverant (7) permanere, licet velatae non fuerint, si forte nupserint, his

(7) *Persuasu suo* AVG. *persuasae ad infirmi corporis vitia lapsae* BAL. *Quod si semel persuasae, aut infirmi corporis lapsu vitiatae*; Concilium Eliber. LABB. edit. ubi tamen in margine adscriptum: *quod si semetipsas poenituerint, quod infirmitate corporis lapsae fuerint, & toto tempore.*

(8) *Eos* AVG.

(1) Epist. ad HERIBALD. cap. XXIV.

(2) *Om.* BAL.

(3) Ex *epist.* I. ad Episcopos Lucaniae *cap.* 22. Confer. Concil. *Triburiense cap.* 23.

(4) Totum hoc comma & *foedera &c.* usque *gesserint om.* BAL. *committunt* AVG.

(5) *Scriptum* BAL.

(6) Ex *epist.* INNOC. ad VICTRICIVM *Rothomag. cap.* XII.

(7) *Simulaverunt* BAL. In *Diessensi* Codice, unde AMORTIVS INNOC. epistolam dedit, legitur *promiserant se.*

his agenda aliquanto tempore poenirentia est, quia sponsio earum a Domino (8) tenebatur. Si enim inter homines solet bonae fidei contractus nulla ratione dissolvi; quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit (9), solvi sine vindicta non poterit (10). Nam si Apostolus PAVLLVS illas, quae a proposito viduitatis discesserunt, dixerat habere damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt; quanto potius virgines, quae prioris promissionis fidem frangere sunt conatae.

CAPVT VI. (1)

De his, qui fornicantur irrationabiliter.

IN Concilio *Ancyrano* (2) de his, qui fornicantur irrationabiliter, idest, qui miscentur pecoribus, aut cum masculis polluuntur, *cap.* XV. scriptum est. De illis, qui irrationabiliter versati sunt, sive versantur, quotquot autem ante vicesimum annum tale crimen commiserint, quindecim annis exactis in poenitentia communionem mereantur orationum. Deinde quinquennio in hac communione durantes, tunc demum oblationis sacramenta contingant. Discutiatur autem & vita eorum, qualis tempore poenitudinis extiterit (3), & ita misericordiam consequantur. Quod si inexplebiliter his haesere criminibus, ad agendam poenitentiam prolixius tempus insumant. Quotquot autem peracta viginti annorum aetate, & uxores habentes in hoc peccato prolapsi sunt, vigintiquinque annis poenitudinem gerentes in communione suscipiantur orationum: in qua quinquennio perdurantes, tunc demum oblationis sacramenta percipiant. Quod si & (4) uxores habentes, & transcendentes quinquagesimum annum aetatis ita deliquerint, ad exitum vitae communionis gratiam consequantur.

Item in eodem Concilio (5) de his, qui in pecudes, vel in masculos, aut olim polluti sunt, aut hactenus hoc vitio tabescunt *cap.* XVI. scriptum est. Eos, qui irrationabiliter vixerunt (6), & lepra injusti (7) criminis alios polluerunt, praecepit Sancta Synodus, inter eos orare, qui spiritu periclitantur immundo (8).

(8) *Diessensis* Codex a *Deo*.

(9) *Pepigit*, *quomodo* BAL. & AVG.

(10) BAL. & AVG. quum supra addant *quomodo*, negantem heic particulam omittunt. *Diessensis* autem codex habet *non debet*; Turonense Concilium *non potest*.

(1) Caput est XXXII. in *epist.* ad HERIBALD. *Balutianae* editionis.

(2) Cap. XV. BAL. & AVG. qui infra omittunt; *Graecis* caput XVI.

(3) *Chiemensis* AMORTII Codex nostram lectionem confirmat. *At quales tempore poenitudinis exstiterint* legunt AVG. & BAL.

(4) *Quod siqui &* AVG. adstipulante *Chiemensi* AMORTII Codice.

(5) *Om.* hanc vocem AVG. addit autem BAL. *cap.* XVI.

(6) *Vixerint*, & paullo post *polluerint*, BAL. *Vixere* AVG.

(7) *Iniusti* AVG. & BAL. *Injusti* etiam in *Chiemensi* Codice legitur, uti & apud BVRCH. & IVONEM.

(8) Nempe Energumenos, quibus peculiaris in Ecclesia locus adsignatus olim fuerat.

CAPVT VII.

De conjugatis, siquis eorum ductus fuerit in captivitatem (1).

IN decretis quoque INNOCENTII Papae *cap.* XXXVII scriptum est. Quod sicujus uxor in captivitatem fuerit abducta, & alteram maritus acceperit, revertente prima, secunda mulier debet excludi. INNOCENTIVS PROBO (2): conturbatio procellae barbaricae facultati legum intulit casum. Nam bene constituto matrimonio inter FORTVNIVM, & VRSAM captivitatis incursus faceret naevum, nisi sancta Religionis statuta providerent. Cum enim in captivitate praedicta VRSA mulier teneretur, aliud conjugium cum RESTITVTA FORTVNIVS memoratus iniisse cognoscitur; sed favore Domini reversa VRSA nos adiit, & nullo diffitente uxorem se memorati esse perdocuit. Quare, Domine Fili merito illustris, statuimus, fide Catholica suffragante, illud esse conjugium, quod erat primitus gratia divina fundatum; conventumque secundae mulieris, priore superstite, nec divortio rejecta, nullo pacto posse esse legitimum.

CAPVT VIII.

Quod aliud sit uxor, aliud concubina, & quod non sit conjugii duplicatio, quando ancilla rejecta uxor adsumitur (1).

IN decretis quoque LEONIS Papae *cap.* XIX. (2) scriptum est, quod aliud sit uxor, aliud (3) concubina, nec erret quisquis (4) filiam suam in matrimonium tradiderit ei, qui habuit concubinam. Non omnis mulier viro juncta uxor est viri, quia nec omnis filius heres est Patris; nuptiarum autem foedera inter ingenuos sunt legitima, & inter aequales, & multo prius hoc ipsum Domino constituente, quam initium *Romani* juris existeret. Itaque aliud est uxor, aliud concubina, sicut aliud ancilla, aliud libera. Propter quod etiam Apostolus ad manifestandam harum personarum discretionem testimonium ponit ex *Genesi*, ubi dicitur ABRAHAE: *eiice ancillam, & filium ejus; non enim heres erit filius ancillae cum filio meo* ISAAC. Vnde cum societas nuptiarum ita ab initio constituta sit, ut praeter sexuum conjunctionem habe-

Gal. IV.
Gen. XXI.

(1) Nihil de hoc argumento habet RHABANVS in epist. ad HERIBALD.

(2) *Ep.* IX. inter epistolas INNOC. ad PROBVM.

(1) Silet de hoc, & de ceteris, quae sequentibus capitibus IX. & X. continentur, RHABANVS in epist. ad HERIBALD.

(2) Sumptum hoc est ex LEONIS epist. ad RVSTICVM, sive RVSTICIVM *Narbonensem*.

(3) *Et aliud concubina* AVG.

(4) AVG. in Codice *quisquam*, quod ferri posset, ubi adderetur *si*.

haberet in se Christi & Ecclesiae Sacramentum, dubium non est, eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium. Igitur cujuslibet loci clericus, si filiam suam viro habenti concubinam in matrimonium dederit, non ita accipiendum est, quasi eam conjugato dederit, nisi forte illa mulier & ingenua facta, & dotata legitime & publicis nuptiis honestata videatur. Paterno arbitrio viris junctae carent culpa, si mulieres, quae a viris habeantur, in matrimonio non fuerint, quia aliud est nupta, aliud concubina.

Item in ejusdem decretis *cap.* XX. scriptum est, quod non sit conjugii duplicatio, quando ancilla rejecta uxor adsumitur. Ancillam a thoro abijcere, & uxorem certae ingenuitatis accipere, non duplicatio conjugii, sed profectus est honestatis. Culpanda sit sane (5) talium negligentia, sed non penitus desperanda, ut crebris cohortationibus incitati, quod necessarie expetiverunt, fideliter exsequantur. Nemo enim desperandus est, dum in hoc corpore constitutus est, quia nonnumquam quod diffidentia aetatis differtur, consilio maturiori perficitur (6).

CAPVT IX. (1)

De eo, qui concubinam super uxorem habet.

IN *Toletano* (2) Concilio *cap.* XVII. (3) scriptum est de eo, qui uxorem habet, si concubinam habuerit, quod non communicet. Siquis habens uxorem fidelem, si concubinam habeat, non communicet. Ceterum is, qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam habeat, a communione non repellatur, tamen ut unius mulieris, aut uxoris, aut concubinae, ut ei placuerit, sit contentus. Alius vero vivens abijciatur, donec desinat, & ad poenitentiam revertatur.

CAPVT X.

De eo, qui uxorem capti sortitus est in matrimonium.

ITem in decretis LEONIS Papae *cap.* XLIII. (1) scriptum est, quod non videatur esse culpabilis, qui uxorem capti in matrimonio videatur esse sortitus (2). Nec tamen culpabilis judicetur, & tamquam alieni juris

(5) *Dissensis* AMORTII Codex ita reddit hunc LEONIS ex eadem ad RVSTICVM epistola locum cap. VII. *Culpanda est talium negligentia, sed non penitus deserenda vita.*

(6) Addit AVG. *in matrimonio videtur esse*; monet tamen in notis *p.* 72. haec non esse in *Corpore Canonum*, & aliena esse.

(1) Decimum est hoc caput apud AVG. quod vero decimum in Codice nostro est, IX. in AVG. codice exstat

(2) Primo.

(3) VII perperam apud AVG. qui tamen in notis Codicis sui erratum scite emendavit.

(1) Ex epistola LEON. M. ad NICETAM *Aquilejensem*.

(2) Haec tantum habet AVG. *uxorem capti sortitus est*.

juris pervasor habeatur, qui personam ejus mariti, qui jam non esse existimatur, adsumpsit. Sic enim multa, quae ad eos, qui in captivitatem ducti sunt, pertinebunt, in jus alienum transire potuerunt, & tamen plenum justitiae est, ut eisdem reversis, propria reformentur. Quod si in mancipiis, vel in agris, aut etiam in domibus, ac possessionibus rite servatur; quanto magis in conjugiorum redintegratione faciendum est, ut quod bellica necessitate turbatum est, pacis remedio reformetur.

CAPVT XI. (1)

De parricidio, & his qui partus suos necant.

PArricidium autem quam sit detestabile crimen, in judicio facto inter CAIN & ABEL fratrem suum Dominus ipse ostendit, cum ad CAIN parricidam ait: *maledictus eris super terram, quae aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Cum operatus* (2) *fueris eam, non dabit tibi fructus ejus: vagus & profugus eris super terram*. In quo etiam posuit signum, hoc est ut tremens & gemens profugus semper viveret, nec auderet usquam sedes habere quietis (3). Sed quia in modernis temporibus parricidae profugi discurrunt per diversa loca, & variis vitiis, atque gulae illecebris deserviunt, melius mihi videtur, ut uno loco manentes poenitentia districta semetipsos castigent, si forte a Domini bonitate indulgentiam facinoris sui percipere mereantur. Non enim eis licebit ultra militiae cingulum sumere, & nuptiis, atque conjugii copula uti, quia sacri Canones hoc eis non consentiunt, sicut postmodum (4) de poenitentibus pro culpis gravium criminum decreta synodalia decernere ostensuri sumus.

Itaque in *Ancyrano* Concilio *cap*. XX. scriptum est de his, qui partus suos ex fornicatione diversis modis interimunt. De mulieribus, quae fornicantur, & partus suos necant, vel quae habent secum, ut utero conceptus excutiant, antiqua quidem definitio usque ad exitum vitae eas ab Ecclesia removet (5). Humanius autem nunc diffinimus, ut eis decem annorum tempus secundum praefixos gradus (6) poenitentiae largiamur.

Item in Concilio *Elibertano cap*. LXIII. scriptum est de his, quae filios ex adulterio necant. Si qua per adulterium absente marito conceperit, idque post facinus occiderit, placuit vix in fine dandam esse communionem, eo quod geminaverit scelus.

Item

---

(1) Tria capita in epist. ad HERIBALD. hoc constituit, septimum de *parricidio*, octavum *de his, qui partus suos ex fornicatione perimunt*, & nonum, quod praenotatur *de his, qui aborsum faciunt*.

(2) Totum hoc comma *quum operatus &c.* ad *fructus ejus om.* BAL. AVG. vero non habet, nisi *fructus ejus: vagus*. In vulgata habemus *fructus suos*.

(3) *Quietas* AVG.

(4) *Modo* AVG.

(5) *Removeri jussit*. BAL.

(6) RHAB. BAL. omittit ea verba *secundum praefixos gradus*, quae tamen extant in Codice *Colonensi*.

Item in Concilio *Ilerdensi cap.* II. scriptum est de his, qui abortum faciunt, vel natos suos extingunt. Hi vero qui male conceptos ex adulterio factos vel editos necare studuerint, vel in ventris matrum potionibus aliquibus conliserint, in utroque sexu adulteris, post VII. annorum curricula communio tribuatur; ita tamen ut omni tempore vitae suae fletibus, & humilitati insistant.

CAPUT XII. (1)

De homicidiis voluntarie commissis.

IN Concilio *Ancyrano* (2) *cap.* XXI. de homicidiis scriptum est. Qui voluntarie homicidium fecerint, poenitentiae quidem jugiter se submittant; perfectionem vero circa vitae (3) exitum consequantur.

CAPUT XIII. (1)

De homicidiis, & falsis testibus.

IN Concilio *Agatensi cap.* XXXVII. de homicidiis, & falsis testibus scriptum est. Itaque censuimus homicidas, & falsos testes a communione ecclesiastica submovendos, nisi poenitentiae satisfactione crimina admissa diluerint.

CAPUT XIV. (1)

De his, qui servos suos extra judicem necant, & de Domina; quae per zelum ancillam suam occiderit.

IN Concilio (2) *Agatensi cap.* LXII. scriptum est de his, qui servos suos extra judicem necant. Siquis servum suum sine conscientia judicis occiderit, excommunicatione, vel poenitentia bienni reatum sanguinis emundabit.

In Concilio *Eliberitano* (3) *cap.* V. scriptum est, si domina per zelum ancillam occiderit. Siqua femina furore zeli accensa flagellis verberaverit ancillam suam, ita ut infra diem tercium animam cruciatu effundat, & quod (4) incertum sit, voluntate, an casu occiderit, si voluntate VII. annos; si casu, per quinquennii tempora (5) acta legi-

(1) Primum caput est in ep. ad HERIBALD.

(2) *Neocaesariensi* AVG. qui deinde in notis codicem suum emendat. Et in nostro scriptum primo fuerat *Neocaesariensi*, sed antiqua item manus erratum correxerat.

[3] *Om.* AVG.

(1) in *ep.* ad HERIBALD. *cap.* II.

(1) Ejusd. *ep. cap.* III.

[2] *Item in Concilio* AVG. & BAL.

[3] *Item in Conc.* Eliberitano AVG. *Item in Conc.* Elibertino BAL.

[4] *Eo quod* BAL. & AVG.

(5) *Per quinque annorum curricula* BAL.

legitima poenitentia a communione placuit abstineri (6): quod si infra tempora constituta fuerit infirmata (7), accipiat communionem.

CAPUT XV. (1)

De homicidiis non sponte commissis, & illis, qui se excusant quasi insontes ab homicidio in praelio commisso jussu Principum.

IN Concilio *Ancyrano* (2) *capitulo* XXII. scriptum est de his, qui non sponte homicidium commiserunt. De homicidiis non sponte commissis prior quidem diffinitio post septennem poenitentiam perfectionem consequi praecepit; secunda vero quinquennii tempus explere. Quod autem quidam homicidium, quod nuper in seditione, & praelio Principum nostrorum (3) perpetratum est, excusant, quasi non necesse sit pro hoc cuilibet agere poenitentiam, eo quod jussu Principum peractum sit, & Dei judicio ita finitum. Scimus enim, quod Dei judicium semper justum est, & nulla reprehensione dignum. De quo etiam scriptum est: *Justus Dominus in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Qui judicat orbem terrae in aequitate, & populos in veritate sua.* Sine quo nec passer cadit super terram. Sed nemo omnia judicia Dei penetrare potest. Quoniam scriptum est: *judicia Dei abyssus multa.* Unde oportet eos considerare, qui hanc necem nefariam defendere cupiunt, utrum illos coram oculis Dei quasi innoxios excusare possint, qui propter avaritiam, quae omnium malorum radix est, & idolorum servituti comparatur, atque propter favorem dominorum suorum temporalium aeternum Dominum contempserunt, & mandata illius spernentes non casu, sed per industriam homicidium perfecerunt. Nam de his legimus, qui homines non sponte interfecerunt, Deum per legislatorem urbes refugii deputasse, ad quas confugientes salvarentur ab ultore sanguinis proximi sui, & non morerentur. Unde in Deuteronomio scriptum est: *haec erit lex homicidae, cui vita servanda est. Qui proximum suum percusserit nesciens, & heri & nudius tertius nullum contra eum habuisse odium comprobatur, sed abiisse simpliciter cum eo in sylvam ad ligna caedenda, & in succisione lignorum securis fugerit de manu, aut ferrum lapsum de manubrio amicum ejus percusserit & occiderit, hic ad unam urbium supradictarum confugiet, & vivet, ne proximus ejus, cujus sanguis fusus est, stimulo doloris percutiat animum ejus.* De eo vero, qui per industriam aliquem occiderit in Exodo ita praeceptum est. *Siquis de industria,*

(6) *Ad communionem admitti placuit* BAL. *ad communionem placuit admitti.* AVG.

(7) *Infirma* AVG. & BAL.

(1) *Cap.* IV. in epist. ad HERIBALD.

(2) *Neocaesariensi* mendose apud AVG. qui tamen in notis *Ancyranum* scribendum monuit.

(3) LOTHARII, LUDOVICI, & KAROLI. Intelligit autem, animadvertente BALUZIO, pugnam *Fontiniacensem*, ut statim inde colligitur, & REGINO docet. Vide quae in Praefatione diximus.

ftria, & per infidias occiderit proximum, ab altari meo evellet eum, ut moriatur. Et in Deuteronomio. *Siquis*, inquit, *odio habens proximum fuum infidiatus fuerit vitae ejus, & furgens percufferit illum, & mortuus fuerit, & fugerit ad unam de fupradictis urbibus, mittent feniores civitatis illius, & eripient eum de loco refugii, & tradent eum in manus proximi ejus, cujus fanguis effufus eft, & morietur, nec mifereberis ejus*. Si ergo eum, quem Dominus dignum morte effe judicavit, reum non effe quis dicit, quomodo contrarius legi Dei non exiftit qui hoc, quod Deus praecepit, caffum effe contendit? Videndum ergo illi eft, ne forte ipfe in illorum numero fit, quibus per Prophetam dicitur: *Vae vobis, qui confuitis pulvillos fub omni cubitu, & cervicalia ad decipiendas animas*. Et alibi (4). *Vae vobis, qui dicitis malum bonum, & bonum malum, ponentes* (5) *lucem tenebras, & tenebras lucem, dicentes* (6) *amarum dulce, & dulce amarum*. Tales ergo mortificant animas, quae non moriuntur, & vivificant, quae non vivunt. Quifquis ergo malorum operum fine condigna poenitentia quemquam veniam a Deo percipere poffe dixerit, penitus errat, & dum deceptus alios decipere feftinat, duplici noxa conftringitur, hoc eft proprii erroris, & alienae deceptionis. Sed inter haec fciendum, quod magna diftantia eft inter legitimum principem, & feditiofum tyrannum, inter eum, qui fubvertere nititur Chriftianae pacis tranquillitatem, & illum, qui armis contra iniquitatem certat defendere aequitatem. De quo plurima fub lege Vetere, & fub Teftamento Novo fortium virorum inveniuntur exempla, quae poffunt nos inftruere, quid de hujufcemodi facto debeamus fentire. Ezech. XIII.

CAPUT XVI. (1)

De adminiftratoribus, & his qui preces criminales dictant.

De adminiftratoribus autem, qui judicia faecularia fecundum legem majorum fuorum exercent, quid facri Canones inde fentiant, facile eft invenire. In decretis INNOCENTII Papae *cap*. XXIII. (2) ita legitur. Quaefitum eft etiam fuper his, qui poft baptifmum adminiftraverunt, aut etiam capitalem protulerunt fententiam. De his nihil legimus a majoribus definitum. Meminerant enim, a Deo poteftates has fuiffe conceffas, & propter vindictam noxiorum gladium fuiffe permiffum (3), & Dei miniftrum effe datum in hujufmodi vindicem. (4) Quemadmodum igitur reprehenderent factum, quod auctore Domino viderent effe conceffum? De his ergo ita ut hactenus fervatum eft, fic habe-

(4) *Om*. BAL. *Vae vobis, qui confuitis &c.* ufque *& alibi*.

(5) *Om*. BAL. fed *pro dicentes* habet *vel*.

(1) Et hoc caput RHABANUS in epiftolam ad HERIBALD. tranftulit, fed quincto capite.

(2) Nempe ex INNOC. epiftola ad EXVPERIVM.

(3) *Promiffam* mendofe AVG.

(4) *Effe datum, vindicem effe in hujufmodi*; minus perfpicue apud AVG. *datum effe in hujufmodi vindicem* BAL.

habemus, ne aut disciplinam evertere, aut contra auctoritatem Domini venire videamur: ipsis autem in ratione reddenda gesta sua omnia servabuntur (5).

Item in ejusdem decretis *cap.* XXV. (6) scriptum est, quod qui preces criminales dictant, habeantur immunes. Illud etiam (7) sciscitari voluisti, an preces dictantibus liberum concedatur, utique post (8) Baptismi regenerationem, a Principibus poscere mortem alicujus, vel sanguinem de reatu. Quam rem Principes numquam sine cognitione concedunt, sed ad judices commissa ipsa, vel crimina semper remittunt, ut caussa cognita vindicentur. Quae cum Quaesitori fuerint delegata, aut absolutio, aut damnatio pro negocii qualitate profertur; & dum legum in improbos exerceetur auctoritas, erit dictator immunis.

CAPUT XVII. (1)

De populi necessario commissu.

DE populi autem necessario commissu quomodo multum soleat praeteriri, idem Papa quibusdam Episcopis de *Macedonia*, ad interrogata respondens, ita scripsit dicens. Praevideat (2) ergo dilectio vestra hactenus talia transisse (3), & advertite, quod utique, ut dicitis, necessitas imperavit, in pace etiam Ecclesias constitutas non posse praesumere, sed ut saepe accidit, quoties a populis, aut a turba (4) peccatur, quia in omnes propter multitudinem non potest vindicari, multum solere transire. Priora ergo dimittenda dico Dei judicio, de reliquo maxima sollicitudine praecavendum. Non enim (5) hic, ut mihi videtur, iste doctor Apostolicus dicit, non necessarium esse populo pro male commissis agere poenitentiam: sed quia in omnes propter multitudinem non potest vindicari, priora dimittenda Dei judicio, de reliquo magna sollicitudine praecavendum, ne fiat (6).

CA-

(5) *Ipsi autem ... servabunt*. AVG.

(6) Ex eadem epistola. Ceterum XXX. habet AVG.

(7) *Autem* AVG. Idem error erat in nostro Codice, sed a veteri manu correctus est.

(8) *Propter* AVG.

(1) Sextum est in epist. ad HERIBALD.

(2) *Provideat* BAL.

(3) *Mansisse* AVG.

(4) *Et a turba* AVG.

(5) RHABANI verba sunt INNOCENTIUM explanantis.

(6) *fiant* AVG. & BAL.

CAPVT XVIII. (1)

De furto.

DE furto vero in Concilio *Agatensi cap.* V. ita scriptum est. Si Clericus furtum Ecclesiae fecerit, peregrina (2) ei communio tribuatur.

Item in eodem Concilio *cap.* XXVI. scriptum est. Si qui vero clerici documenta, quibus Ecclesiae possessio firmatur, aut supprimere, aut negare, aut adversariis fortasse tradere damnabili & puniendа obstinatione praesumpserint (3), quidquid per abstinentiam documentorum damni Ecclesiae illatum est, & de propriis facultatibus reddant, & communione priventur, etiam qui in damno Ecclesiae impie sollicitati a traditoribus susceperint.

CAPVT XIX. (1)

De conjuratione, vel conspiratione.

DE conjuratione, vel conspiratione in Concilio *Chalcedonensi cap.* XIV. scriptum est. Conjurationis vel conspirationis crimen & ab exteris legibus est omnino prohibitum, multo magis hoc in Dei Ecclesia ne fiat, admonere convenit (1). Siqui ergo Clerici, vel Monachi reperti fuerint conjurantes, aut conspirantes, aut insidias ponentes Episcopis, aut Clericis, a gradu (2) proprio penitus abjiciantur.

CAPVT XX.

De his, qui Sacramento se obligant, ne ad pacem redeant.

DE his vero, qui sacramento se obligant, ne ad pacem redeant, in Concilio *Hilerdensi cap.* VII. ita scriptum est. Qui sacramento se obligaverit, ut litigans (1) cum quolibet ad pacem nullo modo redeat, pro periurio uno anno a communione Corporis & Sanguinis Domini segregetur (2), reatum suum eleemosynis, & fletibus, quan-

Hhh 2

(1) Nihil de furto, aliisque pluribus, quae sequuntur extat in epistola ad HERIBALDVM. Si quid occurrerit, monebo.

(2) De communione peregrina in onomastico Rituali erit agendi locus.

(3) *Praesumpserunt* AVG.

(1) *Convenit* AVG.

(2) *Gradu* omissa praepositione *a* AVG.

(1) *Litiget cum quolibet, ne ad pacem &c.* AVG.

(2) *Segregatus* AVG.

quantis potuerit (3) jejuniis absolvat; ad caritatem vero, quae operit multitudinem peccatorum, celeriter venire festinet.

CAPVT XXI.

De his, qui noxia juramenta conficiunt, quomodo eos poenitere oporteat.

DE iniquo ergo juramento, & ad proximi noxam pertinente in *Toletana* (1) Synodo (2) ita scriptum continetur. Etenim dum periurare compellimur, Creatorem quidem offendimus, sed nos tantummodo maculamus. Cum vero noxia promissa complemus, & Dei jussa superbe contemnimus, ut proximis impia crudelitate noceamus, & nos ipsos crudeliore mortis gladio trucidamus: illic enim duplici culparum telo percutimur, hic tripliciter jugulamur. Restat ergo, ut eo nostra pergat sententia, quo misericordiae patuerit via, quae ita Domino probatur accepta, ut plus eam cupiat, quam sacrificia veneranda, dicente ipso: *misericordiam volui, & non sacrificium*. Hac indulgentiae concessa licentia miserationis ipsius opus in gloriosi Principis potestatem redigimus, ut quod Deus illi miserandi aditum patefecit, remedia pietatis ipse quoque non deneget. Quae ita principali discretione moderata persistunt, ut & illis ita sit (3) misericordia contributa, ut nusquam gens, aut patria per eosdem, aut periculum quodcumque perferat, aut jacturam. Haec miserationis obtentu temperasse sufficiat. Ceterum quae juramenta pro regiae pietatis (4) salute, vel constitutione gentis & patriae vel hactenus sunt exacta, vel deinceps exstiterint (5) exigenda, omni custodia, omnique vigilantia indissolubiliter decernimus observanda membrorum truncatione, mortisque sententia, Religione penitus absoluta. Sed ne pravarum mentium versuta nequitia nosmet ad periurii aliquando provocet culpam, nec (6) a sanctae fidei regula hanc adferat venire sententiam, tam divinae auctoritatis oracula, quam praecedentium Patrum huic narrationi curavimus innectenda. Sic enim per HIEREMIAM dixit: *Repente loquar adversus gentem, & adversus regnum, ut eradicem, & disperdam illud. Si poenitentiam egerit gens illa a malo suo, quod loquutus sum adversus eam, agam & ego poenitentiam super malo, quod cogitavi, ut facerem ei*. Et per EZECHIELEM. *Si dixero*, inquit, *justo, quod vita vivat, & confisus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiae ejus oblivione tradentur, & in iniquitate sua, quam operatus est, in ipsa morietur. Si autem dixero impio: morte morieris; & egerit poenitentiam, vita vivet, & non morietur*. Si ergo nostra conversio sic divinam mutat sententiam, cur miserorum tantae lacrymae, vel pressura tam crudam non temperent ex miseratione vindictam? Hic etiam

MATTH. IX.

HIER. XVIII.

EZECH XVIII.

(3) *&* *quantum* AVG.
(1) Octava.
(2) Addit AVG. *Cap.* II.
(3) *Et illis ita sit, quatenus* AVG.
(4) *Regiae potestatis* AVG.
(5) *Exstiterunt exigenda* AVG.
(6) *Neve a sanctae &c.* AVG.

etiam populo *Israelitico* saepe ultio promissa suspenditur, & *Ninivitarum* perditio divinae sententiae permutatione sedatur (7). Nam Sanctus AMBROSIVS *in libro tertio de officiis* ita ait: *purum igitur, & sincerum oportet esse affectum, & unusquisque (8) simplicem sermonem proferat, vas suum in sanctitate possideat, ne fratrem circumscriptione verborum inducat (9), nihil promittat inhonestum, ac sibi promittere quaerat. Tolerabilius est, promissum non facere, quam facere quod turpe sit. Saepe plerique constringunt se (10) jurisjurandi Sacramento, & cum ipsi cognoverint, promittendum non fuisse, Sacramenti tamen (11) contemplatione faciunt quod spoponderunt.* MATTH. XIV. *Sicut de* HERODE *supra scripsimus, qui saltatrici praemium turpiter promisit, & crudeliter solvit; turpe, quod regnum pro saltatione promittitur; crudele, quod mors Prophetae pro jurisjurandi religione donatur: quanto tolerabilius tale fuisset periurium sacramento!* Et post pauca de IEPHTE discernens (12); *miserabilis necessitas, quae solvitur parricidio: melius est*, Judic. XI. *non vovere id, quod sibi is, cui promittitur, nolit exsolvi.* Et post paullulum: *non semper igitur promissa solvenda omnia sunt. Denique ipse Dominus, sicut Scriptura indicat, frequenter suam mutat sententiam.* Vir quoque sanctissimus AVGVSTINVS (13) investigationis (14) acumine acutus, inveniendi arte praecipuus, adferendi copia profluus, eloquentiae flore venustus, sapientiae fructu foecundus, haec in suis narrat affectibus. *Duo sunt enim (15) omnino genera mandatorum, in quibus non magna culpa est, sed tamen non sunt sine culpa; cum aut jocamur, aut cum proximis mentimur. Illud primum in iocando ideo non est perniciosissimum, quia non fallit; novit enim ille, cui dicitur, ioci caussa esse dictum. Secundum autem ideo mitius est, quia retinet nonnullam benevolentiam.* Idem ipse alibi: *non auferat*, inquit, *veritas misericordiam, non misericordia impediat veritatem. Si enim pro veritate, aut quasi rigida veritate oblitus fueris misericordiam, non ambulabis in via Domini, in qua misericordia & veritas obviaverunt sibi.* Ps. LXXXIV. Hinc beatus Papa GREGORIVS in libris *Moralium* sic ait (16): *Cum mens inter minora & maxima peccata constringitur, si omnino nullus sine peccato evadendi aditus patet, minora semper eligantur, quia & qui murorum ambitu ne fugiat, clauditur, ibi se in fugam praecipitat, ubi brevior murus invenitur.* Hinc & ISIDORVS ait (17). tol-

(7) In *Toletanae* VIII. Synodi actis alia sequuntur ex primo S. AMBROSII libro *de Officiis*: tum additur: *Item in libro tertio: purum igitur &c.*

(8) *Ut unusquisque* AVG. & ipsum *Toletanum* Concilium apud LABB. *Tom.* VII. *col.* 403.

(9) In margine LABB. edit. *seducat*.

(10) *Se ipsos jurisjurandi* AVG.

(11) *Sacramentum, tamen*: minus apte AVG.

(12) Ita & AVG.; sed rectius in Actis Concilii *differens*.

(13) Qui sequitur locus fere ad verba ISIDORI apud AVG. mendosissimus est, ac mutilus. Integer quidem exstat in nostro Codice, sed non sine mendis. Nos ex ipsis Concilii actis eum restituimus, paucis retentis, in quibus varias tamen Concilii lectiones dabimus.

(14) *Vestigationis* Concil.

(15) omittit *enim* Concil.

(16) In Concilio aliqua ex GREGORIO exscribuntur heic omissa. Quum necessaria non sint, ea nos quoque praeterimus.

(17) *In lib. I. sentent. cap.* 31.

tolerabilius est enim, non implere Sacramentum, quam permanere in turpi flagitio. Similiter in *Synonimis: in malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum: quod incaute vovisti, non facias; impia est enim* (18) *promissio, quae scelere adimpletur. Unde necesse est, ut male jurans dignam*
Exod. XX. *poenitentiam agat eo quod nomen Domini contra praeceptum illius sumpsit in vano, quia in Exodo scriptum est:* nec enim insontem habebit Dominus eum, qui adsumpsit nomen Domini Dei sui frustra. *Et in* Levitico: non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Domini Dei tui. Ego Dominus. *Tamen malum, quod facturum se sacramento devoverat, omnino non faciat, quia stulta vota frangenda sunt.*

CAPUT XXII.

De his, qui ad Ecclesiae patrocinium confugiunt, ne tradantur persequentibus in foedere pacti.

De his (1) qui ad Ecclesiam confugiunt, ne tradantur, in Concilio *Arausicano Capitulo* V. ita scriptum est. Eos autem, qui ad Ecclesiam confugerint, tradi non oportere, sed loci sancti reverentia & intercessione defendi.

In Concilio *Aurelianensi* (2) de homicidiis, & adulteris, & furibus si ad Ecclesiam confugerint *cap.* I. ita scriptum est. Id constituimus observandum, quod Ecclesiastici Canones decreverunt, & lex *Romana* constituit, ut ab Ecclesiae atriis, vel domo Episcopi eos abstrahere omnino non liceat, sed nec alteri consignari, nisi ad evangelia datis sacramentis de morte, & debilitate, & omni poenarum genere sint securi: ita ut qui reus fuerit criminosus, de satisfactione conveniat. Quod si sacramenta sua convictus fuerit violasse, reus periurii non solum a communione Ecclesiae, vel omnium Clericorum, verum etiam & a Catholicorum convivio separetur. Quod si cui reus est, noluerit sibi intentione faciente componi, & ipse reus de Ecclesia actus timore discesserit, ab Ecclesiae clericis non quaeratur.

Item in eodem Concilio *cap.* II. scriptum est de raptoribus, si ad Ecclesiam confugerint. De raptoribus autem id constituendum esse censuimus, ut si ad Ecclesiam raptor cum rapta convenerit, & feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit, statim liberetur de potestate raptoris, & raptor mortis, vel poenarum impunitate concessa, ad serviendum subjectus sit, aut redimendi se liberam habeat facultatem. Si vero quae rapitur, patrem habere constiterit, & puella raptori consenserit, potestati patris excusata reddatur, & raptor a patre superioris conditionis satisfactione teneatur obnoxius.

Item in eodem Concilio *cap.* III. scriptum est de servis, si ad Ecclesiam confugerint. Servus qui (3) ad Ecclesiam confugerit pro qualibet culpa, si a Domino omissa culpa sacramentum susceperit, statim ad

(18) Om. *enim* AVG. & Concil.
(1) *Ergo* addit AVG.
(2) *Cap.* I. AVG., qui postea om.
(3) *Si* AVG.

ad servitium Domini sui redire cogatur, & posteaquam dato Sacramento domino suo fuerit consignatus, si aliquid poenae pro eadem culpa, qua excusatur, probatus fuerit pertulisse, pro contemptu Ecclesiae, & praevaricatione fidei a Communione & convivio catholicorum, sicut superius comprehensum est, extraneus habeatur.

Si vero servus pro culpa sua ab Ecclesia defensatus sacramenta Domini clericis exigentibus de impunitate perceperit, exire nolentem a Domino liceat occupari.

CAPUT XXIII.

De his, qui divinationes expetunt, & incantationibus, sive auguriis deserviunt.

IN *Ancyrano* Concilio (1) de his, qui divinationes expetunt *cap.* XXIII. ita scriptum est. Qui divinationes expetunt, & morem gentilium subsequuntur, aut in domos suas hujuscemodi homines introducunt, exquirendi aliquid arte malefica, aut expiandi caussa, sub regula quinquennii jaceant secundum gradus poenitentiae definitos.

In Concilio *Laodicensi* (2) de his, qui incantationibus, & phylacteriis utuntur, *capitulo* XXXVI. ita scriptum est. Quod non oporteat sacris officiis deditos, vel clericos magos, aut incantatores existere, aut facere phylacteria, quae animarum suarum vincula esse comprobantur. Eos autem, qui his utuntur, ab Ecclesia pelli praecipimus.

In Concilio *Agatensi* de sortilegis (3), vel augurium servantibus, ut ab Ecclesia separentur *cap.* XLII. ita scriptum est. Ne de eo fortasse videatur omissum, quod maxime fidem Catholicae Religionis infestat, quod aliquanti clerici, sive laici student auguriis, & sub nomine fictae Religionis, quas Sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt, hoc quicumque clericus vel laicus detectus fuerit vel consulere vel docere, ab Ecclesia habeatur extraneus.

In Concilio *Toletanensi cap.* XXIX. Siquis Episcopus, aut Presbyter, sive Diaconus, vel quilibet ex ordine Clericorum magos, aut aruspices, aut ariolos, vel sortilegos, aut eos, qui profitentur artem aliquam curiosam, aut aliquis eorum similia exercentes consulens fuerit deprehensus, ab honore dignitatis suae depositus monasterii curam excipiat, ibique perpetua poenitentia deditus scelus admissum sacrilegii solvat.

In Synodo MARTINI (4) Episcopi *cap.* LIX. ita scriptum est. Non

(1) *Cap.* XXIV. AUG. qui deinde hoc omittit; sed monet in notis XXIII. scribendum ex DIONYSIO.

(2) *Cap.* XXXVI. AUG. qui postea id praeterit.

(3) *Sortilegiis* AUG. minus apte, ut ipsemet animadvertit.

(4) MARTINI *Bracarensis*.

Non liceat Sacerdotibus, aut Clericis incantatores esse, & ligaturas facere, quod est conligatio animarum: Siquis haec facit, de Ecclesia proijciatur.

CAPVT XXIV.

Quod non liceat Christianis servare traditiones gentilium, nec ullis observationibus festis eorum communicare.

ITem in eadem Synodo *capitulo* LXXII. scriptum est, quod non liceat Christianis tenere traditiones gentilium, & observare lunae aut stellarum cursus. Non liceat Christianis observare, vel colere elementa, aut lunae, aut stellarum cursum, aut inanem signorum fallaciam pro domo facienda, vel ad segetes, vel arbores plantandas, conjugia socianda. Scriptum est enim: *omnia, quae facitis aut in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri IESV Christi facite gratias agentes Deo*.

1. Cor. X.

Item in eadem Synodo (1) *cap*. LXXII. ita scriptum est, quod non liceat Kalendas observare. Non liceat iniquas observationes agere Kalendarum, & otiosis vacare rebus, neque lauro, aut viriditate arborum cingere domos: omnis haec observatio paganismi est.

Item in eodem Concilio *cap*. LXXIII. scriptum est, quod non liceat medicinales herbas aliqua observatione colligere. Non liceat collectione herbarum, quae medicinales sunt, aliquas observationes vel incantationes adtendere, nisi tantum cum symbolo divino & oratione Dominica, ut Deus (2) & Dominus honoretur.

In Concilio *Laodicensi cap*. XXXIX. scriptum est de his Christianis, qui celebrant festa gentilium. Quod non oporteat cum gentilibus festa celebrare, & communicare pravitatibus eorum, qui sine Deo sunt.

CAPVT XXV.

Quod non sit cum Paganis convivandum.

IN Concilio *Africano cap*. XXVII. scriptum est de Paganorum conviviis auferendis. Illud etiam petendum, ut quoniam contra praecepta divina convivia multis in locis exercentur, quae ab errore gentili adtracta sunt; ita ut nunc a Paganis Christiani ad haec celebranda cogantur, (ex qua re temporibus Christianorum Imperatorum persequutio altera fieri occulte videatur), vetari talia jubeantur, & de civitatibus, & de possessionibus imposita poena prohiberi; maxime cum etiam natalibus Beatissimorum Martyrum per nonnullas civitates, & in ipsis

(1) *In eodem Concilio* AVG.

(2) *Vt tantum Deus Creator omnium* AVG.

ipsis sacris talia committere non reformident. Quibus diebus etiam, quod pudoris est dicere, saltationes sceleratissimas per vicos, atque plateas exercent, ut matronalis honor, & innumerabilium feminarum pudor devote venientium ad sacratissimum diem injuriis lasciviensium appetatur, ut etiam ipsius sanctae Religionis pene fugiatur accessus.

Item in decretis LEONIS Papae cap. XXX. (1) scriptum est de his, qui convivio gentilium, & escis immolaticiis usi sunt. Si qui convivio solo gentilium, & escis immolaticiis usi sunt, possunt jejuniis, & manus impositione purgari, & deinceps ab idolothytis abstinentes Sacramentorum Christi possint esse participes. Si autem aut idola adoraverunt, aut homicidiis, vel fornicationibus contaminati sunt, ad communionem eos nisi per poenitentiam publicam non oportet admitti.

CAPUT XXVI.

De Christianis, qui cum Judaeis vescuntur, & quod Judaeis non liceat habere Christianas uxores, vel concubinas, seu mancipium Christianum.

IN Concilio *Elibertano cap.* LV. scriptum est de Christianis, qui cum *Judaeis* vescantur. Si vero quis Clericus, vel fidelis cum *Judaeis* cibum sumpserit, placuit eum a communione abstineri, ut debeat emundari.

In Concilio *Toletanensi* (1) *cap.* XIV. scriptum est de *Judaeis*. Suggerente Concilio id gloriosissimus Domnus noster canonibus inferenda praecepit: Ut *Judaeis* non liceat Christianas habere uxores, vel concubinas, neque mancipium Christianum in usus proprios comparare; sed & filii, qui ex tali conjugio nati sunt, assumendos esse ad baptismum: nulla officia publica eos opus est agere, per quae eis occasio tribuatur poenam Christianis inferre. Siqui vero Christiani ab eis *Judaeis* in ritu sunt maculati, vel etiam circumcisi, non reddito pretio ad libertatem, & Religionem redeant Christianam.

CAPUT XXVII.

Quod non congruat Christianis comessationibus interesse, nec histriones fieri, nec saltare in nuptiis, neque in conviviis.

IN Concilio *Laodicensi cap.* LV. scriptum est, non congruere Christianis comessationibus interesse. Quod non oporteat Sacerdotes, aut Clericos ex collatis, vel comessationibus convivia celebrare; hoc autem nec laicis posse congruere.

In Concilio *Africano cap.* XXX. scriptum est de histrionibus Christianis factis. Et de his etiam petendum, ut siquis ex qualibet ludicra arte

(1) Ex epistola ad RUSTICUM *Narbon.*

(1) Quarto.

arte ad Christianitatis gratiam venire voluerit, ac liber ab ea macula permanere, non eum liceat a quoquam iterum ad eadem exercenda reduci, vel cogi.

In Concilio *Laodicensi capitulo* LIII. scriptum est, ut in Christianorum non saltetur nuptiis. Quod non oporteat Christianos euntes ad nuptias plaudere, vel saltare, sed venerabiliter coenare, vel prandere, sicut Christianos decet.

CAPUT XXVIII.

Ut ad mensam Episcopi Scripturae divinae legantur, & quod sacris Ordinibus deditos viros non conveniat ebrietatem sectari.

IN Concilio *Toletanensi* (1) *cap.* VII. scriptum est, ut ad mensam Episcopi Scripturae divinae legantur. Pro reverentia Dei, & Sacerdotum id universa sancta constituit Synodus, ut quia solent crebro mensis ociosae fabulae interponi, in omni Sacerdotali convivio lectio scripturarum divinarum misceatur; per hoc enim & animae aedificantur ad bonum, & fabulae non necessariae prohibentur.

In Canone Apostolorum *cap.* XLII. scriptum est, quod Episcopus, Presbyter, aut Diaconus aleator, & ebriosus esse non debeat. Episcopus, Presbyter, aut diaconus aleae, atque ebrietati deserviens aut desinat, aut certe damnetur.

CAPUT XXIX.

De continentia, & castitate clericorum.

IN Concilio *Carthaginensi* (2) *cap.* III. de continentia ita scriptum est. AURELIUS Episcopus dixit: cum praeterito Concilio de continentiae, & castitatis moderamine tractaretur, gradus isti tres, qui constrictione quadam castitatis per consecrationes adnexi sunt, Episcopos, inquam, Presbyteros, & Diaconos ita placuit, ut condecet sacros Antistites, ac Dei Sacerdotes, nec non & Levitas, vel qui Sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus, quo possint simpliciter, quod a Deo postulant, impetrare: ut quod Apostoli docuerunt, & ipsa servavit antiquitus, nos quoque custodiamus.

CA-

(1) Tertio. (2) Secundo *cap.* II.

CAPUT XXX.

Quod non debeant Sacerdotes quaslibet in Ecclesiae familiis truncationes facere; nec aliquid, quod morte plectendum sit, judicare.

IN Concilio *Toletanensi* (1) *capitulo* VI. scriptum est, non debere Sacerdotes quaslibet in Ecclesiae familiis truncationes facere, nec aliquid, quod morte plectendum, judicare. His verò, quibus Domini Sacramenta tractanda sunt, judicium sanguinis agitare non licet. Et ideo magnopere talium excessibus prohibendum est, ne indiscretae praesumptionis motibus agitati, aut quod morte plectendum est, sententia propria judicare praesumant, aut truncationes quaslibet personis aut per se inferant, aut inferendas praecipiant. Quod si quisquam horum immemor praeceptorum, aut in ecclesiae suae familiis, aut in quibuslibet personis tale aliquid fecerit, & concessi Ordinis honore privatus, & loco suo perpetuo damnationis teneatur relegatus ergastulo. Cui tamen communio exeunti ex hac vita non neganda est propter Domini misericordiam, quae non vult peccatoris mortem, sed ut convertatur, & vivat.

CAPUT XXXI.

De Clericis, qui in mutuam coedem prorumpunt.

IN Concilio *Ilerdensi cap.* XI. scriptum est de Clericis, qui in mutuam coedem prorumpunt. Siqui Clerici in mutuam coedem proruperint, prout dignitas officiorum in tali excessus contumelia pertulerit, a Pontifice districtius vindicetur.

CAPUT XXXII.

De avaritia, & cupiditate, & quod non sit usura exigenda.

IN Concilio *Carthaginensi* (1) *cap.* V. de avaritia scriptum est. AVRELIVS Episcopus dixit: avaritiae cupiditas (2), quam rerum omnium malarum matrem esse nemo qui dubitet, proinde inhibenda (3) est, ne quis alienos fines usurpet, aut per praemium terminos Patrum statutos transcendat; nec cuiquam Clericorum liceat de qualibet re foenus adcipere, quamquam novellae suggestiones, quae vel ob-

(1) XI.
(1) *Cap.* XIII.
(2) *Detestanda* AVG.
(3) *Inhibendum* AVG.

scurae sunt, vel sub genere latent inspectae, a nobis formam adcipient. Ceterum de quibus apertissime divina Scriptura sanxit, non est differenda sententia, sed potius exequenda. Proinde quod in Laicis reprehenditur, id multo magis debet in Clericis praedamnari. Universum Concilium dixit: nemo contra Prophetas, nemo contra Evangelia facit sine periculo.

In Concilio *Toletanensi* (4) *cap.* XXXIII. scriptum est de avaritiae malo. Avaritia radix cunctorum malorum, cujus sitis etiam Sacerdotum mentes obtinet; multi enim fidelium in amore Christi, & Martyrum in Parochiis Episcoporum Basilicas construunt, oblationes conscribunt. Sacerdotes haec auferunt, atque in usus suos convertunt; inde est, quod cultores Sacrorum deficiunt, dum stipendia sua perdunt, inde labentium Basilicarum ruinae non reparantur, quia avaritia Sacerdotali omnia auferuntur. Pro qua re constitutum est a praesenti Concilio, Episcopos ita dioeceses suas regere, ut nihil ex earum jure praesumant auferre, sed juxta priorum auctoritatem Conciliorum tam de oblationibus, quam de tributis ac frugibus tertiam partem consequantur. Quod si amplius quidpiam ab eis praesumptum exstiterit, per Concilium restauretur, appellantibus aut ipsis conditoribus, aut certe propinquis eorum, si jam a saeculo discesserunt. Noverint autem conditores Basilicarum, in rebus, quas eisdem Ecclesiis conferunt, nullam potestatem habere, sed juxta Canonum instituta sicut Ecclesiam, ita & dotem ejus ad ordinationem Episcopi pertinere.

In Concilio *Nicaeno* de Clericis usuras adcipientibus *cap.* XVII. scriptum est. Quoniam multi sub regula constituti avaritiam, & turpia lucra sectantur, oblitique divinae Scripturae dicentis: *qui pecuniam suam non dedit ad usuram*, mutuum dantes, centesimas exigunt: juste censuit Sancta & magna Synodus, ut siquis inventus fuerit post hanc definitionem usuras adcipiens, & ex inventione aliqua vel quolibet modo negotium transiens, aut hemiolia, idest sescupla exigens, vel aliquid tale prorsus exeogitans turpis lucri gratia, dejiciatur a Clero, & alienus existat a regula (5).

In decretis LEONIS Papae *cap.* III. (6) scriptum est, quod usuram non solum Clerici exigere non debeant, sed nec laici Christiani. Nec hoc quoque praetereundum esse duximus, quosdam lucri turpis cupiditate captos usurariam exercere pecuniam, & foenore velle ditescere (7), quod nos non dicam in eos, qui sunt in Clericali officio con-

(4) IV.

(5) „ Illis temporibus, *inquit in* „ *hunc Canonem* AMORTIVS pag. 17. „ *Ven. edit.* more *Romanorum* gentilium omni mense exigebatur pars „ centesima summae mutuatae. Moderatiores juxta paraphrasim *Arabi-* „ *cam* exigebant dimidium totius, puta „ centesimae; & hoc dimidium totius „ vocabatur *Hemiolia*, qui terminus est „ aequivocus, & in aliis materiis significat totum cum dimidio, seu „ *sescuplum*, *sesquialterum*, prout hoc „ loco interpres latinus intellexit: „ Verum prior adceptio textui magis „ congruit. Sic etiam dicitur, *Hemisphaerium*, *hemitagium*, *hemicyclo &c.*

(6) Ex epistola ad Episcopos *Campaniae*.

(7) Haec verba *&* *foenore velle ditescere* desunt apud AVG.

constituti, sed & in laicis cadere, qui Christianos se dici cupiunt, condolemus; quod vindicari acrius in eos, qui fuerint confutati, decernimus, ut omnis peccandi opportunitas adimatur.

CAPUT XXXIII.

De Apostatis.

IN decretis SIRICII (1) Papae de Apostatis (2) *cap.* III. scriptum est. Adjectum est etiam, quosdam Christianos ad apostasiam, quod dici nefas est, transeuntes, & idolorum cultu, ac sacrificiorum contaminatione profanatos, quos a Christi Corpore, & Sanguine, quo dudum redempti fuerant renascendo, jubemus abscindi, & si resipiscentes forte aliquando fuerint ad lamenta conversi, his quamdiu vivunt agenda poenitentia est, & in ultimo fine suo reconciliationis gratia tribuenda, quia docente Domino, *nolo mortem peccatoris, tantum ut convertatur, & vivat.* EZECH. XVIII.

In Concilio *Arelatensi cap.* XXII. scriptum est, de Apostatis, qui tardius revertuntur, nisi per dignam poenitentiam non recipiantur. De his, qui apostatant, & numquam se ad Ecclesiam repraesentant, nec quidem poenitentiam agere quaerunt, & postea infirmitate arrepti petunt communionem, placuit non dandam eis communionem, nisi revelaverint, & egerint fructus dignos poenitentiae.

Item in eodem Concilio *cap.* XXV. de Apostatis si non revertantur, scriptum est. Hi qui post sanctae Religionis professionem apostatant, & ad saeculum redeunt, & postmodum poenitentiae remedia non requirunt, sine poenitentia penitus communionem non adcipiant; quos etiam jubemus ad Clericatus officium non admitti, & quicumque ille post poenitentiam habitum saecularem non praesumat: quod si praesumpserit, ab Ecclesia alienus habeatur.

CAPUT XXXIV.

De professione Monachi.

IN Synodo *Toletana* (1) *cap.* XLIX. scriptum est de professione Monachi: Monachum autem paterna devotio, aut propria professio facit: quidquid horum fuerit, alligatum tenebit. Proinde his ad mundum reverti intercludimus (2) aditum, & omnes ad saeculum interdicimus regressus.

CA-

(1) Ex epist. ad HIMER. *Tarrac. Episc.*

(2) *De apostatis scriptum est.* AVG.

(1) Quarta *cap.* XLVIII.

(2) *Intercidimus* AVG.

CAPVT XXXV.

De poenitentiae temperamento, & quando reconciliandi sint poenitentes.

IN *Africano* Concilio *cap.* X. de poenitentibus ita scriptum est. Vt poenitentibus secundum differentiam peccatorum Episcopi arbitrio poenitentiae tempora decernantur, & ut Presbyter Episcopo inconsulto non reconciliet poenitentem, nisi absentia Episcopi necessitate cogente. Cujuscumque autem poenitentis publicum, & vulgatissimum crimen est, quod universam Ecclesiam commoverit, ante absidam manus ei imponatur.

In decretis INNOCENTII (1) Papae *cap.* VII. de poenitentibus scriptum est. De poenitentibus autem, qui sive ex gravioribus commissis, sive ex levioribus poenitentiam gerunt, si nulla intervenit aegritudo, quincta feria ante Pascha eis remittendum *Romanae* Ecclesiae consuetudo demonstrat. Ceterum de pondere aestimando delictorum sacerdotis est judicare, ut adtendat ad confessionem poenitentis, & ad fletus, atque lacrymas corrigentis, ac tum jubere dimitti, cum viderit congruam satisfactionem. Sane siquis in aegritudinem inciderit, atque usque ad desperationem devenerit, ei est ante tempus Paschae relaxandum, ne de saeculo absque communione discedat.

CAPVT XXXVI.

De his, qui in poenitentia positi vita excesserunt.

IN Concilio *Arelatensi cap.* XV. scriptum est de his, qui in poenitentia positi vita excesserunt. Placuit, nullum communione vacuum debere dimitti, sed pro eo quod oravit poenitendo, oblatio illius recipiatur.

In Concilio *Arausicano cap.* VI. scriptum est de poenitentibus, qui de corpore exeunt. Qui recedunt de corpore poenitentia adcepta, placuit sine reconciliatoria manus impositione eis communicare, quod morienti sufficit consolationis (2) secundum definitiones Patrum, qui hujusmodi communionem congruenter Viaticum nominaverunt: Et si supervixerint, stent in ordine poenitentium, ut ostensis necessariis poenitentiae fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant.

CA-

(1) In epist. ad DECENTIVM Eugubinum.

(2) Ita etiam AVG.; sed legendum *morientis sufficit consolationi*, seu ut alii, *reconciliationi*.

CAPVT XXXVII.

De his, qui poenitentiam violantes spernunt & rursus praevaricantur.

IN Concilio *Aurelianensi cap.* VII. (1) scriptum est de his, qui poenitentiam violant.

Hi vero, qui susceptam poenitentiam, religionemque suae professionis obliti ad saecularia relabuntur, placuit, eos a communione suspendi, & ab omnium Catholicorum conviviis separari: quod si post interdictum cum eo quisque praesumpserit manducare, & ipse communione privetur.

In Concilio *Toletano* (2) *cap.* LV. scriptum est de saecularibus adcipientibus poenitentiam. Qui se totonderunt, & rursus praevaricantes laici effecti sunt, comprehensi ab Episcopo ad poenitentiam, ex qua recesserunt, revocentur. Quod si aliqui per poenitentiam irrevocabiles sunt, nec admoniti revertuntur, vere ut postea coram Ecclesia anathematis sententia condemnentur. Non aliter & hi, qui detonsi a parentibus fuerint, aut sponte sua missis parentibus seipsos Religione devoverunt, & postea habitum saecularem sumpserunt, & iidem a Sacerdote comprehensi ad cultum religionis acta prius poenitentia revocentur. Quod si reverti non possunt, ut apostatae anathematis sententiae subijciantur (3). Quae forma servabitur etiam in viduis, virginibusque sacris, ac poenitentibus feminis, quae sanctum Monialem habitum induerunt, & postea aut vestem mutaverunt, aut ad nuptias transierunt.

CAPVT XXXVIII.

Quod nulli sit ultima poenitentia deneganda.

IN decretis COELESTINI Papae *cap.* XV. (1) scriptum est, quod nulli sit ultima poenitentia deneganda. Agnovimus enim poenitentiam morientibus denegari (2), nec illorum desideriis adnui, quod obitus sui tempore animae suae cupiunt remedio subveniri. Horremus, fateor, tantae impietatis aliquem reperiri, ut de Dei pietate desperet, quasi non possit ad se quovis tempore concurrenti succurrere, & periclitantem sub onere (3) peccatorum hominem pondere, quo se ille expedire desiderat, liberare. Quid hoc, rogo, aliud est, quam morienti mortem addere, ejusque animam sua crudelitate, ne absoluta esse possit, ocei-

(1) Perperam in Cod. AVG. IV.
(2) Quarto.
(3) *Abijciantur* AVG.
(1) Ex ep. ad Episcopos *Galliae cap.* 2. Hoc caput XV. etiam appellatur in *Triburiensi* Concilio *cap* 31.
(2) *Non denegari* AVG., qui tamen aptius legendum *denegari* innotis fatetur.
(3) *Horrore* AVG.

occidere? Cum Deus ad subveniendum paratissimus invitans ad poenitentiam sic promittat peccatori: *Peccator in quacumque die conversus fuerit, peccata ejus non reputabuntur ei*. Et iterum: *nolo mortem peccatoris, sed tantum convertatur, & vivat*. Salutem ergo homini adimit quisquis mortis tempore poenitentiam denegarit, & desperavit de clementia Dei, qui eum ad subveniendum morienti sufficere vel momento posse non credidit. Perdidisset latro in Cruce praemium ad Christi dexteram pendens, si illum unius horae poenitentia non juvisset: cum esset in poena, poenituit, & per unius sermonis promissionem habitaculum Paradisi Deo promittente promeruit. Vera ergo ad Deum conversio in ultimis positorum mente potius est aestimanda, quam tempore, Propheta hoc taliter adserente: *cum conversus ingemueris, tunc salvus eris*. Cum ergo Dominus sit cordis inspector, quovis tempore non est deneganda poenitentia postulanti, cum illi se obliget judici, cui occulta omnia noverit revelare.

EZECH. XVIII. Ibid.

CAPVT XXXIX.

Quod oporteat eum, qui pro illicitis veniam poscit, etiam a multis licitis abstinere, & quod non oporteat, eum tempore poenitentiae lucra negociationis exercere.

IN decretis LEONIS Papae *capitulo* XXII. (1) scriptum est, quod oporteat eum, qui pro illicitis veniam poscit, etiam a multis licitis abstinere. Aliud quidem est debita juste reposcere, aliud propria perfectionis amore contemnere. Sed illicitorum veniam postulantem oportet etiam a licitis abstinere, dicente Apostolo: *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*. Vnde si poenitentes habent caussam, quam negligere forte non debeant, melius expetit quis (2) ecclesiasticum, quam forense judicium.

1. Cor. VI.

Item in eisdem decretis *capitulo* XXIII. (3) scriptum est, quod poenitenti nulla lucra negociationis exercere conveniat. Qualitas negociantem aut excusat, aut arguit, quia est inhonestus (4) quaestus, & turpis. Verumtamen poenitenti utilius est dispendia pati, quam periculis negotiationis adstringi (5), quia difficile est inter ementis, vendentisque commercium non intervenire peccatum.

CA-

(1) Ex ep. ad RVSTIC. *Narbon*.
(2) *Expedit eis* AVG. *Melius est illi, ut expetat* ANSELMVS. GRATIANVS vero 12. *q*. 1. *c*. 64. *melius exspectet*.
(3) Ex eadem LEONIS epistola.
(4) *Honestus*, BVRCH., IVO, GRATIANVS, Codex AMORTII *Diessensis*, idque ipsa sententia postulare videtur. *Inhonestus* tamen habet etiam AVG.
(5) *Obstringi* AVG. cum *Diessensi* Codice.

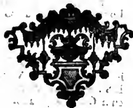
CAPVT XL.

Quod ad militiam saecularem post poenitentiam rediri non debeat.

ITem in eisdem decretis *capitulo* XXIV. quod ad militiam saecularem post poenitentiam rediri non debeat. Contrarium omnino est Ecclesiasticis regulis, post poenitentiae actionem redire ad militiam saecularem, cum Apostolus dicat: *nemo militans Deo implicat se negociis saecularibus*. Vnde non est liber a laqueis diaboli, qui se militia mundana voluerit implicare.

EPILOGVS.

HAec tibi, sancte Pater, pauca Capitula ex Sanctorum Patrum Conciliis colligere curavi, ut haberes in promptu ex eorum sententiis, quo judicare posses (1) rudes & indomitos animos novellae gentis, apud quam modo conversaris, ut sciant se impunite peccare non posse, sed paratam sententiam semper a vobis fore; orientia vitia perversorum citius resecare, & humilibus, atque digna (2) satisfactione peccata sua plorantibus opportunum solamen consolationis conferre. Oportet enim, ut quia vestra Sanctitas inter illos modo consistit, per praedicationem verbi Dei, & custodiam verae Religionis omnibus sacrum studium vestrum innotescat, quatenus hic fructus boni laboris laudem vobis adquirat, & in futuro mercedem, & gloriam pariat sempiternam (3).

(1) *Possis* AVG.
(2) *Digne* AVG.
(3) *Amen*, addit AVG.

ADDENDA

Erit fortasse qui typographicos quosdam errores a me emendari velit, ut p. 104. *Petro* GELASINIO, pro GALESINIO; sed eos Lectorum comitati condonandos, judicio corrigendos relinquo. Aliqua potius heic addam, quae ex eorumdem Lectorum re erit omissa adscribere.

p. 5. anno MDCC-LXIII. exiit. *Leges.*

ANno MDCCLXIII.: sexta, cui dissertatio de NESTORIANIS praemittitur, anno MDCCLXXI. exiit.

p. 27. a CASSANDRO descripta est. *Adde.*

Eadem Liturgia *Armenice*, & *Italice* prodiit *Venetiis* MDCXC. 4. apud *Michaelem Angelum* BARDONI interprete *Iohanne* AGOP. Docet id titulus, qui ejusmodi est: *la dichiaratione della Liturgia* Armena, *fatta in* Italiano *dal* M. R. D. Giovanni AGOP *Missionario Apostolico*:

p. 28. apud *Jacobum Lanam*. 4. *Adde*.

In Bibliotheca D. Marchionis de CAMBIS *Avenione* exstabat Codex MS. in quo *ordo Missae* MARONITARUM *Gallice* redditus. Vide perrarum librum, cujus nonnisi LX. exemplaria excusa fuisse adcepi, praenotatum: *Catalogue raisonné des principaux manuscrits du Cabinet de* M. Joseph-Louis-dominique de CAMBIS Avenione MDCC-LXX. 4. p. 392.

p. 31. ac pereruditis adnotationibus illustratum. *Adde*.

Codicem autem ignotum indicabo. Exstat ille *Avenione* inter MSS. Codices March. *de* CAMBIS, qui eum describit in MSS. sui Musei Codicum *Catalogo* p. 208.

p. 47. MENARDUS eruditissime differit. *Adde*.

Addamus tertium in 8. auctore D. *Guillermo de* MONTELAUDUNO, quod *Avenione* servabat Bibliotheca *D. Josephi Aloysii Dominici* Marchion. *de* CAMBIS. Vide ejus Catalogum p. 206.

Illy.

p. 56. *Illyrica* Lingua redditum a *Simone* COSICICH, sive BEGNA *Madrassensi* Episcopo, quod. *Lege*.

Illyrica lingua redditum *Venetiis* a. MDXXVIII. primum prodiit, curante *Fr. Paullo de* MODRVSSA Ord. *Minor. Conventualium*: deinde operam, sumptusque conferente *Simone* COSICICH, sive BEGNA *Madrassensi* Episcopo.

p. 57. ejusdem Episcopi expensis: *dele*; tum *adde*.

Iterum *Venetiis* cum Breviario, & Rituali exiit MDLXI. cura *Nicolai* BROZICH.

ibid. MDCXLI. 4. *Lege*.

MDCXXXI. 4., iterumque MDCCVI., ac tertio MDCCXLV. curante *Matthaeo* CARAMANIO postea *Jadrensi* Archiepiscopo. Conferatur *Josephus Aloysius* ASSEMANVS Vir Cl. T. IV. *Kalendar. univ. Eccles.* p. 432. seqq.

p. 62. Missale AVRELIANENSE. *Leges*.

Missale AVENIONENSE, seu potius Sacramentarium non longe a XIII. saeculi initio exaratum exstabat in Museo Mareh. *de* CAMBIS, qui illud in Catalogo MSS. suorum Codicum accuratissime recenset p. 24-64. Aliud Missale sub XV. saeculi primordia conscriptum ad usum Sodalitatis *Avenionensis S. Crucis* in eodem Museo adservabatur. Vide eumdem Catalogum *p.* 64-70. Conferri etiam poterunt, quae de alio Missali XV. Saeculi differit idem Marchio *p.* 536. *seqq.*
Missale AVRELIANENSE.

p. 110. not. 3. In Bibliotheca *Romani* Collegii. *Adde*.

Tertium accedat *Avenione* in Bibliotheca D. Marchion. *de* CAMBIS adservatum, eodemque saeculo XV. descriptum. Vide ejus Bibliothecae Catalogum *p.* 210-230.

p. 131. Toleti *in mense Aprilis*. *Adde*.

Nova hujus Breviarii editio *Matriti* a. MDCCLXXV. curata est apud *Joachimum* IBARRA. S. C. R. M. & dignit. Archiep. Typographum; duobus illa constat ingentibus voluminibus, sed ea cum magnificentia, tum elegantia excusis, ut satis commendari non possint. Vidi illa apud Sanctiss. D. N. PIVM VI., qui etiam titulum mihi exscribendum pro incredibili sua humanitate curavit.

vit. Est autem hujusmodi : *Breviarium* GOTHICVM *secundum regulam Beatissimi* ISIDORI *Archiep.* Hispalensis *jussu Cardinalis* Francisci XIMENII *de* CISNEROS *prius editum, nunc opera Excellentiss.* D. Francisci Antonii LORENZANA *Sanctae Ecclesiae* Toletanae Hispaniarum *Primatis Archiepiscopi recognitum ad usum sacelli* MOZARABVM.

ibi. Tandem memorabimus *Romanum* Breviarium lingua *Sclavonica* vulgatum. *Lege*.

Tandem memorabimus *Romanum* Breviarium Lingua *Sclavonica* redditum. Mitto antiquiora exempla MSS. quorum duo exstant in Bibliotheca Collegii Urbani *Fide propaganda de*, alterum a. MCCCLXXXVII. alterum duobus post annis exaratum. Breviarium Slavo-Latinum a *Raphaele* LEVACOVICH *Acridano* Archiepiscopo editum, postea a *Methodio* TERLECKI Episcopo *Chelmensi*, & *Belcensi* emendatum, probatumque vulgatum fuit.

ibi. MDCXLVIII. 8. *Adde*.

Praefixis INNOCENTII X. Apostolicis litteris, & iterum MDCLXXXVIII. Vide de hujusmodi Slavicis Breviariis *Josephum Simonium* ASSEMANVM *T.* IV. *Kalend. Eccles. univ.* p. 423. & 426. *seqq.*

p. 135. *Horas* titulus praesefert. *Adde*.

Cursus nomine prodiit *Rostochii* MDXXII. En titulum. *Cursus de* DOMINA (sic *Hungari*, aliique MARIAM sanctissimam Deiparentem appellare consueverunt) *secundum Ecclesiam* HAMBVRGENSEM. Praemittitur autem *Cursus de aeterna Sapientia*, seu de Christi laudibus; in fine autem exstat *Cursus de Passione Domini*, *& Vigiliis defunctorum*.

p. 148. *iter Liturgicum* (p. 368.) *Adde*.

CREMENSE *Brixiae* exiit a. MDLXXXV. Iterumque MDXCV. hoc titulo : *Rituale Sacramentorum, aliarumque Caeremoniarum ex Romanae Ecclesiae ritu Illustriss. & Reverendiss.* D. Johannis Jacobi DIEDI *Episcopi* Cremae *jussu impressum ad usum suae Ecclesiae*.

p. 158. Bononiae MDXXI. *Adde*.

Cathecuminorum liber juxta ritum Sancte Romane Ecclesie, cum multis aliis orationibus super morientes dicendis, & aliis officiis nuper additis, V netiis *apud heredes* Petri RAVANI, *& socios* MDLVI. 8.

Habent

p. 161. (*art.* V. & XV.) *Adde*.

Habent & suos Pontificales libros CHALDAEI. Sex in *Vaticana* Bibliotheca hujusmodi Codices adservantur, quatuor scripti a JOSEPHO *Indorum* Episcopo in *Masandrà* a. MDLVI. duo vero sub hujus saeculi initium a IOSEPHO I. CHALDAEORVM Patriarcha litteris *Chaldaicis* exarati. Eos describit *Josephus Aloysius* ASSEMANVS in erudita Praefatione, quam praemisit SYRORVM CHALDAEORVM NESTORIANORVM *Sacris ordinationibus*, seu *Codicis Liturgici lib.* VIII. *p.* VI. *p.* 45. *seq.*

p. 173. A. MDCXLIV. *Adde*.

Insignis *Romani Ordinis* Codex inter INNOCENTII IV. & BONIFACII VIII. tempora exaratus exstat *Avenione* in Museo Cl. March. *de* CAMBIS. Vide in ejus Catalogo diligentissimam hujus Codicis recensionem *p.* 70-205. Vtinam si quando veteres hujusmodi Ordines recudantur, liceat hunc Codicem edere! Multa certo in eo sunt parum obvia, & quae ad quorumdam Rituum aut confirmandam antiquitatem, aut explicandas origines maxime faciunt.

INDEX

Rerum notabilium hoc volumine contentarum.

A

B

lege

C

D

E

F

G

H

I

MAR-

PATE-

S

V

X

FINIS.

